ZBIOR
POTRZEBNIEYSZYCH
WIADOMOŚCI,
PORZĄDKIEM ALFABETU UŁOŻONYCH.

TOM I.

Za Przywileiem.

w Warszawie i Lwowie 1781.
Nakładem i Drukiem Michała Grölla,
Księgarza Nadwornego J. K. Mci, w Marywilu pod Nro 24.

NAYIAŚNIEYSZEMU

STANISŁAWOWI AUGUSTOWI,

KROLOWI POLSKIEMU,

WSKRZESICIELOWI NAUK;

IGNACY KRASICKI,

XIĄZĘ BISKUP WARMINSKI,

ZDROWIA I DŁUGOLETNIEGO PANOWANIA.

Monarchom, podchlebstwo albo zysk przypisuie Xięgi. Wasza Krolewska Mość Pan moy miłościwy, ktory nie przypadkowi urodzenia, ale cnotom Koronę winieneś, pozwolisz, iż go z tey nadto powszechney reguły wyłączę. Nie dla tego więc iż Wasza Krolewska

 Mość

Mość na Tronie ſiedziſz, ale dla tego, iż zaſłużyłeś na Tronie ſiedzieć, prawi a dobrze myślący Waſzą Krolewſką Mość wielbią, a ia u ſtopni tego Tronu, i zaſłużonego cnotą, i ozdobionego przymioty, z pociechą iako Polak, z wdzięcznością iako obowiązany, to dzieło ſkładam.

ZBIOR

ZBIOR POTRZEBNIEYSZYCH WIADOMOŚCI, PORZĄDKIEM ALFABETU UŁOŻONYCH.

A.

A, Ta litera ieſt naypierwſzą wſzyſtkich alfabetow oprocz Ethyopſkiego, w ktorym ieſt trzynaſtą. Ze wſzyſtkich brzmień i dźwiękow głoſu ludzkiego ten, ktory wyraża *A*, zdaie ſię być naywłaściwſzy człowiekowi; iakoż w dzieciach przed innemi ſię wydaie. Litera *A* bywała niekiedy znakiem liczby 500, iako świadczy wierſz dawny:

Poſſidet A numeros quingentos ordine recto.

U Egipcyan była hieroglifikiem, u Rzymianow nazywała ſię *ſalutaris*, przeto iż tabliczka, ktorą każdy z ludzi wotuiący uwalniał od kary winowaycę, miała na ſobie wyrażone *A.* co znaczyło *abſolvo*: przeciwnym ſpoſobem tablica z literą *C.* znaczyła *condemno*. Trzecia tabliczka miała litery *N. L. non liquet*. W dawnych napiſach ta litera ſama przez ſię położona znaczy: *Aulus*, *Aula*, *Auguſtus*, *Auguſta*, *Auguſtalis*, *Annus*, *Argentum*, *Ager*..... z inſzemi złączona, takowe ma tłumaczenia *AB.* abdicavit. *ABN.* abnepos *AD.* ante diem *ADQ* adquieſcit. *AK* ante Kalendas. *AG* animo grato. *ABV* a bono viro. *A.B.U.C.* ab urbe condita *A.P.M.* amico poſuit monumentum. *A.R.P.* Aram poſuit. *AM.* *AMS.* amicus *A.S.P.Q.R.* a Senatu Populoque Romano. Na ſtarych monetach Rzymſkich znayduią ſię czaſem te litery razem *ÆAAFF.* znaczą: ære, auro, argento, flando, feriundo. *AA* znaczy Auguſti. *A.A.A.* tres Auguſti.

AA.

Aaron, naypierwſzy kapłan wielki u Izraelitow, był z pokolenia Lewi, ſyn Amrama i Jakabedy, brat ſtarſzy Moyżeſza; urodził ſię w Egipcie roku od ſtworzenia świata 2430, przed narodzeniem zaś Chryſtuſowym 1574, poiął za małżonkę Elżbietę corkę Aminadaba, ſioſtrę Naaſſona, z pokolenia Judy.

A Bog,

Bog, ktory wybrał Moyżeſza na wyzwolenie z niewoli Egipſkiey ludu Izraelſkiego, naznaczył Aarona opowiadaczem wyrokow ſwoich Faraonowi; Moyżeſz albowiem miał wymowę ciężką i zaiąkał ſię. W przeciągu rządow brata, i drogi do ziemi obiecaney, Aaron był mu zawżdy wiernym towarzyſzem i pomocnikiem. Piſmo Swięte wyliczaiąc chwalebne iego dzieła, i o zdrożnościach czyni wzmiankę; raz gdy ſię dał uwieść żądaniom nieprawym ludu, i cielca im złotego ulał; powtore, gdy wraz z ſioſtrą Maryą naprzeciw Moyżeſzowi powſtał. W lat czterdzieści po wyiściu z Egiptu, nad granicami Idumei, nie daleko gory Hor za rozkazem Bożym dnia trzeciego, piątego mieſiąca, wſtąpił Aaron na wierzchołek tey gory; tam w obecności ludu zdiął z niego Moyżeſz ſzaty kapłańſkie, i przywdział w nie Eleazara ſyna iego, naznaczaiącego oycowſkim naſtępcą. Po tych obrządkach umarł Aaron, w roku życia ſwego 123, od ſtworzenia 2553, przed narodzeniem Chryſtuſowym 1451. Płakał go lud Izraelſki przez dni trzydzieści. Nie wſzedł z bratem do ziemi obiecaney, dla tego, iż przed wyiściem wody ze ſkały, gdy w nię Moyżeſz laſką uderzył, powątpiwaniem zgrzeſzył był. Zydzi obchodzą pamiątkę Aarona pierwſzego dnia, piątego mieſiąca, ktory ſię u nich nazywa *AB*: w Martyrologium ieſt wzmianka o Aaronie pierwſzego dnia Lipca.

AARON, nazwany od Arabow Harun-al-Raſzyd, był piątym Kalifą z domu Abaſſydow, panował na końcu ſiodmego wieku. Wiodł woynę z Niceforem Ceſarzem Greckim, i przymuſił go do haraczu corocznego; z Ceſarzem Karolem wielkim dobre miał zachowanie, i wzaiem ſobie koſztowne podarunki ſłali. Państwa tego monarchy w Azyi, rozciągały ſię aż do rzeki Oxus; w Afryce Maurytanią, Egipt; w Europie nayznacznieyſze części Hiſzpanii i Portugallii poſiadał. Umarł R. P. 809, wieku 47, panowania 23.

AARON, albo Ahorn, kapłan Alexandryi i lekarz, żył około R. P. 622, za czaſow Herakliuſza Ceſarza. Naypierwſzy w xięgach ſwoich uczynił wzmiankę o oſpie.

AB.

AB, roku cywilnego iedynaſty, duchownego, piąty mieſiąc u żydow; przypada na połowę Lipca i Sierpnia. Na początku mieſiąca tego, ktory ma dni 30, zachowuią żydzi poſt, obchodząc rocznicę śmierci Aarona; także dzieſiąty dzień mieſiąca tego ieſt u nich poſtem z przyczyny ſpalenia kościoła Jerozolimſkiego przez Chaldeyczykow; i znowu powtore w tenże ſam dzień przez Rzymiany. Zacharyaſz Prorok wſpomina o poście w tym mieſiącu uſtanowionym, na pamiątkę buntu i ſzemrania ludu Izraelſkiego, ktory zagrodził ich oycom wniścia do ziemi obiecaney. Poſzczą w tym mieſiącu i przeto, iż w nim odebrali zakaz od Ceſarza Adryana miezkania w Jeruzalem. Ośmnaſty dzień mieſiąca tego ieſt poſtem dla tego, iż w ten dzień za panowania Achaza, lampa w kościele Pańſkim zgaſła. Ten mieſiąc za naynieſzczęśliwſzy od żydow poczytany ieſt; iako albowiem i potym uważano; w przeciągu onego rozmaitemi czaſy z Hiſzpanii, Francyi, Anglii wypędzeni zoſtali.

AB, w ięzyku Hebrayſkim znaczy *oyca*; ztąd w Ewangelii, *Abba Pater*. Grecy z tego ſłowa uczynili nazwiſko Abbas. Teraz przełożonym mnichow ſłuży; *patrz Opat*.

ABACENA, prowincya nadmorſka dawney Sycylii, oſadzona przez Dyonizyuſza tyrana Lokryiczykami, i obywatelami miaſta Medymnu. Dziś ten kray nazywa ſię Bigeris ager.

ABACUS, tablica u dawnych, ſłużąca do rachunkow; przedzielona była wzdłuż ciągnionemi drotami, na ktorych paciorki nawlekane ułatwiały trudność liczb rozmaitych. Fulvius Urſinus dokładnie ſpoſob rachowania takowego opiſał. W Chinach i Moſkwie dotąd takowych używaią tablic.

ABADA, zwierzę drapieżne dolney Ethiopii. Wzroſt iego ieſt iak dwochletniego zrzebca. Ogon ma iak woł, zaś od głowy do konia podobny. Ma dwa rogi, ieden na łbie, drugi tam, gdzie ſię kark poczyna. W biegu ſzybki. Z kości zwierzęcia tego utartych na proſzek, użyteczne lekarſtwo.

ABADIR, kamień, ktory baieczność Mithologii uczyniła ſławnym, twierdząc, iż gdy Saturnus właſne dzieci ziadał, Ops albo Rhea małżonka iego, urodziwſzy Jowiſza, kamień w chuſty obwinięty zamiaſt dziecięcia podała mężowi do połknienia. Laktancyuſz twierdzi, iż Abadir iedno ieſt co *Deus Terminus*, Boſtwo granic.

ABAFFI, albo Apaffi (Michał) obrany xiążęciem przez ſtany Tranſylwańſkie. Hołdował Mahometowi IV. aż do odmiany ſzczęścia woyny monarchy tego z Ceſarzem. W R. 1687 ſprzymierzył ſię z Ceſarzem. Umarł R. 1690.

ABAFFI II. (Michał) ſyn pierwſzego obiął rząd xięſtwa Tranſylwańſkiego, i uznany od Ceſarza. Tekeli z pomocą Turkow wyzuł go z xięſtwa tego. Ale gdy los pomyślnieyſzy woyny dla ceſarſkich, zdarzył odzyſkać to wſzyſtko, co utracili w Węgrzech, także i to xię-

ſtwo doſtało ſię zwycięzcom przez traktat pokoiu 1698. Abaffi popadł niełaſce u ceſarza z okazyi zaślubienia ſię z corką Grzegorza Bethlem, ztąd obligowano go do zrzeczenia ſię xięſtwa Tranſylwańſkiego, i przyiąć ofiarę 15 tyſięcy złotych Niemieckich penſyi roczney; co uczynił. Umarł R. 1713.

Abailardus, (Piotr) albo Abeliardus. Urodził ſię w R. 1079 w Bretannii. Chęć wielka do nauk to w nim ſprawiła, iż odſtąpiwſzy młodſzym braci dobr dziedzicznych, wſzyſtek ſię w xięgach zanurzył. Nayprzod pod miſtrzem Roſcelinem ſłuchał filozofii. Wſławił ſię wkrotce byſtrością dowcipu, i co między mądremi nie rzadko, zaſłużył ſobie u wſzyſtkich na ſławę, u innych na nienawiść. Nie mogła ſię iednak doſkonałości iego oprzeć zazdrość; mimo wielorakiey przeſzkody miſtrzem był uczyniony, i zaraz publiczną ſzkołę w Paryżu otworzył, z tym większą ſławą, ile że Gilhelm naywiękſzy niegdyś iego przeciwnik, katedry mu ſwoiey uſtąpił, i nie wſtydził ſię być ſam uczniem kollegi ſwego. Po wielu ſzkolnych zatargach uprzykrzyły ſię Abeliardowi czcze na ow czas filozofii kweſtye; udał ſię więc do teologicznych nauk pod miſtrzem Anzelmem; iak poſtąpił w tym nowym rodzaiu applikacyi, ſkutek dał poznać, gdy ſam potym ſzkołę teologiczną otworzył, i przy wielkim naciſku uczniow, zaczął tłumaczyć proroctwa Ezechielowe. Zył tegoż czaſu Fulbert kanonik Paryſki; ten chowaiąc przy ſobie ſynowicę, a chcąc iey dać iak naywybornieyſzą edukacyą, uproſił Abeliarda, aby iey lekcye dawał. Młodość, piękność i wyborne przymioty Heloiſſy zbyt daleko unioſſy mniey oſtrożnego miſtrza; chciał więc dobrowolnym małżeńſtwem nadgrodzić krzywdę iey ſtanowi i familii uczynioną. Ze zaś dla nieiakich względow taił małżeńſtwo ſwoie, i Heloiſſę do podobnegoż milczenia przywiodł, tak tym poſtępkiem obraził na ſiebie Fulberta, iż naſławſzy nań ludzi zbroynych, niezwykłym okrucieńſtwem odiął mu ſpoſob dalſzego w małżeńſtwie pożycia z ſynowicą. Udał ſię natychmiaſt do klaſztoru Abailard, i przyiął regułę S. Benedykta, co i Heloiſſa za iego powodem uczyniła. W dalſzym czaſie fundował klaſztor dla zakonnic pod imieniem Parakleta; tam Heloiſſę przełożoną uſtanowiwſzy, ſam w konwencie Swiętego Marcella życia dokończył. Roku 1142, wieku ſwoiego 63. Zwłoki iego na uſilne prozby Heloiſſy przywiezione do Parakletu; a gdy Heloiſſa umarła, w iednymże grobie ſpoczywaią. Spłodził był z Heloiſſy ſyna, i dał mu nazwiſko Aſtrolabius; ten przeżył oyca, i znać był duchownym, ieſt albowiem liſt Heloiſſy, w ktorym go poleca Piotrowi opatowi Kluniaceńſkiemu. Błędy Abailarda w materyach theologicznych były przyczyną wielu rozruchow, i zaſłużyły nakoniec na uroczyſte potępienie, za naleganiem S. Bernarda, roku 1140. Są dotąd ieſzcze liſty, ktore Abailardus z Heloiſſą do ſiebie piſywali, iuż będąc w zakonie; znać w nich ſtateczne przywiązanie, ale i wielką pobożność. Nie trzeba zatym ſądzić o ich korreſpondencyi z piſm, ktore pod ich imieniem ſławni niektorzy rymotworcy wydali, i w ktorych, lubo ſtyl wytworny, przecież nie tak, iak przyſtoi oſobom zakonnym, ſentymenta ſerca obwieſzczone ſą.

Abalienatio, termin prawa Rzymſkiego, złożony z prepozycyi *Ab*, i słowa *alienare*, używany bywał na wyrażenie pozbycia ſię rzeczy tych, ktore zwano *res mancipi*; to ſię zaś czyniło urzędownie, albo przez renuncyacyą, wyrzeczenie ſię; albo według formularza zwanego: *traditio nexu*. Ruchomości zwane: *res mancipi*, były grunta, niewolnicy, bydło i inſze poſſeſſye w kraiach Włoſkich. Oſoby używaiące tego przywileiu, Rzymianie i niektorzy z cudzoziemcow, do prerogatyw Rzymſkiego obywatelſtwa przypuſzczeni.

Aban, nazwiſko iednego z dwunaſtu mieſięcy roku Perſow.

Abana, rzeka w Azyi pod Damaſzkiem źrzodło iey w gorach Libanu, zowie ſię dziś Barrady; w niey chciał ſię z początku obmywać Naaman dla pozbycia trądu.

Abanda, owoc oſobliwego rodzaiu palmow na wyſpie S. Tomaſza, nie więkſzy od cytryn, ziarna z niego lekarſtwem ſą na choroby pierſi.

Abannatio, w prawie Rzymſkim wygnanie roczne. Zaboyſtwo przypadkowe tey karze podpadało.

Abantenses, Abantei, oſiedli w Grecyi, gdzie zwani byli Argienſes, według świadectwa Owidyuſza. Metam. lib. XV. v. 164.

Abantes, według Harbana z Tracyi do Greckich państw przybyli: ich ſiedliſkiem była wyſpa Ebona, teraz Nigropont albo Negropont. Plutarch twierdzi, iż Abantes naypierwſi zwyczay ſtrzyżenia włoſow wnieśli.

Abarim, gora Paleſtyny w oſadach pokolenia Rubenowego, na nią Moyżeſzowi Bog wſtąpić kazał, tam mu ziemię obiecaną pokazał. Umarł na teyże gorze Moyżeſz, maiąc lat 120.

Abasa, według Pauzaniuſza wyſpa na morzu Etyopii.

Abaster, w Mitologii nazwiſko iednego z trzech koni Plutonowych, drugie dwa zwały ſię Meteus, i Novius.

Abaton, termin Grecki oznaczaiący rzecz, ktorey ſię w poſpolitości używać nie godzi. Nadgrobki zwycięzkie *trophæa* tym ſię zaſzczycały przywileiem, iako poświęcone uſtawą narodową; albowiem tych prywatnie uzurpować ſobie nie godziło ſię, ale tylko uchwałą zwierzchności publiczney udzielane były obywatelom zaſłużonym.

Abbadie, (Jakob) urodzony R. 1654. w prowincyi kroleſtwa Francuzkiego Bearnie; między wielą innemi, wydał wyborną xięgę, ktorey tytuł: *Traktat o prawdzie i rzetelności religii chrześciańſkiey.* Są także w druku iego kazania.

Abdalla, albo Abdallach, oyciec Mahometa: twierdzą niektorzy, iż był niewolnikiem do poſługi i ſtrzeżenia wielbłądow używany. Był poganinem, żona zaś iego, a matka Mahometa Emira Zydowką. Autorowie Tureccy chcąc uczcić rodzica proroka ſwego, między innemi baykami i tę o nim wymyślili, iakoby krolowa Syryiſka chciała go mieć za męża.

Abdank, albo Habdank, herb w Polſzcze, ktorym ſię zaſzczycaią domy ſtarożytne. Ma w ſobie literę W. białą w polu czerwonym, takąż literę na hełmie.

Abdenago, albo Azarias ieden z trzech pacholąt, z rozkazu Nabuchodonozora za to, iż iego poſągu bałwochwalſkim ſpoſobem czcić nie chciał, wrzucony w piec ognisty, ale cudownym ſpoſobem wybawiony od śmierci.

Abdera, miaſto nadmorſkie Tracyi założone, według świadectwa Pomponiuſza Meli, od Abdery ſioſtry Dyomeda krola Trakow; naywiękſza iego ztąd chwała, iż było oyczyzną Demokryta. Powietrze Abdery nie było zdrowe, obywatele poczytani za proſtakow, ztąd ow wyraz Marcyaliſa:

Abderitanæ pectora plebis habes.

Niektorzy geografowie piſzą, że Abdera na tym mieyſcu była, gdzie teraz Asperoſa albo Poliſtylo, niedaleko ieziora Buron w Romanii, Turkom podległey.

Abdyas, prorok czwarty z liczby tych, ktorych mnieyſzemi nazywaią. Jeden ieſt tylko w Piśmie świętym rozdział proroctw iego. Czas życia zdaie ſię być po zburzeniu Jerozolimy przez Chaldeyczykow.

Abdyas, Babilończyk mniemany autor kſięgi: *Hiſtoria certaminis apoſtolici;* za fałſzerza uznany od uczonych, maiących wiadomość dzieiow ſtarożytności.

Abdolonimus, krol Sydonu, tego w uboſtwie oſtatnim zoſtaiącego, lubo był z krwi krolewſkiey, po zrzuconym z tronu Stratonie, Alexander wielki na kroleſtwo wynioſł. Spytany od Alexandra, iakim umyſłem uboſtwo znoſił; rzekł: „ Proſzę bogow, żebym tak ſzczęśliwość znośić umiał, iak dawną nędzę; praca rąk doſtarczała pragnieniu moiemu, i na niczym mi nie ſchodziło, kiedym żadney prawie własności nie miał. „

Abdon, ſyn Illela z pokolenia Ephraimowego, dzieſiąty w porządku ſędziow ludu Bożego; miał czterdzieſtu ſynow, trzydzieſtu ſześciu wnukow. Sądził lud Boży lat ośm.

Abdykacya, ieſt akt, albo obrządek prawny, przez ktory oſoba urząd na ſiebie włożony, ſkłada przed czaſem na to z prawa wyznaczonym, i tego ſię zrzeka, *abdicat.* Abdykacya nie ſłuży tylko do złożenia naywyżſzey zwierzchności w narodzie. Mamy tych przykłady: w Celeſtynie V. papieſtwa, w Karolu W. ceſarſtwa, w Wiktorze Amadeus II. korony Sardyńſkiey, w Janie Kazimierzu korony Polſkiey, i w Kryſtynie kroleſtwa Szwedzkiego &c. &c.

Abel, ſyn drugi Adama i Ewy, brat młodſzy Kaima. Maiąc dozor nad trzodami: gdy pierwiaſtki onych Bogu ofiarował, a Kaim owoce; przyiął Bog wdzięcznie ofiarę Abla, Kaimową odrzucił; czym tak Kaim na brata był rozgniewany, iż, wywiodłſzy go w pole, okrutnie zamordował. To tylko o zaboyſtwie Ablowym Piſmo święte namienia. Twierdzą niektorzy na fundamencie koniektur, iż żył Abel lat 128, o iego potomſtwie żadney wzmianki nie maſz. Chryſtus Pan nazywa go pierwſzym z ſprawiedliwych, ktorego krew rozlana była. Pamiątki iego kościoł nie obchodzi, i wzmianki o nim w martyrologium nie maſz, w kanonie iednak mſzy ofiarę iego wraz z Abrahamową i Melchizedeka wſpomina.

Abeli, (Ludwik) biſkup Rodyiſki w Francyi, opuściwſzy biſkupſtwo, umarł u Miſſyonarzow w Paryżu, roku 1691, wieku 88. Wiele xiąg piſał, z tych znakomitſze: Medulla theologica A. S. Scripturis conciliorum pontificumque decretis & SS. patrum placitis expreſſa — Sacerdos Chriſtianus — Epiſcopalis ſollicitudinis Enchiridion. —

Abelienses, Abeloitæ albo Abelonienſes, według świadectwa świętego Auguſtyna, kacerze w Afryce. Utrzymywali: iż nie powinien być człowiek bez pomocnika; i dla tey przyczyny dobierali ſobie żony

żony albo towarzyſzki; żyli iednak z niemi w czyſtości, dobieraiąc tylko ſobie ſyny i corki ſpoſobem adopcyi.

ABELINATES, dwa narody Włoſkie, z ktorych według Pliniuſza iedni ſię zwali *Marſi*, drudzy *Protropes*.

ABELLIO, albo Abellion boſtwo dawnych Francuzow; pod tym nazwiſkiem czcili ſłońce; zkąd podobno u Grekow i Rzymian poſzło nazwiſko Apollina, ktorego z początku Rodyanie zwali Abelion, Rzymianie Apellon.

ABELMEULA, albo *Abelmehula* miaſto pokolenia Manaſſeſſa, oyczyzna proroka Elizeuſza.

ABEN-EZRA, ſławny rabin żydowſki w Hiſzpanii; wiele xiąg piſał w rożnych materyach: był albowiem (oprocz wiadomości prawa ſwoiego i zakonu) aſtronomem, lekarzem, poetą, i kabaliſtą. Zwięzłość ſtylu iego była przyczyną, iż niektorym xięgom dla tym łatwieyſzego onych zrozumienia dane ſą od innych rabinow wykłady. Żył wieku XII. Umarł w Rodzie roku 1174, wieku 75.

ABEONA, u Rzymian razem z drugą *Adeona*, boginie podrożnych.

ABERDON, miaſto Szkocyi ma ſwego biſkupa i akademią fundowaną od Alexandra II. krola roku 1480. Po łacinie zowie ſię *Aberdonia*, albo *Aberdonum*.

ABESAN, z pokolenia Beniaminowego, po śmierci Jephty, ſędzia ludu bożego przez lat ſiedm. Umarł roku od ſtworzenia 2830, przed narodzeniem P. 1170.

ABGAR, AKBAR, albo ABAGAR nazwiſko powſzechne, albo przydomek, lub tytuł urzędowny krolow Edeſſy. Niektorzy tegoż nazwiſka w niektorych częściach Arabii panowali; iako to:

ABGAR lub ABAGAR, krol Arabow, ktorego Plutarch Acharo czyli Achar nazywa, przyczyną był klęſki Kraſſuſa w Perſyi. Wkradłſzy ſię albowiem w poufałość Rzymſkiego wodza, wſzyſtkie iego proiekta wyiawiał Partom; nakoniec wprowadziwſzy Rzymſkie woyſka między zaſadzki nieprzyiacielſkie, ſam ſię do nich udał.

ABGAR, krol Edeſſy; Prokopiuſz twierdzi, iż zaſłużył był ſobie na wzgląd oſobliwy u Auguſta ceſarza, u ktorego na dworze nieiaki czas bawił. Euzebiuſz piſze o tym monarſze: iż, będąc uwiadomionym o cudach Chryſtuſa Pana, udał ſię do niego w ciężkiey niemocy, proſząc, aby był uzdrowionym. Według powieści tego autora liſt iego, i reſpons nań miał być takowy:

„ ABGAR KROL EDESSY JEZUSOWI zbawicielowi, pełnemu dobroci, w Jerozolimie zoſtaiącemu „ pozdrowienie zaſyła. „

Opo-

Opowiedziane mi ſą cuda i uleczenia przedziwne, ktore czynić zwykłeś, uzdrawiaiąc chorych bez ziół i lekarſtw. Wieść tu ieſt o tobie, iż ślepym wzrok przywracaſz, kalekom i kulawym moc i dzielność chodzenia nadaieſz, trędowatych oczyściaſz, czarty z ciał wyrzucaſz, złożonych nieuleczonemi chorobami do zdrowia przyprowadzaſz, i umarłych wzkrzeſzaſz. Słyſząc o tobie rzeczy takowe, wierzę, ześ ieſt Bog, ktory raczył z nieba zſtąpić, albo ieſteś ſynem boſkim, gdy rzeczy takowe działaſz. Poważam ſię przeto piſać do ciebie i proſić cię uprzeymie, âbyś mnie nawiedzić raczył i uzdrowić, zoſtaiącego w boleſney i bardzo przykrey niemocy. Dowiedziałem ſię, że cię żydzi prześladuią, że ſzemrzą na twoie cuda, i chcą cię zgubić. Ja mam tu miaſto piękne i wygodne; chociaż małe, wyſtarczy na to, czego ci będzie potrzeba.

Reſpons.

Szczęśliwy ieſteś, Abagarze, ześ uwierzył we mnie, chociaż mnie niewidziałeś, albowiem napiſano ieſt: że ci, ktorzy mnie widzieć będą, nie uwierzą we mnie; ci zaś, ktorzy mnie nie obaczą, uwierzą, i odbiorą żywot. Co ſię tycze nawiedzenia ciebie, trzeba, żebym w tym kraiu ſpełnił to wſzyſtko, dla czego poſłany ieſtem, a dopiero żebym ſię wrocił do tego, ktory mnie poſłał. Jak powrocę, przyślę ci iednego z uczniow moich, żeby niemoc twoią uleczył, i uczeſtnikiem zywota uczynił ciebie i tych, ktorzy ſą z tobą.

Dalſza tradycya głoſi, iż Abgar od Judy Thadeuſza iednego z 70 uczniow Chryſtuſowych zoſtał uleczonym i nawrocił ſię z ludem ſwoim. Euzebiuſz, Ephrem, Cedrenus, Prokopiuſz świadectwy ſwoiemi ſtwierdzaią rzetelność tey hiſtoryi; wielu ieſt iednak poważnych piſarzow, ktorzy iey wiary nie daią, iakoż tam wſpomniane liſty od papieża Gelazyuſza podeyrzanemi mianowane ſą. Ewagryuſz w hiſtoryi ſwoiey kościelney powiada, iż Chryſtus Pan poſłał ſwoy obraz Abagarowi, ten z wielkim uſzanowaniem konſerwowany, miaſto Edeſſę cudownym ſpoſobem od oblężenia Perſow za panowania Kozroeſa obronił; ſkoro go albowiem na murach poſtawiono, wſzyſtkie machiny Perſow do oblężenia miaſta ſłużące w ogniu ſpłonęły.

R. P. 116. Rzymianie miaſto Edeſſę poſiedli, oſtatni Abgar albo Abagar krol Edeſſy od Karakalli z kroleſtwa wyzuty, państwo w prowincyą Rzymſką obrocone R. 216.

ABIAS, ABIAH, albo ABIAM krol Judy, ſyn Roboama, wſtąpił na tron

tron w ośmnaſtym roku wieku ſwego, we dwie lecie potym Jeroboama krola Izraelu na głowę poraził. Umarł, trzy lata panowawſzy. Monarcha do złego ſkłonny według świadectwa xięgi krolow.

Abiathar, kapłan wielki w Izraelu, ſyn Abimelecha; ten Dawida uciekaiącego z ludzkością przyiął; co tak rozgniewało Saula, iż Abimelecha z ośmdzieſiąt pięcią kapłanami zgładził z świata, ieden ſię tylko Abiathar ucieczką ochronił. Wſtąpił potym na kapłaństwo, ale za to, że Adoniaſzowi ſynowi Dawida, przeciw oycu zbuntowanemu ſprzyiał, od Salomona wſkazany na wygnanie R. przed narodzeniem Pańſkim 1014. W iego oſobie ſpełniło ſię proroctwo przez Samuela niegdyś wielkiemu kapłanowi Heli obwieſzczone, iż dla grzechow ſynowſkich naſtępcy zniſzczeni będą.

Abienses, narod Scythyi a według niektorych autorow Thracyi; Homer ich nayſprawedliwſzemi z ludzi nazwał.

Na wzor innych Scythéyiſkich narodow, nie mieli uſtanowionych ſiedliſk, ale ſię uſtawicznie z mieyſca iednego na drugie przenoſili. Narod ten ſwobodny ſpokoynie żył, zaczepiony umiał dawać odpor.

Abigail, żona Nabala; ten gdy uciekaiącemu Dawidowi ſchronenia dać nie chciał, i poſły iego zelżył, ſzedł na przeciw niemu Dawid, chcąc ſię krzywdy ſwoiey pomścić; zabiegła drogę Abigail, błagaiąc zapalczywość Dawida; iakoż były ſkuteczne iey przeproſiny; umarł Nabal, Dawid pozoſtałą wdowę wziął za małżonkę.

Abila, gora w Afryce nad ciaśniną Gibraltaru, na przeciwko niey z ſtrony Europeyſkiey ieſt Calpe. Te obydwie ſtarożytność zwała kolumnami Herkuleſa.

Abilena, kray Syryi między Libanem i Antilibanem, miaſto iego ſtołeczne było Abila.

Abilius, ſyn Romuluſa i Herſylyi; zrazu był zwany Aollius, ſioſtra iego zwała ſię Prima.

Abimelech, nazwiſko powſzechne krolow Gerary, ieden z nich porwał był Sarę żonę Abrahama, rozumieiąc z powieści tego Patryarchy, iż była iego ſioſtrą. Skarany za to z domem całym; nakoniec przeſtrzeżony od Boga, żeby żonę mężowi oddał; uczynił natychmiaſt temu wſzyſtkiemu zadoſyć, i za modlitwą Abrahama wraz z domem od plag bożych uwolniony zoſtał.

Abimelech, ſyn Gedeona z nieprawego łoża; po śmierci oycowſkiey ſiedmdzieſiąt braci ſwoich okrutnie zamordował, ieden tylko z nich Joathan śmierci uſzedł. W dalſzym przeciągu panowania, nieznośny

znośny poddanym, z miaſta Sychem wypędzony, w oblężeniu Thebes gdy chce wieżę podpalić, od niewiaſty iedney, z gory rzuconym kamieniem raniony, wybrańcowi właſnemu dobić ſię kazał. Roku przed narodzeniem Pańſkim 1234.

Abinadab, urodził ſię w Karyathyarim, i tam w dom ſwoy przyiął arkę przymierza, ktorą byli Filiſtynowie odeſłali. Przez lat ſiedmdzieſiąt i ieden zoſtawała tam arka, aż do czaſow Dawida.

Abiu i Nadab, ſynowie Aarona, zapomniawſzy nakłaść w kadzielnicę poświęconego ognia, w ſamym przybytku Pańſkim nagłą śmiercią ſkarani zoſtali. Ciała ich Moyżeſz uczciwie pogrześć kazał, ale Aaronowi oycu, i braci Eleazarowi i Ithamarowi żałoby wieść po nich nie kazał.

Abiron, z pokolenia Lewi, wraz z Kore i Dathanem powſtali przeciw Moyżeſzowi i Aaronowi; ſkarani natychmiaſt od Boga; ziemia ich albowiem pożarła, zaś ich wſpolnikow dwieście pięćdzieſiąt ogień niebieſki pochłonął.

Abisag, Sunamitka, panna oſobliwey urody, wybrana była na uſługowanie w białey ſtarości Dawidowi, po ktorego śmierci, gdy ią Adoniaſz chciał poiąc za żonę, z rozkazu Salomona brata ſwoiego zabity.

Abissinia, albo Ethiopia gorna, państwo w Afryce, nazwane od dawnieyſzych geografow kroleſtwem Negowym albo Papa dana.

Kray Abiſſynii w niektorych mieyſcach dość ieſt obfity. Maią ſię w nim znaydować winnice i wino przyiemne do ſmaku. Jabłecznik iednak zwyczaynym ieſt ludu tamteyſzego trunkiem. Maią także napoy podobny do miodu, zowią go *Ized.*

W prowincyach Damota i Enarea znayduią ſię obfite kruſzce złota. Abiſſyni monety właſney nie maią, o bogactwa ſię nie troſzczą, częścią dogadzaiąc wrodzoney prawie gnusności, częścią dla tego, iak powiedaią, żeby napaści Turkow, łakomych na ſkarby, uniknęli. Rząd kraiu monarchiczny; hyſtoryą ceſarzow ſwoich prowadzą od krolowy Saby, ſławney nawiedzinami Salomona, iakoż twierdzą, iż z niey i Salomona zrodzony ſyn, przodkiem był familii panuiącey. Rożne były kraiu tego rewolucye; około roku 1270 Jeum Naumlach w oſobie ſwoiey przywrocił familią Dawida i Salomona do godności ceſarſkiey. Roku 1507 Dawid ceſarz Abiſſyński wyſłał poſelſtwo do Klemenſa VII. papieża i Emmanuela krola Portugalſkiego, w liſtach były iego tytuły: Dawid ukochany od Boga, kolumna wiary, z krwi i pokolenia Judy, ſyn Dawida,

da, ſyn Salomona, ſyn kolumny Syońſkiey, ſyn naſienia Jakubowego, ſyn ręki Maryi, ſyn Nahu, co do ciała; ceſarz gorney i wielkiey Ethiopii i wſzyſtkich pańſtw i kroleſtw, ktore do niey należą. Ceſarz Abiſſynow daie i odbiera urzędy według upodobania ſwoiego; niektore iednak wielkorządſtwa dziedziczne ſą. Pierwſzy Miniſter zowie ſię Raz. Moc woyſka Abiſſynow na iezdnych rotach naybardziey zaſadzona. Portugalczykowie pierwſi dali im poznać używanie prochu; fortec żadnych nie maią, miaſta liche; ceſarz zwyczaynie mieſzka pod namiotami. Religia narodu tego chrześciańſka, wielu iednak zabobonami przytłumiona, w niektorych okolicznościach i do żydowſkiey ſię ſkłaniać zdaie. Twierdzą, iż dwie krolowe prawdziwą wiarę do nich wnioſły. Pierwſzą zowią Makeda, drugą Candaces: Mekeda, podług nich, taż ieſt co krolowa Saba; powiedaią, iż z niey ſpłodził Salomon ſyna nazwiſkiem Malak, i ten wraz z matką lud Ethiopii do poznania prawego Boga i obrządkow ſtarego zakonu przywiodł. Candaces w dzieiach Apoſtolſkich wſpomniana; pewniey w tamteyſzych kraiach wiarę ogłoſiła. Udali ſię potym za błędami Eutycheſa i Dyoſkora. Około roku 1400 Miſſyonarze Portugalſcy przywiedli ich byli do odrzucenia dawnych błędow, iakoż wyſłali poſłow na zbor Florentſki; zachowywać ſię zdaią dotąd obrządki chrześcian Egipſkich, ktorych Kophtami zowią.

Abiuratio, obrządek prawa, przez ktory oſoba, rzeczy urzędownie odſtępuie, i to odſtąpienie przyſięgą ſtwierdza. U Rzymian abiuratio znaczyła krzywoprzyſięſtwo; eiuratio ſprawiedliwe zaprzyſiężenie.

Ablab, drzewko w Egipcie zimą i latem zieloność zatrzymuie; trwa lat ſto, owoc iego na kſztałt bobu na kaſzel pomocny.

Ablecti, tak ſię w woyſku Rzymſkim nazywali wybrani w liczbie 168 żołnierze piechotnych pułkow, z nich ſię czoło woyſka ſkładało.

Ablegatio, rodzay wygnania, pozwolony rodzicom, względem dzieci krnąbrnych i niepoſłuſznych.

Ablutio, Ablucya, umywanie ciała u Pogan obrządek duchowny, nim do ofiar przyſtępowali. Czytamy w piśmie świętym, iż w kościele Salomonowym poſtawione było naczynie zwane morzem miedzianym *mare æreum*; w nim woda poświęcona była wrzuceniem popiołu z ofiar, nią ſię umywali kapłani, przed zaczęciem obrządkow.

Ablucya, w obrządkach kościelnych ieſt obmycie rąk przez kapłana po konſekracyi i komunii. U Mahometow ablucya ieſt przykazaniem prawa, i iſtotnym modlitw obrządkiem. W tey ablucyi kładą troiakie rożnice: Pierwſzą nazywaią Gull, i ieſt zanurzeniem całego ciała; drugą zowią wodą, i w tey nogi tylko i ręce obmywaią; trzecia ieſt ziemna lub piaſzczyſta, w niedoſtatku albowiem wody, pozwala Alkoran piaſku lub ziemi do otarcia zażywać.

Abner, Wodz woyſka Saulowego; po śmierci tego monarchy trzymał ſtronę ſyna iego Izbozetha przeciw Dawidowi. Porzuciwſzy potym Izbozetha poſzedł do Dawida, i żonę mu Michol, corkę Saulową oddał. W wielu okolicznościach dawał dowody męſtwa i przywiązania ſwoiego, na koniec od Joaba kollegi ſwego zdradziecko zabity.

Abo albo Aboa miaſto ſtołeczne Finlandyi, ma ſwego Biſkupa i Akademią fundowaną roku 1640 od Kryſtyny krolowy Szwedzkiey. W tym mieście roku 1743 zawarty był traktat między Moſkwą i Szwecyą.

Abollia, rodzay ſzaty, ktorey dla dyſtynkcyi używali dawni Filozofowie, kroy iey był taki, iż ręce obnażone widać było można.

Aborigenes albo Aborigines naydawnieyſi mieſzkańcy Włoſkich kraiow. O ich pierwiaſtkach wiele ieſt baiecznych powieści: ta naypewneyſza, iż byli poprzednikami Latynow, od ktorych potym Rzymianie poſzli.

Abra, nazwiſko powſzechnie dawane niewiaſtom ſłużącym. Piſmo święte opowiedaiąc wyiście Judythy z Betulii, dodaie, iż z nią wyſzła Abra, to ieſt iey ſłużebnica.

Abracadabra termin guślarſki czarnoxiężnikow, znaczenia żadnego nie miał. Noſili go na ſzyi ci, ktorzy mniemali, iż w wielu okolicznościach był pomocnym. Spoſob, ktorym te czarnoxiężnicze guślarſtwo na karteczkach wyrażano, był takowy:

A B R A K A D A B R A
A B R A K A D A B R
A B R A K A D A B
A B R A K A D A
A B R A K A D
A B R A K A
A B R A K
A B R A
A B R
A B
A

Serenus Samſonicus lekarz w drugim wieku o ſpoſobie używania tych charakterow tak piſze:

Inſcribes chartæ, quod dicitur Abracadabra, ſæpius & ſubter repetes, ſed detrahe ſummam, & magis atque magis deſint elementa figuris ſingula quæ ſemper rapies & cætera figes. Donec in anguſtum redigatur littera unum, his lino nexis collum redimire memento talia languentis conducent vincula collo lethalesque abigent (miranda potentia) morbos.

Abraham albo Abram, patryarcha, oyciec wierzących; urodził ſię w mieście Chaldeyſkim, umarł roku 383 po potopie, od ſtworzenia 2039. Oyciec iego nazywał ſię Thare, bracia Nahur i Aron. Poiął za żonę Sarę albo Sarai. Z rozkazania bożego wynioſł ſię z właſney oyczyzny i wraz z Lotem ſynowcem ſwoim oſiadł w Mezopotamii mieście Haran: tam Thare życia dokonał maiąc lat wieku 205, z Haran powtore wyrokiem bożym powołany przenioſł ſię w kray Chananeyſki, i w dolinach Sychem przybytki ſwoie rozłożył. Daley ztamtąd poſzedł w gory ku Bethela, i tam ołtarz Bogu wyſtawił. Gdy zaś głod w kraiu naſtał, i do Egiptu, ku pożywieniu ſię ſwemu udał, ledwo tam małżonki ſwoiey nie utracił, wziął ią był albowiem Faraon krol tameczny do domu ſwego, ale ukarany od Boga, powrocił mu ią nazad. Za powrotem z Egiptu oddzielił ſię od ſynowca ſwego Lotha i oſiadł w Mambre; tegoż ſynowca z niewoly odbił a z zdobyczy nieprzyacielſkiey Melchizedechowi kapłanowi bożemu dzieſięcinę oddał. W tymże mieyſcu nawiedzinami Anielſkiemi uczczony, odebrał pożądaną obietnicę płodności iuż podeſzłey żony ſwoiey, ktora ziściła ſię w krotce urodzeniem Izaaka; wielbi piſmo boże wiarę tego patryarchy ochoczego w ofiarze iedynaka, za ktorą powolność błogoſławieńſtwo boże pokoleniu ſwemu otrzymał, i odnowienie wiecznego przymierza. Wkrotce Sara w roku 127 wieku ſwego umarła, Abraham zaś dopędziwſzy lat 175 w roku od ſtworzenia 2892 ſpoczął w Panu, pochowany tam, gdzie i żona w pieczarze od ſiebie nabytey przy Hebronie.

Oprocz Izaaka z Sary miał z Agary ſłużebnicy Izmaela. Miał także z Cethurą potomſtwo, o tych iednak w ſzczegulności żadney piſmo święte wzmianki nie czyni.

Abraham a S. Clara, kaznodzeia zakonu Auguſtyańſkiego w Wiedniu, umarł roku 1704; kazania iego do druku podane zbyt ſą krotofilne, ani ſię zwyczaiem tamtego wieku uſprawiedliwić może ſpoſob mniey przyſtoyny opowiadania ſłowa bożego.

Abrahamienses albo Abrahamitae, kacerze tak nazwani, od herſzta ſwoiego Abrahama: ten w Antyochii, wznowił błędy Paulinow albo Pauliniſtow, ſprzeciwiaiących ſię boſtwu Jezuſa Chryſtuſa. Cyryak patryarcha Antyocheńſki tak ſkutecznie oparł ſię tey ſekcie, iż wkrotce i śladu iey nie ſtało.

Abrakas albo Abraxas, podobneż guślarſkie ſłowo, ktorego autorem był Bazylides herſzt ſekty od imienia ſwoiego zowiącey ſię.

Abrek (Jędrzey) w mieście Lwowie urodzony, wierſzem łacińſkim napiſał Epithalamium Alexandrowi Koniecpolſkiemu pod tytułem: Phœbus poſt nubila roku 1642.

Abreviatores, urzędnicy kancellaryi Rzymſkiey, układaią akta rozmaite, z teyże kancellaryi wychodzące. Ci, ktorych zowią *de parco maiori* układaią bulle i akta większey wagi; *de parco minori* dyſpenſy małżeńſkie.

Abrogatio, prawny obrządek, przez ktory prawo dawnieyſze moc ſwoią traci. Ten, ktory ma moc ſtanowić wyrok prawa, ten go tylko znieść przez abrogacyą może. Rożni ſię ta od derogacyi, ktora nieżnoſi dawnieyſzego wyroku, ale przeciwnym po części, lub w zupełności uſtanowieniem, ſłabi go, i nadweręża.

Abruzzo, po łacinie Abrutium, prowincya kroleſtwa Neapolitańſkiego, granicząca z ſtanami papieżkiemi. Dzieli ſię na dwie części, citerior i ulterior, kray ten nader żyzny ieſt, powietrze ma zdrowe, naybardziey obfituie w ſzafran.

Absalon, ſyn Dawida i Maachii corki Tholomai krola Geſſur. Wſpomina piſmo o cudney iego urodzie. Podnioſłſzy bunt przeciw oycu, zwyciężony, gdy, uciekaiąc na drzewie zawiſł, od Joaba wodza woyſk Dawidowych trzema włoczniami przebity, życia dokonał.

Absolucya, tym ſię ſpoſobem mianuie rozgrzeſzenie, ktore pokutuiącemu i wyznawaiącemu grzechy daie kapłan, odpuſzczaiąc przewinienie mocą władzy od Chryſtuſa Jezuſa ſyna bożego Apoſtołom udzieloney, a na ich naſtępcow zlaney, wiązać i rozwięzuiąc na ziemi. W pierwiaſtkach kościoła nieinaczey naſtępowało rozgrzeſzenie, tylko po iawney pokucie. Zabiegaiąc zbyteczney ſurowości, zbor powſzechny Niceńſki nakazał, aby żaden grzeſznik od pokuty oddalonym nie był.

Abstinentes, kacerze na końcu III wieku w Francyi i Hiſzpanii za czaſow prześladowania Dyoklecyanowego; ſprzeciwiali ſię małżeńſtwu, potępiali iedzenie mięſa, według nich od czarta ſtworzonego. Uwłaczali także boſtwu trzeciey oſoby Troycy świętey.

Abubeker mędrzec zawołany u Machometanow. Spytany raz, ktore ieſt naymnieyſze ſtworzenie, odpowiedział świat, ponieważ według wiary naſzey mniey waży przed Bogiem, niż ſkrzydełko nayſzczupleyſzey muſzki; ten iednak ktory go poważa i kocha, ieſzcze nikczemnieyſzym od niego ieſt.

Abubekr albo Abubeker, teść Mahometa i pierwſzy po nim naſtępca,

pca, mimo wyraźną iego wolą; mianował albowiem, umieraiąc, Halego męża Fatymy corki ſwoiey. Oſiadłſzy naywyżſzą władzę on naypierwſzy rozdziały Alkoranu w iedno zebrał i xięgę ułożył. Umarł roku Pańſkiego 634 Hegiry 13 wieku 63. Panował lat dwa, mieſięcy 3, dni 10.

Abugiafar, zwany Almanzor albo zwycięzca, drugi Kaliff z pokolenia Abaſſydow, wſtąpił na tron po śmierci brata. Wyſtawił miaſto Bagdad i tam ſtolicę pańſtw ſwoich założył. Umarł roku 775 Heg. 158 panowania 21.

Abu-han, mędrzec mahometańſki, wielu xiąg autor, umarł w więzieniach Bagdadſkich. Piſzą o nim, iż, odebrawſzy raz policzek, rzekł biiącemu: mogłbym ci ten afront podobnież uczynić, ale nie uczynię: mogłbym ſię na ciebie u ſądu ſkarżyć, ale ſię nie będę ſkarżył; mogłbym Bogu w modlitwie tę krzywdę przełożyć, ale ſię na to nie odważę; mogłbym w dzień oſtatecznego ſądu pragnąć nad tobą zemſty, nie tylkobym tego nie uczynił, ale gdyby ſąd boży tego momentu przyſzedł, a w mocy moiey było u Boga, cobym chciał, nieinaczey pragnąłbym wniść do Raiu tylko wraz z tobą. Przedziwne zdane godne heroizmu chrześciańſkiego.

Abu-kamzak, ſławny machometańſkiey religii doktor i kaznodzieia, tłomacząc raz te ſłowa Alkoranu: iż nieprzyiaciołom trzeba odpuſzczać, wſzyſtkim dobrze czynić, a głupich ſię towarzyſtwa wyſtrzegać, dodał; iż naygłupſzy towarzyſz, miłość właſna, tey ſię ſtrzedz naybardziey trzeba, ile że ſię nas puścić nie chce.

Abul-teda, Izmael krol Hamathu z pokolenia Saladyna, umarł roku Pańſkiego 1332, Hegiry 733; piſał xięgi o geografii, życie Mahometa. Geografią iego przetłumaczył na ięzyk łacińſki Garnier.

Abulgasi-Baiodar, Han Tatarow Charamu napiſał hiſtoryą narodu ſwego; ta rożnemi ięzyki przetłomaczona ieſt.

Abida albo Abidos, miaſto nad morſkie Frygii, naprzeciwko Seſtos, do ktorego z Abydy przychodził ow moſt Xerxeſa na okrętach przez ciaśninę Heleſpontu.

Acacia, woreczek albo chuſtka, ktorą na niektorych dawnych Numizmatach oſoby ceſarzow reprezentuiące, w ręku trzymaią. Rożne takowych wizerunkow ſą tłomaczenia. Ceſarze tak wyobrażeni ſą od Anaſtazyuſza; ſamych więc tylko wſchodnich takowa poſtać Twierdzą niektorzy, iż to był worek w ktory oddawane ſobie memoryały kładli; drudzy mienią być chuſtką.

chuſtką, ktorey ruſzeniem dawali znać, żeby ſię igrzyſka zaczynały.

Acacia, rodzay drzew wielorakich Ameryki, rośnie bardzo prędko i w krajach zimnych, niektore z nich wydaią kwiaty, ale te bardziey do liczby zioł, niżli drzew botaniſtowie przykładaią, zowiąc ie Pſeudo-Acacia.

Academus, Atheńſki za czaſow, kiedy Caſtor i Pollux woynę z Atheńczykami wiedli, chcąc odzyſkać ſioſtrę Helenę, dowiedzawſzy ſię, iż była w mieście Aphidua, opowiedział im iey ukrycie, i tym ſpoſobem oyczyznę ſwoią od ich zapalczywości uwolnił. Drugi Academus także obywatel Atheńſki gruntu ſwoiego w tym mieście filozofom na ich uczone ſchadzki uſtąpił, wraz z domem i ogrodem: ztąd poſzło nazwiſko ſekty Akademikow, a w poznieyſzych czaſach wſzyſtkie uczonych zgromadzenia to powſzechne nazwiſko na ſiebie wzięły.

Acatalepsia, termin grecki, znaczący niepodobieńſtwo poięcia, z rozumienia rzeczy iakowey; ztąd poſzło nazwiſko ſekty iedney filozofow *Acataleptica*; powątpiwali albowiem o wſzyſtkim z tą rożnicą od Sceptykow i Pyrrhonſtiow iż tamci, lubo wątpili o wſzyſtkim, twierdzili iednak, iż można doyść czaſem nieiakiego o rzeczach upewnienia; ci zaś utrzymywali, iż ani byli pewni o niczym, ani być pewnemi mogli.

Acca Laurentia, tak ſię nazywała małżonka paſterza Fauſtuluſa, ktory bliźnięta Romuluſa i Remuſa nad Tybrem porzucone znalazł. Przyięła ie natychmiaſt do domu ſwego, i hodowała iak właſne dzieci. Zawdzięczaiąc takową uczynność czcili ią Rzymianie iak boginią. Uroczyſtość iey odprawiała ſię w kwietniu, przez dni kilka; a te święta zwali Laurentales.

Acca-Laurentia, ſławna nierządnica Rzymſka, za to, iż umieraiąc lud Rzymſki dziedzicem wielkich bogactw ſwoich uczyniła, po śmierci zoſtała boginią; iey uroczyſtość obchodzono w kwietniu; żeby zaś była rożnica od pierwſzey, przydano do iey nazwiſka przydomek Tarrentia. Z czaſem przeſtali ią pierwſzym nazwiſkiem mianować Rzymianie, pod imieniem więc Flory odbierała cześć, boſtwu ſwoiemu należytą.

Accenbones, tak ſię nazywali u Rzymian przełożeni nad ſzermierzami.

Accenses albo Accensi, poſługacze urzędnikow Rzymſkich; o nich mowi Cicero: *Accenſus ſit eo etiam numero, quo eum maiores noſtri eſſe voluerunt; qui hoc non in beneficii loco, ſed in laboris aut muneris, non temere niſi libertis deferebant, quibus illi non multò ſecus quàm ſervis imperabant.* Powinność ich była poprzedzać urzędnikow, ich rozkazy

kazy wykonywać, lud zwoływać, i ztąd według Warrona nazwani *Accensi ab acciendo. Formularz*, według ktorego urzędnicy lud zwoływali, był takowy: *Accense! voca ad concionem, omnes Quirites huc adduce*; wołał więc Accensis: *Omnes Quirites ite ad concionem.* Do nich należało stać za krzesłem Pretora i obwieszczać godziny dnia. *Accensus acclamabat horam esse tertiam, meridiem, nonam.*

Accensi, w woysku Rzymskim byli iak teraz kadeci w chorągwiach i pułkach. *Accensi dicebantur quia in locum mortuorum militum subitò subrogabantur; ita dicti, quia adcensum adiiciebantur*: Asconius Pedanus tak o nich mowi: *Accensus nomen est ordinis in militia, ut nunc dicitur primesis aut commentariensis aut cornicularius.* Według Liwiusza ich mieysce w woysku było zawzdy na odwodzie.

Acceptatio, w prawie przyięcie daru, zezwolenie na wzięcie rzeczy, przedtym do nas nie należącey. Obrządek ten do ważności donacyi istotny.

Acceptilatio, termin dawnego prawa Rzymskiego, znaczy zakwitowanie dłużnika darowizną długu.

Accessio, tak niegdyś w Rzymie mianowano przedaż rzeczy ruchomych, i nieruchomych, na fundamencie dekretu sądowego; ci, ktorzy głosili rzeczy przedayne, zwani byli Præcones, kupuiący Sectores.

Accessorium, termin prawa znaczący przydatek rzeczy mniey ważney, do ważnieyszey.

Accius (Lucius) poeta Rzymski; Cicero chwali iego tragedye, te iednak do wiadomości wiekow naszych nie doszły. Quintilian sentencye znayduiące się w wierszach tego rymotworcy poważnemi nazywa. Żył około roku 600 od założenia Rzymu.

Acclamatio, okrzyki wielbiące bogow w uroczystościach, lub znacznych ludzi, w obrządkach publicznych. Kiedyś bywały wynurzeniem szczerych pochwał i sprawiedliwą tych, ktorzy na nie zasługiwali, nadgrodą; także były senatu Rzymskiego po śmierci Pertynaxa: *Acclamatum est* (mowi Aurelius Victor) *Pertinace imperante securi viximus; neminem timuimus. Patri pio, patri senatus, patri bonorum omnium.* Gdy Tacyt wzbraniał się przyiąc dla starości i chorob cesarstwa, zawołał senat: *Caput imperat non pedes, animum tuum non corpus eligimus. Tacite Auguste Dii te servent.* Upodlenia Rzymskiego naycelnieyszym były dowodem okrzyki, na cześć Nerona, wten czas gdy na Teatrach śpiewał, Seneka z Burrhusem dawali znaki klaszcząc w ręce, a Senati rycerstwo, dobranemi głosy wielbili monstrum ukoronowane. Wetowali po śmierci tyrannow tego, co na nich boiaźn wymagała; po zabiciu Commoda wołał lud Rzymski: *Hosti patriæ honores detrahantur, parricida, gladiator in spoliario lanietur.*

Akklamacyami, konczyły się znacznieysze zwyczaynie zbory kościelne tak powszechne, iako i nacyonalne; w ostatnim Trydentskim ten obrządek był zachowany: kardynał Lotharyński czynił ie, oycowie zaś zgromadzeni na każde odpowiadali.

Aceldama albo Haceldama, pole krwi, kupione od Judasza Iskaryoty za trzydzieści srebrnikow, taxę zdrady zbawiciela świata; po śmierci Judasza obrocone na cmentarz dla pielgrzymow.

Acoephali, kacerze dla tego tak nazwani, iż nie mieli żadnego herszta albo przywodzcy, ktoryby się mogł nazwać ich głową. Błędy ich były podobne Eutychesowym; sprzeciwiali się ustawom zboru Chalcedońskiego.

Acernus (Klonowicz) poeta polski, według Starowolskiego pisał wierszem tak polskim iako i łacinskim następuiące xięgi: Flis, albo o żegludze Gdańskiey, w Krakowie, potym w Warszawie 1643. Pozar Turecki, pamiętnik xiążąt i krolow polskich. Mieszek Judasza, albo wielorakie rodzaie chciwości. Victoria Deorum poema - Susanna - Roxolania. Pisze daley Starowolski, iż dla marnotrawstwa żony, zacny ten poeta życie w szpitalu skończył roku 1608. Mikołay Zeromski taki mu dał nagrobek: *Nasoni patria est Sulmo, Sulmiria Acerni. Ille poeta fuit, Naso poeta fuit. Exul in Euxinis est Naso mortuus oris, vix hunc non eadem fata secuta virum.*

Acesidas, bożyszcze greckow, nazywało się tak.

Acesias, według zdania niektorych Mithologistow wzywano go w chorobach.

Acesias, lekarz niedoskonały, ktory poszedł w przysłowie u grekow, że kiedy naganić chcieli lekarstwo iakie przepisane choremu; mowili: Acesias musiał ie preparować.

Acesia, miasto dawney Sycylii. Wirgiliusz czyni o nim wzmiankę:

Urbem appellabant permisso nomine Acestam.

Acesites, syn Egesta Troiańczyk osiadł w Sicylii, Eneasza tam przybyłego w dom swoy uczciwie przyiął, udarowany choynie za tę ludzkość od Eneasza, ktory pod imieniem iego nową osadę w tamteyszym kraiu uczynił, ta z czasem tak wzrosła, iż stała się miastem, nie zatrzymała iednak dawnego nazwiska w poznieyszych albowiem czasiech zwała się Segesta.

Acetabulum, przystawka, ktorą stawiano na stołach z rozmaitemi do potraw przysmakami.

Acetabulum, miara likworow u Rzymian, zawierała w sobie tyle ile *Cyathus*, patrz *Cyathus*. Według zdania niektorych autorow o miarach dawnych, Acetabulum oliwy ważyło dwie uncye i dwa skrupuły; wina, dwie uncye dwie drachmy i pięć ćwierci grana; miodu, trzy uncye trzy drachmy skrupuł i ośm granow.

Acerra, u Rzymian ołtarz, ktory stawiano przy łożku umarłych, palono na nim rozmaite kadzidła nieprzestannie aż do pogrzebu.

Achab, krol Izraelu, syn Amrego, przeszedł w bezbożności wszystkich przodkow swoich. Za naleganiem rowney sobie w nieprawościach małżonki Jezabel wystawił przybytek Baalowi. Prorokow pańskich, a między niemi Eliasza prześladował. Za poduszczeniem teyże małżonki dopełnił miary zbrodni swoich niesprawedliwym wydarciem winnicy Nabotha, ktorego ukamienować kazał: przepowiedziana przez Eliasza pomsta boża spełniła się do naymnieyszey okoliczności na tym bezbożnym stadle. Achab zginął na woynie z krolem Syryi, i psy krew iego chłeptały, Jezabellę zaś pożarły za panowania Jehu.

Achaia, prowincya Pelopenezu tak nazwana od potomkow Acheusza wnuka Deukalionowego. Za rożnemi czasow i okoliczności przemianami, zaszczycała się wolnością, lub była pod monarchicznym rządem, Rzymianie podbiwszy Grecyą, nadali iey nazwisko Achaii, a to dla tego, iż na ow czas nayznacznieyszą Grecyi częścią była, przez sprzymierzenie miast pod imieniem rzeczypospolitey Acheyskiey rządzących się. Dziś ten kray z resztą Grecyi należy do państwa Tureckiego.

Achan, Izraelita z pokolenia Judy, z familii Zare, przy wzięciu miasta Jerycho mimo zakazu bożego, ukrył niektore rzeczy z łupu nieprzyacielskiego, za co gdy Bog lud Izraelski ukarał klęską pod miastem Hay, poznał z obiawienia Jozue, iż grzech iednego z ludu był przyczyną przegraney. Gdy los rzucono szukaiąc przestępcy, padł nayprzod na pokolenie Judy, potym na dom Zarego, daley na osobę Achana. Wyznał ten, iż przy dobyciu Jerycha, ukrył płaszcz szkarłatny, dwieście sztuk monety śrebrney i złota cokolwiek; wywiedziono zaraz Achana z żoną i dziećmi w pole, i tam ie lud ukamienował, a sprzęty spalono.

Achardus, biskup Awracenski, rodem był z Normandii. Mąż uczony, bogoboyny, na chwałę bożą wylany. Nadgrobek iego takowy od roku 1172 dotąd trwa: *Hic jacet Achardus, Episcopus, cuius charitate ditata est paupertas nostra.* Pisał xięgi: *de divisione animæ — de tentatione Domini in deserto.*

Achates, w xięgach Wirgiliusza wierny i nierozdzielny Eneasza towarzysz.

Achaz, krol Judy, wstąpił na tron po oycu swoim Joathanie. Na początku panowania zwyciężył Razyna krola Syryi. Ale porzuciwszy służbę bożą, od niego też odrzuconym został. Tenże sam Razyn wraz z Faceem krolem Izraela zwyciężyli go. Już byli oblegli Jeruzalem, ale odstąpić musieli od oblężenia. Uciśniony że wszystkich stron ten zapamiętały monarcha zamiast tego, żeby się do Boga oycow swoich udał, wezwał na pomoc Teglatphalazara krola Assyryi, ale i ten, poskromiwszy wprzod nieprzyacioł Judy, na monarchę i lud potęgę swoią nakoniec obrocił, kray zniszczył i ze wszystkiey ozdoby i bogactw ogołocił. Umarł Achaz w zaślepieniu swoim roku od stworzenia 3309, przed narodzeniem pańskim 766, panował lat 16.

Achelous, rzeka Grecyi, dzieliła niegdyś Etolią od Akarnanii. Dziś ma rozmaite nazwiska, Pachicolmo, Aspri.

Achem, krolestwo w części pułnocney indyiskiey wyspy Sumatra; ma swego monarchę, ktory nieraz woynę z Portugalczykami prowadził. Obywatele religii Mahometańskiey.

Acherius, narod Sycylii, czyni o nim wzmiankę Cicero w oracyach swoich przeciw Werresowi; miasto iego stołeczne niegdyś *Ancrina* nazywało się, teraz *Miranda*.

Acheron, syn Cerery bogini, według powieści mithologii przemieniony w rzekę otaczaiącą piekło. Rzeka ta była w Epirze, druga także podobne nazwisko nosząca, niedaleko Neapolu. przewoźnik dusz przez tę rzekę Charon albo Caron, o ktorym w osobnym artykule.

Achillas, wodz woysk ostatniego Ptolomeusza krola Egiptu, brata Kleopatry, był przyczyną zdradzieckiego podeyścia i śmierci Pompeiusza. Zwyciężony nakoniec od Juliusza cesarza, z rozkazu Arsynoi siostry Ptolomeuszowey wskazany na śmierć, życiem niegodziwey zdrady przypłacił.

Achilles, Syn Peleusza krola Tessalii i bogini Thetis. Sławi Homer iego dzielność, opiewa zemstę śmierci Patrokla, na Hektorze synu Pryamowym. Cała treść zgoła Iliady na iego gniewie, przebłaganiu i zemście zależy. Przed zburzeniem Troii w świątnicy Apollina zawołany ten bohatyr, z rąk zniewieściałego Parysa, ciosu śmiertelnego dostał. Grob iego Alexander wielki, uroczystemi obrządkami i ofia-

rą złotey korony uczcił, zazdroſzcząc mu w życiu takiego przyiaciela, iakim był Patroklus, po śmierci takiego wielbiciela iak Homer.

Achilleus i Nereus, Męczennicy od Piotra świętego ochrzczeni, w prześladowaniu Domicyana męczeńſką koronę odebrali.

Achimelech, ſyn Achitoba, kapłan wielki w Izraelu, zabity od Saula za to, iż Dawida w ucieczce zgłodniałego poświęconym chlebem nakarmił, i dał mu miecz Goliatha w przybytku pańſkim zawieſzony.

Achinger albo Achingier, herb, ieſt wiewiorka czerwona, u ktorey podpierśi białe, w złotym polu, w prawą ſtronę bieży, Achingierow familia niegdyś w Polſzcze kwitła.

Achinoam, małżonka Dawida, matka Ammona, ktorego Abſolon zabić kazał; była z pokolenia Judy.

Achior, wodz Ammonitow w woyſku Holoferna, za to, iż cuda prawdziwego Boga wyſławiał, oblężonym od Aſſyryiczykow obywatelom miaſta Bethulii, wydany. Gdy potym oczywiſtą pomoc boſką ludowi ſwemu w zabiciu Holoferna daną zobaczył, porzucił bałwochwalſtwo i prawym Izraelitą zoſtał.

Achith, rodzay winnych latorośli na wyſpie Madegaſkar; iagody zwane Woachith. doſtawaią w grudniu, ſtyczniu i lutym.

Achiroe, bogini wnuczka Marſa, małżonka Sithona, fundowała miaſto w Thracyi, ktoremu dała ſwoie nazwiſko.

Achis, krol kraiu Geth w pańſtwach Filiſtyńſkich, dwa razy tułaiącego ſię Dawida w dom przyiął, i dał mu do mieſzkania miaſto Siceleg, w ktorym Dawid rok i cztery mieſiące przebywał. Za naleganiem iednak uſilnym ſtarſzych narodu Filiſtyńſkiego przymuſzonym był nakoniec Dawida od ſiebie puścić.

Achmet I. ceſarz Turecki wſtąpił na tron po śmierci oyca Mahometa III. Wſtępnym boiem Siedmiogrodzką ziemię, Wołochy y Moldawią poſiadł. Jako zwycięźca wyſtawił w Stambule meczet nader wſpaniały, ktory dotąd imie iego noſi. Mniey nakoniec ſzczęśliwy w woynach, gdy o potężnieyſzey przeciw nieprzyiaciołom wyprawie zamyśla, w młodym wieku zſzedł z świata.

Achmet II. ſyn Ibrahima, ceſarz Turecki, panował lat cztery, umarł z fraſunku, widząc zewſząd złe ſkutki zamyſłow ſwoich woiennych, roku 1691, wieku 50.

Achmet III. ſyn Mahometa IV. zaczął panowanie od prześladowania chrześcian, iakoz patryarchę narodu Ormianſkiego na śmierć wſkazał. Karolowi XII. krolowi Szwedzkiemu ſchronienia w pańſtwach ſwoich dopuścił; roku zaś 1710 mocnym go woyſkiem wſparł; to nad Pruthem ceſarza Piotra tak obarczyło, iż kapitulować muſiał; zawarty pokoy 23 lipca z temi kondycyami, iż ceſarz Moſkiewſki dawniey zdobyte fortece Turkom oddał, wſzyſtkie zaś ſwoie, iuż od ſiebie wyſtawione nad morzem czarnym znieść przyobiecał. Po zaſzłey ratyfikacyi od Achmeta III. Azoph Turkom uſtąpiony i fortece znieſione według opiſu traktatowego. Po uſtąpieniu Karola XII. z pańſtw Tureckich Achmet III. woynę Wenecyanom wypowiedział, Moreą podbił; ale roku 1716 ceſarz Karol VI. na pomoc Wenecyanom woyſko ſwoie poſłał, ktore pod Peterwaradynem ſławne zwycięztwo nad Turki otrzymało; wezyr wielki i zięć ceſarza na placu legli. W roku 1717 xiążę Eugeniuſz pod Belgradem znowu ſławne zwycięſtwo nad woyſkiem Tureckim otrzymał. Wſzyſtkie te nieſzczęścia Achmeta do żądania pokoiu nakłoniły, ktory naſtąpił roku 1718, prowadził ieſzcze potym z Perſami woynę Achmet III. ale od Thamas Kulikana woyſka iego zwyciężone. Wſzyſtkie te paſmem ciągnące ſię nieſzczęścia tak nakoniec przeciw niemu oburzyły Jańczarow i obywatelow Stambułu, iż za przywodztwem nieiakiego Padrona, z tronu zrzucony zoſtał roku 1730, umarł w więzieniu roku 1736.

Achor, bożek, ktorego wzywali Cyreneyczycy i inſze narody, aby od much uwolnionemi być mogły.

Achouru, rodzay lauru w Ameryce, ktory poſpolicie nazywaią drzewem Indyiſkim. Drzeń tego drzewa ieſt czerwonawy, wielce zdatny do robot ſnycerſkich i ſtolarſkich. Ma owoc nakſztałt winnych iagod.

Achradyna, nazwiſko iedney z pięciu części ſławnego miaſta Syrakuzy; każda z nich wielkością ſwoią i wſpaniałością budynkow wyrownać mogła miaſtom głownym. Achradyna nad brzegiem morſkim położona nayozdobnieyſza i naymocnieyſza od innych była.

Achiron, zamek ceſarſki, nie daleko Nikomedyi w nim Konſtantyn wielki życia dokonał.

Acidalia, przydomek Wenery, na pamiątkę źrzodła tego nazwiſka iey poświęconego.

Acieres, nazwiſko ſiekier albo toporow używanych do zabicia bydląt; oſtrza tych ſiekier były miedziane.

Acilia, lex, u Rzymian prawo; za naleganiem Maniuſa Aciliuſa trybuna ludu, uſtanowione, przeznie obwarowano, ażeby wyſtępek zdzierſtwa *Peculatûs* w iedney ſeſſyi odſądzony był. Wolno także było tymże prawem oſkarżycielo-

cielowi dowodow, chociaż i z liſtow partykularnych używać.

Acilius, nazwiſko zacney familii w Rzymie, chociaż pochodzili z Plebeiuſzow, z czaſem iednak do nayważſzych godności w oyczyznię przypuſzczani bywali.

Acilius Glabrio, konſul Rzymſki, R. Rż. 562 Antyocha krola Syryi na głowę poraził pod Termopilami. Powrociwſzy do Rzymu wyſtawił świątnicę *Pietati*; w niey potym ſyn iego poſąg oycowſki na koniu pozłacany złożył.

Acilius, autor xiąg, ktore zwano Annales Aciliani, po grecku były piſane, ale ie Claudius na łacinſki ięzyk przełożył. Tytus Livius i Cicero czynią o nich wzmiankę.

Acinax, tak ſię u Scythow nazywał miecz, ktory wyſtawiali na żyrdzi, czyniąc ſobie z niego poſąg Marſa.

Acæmetes, mniſi w Grecyi dla tego tak nazwani, iż w dzień i w nocy na przemiany ſpiewali pſalmy i hymny. Zwyczay ten przenioſł ſię potym do niektorych zachodniego kościoła zakonnikow. Trwa i dotąd w kościołach oſobliwie kathedralnich, gdzie pſalterz do tego umyślnie wyznaczeni Kapłani nieuſtannie śpiewaią.

Acolythus albo Acolatus, wściſłym terminu tłumaczeniu, znaczy człowieka nie wzruſzonego. Ieſt to ſtopien hierarchii kościelney, nadany klerykom, ktorzy przezeń do ſubdyakonatu przyſtępuią. Obowiązek akolytow ieſt mieć ſtaranie o świetle kościelnym, chlebie, i winie przygotowanym do ofiary.

Acra, nazwiſko części iedney miaſta Jeruzalem, w niey poznieyſzemi czaſy był ratuſz, mieyſce złożenia aktow publicznych, pałac Agryppy.

Acrabathana, kraina Judei, na pograniczu Idumeyſkiego pańſtwa, ſtołeczne iey miaſto Acrabatha, w pokoleniu Manaſſeſſa.

Acragallides, narody nadmorſkie dawney Grecyi, za to, że kościoł Apollina w Delfach zrabowali, ściągnęli na ſiebie woynę innych narodow Grecyi, ci miaſto ich zburzyli, obywatelow zaprzedali w niewolą.

Ackatisma, tak ſię u Grekow nazywało śniadanie.

Acratophorus, przydomek Bachuſa, oznaczaiący guſt iego, w czyſtym a niefałſzowanym winie.

Acro ceraunia, gory Grecyi, zaczynały ſię w Chreonii, ciągnęły przez Epir aż do kraiu Moloſſow.

Acrocorynthus, nazwiſko cytadelli albo zamku obronnego w Koryncie; ten na wyſokiey gorze poſtawiony, nad ſamym miaſtem leżał.

Acron, krol Ceninow, w czaſie założenia Rzymu; tego pod czas bitwy Romulus w oſobnym poiedynku zabił, broń zaś iego oddał do świątnicy Jovis Feretrii.

Acropolis, zamek obronny, albo cytadella miaſta Athen, niegdyś cała

cała oſada miaſta w nim ſię zamykała, z czaſem powiękſzona niezmiernie, a Acropolis ſtał ſię oſobną częścia. Zamek ten oſobliwſzym ſpoſobem oddany i poświęcony był bogini Minerwie. Tam albowiem zwyciężyła Neptuna, gdy z nim ſpor wiodła o protekcyą Athen. Za czaſow ieſzcze Pauzaniaſza pokazywano ſławne drzewo oliwy, na rozkaz tey boginy weſzłe.

Acrostichis, rodzay wierſzu, w ktorym pierwſze ſyllab litery, tak ſą ułożone, iż nazwiſko lub rzecz, o ktorey autor mowi, ſame przez ſię wyrażaią. Praca takowych wierſzow nie oznacza umyſłu tchnącego duchem prawdziwey poezyi.

Actia, ſioſtra Juliuſza ceſarza, żona C. Oktawiuſza, iey ſyn Oktawiuſz zwany. Auguſtus po śmierci wuia obiął rządy pańſtwa Rzymſkiego. Po śmierci pierwſzego męża ponowiła śluby małżeńſkie z M. Filippem, z tym miała ſyna Lucyuſza Filippa, ktorego ceſarz Kaligula na śmierć ſkazał. Umarła Actia za pierwſzego konſulatu ſyna ſwego Auguſta, roku od założenia Rzymu 711.

Actio, w prawie Rzymſkim termin powſzechny znaczący wſzyſtkie procedery prawne.

Actica, kray dawney Grecyi, nazwany, niegdyś także Actea, od imienia iednego z dawnych krolow Atheńſkich.

Actium, miaſto nadmorſkie Akarnanii, ſławne batalią wodną między Auguſtem i Antoniuſzem, po ktorey Rzym do reſzty wolność ſwoię utracił. Przypadła na dzień 3 Septembra, roku Rz. 723. Na pamiątkę zwycięſtwa ſwego Auguſt to miaſto rozſzerzył, zaludnił, i przyozdobił, igrzyſka roczne uſtanowił, ktore zwano Actienſes. Dziś to miaſto nazywa ſię Capo-Fialo, należy do Turkow.

Actius, przydomek nadany Apollinowi od Auguſta na pamiątkę zwycięſtwa pod Actium.

Actuarii, w woyſkach Rzymſkich nazywali ſię ci, do ktorych magazyny należały, i podział prowiantow.

Actuariæ Naves, rodzay okrętow miernych i lekkich do biegu.

Actus, wymiar gruntow u Rzymian, zawierał w ſobie ſto dwadzieścia ſtop.

Actus Apostolorum, xięga kanoniczna nowego teſtamentu. napiſana greckim ięzykiem przez S. Łukaſza. Mniemanie wielu ieſt, iż ią Św. Łukaſz napiſał w lat 62, lub 63 po narodzeniu pańſkim, w ten czas gdy byli w Rzymie Apoſtołowie SS. Piotr i Paweł.

Acudia, zwierzę Ameryki połnocney, ma dwie plamy koło oczow, dwie w boku, te w nocy światłość wydaią.

Acusilaus, ieden z naydawnieyſzych dzieiopiſow. Cycero o xięgach iego wſpomina, w ktorych genealogie czaſow baiecznych, albo ryceſkich zawarte były. S. Klemens Alexandryiſki twierdzi, iż piſał o ſiedmiu mędrcach Greckich.

AD.

Ada, małżonka Lamecha, matka Jabela przodka paſterzow, i tych, ktorzy naypierwſi pod namiotami mieſzkać poczęli.

Ada, corka Helona wodza Hetheyczykow, zaślubiona Ezawowi ſynowi Izaaka. Piſmo święte mowi, iż Ezau na przekorę oycu, poiął cudzoziemkę.

Adad, według Makrobiuſza, bożek Aſſyryiczykow, dawali mu małżonkę *Atargatis* albo *Adargatis*.

Adagia, Adagium, przyſłowie poſpolite. Nazwiſko Adagiow bierze ſię według Skaligera z ſłow łacińſkich, *ad et agor*, to ieſt: *quod agatur ad aliud ſignificandum.*

Adagous, bożyſzcze Frygianow; rozumieią Mithologiſtowie, iż ieſt toż ſamo co u Grekow *Atys.*

Adalbertus, patrz *Woyciech.*

Adalides, w Hiſzpanii urzędnicy ſądow woyſkowych.

Adalgisius, ſyn Dezyderyuſza oſtatniego krola Lombardow, w Konſtantynopolu mieſzkanie ſobie obrał, i był uczyniony Patrycyuſzem w roku 778, rządy miał Greckiego woyſka w Kalabryi, ale utraciwſzy wiele ludzi, ledwie z reſztą uſzedł do Konſtantynopola, gdzie życia dokonał.

Adam, pierwſzy człowiek, oyciec żyiących. Piſmo święte w xięgach rodzaiu, obwieſzczaiąc wſzechmocność i dobroć boſką ſtworzenia człowieka, rownie daie poznać niewdzięczność i lekkomyślność iego; kiedy, dawſzy ſię uwieść namowom Ewy towaryſzki ſwoiey, przeſtąpił zakaz ſtworcy ſwego; a przeto i ſiebie i rodzay ludzki nieſzczęśliwym uczynił; utraciwſzy przywiley niewinności, ſtawſzy ſię śmierci podległym i niewolnikiem grzechu. Zył Adam w pracy i pokucie lat 930.

Rożne były zdania autorow o tym powſzechnym oycu rodzaiu ludzkiego. Twierdzili niektorzy, iż miał doſkonałą wiadomość wſzyſtkich nauk i kunſztow; Rabini upewniaią, iż był z natury obrzezanym; Manaſſes i Maymonides piſzą, iż był z początku ſtworzonym w oboiey płci, i tych rozłączenie wydało na świat Ewę; byli tacy, ktorzy twierdzili, iż był olbrzymem. Grecy i wſchodni kościoł, uroczyſtość iego obchodzą 19 grudnia, w martyrologiach zachodnich, pamiątka iego 24 tegoż mieſiąca, w wigilią świąt bożego narodzenia. Niektorzy z Rabinow udaią, iż Adam napiſał był iedną xięgę o Bogu, drugą o ſtworzeniu świata, i że obydwie, iako też xięgi Setha i Enocha znalazł Abraham w grobie Adamowym. Ale ani piſmo boże, ani dzieie narodu żydowſkiego o tym wzmianki nie czynią, Rabinom zaś bayki piſać rzecz nader zwyczayna. Ze Adam pochowany był na gorze Kalwaryi, wielu było mniemanie, ale S. Heronim wyraźnie ſię temu ſprzeciwia, gdy mowi w kommentarzu na Rozdz. XVII. Ewangelii S. Mateuſza: *Favorabilis opinio & mulcens aurem populi, nec tamen vera.*

Adam, kanonik kościoła Bremeńſkiego w roku 1070, piſał hiſtoryą kościelną, w ktorey wyraża pierwiaſtki nawrocenia kraiow pułnocnych. Kardynał Baroniuſz rzetelność iego chwali.

Adam, de Maryſco Angielczyk zakonu S. Franciſzka zwany Doctor illuſtratus; piſał xiąg wiele w materyach theologicznych.

Adam, nazwiſkiem Orleton Angielczyk, radzącym ſię go o zaboyſtwo Edwarda II krola, miał dać tę ſławną ale nie godziwą w oboiętności odpowiedz: *Edvardum regem occidere nolite timere, bonum eſt.* Punkt wyżey lub niżey położony radzi zabić albo zachować.

Adamitæ, Adamczykowie, S. Epifaniuſz wſpomina o tych kacerzach, i dodaie, iż na wſzyſtkie rozpuſty i niegodziwości wylani byli. S. Ireneuſz mieni ich być naśladowcami błędow Bazylideſa i Karpokracyuſza. Rozpuſtne to i ſproſne kacerſtwo, odnowione było w XII. wieku przez Tandema, albo Tanchelina. Zaś w XV. przez Pikarda, o ktorym na ſwoim mieyſcu będzie wzmianka. Patrz *Tandem. Tanchelin. Pikard.*

Adams-pik, gora Adamowa, na gorze Ceylan, ma mieć dwie mile tamteyſze wyſokości. Obywatele kraiu mienią ią być świętą i pielgrzymſtwa do niey odprawuią. Przy ſamym wierzchołku tak ma być przykrą, iż po łańcuchach umyślnie zawieſzonych windować ſię pielgrzymi muſzą. Twierdzą ci, iż ma ſię tam znaydować kamien w ktorym ſtopa ludzka wyryta, tę rozumieią być Adama, zoſtawioną na znak i pamiątkę wieczną, gdy do nieba wſtępował.

Adar, mieſiąc roku Zydowſkiego. Zawiera w ſobie dni 29, przypada w pośrzod lutego i marca. Dzień trzeci, rocznicą ieſt poświęcenia kościoła, albo raczey dokończenia onego, za ſtaraniem Aggeuſza i Zacharyaſza. Siodmego dnia poſt, rocznica śmierci Moyżeſza. Trzynaſtego, poſt Eſthery, rocznica zwycięſtwa nad Nikanorem. Czternaſtego, uroczyſtość Phurim albo loſow, ponieważ w ten dzień rzucony był los od Amana na zgładzenie żydow. Piętnaſtego uroczyſtość

ſtość wybawienia ludu za pośrednictwem Eſthery. Dwudzieſtego piątego, pamiątka krola Jechoniaſza.

Adarkonim, moneta, o ktorey wzmianka w piſmie świętym, była złota. Twierdzą niektorzy tłumacze, iż to była moneta złota Perſka od ich krolow ſtemplu zwana Darica.

Adargatis, według Makrobiuſza bogini Aſſyryiczykow.

Adaspii, narod według świadectwa Juſtyna podbity przez Alexandra wielkiego, żadney inſzey wzmianki o nich niemaſz.

Adda, rzeka we Włoſzech, nazywała ſię przedtym *Addua*, *Abdua*, *Adua*; Klaudyan o niey mowi:

Adua quo ſciſſas ſpumoſior incitat undas.

Jey żrzodło ieſt w kraiu Gryzonow. Niemcy ią zowią *Wemzerloch* wpada nakoniec w rzekę Po, niedaleko miaſta Kremony.

Addad, ziele w Numidyi, ktorego korzeń nayziadliwſzą ieſt trucizną.

Addephagia, w Sycylii bożyſzcze obżarſtwa, Herkules miał także przydomek.

Addephagus, wieloiadny, Buphagas wołoiedzca.

Addicere, termin u Rzymian zażywany do wrożek, znaczył pomyślność, *Refragari* przeciwność.

Addicti, nazywali ſię u Rzymian dłużnicy, ktorzy nie mogąc w wyznaczonym czaſie kwoty winney zapłacić, ſtawali ſię niewolnikami tych, od ktorych dług zaciągnęli. Prawo to okrutne odmienione było w czaſie; maiętność tylko dłużnika odpowiedała za długi, oſoba zaś była wolna.

Addictio, nabycie urzędowne rzeczy przedayney u Rzymian, czyli przez dekret Pretora, czyli przez większość ceny na taxie publiczney.

Addisson (Lancellotus) Angielczyk, xięgi iego w ięzyku Angielſkim. Zycie Mahometa — Stan teraźneyſzy narodu Zydowſkiego i niektore uwagi nad Talmudem — o ſpoſobie nauki Chrześciańſkiey — opiſanie dzieiow miaſta Tanger — hiſtorya kacerſtw przeciw boſtwu Chryſtuſowemu — ſpoſob modlenia ſię pożytecznego.

Addisson, (Jozef) ſyn przeſzłego ieden z nayſławnieyſzych mędrcow i piſarzow Angielſkich, urodził ſię w roku 1672. Wyborne przymioty tego wielkiego męża nie tylko ſię wydawały w piſaniu xiąg; ſłużył oyczyznie ſwoiey pożytecznie, w nadgrodę prac ſekretarzem ſtanu nakoniec uczyniony; urząd ten dwoma laty przed śmiercią dla ſił nieſpoſobnych dobrowolnie z ſiebie złożył. Umarł roku 1719. Piſał xięgi naſtępuiące: Poemata Latina — Zbior wierſzow, ięzykiem oyczyſtym — Katon, tragedya — Rozamonda, opera — Wolny poddany — Opiſanie kraiow Włoſkich — Część wielka dyſkurſow w Spektatorze, i w innych peryodycznych piſmach.

Adel, kroleſtwo w Afryce, nazywa ſię także Zeyla, graniczy z kraiem Abiſſynow; religii Mahometańſkiey.

Adelayda (św.) corka Rudolfa krola Burgundii, żona Lotharyuſza, krola Włoſkiego: owdowiawſzy w roku 19 wieku ſwego od Berengaryuſza, naſtępcy męża na kroleſtwo, w ściſłym więzieniu trzymana była; wyſzedłſzy na wolność, udała ſię do Ottona krola Germanii, ktory ią za żonę wziął, i ten potym ceſarzem zoſtał, a ſławnemi dziełami ſprawiedliwie na tytuł wielkiego zaſłużył. Przeżyła męża i ſyna ceſarzow, a doczekawſzy ſię ceſarzem wnuka Ottona III, uſpokoiwſzy przytomnością ſwoią bunty przeciw ſynowcowi w Burgundyi wzniecone, gdy ſię do Niemiec wraca, w klaſztorze Geltrſkim dokonała chwalebnego życia ſwoiego roku 999, wieku 69.

Adelphi, albo bracia z greckiego, tytuł iedney komedyi Terencyuſza, graney na pogrzebie L. Emiliuſza Pawła.

Aden, miaſto Arabii ſzczęśliwey, nad morzem czerwonym niedaleko ciaśniny Babel-mandel.

Adeodatus papież, Rzymianin, naſtępca Witaliſa. Rządził kościołem przykładnie, i z wielką roſtropnością. Umarł roku 676. Siedział na ſtolicy Sw. Piotra lat 5, mieſięcy 2.

Adeona, bogini, ktorey wzywali wyieżdżaiąc z domu w podroż.

Adepti, tak ſię nazywali ci, ktorzy trawili życie nad ſzukaniem ſpoſobu robienia złota; to nazwiſko oznaczało doyście nieiakie ſpoſobow, do uiſzczenia wielkiego dzieła nie w iſtocie ale w rozbuiałey imaginacyi zawartego.

Aderbigian albo Aderbidzian, prowincya kroleſtwa Perſkiego teraznieyſzego. Według powieści niektorych autorow w tamtych okolicach oſiadł był Aram, ſyn Sema, wnuk Noego. Perſowie twierdzą, iż w tym kraiu Zoroaſter naypierwſze obrządki na cześć ognia odprawiał i poſtanowił.

Adha, uroczyſtość Turecka, przypadaiąca na końcu ich roku. W ten dzień w Mece z oſobliwemi obrządki zabiiaią baranka na ofiarę, co wſzczegulności każdemu z pielgrzymow czynić ſię godzi, niegdzie indziey iednak ofiara ta, tylko w ſamey Mece odprawiać ſię może.

Adherbal, wodz Karthagiński, w czaſie pierwſzey woyny Puniczney, Klodyuſza konſula Rzymſkiego nad brzegami Sycylii zwycię żywſzy, 83 okrętow Rzymſkich zabrał.

ADHERHOLD, w xiążce Niemieckim ięzykiem opiſał Pruſy całe R. 1704.

ADIABENA, kray Aſſyryi, tak nazwany od rzeki Adiaba, ktora przezeń płynie. Według Strabona kray miał nayprzod właſnych ſwoich krolow. Z innemi wſchodniemi, i to pańſtwo od Rzymian zawoiowane, co znać z Numizmatow Traiana i Septymiuſza Sewera ceſarzow, oſtatni z nich tytułował ſię, Parthicus, Arabicus, Adiabenicus. Dziś ten kray raz Perſow, drugi raz Turkow według okoliczności za panow uznaie, mieſzkańcy iego nazywaią ſię Kardy albo Kardes.

ADJECTIVUS, termin Grammatyki, biorący etymologią od ſłowa adjectus, przydatkowy towarzyſzyć zwykł ſłowom i nazwiſkom.

ADIGA ATHESIS, rzeka Włoſka, wychodzi z Alpow; płynie przez Trydent, Tyrol i pańſtwa Weneckie, wpada nakoniec w morze Adryatyckie.

ADJUTRIX, nazwiſko iednego Rzymſkiego pułku albo legii, każda albowiem miała ſwoie właściwe.

ADMINISTRACYA, termin prawny, znaczący ſprawowanie intereſſow, albo człowieka iakiego w ſzczegulności, albo całego zgromadzenia. Wielorakie rodzaie tego ſprawowania ſą, według okoliczności dla ktorych ſprawca, albo od oſoby partykularney, albo od zwierzchności wyznaczony ieſt.

ADOD, bożek u Fenicyanow, w Sanchoniatonie krolem wſzyſtkich bożyſzcz mianowany.

ADONAI, w Hebrayſkim ięzyku nazwiſko boſkie, znaczy Pana. Żydzi, nie chcąc przez reſpekt mowić Jehovah, tego wyrażenia natychmiaſt, mowiąc o Bogu, zażywali.

ADONIAS, Syn Dawida, za życia ieſzcze oycowſkiego chciał wſtąpić na tron, ale Dawid ſprzeciwił ſię zuchwałym iego zamyſłom, i natychmiaſt mianował naſtępcą ſwoim Salomona. Po śmierci Dawida przez Betſabeą proſił Salomona, aby mogł wziąć za żonę Abiſag Sunamitkę, ktora w ſtarości ſłużyła Dawidowi, czym tak ſię uraził Salomon, iż zabić kazał Adoniaſza Banaiaſowi wodzowi woyſka nadwornego. Stało ſię to roku od ſtworzenia 3021 przed narodzeniem pańſkim 1014.

ADONIBEZEK, krol Chananeyſki zwyciężony od Izraelitow, gdy mu z rozkazu Jozuego palce u rąk i nog obcinano, uznał nad ſobą ſprawiedliwą zemſtę boſką, mowiąc: uczyniłem toż ſamo ſiedmiudzieſiąt krolom, ktorzy odrobin ſtołu mego pożywać muſieli, teraz mi ſprawiedliwość boża oddaie to, com ia drugim uczynił.

ADONIRAM, urzędnik Salomona na odbieranie podatkow, był oprocz tego przełożonym nad 30000 robotni-

botnikow, ktorych ſam monarcha w gory Libańſkie poſyłał dla ścinania cedrow.

ADONIS, ſyn Cyniry krola Cypru, kochanek Wenery; z niezmiernym tey boginy żalem na polowaniu od dzika zginął. Na pamiątkę tak żałoſnego przypadku, uſtanowiona była u pogan uroczyſtość żałobna, o ktorey i w piſmie świętym wſpomina Ezechiel prorok w rozdziale oſmym pod imieniem Salambona: czynili Syryiczykowie podobneż obchody Adoniſowi. Lampryduſz o ceſarzu Heliogabalu tak piſze: *Salambonem etiam omni planctu & jactatione Syriaci cultus exhibuit.*

ADOPTIO, Adopcya, termin iurydyczny, znaczący przyſpoſobienie za ſyna obrządkiem prawnym, dziecięcia z inney familii. Adopcya tym ſię rożni ab adrogatione; że przez *Adopcyą* przybierał ſię ſyn z inney familii, pod władzą oyca zoſtaiący, a zatym za iego zezwoleniem. Zaś *per Adrogationem* przybierał ſię za ſyna człowiek wolny od takowey władzy, to ieſt: *ſui iuris.* Adopcya u Rzymian czyniła ſię w obecności ludu. Nayprzod ieżeli żył oyciec adoptować ſię maiącego, pytany był urzędownie, czyli pozwala na adopcyą ſyna ſwego, y przeto zrzeka ſię władzy oycowſkiey, ktorą ma nad nim? gdy zezwolił, naſtępował Akt ſam, przed ktorym urzędnik Publiuſz do ludu mowił: *Velitis, jubeatis uti N. N. filio tam lege jureque filius ſibi fiet, quam ſi ex eo patre matreque familias ejus natus eſſet utique ei vitæ necisque in eum poteſtas fiet: uti pariundo filio. Hoc ita ut dixi, ita vos Quirites rogo.*

Kondycye adopcyi iſtotne były; aby adoptuiący nie miał dzieci i był bez nadziei płodu. Adopcya aby była takowa, żeby w niczym czci i ſławie adoptuiącego i adoptowanego nie ſzkodziła.

W dalſzych czaſiech ceſarze Rzymſcy i niewiaſtom bezdzietnym pozwalali czynić adopcyą, czego ieſt przykład w wyroku ceſarzow Dyoklecyana i Maximiana w prawie dotąd cytowanym: odpis obywatelce Rzymſkiey ieſt takowy: *Quoniam in ſolatium amiſſorum tuorum filiorum cupis privignum tuum vicem legitimæ ſobolis obtinere, annuimus votis tuis & eum perinde acſi ex te genitum, ad vicem naturalis legitimique filii habere permittimus. Impp. Diocl. & Maxim. aa.* U Izraelitow żeby miała być w używaniu adopcya na podobieńſtwo Rzymſkiey, ani ich xięgi prawne, ani hiſtorya tego nie dowodzi. Przyzwolił Jakob patryarcha na ſyny Jozefa a wnuki ſwoie Ephraima i Manaſſeſſa, włożył ie w liczbę ſynow, ale wyłączył ich oyca Jozefa; był to więc tylko rodzay ſubſtytucyi

cyi, przez ktorą dział ſynow Jozefowych powiękſzył. Drugi rodzay niby adopcyi u żydow był obowiązek brać żonę brata po bezdzietnie zeſzłym bracie. Corka Faraonowa przybrała Moyżeſza. U Grekow prawa Solona w Athenach pozwalały adopcyi z niektoremi warunkami, iako to : iż niewiaſty i niewolnicy przywileiu tego zażywać nie mogli; adoptuiący przynaymniey czternaſtu laty od adoptowanego ſtarſzym być muſiał; ten zaś nie mogł mieć więcey nad lat dwadzieścia. Niewdzięcznik od praw i prerogatyw adopcyi ſwoiey odpadał. Adoptuiący, małżeńſtwa iuz więcey zawierać nie mogł. Był ieſzcze w ſtarożytności rodzay ieden adopcyi, gdy miaſta, lub ſtan państwa honor ten oſobie prywatney uczynić chciały. Lucyan czyni wzmiankę o pewnym młodzieńcu, ktorego za ſyna miaſto ſobie przybrało : *Speciosus adoleſcens inter ſuos principalis, quem filium publicum omnis ſibi civitas cooptavit.* Podobny honor potkał Katarzynę Cornaro, krolową potym Cypru, ktorą Rzeczpoſpolyta Wenecka za corkę przybrała.

Naſze ordynacye i maioraty, wkładaiące na poſſeſſora choć inney familii, herb i nazwiſko w rodzay adopcyi nieiakiey wchodzą. U Turkow adopcya ieſt w używaniu, obrządek iey, iż ſyn przybrany, przez koſzulę przybieraiącego oyca w przytomności urzędu i świadkow przechodzi. Takowi ſynowie nazywaią ſię u nich *Abiełogli.*

Ador, tak ſię w Rzymie nazywały placki z mąki, wody i ſoli. Numa Pompiliuſz kazał ie piec na cześć Bogow, i czas robienia onych był uroczyſtością, ktorą zwali *Fornacalia.*

Adoracya, cześć naypokornieyſza, ktorą ludzie Bogu wyrządzać zwykli powierzchownym ułożeniem. Rzymianie na znak adoracyi przykładali ręce do uſt. Adoracyi ſpoſoby wielorakie według zwyczaiu narodow, ſchyleniem ciała, przyklękaniem, leżeniem na ziemi. Ceſarze niektorzy Rzymſcy chcąc naśladować dumę wſchodnich monarchow, kazali ſię adorować; od czego iaki miał wſtręt Alexander Severus, znać z ſłow iego w Lamprydyuſzu: *Dii prohibeant* (mowił) *ut quisquam ingenuorum pedibus meis oſculum figat.* Częſtokroć w piśmie świętym ſłowo adoracya, za oſobliwſze uczczenie położone ieſt : iak naprzykład : wdowa Sunamitka, ktorey ſyna wſkrzeſił Elizeuſz : *corruit ad pedes eius & adoravit eum.* W ściſłym więc tylko tłumaczeniu adoracya, mowią Theologowie : *Eſt cultus Latriæ*, cześć Bogu należąca.

Adramelech, bożyſzcze, na cześć ktorego Aſſyryiczykowie i Samarytani

rytani właſne dzieci zabiiać nie wzdrygali ſię; taka ieſt dzielność zabobonności!

Adranus, bożyſzcze, niegdyś adorowane oſobliwſzemi obrządki w Sycylii.

Adraostata, nazwiſko roku w Kappadocyi, zaczynał ſię 10 lutego.

Adrastus, filozof ſekty Perypatetykow, piſał trzy xięgi o harmonii, ktore ſię znayduią w bibliothece Watykańſkiey.

Adreus, bożek, maiący pieczą o zbożu dochodzącym.

Adrestæ, narody w Indyach; to tylko o nich wiedzieć można, iż poddali ſię Alexandrowi wielkiemu.

Adra, miaſto Włoſkie, niedaleko morza, ktoremu dało ſwoie nazwiſko.

Adriaticum Mare, morze Adryatyckie niegdyś zwało ſię Sinus Illiricus. Chociaż wielu monarchow nad iego brzegami maią ſwoie państwa, Wenecyanie przecież ſami zaſzczycaią ſię własnością iego, na fundamencie zeznania Alexandra III. papieża, i ztąd zwyczay ſławnych w dzień Wniebowſtąpienia Pańſkiego zaślubin : wrzucaiąc w nie Doża pierścień złoty, mowi : „ Zaślubiam cię morze, „ na znak wiecznego i trwałego „ nad tobą panowania. „

Adryan I. papież, świątobliwością życia, doſkonałością przymiotow, roſtropnością rządow ſwoich wielce wſławiony, wſtąpił na ſtolicę Rzymſką po Stefanie III. roku 772. Był urodzenia zacnego, według świadectwa piſarzow tamtego wieku. Prześladowaniem Dezyderyuſza krola Longobardow, długo wraz z ludem Rzymſkim martwiony, wezwał na pomoc Karola wielkiego na ten czas krola Frankow. Opiſali kronikarze dzieła tego wielkiego monarchy a przezeń upadek państwa Longobardow. Potwierdził ten monarcha dawne przywileie kościoła Rzymſkiego, i nowemi go dobrodzieyſtwy obdarzył wſpaniale. Gdy kacerſtwo Obrazoborcow wraz ſię bardziey wzmagać i ſzerzyć poczynało, oparł ſię im ſkutecznie Adryan. Rzym ozdobnemi fabrykami przyozdobiwſzy, wprawiwſzy karność w duchowieństwo, pełen lat i zaſług, ſyt ſławy zaſnął w Panu, ſiedząc na ſtolicy lat 23, mieſięcy 10, dni 17.

Żył w ściſłey przyiaźni z Adryanem Karol wielki ceſarz, i dotąd daią ſię widzieć wierſze od niego napiſanie w kościele Sw. Piotra na Watykanie :

Nomina iungo ſimul titulis clariſſimis noſtra.
Hadrianus, Carolus Rex ego tuoque Pater.
Quisque legas verſus, devoto pectore ſupplex
Amborum mihi, dic miſerere DEUS.

Adryan II, papież Rzymianin, obrany po śmierci Mikołaia I. dwakroć pierwey papieztwa przyiąć niechciał gwałtem prawie za trzecim razem przymuſzony. Za niego xiążę Spoleto mieſzał czę́ſtemi bunty ſpokoyność kraiową. Na koncylium Rzymſkim błędy Focyuſza patryarchy Konſtantynopolitańſkiego potępił. Poſłow ſwoich na zbor powſzechny Konſtantynopolitańſki wyprawił, i akta tego zboru potwierdził. Umarł roku 872, pięć lat ſiedział na ſtolicy Rzymſkiey.

Adryan III, Rzymianin, naſtąpił po Marynie albo Marcinie II. z Bazylim ceſarzem Greckim utrzymuiącym błędy Focyuſza, wielkie miał zatargi. Umarł roku 885, ſiedział na ſtolicy rok 1, mieſięcy 3, dni 19.

Adryan IV, papież, rodem z Anglii, z kanonika Lateranſkiego na kardynalſtwo, daley na papieztwo wynieſiony. Bunt Rzymianow, kacerſtwo Arnalda z Breſcii trzymaiących uśmierzył. Wſzczęte dawniey kłotnie z Gwilhelmem krolem Sycylii, z zyſkiem ſtolicy ſwoiey zakończył. Miał także zatargi z Fryderykiem ceſarzem, widząc Rzymianow powtore do bunru ſkłaniaiących ſię, ſchronił ſię do miaſta Anagnii i tam w krotce żywota dokonał roku 1159, rządził kościołem lat 4, mieſięcy 8, dni 29.

Adryan V, Genueńczyk, po śmierci Innocentego V, obrany papieżem roku 1276. 12 Julii; ale przed koronacyą ſwoią umarł, w dni 39 po elekcyi.

Adryan VI, papież, Holender, urodził ſię w Utrechcie roku 1459. w Lowanium zoſtawſzy doktorem, z wielką ſławą ſzkoł uczył, z tamtąd wzięty do dworu ceſarza Maxymiliana był nauczycielem iego wnuka Karola V. Nadgradzaiąc mu ſowicie podięte prace w edukacyi wdzięczny uczeń, dopomogł mu do wynieſienia na urząd kardynalſki, mianował arcybiſkupem Saragoſſy, i w niebytności ſwoiey Vice-Regem Hiſzpanii ogłoſił; w krotce lubo nieprzytomny w Rzymie, i owſzem nigdy przedtym we Włoſzech niebędący za uſilnym ſtaraniem Karola V. ceſarza na katedrę Sw. Piotra wſtąpił. Niedługo tak pobożnym i rozſtropnym papieżem cieſzył ſię kościoł boży; w rok albowiem 8 mieſięcy i dni 6 po wynieſieniu ſwoim świat pożegnał. Roku 1523 kardynał Pallavicinus bardziey po miniſtrowſku, niżli iak kapłanowi przyſtało, dał o nim zdanie ſwoie, gdy twierdzi: że był dobrym duchownym, ale miernym papieżem. Zapatruiąc ſię na krotkie Adryana panowanie ſprawiedliwiey trzymać należy, iż tamten wiek nie był go godzien. Jak zaś ten pobożny papież mierził ſię światowością wyświadcza nadgrobek od niegoż ſamego napiſany:

Hadrianus VI. hic ſitus eſt, qui nihil ſibi infelicius in vita, quam quod imperaſſet, duxit.

Adryan, (Ælius Hadrianus) ceſarz Rzymſki, ſynowiec Traiana, od niego potym za ſyna przyſpoſobiony, po śmierci oyca naywyżſze rządy pańſtwa Rzymſkiego obiął. Ceſarz ten większą część panowania ſwoiego na obieżdżaniu prowincyi pańſtw ſwoich ſtrawił. Zydow zbuntowanych uſkromił, i na mieyſcu dawnego Jeruzalem, nowe miaſto od ſwego nazwiſka przezwane wyſtawić kazał: żeby zaś żydow od tey nowy oſady odſtręczył; kazał na bramach poſtawiać ryte z kamienia wieprze. Sarmatow w dzieraiących ſię w granice pańſtw Rzymſkich poſkromił. Nayważniejſzą mu u poddanych ſprawiła miłość ta akcya, gdy wſzyſtkie długi poddanych, ſkarbowi publiczemu należące, darował; i żeby od ktorego z naſtępcow nie byli do oddania przyciśnieni, karty oryginalne i Regeſtra w obecności zgromadzonego ludu na rynku ſpalić kazał. Jeſt do tych czas pamiątka tey ſławney ſzczodrobliwości w Numizmatach, na ktorych wyobrażony ten ceſarz, ſam palący regeſtra publicznie, i karty obywatelow; na drugiey zaś ſtronie napis takowy; *Reliqua vetera HS. Novies mill. Abolita.* W naukach był biegłym, i ludzi uczonych ſzanował, ſam piſał wierſze łacińſkie i greckie; mamy dotąd odpowiedź iego Floruſowi, ten był napiſał:

Ego nolo Cæſar eſſe;
Ambulare per Britanos,
Scythicas pati pruinas.

Ceſarz natychmiaſt poſłał mu ſwoie wierſze:

Ego nolo Florus eſſe;
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Calices pati rotundos.

Na śmiertelney iuż będąc pościeli, napiſał te wierſzyki do duſzy ſwoiey:

Animula, vagula, blandula,
Hoſpes comesque corporis,
Quæ nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudata
Nec, ut ſoles, dabis jocos.

Umarł 10 lipca, roku pańſkiego 138, wieku 62 panowania 20.

Adrianistæ, kacerze wzmiankowani od Theodoreta piſarza kościelnego; ten, ich pierwiaſtki wywodzi od Szymona czarnoxiężnika. Uczniowie Adryana Hamſtedyuſza w wieku XVI. Adryaniſtami także nazwani byli. Szerzyło ſię przez czas nieiaki to kacerſtwo w Hollandii i Anglii, w niewielu rzeczach rożnili ſię od Anabaptyſtow.

Adrogatio, rodzay adopcyi, z tą tylko dyſtynkcyą, iż z większemi ſię

ſię odprawiał niżeli adopcya obrządkami; przyſpoſobiony zaś tym ſpoſobem za ſyna nie w ſamym akcie, ale dawniey iężeli żył oyciec uwolniony, albo iak prawo Rzymſkie opiewa emancipatus być muſiał. (vide *Adoptio.*)

Adrumeta, miaſto dawne w Afryce było ſtołeczne prowincyi Bizancena, dziś ſię nazywa: *Hama metha.*

Adverbium, termin grammatyki ſkładaiący ſię z prepozycyi łacińſkiey *ad* i ſłowa *verbum.* Adverbium kładzie ſię koło ſłow, i przydaie im okoliczność lub modyficacyą.

Adventitia bona, w prawie nazywaią ſię rzeczy przymnażaiące maiętność przez dorobek i induſtryą. Dobra zaś po rodzicach ſpadłe, lub przez ſukceſſyą po krewnych beneficiô maiorum przychodzące, nazywa toż prawo: *Bona Profectitia.*

Advocatus, ſłowo złożone z prepozycyi łacińſkiey *Ad* i ſłowa *vocare.* Tak ſię nazywali u Rzymian, i dotąd ieſzcze nazywaią patronowie ſtawaiący u ſądu; z tą iednak rożnicą: iż terazniey ſi ſą opowiedaczami od ſtron, dawni zaś byli tylko przyiaciele, powinowaci, ktorzy nie wymową, ale prozbami, i kredytem wſpomagali obżałowanych.

Advocatus Fisci, tak ſię nazywał poſtanowiony od Adryana ceſarza urzędnik, ktory miał dozor w ſprawach, gdy ſzło o ſkarb ceſarſki.

Advocatus Consistorialis, w Rzymie; ieſt ich teraz w Rzymie dwunaſtu, ſtawaią u ſądow w ſprawach beneficyalnych.

Advocati Ecclesiarum bywali, ktorym obrona praw kościołow poruczona była.

Adwent, ieſt czas w roku od pierwiaſtkow kościoła Chrześciańſkiego poſtanowiony, poprzedzaiący święto narodzenia zbawiciela, dla rozpamiętywania i godnego przygotowania na obchodzenie tey wielkiey uroczyſtości. Nabożeńſtwo czaſu tego rożnie po rożnych ſtronach było zachowane; czyli to na poſtach, czyli na ſzczegulnieyſzych modlitwach. U nas w Polſzcze oznacza ſię adwent *Roratami*, to ieſt mſzą przed wſchodem ſłońca odprawianą, w ktorey introit od ſłowa tego *Rorate* zaczyna ſię. Kray naſz, ſzanuiąc zawſze z pobożnością zwyczaie ſtarożytne, dochował i ten, na ktory patrzemy: że pod czas tey mſzy ſtawiaią śiedm świec goreiących na ołtarzu. Coby to było za ſymbolum taiemnicy, nie uczą nas dawne rytuały kościołow; *Longinus in agenda veteri* przywodzi; iż Bzovius i Nekielius opiſali przyczynę tego nabożeńſtwa naſtępuiącym wywodem: iako ten obrządek naypierwey ſię zaczął za Bolesława wſtydliwego, a potym wznowiony od Przemyſława, z tego pobożnego powodu: że na przyiście Chryſtuſowe iako ſędziego na ſąd oſtatni, trzeba ſię z wiarą iak świecą ſtawić: *Sint lucernæ ardentes in manibus veſtris*; a ztąd rozważenia ſiedmiu ſtanow w narodzie zawartych, z nich tedy gotowość ſwoię na ten ſąd boży tym ſpoſobem oświadczano przy zaczynaiącey ſię mſzy roratowey. Przychodził krol do ołtarza z świecą zapaloną, i tę na naywyżſzym lichtarzu w śrzodku oſadzał, mowiąc: *Gotowy ieſtem na ſąd boży.* Drugą, pierwſzy biſkup na poboczny lichtarz wſtawiał z wymowieniem ſłow tychże; trzecią ſenator, czwartą ziemianin; piątą woyſkowy; ſzoſtą mieſzczanin; ſiodmą rolnik; każdy z wymawianiem tey ſłowney ofiary. Czyli zaś ſtawianie ſiedmiu świec na ołtarzu pod czas roratow, wzięło początek z cytowaney tradycyi; czyli z wyobrażenia tego, co czytamy w obawieniach Sw. Jana: *Vidi in medio ſeptem candelabrorum aureorum ſimilem filio hominis &c. Ap. c. 1. v. 13.* czyli nakoniec z analogii i przyſtoſowania do lekcyow adwentowych, zebranych z tych prorokow, ktorzy wyraźniey przyiście Meſſyaſza przepowiadali; a wſzczegulności, z proroctwa Daniela czas przyiścia tego wyznaczaiącego przez ſiedm dzieſiątkow tygodni, tak dalece, że dzień uroczyſtości narodzenia Chryſtuſa kończy czytanie tych proroctw w kościele; zgoła, iakożkolwiek ceremonia ta może być explikowana, w niedoſtatku wiadomości z dawnych dzieiow, uznaiemy iednak, że nam ieſt podana od dawnych czaſow, i muſiała być założona na pobożnych wiary taiemnicach.

Adyrmachides, narody w Libyi, Ptolomeuſz ich oſady kładzie nie daleko powiatu Ammonianow.

Adytum, albo mieyſce święte, nazywano ie także *Penetrale*, *Sacrarium*, *Opiſthodomos* u Grekow, tam ſię oſobom świeckim dawniey wchodzić nie godziło. W kościele Salamonowym *Sancta Sanctorum* było mieyſce złożenia arki przymierza, tam nikt, oprocz kapłana naywyżſzego nie wchodził, i temu raz tylko w rok wchodzić ſię tam godziło.

Æ. (patrz EA.)

Ædes, u Rzymian nie zawſze oznaczały budynki mieſzkalne; dawano to nazwiſko bałwochwalnicom pomnieyſzym, ktore od augurow nie były poświęcone, i ztąd czytamy: *Ædes Fortunæ*, *Herculis*, *Saturni &c.* Dla czego Ædes zwano także domy mieſzkalne, daie przyczynę ieden z autorow dawnych: *Poteſt enim fieri, ut ædes ad edendum in eis, ut cœnacula ad cœnandam primò ſint factæ.*

ÆDITUUS, nazwiſko złożone z ſłow ædes tueri, oznaczało ſtrażnikow kościelnych. W dawnym Rzymie naycelnieyſzym obywatelom ſtraż świątnic dawano, w dawney iedney inſkrypcyi dotąd czytamy, iż C. Cicurinus Aſiaticus był ſtrażnikiem świątnicy Sylwana, ktora ſię zwała Littoralis; i ten urząd piaſtował przez lat 16. *Ædituavit ann. XVI.*

ÆLIA lex, Æliuſza Tuberona Tribuna prawo, ktore roku Rz. 559 dwie oſady Rzymſkie iedną w kraiu Bruttyanow, drugą w powiecie Turynom ſtanowiło.

ÆLIA LEX, o ktorym częſto wſpomina Cycero: Prawo to rozkazywało, aby przed każdym zgromadzeniem ludu Rzymſkiego wieſzczby z lotu ptaſzego czynione były.

ÆLIA SENTIA LEX, prawo uſtanowione w Rzymie roku od zał. 756 przez konſulow Celiuſza i Sentiuſza. Uwalniało z niewoli tych, ktorzy na torturach do niczego ſię nie przyznawali; albo na igrzyſkach zwierzętom porzuceni śmierci uſzli, tacy potym nie zaſzczycali ſię obywatelſtwem Rzymſkim, ale zwani byli *Dedititii.* Uſtanowiło także to prawo, iż niepierwey, aż po trzydzieſtu lat wieku, niewolnikowi dać wolność godziło ſię, ani obywatel mogł uwalniać przed lat 20 wieku. Niewolnik choćby po oſwobodzeniu był tylko Dedititius, gdy zaś przez teſtament mianowany był od pana fortuny dziedzicem, pozyſkiwał tym ſamym obywatelſtwo Rzymſkie. Patronus nie maiący ſtarania o wyzwoleńcu, tracił prawo patronatus.

ÆLIANUM jus, zbior praw Sexta Æliuſza uczyniony.

ÆMILIA Tribus, pokolenie Rzymſkie od familii Æmiliuſzow, w nim zawartey, tak przezwane.

ÆMILIA lex, prawo uſtanowione roku Rz. 321 przez Mamerka Emiliuſza dyktatora, ſkrociło czas ſprawowania urzędu cenſorow, od lat pięciu do ośmnaſtu mieſięcy.

ÆMILIA LEX, przez Æmiliuſza Lepida podane prawo, zbytki bieſiad obarczało.

ÆOU, według dawnych powieści Fenicyan, było nazwiſko naypierwſzey *Niewiaſty.*

ÆQUATOR, patrz *Equator.*

ÆQUINOCTIUM, patrz *Equinoctium.*

ÆQUIVOCUM, patrz *Equivocum.*

AERIUS, kapłan z początku zawikłany był w błędach Aryuſza, ale daley rozpościeraiąc ſwoie właſne, ſtał ſię ieſzcze gorſzym od miſtrza ſwego. Trzymał, iż modlitwy za umarłych nie były potrzebne; między ſtanem kapłańſkim a biſkupim żadney rożnicy nie kładł; poſty od kościoła nakazane, nazywał zabobonnością. Żył około roku pańſkiego 340.

ÆRES boſtwo, fabryk mennicznych, wyrażali go z wagami w ręku, na znak ſprawiedliwey miary, ktora w monetach być powinna.

ÆRIA, przydomek Junony, oznaczaiący iey władzę nad powietrzem.

AERIAS, krol Cypru, wyſtawił w mieście Paphos świątnicę na cześć Wenery.

AEROMANCYA, ſpoſob wieſzczby przez zapatrywanie ſię na rozmaite ſkutki powietrza.

AETIUS, kacerz ſekty Aryańſkiey, wielu kłotni i prześladowań wiernych był przyczyną za panowania Konſtancyuſza i Valenſa ceſarzow. Umarł w Carogrodzie roku 367.

AETIUS, ieden z nayſławnieyſzych bohatyrow V. wieku, pierwiaſtki młodości ſwoiey ſtrawił na dworze Alaryka krola Gotow. W dalſzym czaſie, zoſtawſzy wodzem woyſk Walentyniana III. ceſarza, obrońcą był pańſtwa Rzymſkiego przeciw napaściom rozmaitych dzikich narodow. Z iaką ſławą ſwoią, a pożytkiem pańſtw zachodnich, woyny rozmaite prowadził, dzieie wiekow tamtych doſtatecznie opowiadaią; nam dość namienić, iż dla heroicznych czynow zyſkał przydomek obrońcy oyczyzny. Pełen ſławy i dzieł bohatyrſkich, życie uwieńczył ku ſchiłkowi zwycięſtwem nad Attylą w polach Moryaku; ale ten, ktory nieprzyiacioł pańſtwa Rzymſkiego pokonał, ſwoich zwyciężyć nie mogł; z ich albowiem namowy właſną ręką Walentyniana, ktorego na tronie utrzymał, zabity.

AEROLOGIA, nauka o powietrzu, i iego rozmaitych właſnościach.

ÆS, albo ÆSCULANUS, bożek rozmaitego rodzaiu monet.

ÆS GRAVE, miedź ważna, to wyrażenie częſtokroć znaydować ſię zwykło w dawnych piſarzach. T. Liviuſz w xięgach ſwoich wyraża, iako M. Poſthumiuſz wſkazany był, na zapłacenie do ſkarbu publicznego dzieſięć tyſięcy grzywien miedzi ciężkiey. Rożne ſą tego textu tłumaczenia, to zdaie ſię być naywłaściwſze, iż miedź ciężka, była wyrażeniem oznaczaiącym dawny kurs miedzianey monety, ktorey as albo groſz w pierwiaſtkach, miał w ſobie dwanaście uncyi, potym ſpadł na dwie.

ÆTHER, w pieśniach Orfeuſza znaczy maſſę rzeczy ſtworzonych, albo pierwiaſtkowe powietrze, ktore chaos i ciemności otaczały.

AETHON, tak ſię nazywał według mithologii ieden z czterech koni zaprzężonych do wozu Plutona.

ÆTERNITAS, patrz *Eternitas.*

ÆTOLIA, patrz *Etolia.*

AF.

AFRICANUS, poeta łacińſki, kwitnął za czaſow Terencyuſza. Komedye iego były w tym rodzaiu, ktore Axella-

Axellanami zwano. Horacyuſz zdaie ſię go przyrownywać do Menandra, gdy mowi:

Dicitur Afrani toga conveniſſe Menandro.

Quintilian daie ſprawedliwą naganę komedyom iego, dla nieprzyſtoynych częſtokroć wyrażeń: *Togatis excellit Afranius* (mowi ten autor) *utinamque non inquinâſſet argumenta fœdis amoribûs; mores ſuos faſſus.*

Africanus (Julius) urodzony w Paleſtynie, żył w trzecim wieku, napiſał kronikę od ſtworzenia świata, az do roku pańſkiego 221, ale tylko niektore iey części od Euzebiuſza cytowane, do wiadomości wiekow poźnieyſzych doſzły.

Afryka, iedna z czterech części świata od Rzymian tak nazwana była; Grecy ią nazywali Libią; Jozef hiſtoryk żydowſki twierdzi, iż to nazwiſko ktorym ią dotąd mianuiemy; wzięła od Afra wnuka Abrahamowego i nałożnicy iego Cethury; Turcy ią nazywaią, *Ephrykya*; Arabi *Alkebulan*; Indyanie, *Bezekath*. Jey właſni obywatele, *Iphirykia*. Ze wſzyſtkich ſtron część ta świata oblana ieſt morzem, od iednego tylko Egiptu małym klinem ziemi zwanym *Suez* z Azyą ſię łączy.

Piſmo święte twierdzi, iż ta część świata potomkami Chama trzeciego ſyna Noego patryarchy, zaludniona zoſtała. Dawni greccy i łacińſcy dzieiopiſowie, a między niemi Herodotus, pierwiaſtki iey zaludnienia prowadzą, od narodow Libyi i Ethiopyi. Saluſtyuſz to zaludnienie Getulianom i Libyiczykom przypiſuie.

Nayſławnieyſze niegdyś Afryki narody były: Egipcyanie, Karthaginczyey, Maurowie, Numidowie, Libyiczykowie, Getulowie, Ethiopi; dzieliła ſię potym na kraie Egiptu, Lidyi, Cyrenaiki, Marmaryki, Syrtyki, Haramancyi, Nigricyi, o tych w ſzczegulności pod oſobliwſzemi artykułami, iako i o wyżey wyrażonych będzie wzmianka.

Części teraźnieyſzey Afryki, ſą: *Egipt*, ten ſię rozdzieła znowu na trzy części: *Wyżſzy* albo Thebaida; *śrzedni*, gdzie Kair; *niżſzy*, gdzie Alexandrya i Damiata.

Barbarya dzieli ſię na trzy części; *Barbarya* przez ſię zamyka w ſobie, kray Barki, kroleſtwa Algeru, Tunis i Trypoli. *Bildalgeryd* dzieli ſię na kroleſtwa Suz-Tafilet, Sugulmeza, Tegoraryn, Fezzen. *Sara* trzecia dzielnica, zawiera Stepy, Zanhaga, Zuenzyga, Targa, Lemta, Berdoa.

Gwinea dzieli ſię na pułnocną i południową. Pułnocna na kroleſtwa Oual, Brak, Tul, Syrtak, Galam nad rzeką Senegal; Gwinea południowa zawiera w ſobie, Gwineą przez ſię, kroleſtwa Benin, Juda, Ardre.

W Nigrycyi ſą kroleſtwa Mandyngow, Tumbuła, Agades, Bornu.

Nubii, ſtołeczne miaſto Sennar, należy do tey ieſzcze części Afryki kroleſtwo Dongala.

Abiſſynia ma w ſobie kroleſtwo Tygre, Dambea, Bagemder, kray Goiam i Abech.

Kongo dzieli ſię na kroleſtwa Sango, Kongo, Angola, Bengwela.

Kafrerya, dzikich ma po większey części obywatelow; w częściach rządnych dzieli ſię na kroleſtwa, Monomotapa, Manika, Sofala, Sabia, Inhambana.

Kafrerya mieſzana, ma w ſobie kroleſtwa, Mozambik, Moruka, Mongal, Quiloa, Mombaz, Melinda, rzeczpoſpolitą Brawa, kroleſtwa Magudoxo i Adel.

Wyſpy Afryki ſą, Madegaſkar, Bourboa, Francya, Komora, Sokotra, Kanaryiſkie Madera, Capo-Verde, Sw. Tomaſza i Sw. Heleny. Rzeki naycelnieyſze: Nil, Niger, Senegal, Ziur, Koango, Koanza, Zambeza albo Kuamo. Cuple ſławne Ameryki, Bonæ Spei i Evadarſui.

O tych wſzyſtkich kraiach, pańſtwach, kroleſtwach, narodach, rzekach, pod oſobnemi artykułami będzie wzmianka.

Afrycus, wiatr ieden z czterech naycelnieyſzych, nazywaią go także *Auſter*.

AG.

Aga, ſłowo Tureckie znaczy pana, wodz nadworney ceſarſkiey milicyi nazywa ſię Tamar Aga, inſi oſobliwie woyſkowi urzędnicy tym ſię tytułem zaſzczycaią. Kapi-Aga ſtrażnikiem ieſt bramy zamku ceſarſkiego. W Mogolu także to nazwiſko znakiem ieſt dyſtynkcyi.

Agabus prorok, kładą go niektorzy w liczbie 72 uczniow pańſkich. Przepowiedział głod w Paleſtynie, i poimanie Pawła Sw. Według świadectwa autorow Greckich; odnioſł koronę męczeńſką w Antyochyi.

Agades, kroleſtwo w Nigrycyi.

Agag, krol Amalecytow, nieprzyiaciel ludu Izraelſkiego, wyrokiem bożym wraz z całym narodem ſwoim na zgubę oſądzonym zoſtał; zwyciężył go Saul krol Izraela, ale rozkaz boży w tym przeſtąpił, iż łupy naylepſze zachował i Agaga darował życiem. Strofowany przeto od Samuela proroka, i kara przeſtępſtwa iego przepowiedziana. Agag z rozkazu Saula zabity.

Agalassenses, narod Indyiſki, w ſądziedztwie Ibezow, miał ſiedliſka ſwoie nad brzegami rzeki Hydaſpes. Alexander wielki pokonał ich, reſztę niedobitkow w niewolą kazał zaprzedać.

Agamemnon, ſyn Atreuſza i Eropy, brat Menelauſza, krol Mycenow. Wſtąpił na tron oyczyſty ośmnaſtą laty przed zburzeniem Troi. W tey expedycyi naywyżſzym wodzem woyſk ſprzymierzonych uczyniony, porożniwſzy ſię z Achilleſem, był przyczyną dzieſięcioletniego oblężenia, tego miaſta. Ofiara corki iego Iphigenii, i iey wybawienie, nieraz dawała rymotworcom okazyą, do piſm wytwornych. Po zburczeniu Troi powrociwſzy do państw ſwoich, z namowy Klitemneſtry żony ſwoiey zdradziecko od Egiſtha zabity. Tego i właſną Matkę ſyn Agamemnona Oreſtes w dalſzych czaſiech z życia wyzuł.

Agape, z właściwego tłumaczenia ſą uczty Charitatis; w pierwiaſtkach chrześciaństwa odprawywały ſię po nabożeństwie na znak ſpolney uprzeymości, ale w krotce zwyczay ten, lubo w iſtocie ſwoiey chwalebny, znieść muſiano, dla nieprzyzwoitości wielorakich, na krore w liſtach ſwoich Paweł Sw. narzekał. Z tych uczt poganie czynili zarzuty pierwſzym Chrześcianom, iakoby były pokrywką zdrożności wielu, kacerze nazywali ie reſztą pogańſkiey zabobonności; iako to Fauſtus Manicheyczyk cytowany od Sw. Auguſtyna: *Chriſtianos ſacrificia paganorum convertiſſe in Agapas.* Zwyczay ten lubo iuż w kościołach uſtał, zda ſię iednak trwać po części we Francyi, gdzie w święta i niedziele rozdaią chleb w kościele, do pożywania parafianom zgromadzonym na nabożeństwo.

Agapetes, w pierwiaſtkach chrześciaństwa, nazywały ſię niewiaſty żyiące w zgromadzeniu. Skarzono ſię poznieyſzemi czaſy na nieprawe tych zgromadzeń poſtępki, i ſzkodliwemi być oſądzono. Koncilium nakoniec Lateraneńſkie R. 1139 za Innocencyuſza III papieża, zupełnie ie znioſło.

Agar, ſłużebnica Sary Egipcyanka, za zezwoleniem pani ſwoiey, żyiąc z Abrahamem, ſtała ſię matką Izmaela. Tego potym, z przyczyny Sary za to, iż Izaaka znieważył, Abraham wraz z matką z domu wygnał. Błąkaiąc ſię po puſzczy, gdy Izmael omdlał z pragnienia, Anioł matce zrzodło wody ukazał na poſilenie ſyna, i przepowiedział iako oycem wielu narodow być miał.

Agareni, narody Arabyi ſzczęśliwey, od Agary i Izmaela pierwiaſtki ſwoie prowadzące; nazywano ich niekiedy Izmaelitami.

Agat, kamień drogi ztąd nazwany, iż go naypierwey znaleziono w rzece Achates, ktora ſię dziś zowie Dryllo w kroleſtwie Neapolitańſkim. W ięzyku Hebrayſkim, zowie ſię *Schebo.* Wielekroć razy ieſt o nim wzmianka w piſmie. Pod rodzaiem Agathow, wiele ſię znayduie kamieni: Onyx, Sardonix, Chalcedon, &c.

Agatarchides, autor Grecki, żył przed narodzeniem pańſkim lat 200, piſał hiſtorią Europy w XLIX xięgach, Azyi w IX.

Agatarchus ſyn Eudema, żył na lat 500 przed narodzeniem pańſkim. Architekt i malarz ſławny, naypierwſzy ſprawiedliwych reguł perſpektywy użył. On teatrum Atheńſkie wytwornością kunſztu ſwoiego za czaſow Eſchila ozdobił, i do takiey pory przyprowadził, iż na formę iego, Rzymſkie potym wyſtawione zoſtały.

Agatokles, tyran Syrakuzy; urodził ſię w Termach mieście Sycyliyſkim roku 320 przed narodzeniem pańſkim. Po rożnych fortuny odmianach wſtąpił na tron Syrakuzy, zamordowawſzy wprzod nayprzednieyſzych obywatelow, ktorzy rząd wolny na wzor innych Rzeczypoſpolitych utrzymowali. W woynach tak z ſąſiedzkiemi narody Sycylii, iako i z Kartaginczykami był ſzczęśliwy. Nakoniec okrucieńſtwem ſwoim zraziwſzy ſerca poddanych, od iednego z nich Monona otruty. Żył lat 72, panował 28. Piſzą o nim niektorzy autorowie; iż na pamiątkę tego, iż był garncarza ſynem, między złote na bankietach naczynia ſtołowe, zawżdy kilka glinianych ſtawić kazał. Szacowna w prawdzie byłaby ta pokora, gdyby ią ukrucieńſtwem nie zmazał.

Agathyrses, narod mieſzkaiący niegdyś nad brzegami rzeki Ariſius. Herodot tylko czyni o nich wzmiankę.

Agenor, ſyn Neptuna i Libyi, dziad Europy, ktorą Jowiſz w poſtaci byka porwał. Oſiadłſzy na brzegach morſkich, założył miaſto Tyr, i ztąd Tyryiczykow zwano niekiedy Agenorydes. Czas założenia Tyru według chronlogiſtow zachodzi na lat 240 przed wyſtawieniem kościoła Salomonowego.

Agenoria, bogini u Rzymian, zwano ią także Strenua, ona rozrządzała czynami każdego człowieka, była bożyſzczem induſtryi ludzkiey.

Ager Agerensis, powiat wſpomniany przez Cycerona w oracyi *de lege agraria.*

Ageronalia, igrzyſka u Rzymian na cześć Ageronii bogini milczenia.

Ageronia albo **Angeronia**, bogini milczenia. Czczone to boſtwo w państwach wſchodnich, było pod imieniem Harpokrateſa. Uroczyſtość Ageronii przypadała u Rzymian na dzień 21 grudnia, w świątnicy bogini Volupta, cześć iey oddawano; tam albowiem ſtał iey poſąg.

Agesilaus, krol Lacedemonii ſławny rozlicznemi zwycięſtwy, oſobliwie nad Perſami; tych gdy coraz bardziey uciſkał i gromił, od Epho-

Ephorow na pomoc oyczyznie zawołany, Atheńczykow poſkromił, Thebanow zwyciężył, Koryntu doſtał. W dalſzym czaſie, chcąc wſpomoc ſprzymierzonego Sparcie Nektaneba krola Egipcyanow, udał ſię do iego kraiu, latami przyciśniony, zwątlony pracą, gdy z tamtąd do oyczyzny powraca, z światem ſię rozſtał, maiąc lat 81. Zycie iego Plutarch opiſał.

Aggeus, ieden z dwunaſtu prorokow, ktorych mnieyſzemi zowią. Piſał proroctwa roku od ſtworzenia 3515, 520 przed narodzeniem pańſkim. Pamiątkę iego obchodzi kościoł Grecki 16 grudnia, u Łacinnikow położony wraz z Ozeaſzem prorokiem 4 lipca.

Agio, termin handlu, znaczy więkſzość waloru ceduły bankierſkiey, nad iſtotny ſzacunek ſummy w nim wyrażoney. Termin ten ieſt włoſki, wychodzi na iedno co procent albo prowizya od ſummy wexlem przekazaney.

Aggith, małżonka Dawida krola, matka Adoniaſza.

Agis I, krol Sparty, panował na lat 1000 przed narodzeniem pańſkim. On był pierwſzym z pokolenia krolow, zwanych Agidami; miaſto Elos zbuntowane do poſłuſzeńſtwa przywiodł, obywatele ſurowo ukarawſzy.

Agis II, krol Sparty, brat Agezylauſza; wſtąpił na tron roku 400 przed narodzeniem pańſkim Eleenczykow pokonał. Flottę Athenſką pod Egos-Potamos znioſł, wraz z Lizandrem wodzem; Atheny prawie do oſtatniey ruiny przywiodł. Umarł w Arkadyi, panowawſzy lat 47.

Agis III, wnuk Agezylauſza, wſtąpił na tron Spartańſki, po śmierci oyca Archidama, dziewięć lat panowawſzy, zwyciężony od Antypatra krola Macedońſkiego na placu poległ.

Agis IV, ſynowiec przeſzłego, ſyn Eudamidaſa, Magalopolitanow zwyciężył, w krotce potym w batalii z Achayczykami, ktorych wodzem był ſławny Aratus, poległ na placu Agis, i wielka część Spartanow.

Agis V, ſyn Eudamidaſa, widząc zupełnie zaniedbane prawa Likurga, chciał dawną karność oyczyznie ſwoiey powrocić. Przedſięwzięcie iego było wſpaniałe, lecz niebeſpiecne: rzadko albowiem cnota ma wikęſzość głoſow za ſobą. Nad ſpodziewanie tego prawego krola, młodzież poſzła za nim, ale ſtarſi przenieśli ſwoy zyſk nad dobro publiczne. Spikneli ſię więc przeciwko niemu, wſzelkiemi ſpoſobami przeſzkadzaiąc, żeby dawna rowność dobrego mienia niebyła wprowadzona. Zrazu mniey był ſkuteczny ich odpor, dokazali przecież nakoniec ſwego, obrawſzy ſobie przywozdcę Agezylauſza ſtryia

Agryppa (Vipſanius) zięć, przyiaciel, miniſter i hetman woyſk Auguſta ceſarza. Mąż wielki lubo w zepſutych czaſiech tchnący ieſzcze duchem dawnego Rzymu. Od młodości lat do Auguſta przywiązany; pomnieyſze piaſtuiąc woyſkowe urzędy, dawał wielkie dowody waleczności ſwoiey; uczyniony wodzem, Frankow zbuntowanych poſkromił. Powrociwſzy z tey expedycyi, mianowany konſulem, tryumfu ofiarowanego, lubo nań zaſłużył, przyiąć nie chciał. Maiąc ſobie poruczony dozor flot Rzymſkich, wiele nowych okrętow zbudować kazał; żeby zaś miały ſpoſobne do ochrony mieyſce, ieziora Lubryńſkie i Awernu z morzem złączył. Dzieło to godne wſpaniałości Rzymſkiey, niezmiernych wydatkow było przyczyną, ale też nader ſię ſtało pożytecznym. Z tego kreacyi ſwoiey portu, wyſzedł z flotą po ſkończonym pierwſzym konſulacie, i ſpotkawſzy na morzu Sexta Pompeiuſza ſławne nad nim zwycięztwo otrzymał, za co koroną złotą od Auguſta udarowany. Zoſtawſzy Edilem podupadłe gmachy Rzymſkie on pierwſzy dźwignął, nowym akweduktem Rzym ozdobił; żeby zaś wody doſtarczały obywatelom, ſiedmſet ſadzawek małych, ſto pięć fontan w rożnych mieyſcach Rzymu za iego ſtaraniem ſtanęło. Jemu Auguſt ze wſzech miar ſzczęśliwość panowania, panowanie nawet winien był; on albowiem ſławną bitwę pod Actium wygrał. Przyiaciel ſzczery, dobry obywatel, poſtawiwſzy Auguſta na naywyżſzym ſtopniu, radził mu potym, żeby dobrowolnie z niego zſtąpił, i dawną wolność przywrocił oyczyźnie. Dał mu ceſarzownę, ſieſtrzenicę ſwoią Marcellę, z tą iego ſam potym rozwiodł i z właſną corką ſwoią Julią ożenił. Przed Marcellą poiął był Attykę, corkę owego ſławnego Pompeiuſza Attyka, i z niey ſpłodzoną corkę wydał za Tyberyuſza, ktory po Auguście panował. Sprawuiąc trzeci konſulat, wyſtawił na cześć bogow ſławny Pantheon, ten dotąd trwa, z napiſem na ſzczycie przyſionku przez fundatora położonym: *M. Agrippa l. F. Cos. Tertium fecit.* W dalſzym czaſie poſłany przeciw Kantabrom, ten narod zwyciężył, rządcą Azyi uczyniony, dał dowody wſpaniałości i dobroci umyſłu ſwoiego. Wyſłany nakoniec przeciw Pannonom, uſpokoiwſzy ich bunty, gdy do Rzymu powraca, w Kampanii życia dokonał, z niezmiernym Auguſta i ludu Rzymſkiego żalem; za konſulow Meſſali i Sulpicyuſza, dwanaście lat żył ieſzcze po śmierci iego Auguſt. Z pierwſzey żony Attyki iedyną corkę Vipſanią małżonkę, iako ſię wyżey

mowiło, Tyberyuſza; z Julii corki Auguſta, Caiuſa, Lucyuſza, Agrippę, Julią i Agrippinę małżonkę Germanika zoſtawił.

Agrippa Poſthumus, dla tego tak nazwany, iż ſię po śmierći oyca urodził. Po zeſzłych w młodym wieku braciech Kaiuſie i Lucyuſzu naturalny dziedzić Auguſta; dla grubych iednak obyczaiow dziadowi niemiły, na wygnanie ſkazany; tam po śmierci Auguſta z rozkazu Tyberyuſza naſtępcy iego zabity, oſtatni płci męzkiey potomek Agrippy.

Agrippina, corka Agrippy i Julii, corki Auguſta, dana w małżeńſtwo Germanikowi; ſławna cnotą, przymiotami i przykładnym do męża przywiązaniem. Wſzyſtkich iego podroż i expedycyi woiennych nierozdzielną była towarzyſzką. Straciwſzy go w ten czas, gdy Azyi rządy ſprawował, nieutulona w żalu i zemście, tyle wymogła, iż Pizona, ktory śmierci iey męża był przyczyną, mimo wſparcie ſamegoż Tyberyuſza ſpołecznika wyſtępku, ſkazano na śmierc. W dalſzym czaſie od Tyberyuſza ſkazana na wygnanie, tam z nędzy zakończyła życie na wyſpie Pandaryi, roku pańſkiego 33.

Agrippina, corka przeſzłey i Germanika; wydana nayprzod za Domicyuſza, drugiego męża Paſſiena otruła; w pięć lat potym wziął ią za żonę Klaudyuſz ceſarz iey wuy rodzony. Opiewa hiſtorya Rzymſka iakiemi zbrodniami uſłała drogę do tronu Neronowi ſynowi ſwemu, ten godny takowey matki ſyn śmiercią iey wynieſienie ſwoie zawdzięczył; z rozkazu iego przez Awiceta w Baiach zabita R. P. 59.

Agrippa (Korneliuſz) urodził ſię w Kolonii roku 1486. Przymioty iego wielkie, nieumiarkowane roſtropnością, były przyczyną wielorakich w życiu iego całym nieſzczęść. Umarł roku 1535. Xięgi iego ſą naſtępuiące: De occulta philoſophia — Commentaria in artem brevem Raymundi Lully — de triplici ratione cognoſcendi DEUM. — dehortatio a theologia gentili — de vanitate ſcientiarum — Expoſtulatio cum Joanne Cathewetr. — Epiſtolarum lib. VII. — de præſtantia ſæxus fæminini — de peccato originali — de Sacramento matrimonii — de coronatione Imperatricis.

Agrippina Colonia, nazwiſko miaſta Kolonii nad Rhenem, dane od Klaudyuſza ceſarza na pamiątkę żony Agrippiny. Nazywało ſię przedtym to miaſto *Oppidum Ubiorum.*

Agrotes, boſtwo ſławne Phenicyanow; Euzebiuſz czyni wzmiankę o obrządkach na cześć tego bożyſzcza czynionych.

Aguanie albo Agwani, narod prowincyi Kandahar kroleſtwa Perſkiego,

wſławił ſię roku 1710 buntem Mirweiſa, albo Miryweiſa wodza ſwego, przeciwko Huſſeinowi krolowi Perſkiemu. Jakie były ſkutki tey rebelli obſzernie ieſt opiſano. Po śmierci Miryweiſa Machmud, ſyn iego przymuſił krola, do uſtąpienia z tronu. Oparł ſię potym fakcyi Agwanow Thomas z familii dawnych krolow pochodzący, i za pomocą ſławnego Kulikana tron oſiadł; nakoniec po rożnych rewolucyach tenże ſam Kulikan krolem Perſkim zoſtał.

Agunnianie, kacerze VII wieku; żyli w bezżeńſtwie, potępiaiąc małżeńſki ſtan.

Aguapa, drzewo Indyi zachodnich, ma mieć tę ſzkodliwą właſność, iż cieniem ſwoim zabiia; to ieſt, do pewney odległości waporem ſwoim, czyli pełem z ſiebie wyrzucanym ſzkodzi człowiekowi.

Aguas, narod Ameryki południowey nad brzegami rzeki Amazonow.

AH.

Ahmet-Chan, dziewiąty ceſarz Mogola, z pokolenia Gengiſkana, naypierwſzy Muſułmańſką religią przyiął, i Alkoran do państw ſwoich wprowadził.

Ahava, rzeka nie daleko Babylonu, nad iey brzegami żydzi pod Ezdraſzem wychodzący z niewoli poſt trzydniowy odprawowali.

Ahias, prorok, urodził ſię w mieście Silo, żył za czaſow krola Salomona. Przepowiedział rozdwoienie kroleſtwa Izraelſkiego pod ſynem Salomonowym Roboamem.

Ahores, u pogan nazywały ſię dzieci, ktore w niemowlęſtwie zchodziły z świata.

AI.

Aja, albo Albia, rzeka we Włoſzech wpada w Tyber. Nad iey brzegami 300 Fabiuſzow legło. Druga batalia na tymże mieyſcu z Brennuſem wodzem Gallow była niepomyślna roku Rzymſkiego 364.

Ajax, krol Lokryiſki ſławny bohatyr, pod czas oblężenia Troi. Powracaiąc do oyczyzny, piorunem zabity, dla bezbożności ſwoich.

Ajax, ſyn Telamona krol Megary, wſławił ſię walecznością ſwoią w czaſie woyny Troiańſkiey. Po śmierci Achilleſa, widząc, że broń iego, ktorey pragnął doſtać, Uliſſeſowi przyſądzono, z wściekłey rozpaczy, właſnym mieczem ſię przebił.

Ajaxtia, igrzyſka na cześć Aiaxa Teſamończyka w Salaminie poſtanowione.

Aichstadt albo Eichsted, miaſto i biſkupſtwo w Niemczech, w cyrkule Szwabſkim, fundowane około roku pańſkiego 740 przez Sw. Bonifacyuſza. Biſkup Eichſtedſki ieſt pierwſzym ſuffraganem kościoła Mogun-

Moguntſkiego, intraty ma znaczne, rząd udzielny.

Ajus Locutius, bożyſzcze w Rzymie, z przyczyny głoſu ſłyſzanego, przez ktory wniście Gallow do Włoch, i odebranie Rzymu miało być przepowiedziane.

AK

Akacyusz, zwany ślepy, na iedno albowiem oko nie widział, naſtępca Euzebiuſza biſkupa Cezaryi ſławny nauką, ale ſkaził tę ſławę nieſtatecznością umyſłu ſwoiego. Na zborze Sardyceńſkim, gdzie prawowierni biſkupi kacerſtwa potępiali, złożony z ſtolicy ſwoiey, pozyſkawſzy łaſkę Konſtancyuſza ceſarza, rozmaitemi prześladowaniami uciſkał prawowiernych katolikow. Cyrilla patryarchę Jerozolimſkiego złożył. Powadziwſzy ſię nakoniec z temi, ktorych Semi-Arianos zwano, złożony powtore od nich z ſtolicy ſwoiey; z nowu na nią wſtąpił, wſparty przemocą protekcyi ceſarſkiey. Umarł roku 365. Piſał xięgi przeciw Marcellowi Ancyranſkiemu. Sokrates świadczy w hiſtoryi ſwoiey kościelney, iż opiſał życie Euzebiuſza, po ktorym na katedrę Cezareyſką wſtąpił. Uczniowie i naśladowcy błędow iego, zwali ſię *Acaciani*.

Akacyusz, patryarcha Konſtantynopolitanſki, wſtąpił na tę ſtolicę po Sw. Gennadyuſzu, roku 471. Naywiękſza iego była uſilność, żeby katedrę ſwoią nad inne wſchodnie wynieść. Do czego aby miał wſparcie od Zenona ceſarza Henotykon albo edykt pacyficacyi od tegoż ceſarza wydany mocno popierał. Felix III papież na zborze Rzymſkim roku 482 Akacyuſza przed ſwoich legatow zapozwać kazał, Henotykon Zenona potępił. Z razu oświadczał ſię Akacyuſz, iż kacerſtwu nieſprzyia, i zmyślonemi pozory chciał okazać prawowierność ſwoią. Gdy ſię iednak te kroki mniey nadały, przyciśniony bliſkością terminu ſądowego, legatow papieſkich w więzieniu oſadził, chcąc ich koniecznie przymuſić do approbacyi dzieł i zdań ſwoich. Potępiony powtornie od Felixa III, powſtał przeciw pierwſzości kościoła Rzymſkiego, katolikow prześladował do śmierci, ktora przypadła roku 489.

Akademia, dom nazwany od Cycerona, nie daleko Puteolu; w nim piſał xięgi ktore ſię dotąd Akademicznemi nazywaią.

Akademikow ſekta w filozofii, wzięła nazwiſko ſwoie od mieyſca, gdzie ſię zchadzali uczniowie Platona. Mowiło ſię wyżey o tym mieyſcu. Troiaki był rodzay Akademikow. *Starą* Akademią nazywano tych uczniow Platona, ktorzy ſię ściśle zdań iego trzymali. *Srzednia Akademia* uſtanowiona była przez Arce-

ſtryia krolewſkiego; ten wzburzywſzy poſpolſtwo, Agiſa do ucieczki przymuſił; chroniącego ſię w świątnicy Minerwy zdradziecko poimał, i ſtawiwſzy przed ſądem nieprawych Ephorow, tyle dokazał, iż niewinnego monarchę ſkazali na śmierć. Poległ ofiarą cnoty Agis, roku przed narodzeniem Pańſkim 244. Zoſtawuiąc ſmutny przykład podciwym monarchom, ktorych na wzor iego nie raz dla tego prześladowano, iż dobrze życzyli poddanym ſwoim. Opiſał Plutarch życie tego dobrego i nieſzczęśliwego krola.

Aglaja, tak ſię nazywała naymłodſza z trzech Gracyi, ktore towarzyſzkami Wenery ſtarożytnośc czyniła. Wſzyſtkie trzy corkami były Jowiſza i Eurynomy.

Aglaophon, ſławny w ſtarożytności malarz, żył 420 lat przed narodzeniem Pańſkim. Chwali Quintilian wytworną proſtotę obrazow iego.

Aglaspides, pułki u Macedończykow tak nazwane z przyczyny, iż zoſtaiący w nich żołnierze, mieli miedziane tarcze.

Aglibolus, boſtwo czczone w Palmirze; poſągi iego wyrażaią poſtać młodego człowieka, z odzieżą krotką, wyżey kolan konczącą ſię.

Agnati, nazywaią ſię w prawie Rzymſkim potomkowie płci męſkiey od iedneyże oſoby pochodzący *Cognati* zwali ſię, ktorzy przez płeć niewieścią ſpokrewnieni byli.

Agnieszka, (święta) w trzynaſtym roku wieku ſwego, według powieści autorow kościelnych, męczeńſką koronę otrzymała. Uroczyſtość iey obchodzi kościoł boży dnia 21 ſtycznia.

Agnomen, nazywało ſię u Rzymian, czwarte w rzędzie oſob ſzczegulnych nazwiſko. Nayczęściey bywało przydomkiem, dla dzieł pamiętnych oſobie nadanym; pochodziło częſtokroć z innych pomnieyſzych okoliczności, iako to Sura, Naſica. W nazwiſku ſławnego Scypiona Afrykańſkiego, było agnomen czwarte w rzędzie: Publius, Cornelius, Scipio, Africanus.

Agnonides, kraſomowca Atheńſki, za iego ſprawą i niegodziwym oſkarżeniem, Phocyon naycnotliwſzy z obywatelow Atheńſkich, na śmierć ſkazanym zoſtał.

Agnoitæ albo Agnoetes, kacerze, uczniowe nieiakiego Teophroniuſza z Kappadocyi. Ten utrzymywał, iż rozdzielone były w Bogu te przymioty, przez ktore poznawał rzeczy teraźnieyſze, pamiętał dawne, przewidywał przyſzłe. Odmieniał ten kacerz formę chrztu, w imię tylko Jezuſa Chryſtuſa adminiſtruiąc ten ſakramentalny obrządek. Byli ieſzcze inſi kacerze tegoż ſamego nazwiſka w ſekcie Eutychyanow

now. Tych był herſztem Themiſtius w VI. wieku : utrzymywali, iż Chryſtus Jezus podległy był tak, iak drudzy ludzie niewiadomości. Powſtali przeciw takowym błędom oycowie, między ktoremi Grzegorz święty tak w tey materyi mowi o ſądzie przyſzłym powſzechnym : *In natura quidem divinitatis novit diem & horam, non ex natura humanitatis novit. Ideo ſcientiam quam ex natura humana non habuit; in qua cum angelis creatura fuit, hanc ſe cum angelis habere denegavit. Lib. I. Ep. XIII.*

To z tey okazyi było powiedziano, iż Agnoitæ utrzymywali niewiadomość rzeczy przyſzłych w Chryſtuſie Jezuſie dla tego, iż w Ewangelii Marka Sw. w rozdziale XIII. zbawiciel pytaiącym o czaſie dnia ſądnego, odpowiedział : *iz o dniu onym, abo godzinie, żaden nie wie, ani aniołowie w niebie, ani ſyn, iedno ociec.*

AGON, tak ſię u Rzymian nazywał każdy rodzay dyſputy, czyli to z nauk, czyli przez probowanie ſiły zapaśnikow w igrzyſkach, zawżdy bywały takowe utarczki powſzechnym nazwiſkiem Agon mianowane; iako to naprzykład: *Agon Gimnicus*, *Agon Nemeus*, *Agon Capitolinus.* Jedna z ſiedmiu gor Rzymſkich nazywa ſię Agonalis albo *Mons Agonius.*

AGONALIA, igrzyſka w Rzymie poſtanowione od Numy Pompiliuſza, odprawowały ſię trzy razy do roku 11 ſtycznia, 21 maia, 13 grudnia na cześć Januſa. Owidyusz o tych igrzyſkach tak piſze:

Pars etiam fieri ſolitis ætate priorum
Nomina de ludis Graja tuliſſe diem,
Et pecus antiquus dicebat agonia ſermo,
Veraque judicio eſt ultima cauſa meo.

AGONISTRACHA, tak ſię nazywał przełożony nad zapaśnikami.

AGONOTHETA, prezydent igrzyſk publicznych; on czynił porządek, wyznaczał mieyſca każdemu z przypatruiących ſię należyte. Noſił na ow czas dla dyſtynkcyi ſuknie ſzkarłatne oſobliwego kroiu.

AGONODITÆ, AGONOKLITOWIE, według świadectwa Jana Damaſcena, kacerze VII. wieku nigdy ſię nie modlili klęcząc, i ztąd odebrali nazwiſko ſwoie.

AGNUS DEI, wyobrażenie z woſku na iedney ſtronie maiące poſtać baranka bożego, na drugiey ktorego z Swiętych, z herbem papieſkim na dole. Te wyobrażenia z oſobliwſzemi obrządkami papieże, po konſekracyi ſwoiey benedykować zwykli w niedzielę pierwſzą po wielkanocy. Powtarzaią w lat ſiedm też ſame obrządki.

AGNUS SCYTHICUS, rodzay oſobliwy ziela, maiący niby w ſobie własności zwierzęce. Według powieści albowiem niektorych piſarzow, to zioło wydaie iakowąś poſtać po-

podobną do baranka; ten zdaie ſię żyć, iak inne zwierze i trawi ziołka pobliżſze, ma nogi, głowę, wełnę, ciało nawet. Powieść ta wzbudzała niegdyś ciekawość naturaliſtow, teraz baranek Scytyiſki w iednym ieſt mieyſcu oſadzony z gryfem i iednorozcem.

AGORANOMOWIE, urzędnicy w Athenach; do nich należało mieć baczność, nad ſprawiedliwemi wagami i miarami; uſtanawiali cenę targow; w czaſie zatargi między kupuiącemi a przedaiącemi, do nich ſię udawano po ſprawiedliwość.

AGRA, miaſto ſtołeczne pańſtw wielkiego Mogola, ozdobione nader wſpaniałym pałacem tego monarchy, ktory iednakże częściey w Delli, albo Lahor mieſzka. Ludność miaſta tego ieſt bardzo wielka; domy iednak mieſzkańcow po większey części źle budowane, rozmaitym niewygodom podległe ſą.

AGRARIA lex, ſławne u Rzymian prawo, dzielące ziemię zawoiowaną między obywatelow. Naypierwſzy raz obwieſzczane było roku Rz. 278. przez Sp. Kaſſyuſza, lud pragnął zawżdy podobnych wyrokow, ile że na nich ubożſi z obywatelow zyſkiwali; przeciwnym ſpoſobem obawiali ſię go ſenatorowie i patrycyuſze, dla złych, ktore ztąd mogły wypływać ſkutkow. Nie raz więc proponowane bywało to prawo, zawżdy nieſkutecznie, gdy ſenat i możnieyſi obywatele mogli ſię ludowi ſprzeciwić. Przyczyny ſprzeciwienia ſię ſenatu były, nieſprawiedliwość zwyczayna przy takich podziałach, umnieyſzenie ludności miaſta, ponęta do prożnowania w nadzieię łatwego zyſku, a naybardziey pomnożenie, iuż i oprocz tego, ſtraſzney potęgi Trybunow. Hiſtorya Grachow; i ich śmierć, ſkutkami były tey wielkiey ſprzeczki między ludem a ſenatem. Nakoniec roku Rz. 631 za konſulow Opimiuſza i Fabiuſza to prawo było zupełnie znieſione. Wznawiali i potym częſtokroć to prawo trybunowie, ale nigdy w dalſzych czaſiech ſkutku ſwego nie wzięło.

AGRANONITÆ, narod Illiryi; Rzymianie poſiadłſzy ich kray, na trzy go części podzielili.

AGRÆI, narod Grecki w Etolii w ſąſiedztwie Dolopow. Cycero w oracyi przeciw Pizonowi nazywa ich Agrinami.

AGREDA, (Marya de) urodzona z oyca Franciſzka Korowal, matki Katarzyny Krena; nazwiſko Agreda wzięła od miaſta, w ktorym ſię urodziła, i była przełożoną klaſztoru zakonnic od rodzicow fundowanego. Napiſała xięgę życia Nayświętſzey Maryi Panny pod tytułem: *Miaſto Swięte.* Xięga ta ſławna zarzutami i uſprawiedliwia-

wianiami, na polſki ięzyk przetłumaczona ieſt.

Agrya, miaſto w Węgrzech, ma ſwego arcy-biſkupa, około roku 1596. Turcy ie byli opanowali, ale w roku 1687 odebrane dotąd w ręku domu Auſtryackiego, iako krolow Węgierſkich zoſtaie.

Agricola, (Cneius Lucius) teść Tacyta, ktory życie iego opiſał. Rod iego był z Francyi, przyſzedłſzy do Rzymu zaślubił ſobie Domicyą, przez co ſię z naypierwſzemi domami zkolligacił. Wyſłany od Weſpazyana ceſarza do Aquitanii; rządcą był potym tey części Anglii, ktora do pańſtwa Rzymſkiego należała. Przez lat ośm rządow tam ſwoich wſławił ſię zwycięſtwy, i podbiciem rożnych przyległych kraiow. Dzikie ieſzcze umyſły obywatelow tamteyſzych, łaſkawił dobrocią rządow ſwoich i czynow; nakoniec całą tę wyſpę opanował. Zawołany do Rzymu od Domicyana ceſarza, ozięble przyięty; boiąc ſię większego dla ſiebie nieſzczęścia, prywatne życie ſobie obrał. W nim nikomu nieprzykry, wſzyſtkim miły, kreſu wieku ſwoiego dopędził roku Pańſkiego 93, wieku ſwego 56.

Agricola (Rudolf) ſławny mędrzec w tych czaſiech, w ktorych podobni iemu wiek ſwoy z grubey niewiadomości wyprowadzać odważyli ſię. Był poetą, kraſomowcą, prawnikiem biegłym. Umarł w 42 roku wieku ſwego. Piſma iego zebrane razem, w dwoch tomach, na świat wyſzły w Amſterdamie R. 1539. Zmarłemu takowy dano nadgrobek:

Invida clauſerunt hoc marmore fata Rudolſum
Agricolam Friſii ſpemque decusque ſoli.
Scilicet hoc viro, meruit Germania laudis
Quidquid habet Latium, Græcia quidquid habet.

Agricola (Jerzy) doktor. Piſał: de ortu & cauſis ſubterraneorum — de natura eorum, quæ effluunt ex terra — de natura foſſilium — de medicatis fontibus — de ſubterraneis animantibus — de re metallica — de pretio metallorum & monetis — de Romanorum & Græcorum menſuris & ponderibus — de traditionibus Apoſtolicis.

Agrigentum, ſławne miaſto Sycylii, nie daleko morza, po grecku to miaſto zwało ſię *Acragas*. Znać dotąd po ruinach, iaka była wſpaniałość tego miaſta, iakie bogactwa obywatelow. W dawnych hiſtorykach oſobliwie tych, ktorzy o woynach Rzymian z Karthagińczykami piſali, częſta ieſt wzmianka Agrigentu. Dziś ſię to miaſto nazywa Gergenti.

Agrionia, igrzyſka na cześć Bachuſa: w xięgach Plutarcha ieſt ich doſtateczne opiſanie.

Agrip-

Arcezylauſza. Ten utrzymywał, iż nic doſkonale na świecie wiedzieć nie można, i dla tego radził, w każdey okoliczności zdanie ſwoie zawieſzać. Nowey albo oſtatniey Akademii wodzem był Karneades Cyreneyczyk, ten twierdził, iż wiele rzeczy ieſt na świecie fałſzywych, wiele prawdziwych, wiele niepewnych, ale dodawał, iż ſprawiedliwey między niemi rożnicy rozum ludzki uczynić nie potrafi.

Akademia według teraźnieyſzego rzeczy tłumaczenia, znaczy zgromadzenie uczonych ludzi; i tym ſię rożni ab univerſitate, że ta ieſt zgromadzeniem iednych uczących, drugich uczących ſię; i ztąd ſtopnie miſtrzowſtwa i inne do tego doſtoieńſtwa wiodące. Akademie, przez ſię nie maią ſzkoł, i na to ſię tylko gromadzą, aby powſzechną pracą wzmagały poſtępek nauk lub kunſztow. Alkuin piſze o Karolu wielkim ceſarzu, iż on naypierwſzy z uczonych ludzi złożył przy dworze ſwoim Akademią, w ktorey ſię też ſam znaydował. Każdy z owych Akademikow przybierał ſobie oſobliwe nazwiſko. Alkuin nazywał ſię Flaccus; Angilbertus Horacyuſzem; Adelardus Auguſtynem; Rykulf arcybiſkup Moguntſki, Dametą; Karol wielki obrał ſobie nazwiſko Dawida. Wiele ieſt teraz rozmnożonych w Europie Akademii, iak ſą naukom i kunſztom pomocne, oczywiſtość iawniey uczy, niżli dowody.

Akademia Krakowska, Zamoyska, Wilenska, Poznanska, patrz *Univerſitas*.

Akadia, prowincya Ameryki pułnocney, należała z początku do Francuzow, ale traktat Utrechtſki poſſeſſyą iey Angielczykom przyſądził.

Akarnania, prowincya Epiru, w Grecyi, nazwiſko wzięła od Akarnaſa ſyna Alkmeonowego. Obywatele kraiu tego o rozwiązłość byli notowani; ztąd przyſłowie: *Porcellus Acarnanius*.

Akcyza, nazwiſko podatku, ktory ſię zwykł płacić od rzeczy do potrzeb życia ſłużących.

Akcya, wyraz w handlu używany, gdy ſię ten przez kompanią zebraną ſprawuie. Kompania wyznacza kapitał do prowadzenia handlu uproiektowanego, i dzieli ten kapitał na akcye; naprzykład ſto tyſięcy, na ſto akcyi. Więc ile ktory w tę kompanią wchodzący da tyſięcy, tyle mu przyzna kompania akcyi w kapitale, i od tych dywidendę intereſſu, albo pożytek proporcyonalny odbierać, lub ſtratę w takieyże proporcyi dzielić będzie. Ztąd gdy mowią tey kompanii akcye poſzły w gorę, albo ſpadły, znaczy tychże akcyi pożytek wyżſzy lub niżſzy.

Akra albo Ptolemaida, miaſto Fenicyi, nad granicą Paleſtyny; niegdyś ſławne oſobliwie w hiſtoryach

Krucya-

Krucyaty. Teraz po większey części zburzone, z ozdob ogołocone, i prawie puste, zostaie w ręku Tureckich. Port miasta tego przedtym wygodny, dostatni i bespieczny; dziś ledwo pomnieysze statki ochronić i zmieścić w sobie może.

Akratisma, nazywało się u Grekow śniadanie, obiad *Ariston*, podwieczorek *Esperisma*, wieczerza *Deipnon* albo *Epidarpis*.

Akt Wiary (Auto da Fe) obrządek Inkwizycyi Hiszpańskiey, albo iak nazywaią *Sancti Officii*, zwykł się czynić przed exekucyą winowaycow na śmierć osądzonych.

Akteon, syn Arysteusza, według powieści mithologiczney, zobaczywszy kąpiącą się Dyanę, od niey w ielenia przemieniony, od psow własnych pożarty zginął. Obraz nieprawych myśliwcow, ktorzy w tey passyi fortunę częstokroć, i życie tracą.

Akond, urzędnik w krolestwie Perskim, iest sędzią spraw wdowich, i sierocińskich. Jest oprocz tego nayważszym mistrzem i nauczycielem prawa. Pisarze kontraktow są pod iego władzą.

Aksak albo Akszak, herb daiący imie familii w Polszcze rozrodzoney. Wyobrażenie tego herbu, serce na wylot przez śrzodek strzałą przeszyte, na bok z nią obrocone, tak rozdarte, że się ledwo obie części trzymaią, w polu czerwonym, nad hełmem i koroną trzy piora strusie.

AL.

Alabanda, herb w Polszcze, na tarczy ma biały xiężyć, iak na nowiu niezupełny, prosto obiema rogami do gory wzniesiony, między ktoremi iest końska głowa, szyią xiężyca tykaiąca; w lewą tarczy obrocona, w polu czarnym. Tego był herbu i nazwiska Jaśniach albo Lucidus, pierwszy biskup Kuiawski, około roku 993.

Alabarchus, urzędnik naywyższy osady Zydowskiey w Alexandryi.

Aland, wyspa na morzu Baltyckim, należy do krolestwa Szwedzkiego.

Alani, narod Scythyi. Mieli z początku siedliska swoie w północnych gornych częściach Sarmacyi południowey. Ztąd wzięli nazwisko swoie, Alin albowiem w ięzyku Scythyiskim gory oznaczał. Od Hunnow z siedlisk swoich ruszeni około roku pańskiego 40, ustanowili się niedaleko czarnego morza. Prokopiusz nazywa ich Gothami. Za czasow Gordyana cesarza zaszli byli aż do Mezopotamii. Narod ten dziki naywięcey pod namiotami przebywał, nauk i kunsztow nie znał, obyczaiow był grubych, chciwości niepohamowaney. W woynie byli biegłemi, i nad wszystko pożądali sławy, nie kochaiąc nic tak nad spokoyności i gnuśności, i nad wszystko szacowali męstwo woienne; mieli za największą rzecz umrzeć w boiu; ale konaiący w łożu oszczerstwem i złością cała ich ludność szemrała, czay podobnych sobie, umieli kar-

karność i porządek zachowywać. Udali się w dalszych czasiech wraz z Szwabami albo Swewami i Wandalami ku brzegom Dunayskim, ztamtąd przeszedłszy Francyą, aż w Hiszpanii się oparli. Eucharyk ich krol zawołany napomoc od Aeliusza, zwyciężył narod Armorykow; siedlisko ich naycelnieysze w Gallii tam było, gdzie teraz prowincya Brytannii. Anthemiusz cesarz wysłał przeciwko nim Rycimierza zięcia swoiego, ktory Alanow do szczętu zniosł, i odtąd iuż żadney wieści o nich nie było.

Alanus, (*de Insulis*) albo *de l'Isle*, sławny doktor Universitatis Paryzkiey, żył około roku 1200. Xięgi iego: opus quadripartitum super sententias — Comm. in Pentatheuchum — in Cantica — de Parabolis — de sex alis Seraphim — W dalszym czasie iako głosi dawna powieść, ukrywszy imie, wstąpił do zakonu Cystersow, przyięty za braciszka, trzody klasztorne pasł; na koncylium Lateraneńskim dopiero poznany, gdy widząc, że przytomni niedostatecznie na zarzuty iednego kacerza odpowiadali, odezwał się natychmiast, i wytwornością wymowy, wyborem gruntownych dowodow zwyciężył adwersarza. Pokazuią ieszcze w klasztorze Cystercyum iego nadgrodek tchnący prostotą tamtych nie okrzesanych ieszcze wiekow.

Alanum brevis hora, brevi tumulô sepelivit
Qui duo, qui septem, qui totum scibile scivit
Scire suum, moriens, dare, vel retinere nescivit,
Labentis sæcli contemptis rebûs, egens fit.
Intra conversos, gregibus commissus alendis.
Mille ducentenô nonagenô quoque quartô
Christo devotus, mortales exuit artus.

Alares, u Rzymian pułki żołnierzow, ktore pospolicie na skrzydłach woyska stawiano.

Alarodii, narody Azyatyckie iest o nich wzmianka w historyach dawnego krolestwa Persow.

Alaryk, krol Gotow, ieden z naywiększych i nayszkodliwszych nieprzyiacioł Rzymskiego państwa. Po śmierci Theodozyusza wielkiego, Rufinus opiekun iego syna Arkadyusza, sprowadził Alaryka do Włoch roku 402. ale Stylikon wodz woysk Rzymskich mężnie się oparł temu niebespiecznemu przychodniowi, a otrzymawszy nad nim znamienite zwycięztwo, przymusił go do powrotu. Wkrotce potym tenże Stylikon, chcąc zrzucić z tronu Honoryusza, sprowadził Alaryka do Włoch. Musiał się okupować ten cesarz słaby, nad to ieszcze, kilka prowincyi Alaryko-

wi

wi we Włoſzech uſtąpił. Zdrada Stylikona odkryta w czaſie, o śmierć go przyprawiła. Alaryk zaś rozgniewany, Rzym opanował i złupił; ciągnąc zaś daley ku Sycylii w Coſentium albo Coſenza życia dokonał roku 410.

Alatrinati, narody Włoſkie z liczby tych, ktorych zwano Hernitii. Podbici od Rzymian roku Rz. 447.

Alaudæ, nazwiſko iedney legii Rzymſkiey; każda albowiem dla rożnicy miała ſwoie właściwe.

Alauni, Ptolomeuſz dwa narody pod tym nazwiſkiem kładzie. Jedni według niego mieſzkali w Noryce, i zwali ſię Ambiſontienſes, drudzy w Sarmacyi Europeyſkiey Roxolani.

Alba, miaſto ſtołeczne kraiu ſwego nazwiſka, założone od Aſkaniuſza ſyna Eneaſzowego roku od ſtworzenia 2885. Krolowie naſtępcy pierwſzego fundatora w tym mieście mieli ſtolicę ſwoią. Tulliuſz Hoſtyliuſz krol Rzymſki po zwyciężeniu trzech braci Kuracyuſzow państwo Rzymſkie i Alby albo Łacińſkie w iedno złączył, i obywatelow tego ſtarożytnego miaſta do Rzymu przenioſł.

Alba (krolewſka) miaſto Węgierſkie; tam ſię niegdyś koronowali krolowie Węgierſcy. Wielokrotnie od Turkow opanowane, teraz w dzierżeniu domu Auſtryackiego zoſtaie.

Albani, narod Włoſki, według zadawnioney tradycyi, od Troiańczykow i Aſkaniuſza zaſięgaiący ſwoie pierwiaſtki.

Albania, prowincya Europeyſka państw Tureckich zawiera w ſobie dawne kroleſtwo Epiru, z częściami Dalmacyi i Dardanyi. Miał ten kray własnych ſwoich xiążąt za czaſow ceſarzow wſchodnich, Machomet II opanował go.

Albano, miaſteczko teraźnieyſze powiatu Rzymſkiego, założone na ruinach ſtarey Alby; ma ſwego biſkupa, z liczby naypierwſzych kardynałow. Na gorze Albańſkiey odprawowały ſię niegdyś ſławne w bałwochwalſtwie obrządki zwane: *Feriæ Latinæ*. Jezioro Albańſkie zamknięte między gorami, częſto wſpominane w hiſtoryach Rzymſkich, teraz ſię nazywa: *di Caſtel Gandolfo*, od mieyſca, gdzie papieże w ieſiennych czaſach mieſzkać zwykli.

Albani, familia Rzymſka, początek ſwoy bierze z miaſta Urbinu. Z niey był Klemens XI papież, o ktorym wzmianka będzie pod oſobnym artykułem, patrz *Klemens XI.*

Albano (Franciſzek) ſławny malarz, urodził ſię w Bononii roku 1578. Obrazy iego wyrażeniem pięknych, oſobliwie dziecinnych twarzy, dziwnie ſą wdzięczne. Umarł w Albano roku 1660.

Albe-

Alberoni (Juliuſz) kardynał, urodził ſię w Placencyi R. 1664 wyſłany od xiążęcia Parmeńſkiego do xiążęcia de Vendosme, wodza na ow czas woyſk Francuſkich we Włoſzech, tak przypadł do guſtu temu xiążęciu, iż go nierozdzielnym odtąd podroży i czynności ſwoich uczynił towarzyſzem. Zalecił przymioty Alberoniego Filippowi V. krolowi Hiſzpańſkiemu. Ten xiążę ſkoro więc umarł, wziął Alberoniego do boku ſwoiego Filip, i nie zawiodł ſię na ſprawności iego. Przypuſzczony do rad ſekretnych, wkrotce konſyliarzem ſtanu, miniſtrem daley, ogłoſzonym zoſtał. Naywiękſzą przyczyną wynieſienia Alberoniego, był maryaż Filippa z Elżbietą Farnezyą, corką xiążęcia Parmy; ten albowiem proiekt od niego podany do ſkutku przyſzedł. Wdzięczna mu była wynieſienia ſwoiego Elżbieta, Alberoni wkrotce nominowany kardynałem, i pierwſzym miniſtrem. Stopień tak wyſoki otworzył pole ſnuiącym ſię dawno w umyśle Alberoniego wielkiey wagi proiektom, doſtrzeżone po części zatrwożyły gabinety; zgoda zaś dworow Werſalſkiego z Hiſzpańſkim tak dalece pomieſzała iego planty, że wkrotce potym, to ieſt roku 1719, 5 pazdziernika odebrał rozkaz nietylko oddalenia ſię ode dworu, ale wyiechania z Madrytu w ośm dni, z Hiſzpanii we trzy niedziele. Rożnych ieſzcze potym doznawał przeciwności; uſprawiedliwiony nakoniec, w Rzymie R. 1724 reſztę wieku, do oſtatniey zgrzybiałości, ſpokoynie przepędził, po więkſzey części, w Placencyi oyczyznie ſwoiey przemieſzkiwaiąc. Umarł 1752 maiąc lat 87. Jeſt hiſtorya o nim, i teſtament polityczny pod iego imieniem napiſany.

Albert I, ceſarz ſyn Rudolfa I, pierwſzy xiążę Auſtryi. Obrany krolem Rzymſkim, Adolfa przeciwnika ſwoiego zwyciężył, i własną ręką w potyczce zabił. Sam od Jana xiążęcia Szwabii ſynowca ſwego, zabity roku 1308, panował lat 10.

Albert II ceſarz, xiążę Auſtryi, krol Węgierſki i Czeſki; po śmierci Zygmunta teścia na godność, ceſarſką wynieſionym zoſtał. Zbor powſzechny Bazyleyſki powagą ſwoią wſpierał. Dowiedziawſzy ſię o wtargnieniu w Węgry Amurata II ceſarza Tureckiego, gdy na przeciw niemu z woyſkiem ciągnie, chorobą złożony, powracaiąc do Wiednia w drodze życia dokonał, roku 1439, panował rok 1 i 7 mieſięcy.

Albert albo Olbracht, krol Polſki. patrz *Jan Albert.*

Albert xiążę Brandeburſki, miſtrz wielki Krzyżakow w Pruſiech, a potym xiążę Pruſki; urodził ſię roku 1490. Obrany miſtrzem, nie chciał z razu oddawać powinnego

H hołdu

hołdu krolom Polſkim; przez co woynę na ſiebie i kray ſwoy ściągnął tak dalece nieſzczęśliwą, iż muſiał ſię udać do pokornego Zygmunta krola przebłagania. W krotkim czaſie chwycił ſię nauki Marcina Lutra, a zrzuciwſzy zakonny habit, otrzymał na ſiebie inweſtyturę xięſtwa Pruſkiego, i lenność w tym państwie na ſwoich potomkow. Umarł roku 1568.

Albert, zakonu kaznodzieyſkiego, poſpolicie zwany *Albertus Magnus.* Urodził ſię w Lawingen nad Dunaiem roku 1205. Uczył po wielu mieyſcach z wielką ſławą, i miał zaſzczyt między uczniami ſwemi rachować Sw. Tomaſza z Akwinu. Obrany biſkupem Ratisbońſkim roku 1260, żeby w uczonych pracach ſwoich przeſzkody nie miał, złożył urząd paſterſki. Przed śmiercią wielki ten człowiek wpadł w dziecińſtwo. Umarł roku 1280, wieku 77. Piſma iego zebrane razem wyſzły w Lugdunie z druku w dwudzieſtu i iednym tomach in folio roku 1651.

Albingauni, narody Gallii Ciſalpińſkiey, zwaney powſzechnie Liguryą; tam mieli ſiedliſka, gdzie teraz Rzeczpoſpolita Genueńſka.

Albienses, kacerze XII wieku tak nazwani od miaſta Albium, albo Albi, w okolicach ktorego naybardziey błędy ſwoie rozſiewali. Błędy ich były wielorakie po większey części ściągaiące ſię do Aryanizmu i Manicheuſzow. Z początku na wzor innych, ta ſekta pod przywodzcą Piotrem Waldeńſkim i Oliweryuſzem, pokątnie ſię tylko rozpościerała. Z czaſem tak ſię mnogością partyzantow wzmogła, iż w roku 1210 wydana była przeciw Albienſom bulla krucyaty. Woyny tey wodzem ogłoſzony był Szymon hrabia z Montfortu. Znalazł ten wodz mężny odpor w Albienſach, wſpartych pomocą Piotra krola Arragońſkiego, i hrabi Toloſſy. Trwała ta woyna dość długo, nakoniec Albienſi zwyciężeni; oſtatek ſektarzow trybunał inkwizycyi w Toloſſie poſtanowiony wyplenił.

Albinus (Lucius) naypierwſzy trybun poſpolſtwa, uſtanowiony w ten czas, gdy lud na gorze świętey, za radą Meneniuſza Agryppy zgodził ſię z Patrycyuſzami, i do Rzymu powrocił.

Albinus (Decimus) rodem z Afryki, po śmierci Pertynaxa ceſarzem mianowany, i tę elekcyą Alexander Severus na ow czas panuiący w Rzymie wraz z ſenatem potwierdził. Pozbywſzy ſię iednak ten ceſarz w roku naſtępuiącym drugiego kollegi Nigera, przeciw Albinuſowi z woyſkiem poſzedł, woyſko iego pod Lugdunem zniosł, Albinus zaś z roſpaczy ſam ſię zabił.

Albi-

Albici albo Albiæci, narody mieſzkaiące w gorach nie daleko Marſylii, miaſto ich ſtołeczne zwało ſię Alebece albo Alebetium. Niektorzy autorowie zwali ich *Reii.*

Albion, nazwiſko dawne Anglii.

Albis, tak ſię u Rzymian zwała rzeka Elba. Tacyt, i Strabon częſtokroć czynią o niey wzmiankę. Elba wychodzi z gor między Czechami a Szląſkiem, wpada w morze u Hamburga.

Albogalerus, czapka kapłanow u Rzymian, zwanych Flamen. Była z baranka białego, zabitego na ofiarę.

Albunea Sybilla, czczona była w mieście Tybur, teraz zwanym Tivoli, dotąd ieſzcze trwa iey kościoł, nad ſpadkiem rzeki Anienu.

Alchimia, termin z prepozycyi arabſkiey *Al* znaczący wytworność, wyſokość, i ſłowa *Chimia* złozony; wyraża naypierwſzy i naycelnieyſzy rodzay Chimii. Rożni ſię więc tym od Chimii, że ſię rozciąga do naygłownieyſzych operacyi i wynalazkow względem kruſzcow. Zawiſł ten kunſzt. *imo,* na iak naydoſkonalſzym oczyſzczeniu i przyprawieniu kruſzcow; *2do.* na ſpoſobie przeiſtoczenia onych; *3tio.* na wydyſtyllowaniu eſſencyi, i ſpirytuſow kruſzcowych i zielnych.

Ze ten kunſzt będąc zapaloney imaginacyi płodem, omamieniu naybardziey podlega, z poprzedzaiącego opiſu łatwo domyślić ſię można; że wielu zawiodł, doświadczenie nauczyło; że do tego czaſu znaduią ſię tacy, ktorzy w kameń filozofſki i inne podobne matactwa wierzą, rzecz rownie podziwienia i politowania godna.

Alciatus (Jędrzey) mędrzec XVI wieku, naukę prawa pierwſzy ſwoiego czaſu porządnie zebrał, uwalniaiąc ią ile możności od matactwa i zawikłania tłumaczow. Umarł roku 1550, wieku 57, pogrzebiony w Pawii z takowym nadgrobkiem:

Andreæ Alciato Mediolan. J. C. Proth. Ap. Cæſareoque Senatori, qui omnium doctrinarum orbem abſolvit, primus legum ſtudia antiquo reſtituit decori. Vix. Ann. LVII. M. VII. d. IV. Ob. pridie Idus Jan. MDL.

Alcibiades, Atheńczyk ſyn Kliniaſza, uczeń Sokrateſa, przymiotami natury i dowcipu ſławny, ale nie mniey złym onych użyciem. W rożnych życia ſwoiego okolicznościach pokazał, iakby mogł być zdatnym oyczyznie, gdyby nim ambicya nie rządziła, a nieſtateczność płochego umyſłu, nie brała mieyſca rozſądney uwadze. Raz Herſzt fakcyi, drugi raz wielbiciel ſpokoyności, wodz biegły, mowca znamienity, według zdarzaiących ſię okoliczności, ozdoba i zakała kraiu ſwoiego. Umarł na wygna-

wygnaniu w pańſtwach Perſkich, z rozkazu Pharnabaza Satrapy zabity, roku przed narodzeniem pańſkim 404, pierwſzego 94 Olympiady, wieku ſwego 40. Plutarch obſzernie wypiſał życie tego rzeczy oſobliwego, niż wielkiego człowieka; marnotrawca w Athenach, w Sparcie przykład wſtrzemięźliwości.

ALCUINUS (Flaccus Albinus) rodem Angielczyk, uczeń Egberta arcybiſkupa Jorku, po ktorym w tameczney akademii obiął katedrę ſzkolną nauki piſma świętego; ſłynął roztropnością i umieiętnością wielu nauk; był wezwany od Karola wielkiego w roku 794 i poſłany od tegoż na zbor Frankfurtſki dla przekonania błędow Felixa i Elipanda. Bawił potym przy ceſarzu wielce od niego ſzacowany, i od ktorego w rożnych naukach nie lenił ſię ceſarz brać inſtrukcye. Nietylko zaś do rady w materyach uczonych, i rozſzerzania nauk w kraiu Francuſkim używał go Karol, ale też w negocyacyach z poſtronnemi. Opatrzył go dochodami kościelnemi, między innemi opactwem S. Marcina de Thours, dokąd ſię ku końcu wieku ſwego ode dworu przenioſł, i tam umarł dyakonem tylko, roku 804. Piſma iego w rożnych materyach pozoſtałe, iako to: Piſma świętey theologii, filozofii, nauk wolnych iak nazywamy, hiſtoryi, poezyi, &c. zebrał i do druku podał w Paryżu roku 1617 André du Chêne; w kościele świętego Marcina de Thours ieſt Nadgrobek Alcuina, na ktory ſam ſobie napis położył, piękny w wyrażach.

ALEA, nazwiſko powſzechnie u Rzymian wſzyſtkich grow hazardownych.

ALDERMAN, urząd w kroleſtwie Angielſkim z iurysdykcyą ſądową; Aldermani rownaią ſię naſzym radzcom mieyſkim, ponieważ ſkładaią radę, ktorey głową burmiſtrz w mieście, na wſiach woyt. Liczba Aldermanow nie ieſt powſzechnie iednakowa. Z nich wybieraią miaſta burmiſtrzow. Nie może ich być nigdzie mniey nad ſześciu, więcey nad dwudzieſtu ſześciu.

ALDOBRANDINI, dom zacny w pańſtwie Florentſkim; Klemens VIII papież z tey familii pochodził.

ALDROVANDUS (Uliſſes) profeſſor filozofii i medycyny w Bononii oyczyznie ſwoiey. Opiſał w xięgach ſwoich wielorakie rodzaie zwierząt. Dzieło to, ieſt iedno z naydokładnieyſzych. Twierdzą niektorzy, iż ten zacny i pracowity autor w ſzpitalu umarł. Urban VIII papież takowy mu napiſał nadgrobek:

Multiplices rerum formas, quas pontus & æther
Exhibet, & quidquid promit & abdit humus,
Mens haurit, ſpectant oculi, dum cuncta ſagaci
Aldrovande, tuus digerit arte liber;
Miratur proprios ſolers induſtria fœtus,
Quamque tulit, moli ſe negat eſſe parem;
Obſtupet ipſa ſimul rerum fœcunda creatrix,
Et cupit eſſe ſuum, quod videt artis opus.

ALEKTO, iedna z trzech furyi piekelnych, ktore baieczność pogańſka katownicami potępionych uczyniła. Wſzyſtkie trzy corkami były Plutona i Prozerpiny, nazwiſka innych dwoch Megera i Tyzyphona.

ALEKTRYOMANCYA, u pogan ſpoſob wieſzczby takowy: Czyniono cyrkuł na dwadzieścia cztery części podzielony, na każdey była iedna litera alfabetu i ziarno zboża. Puſzczano koguta; z ktorych liter ziarna pierwſze brał, z tych układano wyroki dla pytaiących.

ALEMANUS, herb w Polſzcze, tarcza na dwie części wzdłuż przedzielona, z ktorych iedna na praweystronie ma dwa pola, ukoſem od prawego boku na lewy ciągnione. Druga część także ſię na dwoie dzieli, wyżſza dwie kule działowe, niżſza iednę zamyka; na hełmie panna.

ALEMDAR, urzędnik dworu ceſarſkiego w Turczech; powinność iego nieść chorągiew Mahometa przed ceſarzem w czaſie wielkich uroczyſtości.

ALEPH, pierwſza litera alfabetu Hebrayſkiego, z niey poſzła Grecka alpha. Aleph w ściſłym tłumaczeniu znaczy wodza, pana.

ALESSIO (Lyſſus) miaſto Albanii ſławne grobem Alexandra Kaſtryoty, poſpolicie zwanego Szkanderbeg, albo Szkanderberg.

ALETOROMANCYA, rodzay guſłow wieſzczbiarſkich u pogan, wkradł ſię był ten błędny obyczay i do pierwſzych chrześcian, według świadectwa ſzoſtego zboru powſzechnego: *Mulieres quædam* (mowią akta) *cum ordeo ea, quæ ab aliis ignorantur, enuntiant, quæ eccleſiis & ſanctis imaginibus aſſidentes, & ſe ex iis futura diſcere prædicantes, non ſecus ac Pythoniſſæ futura prædicant.*

ALEXANDER I (święty) wſtąpił na ſtolicę Rzymſką po Sw. Ewaryście około roku 109. Otrzymał koronę męczeńſka roku 119. W kanonie mſzy świętey wſpomniany ieſt.

ALEXANDER II, papież, obrany po śmierci Mikołaia II. Wſparty protekcyą Henryka IV ceſarza. Cadalous biſkup Parmeńſki, pod imieniem Honoryuſza II, długo mu ſię opierał, aż na zborze Mantuańſkim roku 1064 potępiony nę-

dznie życia dokonał. Za pomocą hrabiny Mathildy, papież ten wiele włości dawniey oderwanych przywrocił kościołowi. Przeciw Symoniakom i kacerſtwu Nikolaitow dzielnie powſtał. Umarł roku 1073. Siedział na ſtolicy lat 11, mieſięcy 6, dni 22.

Alexander III, papież rodem z miaſta Sienny; miał wiele do czynienia z anty-papą Oktawianem, ktoremu ſprzyiał ceſarz Fryderyk zwany Barbaroſſa. Po śmierci Oktawiana, ktory ſię Wiktorem III mienił, obrany anty-papą Gwido z Kremony, wziął nazwiſko Paſchaliſa III, i przymuſił Alexandra do wyiechania z Włoch. Przyięty w Francyi ze czcią od Ludwika młodego krola, w Turonie koncylium złożył, tam Albienſow i nieprzyiacioł kościoła potępił. W lat trzy potym wezwany od ludu ſwego, mimo uſilne przeſzkody Paſchaliſa powrocił do Rzymu. Fryderyk zatym Rzym obległ, ale dla zaſzłey choroby odſtąpić muſiał. Papież zaś na zborze Lateraneńſkim wyklął go, i z tronu złożył; muſiał powtore ucieczką ſię ſalwować Alexander. Tym czaſem na mieyſce zmarłego Paſchaliſa obrany trzeci anty-papa Kalixt III, po wielu prześladowaniach zgodził ſię nakoniec z Fryderykiem ceſarzem Alexander w Wenecyi. Powieść ta, iakoby upokarzaiącemu ſię ceſarzowi, miał nogę na karku położyć, mowiąc: *Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis*, żadnego nie ma fundamentu; ſam kardynał Baroniuſz autor dzieiow kościelnych, wielorakiemi ią dowody zbiia. Umarł ten ze wſzech miar znamienity i zacny paſterz kościoła bożego roku 1181. Siedział na ſtolicy Rzymſkiey lat 22, mieſięcy 11, dni 20.

Alexander IV, papież z hrabiow Segnitańſkich, po śmierci Innocentego IV obrany, w ten czas kiedy Włochy roztargnione były fakcyami Gwelfow i Gibellinow. Manfredowi ſynowi Fryderyka ceſarza z nieprawego łoża ſpłodzonemu był przeciwnym tak dalece, iż inweſtyturę kroleſtwa Sycyliyſkiego dał Edmundowi ſynowi krola Angielſkiego. Zamyślał o woynie przeciw Turkom, ale niezgoda między Wenecyą a Genuą, gdy tym zamyſłom przeſzkodziła, widząc nieſkuteczne uśiłowania ſwoie, z umartwienia ztąd powziętego wpadł w chorobę, i w krotce żywota dokonał roku 1261; panował lat 6, mieſięcy 5, dni 4.

Alexander V, papież Greczyn zakonu Sw. Franciſzka; nauką i pobożnością znamienity; gdy pokoy kościołowi przywrocić pragnie, niewczeſną śmiercią z świata zabrany w 10 mieſięcy i dniach 8 po wynieſieniu ſwoim.

Alexander VI, z domu Borgia Hiſzpan, haniebnie papieztwo ſwoie życiem wcale nie korreſponduiącym tak świętemu ſtanowi zmazał. Umarł roku 1503, panował lat 11, dni 8.

Alexander VII, z domu Chigi w Siennie urodzony, wſtąpił na ſtolicę Rzymſką po śmierci Innocentego XI. W czaſie rządow ſwoich, Wenecyanow woynę z Turkami prowadzących znacznemi poſiłki wſpierał. Lud Rzymſki powodzią i powietrzem wyniſzczony koſztem ſwoim wſpomagał. Za iego nakładem wiele bardzo koſztownych fabryk w Rzymie ſtanęło. Umarł roku 1667, panował lat 12, mieſiąc 1, dni 15.

Alexander VIII, papież Wenet z familii Ottoboni, obrany w roku 1689. Leopoldowi ceſarzowi znaczne w pieniądzach poſiłki na woynę Turecką przeſłał. Umarł roku 1691, panował rok 1, 3 mieſiące, dni 26.

Alexander wielki, krol Macedońſki ſyn Filippa i Olympii urodził ſię w mieście Pella ſtołecznym Macedonii, roku pierwſzego 106 olympiady, przed narodzeniem pańſkim 356. Zwycięzca Grekow, Perſow, Tyryiczykow, Arabow, Indow, wielkością dzieł ſwoich świat napełnił, i ſtał ſię ſamowładzcą pańſtw niezliczonych. Okoliczności naymnieyſze życia iego wiadome ſą w dzieiach narodow, Curtiuſz iednak i Plutarch naydokładniey ie opiſali. Umarł ten wielki bohatyr w Babilonie w ſamym kwiecie młodości, maiąc tylko lat 32. Panował lat 12. Dwoch ſynow zoſtawił ci od Kaſſandra potym zgładzeni z świata; podobnyż los potkał Arydeuſza brata, i Olympią matkę Alexandrową; i tak ten, ktory niepohamowanym ambicyi zapałem świat ogarnął, nie miał ſzczęścia udzielić krwi ſwoiey, cokolwiek przynaymnieyz, z tak wielkiey zdobyczy.

Pańſtwa Alexandrowe podzielone między pozoſtałych wodzow iego woyſka, ſtały ſię epochą hiſtoryi powſzechney.

Alexander Severus, ceſarz Rzymſki, po śmierci Heliogobala brata ciotecznego, za uſilnym ſtaraniem Mammei matki ſwoiey, niewiaſty cnot wielkich, w czternaſtym roku wieku na tron wynieſiony; ozdobił go życiem nienagannym, między innemi rozlicznemi przymiotami wydawała ſię w nim oſobliwie modeſtya i wſtrzemięźliwość. W czaſie woyny dał dowody męſtwa, i roſtropności. Perſow świeżemi zwycięſtwy wzdętych upokorzył; Niemcow w Illiryi po kilkakrotnie zwyciężył. Nakoniec wybrawſzy ſię na powtorną przeciw nim woynę, od Maxymina wraz z matką zdradziecko zabity, 18 marca

ca roku 235, wieku 26, panowania 13. Nieśmiertelney ſławy godzien prawy ten monarcha, iakoż wſzyſcy tamtych wiekow piſarze pochwałami iego xięgi ſwoie zagęścili.

Alexander ceſarz Grecki, trzeci ſyn Bazylego, brat Leona filozofa; przez cały czas panowania nie dobra publicznego, ale naſycenia żądz ſwoich nieprawych ſzukał. W krotce po wynieſieniu, ſzwankowawſzy z konia, przeſtał być zakałą tronu, i zgorſzeniem poddanych.

Alexander, rodem z Pannonii, rządzca Egiptu, po śmierci Galeryuſza Maximiana, ſam ſię ceſarzem Rzymſkim ogłoſił, w kilka mieſięcy potym od Maxencyuſza zwyciężony i zabity.

Alexander krol Polſki, ſyn Kazimierza IV, Jagełłowicza i Elżbiety Auſtryaczki, po śmierci brata Jana Olbrachta wſtąpił na tron. Za niego woyſko Polſkie Multany woiowało, Tatarzy uſkromieni; gdy zaś powtornie w Litwę wpadli, Michał Glińſki na głowę ich poraził. Alexander iuż prawie konaiący, tę pożądaną nowinę odebrał, w roku 1506 umarł, panował lat 5. Zona iego Helena corka Iwana Waſilewicza cara Moſkiewſkiego z przyczyny rożnicy w wierze nie koronowana. Za tego monarchy naywiękſze przywileie i ſwobody narod zyſkał.

Alexander, wielki-xiąże Litewſki. patrz *Witold.*

Alexander ab Alexandro, ſławny prawnik; urodził ſię w Neapolu roku 1461. Zatopiony w naukach, urzędow ofiarowanych ſobie przyiąć nie chciał. Xięgi od niego napiſane: Dierûm genialium lib. V. — diſſertationes quatuor de rebus admirandis quæ in Italia nuper contigerunt, id eſt, de ſomniis, de umbrarum figuris &c.

Alexander (Natalis) zakonu kaznodzieyſkiego, urodził ſię roku 1639. Naukę iego wyborną daią poznać xięgi, ktore do druku podał; hiſtorya kościelna naycelnieyſze między niemi mieyſce trzyma, ale ta iezeli wielkiey ſławy, niemnieyſzego umartwienia była mu przyczyną: xięgi iego ſą: *Hiſtoria Eccleſiaſtica veteris & novi Teſtamenti* — Summa S. Thomæ vindicata — Theologia poſitiva, Dogmatica, Moralis — Inſtitutio Concionatorum.

Właſnym ięzykiem piſał: Zebranie wiary i obyczaynośći kościoła — Obrona Miſſyonarzow Chinſkich zakonu kaznodzieyſkiego — Liſty apologetyczne &c.

Alexander poeta, żył za czaſow Ptolomeuſza Filadelfa, Atheneuſz i Partheniuſz zachowali w xięgach ſwoich niektore iego elegie.

Alexander (Cornelius) wyzwoleniec Lentuluſa, zwany Polyhiſtor dla wielkiey nauki. Kwitnął w Rzymie za czaſow Sylli.

Alexandretta, miaſto Azyi nad morzem srzodziemnym.

Alexandria, miaſto założone w Egipcie od Alexandra wielkiego gdzie i zwłoki iego pogrzebione zoſtały. Było ſtołecznym kroleſtwa Egiptu za Ptolomeuſzow, po śmierci Kleopatry wraz z Egiptem pod władzę Rzymſkiego państwa przeſzło. W podziele Konſtantynowym doſtało ſię ceſarzom wſchodnim; Saraceni ie w dalſzych czaſiech poſiedli, nakoniec Selim ceſarz Turecki opanował, i dotąd w dzierżeniu tego narodu zoſtaie.

Za Ptolomeuſzow miaſto to wſpaniałemi gmachami przyozdobione, latarnią ſwoią ſławne, handlem doſtatnie, ſtało ſię ſiedliſkiem nauk, i miało naywybornieyſzą bibliotekę w świecie. Za rozkrzewieniem ſię wiary świętey, Marek Sw. Ewangeliſta tam kathedrę ſwoią założył; naſtępcy iego patryarchowſką godnością ozdobieni, tam przemieſzkiwali, do czaſow zawoiowania Egiptu przez Saracenow. Ozdobił tę kathedrę patryarchalną Sw. Athanazyuſz, męſtwem nieprzełamanym w obronie wiary, po wſzyſtkie wieki.

Alexandria, miaſto Lombardyi, należy teraz do krolow Sardynſkich, niegdyś wraz z ſwoim powiatem, było częścią xięſtwa Medyolańſkiego.

Alexy (Commenus) ceſarz Grecki, za panowania Nicefora Botoniati, między pierwſze urzędniki państwa policzony; nakoniec przeciw właſnemu monarſze bunt podnioſł, i zrzuciwſzy go z tronu, w klaſztorze oſadził; ſam na iego mieyſcu ceſarzem ogłoſzony roku 1081. Podzieliwſzy między braci niektore prowincye, a nie mogąc wyſtarczyć koniecznym wydatkom w pierwiaſtkach panowania, niezmiernemi podatki lud i duchowieńſtwo uciemiężał. Wiodł wkrotce potym mniey dla ſiebie pomyślną woynę z Robertem xiążęciem Kalabryi. Coraz bardziey wzmagaiąca ſię potencya Ottomanſka, była mu powodem do żądania wſparcia, i z tey przyczyny ogłoſzona krucyata pierwſza przez Urbana II papieża. Byłby z tey woyny wſzczętey wiele korzyſtał, ale iego chytrość i nienawiść ku Łacinnikom, iako im ſtała ſię ſzkodliwą, tak iemuż ſamemu wielu ſtrat, i umartwienia była przyczyną. Umarł roku 1118, wieku 70, panowania 37.

Alexy II, (Commenus) ceſarz Grecki zwany Porphirogenetes, wſtąpił na tron po śmierci oyca. Zbyteczne matki tego ceſarza do nieiakiego Alexyuſza przywiązanie,

było przyczyną buntu, którego przywodzca Andronik Commenus, wygnawſzy matkę z Konſtantynopola, ſynowi Alexemu za towarzyſza naywyżſzey władzy przydany, wkrotce kollegę ſwego zgładzić z świata rozkazał. Zył Alexy II lat 16 panował 4.

Alexy III, (Commenus) ceſarz Grecki, bratu ſwoiemu Izaakowi gwałtem i panowanie i wzrok odebrał; ale niedługo ſię cieſzył z nieprawych ſkutkow okrucienſtwa ſwoiego. Wodzowie krucyaty przywrocili na tron Izaaka, Alexy życie w prywatnym ſtanie zakończyć muſiał.

Alexy IV, (Commenus) ceſarz Grecki, w kilka mieſięcy po śmierci oyca Izaaka świat i dalſze o ſobie nadzieie pożegnał.

Alexy V, ceſarz Grecki, nazwany Murtzuphles z domu Dukas, Alexego IV z tronu zrzucił, i właſnemi rękami uduſił; wkrotce od Baldwina hrabi Flandryi wodza krucyaty zwyciężony, w pośrzod rynku Konſtantynopolitańſkiego zrzucony z wieży, ſprawiedliwą karą życie zbrodni pełne zakończył.

Alexy Michaylowicz, car Moſkiewſki obiął rządy po śmierci oyca w roku 1645, woynę z Polſką prowadził, i lubo częſtokroć zwyciężony, odzyſkał Smoleńſk, ktory dotąd w dzierżeniu Moſkiewſkim zoſtaie. Umarł roku 1676, panował lat 31.

Alfons V, krol Aragońſki, wſtąpił na tron roku 1416. Joanna krolowa Neapolitańſka wyznaczyła go wkrotce potym ſwoim naſtępcą, ale dla przeciwnych okoliczności, oddalony od tego tronu, a na iego mieyſcu ogłoſzony Karol xiążę Andegaweńſki. Po śmierci tey krolowy, Karol obiął rządy pańſtwa, i trzymał ie do śmierci, ktora przypadła roku 1458. Monarcha ten uczonym ludziom wielce ſprzyiał.

Alfons X, krol Kaſtylii i Legionu, wſtąpił na tron po śmierci oyca ſwoiego Ferdynanda roku 1252. Sławny ieſt ten monarcha biegłością ſwoią w mathematyce i innych częściach filozofii, nayoſobliwiey iednak w aſtronomii, iako oznaczaią tablice aſtronomiczne iego, zwane: Tabulæ Alfonſinæ. Walczył ten monarcha z Maurami pomyślnie. Od elektorow rzeſzy Niemieckiey obrany ceſarzem roku 1257 dla niezjechania do Niemiec przy tey ſię godności nie utrzymał; tytułu iednak ceſarſkiego używał do śmierci; umarł roku 1284, panowania 32.

Alfons de Zamora, w żydowſkiey wierze urodzony chrzeſt święty przyiął, i będąc domownikiem kardynała Ximenez, pracował około ſławney edycyi bibliow Poliglottow, piſał oprocz tego: Vocabularium Hebraicum, atque Chaldaicum veteris Teſtamenti — Cathalogum eorum, quæ in utroque teſtamento aliter ſcripta ſunt vitio ſcriptorum, in hebræo & græco. Zył około roku 1530.

Alfred, krol Angielſki, oſiadł tron po śmierci brata ſwego Ethebreda roku 871. Można go ſprawiedliwie kłaść w małey liczbie monarchow, ktorym nie podchlebſtwo nadało tytuł wielkich. W woynie ſzczęśliwy; Duńczykow zwyciężył; prawodawca i nauczyciel kraiu ſwego, akademią Oxfordſką fundował, ſam na język Angielſki łacinſkie xięgi tłumaczył; prawami doſkonałemi beſpieczeńſtwo obywatelow, porządek iurysdykcyi obmyślił. Umarł ten prawdziwie wielki monarcha roku 899 dnia 28 października, panował lat 29, mieſięcy 6. Przetłumaczył na oyczyſty język xięgi Boecyuſza de Conſolatione — Dyalogi Sw. Grzegorza — Pſałterz Dawidow — hiſtoryą Orozyuſza — hiſtoryą Angielſką przez W. Bedę napiſaną.

Algarbia, prowincya Portugalſka, maiąca tytuł kroleſtwa od tego czaſu, kiedy Alfons II krol Portugalſki, zaślubił ſobie corkę Alfonſa X krola Hiſzpańſkiego, i po niey ten kray w poſagu doſtał.

Algebra, nayſubtelnieyſza liczb i rachunkow nauka. Używa liter alfabetu w liczbownych ſwoich operacyach. Ta ſciencia, nader ieſt pożyteczna do rozwiązania problematow; mathematyka i geometrya wielką część doſkonałości wynalazkow ſwoich iey winna. powſzechne zdanie czyni iey wynalezcą, nieiakiego Dyophanta, autora Greckiego, ktory żył za czaſow Antonina ceſarza, xięgi iego niektore wyſzły z druku roku 1575. Nazwiſko Algebry miało poyść z arabſkiego języka, w ktorym Algiabarat znaczy rzecz na części rozłożoną.

Alger, iedno z kroleſtw Barbarzyńſkich w Afryce leżące, ma rządzcę dożywotniego, ktorego zowią Dey; zoſtaie pod protekcyą porty Ottomańſkiey i za to corocznie nieiaki haracz iey płaci.

Alguaril, urząd woienny w Hiſzpanii; ich obowiązek do ſkutku przywodzić wyroki ſądowe.

Alhazem, Arab Mathematyk; niektore piſma iego, przetłumaczone na łacińſki język podał do druku Fryderyk Riſner, roku 1571 pod tytułem: Theſaurus Opticæ.

Ali (albo Hali) brat cioteczny i zięć Mahometa; po śmierci teścia był pretendentem do kaliſatu, na fundamencie oſtatniey woli i dyſpozycyi Mahometa. Abubeker, Omar i Otman ſprzeciwili mu ſię, i pierwſzy z nich urząd naywyżſzy poſiadł, iednakże Ali do śmierci tytułu kalifa używał. Obrał ſiedliſko ſwoie w Arabii, i tam Alkoran

koran zebrał, dawszy mu swoie tłumaczenia, ktorych się dotąd Persi trzymaią, miani do tych czas od innych Mahometanow za schyzmatyki i odszczepieńce. Z rożnym sukcessem Ali prowadził woynę z następcami Mahometa; w iedney bitwie Aiszach żonę tego proroka w niewolą dostawszy, z wszelką uczciwością natychmiast do Mekki odesłał. Nakoniec zdradziecko zabity roku pańskiego 660, hegiry 40.

Ali-beg Dragoman albo pierwszy tłumacz porty Ottomańskiey żył wieku przeszłego. Wielu iest tego zdania, iż urodzony w Polszcze, w młodym wieku od Tatarow w Jassyr wzięty, zbyssurmaniony i przedany do Turek został. Ze był zdatnym do zadość czynienia obowiązkom urzędu swego, biegłość iego w ięzykach, ktorych siedmnaście umiał, naylepszym dowodem. Miał się znacznie przyłożyć do napisania xiąg, ktore Rykot pod swoim imieniem wydał o stanie państw Tureckich. Biblią na ięzyk Arabski przełożył, i tey ieden exemplarz znayduie się w Leydzie. Pisał iesczce: de Turcorum Liturgia — de peregrinatione Meccana. — de circumcisione — de visitatione ægrotorum.

Alica, potrawa w powszechnym u dawnych Rzymian używaniu, wielu twierdzą, iż była na kształt kaszy. Sposob iey robienia iest w Pliniuszu.

Alicariæ, nazwisko nierządnic Rzymskich; mieysca ich mieszkania zwano: *Stabula Lellæ*.

Alilæi albo Alileenses, narody Arabii, graniczące z Sabeyczykami; kray ten w kruszce złote obfity z pogranicznemi narody znaczny handel prowadził.

Alimentarii, zwały się u Rzymian dzieci ubogich obywatelow, ktore nakładem publicznego skarbu żywiono; Antonius Pius podobnąż uczynił fundacyą dla ubogich panienek, iako świadczy Julius Capitolinus: *Puellas alimentarias in honorem Faustinæ* (żony swoiey) *Fastinianas constituit*. Toż samo poźnieyszemi czasy uczynił Alexander Severus, według świadectwa tegoż wyżey cytowanego pisarza: *Puellas & pueros quemadmodum Antoninus Faustinianas instituerat, Mammeanas & Mammeanos instituit.*

Alimusii, narody Attyki, z pokolenia Leontydow niedaleko Phalery. W ich siedlisku znaydowała się sławna bałwochwalnica Cerery prawodawczyny.

Alitta, bostwo Arabow; Herodot twierdzi, iż to była Wenera, i że tak Alita u Arabow, iak u Assyryiczykow zwała się Mylitta, u Persow Mitra.

Alcai-

Alkaicum carmen, w łacinskiey i greckiey Poezyi, wiersze tak nazwane od imienia pierwszego ich wynalezcy *Alceusza*, takie są na przykład w Horacyuszu:

Omnes eòdem cogimur, omnium
Versatur urna, seriùs ocyùs
Sors exitura.

Alkantara, miasto w krolestwie Hiszpańskim prowincyi Estremadura, sławne zakonem kawalerow orderu swego nazwiska. Nie żyią iuż teraz według dawnych zakonności swoiey przepisow, i order ten świeckim ludziom wraz z kommenderyami przez krola, ktory iest naywyższym mistrzem, dawany bywa.

Alkali, nazywaią się w fizyce rodzaie soli, ktorych skutki są przeciwne rzeczom kwaśnym, *acidis*, to nazwisko z pierwiastkow swoich arabskie. *Alkali* osłodzone staie się mydłem.

Alkermes, ziarno szkarłatne, zbieraią go bardzo wiele nie daleko Francuskiego miasta Montpelier. Z tych ziarn startych przegotowanych robi się syrop, albo wodka Alkermesowa. patrz *Kermes*.

Alkmena, corka Elektryona krola Mycenow, matka Herkulesa, według mithologii Jowisz wziąwszy postać iey męża Amphitryona tym kunsztem stał się oycem Herkulesa.

Alkoran, właściwie zwany *Koran*, gdyż pierwsza syllaba z Arabskiego ięzyka, iest artykułem poprzedzaiącym słowo Koran, ktore ma derywacyą swoię z tegoż Arabskiego ięzyka od *Cara* albo zebranie do czytania, co znaczy czytać. Ta xięga Alkoran zawiera w sobie całą religią Mahometańską, y cywilne przepisy dla uformowanego na niey narodu; są w mniemaniu o niey, że była z nieba spuszczona ich prawodawcy. Jest pisana wierszykami i artykułami krotkiemi, z zawiłością i sprzeciwieniem się wzaiemnym przepisow położonych. Trudność rozumienia tey xięgi tym więcey Mahometanow wiąże do siebie, iż ią maią za tak nader wysoko napisaną, że niemasz w świecie ięzyka, ktoryby ią tłumaczyć zdołał. Ta sama iesczce iey zawiłość zrobiła to, że za sposobem tłumaczenia Alkoranu Mahometańska religia podzieliła się na rożne sekty po śmierci Mahometa, z ktorych pryncypalne są cztery: 1. od nauczyciela czyli tłomacza Alkoranu nazwanego: *Melich*, za ktorą idą Arabowie i Maurowie; 2. podług podania *Alego*, ktorą przyięli Persowie; 3. od *Omar*, za ktorą Turcy; 4. od *Oteman*, ktorą wyznaią Tatarzy. Mahometanie w wyrażaniu szacunku tey xięgi nazywaią ią *Kielam Szeryf* albo święte słowo; także *Azykitab* nieoszacowana xięga. Pospolite iest zdanie piszących o życiu Mahometa, że on do ułożenia i na-

i napiſania Alkoranu, użył Batyrai Sergiuſza odſtępcow od Chrześcian i niektorych Zydow, zkąd wiele ſię znayduie w Alkoranie wyiętych kawałkow ze ſtarego teſtamentu, i z błędow ſekt rożnych chrześciańſtwa.

Allatius (Leon Allazzi) bibliothekarz Watykańſki; urodził ſię na wyſpie *Chio* albo *Chios* przenioſłſzy ſię do Włoch znaczny poſtępek w naukach uczynił, przez co ſobie ufał drogę do promocyi. Umarł w Rzymie roku 1669, wieku 83. Xięgi od niego do druku podane: Catena SS. Patrum in Jeremiam — Euſtachius Antiochenus in hexameron de Engaſtrimytho — Monumentum Adalitanum Ptolomæi III. — Confutatio fabulæ de Joanna papiſſa — Libanii orationes — Apes urbanæ — de Pſellis — de Georgiis — de Simeonibus — Procli Diadochi paraphraſis in Ptolomæi lib. IV. — Socratis & aliorum Epiſt. — Salluſtii Philoſophi opuſculum de Diis & mundo — de patria Homeri — Philonis Byzanthini de 7 orbis ſpectaculis — Excerpta varia græcorum ſophiſtarum & rhetorum — de libris Eccleſiaſticis Græcorum — de menſura temporum antiquorum — de eccleſiæ occidentalis atque orientalis perpetua conſenſione — Orthodoxæ Græciæ ſcriptorum Volumina II. — Symmicton — Vindiciæ ſynodi Epheſinæ — Nili opera — appendix ad opera S. Anſelmi — Concordia Nationum Chriſtianarum Aſiæ, Africæ & Europæ in fide Catholica — de octava ſynodo Photii — de interſtitiis Græcorum ad ordines — de templis Græcorum — Narthex eccleſiæ veteris.

Allegoria, figura kraſomowſtwa, przez ktorą używaią ſię terminy w właſnym brzmieniu co innego znaczące, nad to co wyrażaią. Tym ſpoſobem mowi ſię naprzykład: Nawałność nieſzczęśliwych przypadkow — Okręt ſkołatany pańſtwa &c. W piſmie świętym używana bywa miſtyczna allegoria, i na tym fundamencie Paweł święty mowi: *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera, ſed qui de ancilla ſecundum carnem natus eſt; qui autem de libera per repromiſſionem, quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta unum quidem in monte Sina in ſervitutem generans; quæ eſt Agar. Illa autem, quæ ſurſum eſt Jeruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra. Nos autem fratres, ſecundum Iſaac, promiſſionis filii ſumus. Non ſumus ancillæ filii ſed liberæ, qua libertate Chriſtus nos liberavit ad Galat. c. IV. vers. 23, 24, 25, 26, 29, 31.*

Theologowie dwoiaki ſens piſma świętego oznaczaią: *literalny* i *miſtyczny*. Miſtyczny dzielą na Allegorią, Anagogią i Tropologią, o tym pod oſobnemi artykułami.

Alleluja, Allelujach, albo Halleluyach, wyraz duchowney radości w pieniach i obrządkach kościelnych. To ſłowo ſkłada ſię z dwoch Hebrayſkich *Hallelu-Jach* znaczy: chwalcie Pana. Na końcu i początku pſalmow położone ieſt; a Tobiaſz prorokuiąc o powſtaniu Jerozolimy mowi: *Per vicos ejus Alleluja cantabitur.*

W czaſiech pokutnych obrządkow, iako i przy grzebaniu umarłych, kościoł boży okrzyku tego nie używa.

Allen (Łukaſz) ab Weiſobrodt biſkup Warmińſki, tego ab Allen przydomku używał, ſzlachetnie urodzony w Toruniu, po wynieſieniu na biſkupſtwo miał ſobie z początku przeciwnego krola Polſkiego Kazimierza Jagełłowicza, ale od naſtępcow iego dla wielkiey biegłości ſwoiey ſzacowany był. Rządy biſkupſtwa ſwego chwalebnie ſprawował. Godzien wdzięczności potomnych wiekow za dobrą edukacyą, ktorą dał ſieſtrzeńcowi ſwoiemu Mikołaiowi Kopernikowi kanonikowi Warmińſkiemu, ktorego wraz z bratem Kryſztofem do zgromadzenia kanonikow kathedry ſwoiey przypuścił. Umarł roku 1512.

Allobroges, Allobrogowie narody Gallii Narboneńſkiey. Oſada ich naypierwſza według Strabona była za gorami Alpes. W pośrzodku tychże gor mieli ſwoie ſiedliſka; z czaſem zaſzli w niziny nad brzegi Rhodanu, gdzie teraz prowincya Lugduńſka i Delfinatu, kraie Sabaudii, i Piemontu, w ich także były dzierżeniu. Mieli właſnych ſwoich wodzow i krolow. Annibalowi woiuiącemu Rzymiany, lubo ſię byli z początku oparli, daley iednak byli ku pomocy. Po wielu rewolucyach zwyciężeni nakoniec od Rzymian roku Rz. 632. Przed narodzeniem pańſkim 122. Fabius Maximus, ktory ich pokonał zyſkał przydomek Allobrogicus. W poźnieyſzych czaſiech ieſt wzmianka o poſłach narodu Allobrogow, oni albowiem ſpiſek Katyliny wydali, i dopomogli dzielnie Cyceronowi konſulowi na ow czas, do odkrycia zamyſłow tak herſzta, iako i iego pomocnikow.

Allodium, Allodialia bona, dobra dziedziczne wolne, nie maiące, na ſobie inſzych ciężarow nad te, ktore do ſkarbu publicznego należą. Dobra Allodyalne w tym ſię od Lenna, maioratow i ordynacyi rożnią, iż dziedzic zupełne ma prawo i wolność rozrządzenia, i dyſponowania niemi, czego przepiſy ordynacyow poſſeſſorom zabraniaią.

Allusio, Alluzya figura krasomowstwa, przez ktorą, lubo się pryncypalna rzecz nie wyraża, przytacza się iednak takowe wyrażenie, ktore ią nieznacznie oznacza.

Almanach, słowo arabskie, oznaczaiące kalendarz; w wielu ięzykach teraźnieyszemi czasy używane iest.

Almandina albo Alabandica gemma, kamien drogi rodzaiu średniego, między rubinami a granatem. Pliniusz w historyi swoiey w rozdziale XXXVII. xięgi czyni o nim wzmiankę.

Almoravides, narody maiące osady swoie niedaleko gory Atlas.

Almuchikos, narod Ameryki pułnocney nad rzeką Chowakuet.

Aloes, ziele z rodzaiu większych, liścia podługowatego grubego, raz tylko kwitnie i na ow czas kwiatow wiele wydaie, na iednym drzeniu, ktore z pośrzod siebie wypuszcza. Wiele iest rodzaiow Aloesu. Zażyte to ziele bywa częstokroć do lekarstw.

Aloæ, uroczystości Atheńskie na cześć boginy Cerery. Odprawiały się w grudniu.

Aloides, według mithologii, bracia olbrzymi; z tych ieden nazywał się Othus drugi Ephialtes. Z innemi rodzaiu swoiego podnieśli byli bunt przeciw Jowiszowi i innym bogom, skarani za to śmiercią przez Apollina i Dyanę.

Alpes, nazwisko gor oddzielaiących Włochy od Francyi i Niemiec. Przeciąg ich bardzo iest rozległy, i rozmaite od kraiow, w ktorych leżą, odbierały i odbieraią dotąd nazwiska. Z tych celnieysze dawnemi czasy: *Alpes Cottienses*, gdzie teraz Sabaudya. *Alpes Grajæ*, w kraiu Szwaycarskim i Gryzonow. *Alpes maritimæ*, od Genui i Montferatu. *Penninæ*, przez śzrodek Włoch teraz idą, przedtym to nanazwisko nadane było części iedney gor Szwaycarskich. *Alpes Juliæ*, gdzie teraz Karniola i Tyrol. *Alpes Rheticæ*, ku Bawaryi od Szwaycar. Narody rozmaite w tych gorach mieszkaiące że niegdyś August cesarz zawoiował, świadczy dotąd iescze trwaiący napis, nie daleko miasta Suzy, ten zaś iest takowy: *Aug... quod ejus ductu, auspiciis gentes Alpinæ omnes, quæ a mari supero, ad inferum pertinebant, sub imperium P. R. reductæ sunt.*

Alphitomancya, sposob wieszczby zabobonney; dawano oskarżonemu rodzay umyślnie na to przygotowanych plackow, tych gdy przełknąć nie mogł, znać było, iż skarga na niego miała fundament. Do tey zabobonności czyni alluzyą Horacyusz:

Utque sacerdotis fugitivus liba recuso.

Poźnieyszemi czasy używano, iescze tego sposobu dla docieczenia

nia prawdy, iako świadczy Laurentius Leodiensis: *Cum in servis suspicio furti habetur, ad sacerdotem ducuntur, qui crustam panis carmine infectam dat singulis, quæ cum hæserit gutturi, manifesti furti reum asserit.*

Alfabeth, abiecadło, zebranie liter, z ktorych się składaią słowa każdego ięzyka. Nazwisko alfabethu pochodzi z dwoch pierwszych słow abiecadła Greckiego *Alpha*, *Betha*.

Alrunes, bozyszcza dawnych Niemcow, posągi ich z wielką uczciwością każdy w domu u siebie chował tak iak Rzymianie Penates, Lares; starano się ile możności mieć ich wyobrażenie rznięte z korzeni drzew.

Alsatia, Alzacya, prowincya niegdyś państwa Niemieckiego, ustąpiona Francyi od domu Austryackiego przez traktat Munsterski, roku 1648. Stolica Alzacyi miasto Strasburg obronne i ludne.

Alvares (Emmanuel) Jezuita, autor grammatyki, ktora w szkołach zakonu tego używana była.

Alyatty, narod Galacyi w Azyi mnieyszey. Titus Liwiusz czyni o nich wzmiankę, roku Rz. 563.

Alyzonii, narod według świadectwa Herodota graniczący z Lydyanami i Kabaliensami. W podziele Satrapiow, przez Daryusza krola Perskiego uczynionych, Alizonczykowie w drugiey liczbie położeni byli.

AM.

Amalasanta, iedyna corka Theodoryka krola Włoskiego, narodu Ostrogotow, wydana za Eutharyka, ktorego Theodoryk, ile z iedneyże familii pochodzącego, następcą tronu swoiego wyznaczył. Jedyny syn z małżeństwa tego spłodzony Athalaryk, po śmierci dziada swoiego Theodoryka, pod opieką matki rządy państwa obiął; iescze albowiem przed śmiercią teścia Eutharyk życia dokonał. Rządy Amalazanty były wyborne, i wszyscy tam tych wiekow pisarze wielbią iey rostropność, sprawiedliwość, i wielkie przymioty. W rożnych ięzykach taką miała biegłość, iż na żądania rozmaitych narodow, czyli sąsiedzkich, czyli poddanych, bez pomocy tłumaczow odpowiadała. Po śmierci syna widząc się być bez żadnego wsparcia, postanowiła krolem Theodata, brata ciotecznie-rodzonego, ale ten niewdzięcznik nie długo potym sprawczynę szczęścia swoiego Amalazantę poimał w zamku obronnym na wyspie ieziora Bolseny osadził, i iak niektorzy pisarze twierdzą, sam ią własnemi rękami w łaźni udusił roku 534.

Amalek, według tradycyi Arabow, syn Chama, wnuk Noego, przodek

dek narodu Amalecytow. Narod ten nieprzyiazny ludowi bożemu, wſzelkiemi ſpoſoby przeſzkadzał mu, i bronił wniścia do ziemi obiecaney; ale zwyciężeni byli wielokrotnie, nakoniec przez Saula do reſzty pokonani; że zaś mimo rozkaz boży Saul krola Amalecytow Agaga zachował, i wielką część koſztownych zdobyczy, doznał na ſobie i pokoleniu ſwoim ſkutkow kary bożey, o czym obſzernie xięgi krolewſkie w piśmie bożym zawarte piſzą.

Amalthea, według mithologii tak ſię nazywała koza, ktora wykarmiła Jowiſza, i za to w niebie pomieſzczona z dwoma kozlętami. Rog iey darowany od Jowiſza Nimfom, miał ten przymiot, iż zawżdy napełniony rozmaitemi bogactwy, nigdy ſię wyproznić nie mogł, ztąd nazwiſko kornukopii, to ieſt Rogu Amalthei.

Amalthea, Demophila albo Hierophila; poſpolicie zwana: Sybilla Cumana, Kumeyſka, od mieyſca gdzie przebywała. Ta dziewięć xiąg wieſzczb ſwoich, za trzyſta ſztuk złotey monety ofiarowała Tarkwiniuſzowi krolowi Rzymſkiemu, gdy ich tak drogo płacić nie chciał, trzy w obecności iego ſpaliła, za reſztę xiąg podobney ſummy od niego żądaiąc; nie przyſtał na ten targ Tarkwiniuſz, toż co i z pierwſzemi z drugiemi trzema uczyniła Sybilla, a gdy za oſtatnie trzy iednakiey kwoty domagała ſię, zdziwiony takowym poſtępkiem Tarkwiniuſz, ſummę odliczyć kazał, xięgi w mieyſcu beſpiecznym złożył, dla ſtrzeżenia ktorych Rzeczpoſpolita Rzymſka w dalſzych czaſiech urzędnikow poſtanowiła, ci w naycelnieyſzych pańſtwa okolicznościach za rozkazem Senatu i ludu otwierali xięgi, i z nich czynili wrożki.

Aman, naygłownieyſzy nieprzyiaciel narodu Izraelſkiego, był rodem Amalecyta. W wielkiey będąc łaſce u Aſſwera krola Perſkiego, iuż był na nim wymogł dekret zniſzczenia narodu Zydowſkiego, ale Bog weyzrzał na uciſk ſwoiego ludu. Eſther krolowa zaſtawiła ſię za właſnym narodem. Amana zuchwałość i chytrość obwieſzczona krolowi, o śmierć go ſromotną przyprawiła, na teyże ſamey ſzubienicy, ktorą był Mardocheuſzowi wuiowi Eſthery zgotował.

Amanus, gora Azyi mnieyſzey, pod ktorą płynie rzeka Taurus, przedziela Kammagenę i Kappadocyą od Cylicyi.

Amanus, bożyſzcze dawnych Perſow i narodow Kappadocyi; niektorzy go zowią *Omanus*.

Amarant, order poſtanowiony od Kryſtyny krolowy Szwedzkiey, z wyrażeniem tego nie więdnieiącego kwiatu, i napiſem: *ſemper idem*.

Amazyasz, krol Judei, w pierwiaſtkach panowania potępił na śmierć zaboycow oyca ſwego Joaſa; z Idumeyczykami pomyślnie woiował, ale ſzczęściem ſwoim zbytecznie zaślepiony, gdy prorokow ſłuchać nie chciał, i zabranym w zdobyczy Idumeyſkim bałwanom cześć Bogu prawemu należytą, oddawał, za dopuſzczeniem bożym od Joaſa krola Izraela na głowę porażony, iemuż w niewolą ſię doſtał. Opanował Joas Jeruzalem, świątnicę z ſkarbow ogołocił, mury około miaſta wywrocił. Wypuſzczony nakoniec z niewoli Amazyaſz od zbuntowanych poddanych ſwoich w mieście Lachis, gdzie ſię był przed ich zapalczywością ſchronił, zabity w roku dwudzieſtym dziewiątym panowania ſwoiego.

Amazonki, narod, w ktorym ſame niewiaſty rząd trzymały, czyli był w ſamey iſtocie, czyli ie płodney w inwencye umyśl poetow ſtworzył, decydować trudno. Dawni dzieiopiſowie wielokrotnie o nich wzmiankę czynią. Numizmata, i rznięte kamienie, ich poſtać prezentuią, ale i te dowody nie ſą doſtateczne do wyprobowania, iż Amazonki były.

Amazis I, krol Egiptu. Diodorus o okrucieńſtwie iego czyni wzmiankę. Obrzydły poddanym ten Monarcha, doznał w krotce ich nienawiści, gdy go w woynie, ktorą wiodł z Aktyzanem krolem Ethiopii, odſtąpili: zwyciężony więc, a Egipt pod rządami Aktyzana lubo cudzoziemſkiemi w pokoiu odetchnął.

Amazis II, krol Egiptu wſtąpił na tron po Apryeſie roku 569 przed narodzeniem pańſkim. Był wprzod wodzem pułkow Apryeſowych, wyſłany na pogromienie buntowników, od niehże ſamych krolem ogłoſzony, Apryeſa zwyciężył, i zabić kazał. Panował długo ſpokoynie; nie mogąc ſię potędze Cyruſowey oprzeć, ſtał ſię iego hołdownikiem. Umarł roku 525 przed narodzeniem pańſkim, panował lat 44.

Ambactes (Ambacti) tak ſię nazywali dworzanie albo clientes krolow dawney Gallii. Cezar w komentarzach ſwoich czyni o nich wzmiankę.

Ambarri narod Gallii, nad rzeką Soną, Cezar wraz o nich i o Tygurynach wſpomina. Tam mieli oſady ſwoie, gdzie teraz w Francyi xięſtwo des Dombes nie daleko Lugdunu.

Ambarvales, uroczyſtość u dawnych Rzymian, pod czas ktorey oprowadzano w koło pol maciorę owiec, i krowę, nazwiſko tey uroczyſtości od tego oprowadzenia: *ab ambiendis arvis*. Nazywały ſię także te uroczyſtości, a bardziey ieſzcze ofia-

ofiary w nich czynione: *Suovetaurilia* a to dla złączonych trzech nazwisk, troiakiego rodzaiu zwierząt, ktore zabiiano: *Sus*, *ovis & Taurus*. W xięgach Katona znayduie się modlitwa, ktorą w te święta mowiono na cześć Marsa:
„*Mars Pater*, *te precor*, *quæsoque*
„*uti sies volens propitiusque mihi*,
„*domo familiæque nostræ*, *quojus rei*
„*ergo*, *agrum*, *terram fundumque*
„*meum suovetaurilia circumagi*
„*jussi*, *uti tu morbos vivos invisos-*
„*que*, *viduertatem vastitudinemque*
„*calamitates*, *intemperiasque pro-*
„*hibessis*, *defendas*, *averruncesque*;
„*uti tu fruges*, *vineta*, *frumenta*,
„*virgultaque grandire beneque*
„*evenire sinas; pastores pascuaque*
„*salva servassis*, *duisque bonam sa-*
„*lutem*, *valetudinemque mihi*, *do-*
„*mo familiæque nostræ*. *Harumce*
„*rerum ergo fundi*, *terræ agrique*
„*mei lustrandi*, *lustrique faciendi*
„*ergo*, *sicut dixi macte hisce suove-*
„*taurilibus lactentibus immolandis*
„*esto*. *Mars Pater*, *ejusdem rei*
„*ergo macte hisce suovetaurilibus*
„*lactentibus esto*.„ Wirgiliusz uroczystość tę takowym sposobem opisał:

Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;
Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho
Terque novas circum felix eat hostia fruges,
Omnis quam chorus, *& socii comitentur ovantes*,
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri, *tortâ redimitus tempora quercu*,
Det motus incompositos, *& carmina dicat*.

Ambiani, narod Gallii Belgiczney. Cezar zwyciężywszy Bellowacensow, wszedł w ich kray, ale żadnego odporu nie doznał, wszyscy albowiem dobrowolnie iemu się poddali.

Ambibarii, narod dawney Gallii, miał osady swoie nad oceanem, gdzie teraz Normandya i Brytania.

Ambicya, żądza pragnąca coraz większego wywyższenia; czczona była iako bostwo od Rzymian, i miała swoię świątnicę, gdzie iey posąg stał, z przydanemi skrzydłami.

Ambivariti, według Cezara, narod Gallii Belgiczney; tam miał swoie osady gdzie teraz Brabancya.

Ambracicus Sinus, cieśnina morska nie daleko miasta Ambracyi, dzieli Epir od Akarnanii.

Ambrii, narod w Indyach, nad brzegami rzeki zwaney Acesinus. Kurcyusz i Strabon nazywaią obywatelow tamteyszych Oxydrakami. Alexander wielki dobywaiąc ich stołecznego miasta, ranę szkodliwą wielce odniosł.

Amboise, familia znamienita w krolestwie Francuzkim, iey zaszczyt naycelnieyszy Jerzy kardynał, pierwszy minister i prawy przyiaciel Ludwika XII krola Francuzkiego. Po śmierci Alexandra VI papieża, wsparty protekcyą monarchy swego, bardzo był iuż bliskim dostąpienia tego naywyższego stopnia, ale mu się dzielnie oparł kardynał de Rovere, ktory sam potym kościołem rządził pod imieniem Juliusza II. Przez cały czas życia swoiego zacny ten kardynał Amboise, iednym się tylko kontentował beneficium, a intraty z niego według przepisow duchownego prawa, dzielił na ubogich i kościoły, sam się trzecią częścią kontentuiąc. O żadną łaskę krola nie prosił, ofiarowane sobie wielokrotnie odmawiał, otrzymanych skromnie używał. Umarł ten wielki człowiek roku 1510, wieku 50, z powszechnym nie tylko krola, ale całego narodu żalem, co się rzadko pierwszym ministrom przytrafia.

Ambrones, narod dawney Gallii, obywatele iego przeszli do Włoch i osiedli nad brzegami rzeki Po; w dalszych czasiech Maryusz ich zwyciężył.

Ambroży (święty) arcy-biskup Mediolański, doktor kościoła, urodził się z uczciwych i zacnych rodzicow; oyciec iego był wodzem Prætoryanow. Uczyniony rządzcą Medyolanu, gdy po śmierci Auxencyusza arcy-biskupa tumult w pospolstwie wzniecony słodkością wymowy swoiey uśmierza, biskupem nagle okrzykniony, (lubo tylko był katechumenem) na stolicę Medyolańskiego kościoła poniewolnie wstąpić musiał. Walentynian cesarz obranie iego z wielką radością potwierdził. Jak się w dalszym czasie na tym stopniu zachował, historya kościelna opiewa. Dalsze naycelnieysze okoliczności pasterstwa iego były, przywiedzenie Theodozyusza do publiczney pokuty za zaboystwo w Thessalonice popełnione; i pozyskanie kościołowi bożemu wielkiego doktora Sw. Augustyna. Jak się kacerstwom czasu swoiego sprzeciwiał, i lud powierzony sobie słowem bożym zasilał, pisma iego dowodnie okazuią. Umarł wkrotce po Theodozyuszu cesarzu roku 397, wieku 57.

Ambroży, generał zakonu Kamedułow, kwitnął XV wieku. Paulus Jowius o nim pisze: *Fuit hic vir, quòd rarò evenit, sine oris tristitia sanctus, semper utique suavis, atque serenus*. Pisał traktat: de Sacramento admirabili Corporis Christi — pisma iego wydane na świat od Benedyktynow kongregacyi Sw. Maura, znayduią się w trzecim tomie xięgi, ktorey tytuł: Veterum

Scriptorum & monumentorum hiſtoricorum, dogmaticorum, moralium, ampliſſima collectio.

AMBROZIA, według mithologii pokarm bogow. Rymotworcy dawni likworem go mianowali, nazywali go także nektarem.

AMBURBIALE, ofiary u Rzymian; czyniono ie obchodząc wkoło mury miaſt, takowymże obrządkiem iak w polach Ambarvales, o ktorych wyżey.

AMEDEUSZ V, xiążę Sabaudyi, nazwany wielki. Kawalerom na wyſpie Rhodzie oblężonym dał ſkuteczną pomoc, ztąd litery na orderze zwiaſtowania *N. P. Sabaud. F. E. R. T. fortitudo ejus Rhodum tenuit.* Umarł w Awenionie roku 1323, od wſzyſtkich wieku tamtego dzieiopiſow wielkie ten zacny bohatyr odbiera pochwały.

AMEDEUSZ VIII, xiążę Sabaudyi obiął rządy po śmierci oycowſkiey w roku 1454. W dalſzym czaſie uſtąpiwſzy ſynowi xięſtwa, zbudował w Rypallii klaſztor Sw. Maurycyuſza, nie daleko zaś dla ſiebie i dwudzieſtu dwoch towarzyſzow pałac nader koſztowny. W tym zgromadzenu pod imieniem puſtelnikow Amedeuſz z towarzyſzami ſwemi dobrych czaſow używał do koncylium Bazyleyſkiego, ktore zwaśniwſzy ſię z Eugeniuſzem IV papieżem, tego Amadeuſza na ſtolicę Sw. Piotra wynioſło. Nie miał wſtrętu zoſtać anty-papą pod imieniem Felixa V. W dzieſięć lat potym dla powſzechnego pokoiu papieztwo złożył, dziekanem kardynałow i legatem w Niemczech uczyniony, akta iego potwierdzone, a bardziey moc im nowa nadana. Umarł roku 1451, wieku 69.

AMELIUS, filozof ſekty Platonowey; był uczniem Plotyna, kwitnął za czaſow Aureliana ceſarza.

AMELOT (de la Houſſaye) urodził ſię w mieście Orleans roku 1634, xiąg wiele piſał, naywięcey w materyach ſtatyſtycznych. Przetłumaczył hiſtoryą zboru Trydentſkiego Pawła Sarpi — Machiawela — xięgę Gracyana o dworſkim człowieku — hiſtorya iego Wenecka, oſobliwie co do rządow tey Rzeczypoſpolitey, wielce dokładna. Umarł w Paryżu roku 1706, wieku 72.

AMEN, ſłowo Hebrayſkie, znaczące pewność, rzetelność, prawdę; ztąd owe ſłowa zbawiciela przyświadczaiące: *Amen, Amen dico vobis:* zaprawdę, zaprawdę powiedam wam. Bierze ſię to ſłowo czaſem na wyrażenie pragnienia, lub życzenia rzeczy iakowey: *Amen, fiat,* niech ſię tak ſtanie. W tym tłumaczeniu Amen, kończy zwyczaynie modlitwy kościelne.

AMENOPHIS, ſyn Rameſeſſa, krol Egiptu, po śmierci oycowſkiey oſiadł tron roku 1510 przed narodzeniem pańſkim. Miał dwoch ſynow Seſoſtry-

ſoſtryſa wielkiego woiownika, i Armaiſa. Grecy temu monarſze nadali nazwiſko Beluſa, z ſynow iednego, nazwali Egiptus, drugiego Danaus. Twierdzą niektorzy dzieiopiſowie, iż Amenophis był ow Faraon, ktory Izraelitow prześladował, i w morzu czerwonym utonął.

AMENTATES, nazywały ſię kopie, albo dzidy oſobliwego rodzaiu. Ciężſze były od inſzych, w pośrzodku miały węzeł ſkorzany zwany Amentum, dla lepſzego piaſtowania.

AMERYKA (nowy świat, albo Indya zachodnia) wynaleziona od Krzyſztofa Kolumba Genuenczyka, roku 1492 wzięła nazwiſko od Ameryka Weſpucyuſza roku 1497.

Zeby Fenicyanie i Karthagińczykowie mieli doſkonałą wiadomość, albo wieść iakową przynaymniey o tey czwartey części świata, nie ieſt rzecz pewna, i owſzem wierzyć należy, iż o Ameryce nie wiedzieli. Zdaie ſię, iż Seneka wieſzczym duchem opowiedział Ameryki odkrycie:

- - - - - - *venient annis*
Sæcula ſeris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Thetisque novos
Detegat orbes, nec ſit terris
Ultima Thule:

Ameryka ponadbrzeżnia, na wiele części ieſt podzielona, z tych w poſſeſſyi Hiſzpanſkiey, ſą kraie naſtępuiące: Mexyk, Peru, Chili, kray Amazonow, Magellaniczny, Parakwarya.

Portugalczykowie maią kroleſtwo Brazylii i niektore wyſpy.

Anglia dotąd naywiękſzą część kraiow pułnocnych poſiadała. Ale gdy w R. 1776 oſady trzynaſtu prowincyi zrzuciły z ſiebie podległość temu kroleſtwu, wzięły formę nowey Rzeczypoſpolitey, dotąd ſzczęśliwą dla ſiebie prowadzą woynę, i od krola Francuſkiego w R. 1778. 6 lutego za wolną i ſamowładną Rzeczpoſpolitą iuż ſą uznane; więc ſam tylko los woyny i traktat z niego wypadły determinować będzie poſſeſſye Anglikow w tey części Ameryki.

Francya, i Hollandya, zatrzymuią także niektore poſſeſſye.

Rzeki naycelnieyſze Ameryki ſą S. Wawrzeńca, Miſyſyppi, Amazonow, Plata. Kraie Ameryki oſobliwie południowe zawieraią w ſobie nayobfitſze kruſzce złota, i drogich kamieni, ſzacowny ten podział natury, przyczyną był nieſzczęścia Amerykanow, ktorych do tąd nienaſycona chciwość Europeyſka wyniſzcza i gnębi. Srzodki Ameryki dla niezmierności ſwoiey dotąd zupełnie odkryte nie ſą; zawieraią w ſobie wiele narodow, z ktorych niektore tylko graniczące z oſadami Europeyſkiemi wiadome ſą.

AMESTRA-

Amistratini, narod niegdyś w Sycylii maiący ſwoie ſiedliſka, ich miaſto ſtołeczne Ameſtrata. Cycero w oracyach przeciw Werreſowi czyni o nich wzmiankę.

Amethyst, kamień ſzacowny fioletowego koloru. Wielce był ſzacowany od dawnych, iakoż dotąd znayduią ſię pierścienie z rzeźbą, na Amethyſtach.

Amiantus, kamień kruſzcowy, ktorego ten nayoſobliwſzy przymiot, iż go ogień nadwerężyć nie może. Za czaſow Pliniuſza bardzo był ſzacowny nie znaydowano go albowiem iak w Indyach, w Europie zaś tylko w Kandyi i niedaleko Koryntu. Teraz w wielu wyſpach Archi-pelagu dość obficie znaleść go można, we Włoſzech, w Anglii, Hiſzpanii, na gorach Pireneyſkich znayduię ſię.

Kamien ten ma wewnątrz żyłki podobne do lnu lub konopi, z tych robi ſię płotno, w Cyprze (iak twierdzą niektorzy) obwiiano ciała umarłych na ſtos idące dla tey przyczyny, aby w płotnie zgorzeć nie mogącym prochy ſpalonego ciała znaleść ſię mogły.

Przędzenie żyłek wewnętrznych amiantu, nie było u dawnych tak powſzechne iak teraz, Strabon iednak o nim czyni wzmiankę.

Amicitia (przyiazń) według mithologii iako świadczy Hyginus, corką była Nocy. Trudno wyrozumieć iakowa byłaby tey genealogii przyczyna. Poſągi iey u Rzymian wyrażały niewiaſtę z odkrytą głową, w odzieniu poſpolitym, z napiſem u kraiu ſzaty : *Smierć y Zycie.* Na czele : *Zimie i Lecie*; na ſercu : *z bliſka i z daleka.*

Amiculum, nazwiſko ſtroiu białogłowſkiego u Rzymian. Była to ſzata zwierzchnia, ktorą czaſem i głowy dla modeſtyi przykrywały.

Amida, bożyſzcze Japończykow, ma naycelnieyſzą bałwochwalnicę w ſtołecznym mieście Jedo. Wyobrażenie tego bożyſzcza : ſiedzi na koniu o ſiedmiu głowach, w poſtaci człowieczey, głowę ma pſią, iak niegdyś Anubis u Egipcyan.

Amilkar, nazwany *Barkas*, hetman ſławny woyſk Karthagińſkich w Hiſzpanii, Annibalowi ſynowi ſwemu zaprzyſiąc kazał wieczną ku Rzymianom nieprzyiażń. Zginął w batalii roku 228 przed narodzeniem pańſkim.

Amintius, ſtołownik i poufały przyiaciel Juliuſza ceſarza. Piſząc do niego ten wielki bohatyr o zwycięztwie nad Farnacem krolem Pontu otrzymanym, zamknął liſt w tych ſłowach : *Veni, vidi, vici.*

Amiternum, miaſto Włoſkie nad rzeką Aternus, tam gdzie teraz Peſcara, oyczyzna ſławnego Saluſtiuſza.

Ammianus Marcellinus Greczyn, żył za czaſow Konſtancyuſza Julia-

na

na Walentyniana piſał hiſtoryą Rzymſką, od Nerwy ceſarza do Walenſa, trzynaście xiąg pierwſzych tey hiſtoryi zginęło, ośmnaście zoſtały.

Ammon (Jupiter) pod tym przydomkiem Jowiſz był czczony w Libii, gdzie w pośrzod piaſzczyſtych ſtepow, miał ſwoią bałwochwalnicę. Poſąg iego tam był z baraniemi rogami na głowie.

Ammonitowie, pochodzili od Ammona ſyna Lotowego, mieli oſady ſwoie nie daleko martwego morza i Jordanu, w gorach Galaad. Bog przez Moyżeſza zakazał ludowi ſwemu wieść woynę z Ammonitami. W dalſzych czaſach częſtokroć z Izraelitami woynę wiedli; zwyciężył ich Jephte i Saul, nakoniec Dawid przez wodza woyſk ſwoich Joaba podbił, i kray opanował. Po rozdzieleniu pańſtwa Izraelſkiego należeli do krolow Izraelſkich, razem z dzieſięcią pokoleniami.

Amnistia albo Amnestya, przepuſzczenie winy od rządzcow lub zwycięzcow dla poddanych albo zwyciężonych. W przymierzach, poſpolicie Amneſtye ſię kłaść zwykły. Początek Amneſtyi ſtał ſię w Athenach po wypędzeniu trzydzieſtu tyranow; uſtanowione albowiem było prawo, przez ktore cokolwiek ſię pod czas oſtatniey woyny ſtało, puſzczono w wieczną niepamięć. Thraſybulus był autorem tego prawa, i nazwał go Amneſtyą.

Amor albo Cupido, ſyn Wenery i nierozłączony towarzyſz. Mithologia dawała mu poſtać dziecięcą, z zawiązanemi oczami, kołczan ze ſtrzałami miał przez ſiebie przewieſzony, w ręku łuk. Horacyuſz daie mu za kompana żart, mowiąc do Wenery :

Sive tu mavis Ericina ridens,
Quam jocus circumvolat & Cupido.

Amorheyczykowie, narod pochodzący od Amorrhea czwartego ſyna Chanaana; miał oſady ſwoie w gorach za Jordanem. Za przybyciem Izraelitow do ziemi obiecaney narod ten wykorzeniony zoſtał; ich zaś ziemia nadana pokoleniu Judy.

Amphibologia, ſłowo albo dyſkurs podległy dwoiſtemu tłumaczeniu. Takie były nayczęściey wieſzczby. Jak na przykład odpowiedź Pyrrhuſowi, pytaiącemu ſię czy zwycięży Rzymiany :

Ajo te Eacida Romanos vincere poſſe.

Amos, trzeci w liczbie dwunaſtu mnieyſzych prorokow, żył za czaſow Ozyaſza krola Judy i Jeroboama krola Izraelu.

Amphiktyonowie, urzędnicy naywyżſi w Grecyi, poſtanowieni byli od Amphiktyona ſyna Deukalionowego, krola Athen, *roku*

L przed

przed narodzeniem pańſkim 1522. Przed ich trybanał ſzły ſprawy publiczne rozmaitych narodow Grecyi. Urzędnikow tych było dwunaſtu, każdy z innego Grecyi miaſta lub narodu. Zgromadzali ſię dwa razy do roku, nayczęściey w Delfach. Za czaſow Filippa Macedońſkiego powaga tego trybunału zaczęła powſzechnieć. Rzymianie im tylko zoſtawili ſtaranie około bałwochwalnicy w Delfach.

Amphidromia, obrządek u pogan; w pięć dni po urodzeniu dziecięcia, ofiarowano ie bogom domowym, zwanym Lares, i obnoſzono około ogniſka.

Amphilochi, narod w Grecyi; ich miaſto ſtołeczne zwało ſię Amphilochia.

Amphion, według mithologii ſyn Jowiſza i Antyopy, zbudował miaſto Theby.

Amphitheatrum, tak ſię w ſtarożytności nazywał gmach, w ktorym igrzyſka rozmaite dla poſpolſtwa odprawowano. Dotąd trwaią ieſzcze niektorych reſzty, oznaczaiące oſobliwie w Rzymie niezmierną tego zwycięzkiego narodu wſpaniałość.

Amphitryta, bogini morſka iedna z Nereidow; corką była Nereuſza i Oceanu, małżonką Neptuna.

Amphora, naczynie gliniane, w ktorym poſpolicie chowano wino. Służyły także Amphory za miarę do likworow; ztąd ten wierſz Horacyuſza:

- - - - - *Amphora cœpit Inſtitui, currente rota, cur urceus exit?*

Ampliatio, termin prawny; u Rzymian używany był w ſądach na ow czas, kiedy urzędnik doſtateczniey-ſzey informacyi żądał.

Amplificatio, wyraz kraſomowſtwa znaczy obſzerne rzeczy wyłuſzczenie.

Ampulla, naczynie u Rzymian w łażniach, naypoſpoliciey zlewano w nie oliwę, ktorą ſię ſmarowali. W obrządkach kościelnych to nazwiſko maią naczynia zawieraiące wino i wodę do obrządku ofiary pańſkiey.

Amsterdam, ſtołeczne miaſto prowincyi Hollandyi, ſławne na cały świat niezmiernością handlu ſwoiego.

Amuletum, u pogan tak ſię nazywały guſlarſkie figury lub charaktery, ktore iako prezerwatywy od chorob, lub nieſzczęścia, na ſzyiach oſobliwie dla dzieci zawieſzano.

Amurat I, ceſarz Turecki, wielekroć Jana Paleologa ceſarza Greckiego zwyciężył, Tracyą zawoiował. On naypierwſzy milicyą Janczarow uſtanowił. Zabity na woynie roku 1389 panował lat 30.

Amurat II, ceſarz Turecki, iuż był obległ Konſtantynopol, ale taki znalazł odpor, iż z ſtratą i wſtydem odſtąpić muſiał. Huniades ſławny oparł ſię iego potędze, i do weyścia w traktaty przymuſił. Ktory że bez żadney przyczyny od Władyſława Polſkiego i Węgierſkiego krola złamany był, niedotrzymania wiary tenże monarcha życiem przypłacił u Warny. Umarł Amurat R. 1451, panował lat 31.

Amurat III, ceſarz Turecki, ſyn Selima, wſtąpił na tron roku 1574. Braci ſwoich pozoſtałych zabić roſkazał. Woynę dość ſzczęśliwą z Perſami prowadził. Umarł roku 1595 maiąc lat 48.

Amurat IV, ceſarz Turecki, w 15 roku na tron wynieſiony. Woynę z Perſami wiodł, Bagdad był obległ, ale od przedſięwzięcia tego odſtąpić był przymuſzonym. Nadgrodził takową niepomyślność powtorną, a wielce ſzczęśliwą woyną z Perſami, ponieważ wiele kraiu zdobył, i Bagdadu doſtał. Niedługo ſię iednak tym ſzczęściem cieſzył, śmierć iego przypadła roku 1640, panował lat ſiedmnaście, żył lat trzydzieści dwa.

AN.

Anabaptystowie albo Anabaptyści, kacerze wieku ſzeſnaſtego. Chrzcili powtornie tych wſzyſtkich, ktorzy do ich zgromadzenia wchodząc, dawniey w niemowlęcym wieku ochrzczeni byli. O ich pierwiaſtkach pewności nie maſz. Lekce ſobie ważyli obrządki kościelne; żadney władzy podległemi być nie chcieli, za naypierwſzy cel maiąc powſzechną między ludźmi rowność. Kacerſtwo to było przyczyną wielkich rozruchow w Niemczech. Nieiaki Munſter z początku przybrawſzy ſobie za towarzyſza Feifera, herſztem ſię był uczynił zbuntowanego poſpolſtwa; ale porażony i w niewolą wraz z kollegą wzięty w Mulhauſen, błędu iurysdykcyom przeciwny śmiercią przypłacił roku 1525. Wznawiało ſię potym wielu herſztow tego kacerſtwa i buntu, nayſławnieyſzy w biſkupſtwie Munſterſkim Jan Becold z Leydy, profeſſyi krawieckiey ten ſię krolem ogłoſił, i w ſtołecznym mieście przez czaś nieiaki panował abſolutnie, po dobyciu Munſterſkiego miaſta, wzięty w niewolą, i na śmierc wſkazany, roku 1535.

Anabates, nazywali ſię u Grekow, ci, ktorzy na dwoch koniach w publicznych igrzyſkach biegali w zawody.

Anacalypteria, uroczyſtość u dawnych pogan, po zaślubieniu małżeńſtwa podarunki pańſtwu młodym ofiarowane, nazywały ſię także Anacalypteria.

Anacharsis, Filozof rodem był z Scythii. Zwiedził Greckie pańſtwa dla nabycia tym większey doſkonałości; iakoż wielce ſię wſławił wytwor-

tworności̧a nauki i dowcipu w rozmowach, ktore miał z rozmaitemi mędrcami. Powrociwſzy do oyczyzny, od brata rodzonego, ktory był tamteyſzym krolem, zabity. O nim powiedaią, iż prawa przyrownywał do paięczyny, w ktorey tylko muchy więzną; twierdził także, iż ſzczep winny troiaki wydaie owoc: piiańſtwo, lubieżność i żal niewczeſny.

Anachoretæ, nazywali ſię mniſi zupełnie od ſpołeczności ludzkiey wyłączeni.

Anachronismus, w chronologii nazywa ſię błąd w rachowaniu czaſow popełniony. Taki był naprzykład Wirgiliuſza, ktory za czaſow Eneaſza Dydony panowanie w Karthaginie położył, a Dydo aż w lat 300 po zburzeniu Troii Karthaginę założyła.

Anadiplosis, figura kraſomowſtwa, w ktorey od tegoż ſłowa zaczyna ſię naſtępuiąca rzecz, na ktorey ſię poprzedzaiąca kończy; naprzykład w Wirgiliuſzu:

- - - *Sit Tityrus Orpheus*
Orpheus in ſylvis
Addit ſe ſociam timidisque ſupervenit Ægle,
Ægle Najadum pulcherrima - -

Anadyomene, nazwiſko portretu Wenery z morza wychodzącey, przez Appelleſa malowanego, ktorym wyobrażał iey urodzenie.

Anagnia, miaſto Włoſkie położone niegdyś w kraiu Hernikow, do dzieſieyſzych czaſow zatrzymuie ſwoie nazwiſko.

Anagogia albo Anagogea, termin Grecki, znaczący wznieſienie umyſłu do rzeczy gornych. Tym ſpoſobem bierze ſię w theologii, gdzie piſmo święte w czworakiem ſenſie albo tłumaczeniu brane ieſt; a te ſą: przez wyraz literalny, Allegoryą, Anagogią i Tropologią; ſens Anagogii na ten czas ieſt, kiedy z ſłow textu bierze ſię pochop do rzeczy duchownych. Naprzykład: odpoczynek ſabbathu, znaczy odpocznienie wieczne w niebieſkiey chwale.

Anagramma, ſłowo Greckie, znaczące z liter iednego ſłowa ſkleienie drugiego, naprzykład: *Roma*, mora, amor, maro.

Anaklet (święty), naſtępca Linuſa papieża, według kościelnych kronikarzow ſiedział lat dwanaście na ſtolicy Piotra świętego, roku 90 męczeńſką koronę otrzymał.

Anakreon, poeta Grecki, żył na lat 530 przed narodzeniem pańſkim. Pieśni iego ſą bardzo wdzięczne, ale tchną rozwiozłością. Twierdzą o nim, iż ziarnkiem winney iagody uduſzony, maiąc lat 85.

Analogia, ſłowo Greckie; Cycero ie tak tłumaczy: *Latine (audendum eſt enim, quoniam hæc primum a nobis novantur) comparatio, proportiove dici poteſt.* Tym ſpoſobem Analogia ieſt nieiaka względność, ktorą maią rzeczy ku ſobie.

Analysis, znaczy rozdzielenie albo rozłożenie na części rzeczy, dla lepſzego iey poięcia i zrozumienia.

Ananias, ieden z trzech pacholąt Babilońſkich, ktorych za to, iż poſągowi iego kłaniać ſię nie chcieli, Nabuchodonozor krol w piec ogniſty wrzucić kazał, ale Bog prawych imienia ſwego chwalcow przez anioła od śmierci wybawił.

Ananias, żydowin uczeń Piotra Sw. że prawdy przed tymże apoſtołem, w obwieſzczeniu kwoty z przedaney maiętności wyiawić nie chciał, wraz z żoną Safirą śmiercią nagłą od Boga ſkarany.

Ananias, takowe nazwiſko wziął na ſiebie anioł Rafael, ktory młodego Tobiaſza wziął w ſwoią opiekę, i ſtarego z ślepoty uleczył.

Anaphora, figura kraſomowſtwa, gdy od iednego ſłowa rozmaite części dyſkurſu zaczynaią ſię. Taż figura w poezyi zażywana bywa od Horacyuſza i Wirgiliuſza. Oſtatni iey użył w ſielance.

Hic gelidi fontes, hic mollia prata Licori
Hic nemus, hic ipſo tecum concamerer ævo.

Anarchia, ieſt termin z greckiego ięzyka wzięty, do wyrażenia towarzyſtwa narodu bezrządnego; w ktorym ani zwierzchność przyzwoitey mocy utrzymać nie zdoła, ani podlegli teyże zwierzchności należytego poſłuſzeńſtwa nie zachowią.

Anastazyusz I, papież, naſtąpił po Syrycyuſzu 14 marca roku 398. Rufina kacerza potępił. Poſtanowił, żeby ewangelią nie inaczey tylko ſtoiąc kapłani czytali, i lud ſłuchał. Siedział na ſtolicy lat 4, mieſiąc 1, dni 13. Swięty Jeronim piſze, iż nie godzien był świat korzyſtać dłużey z tego świętego papieża.

Anastazyusz II, papież, w roku 496 po Gelazyuſzu I obrany. Anaſtazyuſza Greckiego ceſarza wielokrotnie upominał przez poſły, żeby Henotykon, bluźnierſki wyrok Zenona znioſł. Umarł roku 498. Siedział na ſtolicy Piotra Sw. rok 1, mieſięcy 11, dni 23.

Anastazyusz III, papież, rządził kościołem przez lat 2, i mieſiąc 1. Umarł roku 912.

Anastazyusz IV, papież, Rzymianin naſtępca Eugeniuſza III. Pod czas wielkiego głodu oycem ſię ſtał ludu ſwoiego. Umarł 2 grudnia roku 1154, rok 1, mieſięcy 4, dni 24 ſiedząc na ſtolicy Rzymſkiey.

Anastazyusz I, ceſarz wſchodni, wſtąpił na tron po śmierci Zenona za ſtaraniem Aryadny żony przeſzłego ceſarza. Z początku pokazywał ſię być ludzkim i ſprawiedliwym, ale te obłudne pozory niedługo

długo trwały. Chciwość w nim naybardziey panowała, przez co, i urzędy były przedayne, i naywiękſi złoczyncy pieniędzmi ſię od kary uwalniali. Panowawſzy lat 27, zabity od pioruna roku 518.

Anastazyusz II, ceſarz wſchodni, ſekretarz niegdyś ceſarza Filippa, po nim na tron wynieſiony; przez lat dwie panowania dał dowody godnych wyſokiego ſtanu ſwoiego przymiotow, ale od Theodozyuſza z tronu zrzucony i oſadzony w klaſztorze. Gdy potym z pomocą Bulgarow chciał utraconą godność odzyſkać, życiem niewczeſney porywczości ſwoiey przypłacił; ſkazany na śmierć od Leona ceſarza, roku 719.

Anastazyusz bibliothekaryuſz, żył około roku 850; ieſt iego hiſtorya kościelna.

Anathema, ſłowo greckie znaczące oddalenie, wyrzucenie. W duchownym braniu ieſt klątwa wyłączaiącą od ſpołeczeńſtwa i uczeſtnictwa kościoła i prawowiernych.

Anatomia, kunſzt zaſtanawiaiący ſię na poznaniu gruntownym ciał, i wſzyſtkich części ſkładaiących człowieka, lub zwierze.

Anaxagoras, filozof Grecki, rodem z Klazomenu; aby w naukach przeſzkody nie miał, doſtatki, ktore nań po rodzicach ſpadły, między krewnych podzielił. Perykles ſławny ow rządca Athen, w czaſie tym gdy oyczyźnie, a przeto Grecyi zdawał ſię prawa dawać, nie wſtydził ſię być uczniem Anaxagory. Oſkarżony ten filozof o bezbożność, oddalić ſię z Athen muſiał, i reſztę życia przepędził w Lampſaku. Tam gdy iuż był bliſkim śmierci, a pytano go, czyli chce być w właſney oyczyźnie pogrzebionym, odpowiedział, iż na tamten świat z każdego mieyſca rowna droga.

Anaxymenes, filozof rodem z Miletu utrzymował, iż powietrze ieſt Bogiem. On naypierwſzy odkrył, że mieſiąc właſney światłości nie ma, ale od ſłońca ieſt oświeconym. Pliniuſz iemu przyſądza inwencyą kompaſu.

Anaxymander, filozof, uczeń Thaleſa pierwſzego z owych zawołanych ſiedmiu mędrcow Greckich. On według Pliniuſza naypierwſzy wynalazł ſpoſob robienia ſphery, reprezentuiącey obroty planet. Utrzymował tak, iak potym Kopernik obrot ziemi około ſłonca.

Anaxymenes kraſomowca, był nauczycielem Alexandra, przy ktorego dworze potym ſię bawił. Zaſtawiaiącemu ſię za właſną oyczyzną miaſtem Lampſakiem, gdy Alexander pod przyſięgą przyrzekł, że mu proźbę odmowi, on o zburzenie Lampſaka i wygubienie wſzyſtkich iego obywatelow proſił; tym kunſztem zdziwiony i rozweſelony

ny Alexander, miaſtu urazę darował.

Anchizes Troianczyk, oyciec Eneaſza, po zburzeniu Troi puścił ſię na morze z ſynem ſzukać nowey oſady, ale nie dopłynąwſzy do Latium w Sycylii niadaleko miaſta Drepanu życia dokonał.

Andabates, rodzay ſzermierzow w igrzyſkach publicznych u Rzymian, odprawowali utarczki ſwoie, z zawiązanemi oczami.

Andrzey (święty) apoſtoł brat Piotra, urodził ſię w Bethſaidzie, był nayprzod uczniem Jana Chrzciciela; a uſłyſzawſzy od niego te ſłowa, gdy wſkazywał na Chryſtuſa: *Oto baranek boży, ktory gładzi grzechy świata*; poſzedł natychmiaſt do Piotra oznamuiąc mu, iż dawno pożądany Meſſyaſz na świat przyſzedł, i widział go oczyma ſwemi. Nierozdzielnym aż do śmierci był zbawicielowi towarzyſzem; po ktorego chwalebnym wniebowſtąpieniu, udał ſię do kraiow pułnocnych, na opowiedanie ewangelii. Po wielu pracach, w prowincyi Achaii, w mieście Patras, na krzyżu chwalebnym męczeńſtwem prac ſwoich apoſtolſkich dokonał.

Andrzeia Sw. order uſtanowiony był w roku 1534 przez Jakuba V. krola Szkocyi, kawalerowie noſili wyobrażenie tego apoſtoła z napiſem: *Nemo me impune laceſſet.*

Amdrzeia Sw. order naypierwſzy w Moſkwie poſtanowiony od Piotra I, ceſarza roku 1698. Noſzą go kawalerowie na wſtędze błękitney.

Andromacha, corka Cecyona krola Tebow w Cylicyi, małżonka ſławnego Hektora ſyna Pryama krola Troi, po zburzeniu Troi i śmierci męża i ſyna Aſtyanaxa, Pyrrhus poiął ią za żonę; ten gdy był zabity w Delfach, ponowiła małżeńſtwo z Helenuſem oſtatnim z ſynow Pryamowych.

Andromeda, corka Cephea i Kaſſyopeii, uwolniona od Perſeuſza, gdy była ſkazana na pożarcie od okrutnego monſtrum, temuż Perſeuſzowi w małżeńſtwo oddana była. Owidyuſz w xięgach przemian całą hiſtoryą Andromedy i Perſeuſza zwykłym wdziękiem gładkiego ſtylu ſwego opiſał.

Andron, nazwiſko u Grekow mieyſca domu, gdzie mężczyzni mieſzkali. Pokoie te od mieſzkań niewieścich oddzielone, ſłużyły do przyięcia gości.

Andronik I, (Commenus) ceſarz Grecki, Alexego II z tronu i życia wyzuł, ſam w krotce obrzydły okrucieńſtwem od zbuntowanego poſpolſtwa zrzucony z tronu, śmiercią haniebną zginął w drugim roku panowania ſwoiego.

Andronik II, Paleolog ceſarz Grecki, wſtąpił na tron roku 1282. Kościoła Łacińſkiego takim był nie-

nieprzyiacielem, iż oyca własnego za to, że unią przyiął, kazał wydobyć z grobu, i zwłoki na drogi roztayne wyrzucić. W dalszym czasie wnuk iego własny bunt przeciw niemu podniosł, że właśnie na ow czas Andronik wzrok utracił, przeto ustąpiwszy wnukowi tronu, sam mniehem został roku 1328, panował lat 46, umarł roku 1333, maiąc wieku lat 72.

Andronik III, (Paleolog) cesarz Grecki, zdał się być skłonnym do unii, ale to czynił na pozor, chcąc od zachodnich monarchow otrzymać posiłki przeciw potędze Tureckiey. Umarł roku 1341, panował lat 13.

Andronik (Paleolog,) syn Jana cesarza, podniosszy bunt przeciw oycu, złapany i oślepiony. Powtorny bunt był dla niego pomyślnieyszy; za pomocą albowiem Genueńczykow i Amurata I, cesarza Tureckiego, oyca i braci pokonał, pogodził się nakoniec z oycem i władzy zle nabytey dobrowolnie ustąpił.

Andronik (Livius) naypierwszy co do czasu poeta Rzymski, w rok po pierwszey woynie Punickiey komedyą napisał, ktora za konsulow Klaudyusza Centiona, i iego kollegi grana była. Ze i łacina prosta, i styl nie gładki był rytmow tamtego wieku, niektore Andronika komedyi i tragedyi wiersze, dotąd zachowane, przyświadczaią.

Andronik, zwany Cyrestes żył w Athenach. Naypierwszy liczbę wiatrow do ośmu zebrał. Na pamiątkę tego wynalazku, wybudował z marmoru ośmiograniastą wieżą, na każdey grani w postaci geniuszow wydane były wiatry, na samym zaś wierzchołku był z miedzi tryton, ktory obrotem swoim wiatrow rożnice okazował, tak, iak teraz chorągiewki na szczytach domow osadzane.

Andronik, filozof szkoły Perypathetykow, kwitnął w Rzymie, za czasow Cycerona. Pisma Arystotelesa zabrane w Athenach, on z bibliotheki Sylli wydobył i obwieścił.

Andronik (M. Pompiliusz) Syryiczyk, uczył w Rzymie za czasow Juliusza cesarza. Pisał xięgi grammatyczne.

Androphagi, narody pułnocne w pograniczu Scythii, czyni o nich wzmiankę Herodotus.

Anecdota, termin znaczący rzeczy ieszcze do wiadomości publiczney nie doszłe. Cycero tego wyrazu w liście iednym do Attyka użył.

Angeronales, uroczystość u Rzymian na cześć bogini milczenia, przypadała na dzień 21 grudnia.

Anglia, krolestwo w Europie, nazywa się także Brytannią wielką, dla rożnicy od Brytannii prowincyi krolestwa Francuzkiego.

Państwa Angielskie w Europie z trzech krolestw razem złączone: Anglii, Szkocyi i Irlandyi; o dwoch poślednich w swoim mieyscu będzie wzmianka. Angielskie krolestwo ziemią się z Szkocyą łączy, od Irlandyi morzem przedzielone, wszystkie trzy ocean oblewa.

Powietrze Anglii iest temperowane ale mgliste, dla waporow z morza wychodzących; ziemia nie iednakowa, w samey iednak Anglii urodzayna, do czego naywięcey przemysł mieszkańcow dopomogł. Pastwiska maią wyborne, ztąd stada naysławnieysze w Europie.

Kruszcow ten kray nie ma, ale handlem niezmiernym, i dobremi manufakturami sowicie ten niedostatek nadgrodził.

Oprocz w zwyż wzmiankowanych krolestw, posiadaią Angielczycy w Europie wyspę Minorkę na morzu śrzodziemnym, i na brzegach Hiszpańskich fortecę Gibraltar. Maią także niektore małe wyspy przy brzegach swoich.

W Ameryce są panami znacznych części tamecznych kraiow. W Indyach wschodnych znaczne maią osady. Stołeczne miasto Anglii Londin nad rzeką Tamizą, ktora znaczney wielkości okręty nosząc, wielką sposobność do handlu daie temu miastu.

W początku Anglia rożne miała rządy, nayczęściey iednak poddani byli własnym krolom. Prawa mieli na ow czas takowe, iakowe dzikość i grubość ich obyczaiow znieść mogła. Zawoiowani od Rzymian na śiedm prowyncyi ich kray został podzielony. W poźnieyszych czasach, przy schyłku Rzymskiego państwa, Saxonowie Anglią opanowali, i na śiedm krolestw podzielili, te za czasow krola Egberta złączyły się razem. Wiarę świętą przyiął ten narod w wieku VII, za czasow Henryka VIII odłączyli się od kościoła, i dotąd w tym stanie zostaią.

Rząd Angielski mieszany, składa się z monarchii, arystokracyi i demokracyi. Monarchia ale obostrzona iest przy krolu, arystokracya przy wyższey izbie z lordow złożoney; nayrzeczywistszą moc ma izba dolna reprezentuiąca demokracyą, od ich albowiem zezwolenia, podatki i administracya dochodow publicznych zawisła.

Wszystkie te trzy stany składaią parlament, ktorym prezyduie krol, zasiadaią lordowie i posłowie wybrani z prowincyi i miast. Krol parlament zwoływa, i rozpuszcza, lordowie są dożywotni, posłow niższey izby w lat śiedm pospolstwo wybiera.

Anglia nowa, prowincya Ameryki pułnocney, z wielu powiatow, a bardziey

bardziey kraiow złożona ieſt. Wynaleziona roku 1524, ſtolica tey prowincyi Boſton.

Angola albo Dongo, kroleſtwo w Afryce, dzieli ſię na ośm części. Handel naywiękſzy kraiu tego zawiſł na przedawaniu ludzi. Krol Angoli iako twierdzą niektorzy autorowie, może wyprowadzić w pole w czaſie woyny 200,000 ludzi. Portugalczykowie w mieyſcach nadbrzeżnych kroleſtwa tego, maią ſwoie oſady. Wiara chrześciańſka wprowadzona tam roku 1584. Obywatele iednak poddani krola po większey części ſą bałwochwalcy.

Angrivarii albo Angurii, narody dawnych Niemiec, graniczyli z Brukterami. Oſady ich tam miały być, gdzie teraz biſkupſtwo Munſterſkie i Osnabruckie.

Anhalt, xięſtwo w Niemczech graniczące z Saxonią, xięſtwem Magdeburſkim, i Halberſtadzkim; daie nazwiſko iednemu z nayſtarożytnieyſzych domow Rzeſzy Niemieckiey. Ten rozmaite ma dzielnice: *Deſſau-Zerbſt*, *Cöethen-Bernburg*.

Anioł, to nazwiſko duchom Niebieſkim w piſmie nadane ieſt, znaczy poſłańca; ztąd te ſłowa pſalmiſty: *Qui facit angelos ſuos ſpiritus*. Wiara nas uczy iako źli aniołowie od uczeſtnictwa wieczney ſzczęśliwości oddalonemi zoſtali. Ze ſą rozmaite aniołow ſtopnie, albo chory, piſma święte go świadectwo mamy. Z tegoż wiemy iż aniołowie, iako ſtroże ludziom w ſzczegulności przydani ſą, ich pieczy poruczone pańſtwa, iako czytamy w Danielu o aniele kroleſtwa Perſkiego, w xięgach obiawien Jana świętego o aniołach kościołow Azyi. Poganie mieli wiadomość o aniołach i czcili ie pod tytułem Geniuſzow.

Kacerze Bazylidyanie albo Gnoſtycy wiele imion aniołom nadawali, zamykaiąc w nich miſtyczne iakoweś interpretacye. Kościoł tych tylko pod oſobliwemi imiony czci, i mianuie, o ktorych wiadomość z piſma bożego powziął.

Anna, małżonka Elkany, z pokolenia Lewi, będąc niepłodną uproſiła ſobie u Pana Boga potomſtwo, z ktorego ſyn pierworodny oddany z niemowlęſtwa na ſłużbę bożą Samuel prorok.

Anna (święta) małżonka Joachima po wſzyſtkie wieki ſławna urodzeniem nayświętſzey Maryi Panny matki ſyna bożego. Kościoł boży obchodzi uroczyſtość Anny Sw. 25 lipca.

Anna, prorokini z pokolenia Aſer corka Phanuela, wdowiey wſtrzemięźliwości przykład do lat ośmdzieſiąt czterech; cały prawie czas życia ſwoiego w kościele na modlitwie i rozmyślaniu przetrawiła. Doczekała ſię nakoniec z Symeonem ſtarcem nieokreśloney pociechy oglądania narodzonego ſyna bożego. Jey pieśń na ow czaś, piſmo święte obwieſzcza.

Anna, krolowa polſka, corka Zygmunta I. ſioſtra Zygmunta Auguſta krolow Polſkich, po śmierci brata lubo w podeſzłym wieku na małżeńſtwo z Stefanem Bathorym krolem zezwoliła, po śmierci małżonka nakłoniła ſtany koronne do wynieſienia na tron Polſki Zygmunta III, ſyna Katharzyny krolowy Szwedzkiey iey ſioſtry, za panowania tegoż monarchy dokonała wieku ſwego w roku 1596 maiąc lat 72.

Anna Auſtryaczka, ſioſtra ceſarza Ferdynanda, małżonka Zygmunta III, krola Polſkiego, matką była Władyſława IV krola, w młodym wieku z świata zeſzła. Pani cnot wielkich, ktore dokładnie w iey pogrzebowym kazaniu ſławny Skarga obwieścił. Jeſt iey życie w druku, przez iey ſpowiednika piſane.

Anna Commena, corka Alexyuſza ceſarza Greckiego, wytwornością nauk ſławna. Piſała bardziey panegiryk, niżli hiſtoryą oyca, pod tytułem Alexyados.

Anna Perenna, boſtwo wieyſkie u pogan; czczono ią razem z Cererą. Jey uroczyſtość obchodzona była, za Rzymem nad brzegami Tybru.

Annaria Lex, prawa u Rzymian oznaczaiące wiek, w ktorym ſię obywatele ſpoſobnemi ſtawali do piaſtowania urzędow publicznych.

Annales, roczne dzieie, ſpoſob piſania hiſtoryi przez lata.

Annibal, ſyn Amilkara zwanego Barkas, wodz Karthagińſki. Nayprzod wſławiać ſię począł woynami z rozmaitemi narody w Hiſzpanii. Sagunt iedno z nayprzednieyſzych miaſt tamtego kroleſtwa po ſiedmio mieſięcznym oblężeniu wziął i zburzył. Ze zaś to miaſto zprzymierzone było z Rzymianami, narod ten przeto woynę Karthagińczykom wypowiedział. Nie dał ſię uprzedzić Annibal, uprzątnąwſzy wſzyſtkie przeſzkody, z woyſkiem ſwoim zwycięzkim przez całą Hiſzpanią, i Gallią przeſzedł, gory Pireneyſkie i Alpes przebył, nakoniec wſzedłſzy w Włoſkie kraie, nayprzod Scypiona pod Trebią, daley Flaminiuſza u Trazymeny, nakoniec Warrona przy Kannach zwyciężył. Temi zwycięſtwy tak Rzymian oſłabił, iż twierdzą niektorzy, iż gdyby ſię był proſto do Rzymu udał, byłby go doſtał. Jakoż radził mu to ieden z wodzow woyſka iego, lecz gdy Annibal natym przeſtać niechciał, rzekł: dali bogowie Annibalowi zwycięſtwo, ale uięli ſpoſobow korzyſtania z zwycięſtwa. Przyczynę opuſzczenia tak dobrey pory kładą kronikarze, deli-

delicye Kapuy, ktore zbyt tego wielkiego bohatyra uwiodły. Cokolwiek bądź, Fabiuſz naypierwſzy wſtrzymał iego impet; a zwłaczaiąc czas, unikaiąc potyczki, marſzami uſtawicznemi trudząc nieprzyiaciela, zaſłużył ſobie na pochwałę od ſwey oyczyzny. Ztąd zaś, że zwłoką kray ocalił, nadany mu przydomek: *Cunctator*. Rownie iak Fabiuſz ſkromnością, i cierpliwym zwłaczaniem, Marcellus odwagą i przemyſłem nieraz Annibala pokonał. Nakoniec gdy Rzymianie znaczne woyſko do Afryki wyſłali, ztrwożeni Karthagińczykowie przyzwali na obronę właſnego kraiu Annibala. Przez lat kilkanaście zwycięzko w kraiu nieprzyiacielſkim goſzcząc, z niezmiernym żalem theatrum ſławy ſwoiey porzucił. Odtąd we wſzelkich okolicznościach przeciwney fortuny doznawał. Zwyciężony pod Zamą od Scypiona Afrykańſkiego, ſam przywiodł do tego wſpoł-obywatelow, iż przymierze z ciężkiemi nader kondycyami z Rzymiany zawarli. Starał ſię potym w pokoiu być użytecznym oyczyźnie, i dla tego gdy zoſtał pierwſzym urzędnikiem, uſtanowił prawa pożyteczne, ale że te ſprzeciwiały ſię niegodziwym zyſkom możnieyſzych, zmowili ſię wſzyſcy na niego, i do tego przywiedli, że z właſney oyczyzny kryiomo uciekać muſiał, zabrawſzy z ſobą wielkie ſkarby. Aże był wieczną nieprzyiaźń Rzymianom wypowiedział i zaprzyſiągł, udał ſię do Antyocha krola Syryi, ktorego przywiodł do woyny z Rzymianami; ale ten monarcha nie ſłuchaiąc rad Annibalowych ſromotnie zwyciężony zoſtał; udał ſię więc Annibal do Pruſſiaſza krola Bithynii, ale go i tam zapalczywość Rzymſka wynalazła. Wyſłali więc poſły do Pruſſiaſza, domagaiąc ſię z groźbą, żeby im Annibala wydał. Dowiedział ſię o celu takowego poſelſtwa Annibal, i nie chcąc wpaść w ręce nieprzyiacioł ſwoich, ſam ſię otruł; przed ſamą śmiercią wymawiał Rzymianom podłość, że ſię i bezbronnego ſtarca obawiali. Umarł roku od założenia Rzymu 571 maiąc wieku ſwoiego lat 64. Wſzyſcy dzieiopiſowie przyznaią wielkiemu temu człowiekowi, wiadomość wſzelką kunſztu woiennego, umyſł wſpaniały, obrot nadzwyczayny, przytomność naywiękſzemi niebezpieczeńſtwy nigdy nie zrażoną. Znaiomość ludzi, oſobliwie tych, z ktoremi miał do czynienia, oſobliwa w nim była.

Annibalianus, brat przyrodni Konſtantyna wielkiego. Był konſulem R. P. 292. O czaſie śmierci iego pewności nie maſz. Twierdzą niektorzy, iż z rozkazu Konſtancyuſza ceſarza ſynowca ſwego, zabity.

Annibalianus, ſynowiec wzwyż wſpomnianego, zięć Konſtantyna, od niego krolem Pontu, Kappadocyi i Armenii uczyniony, Konſtancyuſz naſtępca Konſtantyna zabić go rozkazał roku 337.

Anniversarium (rocznica) termin złączony z ſłow łacińſkich *annus* i *vertere*. U ſtarożytnych nayczęściey rocznice śmierci znacznych ludzi obchodzono, czyniąc ofiary na grobach. W kościele katolickim obchody za umarłych pod tytułem Anniwerſarzow zawżdy były w używaniu.

Annona, bogini u Rzymian żywności rozmaitych. Słowo Annona znaczyło wſzyſtko to, co do wyżywienia ſłuży. Chleby dawane czy ludowi, czy w zyſku, powſzechnym tym nazwiſkiem mianowano; ztąd w dawnych autorach *binæ Annonæ*, *ternæ Annonæ*, dwa albo trzy chleby znaczą. *Ædilis Cerealis* miał ſtaranie o żywności w Rzymie, oprocz niego był ieſzcze *Præfectus Annonæ*, ktory miał pieczą, żeby w mieście doſtatkiem żywności i w dobrym gatunku i w należytey mierze było.

Annunciatio, zwiaſtowanie, uroczyſtość kościoła świętego na pamiątkę przepowiedzianey od anioła Gabryela nayświętſzey Maryi pannie taiemnicy wcielenia ſyna bożego, uroczyſtość ta przypada 25 marca.

Anonymus, ſłowo greckie oznaczaiące człowieka lub rzecz nieznaiomą; ztąd autorowie nie kładący nazwiſka na czele piſm ſwoich, zowią ſię Anonymi — liſt bez podpiſu &c.

Ansibarii, narody dawnych Niemiec; Tacyt o ich potędze, ludności, i przywiązaniu ku Rzymianom, czyni wzmiankę. Wodz ich na ow czas nazywał ſię *Bojocalus*; ſiedliſko ich było tam, gdzie teraz Weſtfalia.

Antarcticus polus, wierzchołek albo biegun, lub oś globuſu połudnowa.

Antesthoria, uroczyſtość u Grekow na cześć Bachuſa, trwała dni trzy w mieſiącu tegoż nazwiſka, według naſzego kalendarza w lutym.

Anteros, brat Kupidyna ſyn Marſa i Wenery, iednakowe̗ż miał iako i Kupido przymioty, i rownie w poſtaci dziecięcey, ſtarożytność poſągi iego ſtawiała.

Anterosta, u Rzymian bogini rzeczy przeſzłych; *Poſtroſta* była boginią rzeczy przyſzłych.

Antesignani, w woyſkach Rzymſkich nazywali ſię żołnierze przedniey ſtraży; nazwiſko ich pochodziło ztąd, iż ſzli przed chorągwiami lub znakami woyſkowemi *Ante ſigna*.

Antevorta, bogini u Rzymian przypominaiąca rzeczy przeſzłe.

ANTHOLOGIA, tak ſię nazywa poſpolicie zbior rytmow rozmaitych poetow Greckich; Meleager za czaſow Seleuka krola Syryi naypierwſzy ten zbior zaczął, i dał mu nazwiſko Anthologia; Filip z Teſſaloniki był autorem drugiego zbioru za czaſow Auguſta; Agathias trzeci tę pracą podiął za Juſtyniana ceſarza Greckiego; nakoniec Planudiuſz mnich Konſtantynopolitańſki około roku 1380 oſtatni takowy zbior uczynił.

ANTHROPOLOGIA, ſpoſob mowienia piſma świętego gdy o Bogu ſpoſobem ludzkim wſpomina, dla lepſzego poięcia gornych rzeczy. N. P. gdy mowi: przed potopem wzruſzony Bog wewnętrznym bolem ſerca ſwoiego: *Tactus dolore cordis intrinſecus &c.*

ANTY-CHRYST, przepowiedziany w piſmie, iako prześladowca wiernych przed dniem ſądnym. O iego oſobie, urodzeniu, czaſie panowania, rozmaite ſą zdania oycow świętych. Xięgi obiawienia Jana świętego naydokładniey przyście i ſprawy iego opiſuią.

ANTIGONUS, ieden z pozoſtałych wodzow Alexandrowego woyſka, po wielu woynach z kollegami ſwoiemi, wielu prowincyi w Azyi mnieyſzey zoſtał panem, przez lat dwadzieścia trzy korzyſtał z tey pomiślney ſytuacyi; nakoniec w batalii przeciw Lizymachowi, Kaſſandrowi i innym ſprzymierzonym zabity, maiąc lat na ow czas 81.

ANTHROPOMANTIA, wieſzczba z wnętrności, lub członkow umarłych ludzi.

ANTHROPOMORPHITÆ, kacerze; twierdzący, iż boſka poſtać, co do powierzchowności, podobna była człowieczey.

ANTHROPOPHAGI, narody dzikie, pożerce ludzi.

ANTIA lex, prawo u Rzymian przeciw zbytkom w bieſiadach.

ANTICRATES Lacedemończyk, ſtał ſię ſławnym, ranieniem na śmierć Epaminondeſa wodza Thebanow w batalii pod Mantineą.

ANTILOGIA, tak ſię nazywa w iednymże autorze dwoiaka propozycya przeciwna ſobie.

ANTIMACHUS, ſławny poeta Grecki, żył za czaſow Herodota.

ANTIMONIUM, rodzay niby kruſzcu, po większey części do innych przymieſzany. Częſtokroć iednak z wnętrzności ziemi ſam przez ſię czyſty wydobywany bywa. Lekarze go na rozmaite lekarſtwa używaią. Przedtym go tylko do farb używano. Niewiaſty oſobliwie tym rodzaiem farby dodawały ſobie rumieńca.

ANTIOCHIA, nad rzeką Orontem, miaſto ſtołeczne Syryi, założone od Seleuka Nikanora krola; przy zawoiowaniu Azyi doſtało ſię pod władzę Rzymſką. Wſpaniałość budynkow, wielość mieſzkańcow, ogrody rozkoſzne przedmieść, oſobliwie tego, ktore ſię zwało Dafne, uczyniły to miaſto naycelnieyſzym Azyi mnieyſzey. Przy pierwſzym zaſzczepieniu wiary, Piotr święty w Antiochii kathedrę ſwoią uſtanowił, w tymże mieście naypierwey prawowierni chrześcianami zwać ſię poczęli. Kathedra Antiocheńſka tytułem patryarchalnym uczczona była. Teraz to miaſto cień tylko dawney wſpaniałości w ogromnych rozwalinach zachowuie, zoſtaiąc pod iarżmem Tureckim.

ANTIOCHUS; tego nazwiſka wielu było monarchow Syryi, oſtatni z nich od Pompeiuſza z państwa wyzuty, kroleſtwo zaś Syryi w prowincyą Rzymſką przemienione.

ANTIPARASTASIS, figura rhetoryki, w ten czas, gdy oſkarżony probuie, że bardziey chwały i nadgrody, niżeli kary godzien.

ANTIPATER, wodz woyſka Alexandra wielkiego. Po śmierci tego monarchy był opiekunem pozoſtałego ſyna z Roxany. Umarł wkrotce, maiąc lat wieku ſwego przeſzło 80.

ANTIPATER (L. Cælius) hiſtoryk Rzymſki, żył za czaſow Grachow, opiſał powtorną woynę Punicką. Był także biegłym w prawie, i niektore w tey materyi piſma zoſtawił.

ANTIPODÆ, w literalney akceptacyi, kraie podziemne. Względem nas Antypodami albo przeciwną ſtroną globuſu ſą Indye zachodnie, czyli Ameryka.

ANTIQUO, termin używany w ſądach Rzymſkich, znaczył ſprzeciwienie ſię zdaniu, albo odmowienie rzeczy.

ANTISTHENES, herſzt ſekty Cynikow, uczeń Sokrateſa, doſkonałość w nayzupełnieyſzym uboſtwie zakładał; ſpytany, co mu za korzyść przynioſła filozofia? tę odpowiedział, że żyć mogę z ſobą.

ANTITHESIS, figura rhetoryki, zawiſła na kunſztownym ułożeniu naprzeciwko ſobie myśli i wyrażeń przeciwnych. Taka ieſt naprzykład w Cyceronie: *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit.* Pierwſza Antiteſis, ieſt ſłow, druga myśli.

ANTONIUS (Marcus) z młodych lat w Greckich ſzkołach do kraſomowſtwa ſię ſpoſobił. W rycerſkich dziełach tak ſię potym wſławił, iż pozyſkał ſobie przyiaźń Juliuſza ceſarza, i gdy ten dyktatorem zoſtał, Antoniuſza chciał mieć naypierwſzym po ſobie. Mścił ſię wſzelkiemi ſpoſoby nad zaboycami przyiaciela ſwoiego, ale wdzięczność z innych miar chwalebną nadto w tey mierze rozciągnął. Będąc albowiem

wiem triumvirem z Oktawiuſzem i Lepidem, nieznośnym okrucieńſtwem oyczyznę a w niey naypierwſzych i naycnotliwſzych obywatelow uciemiężał. Smierć Cycerona imię iego potomności podała w ohydę. Puścił ſię potym z woyſkiem ſwoim do Azyi, tam poznanie Kleopatry krolowy Egiptu było źrzodłem wſzyſtkich dalſzych nieſzczęść iego. Oślepiony albowiem miłością, obowiązkow dobrego wodza i rządzcy zupełnie zapomniał. Oktawią ſioſtrę Auguſta pełną cnot małżonkę porzucił, czym rozgniewawſzy Auguſta, obraziwſzy Rzymiany, woynę na ſiebie ściągnął, porażony ſromotnie z Kleopatrą do Alexandryi uciekł, tam od Auguſta oblężony, z rozpaczy ſam ſię zabił, maiąc lat wieku 52.

Antoni (święty) ſławny puſtelnik, wielu mniſzych klaſztorow na wſchodzie fundator. Zycie iego Jeronim święty opiſał. W poźnieyſzych czaſiech na wzor reguł iego fundowany zakon, od Bonifacyuſza approbowany dotąd w niektorych kraiach kwitnie.

Antoni (święty) Padewſkim nazwany od mieyſca, gdzie umarł i pogrzebionym zoſtał; z kanonika regularnego zakonnikiem świętego Franciſzka zoſtał. Urodził ſię w Lizbonie z rodzicow zacnych, oyciec iego zwał ſię Marcin Bulhan, matka Tereſſa Tewera. Pierwſzy z zakonu ſzkoły publiczne otworzył. Umarł w Padwie 13 czerwca roku 1231, wieku 36.

Xięgi od niego napiſane ſą naſtępuiące: Sermones Dominicales, Adventûs, Quadrageſimæ, de tempore &c. — Sermones de Sanctis — Interpretatio vel expoſitio myſtica in S. Scripturam — Concordantiæ morales ſacrorum Bibliorum.

Antoni (Panormitanus) ſekretarz Alfonſa krola Arragonii, piſał xięgi: de dictis & factis Alfonſi Regis Arrag. przed śmiercią ſam ſobie napiſał takowy nadgrobek:

Quærite Pierides alium, qui plo-
ret amores,
Quærite qui regum fortia facta
canat.
Me Pater ille ingens, hominum ſa-
tor atque redemptor
Evocat, & ſedes donat adire pias.

Antonius (Titus Aurelius) ceſarz Rzymſki, przykład monarchow, Adryan że go naſtępcą ſwoim wyznaczył, tym ſamym wſzyſtkie, ktore mogły być życia i panowania ſwoiego zdrożności zmazał. Przez lat dwadzieścia i ieden uſzczęśliwiał Rzym panowaniem ſwoim. Umarł roku od założenia Rzymu 912, wieku 73. Pamięć po ſobie tak ſłodką zoſtawił, iż dla pozyſkania miłości poddanych, naſtępcy iego wſtępuiąc na tron, nazwiſko iego na ſiebie brali.

Anto-

Antoine (Paweł Gabryel) Jezuita, theolog ſławny. Umarł roku 1743 xięgi iego: Theologia moralis univerſa ad uſum parochorum & confeſſariorum — Theologia ſpeculativa univerſa complectens omnia dogmata & ſingulas quæſtiones Theologicas, quæ in ſcholis tractari ſolent, ad uſum theologiæ candidatorum accomodata.

Antoninus (święty) arcy-biſkup Florencki, zakonu Sw. Dominika, wſławił ſię świątobliwością życia, i doſkonałością nauki. Piſał rozmaite xięgi duchowne i theologiczne.

Antonomasia, figura retoryki przez ktorą używa ſię przydomek, albo tytuł właściwy oſobie, zamiaſt iey nazwiſka.

Anubis, bożyſzcze Egipcyan. Poſągi iego prezentowały (iako ieſzcze i teraz z niektorych zachowanych znać) oſobę człowieczą z głową pſią.

AO.

Aod, ſędzia ludu bożego, był z pokolenia Beniamina. Lud Izraelſki z niewoli Moabitow wyſwobodził, Eglona ich krola zabił. Obrany ſędzią potym zwycięſtwie, w pokoiu urząd ſprawował do śmierci ſwoiey. Skoro zaś umarł Jabin krol Chananeyſki lud Izraelſki zwyciężył, i trzymał pod iarżmem, przez lat dwadzieścia.

Aonides, przydomek od rymotworcow nadany muzom.

Aones, narod dawney Grecyi, w Beocyi miał ſwoie ſiedliſka.

AP.

Apagogia, rodzay demonſtracyi, przez ktory probuie ſię rzeczywiſtość rzeczy przez pokazanie iak iey przeciwna niepodobną ieſt.

Apamea, ſtołeczne miaſto prowincyi tegoż nazwiſka w Azyi mnieyſzey. Seleucus Nikanor albo Nikator był iey fundatorem i dał iey nazwiſko małżonki ſwoiey. Dziś pod władzą Turecką zoſtaie i nazywa ſię *Hama.*

Apathia, przez to ſłowo wyrażali Grecy ſtan człowieka w naywiękſzey ſpokoyności; umyſł ani nadzieią ani boiaźną nie wzruſzony.

Apatureon, tak ſię zwał liſtopad u dawnych Jończykow.

Apelles, nayſławnieyſzy malarz między Grekami, żył za czaſow Alexandra wielkiego, i przez oſobliwſzy przywiley iemu tylko portrety tego monarchy malować ſię godziło. Swiadectwa tylko ſtarożytnych autorow daią nam poznać wytworność kunſztu Apelleſowego; żadne albowiem iego malowanie do czaſow naſzych nie doſzło. Naywybornieyſzy iego obraz miał być ten, w ktorym Wenerę wychodzącą z morza odmalował, ztąd owe wierſze Owidyuſza *l. 3. de art. aman.*

 Si

Si nusquam Venerem Cous pinxiſſet Apelles,
Merſa ſub æquoreis illa lateret aquis.

O oyczyznie tego wielkiego malarza doſkonałey wiadomości nie maſz; iedni, iako Owidyuſz w wzwyż położonych wierſzach, twierdzą, iż ſię na wyſpie Coos urodził, niektorzy go rodem z Efezu mianuią; Suidas piſze, iż oyczyzna iego była Kolophon.

Piſał trzy xięgi o kunſzcie malarſkim, za czaſow Pliniuſa ieſzcze trwały, ale do naſzych czaſow nie doſzły.

Apennin, Apenninſkie gory przedzielaią Włochy, wychodzą z Alpow.

Apex, tak ſię nazywały kończaſte czapki, ktore pod czas obrządkow mieli na głowach kapłani u Rzymian, zwani Flamines i Salienſes.

Apharsæi, narody wſpomniane w xięgach Ezdraſza, ſprzeciwiali ſię Izraelitom w ich powrocie z niewoli Babilońſkiey, i przeſzkadzali budowaniu kościoła bożego.

Aphrodisia, uroczyſtości na cześć Wenery z naywiękſzą okazałością odprawiały ſię na wyſpie Cypryiſkiey tey bogini poświęconey.

Aphtonius, kraſomowca grecki; piſał xięgi, ktore do naſzych wiekow doſzły, naylepſza ich edycya w drukarni Elzevirow in 12mo roku 1645 z tym tytułem: Aphtonii progymnaſmata partim a Rodolpho Agricola, partim a Joanne Maria Cataneo latinitate donata, cum ſcholiis R. Lorichii.

Apicius, ſławny obżarſtwem ſwoim, żył za czaſow Auguſta i Tyberyuſza. Było ich dwoch iednegoż imienia, obydwa wykwintnością obżarſtwa wſławili ſię. Jednego z nich xięga: de re culinaria, godny płod authora.

Apion, ſyn Pliſtonika Egipcyanin, żył za czaſow Auguſta, piſał hiſtoryą kraiu ſwoiego.

Apis, tak ſię nazywał w Egipcie woł, ktorego tamteyſza zabobonność czciła za boga. Bałwochwalnica iego była w mieście Memphis.

Apobaterion, termin grecki znaczący ſłowa pożegnania. Taki ieſt Andromachy w Homerze do Hektora, gdy wychodził z Troi na bitwę z Grekami.

Apocalypsis, greckie ſłowo znaczące obiawienie, taki ma tytuł xięga prorocka Jana Sw. Ewangeliſty piſana na wyſpie Patmos, gdzie był na wygnaniu za Domicyana ceſarza. Pod tytułem podobnym wiele xiąg ſię ziawiało, ktore kościoł boży między nieprawemi, inter apocryphos położył, te zaś ſą:

Apocalypſis Sw. Piotra, o ktorey czyni wzmiankę Sw. Jeronim.

Apocalypſis Sw. Pawła, używana od Gnoſtykow kacerzow.

Apocalypſis Sw. Jana, inſza wcale od prawdziwey.

Apocalypſis Ceryntha; w tey kacerſtwo Millenaryuſzow, naznaczaiących po dniu oſtatecznym, tyſiąc lat życia w rozkoſzach przepędzić ſię maiących.

Apocalypſis Thomaſza, tę Gelazyuſz papież potępił.

Apocalypſis Adama, wynalazek Gnoſtykow, według świadectwa Sw. Epiphaniuſza.

Apocalypſis Abrahama, piſana od kacerzow Sethyanow; o tey twierdzi Sw. Epiphaniuſz, iako z gruntu przeciwney dobrym obyczaiom.

Apocalypſis Moyżeſza, o tey wſpomina Georgius Syncellus.

Apocalypſis Eliaſza, Origenes o niey w xięgach ſwoich czyni wzmiankę.

Apocrisiarius, nazwiſko poſłow papiezkich, ktorych w ſprawach kościelnych do ceſarzow tak wſchodnich iako i zachodnich i innych monarchow wyſyłali.

Kanclerze dawnych monarchow i ceſarzow, toż ſamo miewali nazwiſko według Vopiſka, ktory Apokryſiaryuſzow nazywa: *Notarios ſecretorum.*

Apocryphus, termin od piſarzow kościelnych używany, na oznaczenie xięgi fałſzywey, albo podeyrzaney. Tym nazwiſkiem wyłknięte były xięgi, ktorym nieprawie powagę piſma świętego nadawać chciano.

Apodotes, narody Etolii, o nich w hiſtoryach ſwoich uczynił wzmiankę Thucydides.

Apodyterium, mieyſce przed publicznemi łaźniami, gdzie ſkładali ſuknie ci, ktorzy ſię kąpać mieli, lub chodzić w zapaſy.

Apollinaris, ſekty od imienia ſwego nazwaney herſzt, i przywodzca; żył za czaſow Juliana ceſarza, umarł za czaſow Theodozyuſza.

Apollinaris (C. Sulpitius) ſławny grammatyk w Rzymie, w drugim wieku. Miſtrzem był Pertinaxa ceſarza.

Apollinaris (Aurelius) poeta. Vopiſcus o nim twierdzi, iż piſał wierſzem życie ceſarza Karuſa.

Apollinaris, biſkup Laodycei, na ow czas, gdy Julian ceſarz zabronił, aby autorow Klaſſycznych pogańſkich chrześciańſkim dzieciom nie dodawano: chcąc ile możności ten niedoſtatek zaſtąpić, piſał xięgi duchowne, i na wzor Homera piſmo Sw. wierſzem heroicznym, aż do xiąg krolewſkich przełożył. W innych duchownych materyach, ſtarał ſię naśladować Pindara, Eurypideſa, Menandra. Z tych wſzyſtkich xiag iego, nie mamy teraz tylko wolne tłumaczenie, Paraphraſim pſalmow.

Apollinares, igrzyſka na cześć Apollina uſtanowione roku od założenia

nia Rzymu 540 pod czas konſulow Fulwiuſza i Apiuſza.

Apollo, urodzony w Alexandryi wielce był biegłym w tłumaczeniu piſma świętego wierny uczeń Sw. Pawła, od niegoż biſkupem Koryntu poſtanowiony, powierzone owieczki paſł wiernie ſłowy i przykładem. O nim Paweł święty mowi w liście do Korynthyan: *Paulus plantavit, Apollo rigavit, ſed Deus incrementum dedit.*

Apollodorus, ſławny malarz, rodem z Athen, Miſtrz Zeuxeſa; obrazy iego w wielkim były ſzacunku dla oſobliwego kunſztu, ktorym rozmaite przyrodzenia ſkutki naśladować umiał.

Apollodorus, Atheńczyk wieku ſwego naycelnieyſzy Grammatyk żył na dworze Attala krola Pergamu. O piſmach iego Phocyuſz czyni wzmiankę; między innemi była chronologia krolow Egiptu; zbior piſm dawnych autorow greckich.

Apollodorus, architekt, iego kunſztem ſtanął wſpaniały plac Traiana w Rzymie, i moſt przez tegoż ceſarza zbudowany na Dunaiu.

Apollon, bożek ſyn Jowiſza i Latony, brat Dyany, urodził ſię na wyſpie Delos. Jego był obowiązek wozem ogniſtym świat okrążać, ztąd też zwany był ſłońcem. Starożytność go czciła iako bożka nauk wyzwolonych, lekarzow, kunſztow ſzermierſkich. Mieyſce Delos i Delfy oſobliwſzym ſpoſobem iemu były poświęcone, zgoła po Jowiſzu ze wſzyſtkich bożyſzcz on naywiękſzą cześć odbierał. Owidyuſz w xięgach przemian, wſzyſtkie okoliczności przypadkow Apollinowych wierſzem rownie gładkim i wybornym określił. Ciekawość ludzka lubiąca ſzperać w przyſzłości, naycelnieyſzą była przyczyną czci, ktorą temu bożyſzczu dawano; wieſzczbiarſtwo albowiem naywłaściwſzym Apollina było przymiotem.

Apollonius ſławny geometra, żył około roku przed narodzeniem 250 za czaſow Ptolomeuſza Ewergeta krola Egiptu. Jeſt ieſzcze iego xięga przetłumaczona z greckiego: Apollonii Pergæi conicorom libri VIII. Piſał oprocz tego: De locis planis — de inclinationibus — de factionibus — de ſectione rationis — de ſectione ſpatii — de ſectione determinata.

Apollonius, greczyn, ieſt iego poema o wyprawie Argonautow.

Apollonius (Tyaneus) tak nazwany od mieyſca, gdzie ſię urodził w Kappadocyi. Żył za czaſow Nerona, Domicyana, Nerwy ceſarzow Rzymſkich. Spoſob życia iego nadzwyczayny, nauka wielka, a nadewſzyſtko kunſzt, ktorym ſię cudotworcą i prorokiem udawał; omamił wiek, w ktorym żył, tak dalece, iż od wſzyſtkich był czczony i mniemany za proroka i cudotworcę. Zycie iego opiſał Dion Caſſius.

Apologeticus, dyſkurs uſprawiedliwiaiący. Nayſławnieyſzy w tym rodzaiu ieſt Tertulliana za chrześcianami.

Apologia, termin grecki, używany od autorow, znaczy obronę, uſprawiedliwienie.

Apologus, przywiedzenie, albo applikacya moralna fabuły, dzieła imaginowanego, lub przypowieści; z ktorych przez podobieńſtwo, zbawienna ſię nauka czytaiącym lub ſłuchaiącym użycza.

Apophoretes, termin położony na czele niektorych xiąg Marcyaliſa, znaczy podarunki, ktore w czaſie uroczyſtości Saturnowych ci, ktorzy ie obchodzili, wzaiemnie ſobie ſłali, tak iak u nas kolenda.

Apophtegma, maxyma, ſentencya w krotkich ſłowach zawarta.

Aporrhaxis, gra u Grekow w piłkę, ktorą pierwey rzucono o ziemię, i odſkakuiącą dopiero łapano na powietrzu.

Aposiopesis, figura rhetoryki, gdy ſię rzecz nieprzewidzianym milczeniem kończy, a druga natychmiaſt zaczyna.

Quos ego ... ſed motos præſtat componere fluctus.

Virgil.

Apostasia opuſzczenie, opſtąpienie, zaniedbanie. Wyraz ten ſzczegulnieyſzym ſpoſobem tym ſłuży, ktorzy prawowierną religią opuſzczaią. Ztąd nadany Julianowi przydomek Apoſtata.

Apostrophe, figura rhetoryki, przez ktorą mowca obraca dyſkurs do oſoby iakowey, lub rzeczy; takowego ſpoſobu mowienia użył Cycero opiſuiąc śmierć Klodyuſza: *Religiones (me Hercule) ipſæ, aræque, cum illam belluam cadere viderunt, commoviſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe. Vos enim Albani tumuli atque luci, vos inquam imploro, atque obteſtor, vosque Albanorum obrutæ aræ &c.*

Apoſtrophy do ludzi tenżę ſam Cycero daie nam przykład o Tuberonie: *Quid enim Tubero, tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?*

Cic. Or. pro Ligario.

Apostol, nazwiſko greckie znaczące poſłańca. Wybrani od Chryſtuſa Pana uczniowie, i przybrani do nich Maciey i Paweł, tym tytułem uczczeni zoſtali.

Apotheosis, ubogtwienie. Obrządek u pogan, przez ktory znamienitych cnotą lub doſtoieńſtwem

mężow do liczby bogow przypuſzczali.

Apparitores, u Rzymian ſtrażnicy, ſludzy albo aſſyſtenci trybunow, ale im. w poźnieyſzych czaſiech tey znak okazałości dla ſluſznych przyczyn odięto.

Apparitores, nazywali ſię także u Rzymian woźni; ſludzy ſędziow toż ſamo mieli nazwiſko, ale tylko ci, ktorzy do ſpraw urzędownych, nie do poſług domowych należeli. Ci pomnieyſi urzędnicy byli rozmaici, według potrzeb, do ktorych ich używano: *Scribæ, Accenſi, Interpretes, Præcones, Viatores, Lictores,* nawet *Carnifices.*

Byli także w woyſku Apparitores, do pułkow przywiązani na rozmaite poſługi, zwano ich *Cohortales* albo *Conditionales.*

Appellatio, powołanie ſprawy do ſądu wyżſzego od ſtrony ukrzywdzoney, albo ukrzywdzoną ſię być twierdzącey. Nayoſtatnieyſza u Rzymian appellacya była do poſpolſtwa, tak iak w kraiach monarchicznych do krola.

Appendix, termin w naukach, znaczący przydatek do rzeczy.

Appia via, droga Rzymſka, tak nazwana od Cenſora Klaudyuſza Appiuſa, za ktorego ſtaraniem była ſporządzona. Szła od Rzymu do Brunduſium, nad brzegi morza Adryatyckiego w Kalabryi; dotąd ieſzcze ſą reſzty tey drogi oznaczaiące wſpaniałość Rzymſką.

Appiadæ, boginie w Rzymie, tym powſzechnym nazwiſkiem mianowano; te zaś były oſobliwſze miaſta protektorki, Venus, Pallas, Veſta, Pax, Concordia.

Appianus, dzieiopis grecki, żył za czaſow Traiana, Hadryana i Antonina ceſarzow. Wiele bardzo części hiſtoryi iego zginęło; te co zoſtaią, opiſuią woyny Rzymian przeciw Karthaginczykom, Parthom, Mithrydateſowi, i domowe, w pięciu xięgach zamknięte.

Appuleja lex, prawo Rzymſkie o wyſtępkach læſæ Majeſtatis.

Aprilis (Kwiecień) etymologia tego nazwiſka w ięzyku łacińſkim, od ſłowa *aperio*, ponieważ w tych wioſny pierwiaſtkach, zamrożona przedtym ziemia, otwierać ſię zwykła do wydania ziol, liścia, kwiatow i owocow. Z początku w porządku mieſięcy rocznych, Aprilis był drugim, od Numy dopiero czwartym, iak ieſt teraz rachować ſię począł.

Apuani, narod Liguryi, o nich Liwiuſz czyni wzmiankę.

Apulejus (Sextus) lekarz, żył za czaſow Tyberyuſza, ieſt dotąd iego xięga: de re ruſtica, wydana w Bazylei roku 1539.

Apulejus (L. Saturantius) filozof ſekty Platona rodem z Numidyi, żył za czaſow Marka Aureliuſza. Piſał

Piſał xiąg wiele; te, ktore ſię zoſtały, ſą naſtępuiące: liber de mundo — de dogmate Platonis ſive de Philoſophis lib. III. — de Philoſophia naturali — de Philoſophia morali — de Syllogismo Cathegorico — de Deo Socratis — Apologia xięga iego przemian, albo o ośle, ieſt ſatyrą dowcipną obyczaiow tamtego wieku; ale zbyt otwarcie i ſzczerze cudze zdrożności opiſuiąc, przeciw regułom modeſtyi i przyſtoyności wykroczył.

Apulia, prowincya nadmorſka Włoſkiego kraiu, ieſt teraz częścią Neapolitańſkiego kroleſtwa, niegdyś była ſiedliſkiem walecznych narodow Daanow, Teanow, Lukańczykow. Tey miaſta dawnemi czaſy ſławnieyſze były: Venuja, Canuſium, Turæne, Bardula; dziś ta prowincya zowie ſię Pullia.

AQ.

Aquaviva (Klaudyuſz) generał zakonu Jezuickiego, w młodym wieku na tę naywyżſzą godność zakonu ſwoiego wſtąpił. Rządy iego roſtropne i dzielne wielką mu zyſkały ſławę. Umarł w Rzymie roku 1615 wieku 72. Piſał xięgi: Meditationes in pſalmum XLIV & CXIII — Directorium Exercitiorum S. Ignatii.

Aquarius, wodnik, nazwiſko iednego z znakow zodyacznych. Słońce przezeń przechodzi w mieſiącach ſtyczniu i lutym.

Aquæ-ductus, Akwedukt albo ściek wody, umyślnie ſprowadzaney z mieyſc odległych. Dotąd ſą znaczne reſzty Rzymſkich, o mil kilka ſprowadzanych, te w mieyſcach podziemnych, na wyſokich ſklepieniach rury wodne noſiły. Niektore z nich dotąd trwaią, i dodaią Rzymowi wielką wod źrzodlanych obfitość.

Aquila, ſławny tłumacz piſma świętego ſtarego teſtamentu z hebrayſkiego na grecki ięzyk. Twierdzą niektorzy, iż Onkelos, ktory Paraphraſim na xięgi Moyżeſzowe piſał, teńże był ſam Aquila, ktory ſię pod tym imieniem ukrył.

Aquileja, ſławne niegdyś miaſto we Włoſzech, naywiękſzy luſtr wzięło za czaſow ceſarzow, naſtępcow Konſtantyna. Sławne ieſt oblężenie tetego miaſta przez Attylę, a ztąd pierwiaſtki Rzeczypoſpolitey Weneckiey. Patryarchat Aquilei trwał do naſzych czaſow, teraz podzielony, dla uſtawicznych kłotni ztąd pochodzących między Rzecząpoſpolitą Wenecką a domem Auſtryackim.

Aquilifer, nazywał ſię w legiach Rzymſkich ten, ktory naycelnieyſzy znak pułku orła na proporcu noſił.

Aquilo, wiatr pułnocny, terminem fliſakow morſkich nazywa ſię: Nord-

Nord-Nord-Eſt. Starożytni rymotworcowie ſtworzyli mu genealogią, nadaiąc oyca Eola, matkę iutrzenkę.

Aquitania, niegdyś ſławne kroleſtwo w Gallii, rozciągało ſię od gor Pireneyſkich, aż do rzeki Garony i Oceanu. Juliuſz ceſarz naypierwſzy Aquitow pod moc Rzymſką i panowanie poddał. Siedliſko dawney Aquitanii tam, gdzie teraz kray Gaſzkonow.

Aquitectores, nazywali ſię ci, ktorzy ſtraż mieli nad Akweduktami, i ſprawiedliwym wod podziałem.

AR.

Arabia, kray obſzerny w Azyi, ze trzech ſtron oblany morzem, z czwartey graniczy z Egiptem i Paleſtyną. Dzieli ſię poſpolicie na trzy części, na Arabią ſzczęśliwą, kamienną i puſtą. Mieſzkańcy zaſzczycaią ſię pochodzeniem od Abrahama, przez Izmaela ſyna iego z Agary. Byli nayprzod poganami, wkrotce po przyściu na świat zbawiciela, wiarę świętą przyięli. Około roku 700. Mahomet początki błędow ſwoich tam rozſiewać począł, i dotąd Arabowie Alkoranu trzymaią ſię. Naſtępcy Mahometa, ktorzy ſię Saracenami zwać poczęli, przed rządem kalifow, rozciągnęli ſzeroce panowanie ſwoie w trzech częściach świata, kroleſtwo albowiem Hiſzpańſkie im podlegało, oprocz niektorych pułnocnych prowincyi.

Teraźnieyſi Arabowie tułaią ſię na wzor Tatarow, pewnych ſtanowiſk nie maią, i życie całe pod namiotami trawią; lud do rozboiow ſkłonny, a przeto drogi w ich kraiu niebeſpieczne; karawany nawet Tureckie, ktore do Mekki idą, dla tey przyczyny znacznym konwoiem opatrzone być muſzą.

Naywyżſze Arabii rządy przy ceſarzu Tureckim. Mekka iednak ma ſwego ſzeryfa, i inne małe prowincye ſwoich rządzcow; wſzyſcy ſię iednak uznaią być hołdownikami Porty.

Język Arabſki (ktorym Alkoran piſany) naywybornieyſzy ze wſzyſtkich Azyatyckich, przeto oſobliwiey, iż za panowania kalifow nauki w tym kraiu znacznie kwitnęły. Xięgom zaś Arabſkim winniśmy wiele, oſobliwie w filozofii i kunſzcie doktorſkim. Arabia mało miaſt, nayſławnieyſze Mekka, zaſzczycona pielgrzymſtwem Muzułmanow, i Medyna grobem Mahometa.

Aram, piąty ſyn Sema, oyciec Uſa, Hula, Gethera i Meſy, od ktorych poſzły narody Syryiſkie.

Aran, ſyn Tharego, brat Abrahama, umarł za życia ieſzcze oyca ſwoiego w Ur, mieście Chaldeyſkim. Synem iego był Loth, ktory był, rozdzieliwſzy maiętność ſwoią z Abrahamem, w Sodomie oſiadł.

Ararat, gora Armenii na ktorey korab Noego oſiadł.

Aratus, aſtronom i poeta, urodzony w Cylicyi, żył na dworze Antygona zwanego Gonatas, krola Macedońſkiego. Opiſał wierſzem niebieſkie konſtellacye, i dał tytuł xiędze Phænomena; te ſławny naſz Jan Kochanowſki wierſzem polſkim wyłożył.

Aratus Sycyonczyk, wodz ſprzymierzoney Rzeczypoſpolitey Acheyczykow; walecznie bronił oſtatka wolności Greckiey przeciw naſtępcom Alexandra krolom Macedońſkim; z Grekami nawet woyny prowadził. Plutarch opiſuiąc życie Arata, bardziey go ieſzcze z przymiotow umyſłu, niż z dzieł woiennych wyſławia i wielbi. Smierć iego była (iak twierdzą) z zadaney trucizny.

Araviſci, narody Pannonii, według powieści Tacyta, wraz z Oſeſami mieli ſiedliſka ſwoie tam, gdzie Węgry z Polſką graniczą.

Araxes, rzeka Azyi, wypada z gor Armenii, z impetem wielkim płynie, ztąd Wirgiliuſz:

Et pontem indignatus Araxes.

Nazywa ſię teraz ta rzeka Kolahz.

Arbela, mieyſce ſławne w Aſſyryi zwycięſtwem Alexandra wielkiego nad woyſkiem Daryuſzowym.

Arbitrium, ſąd polubowny, gdy ſtrony porzuciwſzy prawne ſtopnie, na wybranych do tego meżow moc rozſądzenia ſprawy zupełnie zdaią. Spoſob ten ſądu zdaie ſię być nayprzyzwoitſzy, z Rzymſkiego prawa poſzedł, i dotąd u wielu narodow, mianowicie w Polſzcze ieſt w używaniu. Ten, ktory prezyduie, nazywa ſię ſuperarbiter, zaſiadaiący arbitry, ſąd zaś kompromis.

Arc (Joanna d') poſpolicie zwana dziewica Aurelianſka, ſławna heroina w kroleſtwie Francuzkim. W oſmnaſtym roku wieku ſwego, gdy Angielczykowie kroleſtwo Francuzkie woiowali, i miaſto Aurelianſkie oblegli, przyſzła do krola Karola VII powiedaiąc, iż za boſkim rozkazem na pomoc iemu i kroleſtwu ſtawa; z początku krol lekce ważył takowe oświadczenie, ale potym dawſzy iey wiarę, zlecił iey część woyſka, z tym miaſto Aurelian od oblężenia uwolniła, liczne woyſka Angielſkie, pod kommendą Talbota zniosła; nakoniec krola Karola przeprowadziła do miaſta Reims, z ktorym koronę krolewſką odebrał. W dalſzych potym woiennych ſprawach tak ſię mężnie Angielczykom ſtawiła, iż ſprawiedliwie ią kroleſtwo Francuzkie wybawicielką z iarzma Angielſkiego nazywa. Gdy tak ſzczęśliwie nieprzyiacioł kraiu ſwoiego gnębi, w potyczce iedney od Angielczy-

gielczykow w niewolą wzięta, i iako czarownica w mieście Rothomagu ſpalona, w roku 1430, maiąc na ten czas wieku ſwego lat dziewiętnaście.

Arcesilaus, ſławny filozof, urodził ſię w Eolidzie mieście Azyi mnieyſzey, naſtąpił po Krateſie na miſtrzowſtwo ſzkoły Platonowey, a z czaſem nowey ſzkoły, nazwaney: druga Akademia, był fundatorem i herſztem. Zył pod czas 120 olympiady, umarł maiąc lat 75.

Archi-Episcopus, (arcy-biſkup) urząd doſtoieńſtwa, ſtopień znakomity hierarchii duchowney, z władzą nieiaką nad biſkupami Metropolii. Ta iuryzdykcya zawiſła na appellacyach, ktore od ſądow biſkupich do metropolii idą. Arcy-biſkup dyecezye biſkupow ſwoiey metropolii wizytować ma władzą. Zbor prowincyalny nakazać do niego należy, i on na nim prezyduie. Znaki powierzchowne iuryzdykcyi arcy-biſkupiey palliuſz, ktory wdziewa w niektore święta, i pod czas obrządkow, i krzyż, ktory przed nim noſzony bywa.

Archi-Dyakon, urząd hierarchii duchowney, maiący na ſobie obowiązek wizyty kościołow parafialnych, w ſwoim archi-dyakonacie, ztąd archi-dyakon okiem biſkupim nazwany.

Archi-Presbiter, przełożony nad duchowieńſtwem, w niektorych dyecezyach też ſame ma obowiązki wizytowania parafii, iako dziekani wieyſcy, foranei.

Archimedes, ieden z nayſławnieyſzych w ſtarożytności geometrow, rodem z Syrakuzy; przedziwnych kunſztu ſwoiego doświadczeń był wynalezcą, i tym ſpoſobem miaſta Syrakuzy bronił dzielnie, gdy go Marcellus z woyſkiem Rzymſkim trzymał w oblężeniu; nakoniec gdy to miaſto podeyściem wzięli Rzymianie, wielki ten człowiek z niezmiernym żalem ſamego Marcelluſa, w pierwſzym tumulcie zginął. Cycero nieſkończenie ſię tym ſzczycił, iż za bytności ſwoiey w Syrakuzie, nadgrobek tego wielkiego człowieka, od właſnych ziomkow zaniedbany, wynalazł.

Xięgi Archimedeſowe razem zebrane, Dawid Ricault do druku podał; ſą zaś naſtępuiące: Opera mechanica — Circuli dimenſio — de lineis ſpiralibus — de quadratura — de concordibus & ſphæroidibus — de numero arenæ.

Archi-Pelagus, część morza ſrodziemnego między Azyą i Grecyą, wiele wyſp w ſobie zawiera, te wſzyſtkie pod iarzmem Tureckim zoſtaią.

Archi-Synagogus, u żydow nazywał ſię przełożony zgromadzenia ſynagogi.

Architektura, kunſzt budowniczy; pierwiaſtki ſwoie miał w nayodlegleyſzy ſtarożytności. Potrzeba albowiem kazała ſchronienia ſzukać, to zaś domow było przyczyną.

Naypierwſze miaſto zbudowane było według świadectwa piſma świętego przez Kaima ſyna Adamowego; druga, o ktorey toż piſmo twierdzi, wieża i mury miaſta Babilonu przez Nemroda wnuka Noego.

Sławne w ſtarożytności gmachy, ktore cudami świata zwano, te były: w Egipcie piramidy i latarnia Alexandryiſka Faros; kościoł Dyany w Efezie; nadgrobek Mauzolea, małżonka Artemizyi krolowy; Labirynth w Krecie.

Grecy kunſzt budowniczy do naydoſkonalſzego ſtopnia przyprowadzili; przyświadczaią tę prawdę świadectwa dawnych piſarzow; dowodniey ieſzcze pozoſtałe oſtatki, w wielu mieyſcach, oſobliwie iednak w Athenach.

Gdy z zawoiowaniem Grecyi i Azyi, zbytek, a z nim kunſzta do Rzymu weſzły, miaſto to ſtołeczne na ow czas świata, naywybornieyſzemi gmachami oſobliwie od czaſow Auguſta ceſarza napełnione i ozdobione zoſtało; Pantheon albo świątnica wſzyſtkich bogow przez zięcia iego Agrippę zbudowana, dotąd ieſzcze trwaiący, wſpaniałością i guſtem oczy patrzących przeraża i bawi. Coliſeum albo Coloſſeum mieyſce igrzyſk w ruinach ſwoich niezmierną ieſzcze wſpaniałość oznacza; inne niezliczone świątnic, Bazylik, łaźni publicznych, oſtatki i ruiny, ſą dowodem naywybornieyſzego na ow czas architektury ſtanu.

Z upadkiem Rzymſkiego państwa i weyściem dzikich narodow, architektura uſzczerbek wzięła. Po Konſtantynie wielkie ſtawiane gmachy, ktore poſpolicie Gotſkiemi zowią, z trwałości tylko i śmiałego ſtawiania zaſzczyt maią. Wiek Medyceuſzow orzeźwiać zaczął nauki i kunſzta. Odtąd ſię i architectura wzniosła. Bazylika Sw. Piotra przewyżſza dawne gmachy wſpaniałością ſwoią; po wſzyſtkich kraiach architektura kwitnie: ieźli iednak w guście zdaiemy ſię z ſtarożytnemi rownać, w trwałości i mocy wewnętrzney gmachow ieſzcze śmy ich nie doſzli.

Gruntem architektury ſą pierwiaſtkowe iey rodzaie. Tych naycelnieyſzych ieſt pięć, Toſkańſki, Dorycki, Jońſki, Koryntſki, i Compoſitus złożony po części z Jońſkiego i Koryntſkiego. Do tych pięciu pierwiaſtkowich rodzaiow przykładaią niektorzy dwa poślednieyſze: Perſki i Coriatides, to ieſt figury człowiecze zamiaſt ſłupow.

Archi-Triclinus, albo princeps triclinii, w bieſiadach dawnych tak ſię nazywał ten, ktory ucztą, bankietem rozrządzał.

ARCHONTES, urzędnicy naywyżſi Rzeczypoſpolitey Atheńſkiey, poſtanowieni po dobrowolney za oyczyznę śmierci oſtatniego ich krola Kodruſa; było ich dziewięciu, i z nich ſkładał ſię trybunał maiący władzę w rzeczach nietylko cywilnych, ale nawet i duchownych. Naypierwſzy z Archontow prezydował, i pod iego imieniem akta całego roku datowano, tak iak w Rzymie pod imieniem konſulow. Urząd Archontow był roczny, nietylko zaś w Athenach ale i w innych wielu miaſtach Grecyi i Azyi podobni urzędnicy uſtanowieni byli.

ARCHYTAS, obywatel Tarentu, naywyżſze urzędy oyczyzny ſwoiey piaſtował z wielką ſwoią ſławą, i pożytkiem wſpoł-obywatelow. Tamteyſzych wiekow piſarze zagęścili pochwałami iego, wydane od ſiebie xięgi, naybardziey Plato, ktorego u Dyonizyuſza tyranna od śmierci uwolnił. Cokolwiek mu zbywało czaſu od zabaw publicznych, łożył go ten zacny mąż na naukę, y był miany za naycelnieyſzą podporę ſzkoły Pythagoreſowey. Piſał xiąg wiele w rozmaitych materyach oſobliwie w matematyce.

ARCTICUS POLUS, wierzchołek globuſu ziemſkiego naprzeciw antarktycznemu; kraie poſpolicie zwane arktyczne, że pod nim leżą, ſą: Nowa Zemla, Spitsbergen, nowa Groenlandia &c.

ARCTOPHILAX, konſtellacya, inaczey zwana Bootes, ſłowo to z greckiego, oznacza ſtrażnika niedźwiedziowego, bliſko albowiem konſtellacyi wielkiego niedźwiedzia Arctophilax leży.

ARCTURUS gwiazda wielka, bliſko w porządku konſtellacyi ogona niedźwiedziego; częſta o niey w dawnych autorach wzmianka:

Arcturum, pluviasque Hiadas, geminosque Triones.

Virgilius.

Piſmo święte wſpomina także o tey gwiazdzie, gdy mowi w xięgach Joba: *Qui fecit Arcturum, & Oriona, & Hyadas, & interiora auſtri. Nunquid conjungere valebis micantes ſtellas Plejadas, aut gyrum Arcturi poteris diſſipare?*

ARCULÆ, Aves, w wieſzczbach pogańſkich nazywały ſię tak ptaki z tey przyczyny:

Arculæ aves, quia arcebant, ne quid fieret.

ARCULUS, u Rzymian bożek ſkładow, ſkrzyń, i rozmaitego rodzaiu naczynia, ſłużącego do ſchowania ruchomości.

ARDELIONES, rodzay ludzi, o ktorych Phedrus tak mowi: *Eſt Ardelionum quædam Romæ natio, trepidè concurſans, occupata in otio, gratis anhelans, multa agendo nihil agens, ſibi moleſta, & aliis odioſiſſima.*

W każdym mieście ſtołecznym, a oſobliwie przy dworach na Ardelionach nie zbywa.

ARDENNA ſylva, bory rozciągłe dawney Gallii, według opiſania Cezara, ciągnęły ſię od brzegow Renu, aż do kraiu Nerwianow, na mil przeſzło ſto.

ARDIÆI, narody Illiryi graniczące z Kataryatami. Servius Fulvius Flaccus zwyciężył ie roku Rzymu 617 i obywatelow z nad morza wgłąb z kraiu przenioſł.

ARELATUM, miaſto Gallii Narboneńſkiey, nazywa ſię teraz Arles; ma ſwego arcy-biſkupa, leży w Prowancyi.

AREOPAGUS, naywyżſzy trybunał i ſenat Rzeczypoſpolitey Atheńſkiey, wraz z iey pierwſzym założeniem uſtanowiony, w dalſzych czaſach Solon prawodawca Atheńſki powagę i dzielność nieco nadwerężoną zupełnie mu przywrocił. Liczba ſenatorow w Areopagu według Dyogeneſa Laercyuſza była 360. Ze Areopag trwał ieſzcze pod panowaniem Rzymſkim, przyświadczaią dzieie apoſtolſkie, gdy czynią wzmiankę o mowie świętego Pawła apoſtoła w Areopagu.

ARETAS, krol części Arabii, że miał iuryzdykcyą w Damaſzku, znać z liſtu Pawła świętego, w ktorym piſze, iż przełożony tego krola chciał go wydać, ale przez braci w koſzu z murow ſpuſzczony, uſzedł rąk iego.

ARETHUSA, źrzodło ſławne w Syrakuzach; przemiany Nimfy Arethuſy i iey awantury z Alfeuſzem, co Owidyuſz opiſue.

ARETINUS (Gwido) benedyktyn, wynalazca początkowych not muzycznych, z pierwſzey ſtrofy hymnu kościelnego o S. Janie Chrzcicielu.

Ut — queant laxis
Re — ſonare fibris
Mi — ra geſtorum
Fa — muli tuorum
Sol — ve polluti
La — bii reatum.

ARETINUS (Piotr) wytwornością kraſomowſtwa, wielkością nauki, ale też niemniey ſkażeniem obyczaiow i bezbożnością aż nadto ſławny. Krytyk ziadły, monarchom nawet nie przepuſzczał, ztąd nazwany: flagellum principum. Do tey nakoniec zuchwałości przyſzedł, iż kazał bić Numiſmata i nad wyobrażeniem ſwoim kłaść napis: *Il divino Aretino*; umarł roku 1556, wieku 65.

ARGENTINUS, bożek ſrebra, ſynem był bogini Pecunia. Swięty Auguſtyn wſpomina o czci, ktorą mu wyrządzano; w każdym wieku to boſtwo znayduie czcicielow.

ARGENTORATUM, oſada niegdyś Rzymſka w kraiu Wangonow, dziś ſtołeczne miaſto Alzacyi; było niegdyś wolnym teraz do Francyi należy.

Arginusæ, wyſpy na morzu Egeyſkim, ſławne bitwą morſką między Lacedemonią i Atheńczykami, ktorzy znamienite zwycięztwo odnieśli.

Argippei, narody Scythyiſkie, według Herodota miały oſady ſwoie w kraiu podgornym. Tenże baieczną uludzony powieścią śmie twierdzić, iż ludzie tameczni przez ſześć mieſięcy zimy zamrożeni, ożywiaią ſię na wioſnę.

Argolis, kroleſtwo ſławne dawney Grecyi, ſtolicą iego było miaſto Argos. Inachus roku od ſtworzenia 2148 naypierwſzym był kraiu tego rządzcą. Agamemnon ieden z naſtępcow iego, naywyżſzą miał władzę nad woyſkiem ſprzymierzonym Grecyi, pod czas woyny Troianſkiey. Oſtatni krol tego kraiu był Meltas, tego lud z władzy i życia wyzuł; odtąd na wzor innych Rzeczypoſpolitych Greckich rządzili ſię; nakoniec przemożnością Rzymſką wraz z reſztą Grecyi pokonani, pod rozmaite iarzma przechodzili, teraz pod Tureckim ięczą.

Argentus (Jan) Jezuita, ieſt w druku: iego Status Societatis Jeſu in Polonia & Lithuania Anno 1616.

Argonautowie, tak nazwani od okrętu Argo, na ktorym ſię wybrali do Kolchow po złote runo, za przywodztwem Jazona. Owidyuſz i inni ſtarożytni autorowie ſzeroce przypadki rozmaite ich żeglugi opiſali.

Arggraspides, od tego nazwani, iż śrebrne puklerze noſili, ſkładali naycelnieyſzy pułk woyſka Alexandra wielkiego.

Argumentum albo argument, w obſzernym tłomaczeniu ieſt iedno, co propozycya wywiedziona, albo do wywodu podana. Argument podług wyrazu i użycia logikow bierze ſię za wywod uczyniony przez rozſądek o rzeczy, uczyniony, mowię, w pewnym ułożonym kſztałcie (certò artificiò), przez ktory kſztałt; albo wywodu tego racye i przyczyny ſą odkryte, na ten czas nazywaią go *Syllogizmem*; albo w części tylko odkryte, i to tey, ktora naybliżey wnioſek wydaie, a ten kſztałt argumentu nazywaią *Entymema*. Są ieſzcze i inne kſztałty argumentow pod rożnemi nazwiſkami chodzące, ktore oſobnemi tytułami ſą wyznaczone.

Argus, ſtooczny, ſynem był Areſtora, ſtrażnikiem nimfy Ino przemienioney w iałowicę. Merkuryuſz, żeby ią odzyſkał, zabił Arguſa z rozkazu Jowiſzowego. Cała ta powieść znayduię ſię w przemianach Owidyuſzowych.

Ariadna, corka Minoſa krola Krety, użyczonym nici kłębkiem Tezeuſza z zakrętow Labiryntu uwolniła; gdy zaś ten, zwyciężywſzy Minotaura, do oyczyzny wracał, na fundamencię zaprzyſiężoney ſobie wzaiemnie wiary, dała ſię z domu oycowſkiego uwieść. Porzucona od niego na wyſpie Naxos, gdy ſobie z rozpaczy śmierć zadać chciała, znaleziona od Bachuſa i za małżonkę przybrana. Na pamiątkę tey powieści, coroczne na wyſpie Naxos odprawowały ſię uroczyſtości i igrzyſka, zwane: Ariadnea.

Arias Montanus, hiſzpan, theolog zawołany XVI wieku, piſał: Elucidationes in Evangelia — in Acta Apoſtolorum — Epiſtolas — Apocalypſim — Commentaria in XII prophetas — in XXX priores pſalmos — in Iſaiam — Antiquitatum Judaicarum lib. IX.

Aricini, narod Włoſki, miaſto ich ſtołeczne Aricia. Od Rzymu do obywatelſtwa przypuſzczeni, ſtali ſię cząſtką ludu Rzymſkiego.

Arideus, ſyn Filippa, brat Alexandra wielkiego, dla nieſpełna zdrowego rozumu po śmierci brata lubo ogłoſzony krolem, trzymany iednak był pod opieką i ſtrażą wodzow Alexandrowych. W ſześć lat potym z rokazu Olimpii matki Alexandra zabity.

Ariei, narod dawnych Niemiec, mieſzkaiący między Wartą a Wiſłą. Siedliſko iednak takowe barbarzyńskiey dziey oſadę Sarmatow zda ſię oznaczać.

Aries, pierwſzy z znakow dwunaſtu zodyacznych, w poſtaci barana.

Arimanius albo Arimanes, boſtwo u Perſow. Za ſprawcę wſzego złego był miany. Ztąd Manicheyczykow błędy początek wzięły, naznaczaiących iſtności oſobne początkami i ſprawcami złego lub dobrego.

Arimaspes, narody Scythii. Herodot ich iednookiemi nazwał.

Arimathii albo Arimanthia, miaſto Paleſtyny; z niego był rodem Jozef uczeń, ktory ciało zbawiciela za pozwoleniem zwierzchności z krzyża zdiął, i z wſzelką uczciwością w właſnym grobie złożył.

Ariminium, Rimini, miaſto Włoſkie. Za Rubikon pod nim płynący żadnemu wodzowi Rzymſkiemu z woyſkiem przeyść ſię nie godziło. Juliuſz ceſarz nad brzegami tey rzeki gdy ſtanął, długo rozmyślał czy miał daley zbroyno poſtąpić. Skoczył nakoniec w wodę, mowiąc: *jacta eſt alea*, i to było pierwſzym haſłem zguby wolności Rzymſkiey.

Arion, wierſzopis i muzykant ſławny, wynalezcą był tego rodzaiu rytmow, ktory Dytyrambem zowią. Według baiecznych mithologii powieści, wrzucony w morze, na grzbiecie delfina na brzeg był wyniesiony.

Ariost

Ariost (Ludwik) ſławny rymotworca Włoſki, żył w wieku XV. Nayſławnieyſze iego dzieło poema o Rolandzie albo Orlandzie. Piſał także Komedye. Umarł R. 1533.

Aristarchus, ſławny krytyk, ale zbyt zaſadzaiący ſię na własnym zdaniu, a przeto częſtokroć nieſprawiedliwy. O nim powiedziano: *Homeri verſum negat, quem non probat.* Taką zaś po ſobie zoſtawił reputacyą, iż dotąd oſtrych krytykow, Ariſtarchami zowią, na wzor Horacyuſza in arte poetica:

Vir bonus & prudens verſus reprehendet inertes.
Culpabit duros; incomptis allinet atrum
Transverſo calamo ſignum; ambitioſa recidet
Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
Arguet ambiguè dictum; mutanda notabit,
Fiet Ariſtarchus. . . . . .

Aristides, Atheńczyk, nazwany ſprawiedliwym; naywyżſze kraiu ſwoiego urzędy z wielką ſławą piaſtował, ale dla cnoty ſwoiey wyſtępnym niemiły, a przeto, że nadto poczciwy, na fundamencie prawa oſtracyzmu ſkazany był na wygnanie. Plutarchus życie tego przezacnego męża opiſał.

Aristides, ſławny kraſomowca; żył za czaſow Marka Aureliuſza ceſarza, umarł iako niektorzy twierdzą w Smirnie, maiąc lat 60. Iego dzieła kraſomowſkie zebrane razem wyſzły z druku roku 1722 w Anglii za ſtaraniem Samuela Gebb Angielczyka, ktory do oryginalnego Greckiego textu tłumaczenie łacińſkie przyłączył.

Aristippus, filozof, uczeń Sokrateſa. Naywiękſzą życia ſzczęśliwość na rozkoſzach zaſadzał. Wierny maxym ſwoich wykonywacz, żył wygodnię, niczego zmyślności ſwoiey nie żałuiąc. Piſał xiąg wiele, ale do wiadomości wieku naſzego nie doſzły.

Aristogiton, Atheńczyk, wraz z przyiacielem ſwoim Harmodyuſzem zgładzili z świata tyranna Athen Hipparcha, brata Hippiaſowego; ten oſtrzeżony zbroyno ſię im ſtawił, i tak obydway ci obrońcy wolności Atheńſkiey ofiarą ſię ſtali dobra publicznego. Pamięć ich po wypędzeniu tyrannow w Athenach poſągami, uroczyſtościami i igrzyſkami po wſzyſtkie wieki wielbiona była.

Aristokracya, rząd liczbie wybranych ludzi powierzony; w teraznieyſzym wieku Aryſtokracya częſtokroć z monarchią, i demokracyą ſię razem mieści, w Wenecyi tylko ſama przez ſię kwitnie.

Aristophanes Atheńczyk, autor wielu komedyi, dziewięć, ktore ſię zoſtały, daią poznać niepoſpolitą i ſtylu wytworność i gruntowne poznanie ludzi.

Aristoteles, wodz ſzkoły Perypatetykow. Urodził ſię w Stagirze mieście Macedonii, roku przed narodzeniem pańſkim 354. W ośmnaſtym roku do ſzkoły Platonowey przypuſzczony, ſtał ſię wkrotce iednym z nayznakomitſzych uczniow tego wielkiego miſtrza. Filip, krol Macedonii, ſławą iego uprzedzony, miſtrzem go Alexandra, ſyna ſwoiego, uczynił. Jakoż przez lat ośm był nauczycielem tego zawołanego bohatyra. Przepędził ten znakomity mędrzec reſztę życia ſwoiego w Athenach, trzymaiąc otwartą zawzdy ſzkołę w mieyſcu zwanym Lyceum. Umarł w Chalcis mieście wyſpy Eubeii dwoma laty przed śmiercią Alexandra wielkiego, maiąc na ten czas lat 68. Wieść, iakoby ſię miał w Euryppie utopić, dla tego, iż nie mogł dociec przyczyny zawrotow tey odnogi morſkiey, żadną powagą ſtarożytnych autorow wiary godnych wſparta nie ieſt.

Xiegi Aryſtoteleſowe powiękſzey części do wiadomości naſzey doſzły, za co naywiękſzą wdzięczność filozofom Arabſkim mieć należy. Ale też przedoſtatnie wieki przeſadziły nieco w uwielbieniu zdań Aryſtoteleſowych, ślepo idąc nie za konwikcyą rzeczy ale za powagą mowiącego. Niektore xięgi Aryſtoteleſa na polſki ięzyk przetłumaczył Sebaſtyan Petrycy, i do druku podał w Krakowie R. 1605.

Aristoxenes, filozof, rymotworca i muzyk ſławny, rodem z Tarentu miaſta Włoſkiego. Piſał xiąg wiele, z tych tylko zoſtały: Elementa harmonica; podane nayprzod do druku w Wenecyi in 4to roku 1561.

Arithmancya albo Arythmomancia, kunſzt wieſzczbiarſki z rozmaitego ułożenia liczb.

Arithmetika, kunſzt liczby; rozmaite oney przymioty i własności obwieſzczaiący.

O początku tego kunſztu doſtateczney pewności nie maſz, zapewne iednak z pierwſzym porządnym towarzyſtwem zaczął ſię. Egipcyanie że mieli wiadomość liczby, rzecz pewna; Pytagoras ią ztamtąd powziął. Od Grekow Rzymianie wiadomość rachunkow powzięli.

Autorowie dawni, ktorzy o Aritmetice piſali, byli naſtępuiący: *Euclides*, *Nicomachus*, *Diophantes Alexandryiſki*, i *Theon Smirneńczyk*.

W roku 1566 Sylander zebranie nauki dawnych aritmetikow do druku podał; w XII wieku Jordanus w teyże materyi xięgę napiſał.

Spoſob rachowania naydawnieyſzy był na palcach albo kamyczkach. Pliniuſz twierdzi: iż ſtaro-

ſtarożytni do ſtu tyſięcy tylko rachować umieli.

Liczby Rzymſkie były i ſą dotąd z liter wyiąwſzy *I. II. III. IV.* aż do dzieſięciu, w ktorych iednakże litera *I* znayduie ſię; dzieſięć ma znak literę *X*, pięćdzieſiąt *L*, ſto *C*, pięć ſet *D*, tyſiąc *M*.

Liczby, ktore teraz w poſpolitym używaniu ſą, od Arabow mamy.

Arka albo Korab Noego, z rozkazu bożego ſporządzony, w czaſie potopu, tego patryarchę, z żoną, dziećmi, i rozmaitego rodzaiu zwierzęty, od zguby powſzechney uwolnił.

Arka przymierza, ſkrzynia za rozkazaniem bożym ſporządzona, i w niey złożone tablice Moyżeſzowe, xięgi prawa, naczynie manny i laſka Aaronowa. Przytomność boża oſobliwym ſpoſobem w tym złożeniu arki wydawała ſię; mieyſce, gdzie była złożona, zwało ſię: Swięte-Swiętych, i raz tylko w rok naywyżſzemu kapłanowi tam wchodzić godziło ſię. Piſmo boże iey formę, cuda przez nią działane, i inne iey tyczące ſię okoliczności obſzernie wypiſuie.

Arkadya, prowincya Peloponezu, ze wſzyſtkich innych, ta ſama tylko nie nadmorſka. Pelasgus naypierwſzy w tym kraiu mieſzkać począł, i od iego nazwiſka z początku nazywała ſię Pelaſgią. Triptolemus potym iey krola Arkuſa goſpodarſtwa rolnego nauczył, i od tego czaſu Pelaſgowie Arkadyiczykami nazywać ſię poczęli. W dalſzym czaſie zrzuciwſzy krolow Arkadya na wzor innych Rzeczypoſpolitych Grecyi, rządziła ſię. Nakoniec wraz z Grecyą iarzmo Rzymſkie ten kray przyiąć muſiał. Turcy go teraz poſiadaią.

Arkady, nazwiſko Akademii w Rzymie; każdy, ktory do niey przyięty bywa, bierze nazwiſko paſterza Arkadyi i pole w mniemanym kraiu do paſtwiſka.

Arkadyusz, ceſarz wſchodni, ſyn Theodozyuſza, brat Honoryuſza ceſarzow, ſłabością umyſłu, panowanie ſwoie mniey pomyślnym uczynił; powierzchowność albowiem tylko powagi ceſarſkiey przy nim była, władza zaś w ręku Eudocii, żony Eutropiuſza faworyta, i innych. Umarł roku 408.

Armenia, kroleſtwo niegdyś w Azyi znamienite, dziś pod władzą Turecką zoſtaie, i onym haracz płaci.

Armilustrium, uroczyſtość u Rzymian, pod czas ktorey kapłani zwani Salienſes, uzbroieni iak do potyczki, rozmaite czynili igrzyſka. Obrządki te przypadały drugiego dnia marca.

Arminius, ſyn Sigimera, wodz ſławny ſprzymierzonych narodow Niemieckich. Warruſa konſula Rzymſkiego zwyciężył; Maroboduuſa przeciwnika ſwego z kraiu wygnał. Poki żył przemożności Rzymſkiey tak ſię dzielnie opierał, iż pokonawſzy tyle rozmaitych narodow, w Niemczech niezwyciężony odpor znaleźli. Smierć gwałtowna Arminiuſza około roku pańſkiego 17, otworzyła Rzymianom pole do zwycięztw; ten zaś waleczny kraiu obrońca, od własnych krewnych zabity, maiąc lat 37.

Armoricæ Civitates, tak ſię dawniey nazywały miaſta nadbrzeżne oceanu w Gallii Celtyckiey, gdzie teraz Brytannia i część Normandyi.

Arnaldus (Antoni Arnauld) doktor Sorbońſki, herſzt tych, ktorych Janſeniſtami nazywano, mąż wielce uczony, umarł w Bruxelli roku 1694 wieku 82.

Santoliuſz takowy dał napis pod wyobrażeniem Arnalda.

Per quem Religio ſtetit inconcuſſa, fidesque
Magnanima & pietas, & conſtans regula veri.
Contemplare virum: ſe totam agnoſcit in illo
Rugis pulchra ſuis Patrum rediviva vetuſtas.

Piſał xiąg wiele oyczyſtym ięzykiem, naywięcey w materyi diſput o propozycyach Janſeniuſza.

Łacińſkie iego xięgi: in decretum Romanæ inquiſitionis de auctoritate Principum Apoſtolorum Petri & Pauli notationes — Propoſitiones Theologicæ duæ de quibus hodie maxime diſputatur clariſſimè demonſtratæ — Reſponſio ad Holdenum-Analytica ſynopſis doctrinæ libri S. Auguſtini de correptione & gratia — Trias SS. Patrum de gratia Chriſti.

Arnaldus (d'Andilli) brat wzwyż wſpomnionego piſał xiąg wiele oyczyſtym ięzykiem, hiſtoryi żydowſkiey Jozefa, tłumaczenie naybardziey ſzacowane ieſt. Umarł roku 1674, wieku 85.

Arnobius, kraſomowca. Kwitnął w III wieku, uczył ſzkoł w Numidyi, w mieście Sykka. Doſzły wieków naſzych xięgi iego przeciw bałwochwalſtwu. Trythemiuſz twierdzi o iego kommentarzach na pſałterz.

Arnobius młodſzy; ſą xięgi iego: de trino Deo & uno — de duabus in Chriſto ſubſtantiis — de liberi arbitrii & gratiæ concordia.

Arnolfus z Rotterodamu, żył w XIV wieku, piſał xięgi: Noſce te ipſum, ſive ſpeculum conſcientiæ — Somnium doctrinarum — Canonicalis expoſitio in regulam S. Auguſtini — Lectura ſuper conſtitutionibus Benedicti XIII. — Speculum collationum juris, ſive remiſſorium juris tam civilis quam canonici — Speculum Philoſophorum & Poëtarum — Moraliſatio — Gnoſotholitos, ſive ſpeculum conſcientiarum.

Arobes, miara w Ameryce Hiszpańskiey i Portugalskiey, zawiera w sobie 26 funtow i puł wagi Amszterdamskiey.

Arondeliana Marmora, tablice starożytne staraniem Thomasza Arondel sprowadzone do Anglii z wyspy Paros. Na nich chronologia dzieiow Greckich, osobliwie Ateńskich dokładnie wyryta iest, od pierwszego roku Cekropsa na lat 1582 przed narodzeniem pańskim, aż do roku 4360 peryodu Juliuszowego, to iest do roku 354 przed narodzeniem pańskim. Zawiera więc w sobie ta chronologia lat 1228. Marmury te złożone są teraz w akademii Oxfordskiey. Naypierwszy Jan Xelden roku 1629 te marmury opisał. W roku 1677 Humfridius Prideux naydokładnieysze tych tablic podał do druku opisanie, pod tytułem: Marmora Oxoniensia.

Arpa albo Arpha, bożyszcze z tych, ktore pospolicie zwano: *Dii minorum Gentium.*

Arpagus, powszechny przydomek dzieci zmarłych w niemowlęctwie. Ciał ich u Rzymian nie palono, ztąd Juvenalis:

Terra clauditur infans
Vel minor igne rogi.

Arphaxad syn Sema, narodził się we dwie lecie po potopie. W trzydziestym piątym roku wieku swego zrodził Salego, żył lat czterysta trzy. Umarł roku od stworzenia 2096.

Arphaxad, krol Medow. Pismo święte czyni o nim wzmiankę na początku xięgi Judyth, opisuiąc, iak zbudował miasto Ekbathanę, i iako potym zwyciężony został.

Arpinum, miasto Włoskie, sławne urodzeniem Cycerona. Dziś się ieszcze nazywa *Arpino*, i leży w prowincyi krolestwa Neapolitańskiego, zwaney *Terra di Lavoro.*

Arretini, narod Włoski wspomniany od Pliniusza; ich stolica była *Arretium* dotąd zowiąca się *Arezzo.*

Arrha, termin łacińskich prawnikow, znaczy zadatek, pochodzić zda się z hebrayskiego słowa Arabon.

Arrhianus poeta, żył za czasow Augusta i Tyberyusza; ten ostatni w greckich wierszach, według świadectwa Tacyta usiłował być iego naśladowcą: *Fecit (Tiberius) & græca carmina, imitatus Euphorionem & Rhianum & Parthenium.* Suidas powieda, iż wierszami życie Alexandra wielkiego na xiąg 24 rozdzielone, opisał.

Arria, małżonka Petusa, heroina Rzymska; tego konsularnego męża gdy cesarz Klaudyusz na śmierć skazał, namawiała go, aby dobrowolną śmiercią uniknął zelżywości publiczney kary, gdy widziała, iż się śmierci obawiał, przebiła się sama w oczach iego, i podaiąc wyięty z piersi puginał, rzekła owe pamiętne słowa: *Pete, non dolet. Martialis* odwagę tey heroiny tak opisał:

Casta suo gladium cum traderet
Arria Pæto,
Quem de visceribus traxerat ipsa
suis:
Si qua fides, vulnus quod feci, non
dolet, inquit,
Sed quod tu facies, hoc mihi, Pæte, dolet.

Arsacides, nazwisko powszechne krolow Perskich albo Parthow następcow Arsacyusza I. krola.

Arsenal, mieysce na skład i robienie broni rozmaitego rodzaiu. Arsenał Paryski, za czasow Henryka IV. krola fundowany, takowy ma na drzwiach przy pierwszym weyściu napis:

Ætna hæc Henrico vulcania tela
ministrat,
Tela gigantheos debellatura furores.

Artaxerxes I. krol Perski nazwany *Longimanus* Długo-ręki, synem był Xerxesa, po ktorym wstąpił na tron Perski R. 465 przed narodzeniem bożym, zaboycę oyca swego Artabana, na pierwszym zaraz wstępie śmiercią ukarał; porządek należyty w rząd kraiu wprowadził. Themistoklesa wygnanego z Grecyi łaskawie przyiął, i hoynie do śmierci podeymował: Egypcyanow zbuntowanych zwyciężył. Panowawszy lat 42 w pokoiu żywota dokonał.

Pismo S. w xięgach Ezdraszowych czyni o nim wzmiankę. On albowiem Ezdraszowi pozwolił wrocić się do oyczyzny i wziąć z sobą tyle Izraelitow, ileby ich tylko chciało być w iego towarzystwie. W dalszym czasie Nehemiasz otrzymał od tegoż monarchy pozwolenie mury Jerozolimy odnowić i naprawić. Działo się to R. od stworzenia 3550. panowania Artaxerxa 20.

Artaxerxes II. zwany Mnemon, syn Daryusza, wnuk Artaxerxa I. Cyrusa młodszego brata bunt wkrotce nastąpił, po wstąpieniu iego na tron, i byłby może pomyślnie się zakończył, gdyby był Cyrus w batalii pod Kunaxą nie zginął. Umarł R. 362 przed narodzeniem Chrystusa panował lat 43.

Artemizia, małżonka rodzonego brata swego Mauzola, krola Karyi i Halikarnassu. Po śmierci męża w wdowim stanie przetrwała, rządząc chwalebnie państwo. Jey przywiązanie do Mauzola do tego punktu przyszło, iż iak twierdzą niektorzy pisarze, prochy spalonego w trunku wypiła. Nadgrobek przez nię małżonkowi wystawiony, cudem świata nazwany został; Pliniusz tak go opisuie: „*Scopas habuit æmulos eadem ætate, Bryaxim & Timotheum & Leocharem, de quibus simul dicendum est, quoniam pariter cælavêre*

 „*Mauso-*

„ *Mauſolo Cariæ regulo, qui obiit*
„ *Olympiadis centeſimæ ſextæ annô*
„ *ſecundo. Opus ut id eſſet inter*
„ *ſeptem miracula mundi; ii ma-*
„ *ximè artifices effecère. Patet ab*
„ *auſtro & ſeptentrione ſexagenos*
„ *ternos pedes, brevius a fronti-*
„ *bus. Toto circuitu pedes qua-*
„ *dringentos undecim. Attollitur*
„ *in altitudinem viginti quinque*
„ *cubitis; cingitur columnis tri-*
„ *ginta ſex. Pteron vocavere. Ab*
„ *oriente cælavit Scopas, a ſepten-*
„ *trione Bryaxis, a meridie Ti-*
„ *motheus, ab occaſu Leochares.*
„ *Priusquam peragerent, Regina*
„ *Artemiſia, quæ mariti memoriæ*
„ *id opus extrui juſſerat, obiit.*
„ *Non tamen receſſerunt, niſi abſo-*
„ *luto jam, id gloriæ ipſorum ar-*
„ *tisque monumentum judicantes,*
„ *hodieque certant manus. Ac-*
„ *ceſſit & quintus artifex. Nam-*
„ *que ſupra Pteron Pyramis alti-*
„ *tudine inferiorem æquavit, vi-*
„ *ginti quatuor gradibus in metæ*
„ *cacumen ſe contrahens. In ſum-*
„ *mo eſt quadriga marmorea, quam*
„ *fecit Pythis. Hæc adjecta, cen-*
„ *tum quadraginta pedum altitu-*
„ *dine totum opus includit.* „

Arvaci, narody w Hiſzpanii dawney, ich miaſto ſtołeczne Numancya, ſławne oblężeniem Scypiona młodſzego, ktory Karthaginę zburzył.

Arvales Fratres, nazywali ſię u Rzymian kapłani, czyniący ofiarę boſtwom polnym na uproſzenie urodzaiow ziemi.

Arverni, narod Gallii Celtyckiey; początki ſwoie tak iako i Rzymianie zaciągali od Troian, ztąd ow wierſz Lukana.

Arvernique auſi Latio ſe dicere fratres
Sanguine ab Illiaco populi.

Aruspices, patrz Haruſpices.

AS.

As, gatunek miedzianych pieniędzy u Rzymian. Plinius piſze: iż Servius Tullius, ſzoſty krol Rzymſki, pierwſzy był, ktory tego gatunku monetę bić kazał. — As ten dzielił ſię na 12 uncyi, waga iego dochodziła bliſko 23 łotow wagi Kolońſkiey, podług ktorey mennica Warſzawſka wybiia ſwoię monetę. — Waga ta Aſſu zmnieyſzała ſię z czaſem u Rzymian; i tak za pierwſzey woyny Kartaieńſkiey, podług świadectwa wſpomnionego Pliniuſza, As trzymał tylko ſzoſtą część wagi dawney, a zatym dwie tylko uncye teyże wagi dawney: *librale pondus æris imminutum bello Punico primo, cum impenſis reipublicæ non ſufficeret.* — Za drugiey woyny Kartaieńſkiey As trzymał tylko iednę uncyą dawną miedzi: *Annibale urgente, Q. Fabio Maxi: Dictatore Aſſis uncialis fuit &c.* Plin: a około roku Rzymu 563 trzymał tylko As wagi puł uncyi albo łot, i przy tey wadze zoſtał (iak ſię zdaie) aż do czaſow Konſtantyna W. — Naydawnieyſzy As trzymał tyle miedzi, ile iey trzymaią naſze 84 groſze miedziane, bite od roku 1766. Poźnieyſzych czaſow As trzymał tylko iey tyle, ile trzymaią 14 groſzy naſzych. *As uncialis* zaś tyle, ile groſzy 7 trzymaią. *Semiuncialis* ile groſzy $3\frac{1}{2}$ ważą. — As Rzymſki dzielił ſię na mnieyſze monety utrzymuiąc zawſze pryncypalny ſwoy podział na 12 uncyi. I tak naymnieyſzy pieniądz nazywał ſię *uncya*, to ieſt dwunaſta część Aſſu. *Sextans* ſzoſta część Aſſu albo dwie uncye. *Quadrans* czwarta część Aſſu, albo 3 uncye; zkąd także nazywano kwadrans. *teruncius. Triens*: trzecia część Aſſu, to ieſt 4 uncye. *Quincunx*: 5 uncyi. *Semis* puł Aſſu, albo 6 uncyi. *Septunx*: 7 uncyi. *Bes* albo *Des*: 8 uncyi. *Dodrans* 9 uncyi. *Dextans*: 10 uncyi. *Deunx*: iedenaście uncyi — Uncya ieſzcze dzieliła ſię na dwie części, zwane *Semuncia*, i na ſześć pomnieyſze części *Sextulæ* nazwane. — Za pierwſzey wagi Aſſu, trzymałaby ſextula wagi trochę więcey iak groſz naſz miedziany ieden; ale po oſtatnim osłabieniu tey monety, kiedy uncya miedzi trzymała tylko tyle wagi, ile naſz ſzeląg waży, zoſtaie wątpliwość, ieżeli z tak drobney uncyi ſextule wybiiano. — Wyraz ſtępla na pieniądzach Serwiuſza oznaczał głowę bydląt, od czego te pierwſze pieniądze: *pecunia* nazywano: *Servius rex ovium boumque effigie primus ſignavit æs - - - Signatum eſt nota pecudum, unde pecunia appellata...* Plin. Hiſt. L. 18. C. 3. — Lib. 33. C. 3. — Gdy ſzacunek monet tych zniżać ſię począł; odmieniono ſtępel ich około roku Rzymu 500, daiąc z iedney ſtrony twarz Januſa, z drugiey ſztabę kończyſtą okrętu: *nota æris fuit Janus geminus, ex altera parte roſtrum.* Plin. Dawano rożne inne poſtaci bożyſzczow na mnieyſzych monetach, ale z drugiey ſtrony zawſze wybiiano ſtatek morſki. Za ceſarzow znaczono pieniądze twarzą panuiącego.

As, był także nazwiſkiem całości albo maſſy fortuny, ktorą ſchodzący teſtamentem na ſukceſſorow dyſponował. Podobnież iak w monetach dzielił ſię na 12 części, i podobneż iak tam nazwiſka tymże częściom dawano. I tak nazywano dziedzica całkowitey fortuny: hæredem ex aſſe. Gdy ſię zaś fortuna dzieliła na głowy nierownie, nazywano: hæres ex Dodrante, ex quadrante, triente &c.

As, ieſzcze u Rzymian znaczył całkowitość miary roli, nazwaney Jugerum, a tak *uncia terræ* była dwunaſtą częścią morgu Rzymſkiego

go albo Jugeri. *Sextans* ſzoſtą częścią, *Triens* trzecią *&c.* Jugerum takowe albo As terræ w ogolności zabierał 28,800 ſtop kwadratowych. *Uncia terræ* trzymała 2400 ſtop kwadratowych.

As albo Ass: ieſt ieſzcze nazwiſkiem w Hollandyi części naymnieyſzey wagi ſrebra, na ktore ſię grzywna podziela, i ieſt w używaniu do ewaluacyi monet w oddziele ſrebra czyſtego od przypadkowey miedzi. I tak Kolońſka grzywna, podług ktorey mennica Polſka wybiia ſrebrne pieniądze, zawiera w ſobie: uncyi 8 czyli = łotow 16 = drachm albo quintlow.. 64 = denarow 256 = Aſſow Hollen: 4 8 6 4.

Asa, krol Judy wſtąpił na tron po śmierci oyca ſwoiego Abiama. Zaraz w pierwiaſtkach panowania wſzyſtkie bożyſzcza poznoſić kazał; z Baazą krolem Izraela woynę prowadząc, ſkarbami kościoła bożego kupił ſobie pomoc Benedada, krola Syryi. Strofowany o to przez proroka Hananiaſza, do więzięnia go wtrącić rozkazał. Umarł w 39 roku panowania.

Asbystes, narod Libii; graniczyli z Cyreneyczykami.

Ascanius, ſyn Eneaſza i Kreuzy. W kilka czaſow po zburzeniu Troii znowu do oyczyſtego ſiedliſka powrocił, i zebrawſzy rozproſzonych Troiańczykow, odnowił dawnieyſze Troiańczykow państwo.

Ascaniusz, drugi ſyn Eneaſza i Kreuzy, nayprzod zwał ſię Euryleon, po śmierci oycowſkiey panował w Lawinium. Po śmierci Aſkaniuſza brat iego:... Eneas Sylvius, rządy państwa obiął.

Ascetæ, nazwiſko mnichow w pierwiaſtkach kościoła, ściśleyſzą od innych regułę zachowuiących. Ich klaſztory zwały ſię Aſceteria.

Ascolia, uroczyſtość wieyſka w Atenach na cześć Bacchuſa; Wirgiliuſz obrządki iey takowym ſpoſobem opiſał.

Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proſcenia ludi:
Præmiaque ingeniis pagos & compita circum
Theſidæ poſuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos ſaluere per utres.
Virg. Georgic.

Aseneth, corka Putyphara rządzcy albo naywyżſzego kapłana w Heliopolu, małżonka Jozefa ſyna Jakuba patryarchy rządzcy Egiptu, matką była Ephraima i Manaſſeſſa.

Aser, iedno ze dwonaſtu pokoleń Izraelſkich; pochodziło od Aſera ſyna Jakubowego z Zelphy ſłużebnicy Lii. Oſady tego pokolenia rozciągały ſię od morza i gor Karmelu, do Sichor i Labanath.

Asia

Asia, patrz Azya.

Asima albo Asimach, bożyſzcze Samarytanow bałwochwalnych, wzięte od Perſow, ktorzy ie zwali Aſiuman, żydzi zaś Szamaim.

Asinæi, narod Grecyi maiący ſiedliſka niedaleko gory Parnaſſu. Z tey rzeczywiſtości możnaby zrobić i allegoryą.

Asinius Pollio, Rzymianin, ſławny dziełami, doſtoieństwy, i nauką. Po śmierci Juliuſza ceſarza, (ktorego ſtronę trzymał) poſzedł za Antoniuſzem, gdy zaś ten z Oktawiuſzem poroźnił ſię, tak dalece, iż do otwartey woyny przyſzło: Aſiniuſz wyiednał ſobie u Oktawiuſza oboiętność, iakoż do żadney ſię ſtrony nie przywięzuiąc, czekał końca tych zamieſzanin. Auguſt ſpokoyny naywyżſzey władzy poſſeſſor wielce poważał tego zacnego męża, on fawo-row monarchy używał naywięcey na rozpoſtarcie kwitnących na ow czas nauk. Jego zabiegom po części winniśmy wiek złoty Auguſta. Jakoż nie zamilczeli dobrodzieyſtw ſzacownych Horacyuſz i Wirgiliuſz; pierwſzy z okazyi zwycięſtw iego nad Dalmatami, i ſtarań uſtawicznych o dobro publiczne, naſtępuiące wierſze napiſał do Polliona.

Paulum ſeveræ muſa tragediæ
Deſit theatris; mox ubi publicas
Res ordinâris, grande munus
Cecropio repetes cothurnô
Inſigne mæſtis præſidium reis
Et conſulenti Pollio curiæ;
Cui laurus æternos honores
Dalmatico peperit triumphô.

W Wirgiliuſzu takowa o nim wzmianka

Pollio amat noſtram, quamvis eſt ruſtica, muſam
Pierides, vitulam lectori paſcite veſtro,
Pollio & ipſe facit nova carmina, paſcite taurum,
Jam cornu petat & pedibûs, qui ſpargat arenam.
Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella fluant illi; ferat & rubus aſper amomum.

Piſał Pollio dzieie ſwoiego czaſu według świadectwa Suidaſa; Horacyuſz wſpomina o iego tragedyach. — Umarł ten mąż przezacny ſyt ſławy i honorow, w Tuſkulum R. P. 4, wieku 80.

Asinius Gallus, ſyn wyżey wſpomnionego; był konſulem za życia oyca. Nienawidzony od Tyberyuſza, nakoniec wtrącony do więzienia, tam życia dokończył roku P. 33.

Asion-Gaber, miaſto Idumei, nad morzem czerwonym. Tam Salomon flottę ſporządził, ktorą potym wyſłał do Ophir, na ſzukanie złota.

Q Asmo-

Asmodeusz, nazwiſko ducha złego, ktory opanował Sarę corkę Raguela, i ſiedmiu iey mężow zabił. Tobiaſz młody za pomocą Rafała anioła, czarta tego odegnał, i Sarę w małżeńſtwo poiął.

Aspasia, niewiaſta Atheńſka obyczaiow nieprawych, ale umyſłu niepoſpolitego i nauki wyborney, urodziła ſię w mieście Miletum Azyi mnieyſzey. Dom iey był razem mieyſcem rozpuſty i ſzkołą nauk. Perykles ſławny żył z nią do śmierci; Sokrates nie wſtydził ſię brać od niey lekcye kraſomowſtwa.

Aspersio, pokropienie, obrządek duchowny, nietylko w ſtarym i nowym zakonie używany, ale i od pogan było naśladowane. Ich aqua luſtralis ſłużyła do zlewania ofiar. Naczynie do pokropienia zwało ſię aſpergillum, albo luſtrica.

Asphaltites, albo morze martwe w Paleſtynie, na mieyſcu miaſt Sodomy i pobliżſzych.

Asphodelodes, narod w Afryce podobny do Ethyopow według Dyodora.

Assamonæi albo Asmonæi, nazwiſko albo przydomek familii Machabeuſzow; przy nich naywyżſza władza w Paleſtynie zoſtawała przez lat ſto dwadzieścia ośm aż do czaſow Heroda.

Assarhadon, krol Aſſyryi ſyn i naſtępca Sennacheryba; twierdzą niektorzy, iż to był ow Sardanapal zniewieściałością ſławny.

Assessorya, ſąd zadworny kroleſtwa Polſkiego, pod prezydencyą kanclerzow. W nim miaſta krolewſkie rozſądzać ſię zwykły. Tamże ſprawy przywileiowe maią ſwoię rozprawę. Niegdyś ſami kanclerze mieli votum z decyzyą, poźnieyſze konſtytucye wyznaczyły im aſſeſſorow z rownym prezydentowi zdaniem w niektorych okolicznościach. Ciż aſſeſſorowie nie od kanclerzow iak przedtym, ale przez ſeym ſą nominowani na dwa lata. Sądy aſſeſſorſkie raz do roku maią ſwoię kadencyą, podług konſtytucyi 1776 fol. 40. Koronne w Warſzawie, Litewſkie w tamtym xięſtwie odprawiać ſię powinny. Sekretarze, piſarze, referendarze z urzędu maią w tey iuryzdykcyi ſtallum ſwoie. (patrz kanclerz).

Assessores, u Rzymian nazywali ſię radnicy albo konſyliarze przy boku rządcow prowincyi prokonſulow, lub propretorow zoſtaiący. Pierwey rządzcy muſieli konſyliarzow opatrywać, Alexander Severus uwolnił ich od tego ciężaru, wyznaczaiąc penſye dla aſſeſſorow z ſkarbu publicznego.

Assverus, nazwiſko albo przydomek powſzechny krolow Perſkich, tak iak Pharao Egipſkich.

Assur, ſyn Sema, niektorzy go czynią fundatorem monarchii Aſſyryiſkiey.

Assyrya, państwo w Azyi; monarchia nayſławnieyſza odległey ſtarożytności. Piſmo S. twierdzi, iż Chus był oycem Nemroda, ktory zaczął być mocarzem potężnym na ziemi; ten panował w Babilonie, w Achad, w Arac, w Chalan, w ziemi Sennaar; z tego kraiu wyſzedł Aſſur, ktory zbudował Niniwę, Rehoboth i Chale. Zbudował także Rezen między Niniwą a Chale. Takie ſą ſłowa Piſma S. o początkach monarchii Aſſyryiſkiey. — Przez długi czas naſtępcy Aſſura w obrębie dawnych granic kroleſtwa ſwego trzymali ſię; Dopiero Belus rozprzeſtrzeniać ie począł; naſtępca iego Ninus zawoiował kraiow wiele i pomknął ſię na wſchod ku Medyi i Baktryanom; żona po nim panuiąca Semiramis przyozdobiła kray i ſtołeczne miaſto Babilon przedziwnemi niezmierney okazałości fabrykami. Z iey rozkazu ſtanęły po całym państwie drogi publiczne, moſty na rzekach, kanały dla łatwieyſzey żywności ſprowadzenia. Kraiow przez męża zawoiowanych nietylko nie utraciła, ale innych wiele prawem woyny do rozległych państw Aſſyryiſkich przydała: między niemi rachuie ſię wielka część Ethyopii i Libii. Po niey naſtąpił iey ſyn Ninias; naſtępcy iego poſiadali ſpokoynie wſzyſtkie podbite kraie, do czaſow Seſoſtryſa krola Egiptu, ktory Aſſyryiczykow zwyciężył, i do haraczu przymuſił. Wiele na ow czas prowincyi od państwa Aſſyryiſkiego odpadło; te z czaſem zrzuciły iarzmo Egipſkie, i ſame ſię rządzić poczęły. Ztąd początek i wzroſt wzięły kroleſtwa Medow, Parthow, Mezopotamii, Phrygii Lidyi, Scythow, i inne.

Roku 770 przed narodzeniem Chryſtuſa, Phul krol Aſſyryiſki przeſzedł gory Libanu, Paleſtynę opanował, i do haraczu przymuſił. W lat czterdzieści Teglat-Phalaſar Damaſzek opanował, krola Izraelu Phacea, zaboycę Manahema zwyciężył. Salmanaſſar krol Aſſyryiſki naſtępca iego, pokolenia 10. Izraelſkie w niewolą zaprowadził, i tak kroleſtwo Izraelſkie zupełnie zniſzczone zoſtało. Sennacheryb ſyn iego chciał reſztę Izraelſkiego narodu pochłonąć, ale Bog cudownym ſpoſobem przez anioła wybawił lud ſwoy, i prawowiernego krola Ezechiaſza. — Po gwałtowney śmierci Sennacheryba oſiadł tron Aſſyryiſki naymłodſzy ſyn iego Aſordan albo Aſſarkadon; za niego Medowie zbuntowani, roku przed narodzeniem Chryſtuſa 709 oddzielili ſię zupełnie od Aſſyryi-

czykow, i wybrali krola z pomiędzy ſiebie zwanego Deioces. Wyżey ſię wſpomniało pod artykułem Aſſarhadon, iż niektorzy autorowie ſądzą go być Sardanapalem.

Nabuchodonozor, zwycięzca wielu narodow, do naywyżſzego ſtopnia potęgę krolow Babilonu przyprowadził, oſtatni iego naſtępca Balthazar od Medow i Perſow zwyciężony, na oſobie ſwoiey monarchią Aſſyryiſką zakończył.

Astaroth, bożyſzcze Filiſtynow, rozmaite ſą zdania o iego zwierzchney poſtaci, i pierwſzych początkach, ale w tym na ſamych tylko koniekturach autorowie zaſadzaią ſię, czcicielow tego bożyſzcza w narodzie nawet Izraelſkim wielu było.

Astarte, bożyſzcze narodu Syryiſkiego: Cycero nazywa ie Wenerą małżonką Adonideſa: *quarta Venus Syria, Tyroque concepta, quæ Aſtarte vocatur, quam Adonidi nupſiſſe traduut.* Piſmo S. nazywa ią częſtokroć Aſtaroth; Prorok Jeremiaſz mieni Aſtartę krolową nieba: czaſem zwana ieſt w innych mieyſcach piſma Aſera, Arerym, co znaczy bożyſzcze leśne.

Astii albo Asti, narod Thracyi, mieſzkali niedaleko Biſantium.

Astragalomantia, wieſzczbiarſtwo u pogan. Rzucano kości, na ktorych wſzyſtkie litery Alſabetu ułożone były; iakie z nich ſłowa wypadły, te były wyrokiem.

Astrea, bogini ſprawiedliwości, zſtąpiła z nieba na ziemię, i pod iey panowaniem był ow wiek złoty, płodney poetow imaginacyi dzieło. Sprzykrzyło ſię nakoniec tey bogini nieprawe narodu ludzkiego towarzyſtwo, iak mowi Seneka.

Neglecta terras fugit, & mores feros
Hominum, & cruenta cæde pollutas manus
Aſtrea Virgo, ſiderum magnum decus.

Astrologia, nauka gwiazdarſka, dzieli ſię na przyrodzoną, i ſądzącą, albo koniekturalną badatliwą.

Naturalna zgadywa przyrodzone odmian niebieſkich ſkutki, i ta nazywa ſię *Aſtronomią.* — Sądząca z przyrodzonych ſkutkow, to ieſt, z rozmaitych gwiazd obrotow, waży ſię zgadywać rzeczy moralne, i ta ieſt przez ſię Aſtrologią, kunſztem nieprawym, zuchwałym od kościoła bożego potępionym.

Herodot o Aſtrologii twierdzi, iż pierwſzy ſwoy początek wzięła w Egipcie; zdaie ſię iednak rzecz pewnieyſza, iż Chaldeyczykowie iey byli wynalezcami.

Zuchwała ciekawość ludzka ſili ſię zapędzać w przyſzłość daremne iey uſiłowania.

Pru-

Prudens, futuri temporis exitum
Caliginoſa nocte premit Deus.

Astronomia, nauka, maiąca za cel obroty planet niebieſkich; częścią ieſt Fizyki, ponieważ do poznania ſkutkow, i iſtności przyrodzenia zmierza. Pierwiaſtki iey do nayodlegleyſzey ſtarożytności zachodzą; rownie iak aſtrologia naypierwey w Chaldei, i Egipcie kwitnąć poczęła.

Wynalezienie ſzkieł powiękſzaiących otworzyło nowe aſtronomom pole do wynalazkow; iakoż wiadomości teraźnieyſze, i coraz nowe odkrycia, aſtronomią wielce pożyteczną, oſobliwie do żeglugi, uczyniło. — Kopernik nazwać ſię może wodzem teraźnieyſzego wieku aſtronomow. Jego albowiem zdanie o obrocie ziemi, od wſzyſtkich ſzkoł przyięte ieſt.

O ſławnych tak dawnieyſzych, iako i naſzych wiekow aſtronomach, pod oſobnemi artykułami będzie wzmianka.

Astura, tak ſię nazywał dom, i folwark Cycerona w Latium; położenie iego, że był nad morzem, ſam w liſtach ſwoich opiſał. Ze zaś to mieyſce było na uſtroniu, tam ſię umknął, i opłakiwał śmierć corki ſwoiey Tullii.

Asturya, prowincya pułnocna kroleſtwa Hiſzpańſkiego, naſtępca tronu ma tytuł xiążęcia Aſturyi.

Asturyanie, narod Afrykańſki na pograniczu Libii, o nich Ammianus Marcellinus piſze: „ *Aſturiacis his contermini partibus Barbari, in diſcurſus ſemper expediti veloces, vivereque adſucti rapinis & cædibus, paulisper pacati, in genuinos turbines revoluti ſunt.*

Astyages, ſyn Cyaxara, wnuk Phraerta, krol Medow, wraz z Cyruſem ſieſtrzeńcem ſwoim Aſſyryiſką monarchią podbił, a doſtawſzy Babilonu Balthazara krola zabiwſzy, ſam w lat kilka umarł, zoſtawuiąc naſtępcą ſzerokich państw, *Cyruſa*, od ktorego monarchia Perſow początek wzięła.

Astyanax, ſyn Hektora i Andromachy, po wzięciu Troi w ukryciu ſwoim od Grekow znaleziony, i zabity w niemowlęcym ieſzcze wieku.

Asyleus bożek, Plutarch piſze, iż Aſylum przez Romuluſa w Rzymie uſtanowione, zwało ſię w pierwiaſtkach świątnicą Aſyleuſza.

Asylum, Greckie ſłowo, znaczące mieyſce ucieczki i ochrony. Nayodlegleyſza ſtarożytność oznacza rozmaite Aſylow rodzaie, nayoſobliwiey iednak, tym przywileiem zaſzczycały ſię gmachy, mieyſca, i gaie czci bożey poświęcone; groby umarłych, Muzy miaſt, poſągi monarchow toż prawo miały. W ſtarym zakonie pierwey

 przyby-

przybytek boży, potym kościoł Salomonow, miasta pokolenia Lewi, zwane miasta ucieczki, tym przywileiem zaszczycone były. U pogan naypierwsze, co do czasu miasto Theby, gdzie Kadmus powszechną dla wszystkich przybywaiących ochronę założył; Thezeusz funduiąc Theny, Romulus Rzym od nadania osadom swoim przywileiu Asyli zaczęli.

Kościoły prawego Boga w religii chrześciańskiey są ochroną dla winowaycow; ale że pod pretextem tak szacownego przywileiu działy się bezprawia i nieprzyzwoitości, rozmaitemi nayważszych rządcow kościoła wyroki, przywiley ten obostrzony został.

AT

Atabulus wiatr, panuiący naybardziey w Apulii; o nim Horacyusz w iedney satyrze mowi:

Incipit ex illo, montes Appulia notos
Ostentare mihi, quos teret Atabulus.

Atalanta; iey historya w przemianach Owidyusza, gdy niewyścignioną w biegu, Hippomenes sztucznym złotych iabłek podrzuceniem, dognał.

Ataraxia, termin filozoficzny, znaczy, według szkoły Pyrrhona, stan umysłu niewzruszony.

Ate, bogini szkodliwa, nazywali ią także: iędzą niezgody.

Atejus Capito, ieden z naycelnieyszych prawnikow Rzymskich; kwitnął za czasow Augusta i Tyberyusza cesarzow; iego xięgi prawne były: Commentaria ad XII. Tabulas — Collectaneorum lib. CCLX de jure sacrificiorum lib. X — de senatoris officio.

Atellanes, nazwisko rodzaiu komedyi u dawnych Rzymian; napełnione były satyrą ostrą, i uszczypliwemi przymowkami. Nazywano te komedye exodia, ponieważ zwyczaynie po innych grane na teatrach bywały, przy końcu igrzysk.

Ateria lex, prawo za konsula Ateriusza ustanowione, ściągało się do ustanowienia i umiarkowania grzywn sądowych.

Athalia, corka Achaba i Jezabelli krolow Izraelu, małżonka Jorama krola Judy. Po śmierci Ochozyasza krola Judy syna swoiego, niepamiętna na własną krew wszystkich płci męzkiey domu krolewskiego potomkow wygubiła. Ochroniony szczęściem Joas, iey wnuk, syn Ochozyasza, przez Jozabethę małżonkę naywyższego kapłana Joiady, ciotkę swoię, i zachowany w kościele Salomonowym; pokazany ludowi potym, krolem ogłoszony został, a Athalia natychmiast i z tronu i z życia wyzuta.

Athanates, tak się nazywali żołnierze pułku nieśmiertelnego u Persow. Ten naycelnieyszy woyska pułk złożony był, z dziesiąciu tysięcy mężow naybitnieyszych całego narodu. Dla tego się zaś nazywał nieśmiertelnym, iż na mieysce zmarłych lub zabitych, nieodwłocznie drugich sadzono, żeby nigdy na komplecie nie zbywało.

Athanazyusz (święty), patryarcha Alexandryiski sławny nieustraszonym męstwem w obronie prawowierney nauki kościoła przeciw Aryańskim błędom, wspartym powagą Konstancyusza cesarza. Po kilkakrotnie wygnany, na śmierć szukany, niewczasy, niebespieczeństwa, heroicznym sercem przez długi lat przeciąg znosił. Nakoniec osiadł spokoynie, przy katedrze swoiey, i do zgonu dobrego pasterza obowiązki wykonywaiąc, poszedł po zapłatę prac i zasług swoich roku pańskiego 373. Siedział na stolicy Alexandryiskiey lat 46.

Athatirius Mons, tak niektorzy geografowie nazywaią leżącą w Palestynie gorę Thabor, sławną przemienieniem chwalebnym syna bożego.

Athenagoras, filozof chrześciański; za panowania Marka Aureliusza cesarza napisał apologią chrześcian. — Jest także iego xięga o zmartwychwstaniu.

Athenais, corka Leoncyusza cesarza, małżonka potym Theodozyusza młodszego cesarza. Jey wyborne talenta, bardziey ieszcze niżeli piękność, usłały iey drogę do tronu. Ze zaś urodziła się w pogaństwie odmieniono iey pierwsze nazwisko, i na chrzcie nazwana Eudoxyą. Umarła w Palestynie oddalona od męża roku 460, maiąc lat 67, przemięszkiwawszy w Jerozolimie lat 11. Opisała wierszem zwycięstwo męża nad Persami. Według Phocyusza, przełożyła na wiersz Grecki ośm pierwszych xiąg starego testamentu.

Atheneum, szkoły publiczne w Rzymie, fundowane i wystawione przez cesarza Hadryana.

Atheneusz, Greczyn, żył za czasow cesarza Kommoda; pisał xiąg wiele, z nich tylko ta została się, w ktorey opisuie bankiet filozofow w XV xięgach. Natalis Comes z greckiego na łaciński ią ięzyk przełożył, i do druku podał roku 1611.

Atheny, stołeczne miasto Rzeczypospolitey Atheńskiey. Pierwszym państwa tego był fundatorem Cekrops roku przed narodzeniem Chrystusa 1582. Następcy Cekropsa panowali w Athenach do Kodrusa (ktory dobrowolną śmierć za oyczyznę poniosł) lat przeszło czterysta. Thezeusz bohatyr sławny, lud rozproszony do miasta zebrał, i pierwszy Athenami nazwał. Po śmierci ostatniego krola, Atheń-

Ateńczykowie monarchią znieśli, i urzędnikow naywyżſzych poſtanowili, pod imieniem Archontow; pierwſzy tą godnością obdarzony był Medon, ſyn zeſzłego krola. Pokolenie iego zwało ſię po wſzyſtkie czaſy Medontydow, i w wielkiey zawſze było czci. Archontowie z początku byli dożywotni, potym do lat dzieſięciu, nakoniec doroczni. Po lat ſześćdzieſiąt tego nowego rządu Drakon obrany Archontem prawa Ateńczykom ſpiſał, ale te zbyt ſrogie tchnęły dzikością mniey przyzwoitą każdym rządom, tym zaś bardziey ſwobodnemu narodowi. Z tego więc powodu Solon powtorny prawodawca dawnieyſze uſtawy do lepſzey kluby przywiodł, ſrogość ich uśmierzył, i ieżeli, iak ſam powiedział, prawa iego nie były naydoſkonalſze, takie były przecież, iakie tylko umyſł wſpoł-obywatelow znieść mogł. Roſtropny ten mąż znał ziomkow dobrze, i złe ich przymioty, do nich więc ſtoſował prawa, ktore oyczyźnie przepiſywał. Nieſtateczność dziedziczną była przywarą Ateńczykow, ten ſam Solon, ktorego zdania były dla całego narodu wyrokami, przy ſchyłku życia widział uſtawy ſwoie zaniedbane, Pizyſtrata tyrannem, lud nowemu monarſze życzliwy. Porzucił więc niewdzięczną oyczyznę. Niedługo ſię oſiedział na ſwoiey godności Pizyſtrates, wypędzony z Athen, dwanaście lat ſtrawił na wygnaniu. Powrocił znowu, i nadzwyczay tyrannow, w pokoiu życia dokonał. Syn iego Hipparchus naſtąpił po nim, zginął zabity od uwielbionych potym oyczyzny obrońcow Harmodyuſza i Aryſtogitona; ale i ci ſtali ſię ofiarą dobra publicznego: Hippias naſtępca po bracie, okrutnemi rządy obmierzły, wypędzony gwałtownie, udał ſię pod protekcyą Daryuſza krola Perſkiego. Ztąd początek woyny Perſow z Grekami, gdzie cnota i umieiętność potęgę przemogła. Xerxes naſtępca Daryuſza, chcąc znieść oycowſką obelgę, przymnożył ią ſobie i narodowi w dwoynaſob, ſromotnie zwyciężony pod Salaminią i Plateą. Odtąd Rzeczpoſpolita Ateńſka naybardziey kwitnąć poczęła, ale ten ſtan pożądany wzbudził zazdrość ſąſiedzką; w woynie Pelopenezu długo ſprzymierzoney przeciw ſobie Grecyi dawali odpor, nakoniec Lyzander wodz Lacedemończykow Atheny opanował, i znioſſzy rząd dawny, trzydzieſtu rządzcow poſtanowił; w lat trzy tych tyrannow. Tharazybul wypędził; Pauzaniaſz zaś wprowadził demarkacyą. Wzmogły ſię więc na nowo Atheny i kwitnely aż do czaſow Filipa krola Macedońſkiego; ten a bardziey ieſzcze ſyn iego Alexander potęgę Atheńſką zmnieyſzył, i w dość ſzczupłych granicach zamknął.

Atheuszowie, nazywaią ſię ludzie do tego ſtopnia bezbożney zapamiętałości przychodzący, iż w Boga nie wierzą, i śmią twierdzić, że go nie maſz.

Platon trzy rodzaie Atheuſzow kładzie: pierwſi z nich ſą, ktorzy utrzymuią ogulnie i iawnie, iż Boga nie maſz; drudzy nie znoſzą boſtwa, ale twierdzą, iż ſię do ſpraw ludzkich i przyrodzenia nie mieſza; trzeci przyznaią boſtwo i opatrzność, ale nadgrody i kar przyſzłych nie przypuſzczaią, albo też przypuſzczaiąc, twierdzą, iż naywiękſze wyſtępki, albo mała kara gładzi, albo powierzchowny obrządek, bez przyłożenia ſię żalu i poprawy rzeczywiſtey, umarza. I to nawet u pogan uchodziło za Atheizm, gdy kto iednego tylko Boga wſzech rzeczy ſtworcę wyznawał, za takiego Atheuſza był oſądzony Sokrates, i na śmierć ſkazany.

Atticismus, naywybornieyſzy ſpoſob mowienia i piſania greckim ięzykiem ztąd nazwany, iż w Attyce nauki naybardziey kwitnęły, a przeto ſpoſob mowienia nadzwyczayną iakowąś miał okraſę. Atticiſm w xięgach Cicerona de orat: obſzernie ieſt opiſany. Toż ſamo znayduie ſię w 10 Rozd: XII. xięgi Quinctiliana.

Attika, Prowincyą Grecyi, należąca do rzeczypoſpolitey Atheńſkiey, iey ſtolicą były Atheny. Prowincya ta graniczyła z Beocyą i Megarą, z dwoch zaś ſtron morzem była oblana.

Kray ten nayprzod zwał ſię Aktea albo Aktyka; od Atthidy corki Kranauſa dopiero Attyką zwać ſię począł.

Grunt kraiu był tylko kamieniſty, i ſuchy, uprawa mieſzkańcow uczyniła go potym dość obfitym. Nayſławnieyſze były drzewa oliwne Attyki i miod gory Hymmethu.

Lud Atheńſki dzielił ſię na 13. pokoleń, zwały ſię od pierwſzych onychże przodkow: Erechteidow, Egeidow, Pandiona, Leontydow, Ptolemaidow, Akamantydow, Adryanikow, Æneidow, Celeſopidow, Hippothontydow, Ajantydow, Antyochidow, Attalidow. Te pokolenia rozrodziły ſię znacznie i z czaſem ſkładały familii albo zgromadzeń licznych ſto ſześćdzieſiąt i cztery.

Rzeki naycelnieyſze Attyki były: Iliſſa i Eridanus. Gory Hymmetha, Pantelika, Ancheſmus. Wyſpy Salamina, Patroclus, Sunium, Pſytalia, należą do Attyki.

Kray ten należący teraz do Turkow ieſt częścią prowincyi Liwadii.

Attila, krol Hunnow, zwany bicz boży, flagellum Dei. R. P. 450. Rzymſkiego państwa prowincye ogniem i mieczem pustoſzył. Już ſię ku Rzymowi zbliżał i oſtatnim upadkiem groził temu miaſtu, od Leona wielkiego papieża ułagodzony wſtrzymał zapalczywość ſwoię. Wſzedł daley do Francyi tam zwyciężony, gdy ſię do Węgier wrocił, wkrotce tam życia dokonał.

Attuatices albo Atuatici, narod Gallii Belgiczney graniczący z Eburonami i Nerwianami, ſtołeczne miaſto kraiu tego zwało ſię Atuatuca.

AU

Avaricum, miaſto dawney Gallii, w kraiu Biturygow, tam leżało, gdzie teraz miaſto Bourges, Cezar opiſuiąc iego oblężenie wyraża, iż mieſzkańcy ściśnieni zewſząd proſili Gallow, chcących ie ſpalić, aby ſię nie doſtało Rzymianom: *ne pulcherrimam propè totius Galliæ urbem, quæ & præſidio & ornamento ſit civitati, ſuis manibus ſuccendere cogerentur: facilè ſe loci naturâ defenſuros dicant, quod propè ex omnibus partibus flumine & palude circumdata, unum habeat perangustum aditum.*

Auctio, przedaż publiczna, przez ktorą naywięcey ofiaruiącemu rzecz przyſądzano. Nazywała ſię: *Sub haſta, Subhaſtatio;* wieſzano albowiem nad rzeczami pociſk na znak Aukcyi urzędowney. Nazwiſko aukcyi poſzło z przymnożenia ceny przez rozmaite kupczących ofiarowania, i rzecz ſzła w własność, iak mowi Lygoniuſz, *ei qui plurimum rem augeret.*

Auctorati, tak ſię nazywali ludzie wolni, ktorzy z ochoty brali na ſiebie rzemieſło niewolnicze Szermierzow.

Aventinus Mons, iedna z ſiedm gor Rzymſkich, nazwana Awentyńſka od monarchy tegoż imienia, ktory na niey pogrzebiony zoſtał. Varron inſzą daie przyczynę nazwiſka tego, twierdząc; iż pochodziło od rzeki Avens albo od tłumu ludu tam przybywaiącego, ab adventu. — Gora ta zamknięta była w murach Rzymſkich przez Anka Marcyuſza, dla pomieſzczenia przybyłych mieſzkańcow z Latium. Dawnieyſzemi czaſy, gora Awentynu laſami okryta była, w nich rozboiami ſwoiemi ſtraſznym ſię ſtał przychodniom Cacus według Owidyuſza: = *Cacus Aventinæ timor atque infamia ſylvæ.* Dziś ta gora nazywa ſię monte di S. Sabina.

Avernus, nazwiſko ieziora w kroleſtwie Neapolitańſkim. Baieczna ſtarożytność tam naznaczyła mieyſce piekłu, z przyczyny może waporow ſiarczyſtych, ktore ztamtąd wychodzą.

Aver- Averrunci, Bożyſzcza Rzymſkie, wzywano ich na pomoc w niebeſpieczeńſtwach.

Augures, u Rzymian zwali ſię kapłani, ktorzy z lotu ptakow czynili wieſzczbiarſtwa. Rozciągały ſię te wieſzczby częſtokroć do ſpoſobu iedzenia, lub krzykow ptaſzych. Zabobonność ta powſzechna prawie była u wſzyſtkich narodow; między innemi przykazami ludowi bożemu i ten ſię znayduie w Lewityku: *Non augurabimini, nec inveniatur in te, qui obſervet auguria.* Augures u Rzymian z nayznamienitſzych obywatelow wybierani bywali, Cicero był z ich liczby, i ażeby dał dowod, iż powinności ſtanu ſwoiego doſkonale umiał, piſał xięgi de Divinatione, o wieſzczbach. Przekonany iednak wewnętrznie o płochości urzędu ſwoiego, koniekturą nazywa, co drudzy pewnością mienili: *conjectura enim nititur, ultra quum progredi non poteſt.*

Obrządki wieſzczbiarſtwa tego takowe bywały: Kapłan do przypatrowania ſię lotowi ptakow wybierał mieyſce nieco podwyżſzone, i zwało ſię *templum, Arx, Auguraculum,* mieyſce okoliczne: *Ager effatus.* Gdy był czas do tego ſpoſobny, to ieſt Niebo wypogodzone, brał na ſiebie ſzatę zwaną Læna albo Trabea, a trzymaiąc w ręku kiy umyślnie do tego ſporządzony, i nim uczyniwſzy przedział nieba linią proſto: na wſchod i zachod, połnoc i południe, czynił ofiarę; potym mowił głośno: *Jupiter Pater, ſi mihi es auctor, urbi populoque Romano Quiritium, hæc ſane ſarteque eſſe, ut tu nunc mihi bene ſponſis, beneque volueris;* dopiero uważał lot ptaſzy, i z niego wrożył. Grzmot w czaſie obrządkow z lewey ſtrony dobrym był znakiem, z prawey zły ſkutek obiecował. (Patrz *auſpicium,* i pod rożnemi tytuły)

Augusta, przydomek nadawany matkom lub małżonkom ceſarzow Rzymſkich, naypierwſza nim była zaſzczycona Liwia, małżonka Auguſta, matka Tyberyuſza ceſarzow.

Augusta Charta, rodzay papieru Egypſkiego, inaczey nazwany Charta Hieratica, na nim, z początku piſano tylko wyroki i akta Religii tyczące ſię; potym gdy Klaudyuſz lepſzego papieru fabrykę otworzył, dawny zpowſzechniał i poſpolicie go do liſtow potocznych używano.

Augusta Taurinorum, miaſto ſtołeczne narodu Taureńczykow, dziś ſię nazywa Turynem, i ieſt ſtolicą krolow Sardyńſkich.

Augusta Nemetum, miaſto w dawney Gallii ſtołeczne narodu Arwernow, dziś ſię nazywa Clermont.

Augusta Rauricorum, miasto niegdyś stołeczne narodu Gallii Raurykow, stało się osadą Rzymską za Augusta; w dalsze czasy te miasto zruynowane zupełnie zostało.

Augusta Svessionum, niegdyś sławne było z przyczyny rozmaitych fabryk, osobliwie broni na ow czas używaney; ztąd w dawney xiędze pod tytułem: *Notitia Imperii;* położono iest, iż było pod władzą *Magistri officiorum, fabrica Svessionensis, scutaria, balistaria, & clibanaria.* Teraz to miasto nazywa się Soissons, i iest stołecznym Hrabstwa tegoż nazwiska.

Augusta Trevirorum, iedno z naydawnieyszych miast Europy, ieżeli tradycyom tamteyszym wierzyć można; wzięło imie Augusta od Rzymian, i za ich w dawney Gallii panowania, było z liczby naycelnieyszych. Tacyt nazywa ie Colonia Trevirorum. Konstancyusz Chlorus cesarz w nim stolicę swoię założył, i po nim ieszcze niektorzy z następcow iego; ztąd Ammianus Marcellinus nazywa ie: *domicilium Principum clarum.* Dziś iest z pierwszych Rzeszy Niemieckiey, a iego Arcy-Biskup Elektorem.

Augusta Tricastinorum, stołeczne miasto narodu tegoż nazwiska; nazywa się dziś S. Paul-trois-Chateaux, Trzygrod.

Augusta Veromanduorum, tegoż narodu niegdyś stolica; dziś się nazywa miastem S. Quintina.

Augusta, nazwisko to nosiła iedna Legia woyska Rzymskiego; nadane było także części iedney, albo pokoleniu obywatelow Rzymskich.

Augustani, rzesza albo pułk podłych czcicielow Nerona; tych była powinność, applaudować mu, gdy śpiewał na teatrum.

Augustiacum, przysięga wierności i poddaństwa cesarzom Rzymskim, na początku każdego panowania; każdy ią z obywatelow czynić musiał, odnawiana zaś bywała co lat pięć. Naybardziey iednak woysko do tey przysięgi obowiązane było. Za każdym zaś razem cesarze, z skarbu znaczną darowiznę każdemu w szczegulności żołnierzowi czynić byli zwykli. Za Justiniana dopiero ten zwyczay ustał.

Augustales Ludi, igrzyska na cześć cesarza Augusta, postanowione za Tyberyusza iego następcy; odprawowały się corocznie w Rzymie z wielką okazałością.

Augustales Sacerdotes, gdy podłość Rzymska cesarza między bogi policzyła, naznaczyli kapłanow, ktorzy w kościołach na cześć tego cesarza wystawionych, odprawowali uroczyste obrządki.

Augustus, ten wziął na siebie przydomek Oktawian, następca Juliusza, odtąd właściwym się stał cesarzom, i ieszcze iest w używaniu, tak iak małżonek cesarskich, Augusta.

Augustani Scriptores, nazywaią się w powszechności dzieiopisowie, ktorzy pisali historyą Rzymską od R. P. 157 do R. 285. tych było sześciu: Ælius Spartianus, Julius Capitolinus, Ælius Lampridius — Vulcatius Gallicanus — Trebellius Pollion — Flavius Vopiscus.

Augustus, (Cajus, Julius, Cæsar, Octavianus) siestrzeniec i następca Juliusza w panowaniu, urodził się pod konsulatem Cicerona, roku od założenia Rzymu 691 życie iego z początku przez okrutny Tryumvirat, nie dało dobrey o nim opinii, gdy państwo posiadł; długim iednak a wielce łaskawym panowaniem zmazał przywarę pierwiastkow swoich; i lubo iarzmo na kark wolnemu narodowi włożył, umiał niewolą słodzić, iż umarł z żalem poddanych. Historyą życia i panowania iego tamtego wieku, i poźnieysi dzieiopisowie dokładnie wypisali. Z czytania oney pokazuie się, iż ten monarcha znał osobliwszym sposobem umysł poddanych, a łudząc ich kunsztowną modestyą, ustawicznemi igrzyskami, kosztownemi budynki, umarzał nieznacznie odrazę pierwszych krokow swoich gwałtownych.

Protekcya, ktorą uczonym dawał, wzniosła za iego czasow nauki tak dalece, iż wiek Augusta nayokazalszą iest ich Epochą. Umarł August w Noli, R. P. 12, wieku 75, panowania 55.

August I. krol Polski (patrz) *Zygmunt August.*

August II. krol Polski, elektor Saski, syn młodszy Jana Jerzego elektora, po śmierci bezpotomnego brata dziedziczne xięstwo posiadł, wyniesiony na tron Polski, iako godny następca Jana III. gdy posiadane przez Szwedow kraie odzyskać pragnął, od Karola XII. zwyciężony, do dziedzicznych kraiow cofnąć się musiał; i tam znalazła go zapalczywość pułnocnego bohatyra; przymuszony więc był zawrzeć traktat Rasztadzki, przez ktory tronu się Polskiego zrzekł. Wkrotce iednak wsparty pomocą Piotra wielkiego, cara Moskiewskiego, wymuszone korony odstąpienie manifestem swoim za nieprawe uznał, i do dzierżenia i odzyskania oney znowu z woyskiem do Polski powrocił. Zwyciężony Karol pod Pułtawą, uprzątnął wszystkie przeszkody zamysłom Augusta; odtąd państwo tak dziedziczne, iako i to ktore odzyskał rządził w pokoiu, a ostatki panowania iego po R. 1717. tak były szczęśliwe, iż z powszechnym narodow, nad ktoremi panował, żalem życia dokonał, w Warszawie R. 1733. wieku 66. panowania 35. Monarcha ten z cnot osobistych, i przy-

i przymiotow krolewſkich, nieśmiertelney ſławy godzien.

AUGUST III. Polſki krol, elektor Saſki, ſyn przeſzłego, tegoż co i oyciec miał wſpoł-konkurenta do korony Staniſława Leſzczyńſkiego. Pomoc Moſkiewſka przemogła żądanie Polakow, Auguſt ſię na tronie utrzymał. Przez lat trzydzieści panowania tego krola Polſka cieſzyła ſię pożądanym pokoiem. Umarł w Dreznie R. 1763. maiąc lat 67.

AUGUSTUS ROMULUS, albo Auguſtulus oſtatni ceſarz zachodni, zwyciężony od Odoakra krola Herulow, panowanie Rzymſkie we Włoſzech od Juliuſza, przez lat 522. trwaiące, w oſobie ſwoiey zakończył.

AUGUSTYN, (Swięty) biſkup Hipponeńſki doktor kościoła; urodził ſię w Tagaście mieście Numidii 13 Liſtopada R. 354. z oyca Patrycyuſza, matki Moniki. Okoliczności życia ſwoiego doſtatecznie opiſał w xiędze confeſſionum albo ſpowiedzi ſwoiey; w młodym wieku zaplątał ſię był w błędy Manicheyſkie; dał ſię uwieść światowości, ale nawrocony od Ambrożego Swiętego, odtąd kościoł boży wybornemi przykładami i doſkonałemi xięgi budował, wſpierał i bronił. Z pism iego iedne, błędy kacerſkie zwycięzko niſzczą, drugie wzmacniaią, i oświecaią prawowiernych; wſzyſtkie tchną duchem prawdy i świątobliwości. Umarł ten wielki doktor kościoła bożego w Hipponie 28 Sierpnia R. P. 430, wieku 76. ſiedział na ſtolicy Hipponeńſkiey lat 34. Auguſtyn S. żył w ſpołeczności z kapłanami, i klerykami kościoła ſwoiego, na wzor tego zgromadzenia, powſtali klerycy regularni, regułę tego S. oyca zachowuiący. Piſał także uſtawy puſtelnikom, na uſtroniu w towarzyſtwie żyiącym, ztąd wziął początki ſwoie zakon dotąd imieniem fundatora ſwoiego zaſzczycaiący ſię. Innym wielu zakonom kościoł boży reguły S. Auguſtyna nadał.

AVIENUS (Rufus Feſtus) poeta Rzymſki kwitnął za czaſow Theodozyuſza ſtarſzego, ceſarza. Na wierſz łacińſki przełożył Phenomena Aratuſa Greckiego rymotworcy. Są ieſzcze dotąd fabuły iego z Ezopa wzięte.

AVITUS (Alphius) Rzymſki poeta opiſał wierſzem życia wielkich ludzi, ale ta xięga do wiadomości naſzych wiekow nie doſzła, niektore tylko z niey cytacye znayduią ſię w piſmach Pryſciana.

AULERCI, narod dawney Gallii; wiele było oſad to powſzechne nazwiſko na ſobie noſzących — *Aulerci Cenomani*, mieli ſwoie ſiedliſka w Gallii Celtyckiey, gdzie teraz prowincya Francuzka Normandya leży, *Aulerci Eburovices*, mie-

mieſzkali nad brzegami Sekwany. *Aulerci Brannovices* poſiadali niektore powiaty Gallii Celtyckiey, gdzie teraz miaſto Macon; *Aulerci Diablintes*, graniczyli z Cenomanami, i mieścili ſię w kraiach tychże, to ieſt w Normandyi.

AULIS, miaſto nadmorſkie Beocyi. W iego porcie od zagniewaney Dyany zatrzymano było okręty Greckie, i Iphygenia corka Agamemnona tam oddana na ofiarę. Gdy iednak iuż iey życie brać miano, zmiękczona bogini na iey mieyſcu ſtawiła łanią.

AULUS GELLIUS, grammatyk, żył za czaſow Marka Aureliuſza ceſarza i iego naſtępcow; napiſał xięgę pod tytułem: noctes Atticæ; ta wiekow naſzych doſzła, i rozmaitemi czaſy z drukarſkich praſs na świat wychodziła. Naylepſza iey edycya z notami Gronowiuſzow oyca i ſyna.

AURELIA, matka Juliuſza Cezara, matrona przymiotow wielkich, obyczaiow nienagannych, nadzwyczaynego dokładała ſtarania w edukacyi ſyna; ſtatek iey, pracowite zabiegi, ſowicie uſprawiedliwił i nadgrodził.

AURELIA LEX, prawo Rzymſkie ſpoſob ſądow ſtanowiące, Cicero w Filippikach o tym prawie wſpomina.

AURELIANUS (Lutius Domitius) ceſarz Rzymſki; po śmierci Klaudiuſza, rządy pańſtwa obiął R. P. 270. W przeciągu panowania, Scythow, Markomannow, zwyciężył; naybardziey ſię iednak wſławił woyną z Zenobią krolową, ktorą w niewolą doſtał, i wiodł w tryumfie. Zabity od zbuntowanych żołnierzy R. 275. panował lat 5.

AURELIUS CESARZ (patrz) *Marcus Aurelius.*

AURELIUS VICTOR, (ſextus) hiſtoryk Rzymſki za panowania Konſtancyuſza ceſarza; rodem był z Afryki. Julian ceſarz uczynił go rządzcą Pannonii R. P. 361. hiſtorya iego dochodzi czaſow Theodozyuſza ceſarza. Twierdzą niektorzy, iż on ieſt autorem xięgi *de origine gentis Romanæ*, ktorą poſpolicie Aſconio Pediano przypiſuią. Jeſt ieſzcze przez tegoż Aureliuſza krotkie zebranie dzieł zacnych ludzi, ale i tey xięgi czynią niektorzy piſarze autorem Korneliuſza Nepoſa.

AURIGARII, BIGARII, QUADRIGARII, w igrzyſkach publicznych nazywali ſię ci, ktorzy na wozach parokonnych, lub czteroma końmi zaprzężonych biegali w zawody. Ceſarze Kaligula, Neron, Witelluſz, Kommodus, Karakalla, Heliogabalus, nie mieli wſtrętu być takowemi woźnicami.

AURIMONTANUS (Elizeuſz) piſał i podał do druku epiſtolam ad Dantiſcanos, R. 1638.

Aurora, bogini pierwiaſtkow dniowych według mythologii corką była ziemi i ſłońca.

Aurum Coronarium, rodzay podatku, ktory płaciły miaſta i prowincye ceſarzom w gotowych pieniądzach, zaſtępuiąc tym ſpoſobem wieńce złote, ktore im na podarunki przed tym ſtały.

Aurunces, narod dawnego Latium, miał oſady ſwoie nad brzegami morza Tyrrheneńſkiego. Oſtatni ci z zgromadzenia łacińſkiego Rzymianom ſię poddali R. Rzymu 411.

Ausces Ausci albo Auscii, narod dawney Akwitanii. Według Pomponiuſza ich miaſto ſtołeczne nazywało ſię *Auguſta Auſcorum*, albo *Auſciorum*.

Auschises albo Auschisæ, narod Libiyſki, graniczył z Cyreneyczykami.

Auses, narod Libii, graniczący z Machliami; tym ſię od nich rożnił, iż Machlianie ſtrzygli włoſy z przodu, Auſes przeciwnym ſpoſobem. Prowadzili handel ſolny z okolicznemi narodami, i tym ſpoſobem dogadzali potrzebom ſwoim.

Ausetani, narod dawney Hiſzpanii; mieli oſady ſwoie nie daleko gor Pireneyſkich. R. przed N. Chryſtuſowym 218. Annibal ich zwyciężył, i miaſto ich garnizonem Karthagińſkim oſadził. Przeſzedł potym Gallią, zmierzaiąc ku Włochom, a tym czaſem Scypion wodz Rzymſki, miaſto obległ, i do poddania przymuſił R. Rz. 569. potym rebellizuiących Auſetanow Terencyuſz do poſłuſzeńſtwa Rzymianom gwałtownie przyprowadził, i odtąd żadney o Auſetanach w hiſtoryi wzmianki nie maſz.

Ausitis Terra, ziemia Hus ktorey był obywatelem Job ſprawiedliwy. Nazwiſko iey łacińſkie, takie iak tu ſię kładzie znayduie ſię w xięgach Joba, przez ſiedmdzieſiąt tłumaczow. Kray ten leżał w Arabii ſzczęśliwey.

Ausones, narod dawnych Włoch, mieſzkali w Kampanii, że pochodzili od Troiańczykow, przyświadcza Virgiliuſz.

Nec non Auſonii, Troia gens miſſa, Coloni.

Ausonia, nazwiſko niekiedy dawane kraiom Włoſkim w powſzechności.

Ausonius (Decius) ſławny Poeta i konſul Rzymſki, urodził ſię w Gallii w mieście Bourdeaux; w lat trzydzieści, lekcye publiczne grammatyki a potym kraſomowſtwa w oyczyznie ſwoiey dawać zaczął, z tak wielkim ſłuchaczow applauzem, iż ſława iego aż do dworu ceſarza Walentyniana zaſzła. Uczyniony więc nauczycielem ſyna Walentynianowego

go Graciana; gdy zaś ten na tron wſtąpił, miſtrza ſwoiego prefektem prætorii ogłoſił; wkrotce potym konſulem mianował. Żył ieſzcze R. P. 392. iak można z piſm iego dochodzić. Te po więkſzey części, do wiadomości wieku naſzego doſzły; ſą zaś naſtępuiące: podziękowanie albo Panegiryk Graciana = Epigrammata w rożnych materyach—Myobarbom liberi patris — parentalia.

Auspicium, rodzay wieſzczby u Rzymian z zapatrowania ſię na lot ptaſzy, *ab avium aſpectu*. Pliniuſz wynalezcą tego rodzaiu wieſzczbiarſtwa kładzie Tyreſyaſza Thebańczyka.

Auster, ieden z czterech pryncypalnych wiatrow. Mythologia nadała mu według zwyczaiu ſwoiego rodzicow, twierdząc, iż był ſynem Eola i Aurory.

Australes, termin geografii, pochodzący od ſłowa Auſter, znaczy położenie mieyſca, kray południowy.

Austria, prowincya Rzeſzy Niemieckiey zaſzczycona tytułem Arcy-xięſtwa, dzieliła ſię na wyżſzą i niżſzą. Wiedeń ieſt iey ſtolicą i rezydencyą zwyczayną monarchow domu Auſtryackiego.

Austryacki dom, niegdyś Hrabiow Habſzburſkich od Rudolfa I. ceſarza epochę wynieſienia ſwoiego zaczął. Obiąwſzy w poſſeſſyą ſwoią xięſtwo Auſtryi, tym ſię nowym nazwiſkiem mianować począł. W dalſzych czaſiech ſzczęśliwe małżeńſtwa Maxymiliana z Maryą dziedziczką Brabancyi, ſyna iego Filippa z Joanną panią Hiſzpanii, Neapolu, i Indyow, dom ten niezmiernie wznioſły. Karol V. ceſarz z dziedzicznemi, ceſarſką koronę złączył, iemu niektorzy chęć uniwerſalney monarchii przypiſuią. Po dobrowolney abdykacyi iego, naſtąpił rozdział poſſeſſyi Auſtryackich. Filip II. ſyn Karola ſtał ſię początkiem linii Hiſzpańſkiey, ktora poſiadała, oprocz kroleſtwa Hiſzpańſkiego, Portugalſkie, Neapolitańſkie, Sycyliyſkie, Medyolan, Brabancyą i Indye. Ferdynandowi bratu Karola doſtały ſię pańſtwa Niemieckie, kroleſtwa Węgierſkie i Czeſkie. Obydwie te linie ſkończyły ſię, Hiſzpańſka na Karolu II. Niemiecka na Karolu VI. ceſarzu, iego corka Marya Tereſſa zaślubiona Franciſzkowi I. ceſarzowi xiążęciu Toſkańſkiemu, z familii xiążąt Lotharyńſkich, w licznym płodzie nową dzielnicę domu ſwoiego zaczęła.

Autariates, narod, Illiryi; według Strabona w tamtych ſtronach naycelnieyſzy. Za czaſow Alexandra męſtwo Autaryatow było ſławne. Chcieli ſię nawet przeyściu iego do Azyi ſprzeciwiać, ale od Langaruſa

garufa krola Agryanow przyiaciela Alexandrowego zwyciężeni.

Author, słowo znaczące w ięzyku łacińskim sprawcę rzeczy; daie się czasem i naywyższey istności iako Stworzycielowi. W pospolitym używaniu oznacza piszących xięgi, i tak klassycznemi authorami nazywaią się ci, ktorzy u Grekow lub u Rzymian pisali xięgi w rożnych materyach wyborne.

Autonomia, termin Grecki znaczący zgromadzenie, lub miasto własnemi się prawami i zwyczaiami rządzące. Taki miały przywiley niektore miasta Greckie pod rządem Rzymian.

Auxesia, bogini osobliwszym sposobem czczona w Epidaurze.

Auxiliarii, powszechny termin, ktorym oznaczali Rzymianie woyska posiłkowe sprzymierzonych narodow.

AV

Avicenna, filozof i medyk sławny, Arab; żył w XI. wieku, i w kraiu swoim wielce poważany: w Europie osobliwie dawnieyszemi czasy sławny. Xięgi iego są: Canonum Medicinæ lib. V — de medicinis cordialibus=Cantica=opera philosophica. Umarł roku 1036. wieku 58.

AX

Axis, termin geografii, przezeń rozumi się linia wskroś przez okrąg ziemi przechodząca; pospolicie Axis przez podobieństwo nazywa się biegunem, albo osią na ktorey się ziemia obraca. Dwa końce tey osi w geografii Polus nazywaią się, od iednego do drugiego wprost oś świata przechodzi.

Axinomantia, sposob wieszczby, rozmaitego rodzaiu bronią czynioney.

Axioma, są niektore zdania iawne, oczywiste, dowodow nie potrzebuiące.

Axones, tak zwane były od Atheńczykow prawa Solona, dla tego iż były pisane albo raczey ryte na tablicach drewnianych formy trzyrożney. Złożone były wszystkie w Citadelli albo zamku Atheńskim zwanym Acropolis.

AY

Ayukini, nazwisko iedney hordy Tatarskiey w Azyi; ma swego osobliwego Chana.

Ayuthan, rzeka w Ameryce pułnocney, wpada w morze spokoyne.

AZ

Aza, miasto Palestyny pokolenia Ephraimowego.

Azariasz, krol Judy, syn Amazyasza w lat szesnaście wstąpił na tron oycowski. Filistyńczykow z potężnym woyskiem naszedłszy, chwalebnie zwyciężył; ale ta pomyślność zepsuła dobre pierwiastki panowania iego; zamiast pokornego Bogu dziękczynienia, podniosł się w pychę, a chcąc sam urząd kapłański sprawować, trądem skarany, na ustroniu zdaleka od towarzystwa ludzkiego przebywać musiał, tamże i umarł roku przed narodzeniem Chrystusowym 759. panował lat 52. Po nim nastąpił syn iego Joathan.

Azaryasz, syn Obeda, prorok duchem bożym napełniony, szedł naprzeciw Azie krolowi Judy, i iemu wolą naywyższego wręcz opowiedział.

Azazel, tak się u żydow nazywał kozieł, ktorego w dzikie stepy naywyższy kapłan puszczał, wszystkie wprzod na niego włożywszy przeklęctwa. Obrządek ten opisany iest w rozdziale szesnastym xięgi Lewityku.

Azem, ten tytuł właściwy iest w Turczech Wezyrowi wielkiemu, oznacza naywyższą iuryzdykcyą.

Azones, nazywali się w pogaństwie celnieysze bostwa, ktorych nayczęściey wzywano; ztąd także mianowano ie *Dii communes*. Wirgiliusz w XII. xiędze Eneidos mowi.

Diis, & communibus Aras.

Auzones, narod Assyryi nad rzeką Likus, nie daleko gor zwanych Thanatis.

Azya, iedna z czterech części świata oblaną iest morzem od południa, wschodu, i pułnocy, od zachodu graniczy z Europą.—Zkąd się powzięło nazwisko Azyi, żadney o tym pewności nie masz.— Z trzech innych części świata Azya nayznakomitsze ma zalety, tak przez rozciągłość kraiow, iako też dobroć powietrza, i rozmaite produkcye. W Azyi pierwszy człowiek stworzony od Boga osadzony został, w Azyi pierwsze rządow cywilnych wszczęły się początki.

Naypierwszy narod Azyi rządny i razem potężny był Assyryiski, pod rozmaitemi krolmi. Rożnemi czasy wielką część Azyi prawem woyny posiedli Persowie; ich następcy niezmiernie rozszerzyli granice swoie; Grecy, dla ustawicznych podziałow i kłotni wewnętrznych, do znakomitey w Azyi potęgi nie przyśli, nakoniec przemoc Rzymska wszystko zagarnęła. Sami tylko Parthowie mężnie się im oparli, i zastanowili bieg zwycięstw nieustannych.

Po upadku Rzymskiego państwa Scythowie albo Tatarzy, dwakroć pod Gengis-Chanem i Tamerlanem Azyą posiedli, dotąd ich następcy w wielkiey części Indyi panuią. Religia Mahometańska, naywiększą w Azyi uczyniła rewolucyą; Saraceni nayprzod pod Kalifami posiadali ią; daley Turcy zagarnęli, i dotąd znaczne kraie dziedziczą. — Gory celnieysze Azyi Taurus, Liban, Ararat, i innych wiele rozmaitego nazwiska.

ſka. Rzeki w ſtarożytności ſławne: Ganges, Euphrates, Tygrys, Araxes.

Religia teraźnieyſzemi czaſy Mahometańſka naybardziey w Azyi panuie. Bałwochwalſtwo dzikie, ieſzcze niektore narody utrzymuią; Chińczykowie rożnią ſię w obrządkach od wſzyſtkich.

Dzieli ſię teraz Azya na rozmaite części; z tych Turczyn poſiada Azyą mnieyſzą, Arabią, Mezopotamią, wyſpy Archi-Pelagu.— Perſkie kroleſtwo graniczy z Turkami od zachodu, z Moſkwą i Tartaryą od połnocy, z Mogolem na wſchod; — Naſtępuią pańſtwa wielkiego Mogola i krolow Indyi; — daley ceſarſtwo Chińſkie, niezmierne ſtepy Tartaryi, i część pułnocna Syberyą i inne narody pod władzą Moſkwy zawieraiąca.

Wyſpy pryncypalne Azyi ſą Japonia i Jeddo, Philipińſkie, Moluckie &c. w Indyach narody Europeyſkie maią znaczne oſady ſwoie, naywięcey iednak Hollendrzy i Angielczykowie; o tych i o wſzyſtkich w ſzczegulności pańſtwach Azyi pod oſobnemi artykułami będzie wzmianka.

Azymus, chleb przaśny bez drożdży. Takiego lud Izraelſki z bożego rozkazu używał w dni Paſchy, taki w obrządkach łacińſkiego kościoła używany bywa do ofiary mſzy świętey.

B

B, Druga litera alfabetu we wſzyſtkich ięzykach, oprocz Ethiopſkiego i Ormiańſkiego. W Hebrayſkim ięzyku nazywa ſię Beth, w Greckim Beta albo Byta, w Egipſkim Wida.

U Egipcyan w Hieroglifikach miała znamię owcy, dla tey podobno przyczyny, iż to zwierzę głoſem ią ſwoim wyrażać zda ſię.

W napiſach ſtarożytnych *B.* ſamo przez ſię położone znaczy: Bonus, Beatus, Balnea, Bona; Powtorzone *BB.* Bona Bona. *BDD.* Bonis Deabus *BF.* Bona Fide, Bona Fortuna, Bona Fæmina; Bene Factum. *BL.* Bona Lex. *B. M. P.* Benemerito poſuit. *B. M. P. C.* Benemerito ponendum curavit. *B. M. S. C.* Benemerito ſepulchrum condidit. *B. H.* Bona Hæreditaria. *B.R.P.N.* Bono Reipublicæ natus. Litera *B.* u Grekow była liczbą, wyrażała ſama przez ſię *2.* kiedy zaś nad nią akcent kładli, znaczyła *2000.*

BA

Baal, Bel, Beel, *albo* Belus, bożek narodow wſchodnich, oſobliwſzym iednak ſpoſobem od Aſſyryiczykow czczony. Twierdzą niektorzy autorowie, iż to nazwiſko było nadane Nemrodowi na ten czas, gdy mu cześć boſką oddawać zaczęto. W piſmie świętym bardzo częſto to bożyſzcze wſpominane ieſt. Wirgiliuſz w pierwſzey xiędze Æneidos o nim mowi: = *Implevitque merô pateram, quam Belus & omnes à Belo ſoliti: &c.*

Baaltis, bogini u Fenicyanow inaczey zwana *Beltis.* Mniemaią niektorzy, że to była Dyana.

Baannitowie, kacerze, uczniowie Baanneſa Manicheyczyka; rozſiewaiącego błędy w wieku dzieſiątym.

Baaras ziele, o ktorym piſze Jozef w xięgach o ludu żydowſkim. Przymiot iego ten był oſobliwſzy, iż ku nocy iaśniało, umykało ſię zaś od ręki, gdy ie kto zerwać chciał; więcey ieſzcze zielu temu nadaie przymiotow, ale te zdaią ſię być baieczne.

Baaza, krol Izraelſki ſyn Achiaſza, wſzyſtkich potomkow Ieroboama wygubić kazał, proroka Jehu grożącego zemſtą bożą śmiercią ukarał; prowadził woynę z Azą krolem Judy. Umarł R. od ſtworzenia 3105. panował lat 24.

Babel, ſłowo Hebrayſkie znaczące pomieſzanie, takowe zatrzymała nazwiſko wieża od potomkow naybliżſzych Noego po potopie wyſtawiona, na pamiątkę kary bożey w pomięſzaniu ięzykow; mieyſce tey wieży i miaſta potym koło niey zbudowanego, było w dolinie Sennaar. Założenie tey wieży kładą chronologiſtowie około R. 120. po potopie.

Babia, bożyſzcze Damaſzku, iego ſtraży niemowlęta polecano.

Babin, wieś w woiewodztwie Lubelſkim, ſiedliſko Rzeczypoſpolitey tegoż nazwiſka za czaſow Zygmunta Auguſta krola tey Rzeczypoſpolitey. Opiſanie z Sarnickiego przetłumaczone, ſkrocone nieco tu ſię kładzie: w tymże ſamym czaſie (to ieſt roku 1560.) rzecz ucieſzna i bardzo przyiemna od niektorych obywatelow w woiewodztwie Lubelſkim wymyślona była. Uſtanowili oni nieiakie ſpołeczeńſtwo lub zgromadzenie, ktore Rzecząpoſpolitą Babińſką zwali, dla tego iż iey wynalezcą był Pſzonka, dziedzic wſi Babinka, i tak to mieyſce przez ſtarożytnych zaniedbane dotąd, przeieżdżaiącym bywa przyczyną rozweſelenia. Ludzie żartobliwego humoru, umyślili towarzyſtwo ſwoie nazwiſkiem Rzeczypoſpolitey upoważnić, a dla więkſzey okazałości, naśladowali przepiſow Rzeczypoſpolitey Polſkiey. Mieli Senat, Miniſtrow i Urzędnikow. Spoſob zaś wybierania onych bywał takowy: ktokolwiek w publicznym

cznym poſiedzeniu nad innych chciał ſię wynoſić, tego ſadzali na wyſokim ſtopniu. Rozſzerzał ſię kto w mowie nad rzeczami iego ſtanowi mniey przyzwoitemi, pewien był zaraz mieyſca w Senacie Babińſkim; kto ſię z prawdą ominął albo przynaymniey co mniey podobnego do wiary powiedział, tego oratorem, poſłem albo urzędnikiem Rzeczypoſpolitey ſtanowili; ieżeli ſię kto niewcześnie z waleczności ſwoiey chełpił, albo o rzeczach woiennych, i nie w ſwoim czaſie, i w mieyſcu nieprzyzwoitym mowił, tego rotmiſtrzem lub pułkownikiem woyſk Rzeczypoſpolitey Babińſkiey kreowali. Dlaczego do naprawy obyczaiow, mowienia roſtropnego, nauczenia obyczayney wſtrzemięźliwości, żart ten był bardzo pożyteczny. Gdy więc to niemniey uczciwe iak krotofilne poſtanowienie wſławiać ſię poczęło, i krol Zygmunt Auguſt był o nim uwiadomiony, pytał ſię tedy przytomnego na ow czas Pſzonki, czyli też w Rzeczypoſpolitey ſwoiey mieli krola? zachoway Boże! odpowiedział Pſzonka, żebyśmy za życia W.K.Mci o obraniu inſzego krola myśleli; panuy W.K.M. i w Polſzcze i w Babinie. Ucieſzyła nieźmiernie ta odpowiedź Zygmunta Auguſta. To zaś zgromadzenie śmiercią Pſzonki, ktory był Staroſtą, i Kaſzowſkiego kanclerza Babińſkiego, uſtało.

Piſze daley Sarnicki, iż ieſzcze za iego czaſow żył Kaſzowſki, i był ſędzią ziemſkim Lubelſkim.

Babylon, miaſto ſtołeczne monarchii Aſſyryiſkiey, ſławne mocą twierdz i murow, wſpaniałością gmachow, ludnością mieſzkańcow. Wielorakie ſą w ſtarożytnych dzieiopiſach miaſta tego opiſania. Obywatele iego że na wzor monarchow ſwoich w wyſtępkach ſwoich byli zanurzeni; świadectwo piſma świętego ieſt dowodem, tak dalece, iż poſtać nieprawością ſkażonego świata, i rządy Antychryſta, kroleſtwem Babylonu nazywa. Ziściły ſię na tym nieprawym mieście prorokow przepowiedzenia; teraz albowiem i śladu ruin iego znaleść nie można.

Bacchanalia, uroczyſtości u pogan i igrzyſka na cześć Bacchuſa. Obrządki tych uroczyſtości tak były nieprzyſtoyne, iż ich z czaſem Rzymianie w państwach ſwoich odprawiać zakazali. Zapuſty naſze zdaią ſię być naśladowaniem tych mniey przyſtoynych obrządkow.

Bacchus, według mithologii ſyn Jowiſza i Semeli Nimfy, bogiem był piiakow, ſtrażnikiem i opiekunem winnic. Indyanie dawali mu przydomek Dioniſius, Egipcyanie Ozyrys, u Rzymian zwany był Liber.

Ba-

Bagdad albo **Bagdet**, miaſto ſtołeczne prowincyi Ierach; leży niedaleko dawnego ſiedliſka Babylonu; niegdyś bywało ſławne mięſzkaniem Kalifow, dotąd w ręku Tureckich zoſtaie.

Baja, mieyſce roſkoſzne niedaleko Neapolu nad morzem. Tam naymożnieyſi Rzymianie mieli ſwoie pałace i ogrody, i ztąd Horacyuſz mowi:

Nullus in orbe ſinus Baijs prælucet amænis.

Bajazet, I. ceſarz Turecki, wſtąpił na tron po Amuracie oycu ſwoim R. 1389. Zeby zaś w dalſzym czaſie nie miał w panowaniu przeſzkody, ſtarſzego brata zabić kazał, w czym go wiernie naſtępcy naśladowali, podobnym ſpoſobem obchodząc ſię z pozoſtałym po śmierci oyca rodzeńſtwem. Ceſarz ten w woiennych expedycyiach nader był ſzczęśliwy. Bulgaryą, Macedonią, Teſſalią, do państw ſwoich prawem miecza przyłączył.— Sam nakoniec w R. 1402. od Tamerlana zwyciężony, i w niewolą wzięty, iak twierdzą niektorzy, w klatce żelazney życia dokonał.

Bajazet II. ceſarz Turecki naſtępca po oycu Mahomecie II. z Zyzymem bratem przez nieiaki czas o tron walczył, pokonał go nakoniec i do ucieczki przymuſił; w 31. roku panowania, muſiał uſtąpić tronu Selimowi ſynowi ſwemu. Umarł R. 1512. wieku 74.

Baillet (Adryan) Francuz, z młodych lat do nauk ſię applikował, powołany do ſtanu duchownego, żeby nie miał roztargnienia, plebanią opuścił, i był dozorcą biblioteki ſławnego de Lamoignon, pierwſzego prezydenta parlamentu Paryzkiego. W iego domu życia dokonał roku 1706. maiąc lat 37. piſał zdania uczonych ludzi o rozmaitych autorach i xięgach.

Bairam, uroczyſtość Turecka po poście Rhamudan albo Rhamazan. Dwoiaki ieſt Bairam więkſzy po poście, mnieyſzy w dni potym ſiedmdzieſiąt. Podczas dni cztech Bairamu lud od pracy ieſt wolny.

Bakon (Franciſzek) kanclerz Angielſki, wielkością nauki znamienity, od Jakuba I. krola Angielſkiego kanclerſtwem zaſzczycony, nie długo ſię tym ſzczęściem cieſzył, z urzędu i maiętności wyzuty, umarł roku 1626. maiąc lat 66. Xięgi od niego piſane: Novum organum ſcientiarum, — de dignitate ſcientiarum,—ſylva ſylvarum, ſive hiſtoria naturalis — ſermones ethici, politici & œconomici, — faber fortunæ &c. piſał oprocz tego wiele xiąg ięzykiem oyczyſtym, pierwſzą myśl, i plantę encyklopedyi iemu wieki potomne winny.

Ba-

Balaam, ſyn Beora, prorok wyſłany od Balaka krola Moabitow, aby przeklinał lud Izraelſki, gdy mimo boſkie zakazanie wolą krolewſką pełnić zabierał ſię, przemowieniem własney oślicy, widokiem anioła przeſtraſzony, zamiaſt przekleſtwa, błogosławił ludowi bożemu. W dalſzym czaſie dał radę krolowi Moabitow, aby nayurodziwſze narodu ſwoiego niewiaſty w oboz Izraelſki wprowadził, co gdy ſię ſtało, wiele przez to Izraelitow do bałwochwalſtwa i wſzeteczności przywiodł. Zginął Balaam na woynie Moabitow z Izraelitami.

Balbinus, (Decimus Cælius) ceſarz Rzymſki wraz z Maxymem obrany R. Rz. 981. od narodzenia Chryſtuſa 237. w rok potym z kollegą od zbuntowanych żołnierzy, zabity.

Baldwin (Franciſzek); przetłumaczył na Francuzki ięzyk kronikę Herburta w R. 1573.

Baleares, albo Balearides wyſpy morza środziemnego; ieſt ich cztery Maiorka, Minorka, Iwika, i Formentaria. Dawni tych wyſp obywatele nayſławnieyſi byli procarze; ztąd w xięgach przemian, o nich mowi Owidyuſz:

Non ſecus exarſit, quàm cum Balearica plumbum
Funda iacit, volat illud, & incandeſcit eundo.

Te wyſpy należą teraz do krolestwa Hiſzpańſkiego, procz Minorki, ktorą poſiada Anglia.

Ballista, machina woienna dawnemi czaſy używana na rzucanie pociſkow i kamieni, przez ſpoſob umyślnie do tego ſporządzonych kołowrotow: miała moc nayważkſze ciężary wyrzucać. Od tey machiny powziął nazwiſko kunſzt miarkuiący wzruſzenia, i lot rzeczy rozmaitych: *ſcientia balliſtica.*

Baltadzy, albo ſiekiernik tak nazwany od ſiekiery (balta), ktorą ieſt uzbroiony do ſtraży. Jeſt ich kilkaſet za drugą bramą ſeraiu Stambulſkiego, czynią razem wartę i uſługę domową mieyſca tego, poſpolitym ſtrożom zwyczayną.

Baltyckie morze, zwało ſię niegdyś Sinus Codanus, ieſt środziemnym, i przez uyście Sundu z oceanem ſię łączy. Na brzegach iego znayduie ſię burſztyn; o czym i Tacyt wzmiankę czyni.

Baluzyusz, Stefan (de Baluze) znakomity autor hiſtoryi kościelney. Umarł roku 1718. wieku bliſko 90.

Bamberg, miaſto biſkupie w Frankonii, wielkiemi przywileiami od papieżow i ceſarzow zaſzczycone. Biſkup Bambergſki ieſt dyrektorem ſtanow Frankonii, i ma głos na ſeymie rzeſzy Niemieckiey, na fundamencie przywileiu Henryka II. ceſarza: krol Czeſki ieſt podczaſzym wielkim Bambergſkim, i hołd oddaie biſkupowi za miaſto Pragę; elektor Bawarſki ſtolnikiem, i hołd czyni za Awersbach; elektor Saſki marſzałkiem i hołdownikiem kościoła Bambergſkiego, za Willemberg; Brandenburſki podkomorzym, i hołd czyni za Küſtryn. Przywiley ten oſobliwy nazywa ſię w prawie Niemieckim, edyktem iedwabney nici świętey Kunegundy.

Ban, nazwiſko dawne rządzcow niektorych prowincyi Węgierſkich zwanych Bannatami.

Banianie, rodzay bałwochwalcow wſchodnich, metempſychoſim albo przechod duſz maią za| naypierwſzy punkt religii ſwoiey; krowy ſzanuią, i ich ciała czynią ſiedliſkiem duſz świętych. Strzegą ſię uczeſtnictwa z ludźmi inſzych obrządkow. Podzieleni ſą na pokolenia zwane od nich karty, tych kart rachuią 83. przednieyſze kupiectwem, inne rzemieſły ſię bawią.

Bankrut, w handlu nazywa ſię kupiec, ktory nie mogąc dłużnikow ſpłacić, maiętność im całą urzędownie oddaie. Bankrutoſtwo poniewolne nie kładzie takowey ſkazy iako zdradliwe, gdy kto z maſſy dłużnikom podaney, taiemnie ſobie część zoſtawuie.

Bannitio, termin prawa Polſkiego, znaczy ſkazanie ſtrony niepoſłuſzney ſądowi, na wygnanie z państw koronnych. Co iednak w teraźnieyſzych czaſach ieſt tylko formą piſania kondemnat, gdyż rygor bannicyi ſkutku nie odbiera, a lucrum, to ieſt pozyſkanie rzeczy, o ktorą ieſt ſprawa, zaſtępuie rygor w formularzu wyrażony.

Barabbas, łotr w porownaniu z Zbawicielem świata od Piłata żydom położony, korzyſtał z przywileiu świąt wielkonocnych, na wolność wypuſzczony będąc, a Chryſtus Jezus na śmierć krzyżową ſkazany zoſtał.

Baranowski, (z Rzeplina Staniſław) ſą w druku, iego herby rycerſtwa Polſkiego roku 1635.

Baratrum, przepaść w Attyce rzucano w nią na śmierć ſkazanych winowaycow: loch ten ſękami żelaznemi ze wſzech ſtron był nałeżony, na nich ſię rozrywały członki winowaycow.

Barbara, święta męczenniczka. Iey uroczyſtość kościoł obchodzi 4. grudnia; rodem była z Nikomedyi, zaſzczycona męczeńſtwem w wieku młodości ſwoiey.

Barbara (Radziwiłłowna) krolowa Polſka małżonka Zygmunta Auguſta, corka Jerzego xiążęcia Radziwiłła hetmana wielkiego Litewſkiego kaſztelana Wileńſkiego, i Barbary Wolſkiey z Podhaiec kaſztelanki Sendomirſkiey. Po śmierci

pierwſzego męża Gaſtolda woiewody Trockiego, roku 1545. zaślubiona taiemnie Zygmuntowi Auguſtowi; żył albowiem na ow czas oyciec iego Zygmunt ſtary. Po śmierci oycowſkiey, i ułatwionych przeſzkodach w roku 1550. koronowana, w ſześć mieſięcy potym umarła, maiąc lat 27.

Barbara święta, tak ſię w okrętach woiennych nazywa mieyſce, gdzie prochy ſkładaią.

Barbari, przydomek ten oznaczał, narody grube, nauk i kunſztow nieznaiące. Grecy rościągali go do wſzyſtkich cudzoziemcow. W tłumaczeniu piſma świętego ſtarego teſtamentu na ięzyk łacińſki, raz ſię tylko ten termin znayduie w pſalmie CXIII. *In exitu Iſrael de Egypto domus Jacob de populo barbaro.* Swięty także Paweł raz go w liście ſwoim użył. *Græcis ac barbaris debitor ſum.*

Barbarismus, ſpoſob mowienia niewłaściwy, regułom grammatyki przeciwny. Cicero w czwartey xiędze do Herenniuſza, tak mowi: *Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſervat, ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone quominus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe: ſolæciſmus & barbariſmus. Solæciſmus eſt, cum verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accomodatur. Barbariſmus eſt, cum verbum aliquod vitiosè effertur.*

Barbarya, kray Afryki między morzem śrzodziemnym i Atlantyckim, zawiera w ſobie kroleſtwa Trypolis, Tunis, Algier, Fez, Maroko, Taffilet i Zara.

Barbey (Marcin) Francuz wydał xięgę pod tytułem: *vera relatio tranſactorum Joann. III. R. Pol.* 1674.

Barbiton w ſtarożytności, muzyczny inſtrument; iaka była iego forma, zupełney o tym wiadomości nie maſz; że na wyſpie Lesbos był wymyślony, twierdzi Horacyuſz:

- - - - ſi neque tibias
Euterpe cohibet, nec Polihymnia
Lesboum refugit tendere barbiton. lib. 1. od. 1.

Bardariotes, żołnierze gwardyi ceſarzow Greckich, po większey części byli Perſowie; ich wodz nazywał ſię *Primicerius.*

Bardii, nazwiſko to było powſzechne dawnych poetow we Francyi i Anglii. Lukan o nich piſze:

Vos quoque, qui fortes animas belloque peremptas,
Laudibûs in longum vates dimittitis ævum,
Plurima ſecuri fudiſtis carmina Bardi.

Bardocucullus, ubior ſtarych Francuzow na kſztałt opończy, z przeſtronnym kapturem; używali go i Rzymianie, według świadectwa Horacyuſza w ſatyrach.

Bar-

Bardzinski (Alan) zakonu kaznodzieyſkiego, przetłumaczył na Polſki ięzyk xięgi konſolacyi Boecyuſza, Farſalią Lukana, Lucyana o podagrze wierſzem 1680. Seneki tragedye w Toruniu R. 1696.

Bari, Bar xięſtwo w kroleſtwie Neapolitańſkim; miaſto iego ſtołeczne zaſzczycone grobem świętego Mikołaia biſkupa. Xięſtwo to dziedzicznym prawem ſpadło na Bonę Sforcyą krolową Polſką, małżonkę Zygmunta I. krola, wraz z drugim Roſſano.

Barnabas (Swięty) był z pokolenia Levi, w dzieiach Apoſtolſkich ieſt o nim wzmianka, w ten czas oſobliwie gdy Duch święty kazał go wraz z Pawłem odłączyć na dzieło, do ktorego ich wybrał. Opowiedał Ewangelią na wyſpie Cyprze. Twierdzą niektorzy kościelni piſarze, iż w Salaminie mieście męczeńſką koronę odebrał.

Barnabitowie, zakon klerykow regularnych kongregacyi świętego Pawła, fundowany od Bartłomieia Ferrari, i Jakuba Morigio w Medyolanie roku 1530. potwierdzony od Pawła III. papieża w roku 1538. Obowiązki oſob tego zgromadzenia ſą, ażeby młodzież ćwiczyli w bogoboyności i naukach, zawiadowali ſeminaryami, i miſſyą odprawowali. Maią Generała trzechletniego, mieſzka w Rzymie.

Baroffiusz (Cezar) Medyolańczyk, ieſt w druku od niego piſany Tryumf Zygmunta III. powracaiącego z woyny Moſkiewſkiey roku 1595.

Baromethrum, inſtrument fizyczny do poznania wagi powietrza, i rozmaitych odmian iego.

Baron, tytuł właściwy celnieyſzey Szlachcie, niegdyś w Polſzcze oznaczał naypierwſzych urzędnikow i konſyliarzow kroleſtwa.

Baronius, (Cezar) kardynał, urodził ſię w kroleſtwie Neapolitańſkim, mieście Sora, roku 1538. Po zakończonych naukach za radą świętego Filipa Neryuſza obrał ſobie ſtan duchowny, i był z liczby naypierwſzych tego świętego uczniow i towarzyſzow w kongregacyi oratorii od niego założoney. Czyniąc daley zadość rozkazowi miſtrza i przełożonego ſwego, przez lat 30. piſał roczne dzieie kościelne i doprowadził ie do roku 1198. Umarł ten zacny mąż R. 1667. wieku 68.

Bartłomiey Swięty, Apoſtoł po wniebowſtąpieniu pańſkim opowiedał Ewangelią w Indyach; tamże koronę męczeńſką odebrał. Uroczyſtość iego obchodzi kościoł 24. ſierpnia.

Bartolomitæ, albo Kommuniści, kapłani ſwieccy, żyiący w zgromadzeniu. Bartłomiey Holtzhauſen pierwſzym był autorem tego uży-

 tecznego

tecznego kościołowi bożemu zgromadzenia. Innocenty XI. papież reguły ich potwierdził roku 1680. Cel ich, młodzież ſpoſobiącą ſię do ſtanu duchownego w naukach, pobożności i obrządkach kościelnych ćwiczyć.

Bartolus, (de Saxo Ferrato) prawnik zawołany. Umarł roku 1356. wieku 43. Jeſt wiele xiążek iego prawnych, i hiſtorya Gwelfow i Gibellinow.

Baruch prorok, uczeń i piſarz Ieremiaſza, po śmierci miſtrza, lud Izraelſki w Babylońſkiey niewoli zoſtaiący nawiedził, i proroctwa im ſwoie obwieścił. Znayduią ſię te wraz z iego modlitwą w zbiorze piſma świętego prorokow mnieyſzych.

Basaltes, nayprzednieyſzy rodzay marmuru czarnego; o nim Pliniuſz w xięgach ſwoich tak mowi: *Invenit eadem Ægyptus in Æthiopia, quem vocant Baſalten, ferrei coloris atque duritiæ; unde & nomen ei dedit. Nunquam hic major repertus eſt; quam in templo pacis ab imperatore Veſpaſiano Auguſto dicatus, argumento Nili XVI. liberîs circa ludentibûs, per quos totidem cubiti ſummi incrementi augentis ſe amnis intelliguntur. Non abſimilis illi narratur in Thebis delubro Serapidis, ut putant, Memnonis ſtatuæ dicatus, quem quotidiano ſolis ortu contactum radiis crepare dicunt.*

Baschi (Mateuſz) pierwſzy zakonu kapucyńſkiego fundator, w reformie od ſiebie wprowadzoney życia dokonał, umarł w Wenecyi R. 1552.

Basilica, gmach publiczny ſłużył w ſtarożytności do zgromadzenia ludu, ſądow lub ſzkoł. Ieden z dawnych piſarzow Rzymſkich takowe bazylik daie opiſanie. *Baſilicam principiô fuiſſe locum conſtat, quò ſub tectum ad jùs dicendum principes convenirent. Cui loco dignitatis gratiâ addictum erat tribunal. Poſt id quò eſſet ea quidem laxior primariis tectis non ſufficientibûs, circumaddidêre porticus patulas intrinſecùs, hinc atque hinc, primùm ſimplices, mox etiam duplices. Addidêre inſuper alii ſecundum tribunal, tranſverſamque alteram ambulationem, quam cauſidicam nuncupamus; quod illic rhetorum turmæ cauſidicique verſarentur. Erat porrò perſimilis templo baſilica, proinde compari fermè modô exornabatur.*

W dawnym Rzymie wiele rachowano bazylik, każda poświęcona była publicznym ſchadzkom, lub nakſztałt ratuſzow, były mieyſcami ſądow rozmaitych urzędnikow, nazwiſka brały od fundatorow, ztąd w hiſtoryach częſtokroć wzmian-

wzmiankowane: Æmilia, Julia, Fulvia, Antoniana. &c. W pierwſzych wiekach kościoły chrześciańſkie zwane były poſpolicie bazylikami, teraz kathedralne, lub celnieyſze dla rożnicy od drugich ten tytuł na ſobie noſzą w Rzymie patryarchalne kościoły: S. Jana na Lateranie, Piotra na Watykanie, i Mariæ majoris bazylikami ſą nazwane.

Basilidiani, kacerze wieku II. tak nazwani od ſwego herſzta. Ten Chryſtuſowi natury ludzkiey nie przyznawał, i mienił go być tylko podobieńſtwem do człowieka. Twierdził daley, iż zamiaſt iego, Symon Cyreneyczyk był ukrzyżowany. Piſał według świadectwa Euzebiuſza hiſtoryka kościelnego, 24. xiąg o Ewangelii.

Basilius (Cypryan) przełożył na ięzyk łaciński xięgi Jędrzeia Modrzewſkiego, de emendatione Reipublicæ roku 1577.

Bastarnæ, narod niedaleko brzegow Dunaiu maiacy ſwoie ſiedliſka. Za czaſow Probuſa ceſarza zaczepili Rzymiany, ale zwyciężeni od nich i rozſadzeni w rożnych mieyſcach Panonii. Nie długo potym chcieli znowu iarzmo zrucić i rabowali Illyryą. Za czaſow Dyoklecyana zaczepiali Rzymſkie państwo; nakoniec od Hunnow z ſiedliſk ſwoich wyrugowani, pomknęli ſię ku połnocy, i niedaleko brzegow Dnieſtrowych, gdzie teraz Podole i Ukraina, oſiedli.

Bastilla, zamek w Paryżu od Karola 5. krola Francuzkiego nakſztałt cytadelli wyſtawiony roku 1369. teraz ieſt więzieniem publicznym.

Baszko, kuſtoſz Poznańſki, piſał łacińſkim ięzykiem hiſtoryą Polſką.

Batawia, miaſto na wyſpie, zdawna ſtołeczne oſad Hollenderſkich w Indyach.

Bathillus poeta Rzymſki, żył za czaſow Auguſta ceſarza, przywłaſzczył był ſobie owe wierſze Wirgiliuſza:

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane,
Diviſum imperium cum Jove Cæſar habet.

Nie długo ſię iednak cieſzył ſwoią kradzieżą; drugiey albowiem nocy pod ſwoiemi wierſzami Wirgiliuſz położył czterykroć powtorzone. *Sic vos non vobis.* Auguſt pragnął, żeby te początki wierſzow dokończone były, odkrył ſię na ow czas Wirgiliuſz i iawną czyniąc kradzież Bathilla napiſał.

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores.
Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Sic vos non vobis nidificatis aves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.

Batory, (patrz Stefan krol Polſki.)

Batory (Jędrzey) kardynał, koadjutor i naſtępca Marcina Kromera biſkupa Warmińſkiego, ſynowiec Stefana krola, gdy ſię przy dziedzicznym xięſtwie Siedmiogrodzkim utrzymać pragnął, po przegraney bitwie, w ucieczce zabity roku 1599. wieku 33. Piſali ſię Bathoremi de Somleo od dobr oyczyſtych, tak nazwanych.

Batrachomyomachia, poema Homera opiſuiące woynę żab z ſzczurami.

Battavi narod Niemiecki, tam niegdyś maiący oſady, gdzie teraz Hollandya i inne prowincye tey ſprzymierzoney Rzeczypoſpolitey. Jedno tylko miaſto zwane od Rzymian, *oppidum Battavorum*, leżało nad brzegami Mozy.

Battologia, defekt w kraſomowſtwie z nie potrzebnego ſłow powtorzenia, *inanis eorundem repetitio.*

Bawaria, kray w pańſtwie Niemieckim, tytułem i prerogatywą elektorſtwa zaſzczycony. Miaſto iego ſtołeczne Munich, po łacinie *Monachium.* Religia panuiąca katolicka.

Bayle (Piotr) autor ſławnego co do krytyki, ſzkodliwego co do ſentymentow, dykcyonarza; Umarł roku 1706. wieku 59.

Bazar, mieyſce w Perſyi i Turczech wyznaczone do przedawania towarow.

Bazyli (Swięty) biſkup Cezarei, doktor kościoła, urodził ſię roku pańſkiego 326. Pierwiaſtki wieku rownie naukom iako i świątobliwości poświęcił i oddał. Na puſtyni wraz z świętym Grzegorzem Nazyanzeńſkim gdy przemieſzkiwał, uczniom reguły zakonne przepiſał, i tym ſpoſobem ſtał ſię patryarchą mnichow wſchodnich, i fundatorem zaſłużonego w kościele bożym zakonu. W dalſzych czaſiech poniewolnie biſkupem Cezarei uczyniony, wielokrotne cierpiał prześladowania od Walenſa ceſarza, błędami Aryańſkiemi zarażonego. Xięgi iego, ducha bożego pełne, prawowiernym ſą ku nauce i zbudowaniu. Umarł ten znakomity doktor dnia 1. ſtycznia roku 379. maiąc na ow czas lat 53.

Bazyli I. ceſarz Grecki, nazwany Macedończykiem. Urodził ſię roku pańſkiego 814. z naypodleyſzego ſtanu, przez chwalebne przymioty i znamienite zaſługi na tron wynieſiony. Phocyuſza w pierwiaſtkach panowania ſwoiego na wygnanie

ſkazał, uwiedziony iednak potym przemyślną tego kacerza chytrością, ſtał ſię nieprzyiacielem łacińſkiego kościoła, i w tych ſentymentach trwał aż do śmierci, ktora przypadła na rok 886. panował lat 19.

Bazyli II. ceſarz Grecki, ſyn Romana młodſzego wſtąpił na tron Carogrodzki po śmierci Konſtantyna Porfirogenety brata ſwego; umarł roku 1025.

Bazyliani, zakon od świętego Bazylego fundowany w roku 357. a przeto od wſzyſtkich innych nayſtarſzy, w wſchodnich kraiach kwitnął, i dotąd trwa; do zachodnich przenieſiony R. 1057. Grzegorz XIII. papież w roku 1569. nowemi go uſtawami i przywileiami ubogacił.

BE

Beda (wielebny) ſławny piſarz kościelny; urodził ſię w kroleſtwie Angielſkim roku 672. wychowany w klaſztorze Benedyktyńſkim, regułę tegoż zakonu przyiął, i lubo go Sergiuſz papież do boku ſwoiego wzywał, uproſił to ſobie, żeby go z ulubioney klaſztora oſobności nie brano. Są iego homilie i tłumaczenia piſma świętego. Umarł wielebny ten mąż roku 735. wieku 73.

Bedellus, poſługacz w akademiach, w obrządkach publicznych noſi przed rektorem inſignia.

Beelphegor, bożyſzcze Moabitow; rozumieią niektorzy, iż to był Adonis, albo Orus Egipſki.

Beelzebub, według tłumaczenia dawnych piſarzow, znaczy nazwiſko bożka much; miał bałwochwalnice w mieście Akkaron. Piſmo święte nazywa go xiążęciem złych duchow.

Beglerbey (Bejow bey) ieſt trzyletni rządzca prowincyi w pańſtwach Tureckich, nad Bejami, Sandziak = Bejami, Zaimami, i Tymarami, teyże prowincyi powiatowemi urzędnikami, przełożony; każdego z Beglerbejow intrata w kancellaryi (Tefterdar — Hane) ieſt opiſana, podług ktorey wyprawę woienną (poſpolicie za 5000. Aſprow iednego człowieka daiąc) czynić ſą obowiązani. Beglerbeja godność od tytułu Baſzy tym ſię rożni, iż Beglerbey zawſze ieſt trzytulny, Baſza zaś dwutulny lub iednotulny tylko. Kapitan Baſza amirał W. tych krain, ktore morze oblewa ieſt Beglerbejem, a Gallipoli Baſzą.

Beguiny, towarzyſtwo niewiaſt w zgromadzeniach z pracy rąk żyiących. Roku 1173. Lambert Beg, albo Bek naypierwſze im uſtawy napiſał w Leodium. Nie ſą profeſſyą zakonną obowiązane, i każdego czaſu z zgromadzenia wyiść mogą.

Be-

Begwinowie, kacerze trzynaſtego wieku, taili przed poſpolſtwem rozwiozłość życia ſwoiego powierzchownością zakonney odzieży. Roku 1311. na zborze powſzechnym Wiedeńſkim od Klemenſa V. papieża potępieni.

Bel, bożek Babylończykow, tenże ſam co Baal, o ktorym wyżey.

Belgium, powſzechne nazwiſko kraiow nadmorſkich, między Francyą i Niemcami. Belgium zprzymierzone zamyka 7. prowincyi Rzeczypoſpolitey Hollenderſkiey; reſzta po części do domu Auſtryackiego i korony Francuzkiey należy.

Belgowie, narod mieſzkaiący nad brzegami morſkiemi, w tymże mieyſcu, gdzie teraz Belgium.

Belial, bożek Sydończykow. Swięty Paweł mowi: *co za pokoy między Chryſtuſem a Belialem?* ztąd wnieść można, iż nadawano to nazwiſko w powſzechności czartom.

Belizaryusz ſławny wodz woyſk Juſtyniana ceſarza wſchodniego, w roku 529. Perſow zwyciężył, wkrotce potym bunt w Carogrodzie uśmierzył. Puściwſzy ſię potym z zwycięzkim woyſkiem ſwoim do Afryki, Gilimera krola Wandalow pokonał, i wziąwſzy Kartaginę, monarchę tego w niey poimał, a z niezmiernemi ſkarby do Carogrodu przyprowadził. Niemniey ſzczęśliwym był wielki ten bohatyr i w Europie, gdy wyſłany na obronę Włoſkich kraiow, Witygera krola Gotow zwyciężył, i dobywſzy miaſta Raweny, z całą familią w niewolą doſtał. Tak wielkie zaſługi, według powieści niektorych piſarzow, Juſtynian niewdzięcznością zapłacił, i oślepiwſzy Belizariuſza do takiego ſtanu przywiodł, iż żebrząc po Carogrodzkich ulicach wołał na przechodzących: *date obolum Beliſario.* Ale ſię tey powieści ſprzeciwiaią świadectwa autorow tamtego wieku, oſobliwie Prokopiuſza, ktory w niczym nie oſzczędzaiąc Juſtyniana, a ſzeroce opiſuiąc Belizariuſza dzieła, o tym iego mniemanym nieſzczęściu żadney wzmianki nie czyni. Są dotąd numiſmata na cześć Belizariuſza bite z napiſem: *Beliſarius gloria Romanorum.*

Bellarmin (Robert) z zakonnika *ſocietatis JESU* kardynał, ſławny xięgami przeciw kacerzom wydanemi. Umarł roku 1621. wieku 79.

Bellomancia, ſpoſob wieſzczby u dawnych pogan takowy: przyczepiano do ſtrzał rozmaite odpowiedzi, z tych zmieſzanych wybierał iednę pytaiący, i co znalazł, było wieſzczbą.

Bellona, bogini woyny, ſioſtra i towarzyſzka Marſa; miała uroczyſte obrządki w Rzymie, i kapłanow, ktorzy ſię zwali Bellonarii.

Bel-

Bellovaces narod Gallii Belgickiey, ich miaſto ſtołeczne, według Ptolomeuſza, nazywało ſię Ceſaromagus.

Bełskie woiewodztwo, niegdyś xięſtwo udzielne, po zeſzłey linii xiążąt Mazowieckich dziedzicow Ruſi, w roku 1461. od Kazimierza wielkiego do Polſkiey korony przyłączone; na wzor innych woiewodztw ma ſwoich ſenatorow i urzędnikow; ſtołeczne iego miaſto Bełz.

Bembus (Piotr) dla gładkiego ſtylu i wyborney nauki od Leona X. papieża, u ktorego był ſekretarzem, na godność kardynalſką podnieſiony, umarł roku 1547. wieku 76. Piſał hiſtoryą Wenecką—liſty iego i rozmaite wierſze nie raz przedrukowane na świat wyſzły.

Benckendorff (Jan) ieſt w druku iego: brevis commonitio de bello ſociali Turcico, ad Sigiſmundum III. & regni proceres, in publicis comitiis propoſita, Gedani annò 1595.

Benedykt I. (święty) papież, obrany roku Pańſkiego 573. pod czas wielkiego głodu z wielką litością owieczki ſwoie karmił i podeymował. Okolice Rzymu doznawały iego miłoſierdzia, wielokrotnie naiazdami Longobardow ſpuſtoſzone i zniſzczone. Umarł roku 577. ſiedział na ſtolicy Piotra świętego lat 4. mieſięcy 4. dni 28.

Benedykt II. (święty) papież, objął rządy kościoła po Leonie drugim. Swiątobliwość iego i naukę dzieie tamteyſzych wiekow kościelne ſławią. Umarł w ośm mieſięcy po ſwoim obraniu.

Benedykt III. papież Rzymianin, dla pokory ſprzeciwiał ſię obraniu ſwemu. Znoſił cierpliwie poſtępki Anaſtazyuſza Anty-papy. Umarł we dwa lata i 6. mieſięcy po ſwoim obraniu.

Benedykt IV. papież obrany w roku 905. na złe czaſy trafił, ſprawił ſię iednak tak, iak na dobrego paſterza należało. Umarł w kilka mieſięcy po ſwoiey elekcyi.

Benedykt V. papież, w pierwiaſtkach rządow ſwoich wiele ucierpiał od Ottona ceſarza utrzymuiącego Anaſtazyuſza antypapę, umarł w Hamburgku zoſtaiąc w niewoli u tegoż ceſarza. Nadgrobek iego w tym mieście dotąd takowy: *Benedictus papa, qui de ſede Apoſtolica per violentiam remotus, poſtea cum revocaretur, obiit Hamburgi.* Umarł roku 965. mało co więcey nad rok był papieżem.

Benedykt VI. papież, rok i trzy mieſiące rządy kościoła ſprawował, przez bunt Rzymianow życia poſtradał.

Be-

Benedykt VII. papież, po wypędzeniu Bonifacyuſza, na naywyżſzą godność kościoła bożego wynieſiony, przez lat 4. świątobliwie i wielce przykładnie rządził. Umarł roku 984.

Benedykt VIII. papież wielowładną protekcyą Henryka II. ceſarza wſparty, mimo uſilność Grzegorza anty-papy ſtolicę Rzymſką oſiadł. Saracenow Włoſkie kraie puſtoſzących, uſkromił. Umarł R. 1024. rządził Kościołem lat 12.

Benedykt IX. papież, wſparty potęgą familii ſwoiey hrabiow Tuſkulanu, w dziecinnym prawie wieku gwałtownie ſtolicę Rzymſką oſiadł. Dla mniey przyſtoynych obyczaiow ludowi niemiły, duchowieńſtwu obmierzły, z Rzymu nakoniec wypędzony, umarł R. 1054.

Benedykt X. papież wkrotce po obraniu świat pożegnał.

Benedykt XI. papież, zakonu kaznodzieyſkiego. W podłym ſtanie urodzony, wielkością przymiotow i ſławą świątobliwości wprzod kardynalſkiego ſtopnia, nakoniec naywyżſzey w kościele bożym godności doſtąpił. Po wynieſieniu ſwoim matkę ieſzcze żyiącą nieinaczey oglądać chciał, tylko w podłe, a ſtanowi niegdyś ſwoiemu przyzwoite ſzaty przybraną. W ośm mieſięcy po ſwoim obraniu trucizną z świata zgładzony roku 1304. Piſał kommentarze na xięgi piſma świętego. Są w druku iego kazania i homilie, iako też xięga *de Ritibus.*

Benedykt XII. papież, zakonu Cyſterſow, po wynieſieniu ſwoim, krewnych bogacić nie chciał, zgromadzenia zakonne, ile możności, w karność przyzwoitą wprawiał. Umarł w Awenionie roku 1336. rządziwſzy kościołem lat 7. mieſięcy 4. dni 6. Są w druku iego xięgi: de ſtatu Canonicorum—Decretales religioſorum—Conſtitutiones de reformatione Benedictinorum.

Benedykt XIII. papież, z familii Urſynow, w młodości wieku wzgardziwſzy światem, wſtąpił do zakonu świętego Dominika, wkrotce potym kardynałem i arcy-biſkupem Benewentu uczyniony; nakoniec obrany papieżem, roku 1724. Wielkie w przeciągu życia dawał dowody świątobliwości ſwoiey. Umarł R. 1730.

Benedykt XIV. Bonończyk z domu Lambertinich; ſzedł przez wſzyſtkie ſtopnie hierarchii kościelney. Słodka dotąd trwa pamięć cnot i przymiotow tego wielkiego papieża. Piſał xiąg wiele w materyach oſobliwie prawa duchownego. Umarł roku 1758. rządził kościołem lat 17. mieſięcy około 9.

Benedykt (święty) patryarcha mnichow zachodnich, fundator ſławnego zakonu Benedyktynow. Umarł na gorze Kaſſynu roku 534.

Beneficiarii u Rzymian nazywali ſię żołnierze, ktorzy bez żadney zapłaty dobrowolnie ſłużyli w woyſku.

Beniamin dwunaſty i naymłodſzy ſyn Jakuba patryarchy z Racheli, oycem był i przodkiem pokolenia ſwego nazwiſka. W rozdziale państwa przez bunt Jeroboama, pokolenie Beniamina przy krolach Judy zoſtało.

Bentivoglio (Gvido) kardynał, piſał xięgi o woynie w Flandryi; liſty iego wybornym piſane ſtylem naywiękſzą mu ſławę przynioſły. Umarł R. 1644. wieku 65.

Beocya, kray Grecyi, graniczący na południe z Attyką, na wſchod z golfem Koryntu; ſtołeczne iego miaſto Theby, zkąd ſię poſpolicie obywatele Tebańczykami nazywali. Szczegulne uprzedzenie czyniło krzywdę temu narodowi; ztąd Horacyuſz, mowiąc o człowieku proſtym, dokłada:

Beotum in craſſo jurares aëre natum.

Ten iednak kray mniemany grubiański wydał Pindara, Epaminondeſa, Plutarcha.

Dziś z inſzemi Grecyi krainami, i on iarzmo Tureckie dźwiga; ieſt częścią prowincyi zwaney Liwadya.

Berecynthia, taki był przydomek matki bogow; od gory, na ktorey ſię urodziła, wzięła to nazwiſko.

Berengarius, w iedenaſtym wieku kacerſtwa ſwoie rozſiewał, ſprzeciwiaiąc ſię tranſubſtancyacyi, mięniąc ſakrament Eucharyſtyi figurą tylko i poſtacią zwierzchnią. Umarł R. 1088.

Berenices krolowa Egiptu, małżonka Ptolomeuſza Ewergeta, gdy ten na woynę wyieżdżał, warkocz ſwoy dziwney piękności bogom na ofiarę oddała. Chcąc uczynić dzieło to nieśmiertelnym, aſtronomowie konſtellacyi niebieſkiey nazwiſko warkocza Berenices nadali; Kalimak poema na pamiątkę wieczną dzieła tego napiſał, Kotullus z Greckiego na łaciński ięzyk przełożył.

Bermudes, wyſpy Ameryki pułnocney na przeciw Karoliny, odkryte w roku 1522. przez Jana Bermudes Hiſzpana.

Bern, albo Berna, miaſto i kanton Rzeczypoſpolitey Szwaycarſkiey. Miaſto ieſt iedno z nayludnieyſzych, i nayozdobnieyſzych całego kraiu; powiat wſzyſtkie inne obſzernością przechodzi.

Bernini, (Jan Wawrzeniec) ſławny ſnycerz i architekt, umarł roku 1680. wieku 82.

Bernoulli, (Jakub) matematyk i aſtronom ſławny, urodził ſię w Bazylei roku 1654. wraz z Janem bratem ſwoim wiele xiąg pożytecznych

cznych wydali na świat; umarł Jakub roku 1705. wieku 51. zostawił dwoch synow Mikołaia i Daniela; ci sławy oyca godnemi stali się następcami.

Berosus, ieden z naydawnieyszych historykow; pisał kronikę Chaldeyską.

Beruyer, (Jozef Jzaak) Jezuita, pisał historyą ludu bożego: ta na Polski ięzyk przetłumaczona. Umarł roku 1758. wieku 77.

Berullus, (Piotr de Berulle) kardynał, fundator zgromadzenia klerykow oratorii, w krolestwie Francuzkim, umarł roku 1629. wieku 54. że zaś przy ofierze mszy świętey życia dokonał, z tey przyczyny napisane były wiersze następuiące.

Cœpta sub extremis nequeo dum sacra sacerdos
Perficere, at saltem victima perficiam.

Beryllus kamień drogi koloru zielonego, znaydował się w liczbie dwunastu innych na racyonale wielkiego kapłana ludu bożego, i wyryte było na nim imie pokolenia Beniamin.

Bes albo Des moneta miedziana Rzymska, ośm uncyi zawieraiąca, to iest: dwie trzecie części Assa. Patrz As.

Bessarion kardynał, patryarcha Konstantynopolitański, zakonu świętego Bazylego; urodził się w Trebizondzie. Będąc arcy-biskupem Nicei, powodem był Janowi Paleologowi cesarzowi Greckiemu do stawienia się osobiście na zborze Floreńskim: tam usilnie pracuiąc około pożądaney unii, od Eugeniusza IV. papieża kardynałem kreowany, od tegoż czasu mieszkanie sobie w Rzymie obrał. Wiele ksiąg pisał pożytecznych kościołowi bożemu. Umarł w Rawennie roku 1472. wieku 77.

Bestiarii u Rzymian zwali się walczący na igrzyskach z wierzętami, podobnież zwano i tych, ktorych, za karę, dawano bestyom na pożarcie. Los ten wielu męczennikow świętych potkał w pierwiastkach kościoła świętego.

Betel ziele w Indyach, liście iego nakształt tytuniu maią gorycz, trzymane w uściech, skutki zdrowiu pożyteczne sprawuią; przez co w ustawicznym są u Indyan zażywaniu.

Bethania miasteczko nie daleko Jerozolimy, sławne bytnością Chrystusa pana, wskrzeszeniem Łazarza i początkami pokuty Magdaleny, ktora tam oleyki drogiemi, namaściła nogi Zbawiciela.

Betel mieysce między krainami pokolenia Efraim i Beniamin. Tam Abraham patryarcha ołtarz wystawił i imienia bożego wzywał; tam Jakub wnuk iego widział drabinę zstępuiącą z nieba, i na wieczną pamiątkę kamień, na ktorym był we śnie głowę swoią położył, poświęcił Panu Bogu, namaszczaiąc go oleiem.

Bethleem, niegdyś naymnieysze miasteczko pokolenia Judy, sławne teraz całemu światu narodzeniem syna bożego.

Bethsaida, miasteczko pokolenia Zabulon, oyczyzna świętych: Piotra, Andrzeia, i Filippa apostołow.

Bethulia, miasto pokolenia Zabulon, sławne uwolnieniem Izraelskiego narodu od potęgi Assyryiskiey, obległszy go albowiem Holofernes wodz, od Judyty wdowy zabitym został, a woysko stratą wodza strwożone oblężeńcy do ucieczki przymusili.

Bethune, (Maxymilian xiążę de Sulli) wielki i znakomity minister, i razem wierny przyiaciel Henryka IV. krola Francuskiego; umarł roku 1641. wieku 82. księgi iego pod tytułem memoryałow nauką być powinny ministrom, a życie przykładem.

Betica, prowincya dawney Hiszpanii, tak zwana od rzeki Betys. Złotemi iey kruszcami zbogacili się Fenicyanie; daley Kartagińczykowie mieli tam swoie osady, nakoniec z resztą Hiszpanii pod moc Rzymską przyszła. Dziś ten kray podzielony na krolestwa, Grenady, Kastylii, zawiera także w sobie część Extremadury i Andaluzyą, należy do korony Hiszpańskiey. Rzeka Betis nazywa się teraz Gwadalkwiwir.

Bey albo Beg, nazwisko pospolite u Turkow rządzcy, ci ktorzy teraz temi tytuły zaszczyceni są iako i Sandziakowie, zostaią pod władzą baszy.

Będzin, miasteczko krolewskie, pod tytułem starostwa chodzące, leży blisko granicy Szląskiey, w Woiewodztwie Krakowskim. Sławne iest w dzieiach kraiowych, za czasow Zygmunta III. kommissyą pacyfikacyi i tranzakcyą tamże zawartą dnia 9 marca roku 1589. Przy uwolnieniu arcy-xiążęcia Austryackiego Maxymiliana, w potyczce pod Byczyną, przez Jana Zamoyskiego hetmana w niewolą zabranego. Kommissarze od cesarza Rudolfa II. wyznaczeni zasiadali w Bytomiu, kommissarze zaś Polscy w Będzinie.

Białaczowski, (Jan Prandota z Białaczowa) biskup Krakowski, z familii zacney Odrowążow, za czasow Bolesława wstydliwego przykładnie rządził powierzoną sobie owczarnią. Kanonikow de Saxea od Iwona biskupa Krakowskiego do Polski sprowadzonych w Krakowie osadził. Wiele kościołow i szpitalow fundował i nadał; zszedł z świa-

z świata w opinii wielkiey święto-
bliwości, pochowany w katedrze
ſwoiey na zamku Krakowſkim.

Białobrzeski, (Marcin) biſkup Ka-
mieniecki, wieku ſwoiego mo-
wca, kaznodzieia, i autor znamie-
nity. Piſał kſięgi: Katechizm al-
bo wizerunek wiary chrześciań-
ſkiey. — Orthodoxa confeſſio de
uno Deo ex ſacris literis deſcri-
pta. — Cenſura de raptu in cœlum
cujusdam puellæ. — o Tureckiey
ſekcie i iey progreſſach. — o Mſzy
świętey. — Poſtylla; to ieſt: wy-
kład Ewangelii na niedziele i świę-
ta uroczyſte przez cały rok. — Ka-
zania na pogrzebie Zygmunta Au-
guſta krola.

Bias filozof, ieden z ſiedmiu zawo-
łanych w ſtarożytności mędrcow,
rodem był z Karyi prowincyi Gre-
ckiey w Azyi. Gdy wſpołobywa-
tele uciśnieni ſąſiedzką woyną u-
ciekali z kraiu, obciążeni naydroż-
ſzemi, ktore mogli zabrać z ſobą,
ſprzęty, on nic nie wziąwſzy, za
niemi poſzedł, mowiąc: iż cnoty
i nauki nikt mu zabrać nie może.
O mieyſcu i czaſie iego śmierci
pewności nie maſz.

Bibiena, (Ferdynand) malarz i ar-
chitekt. Celował innych wieku
ſwoiego w ſztuce perſpektywy. Ja-
koż wiele teatralnych dekoracyi
iego przemyſłem zrobionych, do-
tąd oczy patrzących łudząc, dzi-
wią. Piſał xięgi o architekturze;
umarł roku 1740. wieku 80.

Biblia, z Greckiego ſłowa *biblos*, co
znaczy xięgę; nazwiſko kſiąg pi-
ſma bożego ſtarego i nowego za-
konu. Kilkakrotne ſą biblii na ię-
zyk polſki tłumaczenia, naypier-
wſze Leopolity akademika Krako-
wſkiego, drugie Wuyka Jezuity.
Jeſt także biblii edycya nakładem
xiążąt Radziwiłłow, kacerſtwem na
ow czas zarażonych. Xięgi ſtare-
go zakonu piſane były oryginalnie
ięzykiem Hebrayſkim, nowego
teſtamentu Greckim, oprocz E-
wangelii świętego Mateuſza, i liſtu
do żydow, te z Hebrayſkiego na
Grecki i Łacińſki ięzyk tłumaczo-
ne ſą.

Bibliotheka, ſkład kſiąg w iednym
mieyſcu. Naypierwſzą wiadomość
o publiczney bibliothece założo-
ney w Alexandryi przez Ptolo-
meuſza Filadelfa mamy od hiſto-
rykow tamtego wieku. Twierdzą
daley, iż ſię w niey ſiedmkroć ſto
tyſięcy kſiąg znaydowało, ale ten
rachunek tym większey wątpliwo-
ści podlegać muſi, ile, że kunſzt
drukarni nie był ieſzcze wynale-
ziony. Attalus krol Pergamu za-
łożył także publiczną bibliotekę w
ſtolicy ſwoiey. Funduſze takowe
wzmagaiąc nauki nie mały honor
czynią fundatorom; z tey miary
zaſłużył na nieśmiertelną oyczy-
zny

zny wdzięczność Jozef Załuſki bi-
ſkup Kiiowſki, ktory liczną ſwoią
bibliotekę publicznemu dobru po-
święcił.

Bielski, (Marcin) herbu Prawdzic,
ſławny dzieiopis Polſki. W prze-
mowie przedrukowaney iego kro-
niki X. Franciſzek Bohomolec o-
koliczności życia tego zacnego
męża takim ſpoſobem opiſał:
„ Marcin ten Bielſki urodził ſię w
„ Białey, dziedzictwie domu Biel-
„ ſkich leżącym w ziemi Wieluń-
„ ſkiey. Namieniaią niektorzy o
„ nim, że ſię był zrazu chwycił
„ błędow luterſkich, ale ſię potym
„ ich wyrzekł; lecz drudzy pewniey
„ twierdzą, iż zawſze był prawo-
„ wiernym katolikiem: umarł ro-
„ ku 1576, dnia 18 Grudnia po-
„ chowany w miaſteczku Paięcznie
„ do ſtaroſtwa fortecy Częſtocho-
„ wſkiey nadanego, leżącym. O
„ czym ſyn iego Joachim Bielſki,
„ ktory zaczętą od oyca kronikę
„ tę kończył, i wydrukować kazał
„ w drukarni Jakuba Sybeneyche-
„ ra roku 1597, tak mowi w teyże
„ kronice: Pod tym czaſem, to
„ ieſt 18 Grudnia, oyciec moy hi-
„ ſtoryą ſwą kończąc, aż do śmier-
„ ci, umarł, miał niedaleko lat
„ 80, pochowan w Paięcznie mia-
„ ſteczku, w kościele katolickim,
„ ponieważ on był katolikiem za-
„ wzdy. Syn iego Joachim, to o
„ ſobie w tey kronice wſpomina:
„ iż za krola Batorego znaydował
„ ſię przy oblężeniu Gdańſka i Po-
„ łocka, a zatym panowanie Ba-
„ torego doſkonale opiſał iako o-
„ czywiſty iego świadek, wyznaie
„ i to, że był u dworu Piotra Du-
„ nina Wolſkiego na ten czas bi-
„ ſkupa Płockiego, mowiąc w te
„ ſłowa pod rokiem 1578: na tym
„ że ſeymie Piotr Dunin Wolſki
„ pan moy wziął biſkupſtwo Pło-
„ ckie, a pieczęć wielką Janowi
„ Zamoyſkiemu ſpuścił. Gdy ie-
„ dnak wydał tę kronikę, był u
„ dworu krolewſkiego, ponieważ
„ przypiſuiąc ią *Zygmuntowi* III.
„ podpiſał ſię ſekretarzem krole-
„ wſkim.„ Dotąd ſą ſłowa edyto-
ra wyżey wſpomionego Bielſkiego
kroniki.

Bierkowsri, (Fabian) Dominikan.
ſą w druku iego kazania, i to, kto-
re miał na pogrzebie ſławnego X.
Piotra Skargi kaznodziei krola Zy-
gmunta III.

Bierzmowanie, (Confirmatio) ſa-
krament nowego prawa, od biſku-
pa adminiſtrowany, przez ktory
nadaie ſię wiernym mężność w
wyznaniu wiary świętey.

Bieżanowski (Jozef), doktor aka-
demii Krakowſkiey, ieſt w druku
iego Septizonium triumphale o-
pere litterato erectum. — Hæca-
tombe ſcuto regali ſacra.

Bigales, rodzay monety Rzymſkiey, wſpomnianey od Tacyta, brała nazwiſko od wozow parokonnych tryumfalnych na niey wyrytych, te ktore czterokonne wozy prezentowały, nazywały ſię *Quadrigales*.

Bil, termin prawodawſtwa Angielſkiego, znaczy uſtawę publiczną.

Bilbilis, miaſto dawney Hiſzpanii, oyczyzna poety Marcyaliſa, wyraża on w wierſzach ſwoich, iż kruſzce żelazne tamteyſzey okolicy były ſławne:

Noſtræ nomina clariora terræ,
Grato non pudeat referre verſu,
Sævô Bilbilin optimam metallô,
Quæ vincit chalybesque noricesque.

Bioerenklau, (Maciey) autor piſma: Memorialia bina: prius ad electores Mogontinum, poſterius ad ordinariam Imperii defenſionem directa & exhibita, in quo poſteriori exponitur, quod inconſultis S. R. I. electoribûs principibûs, & ſtatibûs S. cæſarea majeſtas decreverit bellum in Polonia contra Sveciam annô 1657. — Memoriale, in quo exponitur quantopere rex Sveciæ pacem in Germania ſervare & Polonicum bellum reſtinguere allaboraverit, quorumque moliminibûs & facibûs belli Polonici flamma Germaniæ nunc admoveatur 1659.

Biograf, nazywa ſię autor, ktory życia znamięnitych ludzi opiſał. Tacy byli w ſtarożytności: u Grekow Plutarchus, u Rzymian Cornelius Nepos, w Polſzcze Starowolſki.

Bion, Sarmata filozof od mieyſca oyczyzny Boryſthenicus zwany; żył za czaſow Antygona krola Macedońſkiego, na lat 276 przed narodzeniem pańſkim. Nayprzod był uczniem Krateſa, daley zoſtał Cynikiem: widząc raz zazdroſnego w ſmutku, rzekł: muſiało ſię zapewne albo iemu co złego ſtać, albo drugiemu co dobrego. Towarzyſzem był Teofraſta Perypatetyka, przed tym zaś złączony był z Teodozem, ktory bogow nie uznawał.

Biremes, u dawnych rodzay okrętow o dwoch rzędach wioſeł.

Birhus, tak ſię nazywała u ſtarodawnych ſuknia z kapturem, dla okrycia głowy.

Bisaltes, według Liwiuſza narody dawney Macedonii, mieli ſiedliſka nad brzegami rzeki Strymon. Valerius Flaccus twierdzi: iż graniczyli z Sarmatami.

Bissextilis, albo przéſtępny rok, raz ſię we cztery lata trafia, ponieważ w nim przybywa dzień ieden z przydatkowych 6 godzin zoſtaiących od liczby dni trzech ſet ſześćdzieſiąt pięć w roku zwyczaynym. Na ten czas mieſiąc Luty nabywa dnia i ten ieſt dwudzieſty dziewiąty.

Bissus albo Biſior, rodzay materyi przednieyſzey ieſzcze od purpury. Częſtokroć o nim wzmianka ieſt w piśmie świętym. Jakiego iednak biſior był koloru i gatunku, o tym gruntowney wiadomości nie maſz.

Bithynia prowincya Azyi mnieyſzey nadmorſka, na wzor innych pańſtw, rożnych doznawała odmian; Pruzyaſz krol Bitynii Annibala ſławnego Rzymianom wydać zamyślał, ale go ten bohatyr dobrowolną śmiercią uprzedził. Nikomedes III. wnuk Pruzyaſza umieraiąc, kroleſtwo ſwoie Rzymianom oddał, i tak ſię ſtało pańſtwa Rzymſkiego prowincyą roku przed narodzeniem pańſkim 74; należała potym do ceſarzow wſchodnich, teraz pod iarzmem zoſtaie Tureckim i częścią ieſt Anatolii.

Bizardiere, (Michał de la) piſał Francuſkim ięzykiem o ſcyſſyi w kroleſtwie Polſkim; tytuł xięgi iego takowy: Hiſtoire de la ſciſſion arrivée en Pologne au ſujet de l'élection du Roi 1700.

Błazowski (Marcin), hiſtoryą Kromera z Łacińſkiego na oyczyſty ięzyk przełożył i do druku podał.

Blondel (Franciſzek), Francuz, ſławny architekt, wydał kſięgi o ſwoim kunſcie. Jeſt także przez niego opiſanie przednieyſzych gmachow Paryża.

Blozyusz (Ludwik), opat Lecyeńſki zakonu świętego Benedykta, arcybiſkupſtwa Kameraceńſkiego ofiarowanego ſobie przyiąć nie chciał; dokonał świątobliwego życia roku 1566, wieku 59; piſał wiele xiąg aſcetycznych, iego uſtawy życia pobożnego przełożył na Polſki ięzyk, Paweł Lubieniecki kapłan kongregacyi Miſſyonarzow.

Bnizomenes, według świadectwa Diodora, narod Arabii; mieli ſiedliſka ſwoie nad brzegami Golfu Arabſkiego.

Boanerges przydomek od Chryſtuſa Jezuſa nadany Jakubowi i Janowi apoſtołom, ſynom Zebedeuſzowym, znaczy ſynow piorunu.

Bobola, (Jędrzey) podkomorzy koronny, rządzca dworu Zygmunta III. krola. Podał do druku traktat na owe ſłowa apoſtoła: Qui ſine uxore eſt... Gdzie ciężary ſtanu małżeńſkiego opiſał. Twierdzą tamteyſzych wiekow piſarze, iż taka była ſława roztropności iego, że tak w publicznych, iako i prywatnych intereſach, nie tylko z Polſki, ale i z zagranicy, po radę ſię do niego udawano. Żył w ſtanie bezżennym; umarł roku 1617, wieku 72. Z teyże familii pocho-

chodził Jędrzey Bobola ſocietatis Jeſu męczennik 16 Maia w roku 1657.

Bochnia miaſteczko w woiewodztwie Krakowſkim, ſławne wynalezionemi tam żupami ſolnemi za czaſow Bolesława wſtydliwego i małżonki iego świętey Kunegundy. Traktatem podziału 1775 doſtała ſię na cześć Domu Auſtryakiecgo.

Bodouin albo Baudouin, (Gabryel) kapłan zgromadzenia miſſyi inſtytutu świętego Wincentego a Paulo. Urodził ſię w roku 1689, w mieście Arverne Flandryi Francuſkiey. W pierwſzey młodości ſwoiey był oddany w Paryżu do korpuſu rycerſkiego nazwanego les Gens d'Armes, dla czwiczenia ſię w ſztuce woienney, ale tam nie długo bawiąc odmienił drogę wokacyi ſwoiey, i w tymże mieście wſtąpił do zgromadzenia miſſyonarzow do domu świętego Łazarza w roku 1710, a zoſtawſzy kapłanem, był potym wyſłany do Polſki w roku 1717 do domu Warſzawſkiego tegoż zgromadzenia, gdzie nie tylko nauczyciela urząd, ale też rożne tegoż zgromadzenia przełożeńſtwa chwalebnie ſprawował. Pobożność iego, przykładność i wyſoki rozſądek w dawaniu rad duchownych, nie tylko u wſpołkapłanow iego, ale też i u oſob świeckich znakomitych, były w wielkim poważeniu. Litość nad bliźnim, iedna z naywiękſzych cnot iego okazywała ſię w nim w ſzczegulnieyſzey uſilności. Powziął myśl założenia ſzpitala na niedołężnych i na dzieci podrzucone, ktory ſzpital noſi teraz nazwiſko od niego położone *Dzieciątka-Jezus*. Przykład ludzkości i gorliwości iego wzruſzył ſerca możnych, ſzły taiemnie hoyne ofiary do rąk iego, a potym powſzechne kollekty ściągały ſię zewſząd na tę potrzebę; tak dalece, że dopełniły zamiaru iego intencyi, w zamknięciu i opatrzeniu kilku tyſięcy oſob na tym mieyſcu ieſzcze za iego życia; umarł ten godny kapłan w tymże ſzpitalu ſwoiey fundacyi w roku 1768 dnia 10 Lutego, powſzechnie czczony i żałowany.

Boecyusz, (Anicius Manlius Torquatus Severinus) dwa razy był konſulem Rzymſkim i dzieci ſwoie na tym ſtopniu razem poſadzone oglądał. Wpadł nakoniec w niełaſkę pana na ow czas Rzymu Teodoryka krola Gotow, ten go z urzędow wſzyſtkich wyzuł, i na śmierć ſkazał w roku 525, w więzieniu piſał xięgi konſolacyi; te na Polſki ięzyk nayprzod przez Alana Bardzińſkiego Dominikana, poźniey przez Karola Wielopolſkiego, koniuſzego na ow czas, potym chorążego wielkiego koronnego przełożone. Są ieſzcze tegoż Boecyuſza xięgi teologiczne, iedna o dwoiakiey naturze Jezuſa Chryſtuſa, druga o taiemnicy Troycy świętey.

Boerhave (Herman) nayſławnieyſzy lekarz wieku naſzego; umarł w Leydzie roku 1738 wieku 70; xięgi od niego napiſane, ſą naſtępujące: Inſtitutiones medicæ — Methodus diſcendi medicinam — Aphoriſmi de cognoſcendis & curandis morbis. — Praxis medica ſive commentarius in aphorismos. — Materia medica aphorismis concinnata.—De viribus medicamentorum tractatus. — Inſtitutiones & experimenta Chæmiæ. — Sermo academicus de chæmia ſuos errores expurgante. — Index plantarum horti academici.—Obſervationes de mercurio. — de neceſſitate ſtudii Hypocratici.—opera anatomica & chirurgica Vaſalii. Nie dawnemi czaſy rzeczpoſpolita Hollenderſka kazała publicznym koſztem wyſtawić temu wielkiemu mężowi nadgrobek z tym napiſem:

Salutifero Boerhavii Genio s.

Boiar nazwiſko dawne ſzlachty w państwie Moſkiewſkim.

Boileau (Deſpreaux Mikołay), ſławny krytyk Francuſki. Piſał: artem poeticam, na wzor Horacyuſza i poema żartobliwe o pulpicie. Jego ſatyry za przykład tego rodzaiu piſma, brane być powinny. Umarł w Paryżu roku 1711 maiąc lat wieku ſwego 75.

Boileau (Jakub) brat wyżey wſpomnionego, doktor Sorbońſki; umarł roku 1716 wieku 82. Piſał xięgi: de antiquo jure præsbyterorum in regimine eccleſiaſtico.— de antiquis & majoribus epiſcoporum cauſis. — de Sanguine corporis Chriſti poſt reſurrectionem. — Colloquium criticum de ſphalmatis virorum in re litteraria illuſtrium. — Jeſt oprocz tego w druku, iego: hiſtorica disquiſitio de re veſtiaria hominis ſacri, vitam communem more civili traducentis. — Hiſtoria flagellantium ſeu de recto vel perverſo flagrorum uſu apud Chriſtianos.

Bogoria (Piotr), wydał xięgę pod tytułem: Politicæ vitæ rectè inſtituendæ via & ratio.

Bogoria, ieſt także nazwiſko herbu, w ktorym ſą dwie ſtrzały złamane białe, w polu czerwonym, takim kſztałtem na ſiebie w lenii ſpuſzczone, że żeleźce iedney ku gorze, drugiey na doł wproſt ieſt obrocone. Na hełmie paw z ogonem w gorę rozciągnionym w prawą tarczy pyſkiem obrocony, w ktorym ſtrzałę podobnież ſkruſzoną

ſzoną, z grotem do gory wznieſio-nym trzyma.

Bohm, (Marcin) profeſſor Toruń-ſki, ſą w druku, iego: additamen-ta & adnotationes ad Simonis Sta-rowolſki Poloniam edit. Gedenen. 1651.

Boineburg, (Jan Kryſztof) ieſt w druku ſkrypt od niego wydany w czaſie bezkrolewia po Janie Ka-zimierzu: Demonſtrationum po-liticarum pro eligendo rege Polo-niæ ſpecimen. Vilnæ 1660.

Bokacyusz, (Boccacio) w xięſtwie Toſkańſkim urodzony, czterna-ſtego wieku kwitnął. Jego dzieſią-ciodniowe zabawki (Decameron) w ktorym rozmaite awantury (a czaſem mniey uczciwe) opiſane ſą dla wytwornego ſtylu z iednały ſła-wę autorowi. Piſał nad to: de ca-ſibus virorum illuſtrium. — Hi-ſtoryą zacnych niewiaſt, — Ge-nealogią bogow, — krotkie ze-branie hiſtoryi Rzymſkiey. — Tra-ktat o gorach, morzach, iezio-rach, i rzekach; umarł roku 1376 wieku ſwego 62.

Bolesław I. krol Polſki; zwany Chrobry, ſyn Mieczyſława I. Ot-tona III. w Gnieźnie wſpaniale przyiął, i pierwſzy krolem ſię mia-nować począł. Z Xiążętami Ru-ſkiemi, i innemi pogranicznemi narody, ſzczęśliwie walczył, roz-ſzerzał granice państw ſwoich, a dobrym rządem ſławę ſobie u po-tomności ziednał; umarł roku 1025, w Poznaniu z nadgrobkiem pochowany.

Bolesław II. nazwany śmiały, ale że tego ſzacownego woiownikom przymiotu użył na zabicie święte-go Stanisława biſkupa Krakowſkie-go, znienawidzony od podda-nych, tron porzucił, i z Polſki taiemnie uſzedł; panował lat 20.

Bolesław III. krzywouſty, ſławny woiownik. Ceſarza Henryka pod Wrocławiem zwyciężył, i do po-koiu Polakom chwalebnego, i uży-tecznego przymuſił. Pomorza-now bunty uſkromił, Ruſkie xią-żęta w karności trzymał; umarł roku 1040 wieku 54 panowa-nia 38.

Bolesław IV. kędzierzawy ſyn krzy-wouſtego, monarcha mniey ſzczę-śliwy w pokoiu, i w woynie, państw ale nie ſławy oycowſkiey dziedzic; umarł roku 1175, wieku 67, panowania 27.

Bolesław V. pudyk albo wſtydli-wy, monarcha przymiotow mier-nych; za niego żupy ſolne w Wie-liczce i Bochnii wynalezione, zda-ły ſię nieco polepſzyć los Pola-kow, ſłabością monarchy, domo-wym nierządem, napaścią ſąſie-dzką uciśnionych. Umarł R. 1270. panował lat 43.

Bo-

Bollandus, (Jezuita) przedſięwziął wielkie dzieło, piſanie żywotow świętych. Ze zaś, poki żył, wiele tey pracy miał pomocnikow, po śmierci zaś kontynuatorow; ci wſzyſcy Bollandyſtami nazwani. Tytuł dzieła: Acta Sanctorum, kilkadzieſiąt woluminow in folio zawiera.

Bomonici, tak ſię zwali u Lacede-mończykow ci z młodzieży, kto-rzy na cześć Dyany dobrowolnie ſmagani będąc, mieli ſobie to za naywiękſzy zaſzczyt, gdy dawali dowod niezwyciężoney bolem cierpliwości ſwoiey. Emulacya między młodzieżą rozżarzona przytomnością ſtarſzych, naywię-kſzą bywała pobudką do tey bo-leſney ceremonii: Przytaczam w tey mierze świadectwo Plutarcha: *Lacedæmones pueri* (mowi ten au-tor) *per integrum diem flagellis cæſi, ſæpenumero ad mortem uſque ante Dianæ Aram, læti alacresque tolerant, atque inter ſe de victoria certant, quis diutius magisque for-titer verbera perferat? quod fiebat in matrum plerumque præſentia, quæ patientiam filiorum in ictibus fortiter ferendis læto celeuſmate laudabant.*

Bona dea bogini, uroczyſtemi ale taiemnemi obrządkami od dam Rzymſkich czczona. Małżonka konſula odprawiała ie w domu ſwoim, i na ten czas żadnemu męſzczyznie tam wchodzić nie go-dziło ſię. Klodyuſz przeciwnik Cicerona, że wſzedł na ow czas w dom Juliuſza Cezara konſula, Ce-zar rozwiodł ſię z żoną, Klodyuſz zaś ledwo śmierci uſzedł.

Bona (Jan) kardynał świątobliwo-ścią życia i nauką wielce ſławny. Po śmierci Klemenſa IX. wiele miał wotow na papieſtwo, zkąd gdy paſzkwil rzucono: *Papa bona eſſet ſolæciſmus;* ieden z przyiacioł iego tak na to odpiſał.

Grammaticæ leges plerumque Ec-cleſia ſpernit.
Forte erit, ut liceat dicere Papa Bona.
Vana ſolæciſmi ne te conturbet imago,
Eſſet Papa bonus, ſi Bona Papa foret.

Umarł roku 1674, wieku 65, pi-ſał xięgi naſtępuiące. De Divina pſalmodia — Manuductio ad cœ-lum. — Via compendii ad Deum. — de rebus Liturgicis — Tractatus aſceticus de ſacrificio Miſſæ. — Horologium aſceticum de prin-cipiis vitæ Chriſtianæ.

Bona (Sforcia) krolowa Polſka małżonka Zygmunta I. corka Ja-na Galeara Sforcyi, xiążęcia Medy-olańſkiego, i Izabelli z Arragonu; przez cały czas życia męża ſwoie-go mieſzała Polſkę intrygami ſwo-

X 3 iemi,

iemi, przez co tamteyszych czasow pisarze mniey podchlebne o niey daią świadectwa. Po śmierci męża, nie mogąc się zgodzić z synem Zygmuntem Augustem krolem, a bardziey może unikaiąc powszechney nienawiści, z niezmiernemi skarby wyniosła się do dziedzicznego xięstwa Baru w krolestwie Neapolitańskim, gdzie wkrotce życia dokonała. Pożyczyła była ta krolowa wielkich summ Karolowi V. cesarzowi, od ktorych że prowizya szła z ceł krolestwa Neapolitańskiego, Neapolitańskiemi przeto są nazwane. Ustąpione od iey potomkow Rzeczypospolitey, dotąd zapłacone nie są.

Bonarota albo buonaroti (Michał) zawołany wieku swoiego malarz, snycerz i architekt. Kościoł świętego Piotra na Watykanie biegłości wielkiego tego człowieka wspaniałość swoią po większey części powinien; obrazy zaś iego i posągi są ozdobą galeryi monarchow; umarł w Rzymie roku 1564, wieku 89.

Bonæ spei promontorium, Cypel Afryki ku południowi, należy do Hollendrow: odkrycie iego otworzyło drogę do Indyi wschodnich; pierwszy go wynalazł Bartłomiey Diaż Portugalczyk roku 1487, przez co ułatwił expedycyą poźniey w roku 1497, uczynioną przez admirała Portugalskiego Vasco de Gama na zwiedzenie pierwsze wspomnionych Indyi.

Bonacina (Marcin) Medyolańczyk, doktor teologii i prawa, pisał xięgi: de Beneficiis; iest także w druku iego teologia.

Bonawentura (Swięty) kardynał, doktor kościelny, wprzod niż na kardynalską godność wstąpił, był generałem zakonu świętego Franciszka; umarł na zborze powszechnym Lugduńskim roku 1274. Oprocz wielu teologicznych i duchownych xiąg napisał życie patryarchy zakonu swoiego, świętego Franciszka.

Bonifacyusz I. (Swięty) papież, nastąpił po Zozymie. W pierwiastkach rządow swoich miał przeciwnego sobie anty-papę Eulogiusza, tego Honoryusz cesarz uporczywie trzymał. Augustyn święty iemu xięgi swoie przeciw Pelagianom przypisał; umarł roku pańskiego 423, rządził kościołem lat 5, miesięcy 2, dni 3.

Bonifacyusz II. po Felixie III. obrany, widząc sprzeciwiaiących się, niektorych swoiey elekcyi, chciał na zborze Rzymskim Wigiliuszowi stolicy ustąpić, ale mu niedozwolili tego przytomni oycowie; umarł roku pańskiego 532; rządził kościołem lat 2, dni 26.

Bonifacyusz III. Rzymianin, nastąpił po Sabinianie, sprzeciwił się biskupom chcącym wyznaczać po sobie następcow bez dołożenia się stolicy apostolskiey; umarł roku 606, w ośm miesięcy, dni 26 po swoim obraniu.

Bonifacyusz IV. papież, urodził się w Waleryi mieście krolestwa Neapolitańskiego, w ośm miesięcy po śmierci Bonifacyusza III. na stolicę Rzymską wstąpił. Papież ten wyiednał sobie od cesarza kościoł zwany Panteon, niegdyś od Agryppy na cześć wszystkich bogow postawiony, i poświęcił go ku chwale prawdziwego Boga, pod tytułem Matki nayświętszey i wszystkich Swiętych; umarł roku pańskiego 614, siedział na stolicy Piotra świętego lat 6, miesięcy 8, dni 13.

Bonifacyusz V. papież, Neapolitańczyk, sprzeciwiał się świeckim gwałcącym Asylla. Są listy iego niektore w xięgach dekretalnych. Rządził kościołem lat 7, miesięcy 10 i dzień 1.

Bonifacyusz VI. Rzymianin, obrany po śmierci Formoza w dni 15, złożony z tey naywyższey godności. Boroniusz kardynał elekcyą iego nieprawą nazywa, ponieważ nie według ustaw i przepisow kościelnych była uczyniona. Obrany był Bonifacyusz VI. roku pańskiego 896.

Bonifacyusz VII. gwałtem się wdarł na stolicę Rzymską, wypędzony wkrotce schronił się do Carogrodu, po śmierci Jana XIV. papieża, wrocił się do Rzymu i tam umarł roku 985.

Bonifacyusz VIII. wstąpił na stolicę Rzymską po rezygnacyi Celestyna V. z Filipem krolem Francuskim wielkie miał zatargi, na końcu od woysk tego monarchy w Anagnii oblężony i w niewolą wzięty, w dni 4 wyzwolony od obywatelow miasta tamteyszego, wkrotce potym życia dokonał R. pańskiego 1303, rządził kościołem lat 8, miesięcy 9 dni 18; iemu niektorzy przyznawaią xięgi: de Regulis juris. — de Indulgentiis anni Jubilæi. — de Christianæ fidei & Romanorum pontificum persecutionibus.

Bonifacyusz IX. nazwany przedtym Piotr Tomacelli. Jubileusz roku 1400 z wielką uroczystością przy niezmiernym ludzi konkursie odprawił. Za iego czasow Annaty wprowadzone; umarł roku pańskiego 1404, w lat 15, i miesięcy 11 po swoim obraniu.

Bonifratelli albo iako ich pospolicie zowią Bonifratry, zakon od świętego Jana Bożego w Portugalii wszczęty na usługę chorych i

dozor ſzpitalow, od ſtolicy apoſtolſkiey approbowany.

Bonus eventus, boſtwo ſzczęśliwey przygody, miało cześć uroczyſtą, i było w liczbie tych, ktorych zwano *dii conſentes*.

Bonzii, ſą kapłanowie bożyſzcz w Chinach i Japonii, żyią w zgromadzeniach, i maią ſwoie uſtawy i przełożonych, pod ktorych rządami zoſtaią.

Bootes konſtellacya niebieſka niedaleko poluſa albo oſi firmamentowey, nazywaią go także aſtronomowie Arctophilax.

Boreas wiatr połnocny tak nazwany od Grekow i Łacinnikow; część powietrza ku połnocy zmierzaiąca od niego zowie ſię borealis.

Borgia (Cezar), ſynowiec Alexandra VI. papieża, ſławny wyſtępki, gwałtownością i niegodziwym politycyzmem. Po śmierci ſtryia zelżywie z Włoch wypędzony, tułał ſię po rożnych kraiach, nakoniec poſiłkuiąc Jana krola Nawarry zginął roku 1507.

Borgiasz (Franciſzek święty), trzeci po świętym Ignacym generał zakonu Jezuickiego, naywyżſzych w kościele bożym godności z pokory przyiąć nie chciał. Naypierwſzy oſoby zakonu ſwoiego do Polſki wyſłał; umarł roku 1572, wieku 60.

Boristhenes, nazwiſko Łacińſkie Dniepru rzeki.

Borromeusz; (patrz Karol Święty.)

Borromeusz (Fryderyk) kardynał arcybiſkup Medyolańſki, wſtępował w ślady Karola świętego brata ſtryiecznego, fundował i nadał ſławną w Medyolanie bibliotekę, ktorą Ambroſianam zowią; umarł roku pańſkiego 1632 xięgi od niego wydane: Sacra Colloquia. — Principum favor. — Divinæ laudes. — Sermones ſynodales. — de epiſcopo concionante. — Meditamenta litteraria. — de Chriſtianæ mortis jucunditate.

Bośnia, niegdyś kroleſtwo, potym prowincya Węgierſka, dziś pod mocą Turecką zoſtaie.

Bosphorus, nazwiſko Greckie cieśnin morſkich; dwie ich było Cymeryiſka i Tracka.

Bossuet (Jakub Benignus), biſkup de Meaux albo Meldeńſki. Urodził ſię roku 1627, w młodym wieku zaczął dawać dowody wielkich przymiotow i nauki ſwoiey, ſłowo boże opowiadaiąc, czynił to z wielkim ſłuchaczow pożytkiem a ſwoią ſławą. Uczyniony biſkupem, ſłowy i piſmem kościołowi bożemu użytecznie ſłużył; umarł wielki ten mąż roku 1704, maiąc lat 76, xięgi od niego piſane ſą naſtępuiące: Dyſkurs o hiſtoryi uni-

uniwerſalney. — Odpowiedź na katechizm Pawła Terry, miniſtra proteſtantow. — Wyłuſzczenie nauki kościoła katolickiego względem punktow niektorych kontrowerſyi. — Liſt paſterſki do nowo nawroconych. — Hiſtorya odmian kościołow proteſtantckich. — Tłumaczenie taiemnic mſzy świętey. — Katechizm. — Liſty rozmaite. — Maxymy i nauki. — Kazania. — Nauka o Jubileuſzu. — Epiſtolæ quinque præſulum ad Innocentium XI. — Mandatum epiſcopi Meldenſis. — Defenſio declarationis celeberrimæ, quam de poteſtate eccleſiaſtica ſanxit clerus Gallicanus 19 Martii annô 1682.

Bostandzi, w Tureckim ięzyku ogrodnik. Jeſt ich oſobliwe w Stambule na uſłudze ceſarza Tureckiego korpus, tak dla utrzymania w porządku ogrodow, iako też dla ſtraży Saraiu. Oni zwyczaynie ſiedmiowioſłowym czołnem ceſarza po kanale wożą, a ich przełożony baſza ſtyruie, dla tego powinien znać doſkonale wſzyſtkie zakąty i mieyſca, gdzie ceſarz przeieżdżać może, aby zapytany, dokładnie mogł odpowiedzieć. Jego władza rozciąga ſię do wſzyſtkich publicznych przechadzki mieyſc i ogrodow, gdzie wykraczaiących imać, karać i więzić ma prawo. Powſzechnie u Turkow kommendanci od proſtego żołnierza rożnią ſię zawoiem, podobną innym czapkę noſić ieſt obowiązany.

Boston, miaſto Ameryki połnocney ſtołeczne tamteyſzych oſad Angielſkich.

Botanika, część fizyki, maiąca za cel poznanie właſności ziol, drzew i kwiatow.

Bouhours, (Dominik), Jezuita ieden z naycelnieyſzych piſarzow wieku przeſzłego; umarł w Paryżu roku 1702, wieku 75, ſą w druku iego xięgi: Hiſtorya życia świętego Ignacego i świętego Franciſzka Xawiera. — Rozmowy Aryſta i Eugeniuſza. — Myśli dowcipne. — Spoſob dobrego ſądzenia o xięgach. — Zycie wielkiego Miſtrza Maltańſkiego d'Aubuſſon.

Bourbon dom monarchow Francuſkich teraz panuiących, nazwiſko wziął od prowincyi tegoż imienia, ktorą poſiadali. Po zeſzłey Walezyuſzow linii, Henryk IV. dom Burbońſki na tronie oſadził, teraz i w Hiſzpanii i Neapolu panuie.

Bourdaloue (Ludwik), Jezuita, ieden z nayſławnieyſzych kaznodzieiow, ſzczęśliwego w wielkich ludzi wieku Ludwika XIV. Umarł w Paryżu R. 1704 wieku ſwego 72. Kazania iego wielokrotnie z druku wyſzły, i godne być modeluſzem kaznodzieiow w potomności.

Boyle (Robert), Angielczyk, filozof ſławny; umarł roku 1691, wieku 65.

Boym (Michał), Polak, Jezuita, miſſyonarz w Chinach; umarł tamże 1659. Jeſt w druku iego relacya o Chinach i nawroceniu tamże rozmaitych ſtanow oſob do wiary świętey. — Flora Sinenſis, id eſt plantarum, fructuum, florum & & nonnullorum animalium Sinenſium hiſtoria. — de monumento Sinenſi epiſtolæ. — dilucidatio ſummaria rerum Sinicarum. — Tabula Chinenſis.

Brabancya, prowincya Belgii albo Niderlandu nadmorſka, liczy wiele miaſt handlownych, należy do domu Auſtryackiego; Antwerpia iey celne miaſto, nim ſię wzmogł Amſzterdam, było nayſławnieyſze handlem i kunſztami w całey Europie.

Brabeutei, ſędziowie u Grekow w publicznych igrzyſkach.

Braccati albo Bracteati nummi, rodzay drobney monety ſrebrney, na ktore ſię wyżſze ſztuki pieniężne podzielały Ta moneta była bita z blaſzek cienkich i na iedney tylko ſtronie noſiła ſtempel. Zdaie ſię, że pierwſze iey używanie zaczęło ſię w Niemczech, gdzie ie nazywano Hollepfenige albo Blechpfenige, a po łacinie *bracteati nummi*, od ſłowa *Bractea*, ktore znaczy blaſzkę. Ten gatunek drobnych pieniędzy bito i u nas w Polſzcze w dawnieyſzych czaſach pod nazwiſkiem *braccata* albo *minuta pecunia*, o ktorey mamy w prawach: Vol. 1 folio 154 pod rokiem 1447, za Kazimierza Jagiełły. *De minuta pecunia braccatæ ſtatuimus, ut per univerſum regnum capiatur commodè, quod pro medio lato groſſo novem denarii minutæ & braccatæ pecuniæ recipiantur, ad latos autem groſſos Pragenſes, qui eos in ſuis obtinent cenſibus, fiant additiones ſecundum curſum communem inter mercatores currentem... &c.*

Brachmani, ſekta filozofow Indyiſkich ſławna w ſtarożytności. Porfiryuſz ich ſpoſob nader wſtrzemięźliwego życia opiſuie: dotąd ieſzcze ta ſekta zda ſię trwać pod nazwiſkiem Braminow, ktorzy nayważſzym wſzech rzeczy ſtworcą mienią Bramę bożka, i na iego cześć wiele zabobonnych obrządkow czynią. Brama w ięzyku Indyiſkim ma znaczyć iſtność wſzyſtko przenikaiącą.

Brachygraphia, kunſzt piſania ſkroconego przez abbrewiacye. Tiron wyzwoleniec Cicerona wielce go wydoſkonalił. Przezeń można było notować doſtatecznie mowy ludzkie. Co zdaie ſię potwierdzać ow text pſalmu: *Lingua mea calamus ſcribæ velociter ſcribentis.*

Bracławskie woiewodztwo, prowincya południowa kroleſtwa Polſkiego, ieſt częścią Ukrainy, ma ſwego woiewodę i kaſztelana, i rowne ma z innemi woiewodztwy przywileie.

Bracteates, rodzay monety śrzednich wiekow, z iedney tylko ſtrony maią cechę i to źle wybitą. Takowe ſrebrne pieniądze w połnocnych pańſtwach naybardziey miały ſwoy bieg. Patrz wyżey braccati nummi.

Brandenburg, prowincya pańſtwa Niemieckiego, zaſzczycona tytułem elektoratu, dziś razem z kroleſtwem Pruſkim i innemi wielu xięſtwy ieſt pod iednego monarchy władzą. Ma tytuł margrabſtwa i elektor Brandenburſki ieſt podkomorzym wielkim Rzeſzy-Niemieckiey. Zygmunt ceſarz w roku 1411 przedał to margrabſtwo Fryderykowi z domu Zollern, burgrabi Norymberſkiemu, a w roku 1417 elektorem go ogłoſił.

Braun (Dawid), autor xiąg: de jurium Poloniæ fundamentalium ratione & praxi. — Bibliotheca ſcriptorum Polonorum & Pruſſorum. — Jeſt także Niemieckim ięzykiem piſana przez niego xięga: Uwiadomienie o Polſkiey i Pruſkiey Mennicy w Elblągu roku 1722 in 4to.

Brazylia kraina Ameryki połnocney, odkryta roku 1501, należy do korony Portugalſkiey, i naſtępca tronu tytuł xiążęcia Brazylii na ſobie noſi.

Brea (Maciey), autor xięgi pod tytułem: Novæ Scholæ Torunenſis ratio doctrinæ & diſciplinæ, 1568.

Bresler (Daniel), dał do druku z przydatkami ſwoiemi xięgę Bartłomieia Keckermana: Delineatio locorum communium ſpecialis politiæ Polonicæ 1714.

Breve: liſty papieżkie takowy poſpolicie maią tytuł. Urząd ſekretarza brevium ieſt ieden z nayznacznieyſzych i kardynałom dawany bywa.

Brewiarz, tak poſpolicie nażywa ſię xięga ſłużąca do odprawowania godzin kapłańſkich.

Brigerus (Joachim), ieſt od niego piſana Łacińſkiem ięzykiem kronika Polſka.

Brognoli (Benedykt), Włoch; ſą liſty iego do Kallimacha de rebus Polonicis.

Broniowski (Michał), iego xięgi ſą: Pogrom Tatarow przez Staniſława Zołkiewſkiego hetmana wielkiego w roku 1620. — Ordynek wyprawy Tatarſkiey na woynę. — Deſcriptio Tartariæ antehac in lucem nunquam edita. Według Poſſevina

ſevina piſał także o Moſkiewſkiey monarchii.

Brontes, Cyklop, ieden z poſługaczow Wulkana według powieści Wirgiliuſzowey:

Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro.
Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.

Brunsberg albo Braunsberg (Brunopolis), ſtołeczne miaſto biſkupſtwa Warmińſkiego, założone w roku 1260 od Anzelma pierwſzego biſkupa. Sytuacya iego nad Haſſem przy uyściu rzeki Paſſeryi daie mu ſpoſobność do handlow.

Brunświckie xięſtwo w Niemczech, ma miaſto ſtołeczne tegoż nazwiſka. Dom Brunświcki na dwie linie ieſt podzielony, Luneburſka tron Angielſki i elektorat Hanowerſki poſiada; druga ma przydomek Wolfenbutel.

Brutus (Junius), wolności Rzymſkiey autor; po śmierci Lukrecyi powodem był wſpołobywatelom do zrzucenia iarzma Tarkwiniuſza. Pierwſzy nowo wſzczętey Rzeczypoſpolitey konſul, ſprzyiaiących tyrannii właſnych ſynow na śmierć potępił. Zginął na woynie przeciw temuż Tarkwiniuſzowi roku od założenia Rzymu 245.

Brutus (Marcus Junius), ſyn Juniuſza Brutuſa i Serwilii ſioſtry Katona, dziką omamiony cnotą ważył ſię zabić Juliuſza Cezara, ktory go niezliczonemi dobrodzieyſtwy obdarzył. Z razu zdał ſię lud Rzymſki approbować dobrey intencyi ſzkaradne dzieło, wypędził nakoniec tych, ktorzy mu zdradzieckim zaboyſtwem uſłużyć chcieli. Wkrotce potym od Auguſta i Antoniuſza Brutus wraz z Kaſſyuſzem zwyciężony, złorzecząc cnocie (ktorą źle poznał) ſam ſobie śmierć przyſpieſzył. Godny ſzacunku, gdyby ſię był w zapale porywczey żarliwości nazbyt nie zaciekł.

Brutus albo Bruti, Wenecyanin; ſą w druku Jo. Mich. Bruti Veneti, Regis Stephani Hiſtoriographi: Selectæ epiſtolæ, Cracoviæ 1593.

Bruxella miaſto w Belgium ſtołeczne Flandryi Auſtryackiey, zwyczayną ieſt rezydencyą tamteyſzych kraiow rządzcy.

Bruyere (Jan), xięgi Teofraſta o charakterach, na Francuſki ięzyk przetłumaczył, przydał do niey żywe i wyborne ludzi wieku ſwoiego wyobrażenie; umarł roku 1696. wieku 57.

Brygitta albo Birgitta (święta) wdowa zacnego w Szwecyi urodzenia, fundowała zakon panien od imienia ſwego zwanych.

Brykcyusz (Jan) Jezuita; ſą w druku naſtępuiące iego xięgi: Theologia. — Vita Thomæ Ujeyſki exepiſcopi Kiiov. Religioſi Soc. Jeſu. — Oratio ſoluta in nuptiis Sigismundi III. regis, & prius altera in ejus coronatione. Epitaphia varia. — Carmen gratulatorium Petro Dunin Wolſki, epiſcopo Plocenſi.

Brytannia, niegdyś zwana Armorica, prowincya nadmorſka kroleſtwa Francuſkiego; przez długi czaſow przeciąg miała właſnych xiążąt udzielnych, aż w roku 1491 oſtatnia tego państwa dziedziczka Anna, doſtawſzy ſię w małżeńſtwo nayprzod Karolowi VIII. potym Ludwikowi XII. krolowi Francuſkiemu wiecznemi czaſy Brytannią do teyże korony przyłączyła.

Brzeskie-Kuiawskie woiewodztwo, prowincya wielkiey Polſki, temiż co i inne zaſzczyca ſię przywileiami.

Brzeskie-Litewskie albo Brześciańſkie woiewodztwo w Litwie, ma ſtolicę Brześć nad Bugiem.

Buccella (Mikołay), medyk nadworny Stefana Batorego krola Polſkiego; ieſt w druku iego liſt z takowym tytułem: Epiſtola de morte & obitu Stephani regis ad Kowaciovium ſupremum Tranſylvaniæ cancellarium cum ejusdem examine; Claudiopoli.

Buchanan (Jerzy), w Szkocyi urodzony; piſał ſatyry przeciw zakonnikom; iedney tytuł: Franciſcanus. — drugiey: Fratres fraterrimi. Pſałterz wierſzem Łacińſkim od niego ieſt przetłumaczony. Napiſał także hiſtoryą oyczyzny ſwoiey; umarł roku 1582.

Buchinus ſekretarz Zygmunta krola; zebrał prawa prowincyi Pruſkiey.

Bucolicum carmen paſterki, rodzay wierſzow, opiſuiący ſtanu tego zabawy. Teokryt w Grecyi, Wirgiliuſz w Rzymie, w Polſzcze Simon Simonides tym ſię piſma ſpoſobem wſławili.

Buczacki, domu tego dwoch znamienitych bohatyrow rodzonych braci Michała i Teodoryka takowe ſą w Starowolſkim nadgrobki:

Michaël Buczacius Podoliæ præfectus, hic condi oſſa ſua voluit, cujus ſi virtutem ſpectes Viator: ſatis vixit, ſi ætatem, parum. Is ſiquidem profligatis toties Valachis, à Tartaris quum patriam defenſurus, animosè cum barbaris conflixiſſet, circumventus à multitudine, maluit in prælio fortiter occumbendo egregiam ſui memoriam linquere, quàm turpiter avitæ gloriæ deeſſe. Theodoricus Buczacius a Vladiſlao Jagiellonide, quòd impiger militiæ eſſet, Podoliæ toparcha conſtitutus, compreſſa ſeditione Michaëlis Ducis ad dominationem adſpirantis, cæsisque ſæpius barbaris Ruſſiam incurſantibus, cum demum Daciæ regulum Alexandrum, juſſu

 Caſi-

Caſimiri regis in patriam deduceret, partâ de Bogdano inſigni victoriâ, in ipſo felicitatis curſu fatô crudelî cecidit.

Buda albo **Budzin** miaſto obronne i obſzerne nad Dunaiem, niegdyś ſtołeczne kroleſtwa Węgierſkiego.

Budny (Bieniaſz) na Polſki język przełożył Cicerona xięgi o ſtarości roku 1595. Te niedawno w Wilnie wraz z innem xiąg Ciceronowych przekładaniami wydrukowano.

Budowicz (z Budowy Wacław), ieſt przez tego autora piſana: Hiſtoria rerum a Poloniæ rege in Moſcovia, ſuperiori annô fortiter & feliciter geſtarum 1581. — Narratio de bello Perſico.

Buenos Ayros (Fanum Sanctiſſimæ Trinitatis) miaſto Hiſzpańſkie w Ameryce południowey ſtołeczne prowincyi zwaney *Rio de la Plata.*

Bulgarya niegdyś kroleſtwo Sarmacyi Azyatyckiey, Bulgarowie zwani byli od Grekow Hunnogunduces, ponieważ iednakowe mieli z Hunnami pierwiaſtki. Wyſzedłſzy z dawnych ſiedliſk, oſady ſwoie uſtanowili w zawoiowanych od pańſtwa Greckiego prowincyach, między Dunaiem a morzem czarnym. Zawoiowani nakoniec od Baiazeta ceſarza Tureckiego około roku 1370.

Bulla tak ſię nazywaią wyroki i dekreta papieżow w rzeczach duchownych, a xięga w ktorey, zamknięte ſą, *Bullarium.* Konſtytucya także Karola IV. uſtanawiaiąca porządek rzeſzy niemieckiey od złotey pieczęci zowie ſię poſpolicie: *Bulla aurea.* Nadto *Bulla* była gałka mała ſrebrna lub złota, ktorą poſpolicie u Rzymian na ſzyi zawieſzoną, dzieci noſiły. Zabobonność pogańſka wiele tey prożney ozdobie właſności zdrowiu dziecinnemu pomocnych nadawała.

Bulow (Lewinus), autor ſkryptu: *Conſilium Sigismundo III. in comitiis exhibitum, de ſocietate belli adverſus Turcas cum Cæſare Rudolpho ineunda, ac ejusdem conſilium, eidem tempore coronationis in regno Sveciæ datum. Roſtochii 1595.*

Burgrabia, rządzca miaſta lub zamku obronnego, dawniey ich zwano: Comites caſtellanei. W Niemczech burgrabſtwo Nurembergſkie poſiadał dom Zollern, Magdeburſkie należało do familii Saſkiey. Burgrabiowie w kroleſtwie Polſkim poſtanowieni ſą przy grodach; exekwuią dekreta, kondeſcenſye odbywaią, dobra prawem przekonane traduią ſtronie zyſkuiącey. W niektorych woiewodztwach zawiaduią aktami grodzkiemi. Zamek Krakowſki dla

dla ſtraży ſwoiey i powagi tam mieſzkaiących niegdyś krolow, ma wyznaczonych dwunaſtu burgrabiow, i penſya na nich ſzła z żup krolewſkich.

Burgundya, niegdyś kroleſtwo udzielne, potym xięſtwo linii młodſzey Walezyuſzow. Od roku zaś 1477, po śmierci oſtatniego z płci męſkiey xiążęcia Karola złączone z kroleſtwem Francuſkim. Stołeczne iego miaſto Dijon. Kray ten ieſt żyzny, i ſławny wybornym winem.

Burmistrz, z Niemieckiego Burger-Meyſter, naypierwſzy miaſt urzędnik; w Łacińſkim języku przywłaſzczony ma tytuł więcey niegdyś znaczący prokonſula.

Burnet, w Angli biſkup de Salisbury: piſał hiſtoryą wieku ſwoiego. — Kazania w rożnych materych. — O reformacyi kościoła Angielſkiego. — Kommentarze. *De vita & rebus geſtis Jacobi & Gvilhelmi ducum Hamiltoniorum, in quibus deſcribuntur initia & progreſſus bellorum civilium in Scotia, aliorumque tam in Anglia quàm in Germania; ab annô 1625 ad annum 1652.*

Bursa, Burſia albo Pruſa, miaſto ſtołeczne niegdyś kroleſtwa Bitynii, założone od Pruſiaſza tamteyſzego krola. Oſman albo Ottoman pierwſzy monarcha Turecki, to miaſto około roku pańſkiego 1300 zawoiował, i dotąd w ręku Tureckich zoſtaie; ſławne Teplicami.

Bustuarii, ſzermierze, u Rzymian walczyli na publicznych igrzyſkach; naywłaściwſze ich zaś były igrzyſka pod czas obrządkow pogrzebowych, i ztąd odebrali nazwiſko ſwoie.

Buxtorff, profeſſor języka Hebrayſkiego w Bazylei; xięgi iego: Lexicon Chaldaicum, Thalmudicum, Rabbinicum. — Inſtitutio epiſtolaris Hebraica — Bibliotheca Rabbinica — De abbreviaturis Hebræorum.

Bużenski (Piotr), piſał życie brata ſwoiego Pawła w Wiedniu zmarłego.

Bużenski (Staniſław), dziekan Warmińſki. Tego w kościele katedralnym nadgrobek takowy: *Staniſlaus Bużeńſki dec: Varm: Can: Gneſn: Venceſlai comitis de Leśno archiepiſcopi Gneſn: litterarum ſcriptor. Andreæ Olſzowſki epiſcopi Culmenſis regni pro-cancellarii regens cancellariæ. Spes Aulæ fallaces in hoc tumulo ſepelivit, quem vivens atque valens fieri curavit. Obiit 5 Aprilis annô 1692.*

Byrsa, cytadella Kartaginy od Dydony tego miaſta fundatorki wyſtawiona; o niey Wirgiliuſz:

Mercatique ſolum, facti de nomine Byrſam,
Taurino quantum poſſent circumdare tergo.

BYTOMSKI (Jan), piſał o oblężeniu miaſta Zamościa przez Kozakow: *Obſidio Zamościana à Coſacis facta & à Jo. Bytomio ex vita Zamoyſcii &c. 1649.*

BYZANTIUM, miaſto niegdyś Francyi nad Bosforem. Konſtantyn wielki uczynił ie ſtołecznym państw wſchodnich, rozprzeſtrzenił, przyozdobił i do tey pory przyprowadził, iż po Rzymie wſzyſtkie inne celowało; patrz *Konſtantynopol.*

BZOVIUS (Bzowſki Abraham), zakonu świętego Dominika, piſał kontynuacyą rocznych dzieiow kościelnych po Baroniuſzu. Są oprocz tego w druku od niego wydane xięgi naſtępuiące: Monile gemmeum de Beatiſſima. — Theſaurus laudum Beatiſſimæ Virginis Mariæ. — Conciones Quadrageſimales. — Propago Sancti Hyacinthi; umarł w Rzymie roku 1637, wieku 70.

C.

C, litera trzecia alfabetu Łacińſkiego i innych Europeyſkich ięzykow, zdaie ſię pochodzić od Hebrayſkiey litery kaph; Rzymianie częſtokroć na iey mieyſce kładli G albo Q, o czym wſpomina Auzoniuſz:

Prævaluit poſtquam Gammæ vice functa prius C,
Atque aliam pro ſe titulo replicata dedit Q.

C, nazywała ſię u Rzymian literą fatalną, ponieważ na Tabliczkach w ſądzie znaczyła: Condemno, tak iak A: Abſolvo.

C, w napiſach kamieniowych, tudzież i ſtarych piſmach, iako litera początkowa ma rożne ſygnifikacye, iako to: Cæſar. — Cajus. — Caja. — Cenſor. — Centuria. — Civis. — Collegium. — Colonia — Cohors — Comitia. — Conſul. — Conſcriptus. — Concio. — Curavit. — Clariſſimus &c. Dwoie CC, znaczy Caij. — Cariſſimæ. — Conjugi. — Circum. — Calumniæ Cauſa. — Conſilium cæpit &c. — CB, znaczyło Commune bonum: CR, Contrarius. C, C, F, Cajus Caji filius. C, H, Cuſtos hortorum. — Cuſtos hæredum. C, J, C, Cajus Julius Cæſar. CAL, Calendæ. CC, VV, Clariſſimi Viri. C, D, Comitialibûs diebûs. C, M, albo C, A, M, Cauſa mortis. CEN, Cenſor albo Centuria albo Centurio. —CL, Claudius. CN, Cnejus.—C, O, Civitas omnis. COR, Cornelius. — COS, Conſul. COSS, Conſules. — C, R, Civis Romanus. CS, IP, Cæſar Imperator. — C, V, Centum Viri. CVR, Curator. CON. C, Conjugi cariſſimæ. — C, w liczbie znaczy ſto. CC, dwieście. CCC, trzyſta. CCCC, czteryſta. IƆ pięćſet. CIƆ, tyſiąc. IƆƆ, pięćtyſięcy. CCIƆƆ, 10000. IƆƆƆ, 50000. CCCIƆƆƆ, 100000.

CABALA, patrz *Kabała.*

CACOPHONIA, defekt w wymowie, pochodzący z dźwięku przykrego, Cicero dla uſtrzeżenia ſię takowey zdrożności, naſtępuiącą zoſtawił regułę: Ne extremorum verborum „ rum cum inſequentibus primis „ concurſus, aut hiulcas voces „ efficiat aut aſperas. Quamvis „ enim ſuaves gravesque ſententiæ, „ tamen ſi inconditis verbis efferuntur, offendent aures, „ quarum eſt judicium ſuperbiſſimum; quod quidem Latina lingua ſic obſervat, nemo ut tam „ ruſticus ſit, quin vocales nolit „ conjungere.

CADMUS, patrz *Kadmus.*

CADUCEUS albo CADUCEUM roſzczka Merkuryuſzowa, znamie iego władzy w prowadzeniu duſz.

CÆLIUS MONS, iedna z ſiedmiu gor, na ktorych Rzym był oſadzony, dziś nazywa ſię pagorkiem świętego Jana, ponieważ na niey ieſt bazylika świętego Jana Laterańſka.

CÆLUM tak ſię nazywał wierzchołek gory Olympu; ztąd częſtokroć od poetow to ſłowo użyte nie znaczy niebo, ale ſtopień naywyżſzy rymotworſkiey doſkonałości.

CALEDONIUS oceanus, nazywali dawni geografowie morze, ktore okrąża Szkocyą, niegdyś zwaną Kaledonią.

CALENDÆ albo KALENDÆ, nazwiſko pierwſzego dnia mieſiąca każdego u Rzymian, drugie dni po nim naſtępuiące wſpak ſię rachowały, oſtatni dzień mieſiąca zwał ſię pridie Kalendas. Reguły rachunku Kalendarum zamknięte były w naſtępuiących wierſzach:

Prima dies menſis cujusque eſt dicta Kalendæ;
Sex Majus Nonas, October, Julius, & Mars;
Quattuor at reliqui: dabit Idus quilibet octo.
Inde dies reliquos, omnes dic eſſe Kalendas,
Quos retro numerans, duces a menſe ſequente,

CALENDARIUM, nazwiſko rozdziału dni rocznych; patrz Kalendarz.

CALIGULA, patrz *Kaligula.*

CALLIMACHUS (Filip), Floreńczyk, nauczyciel, a potym miniſter Jana Albrychta, krola Polſkiego. Xięgi iego ſą naſtępuiące: De rebus geſtis a Vladiſlao III. Polon: atque Hung: Rege libr. III. — De cla-

de Varnensi epistola. — Oratio de contributione cleri in synodo episcoporum habita. — De vita S. Stanislai. — Præcepta seu consilia de statu Poloniæ. — Epistola ad Zbigneum de Oleśnica.

Calones, bazarnicy, albo posługacze woysk Rzymskich tak byli zwani.

Calpurnia lex, prawo tak nazwane od autorow swoich; troiste było: iedno przeciw korrupcyom sędziow, drugie przeciw nieprawie staraiącym się o urzędy; trzecie o karności żołnierskiey.

Calumniatores, obmowcy, po wszystkie czasy ponosili hańbiące kary. Charondas prawodawca, kazał im kłaść na głowę wieńce z łoziny. Egipcyanie ten rodzay kary naznaczali, ktorąby mieli ponieść niesłusznie przez nich udani. W kronikach Polskich iest przykład kary na potwarcow, pod rokiem 1389. Mowi albowiem Bielski: Na ten czas krola *Władysława Jagiełłę* powadził z krolową *Jadwigą* Gniewosz Krakowski podkomorzy, śmieiąc to twierdzić przed krolem, żeby miała krolowa obcować pierwey z Gwilhelmem *Xiążęciem Rakuskim*, bywaiąc z nim w klasztorze S. Francizka, i potym, żeby nieznacznie tu kilkakroć Gwilhelm do Krakowa miał przyieżdżać i widować się potaiemnie z nią. Krolowa żądała powiadacza: powiedział krol na Gniewosza. Gdy Gniewosz stanął, powiedział, iż słyszał od Gwilhelma, że ie pokładano społu ieszcze dziećmi w Węgrzech. Krolowa się do tego znała; ale ani tam, ani tu w Krakowie nigdy tego nie było, coby iey panieństwu miało szkodzić, a to i przysięgą potwierdziła. Przyświadczył iey Jaszko Tęczyński, powiedaiąc, iż będąc przy niey przez ten wszystek czas, nigdy nic po niey takiego nie baczył. A tak Gniewosz był o to pozwan na seym do Wiślice, ktory gdy tego dowieść nie mogł, co mowił, z dekretu krolewskiego pod ławą to odwoływać, albo iako pospolicie mowią, iako pies odszczekiwać musiał przed wszystkiemi, ku swey wieczney hańbie.

Camena, bogini prezyduiąca pieśniom, a w powszechności wszystkie Muzy tak się nazywaią.

Campus Martius, mieysce za Rzymem, Marsowi poświęcone przez Romulusa; na nim się pospolicie zgromadzał lud Rzymski w czasie obierania urzędnikow. Konsulowie tam na woynę czynili zaciągi, młodzież swoie odprawiała igrzyska, ciała dystyngwowanych obywatelow tam palono, po zakończonych pogrzebowych obrządkach.

Cana Galileæ, patrz *Galilea*.

Cancellarius, patrz *Kanclerz*.

Candidati, nazywali się u Rzymian ci z obywatelow, ktorzy się starali o urzędy; że zaś obchodząc przyiacioł i polecaiąc się ludowi, brali na siebie suknie białe, ztąd nazwani Candidati.

Caniculares dies, patrz *Kanikuła*.

Canon, wyraz powszechny, rozmaite maiący tłumaczenia; znaczy zbior, i tym sposobem nazywaią się kanoniczne xięgi pisma świętego; znaczy także decyzyą iuryzdykcyi wyższey, i ztąd prawo duchowne złożone z wyrokow kościelnych, zowie się: Jus Canonicum. Słowa sakramentalne mszy świętey i modlitwy od tych słow: *Te igitur* aż do *Pater noster*, zowią się kanonem. W chronologii rozmaite epochy podobnym sposobem nazwane widziemy.

Canopus, miasto Egiptu nad brzegiem morskim, niedaleko Alexandryi; tam była sławna w starożytności bałwochwalnica Serapisa.

Cantabri, narod dawny tey części Hiszpanii, ktorą zwano Tarragońska; o nich tak mowi Silius Italicus:

Cantaber ante omnes hyemisque,
æstûsque, famisque,
Invictus, palmamque ex omni ferre labore.
Mirus amor populo, cum pigra
incanuit ætas,
Imbelles iam dudum annos prævertere saxo;
Nec vitam sine Marte pati, quippe omnis in armis,
Lucis causa sita, & damnatum
vivere pauci,

Canticum Canticorum, xięga kanoniczna pisma świętego pieniow Salamonowych. Talmudyści autorem iey kładą Ezechiela proroka.

Canuleia Lex, prawo u Rzymian pozwalaiące małżeństwa między Plebeiuszami i Patrycyuszami.

Capitatio, patrz *Pogłowne*.

Capitolium wzgorek, na ktorym były rozliczne i naywspanialsze dawnego Rzymu gmachy, a między niemi kościoł Jowisza. Gora ta zewsząd będąc murami opasana, była twierdzą Rzymu; ztąd Gallowie wziąwszy miasto, przez odpor mężnego Manliusa Capitolium nie dostali. Teraz to mieysce toż samo ma nazwisko: na nim iest mieszkanie senatora Rzymskiego, i mieysce sądow mieyskich, gdzie konserwatorowie ludu Rzymskiego wraz z senatorem iuryzdykcyą swoią odprawuią.

Capitolinus (Juliusz), historyk Łaciński, pisał życie Antonina, Verusa, Albina Maxyminow, i Gordyanow cesarzow, żył za czasow

Konſtantyna wielkiego, i iemu niektore z xiąg ſwoich dedykował.

Capitolinus przydomek od Rzymian nadany Jowiſzowi, przeto iż miał ſwoie bałwochwalnice w Capitolium.

Capnomantia, wieſzczba u dawnych z rozmaitego rozpoſtarcia dymow; ztąd Stacyuſz w Tebaidzie o Tyreſiaſzu wieſzczku:

Ille coronatos iam dudum amplectitur ignes,
Fatidicum ſorbens vultu flagrante vaporem.

Caprea wyſpa niedaleko Neapolu; tam Tyberyuſz ceſarz na lat kilka przed śmiercią oſiadł, żeby zakryty od oczu ludzkich, dogodził wyuzdanym żądzom ſwoim.

Caprotinæ feriæ, uroczyſtości Rzymſkie; odprawiały ſię w mieſiącu Lipcu w polu za miaſtem. W tey uroczyſtości Romulus życia poſtradał, albo iako twierdzili niektorzy, zniknął z oczu ludzkich, wzięty do nieba od bogow, w ktorych ſpołeczeńſtwo wſzedł pod imieniem Quiryna.

Captivatio, termin prawny, ktorego używa ſąd w dekrecie ſwoim na wolne chwytanie przekonanego winowaycy zbiegłego.

Car albo Cesarz, tytuł dawny wielkich xiążąt Moſkiewſkich; naypierwſzy go ſobie przywłaſzczył Iwan Bazylewicz.

Carakalla, patrz *Karakalla.*

Carbones, narod Sarmacyi Europeyſkiey, według Ptolomeuſza. Oſady ich, gdzie teraz Karelia, i okolice ieziora Ladogi.

Carbonium edictum, prawo u Rzymian o dzieciach doroſłych, ktorym illegitimitatem zadawano.

Carmentales, albo Carmentalia, uroczyſtość Rzymſka na cześć Karmenty matki Ewandra; przypadała 2 dnia Stycznia, i trwała do 15 dnia tegoż mieſiąca.

Carmentalis porta, iedna z bram dawnego Rzymu, zwano ią także *porta ſcelerata*, ponieważ nią wychodzili trzyſta Fabiuſzowie na woynę, w ktorey zginęli. Owidyuſz przyświadcza tey okoliczności:

Carmentis portæ dextro via proxima Jano eſt,
Ire per hanc noli quisquis es, omen habet.
Illâ, fama refert, Fabios exiſſe trecentos,
Porta vacat culpâ, ſed tamen omen habet.

Carne, bogini u Rzymian, patronka zdrowia i niemowląt.

Carneades, ſławny filozof i kraſomowca; urodził ſię w Cyrenie mieście Libii, autorem był trzeciey albo nowey ſekty akademikow; umarł czwartego roku 162 Olimpiady, maiąc na ow czas lat więcey niż 80.

Caro-

Carodunum, miaſto Sarmacyi Europeyſkiey, według Ptolomeuſza. Twierdzą niektorzy geografowie, a między niemi Kluweryuſz, że w tym ſamym mieyſcu leżało, gdzie teraz Lwow.

Carogrod, patrz *Konſtantynopol.*

Carpentum, powoz u Rzymian o dwoch kołach. Używały go zwyczaynie niewiaſty w podrożach; a Weſtalſkie panny w ſamym nawet Rzymie dla tym więkſzey wyſokiego ſtanu ſwoiego powagi. Do tych powozow zaprzęgano poſpolicie parę mułow.

Carpetani, narod Hiſzpańſki, graniczył, według powieści Strabona, z Celtyberyanami na połnoc, na zachod z Arewacenſami, na południe z Oſadą Oretanow.

Caspium Mare, patrz *Kaſpiyſkie morze.*

Castalius fons, (źrzodło Kaſtalii) w Focydzie prowincyi Greckiey, poświęcone Apollinowi i Muzom. Rymotworcy uczynili ie ſławnym. Wirgiliuſz w xiędze trzeciey Georgikow tak o nim mowi:

Sed me Parnaſſi deſerta per ardua dulcis
Raptat amor. Juvat ire jugîs, quà nulla priorum,
Caſtaliam mollî divertitur orbita clivô.

Martialis nadaie Muzom tytuł: ſioſtr Kaſtalſkich:

Sili Caſtalidum decus ſororum.

Wychodziło to źrzodło z wierzchołka gory Parnaſſu, i baieczna ſtarożytność twiedziła, iż za uderzeniem kopyta Pegazowego wytryſnęło.

Catachresis figura kraſomowſka, przez ktorą na mieyſce przyzwoitego, mniey właściwe ſłowo używane bywa.

Cataphracti, w woyſkach Rzymſkich zwali ſię żołnierze u kawaleryi w zbroie przybrani; konie nawet blachami żelaznemi okryte były.

Catapulta, nazywała ſię machina woienna ſłużąca do rzucania na dal ſtrzał, i rozmaitego rodzaiu pocifkow.

Catastasis, część drammatycznych piſm przedpoślednia, w ktorey ſię ſpoſobi rzecz do przyzwoitego zakończenia.

Catastrophe, oſtatnia część drammatycznych piſm, zawieraiąca w ſobie dokonanie intrygi i dzieła.

Cathechesis, patrz *Katechizm.*

Cathechumenus, ſpoſobiący ſię do ſakramentu chrztu świętego. W pierwiaſtkach kościoła ſpoſobienie to długo trwało, i czaſem przed ſamą śmiercią chrzeſt był adminiſtrowany. Cathechumeni nie byli przypuſzczani do obrządkow, i zaraz po ewangelii we mſzy świętey dyakon wołał: *Ite Cathe-*

chu-

chumeni *Missa est*; Rodzaie ich były wielorakie: kardynał Bona twierdzi, iż według właściwych każdemu obowiązkow, zwano ich *Audientes*, *genu flectentes*, *compellentes*, *electi*.

Cathechumenium, mieysce wprzysionkach kościelnych, do nauki i nabożeństwa Katechumenow wyznaczone.

Cathedralis ecclesia, kościoł przez się biskupi naycelnieyszy, a przeto i całey dyecezyi.

Catholica ecclesia zbior, i zgromadzenie wiernych pod namieśnikiem Chrystusowym.

Cato, patrz *Katon*.

Catoptrica część optyki wyznaczaiąca i tłomacząca odbicie promieni światła przez zwierciadło.

Catullus, sławny poeta Rzymski; wiersze iego, oznaczaią wytworność wieku Augustowego.

Cebes, filozof, uczeń Sokratesa; iemu przypisuią dowcipne życia ludzkiego wyobrażenie, ktore pospolicie zowie się: Tabula Cebetis.

Cecilius (Statius), poeta Rzymski; żył za czasow Enniusza, i pisał Komedye: te do wiadomości wieku naszego nie doszły.

Cekrops, Egipcyanin, naypierwszym był osadzcą, i krolem, albo raczey rządzcą Athen; a iako niektorzy twierdzą wzmocnił tylko i rozszerzył miasto Atheńskie, ktore przez długi czas od iego imienia zwano Cekropią. Panował lat 50; umarł, według zdania Euzebiusza, roku od stworzenia 2478. Familia iego panowała w Athenach aż do Kodrusa.

Cedr, drzewo z rodzaiu tych, ktore zawzdy zieloność maią. Pismo boże częstokroć o nim czyni wzmiankę; iakoż do wystawienia przybytku, a potym kościoła Salomonowego, naybardziey był używany. Cedry Libańskie po wszystkie wieki sławne były, i dotąd ogromnością swoią oczy pielgrzymuiących dziwią.

Cedrenus (Jerzy), mnich Grecki, żył około roku 1057. Pisał historyą od stworzenia świata, aż do panowania Izaaka Kommena, cesarza Konstantynopolitańskiego.

Cedron, strumień przy Jerozolimie; przez ten prowadzono Zbawiciela świata po poimaniu w ogrodzie Oliwnym.

Ceilan wyspa na morzu Indyńskim; obfituie w rozmaite kruszce; nayławnieysza iest przez Cynamon, ktory się na niey rodzi: brzegow tey wyspy Hollendrzy są panami, i handel Cynamonu sami sprawuią.

Celeres pułk młodych ludzi zebrany od Romulusa, nakształt gwardyi; ich wodz zwał się *Tribunus Celerum*; nazwisko mieli od prętkości

w wypełnianiu rozkazow monarchy.

Celestis albo Cælestis, przydomek bogini niebieskiey, Uranii; używano iey protekcyi w czasiech suszy nadzwyczayney, iako twierdzi Tertullian: *Ipsa virgo Cælestis pluviarum pollicitatrix*. Baroniusz twierdzi, iż tęż samą boginią pod nazwiskiem Astarty czcili Sydończykowie.

Celestyn I. papież, Rzymianin, nastąpił po Bonifacyuszu I. roku 423. Błędy Nestoryusza patryarchy Carogrodzkiego potępił; umarł roku 432.

Celestyn II. umarł roku 1143 w pięć miesięcy i dni 13 po swoim obraniu.

Celestyn III. Rzymianin, zwany przedtym Hyacinthus Bobo. Henryka V. cesarza i żonę iego koronował. Krolestwo Sycylii Frydrykowi synowi Henryka pod obowiązkiem hołdu ofiarował, i oddał; umarł roku 1198. Siedział na stolicy lat 6, miesięcy 9, dni 10.

Celestyn IV. po śmierci Urbana III. obiął rządy kościoła; umarł roku 1241. W ośmnaście dni po swoiey elekcyi, z powszechnym żalem ludu i duchowieństwa.

Celestyn V. (święty), fundator zakonu Celestynow. Z pustyni na katedrę Piotra świętego wzięty, w pięć miesięcy potym, 13 Grudnia, roku 1294, godność naywyższą złożył. Są iego xięgi: De virtutibus. — De Vitiis. — De hominis vanitate. — De exemplis. — De Sententiis Patrum. — Collationes in vitas patrum, præsertim eremi incolarum.

Celeusma, okrzyk albo hasło marynarzow dawnych, u Grekow wołali *Rhipape* albo *Oop*.

Cæle-Syria, prowincya Azyi, składaiąca część Syryi, między Libanem i Anty-Libanem.

Cælius Mons, iedna z siedmiu gor Rzymskich. Tacyt nazywa ią także mons Querquetulanus, iakoż także iey było pierwsze nazwisko.

Cælius, lekarz sławny (Aurelius Cornelius), żył za czasow Augusta Tyberyusza i Kaliguli cesarzow; xięgi iego do wiadomości wiekow naszych doszły, rownie znamienite nauką i stylem.

Cella, nadane izbom zakonnym nazwisko, dawniey znaczyło izbę do składow służącą.

Cellarius (Krzysztof), w Niemczech urodzony, autor xięgi: De latinitate mediæ & infimæ ætatis. Jest także w druku, iego geografia pod tytułem: Notitia orbis antiqui, sive geographia plenior ab ortu Rerumpublicarum, ad Constantinorum tempora, orbis terrarum faciem declarans. Umarł roku 1707 wieku 68.

Cel-

Cellarius (Jędrzey), napiſał xięgę, ktorey tytuł: Deſcriptio regni Poloniæ, magnique ducatus Lithuaniæ. Amſtelodami 1659.

Celtiberi, narod Hiſzpanii Tarragońſkiey, pochodzili od Celtow; że zaś nad rzeką Iberis mieli oſady, ztąd nazwani Celtiberi albo Celtæ-Iberi.

Celtowie, narod ſławny w ſtarożytności; dzielnicą byli dawnych Francuzow; ztąd Lukan:

Perfugique à gente vetuſta
Gallorum Celtæ, miſcentes nomen Iberi.

Za czaſow Juliuſza Cezara mieli oſady między Renem a Oceanem. Twierdzą niektorzy, iż ięzyk Celtow, ten ſam był, ktorym ieſzcze teraz mowią w Brytanii prowincyi kroleſtwa Francuſkiego.

Cenomanes, narody Gallii ciſalpińſkiey, przenieśli ſię potym do Włoch, i tam oſiedli, gdzie teraz Lombardya, i część Weneckiego pańſtwa.

Cenotaphium, tak ſię nazywały groby czcze; na pamiątkę tylko zacnych ludzi wyſtawione, chociaż ich zwłoki, gdzie indziey odpoczywały.

Censorinus autor trzeciego wieku; ieſt iego xięga chronologii, maiąca tytuł. De die natali.

Census, popis ludu Rzymſkiego z uſtawy Serwiuſza Tulliuſza krola, co lat 5 odprawiany bywał. Każdy obywatel muſiał ſię na niego ſtawić, i przed urzędnikiem publicznym opowiedzieć rzetelnie liczbę dzieci, ſług, niewolnikow, ſtan maiętności. Opowiedzenia takowe Cenſorowie w xięgi publiczne zapiſywali. Senatorowie przeſtępcy tracili mieyſce w ſenacie; Rycerzom odbierano konia, człek poſpolity utraceniem przywileiow obywatelſtwa karany był. Po ſkończonym popiſie, czyniono obrządki błagalne za lud w powſzechności, i każdego z obywatelow.

Centaurus, według mitologii monſtrum, z konia i człowieka złożone.

Cento Centones, nazywaią ſię wierſze z rożnych autorow, akkomodowane do iedney materyi. Proba Falconia tym ſpoſobem opiſała życie Chryſtuſa pana z kawałkow i części wierſzow Wirgiliuſzowych; podobne dla przykładu kładą ſię:

ADORATIO MAGORUM.

Æneid. lib. VI. ver. 245. *Ecce autem primi ſub limina ſolis*
& ortus,
Æneid. lib. II. ver. 694. *Stella facem ducens multa cum luce*
cucurrit.

Signa-

Æneid. lib. V. ver. 5626. *Signavitque viam (Cæli in regione ſerena.)* Æneid. lib. VIII. ver. 528.
Æneid. lib. VIII. ver. 330. *Tum reges (credo quia ſit divinitùs illis,* Georg. lib. I. ver. 415.
Ingenium, aut rerum fatô prudentia major) Georg. lib. I. ver. 416.
Æneid. lib. VII. ver. 98. *Externi veniunt (quæ cuique eſt copia, læti)* Æneid. lib. V. ver. 100.
Æneid. lib. XI. ver. 333. *Munera portantes (molles ſua thura Sabæi)* Georg. lib. I. ver. 57.
Æneid. lib. III. ver. 464. *Dona dehinc aurô gravia (myrrhaque madentes)* Æneid lib. V. ver. 100.
Æneid. lib. IX. ver. 659. *Agnovêre Deum (Regem Regumque parentem.* Æneid lib. VI. ver. 765.
Georg. lib. I. ver. 418. *Mutavêre vias (perfectis ordine votis)* Æneid. lib. III. ver. 548.
Æneid. lib. VI. ver. 16. *Inſvetum per iter (ſpatia in ſua quisque receſſit).* Æneid. lib. XII. ver. 129.

Centonarii, urzędnicy w woyſku Rzymſkim; do nich należało mieć ſtraż i opatrzność nad machinami, ktore, że okrywano ſkurzanemi oponami zwanemi centones, ztąd i nazwiſko centonarii poſzło.

Centum viri, trybunał ſtu mężow w Rzymie, do ktorych mnieyſze poſpolſtwa ſprawy odſyłali pretorowie.

Centuria, podział ludu Rzymſkiego na części, ktore lubo liczbę ſetną z nazwiſka oznaczały, nierownie iednak licznieyſze były, oſobliwie w czaſiech, gdy ſię ludność Rzymſka niezmiernie powiękſzyła. Sześć klaſſes ogulnych zamykały w ſobie ſto dziewięćdzieſiąt i trzy centurye obywatelow; te w porządku ſwoim ſtanąwſzy dawały wota, czyli na obranie urzędnikow, czyli na poſtanowienie prawa, lub w innych publicznych okolicznościach. Prawa tym ſpoſobem potwierdzone od ludu, nazywały ſię: *Plebiſcita.* Mieyſce, gdzie ſię lud zgromadzał, od drzew owocowych, ktore tam zaſadzone były, zwało ſię: *Pomerium.*

Centurio, ſetnik, officer woyſka Rzymſkiego nad 100 żołnierzy przełożony. Pierwſzy w randze każdey legii albo pułku nazywał ſię *Primipilus*, i nioſł orła na proporcu.

Aa Cepha-

Cephalonia albo Korfu, wyſpa na morzu niegdyś Jońſkim, należy teraz do Rzeczypoſpolitey Weneckiey.

Cephas, nazwiſko dane Piotrowi S. Apoſtołowi od Zbawiciela na ow czas, gdy przywiedziony od Andrzeia brata, noſił ieſzcze pierwiaſtkowe ſwoie imie Szymona. Cephas z Syryackiego znaczy opokę, iako twierdzi Jan Swięty ewangeliſta; że zaś opoka w Łacińſkim ięzyku nazywa ſię petra, ztąd ſą owe do Piotra ſłowa: *Tu es Petrus & ſuper hanc petram &c.*

Cerber, ſtraźnik piekielny, według mitologii monſtrum pſie o trzech głowach.

Cereales albo Cerealia, uroczyſtości i igrzyſka u Rzymian na cześć bogini Cerery; zaczynały ſię 19 Kwietnia, trwały dni 10.

Ceremonie, w rozmaitym ſię tłomaczeniu to ſłowo bierze. Religii ceremonie ſą powierzchownym oznaczeniem czci Bogu winney. W rzeczach cywilnych ſą znakiem poſzanowania urzędnikow; ſą oświadczeniem uprzeymości względem rownych; ſą częſtokroć uczczeniem cnoty, ale częściey obłudną pokrywką wewnętrzney nieſzczerości.

Ceres, bogini rolnictwa, corka Saturna i Cybele matki bogow. Bogini ta naywiękſzą cześć odbierała w żyzney Sycylii; w Eleuzynie iey obrządki z wielką wſpaniałością obchodzono; ofiarnicy tey bogini nazywali ſię tam Eumolpides, ci ktorych przypuſzczano do uczeſnictwa taiemnic: *taciti myſtæ:* niegodziło ſię albowiem obiawiać tego, co w taiemnych obrządkach było im pokazano, lub powiedziano patrz *Eleuſina.*

Cerinthus, kacermiſtrz, uczeń Szymona czarnoxiężnika, żył w pierwſzym wieku kościoła; błędy iego niektore z miſtrzem poſpolite, w ſzczegulności zaś te były: iż Boga nie uznawał ſtworcą wſzech rzeczy; oddzielał oſobę Chryſtuſa od Jezuſowey; ſprzeciwiał ſię Boſtwu Zbawiciela.

Ceromancya, ſpoſob wieſzczby laniem na wodę topionego woſku; używany był od dawnych, i w poźnieyſzych czaſiech częſtokroć guślarſtwu ſłużył.

Cervantes (Michał), urodził ſię w Hiſzpanii, roku 1549. Imie iego ſławne będzie w nayodlegleyſzey potomności przez wydaną xięgę, przypadkow. Don-Kiſzota, w ktorey niemniey delikatnie, iako wytwornie defekt narodu ſwego, z złego używania waleczności pochodzący, krytykuie; umarł roku 1616, co mądrym nie nowina, w ſzpitalu.

Cervus (Jan) z Tucholi, wydał xięgę do druku z tym tytułem: Joann. Cervi Tucholienſis art. mag. et philos. doct. Farrago actionum, Samoſcii 1607.

Ceryces, poſługacze do ofiar u Grekow tak ſię nazywali.

Cesar, patrz Julius Ceſar.

Cesarz, nazwiſko godności monarchiczney u Rzymian, z przydomku Juliuſza wzięte. Daley właściwe celnieyſzym monarchow, ktorzy tym ſpoſobem nad krole wynieść ſię chcieli. Naypierwſi ceſarze byli Rzymſcy do Konſtantyna wielkiego, po nim dwoch było ceſarzow, wſchodni albo Grecki, zachodni albo Rzymſki. Teraz Rzeſzy Niemieckiey głowa, obrany przez elektorow tytułuie ſię ceſarzem Rzymſkim; tron Moſkiewſki tąż prerogatywą zaſzczycony ieſt. Nazywamy poſpolicie ceſarzami ieſzcze ſołtana Tureckiego, i monarchę Chińczykow.

Cespitium, mieyſce wznieſione z darnia na to, aby na nim ſtoiąc wodzowie, od otaczaiącey ich zgrai żołnierzow ſłyſzeni być mogli. Lukanus o Juliuſzu mowi:

Stetit aggere fulti ceſpitis &c.

Cestus, rękawica ſporządzona do gry tegoż nazwiſka, tak u Rzymian, iako i Grekow.

Cestus albo Ceston, przepaſanie bogini Wenery; właſności iego Homer wytwornie w Iliadzie opiſał.

Cethura, powtorna małżonka Abrahama; ſpłodził z niey ten patryarcha ſynow ſześciu, tych nazwiſka: Zamram, Jekſan, Madan, Madyan, Jesbok, Sue. Ci byli przodkami Madyanitow, Epheenow, Dedanow, Sabeyczykow.

Ceumern (Kaſper), piſał xięgę, ktorey tytuł: *Theatrum Livonicum.*

Chalcedonia, miaſto Bitynii, naprzeciwko Carogrodu, z drugiey ſtrony Bosforu, ſławne ieſt w hiſtoryi kościelney zborem powſzechnym tam odprawionym roku 451.

Chaldea, kraina Azyi, między rzekami Tygrem i Eufratem, ſtołeczne iey miaſto było niegdyś Babylon. Wieża w nim wyſtawiona daiąc ſpoſobność do obſerwacyi aſtronomicznych mędrcow tamteyſzych w tym kunście uczyniła ſławnemi: państwo Chaldeyſkie albo Aſſyryiſkie mocą, i obſzernością przewyżſzało wſzyſtkie inne: częſta o nim w piśmie świętym i dawnych kronikarzach wzmianka. patrz *Aſſyrya. Babylon.*

Cham ſyn Noego Patryarchy, za to, że śmiał ſię z oycem nieuczciwie obeyść, w oſobie ſyna ſwego Chanaana przeklęſtwem ukarany.

Chamos boſtwo Moabitow, częſtokroć o nim w piśmie świętym ieſt wzmianka.

Chan, patrz *Han.*

Chanaan ſyn Chama, wnuk Noego, przodek narodu Chananeyczykow.

Chang-ti, nazwiſko boga u Chińczykow; nazywaią go także Tien. Chang-ti znaczy w ięzyku Chińſkim, początek wſzech rzeczy.

Chansi albo Xanſi, prowincya nadmorſka państwa Chińſkiego, nie zmiernie żyzna i ludna.

Chaonia, prowincya nadmorſka Epiru.

Chaos, według mitologii, maſſa pierwſza zmieſzanych żywiołow: Owidyuſz w xiędze przemian tak ie opiſał:

Ante mare & terras, & quod tegit omnia cælum;
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixêre chàós, rudis indigeſtaque moles,
Nec quidquam niſi pondus iners, congeſtaque eodem
Non bene junctarum diſcordia ſemina rerum.

Te wierſze Otwinowſki tak przełożył:

Przed morzem, i przed ziemią, i przedtym niż było
Niebo, co potym ſobą wſzyſtko otoczyło;
Jedna poſtać na świecie była przyrodzenia,
Mieſzaniną to zwano: tak bez ułożenia,
Wielkość ſtała nikczemna, nic prawie inſzego
Nie maiąc w ſobie, oprocz ciężaru grubego.
A niezgodnych początkow w iedno zgromadzonych
Rzeczy, ieſzcze nie dobrze z ſobą połączonych.

Przemian Owid. xięga I.

Charakter, w ściſſym tłomaczeniu znaczy wyrazy z liter, słowa wyrażaiące. Bierze ſię za moc, i władzę wlaną czyli przez nadanie urzędowne, czyli przez obrządek. Oznacza także własności i przymioty oſob.

Charilaus Lacedemończyk, ſpytany: dla czego ich prawodawca Likurgus tak mało im praw zoſtawił? odpowiedział: *mało mowiącym, mało praw potrzeba.*

Charistia albo dies cognationis, uroczyſtość poſtanowiona od Romuluſa, od Waleryuſza Maxyma, takowym ſpoſobem opiſana: *Convivium etiam ſolenne majores inſtituerunt; idque Chariſtia appellaverunt, cui præter cognatos & affines, nemo interponebatur, ut ſiqua inter neceſſarios querela eſſet orta, inter ſacra menſæ & inter hilaritatem animorum, fautoribûs concordiæ adhibitis, tolleretur.*

Charon, według mitologicznych powieści, boſtwo piekielne; iego obowiązek był przez Styx rzekę Leteyſką, przewozić duſze. Wirgiliuſz tak go opiſał:

Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat
Terribilis ſqualore Charon, cui plurima mentô
Conities inculta jacet, ſtant lumina flammâ,
Sordidus ex humeris nudo dependet amictus,
Ipſe ratem ante ſubigit, veliſque miniſtrat,
Et ferrugineâ ſubvectat corpora Cymbâ,
Jam ſenior, ſed cruda deo viriliſquè ſenectus.

Charondas, sławny w ſtarożytności prawodawca Turyiczykow we Włoſzech. Platon uwielbia iego wyroki, twierdząc, iż nie tylko Turyum, ale i pobliżſze narody z nich korzyſtały. Dyodorus czas życia iego kładzie rok trzeci 83. Olympiady, to ieſt lat 446 przed narodzeniem Pańſkim.

Chartophilax, urzędnik miaſta i kościoła Konſtantynopolitańſkiego; miał w ſtraży publiczne archivum. U Łacińnikow ci urzędnicy zwali ſię Chartulani.

Charybdis, zakręt morſki, nie daleko portu Meſſyny, nie daleko ſkały zwaney Scylla; ztąd uroſło przysłowie:

Incidit in ſcyllam cupiens vitare charybdim.

Chasma, nazwiſko Phenomenow według Seneki i Aryſtoteleſa: *Sunt chaſmata* (mowi pierwſzy) *cum aliquando cæli ſpatium diſcedit, & flammam, dehiſcens, velut in abdito oſtentat.*

Chelminskie woiewodztwo, Kazimierz IV. Jagiellończyk roku 1454. Chełmińſkie woiewodztwo w iednymże czaſie co Malborſkie i Pomorſkie, z guberniow, iako to z Chełmińſkiego na woiewodztwo tegoż imienia, i Elblągſkiego na Malborſkie, wynioſł. Woiewodow, kaſztelanow, i urzędnikow onymże nadał. Przed traktatem podziału 1775. Generały Pruſkie odprawiały ſię w tym woiewodztwie z alternatą między miaſtami Grudziądzem i Malborkiem. Na tymże generale miał mieyſce woiewoda Chełmińſki po biſkupach Warmińſkim i Chełmińſkim, po nim Malborſki i Pomorſki woiewodowie. Po ktorych kaſztelanowie Chełmińſki, Elblągſki i Gdańſki, zatym podſkarbi i miecznik ziem Pruſkich. Po tych podkomorzowie, chorążowie i ſędziowie każdego z tych trzech woiewodztw, wraz cum conſtatibus miaſt większych Pruſkich: Torunia, Elbląga i Gdańſka; tudzież z marſzałkiem i poſłami na ſeym z woiewodztw wybranemi. Woiewodztwa Pruſkie będąc przypu-

ſzczone do wzaiemnych ſądow trybunału koronnego roku 1589, obierały na tenże trybunał, każde po dwoch deputatow. Staroſtwo Kowalewſkie z iuryzdykcyą grodową było przyłączone do krzeſła woiewody Chełmińſkiego, mieyſce w ſenacie miał po woiewodzie Brzeſkim-Litewſkim. To woiewodztwo wyſyłało na ſeym po dwoch poſłow z każdego powiatu: Zawiera w ſobie ziemię Michałowſką, i naſtępuiące powiaty: Chełmińſki, Torcińſki, Grudziądzki, Kowalewſki, Radzyńſki; ziemia zaś Michałowſka Brodnicki, Nowomieyſki, Golubſki, i Laſińſki. Ma właſnego biſkupa, ktory wraz rządzi dyecezyą Malborſką albo Pomezańſką, po zaſzłym tychże dwoch dyecezyi złączeniu w roku 1601. Biſkup Chełmińſki odłączył ſię był od metropolii Gnieźnienſkiey, a przyłączył do Ryſkiey, w roku 1255 z biſkupſtwa na metropolią erygowaney; ale po tym w roku 1466 Kazimierz IV. pokonawſzy krzyżakow, za kondycyą *pacis & ſubjectionis* położył, ażeby biſkup Chełmińſki wrocił ſię do Hierarchii Gnieźnieńſkiey. To biſkupſtwo dawniey chodziło pod tytułem powſzechnym biſkupa Pruſkiego. Jakoż w roku 1222. Konrad xiąże Mazowiecki, nadaiąc znaczne włości, te nadaie iako biſkupowi Pruſkiemu. Katedra Chełmińſka założona ieſt w Chełmży, ktora rożne odmiany poniosła. W R. 1251 Heidenricus zakonu świętego Dominika, biſkup (iuż nazwany) Chełmińſki, był pierwſzy, ktory fundował katedrę w Chełmży z kanonikow regularnych świętego Auguſtyna złożoną z oſob 40 i tym nadał dochody z dobr biſkupich. Lecz w lat 9, to ieſt roku 1260, ciż kanonicy regularni uſtąpili innym nazwanym: fratres Hoſpitales ſanctæ Mariæ Theutonicæ, ktorzy podobno byli częścią zakonu krzyżackiego i wraz z niemi woiowali. Albowiem podług dzieiopiſow, krzyżacy nazywali ſię także: de Hoſpitali ſanctæ Mariæ militiæ Hieroſolimitanæ. Kiedy zaś ta kapituła odmianę nową uczyniła na kapłanow świeckich, z ktorych ſię dotąd ſkłada, nie nauczyłem ſię z konſerwowanych dawnych dokumentow w archiwum tey katedry. Rozumiem iednak, że za czaſow wſpomnionego Kazimierza IV. ponieważ czytamy w akcie ſubjectionis roku 1466: *Culmenſis eccleſia ut, amotis religioſis Crucigeris, ad jurisdictionem metropolitanæ eccleſiæ Gneſnenſis redeat.* Katedra ta z pomiędzy ſiebie deputata na trybunał koronny wyſyłała. patrz *Woiewodztwo Malborſkie i Pomorſkie.*

Chełminskie Prawo, podług naycelnieyſzych dzieiopiſow, Chełmno było w dawnych czaſach iedno z nayznacznieyſzych miaſt Pruſkich. Szultius kładzie założenie iego przed przyiściem Krzyżakow do Prus. Stryikowſki zaś wyznacza poźnieyſzy czas iego założenia, to ieſt na rok 1223. Procz zgodnego zdania hiſtorykow o zacności miaſta tego, daie ieſzcze grunt tey prawdzie przywiley dawny od Krzyżakow miaſtu temu nadany, w ktorym wyrażono: iako miaſto to miało być ſtołecznym kraiu, i celnieyſzym od dawniey założonych. Chełmno nie tylko dało imie dyecezyi i woiewodztwu, ale też wſławiło ſię prawem, Chełmińſkim poſpolicie zwanym, ktorym ſię nie tylko miaſta Pruſkie, ale i wiele miaſt Polſkich rządzi. Trzy tylko miaſta Pruſkie, Elbląg, Braunsberg i Fraumburg onego nie przyięły, używaiąc z dawna w ſprawach ſwoich prawa Lubeckiego. Tak okazałe i kilku wiekami zachowane nazwiſko prawa Chełmińſkiego uwodzi ſprawiedliwą ciekawość do ſzukania iego początkow, i badania ſię zkąd wzięte? co za zbior był iego pierwiaſtkowy? kiedy i przez kogo pomnożyło ſię nowemi uchwałami? co za powaga upewniła mu przyięcie w kraiu? Na czym zawiſła rożnica iego od innych praw w narodach, ażeby z tey rożnicy przyznać mu differencyalne właſne nazwiſko? Wſzyſtko to ſtarożytność pokryła ciemnością, tak dalece, że im daley w chodziemy w roztrząſanie o tym trudności, tym bardziey zdaie ſię, że nie mamy tylko prożne imiona i cytacye prawa ſtarego Chełmińſkiego, prawa renowowanego, prawa zrewidowanego &c. ktore poźne druki wyſtawuią nam pod oczy... Chcąc zaciągnąć iakiegożkolwiek światła w tey materyi od dzieiopiſow Pruſkich, naydawnieyſzy z tych ſtawa nam Dusberg, ieden z kapłanow zakonu Krzyżackiego. Ale ten lubo większe i mnieyſze przypadki położył w kronice ſwoiey, w ktorey nam donoſi o zaſzłym trzęſieniu ziemi w roku 1303. w iednymże czaſie po całych Pruſiech, w ktorey nie opuścił nawet ſnow i trefunkow z powieści ludu wziętych; w ktorey wyſtawia gorliwość i rycerſkie dzieła Krzyżakow, uſprawiedliwia nawet ich uzurpacye, niedotrzymaną publiczną wiarę i zdradę czynioną Polakom; przecięż niewſpomina, żeby kraiom tym, od ſiebie podbitym, nadali prawa przez ſiebie uchwalone, lubo to zdaie ſię być naturalną konſekwencyą rozciągnioney władzy nad narodem

dem grubym, i tego światła wiary, do ktorego przez nich był przywiedziony, ażeby rozumnemi prawami łagodzić iego umyſł i ſerce. Niżſzych czaſow hiſtorycy bardziey pomagaią naſzey wątpliwości o prawie Chełmińſkim. W tym niedoſtatku świadectw pilnuiąc tylko nazwiſka zwyczaynego, znayduiemy, że za naydawnieyſze prawo miany ieſt w Pruſiech przywiley pewny Chełmińſki, nadany miaſtom, i teyże ziemi, w roku 1233 od miſtrza Krzyżackiego Hermanna de Salca, ktory przywiley przy zgorzeniu miaſta Chełmna będąc ſpalony, potym w roku 1251 od Eberharda de Seyne podrządzcy Inflant i Prus przywrocony ieſt i renowowany, z niektoremi przydatkami i odmianami pierwſzego. Ten przywiley nazywaią ſtarym prawem aż do przywileiu Kazimierza IV. roku 1454. Tym czaſem czytamy w akcie *Concordiæ* między obywatelami Pruſkiemi i zakonem Krzyżackim, przez Jakuba Leodiceńſkiego legata papieſkiego, uczynionym roku 1249, że tam pytani byli obywatele Pruſcy iakimby prawem rządzić ſię w ſądach życzyli? (i piſze tamże) *Elegerunt judicia Polonorum vicinorum ſuorum.* Ten akt zgody, i ta w nim odpowiedź działa ſię przecież w kraiu, gdzie iuż poprzedziło prawo od Krzyżakow nadane przed lat 16, to ieſt ow przywiley Chełmińſki roku 1233 ieſzcze niezgorzały, a przeto w tym czaſie ieſzcze ſię nie pokazuie ſkład prawa Chełmińſkiego oſobny od inſzych, ktorymby ſię prowincya excluſive rządziła. Ale wroćmy ſię do przywileiu renowowanego 1251 albo tego ſtarego Chełmińſkiego prawa. W nim otwarcie wſpominaią ſię prawa tey ziemi, iako to Magdeburſkie: (gdzie piſze). *Ut jura Magdeburgenſia in omnibus ſententiis in perpetuum obſerventur.* Flammingicalea albo Flanderſkie, względem ſukceſſyi dziedzictw, i pomiarow polnych. Feudalne względem nadaniow, Szląſkie i Freybergſkie względem kopiących kruſzce &c. Zgoła przywiley ten Chełmińſki pokazawſzy prawa obce, procz niektorych wolności nadanych, wyznaczenia magiſtratur ſądowych w Chełmie i Toruniu, nie zawiera w ſobie żadnych nowych praw ſądowych dla obywatelow, ażeby można z nich nazwać zbior ten prawem Chełmińſkim, i owſzem daie bardziey okazyą do mniemania, że prawa iuż miane w tym kraiu były, ktorych tylko exekucyą nakazuie. Lengnich w xiędze: *De hodierna Reipublicæ Pruthenæ facie*, także Hartknoch w ſwoich dyſſer-

Diſſertacyach biorą derywacyą nazwiſka prawa Chełmińſkiego, od założonego w tym mieście naywyżſzego ſądowego trybunału, albo Skabinatu, do ktorego w kontrowerſyach prawnych udawano ſię, *viâ appellationis.* Ja rozumiem, że w ten czas wzięło powſzechniey to nazwiſko, gdy zupełnie uſtały rekurſa od ſkabinatu Chełmińſkiego do Magdeburſkiego, w trudnościach zachodzących tłomaczenia prawa oryginalnego Magdeburſkiego, podług ktorego zawſze ſkabinat Chełmińſki rozſądzał, używaiąc i innych w przywileiu wzmiankowanych, podług gatunku ſpraw przychodzących. Jakoż w roku 1454 *Vol. I. fol. 178.* Kazimierz IV. przywileiem ſwoim potwierdza ziemiom Pruſkim prawa Magdeburſkie, Chełmińſkie, Polſkie, Pruſkie, iakich gdzie używano: co pokazuie, że pod tym rokiem ziemie Pruſkie nie miały prawa oſobnego dla ſiebie, ktoreby nazywały prawem Chełmińſkim powſzechnym dla tey prowincyi, ale podług gatunku ſpraw używały praw obcych u ſiebie zdawna przyiętych. Tenże iednak Kazimierz poźniey R.1476 *ibidem fol. 229.* nie wiedzieć pewno przez iakie podeyście odmienia pierwſzy ſwoy przywiley, a znoſząc wſzelkie prawa od Krzyżakow ziemiom Pruſkim dochowane, ſamo tylko *Jus Culmenſe, quo diſtrictus Culmenſis gaudet & fruitur*, im zachowuie: ale ta deklaracya Kazimierzowſka nie przydaie nam więcey wiadomości o prawie Chełmińſkim, iakieby było, nad tę ktorąśmy mieli przed tym rokiem. I owſzem pokazuie nam ſię z ordynacyi xięſtwa Pruſkiego uczynioney, doſyć poźniey przez Zygmunta w roku 1526 *Vol. I. fol. 463*, że i za czaſow monarchy tego prawa Chełmińſkie nie były Polſzcze doſtatecznie wiadome, albowiem w teyże ordynacyi tak piſze: „ *Cæterum cum jus Cul-* „ *menſe ſcripturis ſaltem autenticis* „ *nusquam reperiatur eſſe ſancitum,* „ *multaque oriantur incommoda*; „ przeto na prozbę obywatelow „ wyznacza kommiſſyą do Malbor- „ ka z piąciu oſob złożoną. = *Ut* „ *ejusmodi jus cum ejus conſtitutio-* „ *nibus colligant, conſcribantque;* „ *ut typis excuſum ad omnium no-* „ *titiam perveniat, firmiterque à* „ *cunctis obſervetur.* „ Otoż z tego pokazuie ſię dowodnie niewiadomość dotąd iſtotnych praw Chełmińſkich. Szukaymyż teraz, ieżeli kommiſſye nie utworzyły dzieła tego. Zbierali wyznaczeni od krola te prawa Chełmińſkie, były powtarzane i inne kommiſſye na ten koniec, ale naywięcey *privatâ non publicâ autoritate*, iak Hartknoch twierdzi w ſwoich dyſ-

ſertacyach: napiſano wiele zbiorow praw tych, ale żaden dotąd nie otrzymał approbacyi od krola, tylko prywatnie od rożnych miaſt były przyięte, iako to: Gdańſk ſądzi ſię iedną z tych kompillacyi, pod tytułem: *jus reviſum Culmenſe;* Toruń przyiął zbior pod tytułem: *jus emendadum Culmenſe;* obadwa te zbiory maią rożnice nie tylko co do porządku ułożenia, ale też co do iſtoty ſamegoż prawa, ztąd iedni drugim wyrzucaią tę niedoſkonałość, w przyiętych exemplarzach od ſiebie w ſprawach przez appellacyą przychodzących, zadworne ſądy maią trudność aplikowania prawa do ſprawy, ſkoro znaydą w exemplarzach kompillacyi prawa ſobie przeciwne, dochodzić tylko muſzą badaniem, iakie z tych praw ſą wuſtawicznym używaniu u miaſta tego, albo w tey okolicy, zkąd ieſt ſprawa. Co doſyć iaſno wyraził w ſwoiey prefacyi Henricus de Havenſtein *ad repertorium: Juris Pruthenici;* gdzie mowi: „*Dolendum eſt, quod univerſalium* „*authentica & competens deficiat* „*approbatio; interim valet quan-* „*tum eſt jus Culmenſe, & ubi ab* „*antiquo jure Culmenſi deviat,* „*valet tamen ut jus receptum, niſi* „*aliqua controverſia deſuper de* „*volvatur poſt curiam.*„ Jeſt zbior prawa Chełmińſkiego na pięć xiążek podzielony, w Toruniu roku 1584 drukowany, ktory, będąc z dawnego manuſkryptu pod rokiem 1394 wypiſany, uchodzi za ſtarożytny zbior praw Chełmińſkich; al Hartknoch w ſwoich dyſſertacyach *de jure Pruſſorum*, z nie małą pracą i ſzukaniem podobnych temuż manuſkryptowi exemplarzy, dowiodł, że ten zbior pod tytułem prawa Magdeburſkiego chodził, i był nadany od Henryka xiążęcia Szląſkiego miaſtu Wrocławowi, gdzie oryginał tychże praw ieſt zachowany, ktorego kopią miał ſobie przyſłaną wſpomniony Hartknoch, i konfrontuiąc ią z exemplarzem Toruńſkim, znalazł, że redaktorowie Pruſcy nie odmienili w tym zbiorze tylko tytuł, nazywaiąc go prawem Chełmińſkim: odmienili także w nim niektore prawa, ale wiele i takich zoſtawili, ktorych ſameż miaſta Pruſkie nie zachowuią. O czym obſzernie tenże Hartknoch. Gdyby zbior ten prawa Chełmińſkiego piſanego pod rokiem 1394 był prawdziwie tey dawności, izaliżby ſię miaſto Chełmińſkie nie popiſywało z nim przed Zygmuntem I, zamiaſt proſzenia o wyznaczenie kommiſſyi do zbierania *in codicem* praw ich, uniknęłoby było tak poważnego świadectwa krola tego, że

jus

jus Culmenſe ſcripturis autenticis nusquam reperitur ſancitum: iako ſię wyżey ze ſtatutu, ktory nazywaią: *Jus Culmenſe correctum* przywiodło. Zacząwſzy tedy od ſtarego (iak nazywaią) prawa, to ieſt od przywileiu Krzyżackiego, mamy zbiorow pod tytułem prawa Chełmińſkiego, w rożnym czaſie, przez rożnych i pod rozmaitemi napiſami, w ięzykach Łacińſkim, Niemieckim, i Polſkim, bardzo wiele, mniey lub więcey od ſiebie rożniących ſię. Ale w tey liczbie nie znayduiemy, ktoreby było iſtotnie prawem Chełmińſkim, za takie, powagą naywyżſzey zwierzchności, czyli to od miſtrzow Krzyżackich, czyli pożniey od krolow Polſkich miaſtom ziem Pruſkich nadane.

Lengnich w xiędze: *Jus publicum Pruſſiæ Polonæ*, piſze: iż obywatele Pruſcy ſtanu rycerſkiego, ktorzy ſię przez długi czas ſądzili iednemiż prawami, co i miaſta, ſprzykrzywſzy ſobie praw tych częſtą poprawę i odmianę, odſtąpili wcale od prawa powſzechnego Chełmińſkiego. Jakoż na ſeymie R. 1589 *Vol. II. fol. 1270*, dopraſzali ſię wolności ułożenia u ſiebie właſnych praw ziemiańſkich, *ex correctura jurium*, ktorych z dawna używali; co im pozwolono, pod approbacyą na ſeymie bliſko naſtępuiącym. Przedłużali tę robotę, i nowe coraz pozwolenia otrzymywali, na koniec roku 1598 podali na ſeymie poſłowie ziem Pruſkich ułożoną tęż korrekturę, ktora otrzymała na ten czas ſwoię approbacyą. Mamy ią inſerowaną między konſtytucyami *Vol. VI. fol. 549.* pod tytułem: *Jus terreſtre nobilitatis Pruſſiæ correctum.* W gatunku praw mieyſkich, mamy ieſzcze w Polſzcze prawo Magdeburſkie dawnieyſze od innych, albo Teutońſkiego, i pod tym imieniem zawſze wſpominane. To prawo było nadane Magdeburgowi około roku 978 od ceſarza Ottona; ktore podług Kromera, Boleſław wſtydliwy, naprzod miaſtu Krakowu, a potym innym miaſtom Polſkim, iako też wielu wſiom przez przychodniow zagranicznych oſiadłym, nadał. Kazimierz W. zaſtawſzy prawo to w zachowaniu u miaſt, i w lokacyach Teutońſkich, a zważaiąc przykrość i koſzt dla obywatelow, iako też nieprzyſtoyność dla kraiowey adminiſtracyi, że od magiſtratow miaſt Polſkich wychodziły appellacye do Magdeburga, znoſi to i zakazuie. „A nayprzod „exemplarz ieden *libri juris Magdeburgici*, ſkłada *in theſauro* „*Cracovienſi*, iako *jus ſupremum* „*Teutonicale, provinciale, vice &*

 loco

„ *loco juris Magdeburgensis*, po-„ dług ktorego miasta miały się są-„ dzić.„ Tu się może obserwować, że nawet nomenklatury prawa Magdeburskiego nie chciał Kazimierz zostawić, daiąc mu powszechnieysze nazwisko Teutońskiego, i przybieraiąc ie za prowincyonalne dla miast; nadto wyznacza Judicium supremum appellationis na zamku Krakowskim, złożone z adwokata krolewskiego, iako prezesa, i siedmiu skabinow z miast rożnych od prokuratora generalnego krolewskiego czyli wielkorządzcy wyznaczonych. Przywiley tego postanowienia mamy pod rokiem 1356 *Vol. I. fol. 143*. approbowany przez Władysława II. roku 1421, i przez następcę syna iego Władysława III. roku 1444. W poźnieyszym czasie ustał ten naywyższy sąd mieyski w Krakowie, i appellacye wszelkie mieyskie od iakiegożkolwiek prawa municypalnego, obrociły się *ad tribunal ultimæ instantiæ*, do sądow zadwornych. Jako Chełmińskie prawo, tak i Magdeburskie prowincyalne, poniosło po rożnych mieyscach poprawy lub odmiany, przez reskrypta krolewskie, przez plebiscita, i przez pozwolone zgodne poprawy.

Chelidonii, narod Illiryi, według świadectwa Hekateusza. Wyspy na morzu śrzodziemnym, niedaleko brzegow Pamfilii, zwały się insulæ Chelidoniæ.

Chełm miasto stołeczne ziemi tegoż nazwiska w woiewodztwie Pruskim, ma swego biskupa, kasztelana, urzędnikow ziemskich i grodzkich.

Cheminais, (Tymoleon), Jezuita ieden z naysławnieyszych kaznodzieiow przeszłego wieku; kazania iego ducha bożego pełne, słodkim powabem niewolą umysł; umarł w Paryżu roku 1679 wieku 37.

Chełstowski (Dyonizy) Bazylian, pisał wierszem pochwały nayświętszey Maryi Panny, świętego Stanisława biskupa, świętey Jadwigi.

Chemnicius (Bogusław), pisał xięgi: De ratione status imperii Romano-Germanici. = Bellum Germanicum ab ejus ortu annô 1612, ad mortem Gustavi Adolphi magni annô 1632.

Cherem, klątwa u żydow tak się nazywa. Troistą być mienią, pierwsza wyłączaiąca, zowie się Niddui; druga wyklinaiąca: Cherem; trzecia z karą śmierci złączona: Schammata.

Cheronea miasto Beocyi sławne zwycięstwem Grekow od Filipa krola Macedońskiego, sławnieysze urodzeniem Plutarcha.

Chersonesus termin Grecki, znaczący język ziemi. Następuiące są sławnieysze u geografow. Chersonesus Thracica, gdzie teraz Gallipoli miasto Romanii. Cymbrica, okolice granic Danii, Lubeka i Holsztyńskiego xięstwa. Taurica osady Tatarskie, w Krymie, w Perekopie, gdzie niegdyś było miasto Kaffa. Aurea w Indyach, około rzeki Ganges.

Cherub albo Cherubim, nazwisko duchow niebieskich. Ci, ktorych przy skrzyni przymierza postanowiono, mieli postać człowieczą, skrzydłami ciało i twarzy swoie zakrywali.

Cherusci, narod dawnych Niemiec, sławny zwycięstwem, ktore pod Aryminiuszem wodzem swoim, nad woyskami Rzymskiemi kommendy Warrona za czasow Augusta cesarza otrzymał. Ich osady tam były, gdzie teraz xięstwo Brunświckie.

Chesne (Andrzey du *Chesne*), sławny autor Francuski; pisał oyczystym językiem: Historyą papieżow. — Dzieie Angielskie. = Historyą kardynałow Francuskich. = Opisanie starożytności, miast krolestwa Francuskiego. Jest w druku, iego: Series auctorum omnium, qui de Francorum historia & rebus Francicis, tum ecclesiasticis tum secularibus scripserunt ab exordio regni Franciæ, ad nostra usque tempora; umarł roku 1640 wieku 54.

Chevremont; iest iego xięga z druku w Kolonii wyszła roku 1702. pod następuiącym tytułem: l'Etat actuel de la Pologne, ou la Pologne Monarchique, to iest: stan teraźnieyszy Polski, albo Polska monarchiczna.

Chili, kray wielki Ameryki południowey, należy do monarchii Hiszpańskiey; miasto iego stołeczne Sant.

Chilon, Lacedemończyk, między siedmiu Greckich mędrcow policzony, powiedał, iż naycięższe do zachowania są trzy rzeczy: sekret, czas i cierpliwość.

Chimera, według mitologii monstrum z lwa, smoka i kozła złożone.

Chimia, kunszt sposobem ognia oddzielaiący złączone przedtym substancye.

Chiny naydawnieysze, i dotąd ieszcze trwaiące świata państwo: od połnocy graniczy z Tartaryą, od ktorey murem 400 mil ciągłym oddzielone iest; od wschodu ma morze; ku zachodowi gory i steppy nieprzebyte, z strony południa graniczy; z krolestwami Tunkin, Laoo i Kochinchinią. Geografowie obszerność państwa tego miarkuiąc, kładą szerokości iego mil siedmset pięćdziesiąt; długości pięć set. Według zdania oczywistych świadkow, państwo to, iest nay-

nayludnieyſze, nayobfitſze i naylepiey rządzone ze wſzyſtkich całego świata; niezbitym tego dowodem zdaie ſię być trwałość iego, ktora lubo rozmaitym podległa rewolucyom, przecież wſzyſtkie inne w ſtarożytności przewyżſza. Religia w Chinach panuiąca na fundamencie nauki Konfucyuſza i dawnieyſzych przed nim nauczycielow i prawodawcow, iednego Boga ſtworcę wſzech rzeczy pod nazwiſkiem Tien uznaie; lud bałwochwalſką zabobonność trzyma. Rząd państwa tego ieſt monarchiczny, i tron dziedziczny w familii panuiącey, ten iednak z ſynow monarchy ſtaie ſię naſtępcą, ktorego bez względu na prerogatywę ſtarſzeństwa oyciec, ile nayzdatnieyſzego do rządow, wyznaczy. Nauki kunſztow i rolnictwa ſą tam w przyzwoitych względach, i ażeby naypotrzebnieyſzy każdego zgromadzenia kunſzt, pracowanie około ziemi, nie cierpiało krzywdzącey ludzkość odrazy, pewnych czaſow roku ſam ceſarz ima ſię pługa, i wyznaczoną na to umyślnie rolą rękami ſwemi uprawia. Porządek wewnętrzny kraiu tego nader ieſt wyborny, o czym obſzerną mieć można wiadomość z liſtow, oſobliwie miſſyonarzow zakonu Jezuickiego, ktorzy dla biegłości w naukach aſtronomicznych i matematycznych w wielkim tam byli i ſą poważeniu. W roku 1645 Tatarzy państwo to podbili, i familia teraz panuiąca od nich pochodzi. Chronologia ceſarzow Chińſkich obwieſzczona przez miſſyonarzow, do naydawnieyſzych epoch dochodzi. Jakie więc familie panowały w Chinach z powieści Jezuity miſſyonarza de Halde tu ſię kładą: Naypierwſza familia, ktora odziedziczyła tron Chińſki zwała ſię *Hiaa* albo *Hioa*, iey przodek był *Yu*, albo *Ta-Ju*, oſtatni z tey familii ceſarz *KI-E*; trwało tey familii panowanie przez lat 458. Liczą z niey ceſarzow 17. Druga dynaſtya *Xan:* pierwſzy z niey zwał ſię *Tang* albo *Chim-Tam*, trwała lat 644, było z niey ceſarzow 28. Trzecia dynaſtya *Chewa* albo *Cheu*; panowała lat 873, było z niey ceſarzow 35, iey przodek *Tau* albo *Wu-Wam*, oſtatni *Cheu-Kiun*. Czwarta dynaſtya *Cyna* albo *Cyn*, trwała lat 43 miała ceſarzow 4, iey przodek *Chu-am-Siam*, oſtatni *Ing*. Piąta dynaſtya *Chana*, iey przodek *Kao-Ju*, panowała lat 426, miała ceſarzow 25, oſtatni *Hiao-gay-ti*. Szoſta dynaſtya *Heu-Han*, pierwſzy z niey *Chio-Lien*, oſtatni *Heu-Ty*, dwoch tylko panowało przez lat 44. Siodma dynaſtya *Cin*; pierwſzy z niey *Xy-Ku-Wu-Ty*, oſtatni *Kum-Ty*; panowała lat 155, było z niey ceſarzow 15. Oſma dynaſtya *Sum*, iey przodek *Kao-Ku-Wu-Ty*; oſtatni *Xun-Ty*, trwała lat 59, było z niey ceſarzow 8. Dziewiąta dynaſtya *Cy*, trwała lat 23, było z niey ceſarzow 5, pierwſzy *Kao-Ty*; oſtatni *Ho-Ty*. Dzieſiąta dynaſtya *Leam*, pierwſzy z niey *Kao*, *Ku-Wu-Ty*, oſtatni *Kim-Ty*; trwała lat 55 pod 4 ceſarzami. Jedynaſta dynaſtya *Chin*, zaczęła ſię od ceſarza *Kao-Ku-Wu-Ty*, ſkończyła ſię na *Cham-Chim-Kum*, trwała lat 33, w piąciu panowaniach. Dwunaſta dynaſtya *Sui*, pierwſzy z niey był *Kao-Ku-Wen-Ty*, oſtatni *Kum-Ty*; trwała lat 29 pod trzema ceſarzami. Trzynaſta dynaſtya *Tam*, od ceſarza *Xyn-Y-Ao-Ty*, oſtatni z niey *Chao-Siwen*; pod 20, ceſarzami rządziła państwem przez lat 289. Czternaſta dynaſtya *Heu-Leam*, pierwſzy z niey *Tay-Ku*, drugi *Mo-Ty*, przez lat 16 obydwa panowali. Piętnaſta dynaſtya *Heu-Tam*; pięciu z niey było ceſarzow, pierwſzy *Hu-Cham-Kum*, oſtatni *Fi-Ty*, panowali ogulnie lat 13 tylko. Szeſnaſta dynaſtya *Heu-Cym*, wſzczęta od *Kao-Ku*, ſkończona na *Cy-Wam* ſynowcu iego, trwała lat 11. Siedmnaſta dynaſtya *Heu-Chan*; dwoch z niey było ceſarzow *Kao-Ku* i *In-Ty*, panowali lat 13. Oſmnaſta dynaſtya *Heu-Cheu*, pierwſzy z niey ceſarz *Tay-Ku*, oſtatni *Kum-Ty*; trwała lat 9. Dziewiętnaſta dynaſtya *Sum*, trwała lat 319, było z niey ceſarzow 18; pierwſzy z nich *Tay-Ku*, oſtatni *Ty-Cym*. Dwudzieſta dynaſtya *Iwen*, iey przodek *Xy-Ku*, oſtatni *Xun-Ty*; było z tey familii ceſarzow 9, panowali lat 89. Dwudzieſta pierwſza dynaſtya *Mim*, było z niey ceſarzow 16, ich przodek *Tay-Ku*, oſtatni *Cho-Ay-Kum*; tron i życie utracił w roku pańſkim 1628, zwycięzca zaś *Kun-Ty*, krol Tartaryi zoſtał pierwſzym ſzczepem panuiącey dotąd famili. Dwudzieſta druga dynaſtya panuiąca dotąd, nazywa ſię, *Cyn*, oſtatni ceſarz *Kien-Long* naſtępca iego teraz panuiący.

CHIO, wyſpa archipelagu należy teraz do Turkow, ktorzy ią Wenetow odebrali około roku 1695.

CHIPPUR albo Kippur, uroczyſtość błagalna u żydow.

CHIROMANCYA, kunſzt wieſzczbiarſki z lineamentow ręki ludzkiey zgadywaiący przyſzłość.

CHIRURGIA cyrulictwo, kunſzt leczący powierzchowne ciała choroby.

CHLAMYS, ſuknia zwierzchnia u Grekow i u Rzymian, kładli ią zazwyczay, na ſpodnią zwaną *Tunica*.

CHLA-

Chlanidion albo Chlamis, zwierzchnia odzież dam Greckich.

Chlebowski (Wawrzyniec), pisał wierszem: opisanie wolności Polskiey. — Zycie świętego Stanisława biskupa i męczennika.

Chlenæ albo Lena, płaszcz albo opończa Grekow i Rzymian. W regułach świętego Benedykta i ta iest: *Stramenta autem lectorum sufficiant: matta, sagum, lena & capitale.*

Chmielecki (Stefan), woiewoda Kiiowski, sławny wieku swoiego woiownik: w wielu okazyach kupy Kozackie i hordy Tatarow gromił; umarł ten mąż waleczny roku 1630. Leszczyński takowy mu położył nadgrobek:

Tu Chmielecki, co gromić nauczył Tatary,
Wiatr w polu uganiać, co przed tym do wiary
Nie zdało się podobno, a w Krymie tuliły,
Ilekroć matki dzieci swoie, nim straszyły.

Chmielnicki (Bogdan), hetman Kozakow Zaporowskich, młodsze lata swoie strawił na dworze hetmana Koniecpolskiego, dostawszy się potym do Kozakow, wodzem ich uczyniony, z pomocą hord Tatarskich niezmierne oyczyznie swoiey klęski i dolegliwości czynił, i lubo od Jana Kazimierza krola pod Beresteczkiem zwyciężony, w wielu iednak okazyach dał dowody swego męstwa. Mikołaia albowiem Potockiego hetmana koronnego, zwyciężył i w niewolą poimał, Kalinowskiego polnego hetmana przez syna swego Tymka albo Tymoteusza, pod Bratowem pokonał, i z życia wyzuł; umarł ten Polski Attyla w Czecherynie, stolicy swoiey, roku 1657.

Chmielowski (Benedykt), pleban Rohatyński, niedawnemi czasy życia dokonał: wydał xięgę we czterech tomach, ktorey tytuł: Nowe Atheny.

Chobar, rzeka, o ktorey wzmianka u Ezechiela proroka; na iey brzegach miał obiawienie: *Et factum est in trigesimo annô, in quarta, in quinta mensis, cum essem in medio captivorum juxta fluvium Chonar.*

Chodkiewicz (Jan Karol), hetman wielki Litewski, woiewoda Wileński, sławny bohatyr: w woynach Szwedzkiey, Moskiewskiey, Wołoskiey, Tatarskiey, dał wielokrotne dowody nieustraszonego męstwa. Nakoniec naywyższym wodzem woysk koronnych na Chocimską expedycyą przeciw Osmanowi cesarzowi Tureckiemu uczyniony, pamiętne nad nim odniosł zwycięstwo. Obrońca i zaszczyt narodu swego, tamże w obozie życia dokonał, 24 Września roku 1621.

Chohlowski (Stanisław), w zatardze Sapiehow z Brzostowskim biskupem Wileńskim, wydał przeciw niemu xięgę pod tytułem: De episcopo ligitioso w Rydze 1695.

Choienski (Jan), biskup Krakowski, kanclerz wielki koronny. Zygmunta pierwszego krola wierny i nieodstępny przyiaciel. Ze godzien był przywiązania pana swoiego, Kromer wyświadcza tak o nim mowiąc: *Vir clarissimus, admirabili ingenio, excelsô animô, maximô consiliô, eruditione & juris peritiâ non vulgari, rara celeritate in rebus agendis præditus, in victu cultuque corporis elegans, sed moderatus, temporis parcissimus; constantia verò, integritate, & libertate, in defendenda justitia, & injustitia oppugnanda, singularis.*

Chomentowski (Stanisław), woiewoda Mazowiecki, hetman polny koronny mąż wiadomością rzeczy i ludzkością znamienity. Z sławą swoią i zaszczytem narodu włożone na siebie do porty Ottomańskiey poselstwo odprawił; umarł roku 1728.

Chorąży, urząd koronny i ziemski, do noszenia tak przed krolem, iako i na czele rycerstwa woiewodzkiego chorągwi. Mnieysce chorążych wielkich koronnych po podkomorzych; toż samo między ziemskiemi urzędnikami. Chorążowie nadworni są w koronie i Litwie; tych obowiązek w niebytności wielkich, mieysce onych zastępować.

Chor-episcopi, w naydawnieyszych kościoła wiekach tak nazywali się urzędnicy duchowni, w niektorych okolicznościach namiestniczą biskupow władzę piastuiący; lubo tytuł biskupi nosili, nie mieli święcenia biskupiego.

Choregraphia, kunszt znaczenia na wzor not mużycznych, tanecznych skokow, i rozmaitego tanecznikow ułożenia.

Chorographia, nauka określaiąca położenie kraiow na mappach.

Chorżynski (Jakub), Dominikan; są w druku iego kazania.

Chroma, iedna ze trzech rodzaiow dawney muzyki. Chromatycznego Boecyusz czyni wynalezcą nieiakiego Tymoteusza z Mitetedu. Rodzay ten zamyka w sobie dźwięki głosu lub instrumentow, miłe i ułagodzone przez semitony. Chroma słowo Greckie, znaczy kolor, dla tego, iż czynili analogią między malarstwem, a muzyką.

Chronologia, z wyrazu Greckiego znaczy: naukę czasow albo umieiętność rachowania lat zeszłych, zacząwszy od stworzenia świata,

aż do naſzych czaſow. Dla tym łatwieyſzego tego rachunku, wyznaczone ſą rozmaite ery, i epochy, czyli zdarzone oſobliwſze na świecie odmiany, patrz *Era*. Nie tylko zaś do czaſow powſzechney świata hiſtoryi, ale też i do ſzczegulnieyſzych dzieiow narodu iakiego, iego początkow, zmocnienia albo upadku, iego rządow, lub monarchow po ſobie idących, używamy chronologii. Ten, ktory w przywodzeniu dzieła iakiego lub oſob ſtarożytnych, ſtawia ie w czaſie nieprzyzwoitym, popełnia anachronizm, to ieſt: błąd w rachunku czaſow, patrz o tym wyżey.

Chrościnski (Woyciech), poeta Polſki, ſą w druku, iego xięgi naſtępuiące: Job cierpiący albo przełożenie na rytm Polſki xięgi Jobowey piſma świętego. — Trąba nieśmiertelney ſławy Jana III. krola Polſkiego. — Amon albo hiſtorya Eſtery. — Jozef od braci zaprzedany. — Zbior krotki wierſzow. — Laur poetycnzy. — Pharſalia Lukana wierſzem Polſkim przełożona. — Rozmowy heroin Greckich z Owidyuſza. Bawił ſię ten zacny poeta na dworze Jana III. krola; umarł w ſędziwey ſtarości w teraźnieyſzym wieku.

Chryzostom (święty). patrz *Jan Chryzoſtom.*

Chrześcianin (Chriſtianus), nazwiſko uczniow Chryſtuſowych, naśladowcow iego nauki, ktorzy przez chrzeſt odrodzeni według przepiſow ewangelii życie prowadzić powinni. To nazwiſko naypierwſzy raz w Antyochii uczniom Chryſtuſowym nadane roku pańſkiego 44.

Chrześcianska religia od Jezusa Chryſtuſa ſyna bożego uſtanowiona, opowiedaniem apoſtołow rozkrzewiona, krwią męczennikow przyświadczona, kwitnie i kwitnąć będzie po wſzyſtkie wieki, aż do ſkończenia czaſow, według wyroku uſtanowiciela ſwego.

Chwałkowski (Mikołay), rezydent xiążęcia Kurlandzkiego w Polſzcze, piſał hiſtoryą Pruſką, Inflantſką, Kurlandzką. — O woynie Moſkiewſkiey z Szwedami. — Hiſtoryą o Mahomecie. — Jus publicum regni Poloniæ. — Singularia quædam Polonica.

Chwałkowski (Łukaſz); iego ſkrypt do druku podany: De principe Sveciæ, regno Poloniæ præficiendo. — Carmen in obitum Stephani regis.

Chybinski, zakonu świętego Franciſzka; ieſt iego epithome ſacrarum ceremoniarum in eccleſia Græca.

Chytreus (Dawid), autor xięgi, ktorey tytuł: Vandalia regionum ad mare Balticum, Pomeraniæ, Pruſſiæ, Livoniæ, Moſcoviæ, Poloniæ, & vicinarum aliquot gentium principes, & ſtatum Reipublicæ, & eccleſiæ ſummatim exponens. Roſtochii 1589.

Cichocki (Kaſper), kanonik Sendomirſki, pod iego imieniem wyſzły z druku xięgi: Allocutiones Oſiecenſes. Także: Anatomia conſilii editi de ſtabilienda pace Poloniæ 1611, napiſane od X. Kaſpra Sawickiego Jezuity.

Cichocki (Mikołay), Jezuita; ſą w druku iego naſtępuiące xięgi: Credo Arrianorum, Colloquium Kiovienſe. — Reſponſum pro exemptione à decimis PP. ſoc. Jeſu. — Tribunal SS. patrum primatum Romanis epiſcopis ſuper Patriarchas orientales adjudicans. — Speculum Arrianorum. Tryumphus Stmæ Trinitatis. — Manes Schlichtingiani contra Fauſtum Socinum. — Speculum Samoſateniſtarum. — Anathomia, contra lutheranos & calviniſtas. — Fragmenta & ſententiæ ex D. Thoma de B. M. V. Immaculatè concepta.

Cicones, narod Thracyi; tegoż nazwiſka był także narod w Azyi nad rzeką, ktorey właſności Owidyuſz opiſuie:

Flumen habent Cicones, quod potum ſaxea reddit
Viſcera, quod tactis induit marmora rebus.

Cineraria, groby ſporządzone u Rzymian, gdzie w naczyniach marmurowych lub kamiennych zachowywano prochy zwłok zeſzłych obywatelow.

Cinerarii, nazywali ſię u Rzymian ci, ktorzy trefili włoſy głow niewieścich; ztąd zaś ich nazwiſko cinerariorum, iż kładli na utrefione włoſy proſzki umyślnie do tego ſporządzone, iak teraz ieſt puder, z Francuſkiego proch znaczący.

Ciołek, Vitellius Erazm, biſkup Płocki, ieſt w druku: Oratio per R. P. Dominum Vitellium epiſcopum Plocenſem in celeberrimo Auguſtenſi conventu, 1518. Piſał także o zwycięſtwie Zygmunta I. nad Turkami. O tych iego xięgach czyni wzmiankę Voſſius.

Ciosnowski (Ludwik), Bonifrater; piſał życie świętego Jana Bożego, zakonu ſwoiego fundatora.

Circus, mieyſce naznaczone do igrzyſk publicznych w Rzymie, tak ſię nazywało. Było ich wiele w tym mieście; igrzyſka, ktore ſię na nich odprawiały, były, ubieganie ſię na wyścigi piechotą, na koniach, lub na wozach. Tamże ſzermierze w oczach poſpolſtwa, i zapaſtnicy popiſowali ſię, a te wſzyſtkie igrzyſka powſzechnym nazwiſkiem mianowano: *Ludi Circen-*

censes od mieyſca, gdzie ſię odprawiały.

Cis-Alpinus kray, lub narod z tey ſtrony Alpow względem Rzymu. Tym ſpoſobem mianowali, Galliam Ciſalpinam, dla rożnicy narodow Gallii, za temi gorami zoſtaiących.

Cisium, rodzay bardzo letkiego powozu u Rzymian. Był o dwoch kołach, a trzy muły poſpolicie do niego zaprzęgano.

Citici, Plutarchus w życiu Alexandra wiekiego twierdzi, iż ten bohatyr miał miecz nadzwyczayney wytworności, dany ſobie od krola Cytyceńſkiego.

Civitas, nazwiſko to w ściſłym tłomaczeniu znaczy miaſto. Dawniey oznaczało ſtan powſzechny; czaſem właściwie tylko ſłużyło ſtolicom, ztąd owe w kommentarzach Cezara wyrażenia: *Civitas Æduorum*, *civitas Lingonum*, *Senonum*, to ieſt miaſto ſtołeczne Ædwow, Lingonow, Senonow. Paweł święty, chcąc dać uczuć chrześcianom, iż na tym świecie nie ma człowiek ſtałego odpoczynku mowi: *non habemus hic manentem civitatem.* Auguſtyn święty na fundamencie tych ſłow apoſtoła, piſał xięgi ſwoie *de Civitate Dei.* Patrz *Miaſto.*

Civica corona, w woyſkach Rzymſkich wieniec z darnia, dawany był temu, ktory życie obywatela obronił, i ten tak ſię nazywał.

Ciwun, urząd w wielkim xięſtwie Litewſkim, to ieſt w woiewodztwach Wileńſkim, i Trockim, chodzi przez elekcyą za przywileiem krolewſkim; w xięſtwie zaś Zmudzkim za ſamym tylko przywileiem. Jeſt pierwſzy urząd przed wſzyſtkiemi ziemſkiemi urzędami; ſeymiki zagaia: ciwun może w xięſtwie Zmudzkim ſprawy graniczne, czyli urząd podkomorzego (po wykonaney przyſiędze, rotą podkomorzego) ſprawować; ma moc iednego komornika kreować, ktory funkcyi ſwoiey nie może rościągać, tylko w xięſtwie Zmudzkim; appellacya od ciwuna ſądow, idzie do ſtaroſty albo kaſztelana Zmudzkich.

Cladoteria, uroczyſtości Rzymſkie pod czas winobrania tak ſię nazywały.

Clanis, rzeka we Włoſzech, nad iey brzegami było miaſto Liternum, i folwark dziedziczny Scypiona Afrykańſkiego, w ktorym, zmierziony niewdzięcznością Rzymu, gdy na ſtarość oſiadł, rzekł: *Ingrata patria nec mea oſſa videbis.*

Claudia tribus, pokolenie ludu Rzymſkiego tak nazwane od Appiuſza Klaudyuſza.

Clau-

Claudianus poeta, żył za czaſow Teodozyuſza ceſarza. Edycya piſm iego naylepſza ad uſum Delphini w roku 1677.

Claudius, ceſarz Rzymſki, ſyn Druzuſa, wnuk Tyberyuſza, urodził ſię roku 10 przed narodzeniem Chryſtuſa; w pierwſzey młodości był tępego bardzo rozumu, tak dalece, że właſna iego matka, chcąc wyrazić człowieka mało rozumu maiącego, rzekła: że tak głupi iak ſyn iey Klaudyuſz. Ten kryiąc ſię przed Kaligulą, ktory śmierci iego ſzukał, gdy go żołnierz ieden znalazł, okrzyknął go ceſarzem. Obiąwſzy rządy za pomocą woyſka, ſtarał ſię wprowadzić obfitość żywności do Rzymu, był przy tym bardzo przyſtępny, i mniey dbały na powagę doſtoieńſtwa ſwego, czym przychęcił do ſiebie poſpolitość. Zgromił Affrykanow i znaczne prowincye ich podbił, zwyciężył Brytanow. Nakoniec od czwartey żony ſwoiey Agryppiny otruty zoſtał, w roku 54 po Chryſtuſie.

Claudius II. (Aurelius), zwany Gothicus. Zoſtał ceſarzem Rzymſkim roku 268 po narodzeniu Chryſtuſa. Zwyciężył Niemcow, poſzedł potym przeciw Gotom w liczney potędze, granice państwa puſtoſzącym; zniosł ich w roku 270 ale choroby zaraźliwe, ktore ſię rozſzerzyły między woyſkiem Gotow, przenioſły ſię do obozu Rzymian, i ſam ceſarz z teyże zarazy życia dokonał wieku 56. Polion piſze o tym ceſarzu, że miał łagodność Auguſta, cnotę Traiana, pobożność Antonina. Quintilius brat iego po nim naſtąpił na ceſarſtwo.

Clima, termin geografii, oznaczaiący rożność powietrza, czyli determinacyą iego względną na okręgu ziemi.

Clio, naypierwſza z dziewiąciu Muz; iey pieczy powierzona była hiſtorya.

Clo, ieſt opłata wyznaczona ſkarbowi publicznemu od towaru, czyli to wchodzącego do kraiu, czyli wychodzącego z niego. Pierwſze nazywaią iednym ſłowem *Invecta*, drugie *evecta*; towar zaś przechodzący tylko przez kray z obcego do obcego państwa, płaci pomnieyſze cło, ktore nazywaią *per tranſitum.* Zwierzchność narodowa ſtanowi gatunki i proporcyą cła, ale zwykła przychylać ſię do konwencyi o tym zawartych z ſąſiedzkiemi państwy.

Cocytus, rzeka, według dawnych poetow otaczaiąca piekło.

Codex, nazwiſko zbioru praw, albo przywileiow, i tranzakcyi publicznych; taki ieſt: Codex diplomaticus kroleſtwa Polſkiego, ſta-

 raniem

raniem Macieia Dogiela Piara nie dawnemi czaſy zebrany, a ſzkoda, że nie dokończony.

Cohors, rota żołnierzy w woyſku Rzymſkim, ſkładaiąca część pułku albo legii. Cohors względem legii to była, co kompania względem regimentu. Że zaś w legii dzieſięć było cohortes, a legii liczba 3000 wynoſiła, ztąd wnieść można, iż każda cohors, złożona była z 300 żołnierzy mniey lub więcey, według liczby żołnierzy legii w powſzechności.

Coliseum, gmach w Rzymie od Weſpazyana ceſarza na igrzyſka publiczne wyſtawiony. Dotąd oſtatki iego oznaczaią dawną Rzymian wſpaniałość.

Collegium, nazwiſko właściwe zgromadzeniom ludzi iednego rzemieſła, lub iednaki cel pracy maiącym. Ztąd w dawnych hiſtoryach oſobliwie w dzieiach Rzymſkich wzmianka *collegii artificum*, *fabrorum*, *figulorum*, *tignariorum*, *dentrophororum*, *ſagariorum*, *tabernaculariorum*, *piſtorum &c.* co oznacza, iż i na ow czas uſtanowione były cechy, ktore w obrębie ſwoim ſłużąc użyteczności publiczney, ſzczegulne miały przepiſy ściągaiące ſię i do wygody obywatelow i do porządku publicznego. Collegia nazywały ſię także mieyſca uprzywileiowane do nauk; te miały wyznaczone z ſkarbu publicznego dochody, i dotąd ieſzcze univerſitates na collegia, według rożności nauk, ktorych uczą, ſą podzielone.

Colonia, przeſadzenie ludu z iednego mieyſca na drugie; nazwiſko to z Łacińſkiego wyrazu *colere* uprawiać rolą, pochodzi; ztąd rolnik uprawiaiący ziemię *colonus*, zgromadzenie onych *coloni*, z tey mianowicie przyczyny wielu miaſt nazwiſka poſzły, iako to: Colonia Agrippina, miaſto nad Renem ſtołeczne elektoratu tegoż nazwiſka.

Colossus, patrz *Kolos*.

Columella (Lucius Junius Moderatus), Hiſzpan, żył za czaſow Klaudyuſza ceſarza; piſał: De re ruſtica, de arboribus.

Comedia, patrz *Komedya*.

Comes, patrz *Hrabia*.

Comitium mieyſce dawnego Rzymu, gdzie odprawiały ſię ſchadzki ludu zgromadzonego przez centurye. Tam było mieyſce wywyżſzone, ozdobione z dobyczą z okrętow zabranych na woynie co nazywali roſtra. Z tego mieyſca oratorowie do ludu mowili, urzędnicy ogłaſzali publiczne wyroki. Schadzki publiczne, comitia, od rzeczy, ktore na nich czyniono, miały ſwoie nazwiſko; z obierania więc urzędnikow zwane ſą w hiſtoryach *comitia conſularia*, *prætoria*, *ædilitia*, *cenſoria*, *pontificia*, *tribunicia*, *proconſularia*.

Commentarius *Commentarium*, piſmo tłomaczące, i obiaśniaiące trudne wyrazy drugiego piſma.

Commentatores, nazywali ſię ſekretarze ceſarzow, wpiſuiący w oſobne regeſtra nazwiſka oſob na urzędach zoſtaiących. Takież mieli nazwiſko, ktorych był obowiązek wpiſywać ſprawy publiczne na dworze monarchy.

Commilito, wſpołtowarzyſz, nazwiſko powſzechne ſłużących razem w iednym woyſku.

Commodus, ceſarz albo Lucius Aurelius Commodus Antonius, ſyn Antonina nazwanego filozofa, albo Marka Aureliuſza, z matki Fauſtyny; urodził ſię roku Chryſtuſa 161. Tak w młodości ſwoiey iako i w dalſzym wieku był życia bardzo rozwiozłego, mimo ćwiczenia doſkonałego, ktore brał od rodzicow. W czaſie panowania ſwego chciał, aby był uznany i czczony za Herkuleſa, o co rozſzerzył okrucieńſtwo i prześladowanie na Chrześcian niepoſłuſznych tym iego wyrokom. Uciemiężał ſenatorow, i inne zoſtaiące oſoby na urzędach, z ktorych wielu o śmierć przyprawił. Naymilſzą iego było rozrywką ścinać zręcznie lwy, tygryſy, lamparty i inne drapieżne beſtye. Nakoniec chcąc ſię pozbyć Marcyi, z ktorą żył ſwawolnie, ta uprzedziła myśli iego, zadawſzy mu truciznę w winie ofiarowanym z rąk ſwoich, a gdy poſtrzegła wolną moc trucizny operuiącey, kazała go Narcyſſowi, ſwemu konfidentowi, doduſić; roku 192, wieku iego 31.

Commoni, według Ptolomeuſza narod Gallii Narboneńſkiey. Miaſto Marſylia tam miała oſadę ſwoią.

Communicatio documentorum, termin prawa Polſkiego, według ktorego nakazuie ſąd, aby na pierwſzym wſtępie pod obowiązkiem zaprzyſiężenia (w ſprawach oſobliwie zadawnionych) wſzelkie dokumenta ſtronie przeciwney były kommunikowane.

Compilator, nazywa ſię, kto cudze piſma lub mowy zebrane razem do wiadomości publiczney podaie.

Compitales Compitalia, igrzyſka i uroczyſtości uſtanowione u Rzymian na cześć bogow domowych, ktorych zwano Lares albo Penates. Że zaś te obrządki na rogach ulic mieyſkich, *per compita*, odprawowano, przeto zwały ſię *compitales*.

Complexio, figura kraſomowſka, w ktorey ſię rzecz iedna wielokrotnie powtarza, iak na przykład w Ci-

w Ciceronie: *Quis legem tulit? Rullus; quis majorem partem populi ſuffragiis privavit? Rullus; quis comitiis præfuit? Rullus.*

Compunctio, ſkruſzenie ſerca; wyraz ten częſtokroć w piśmie świętym wzmiankowany ieſt: *In cubilibus veſtris compungimini. Compunctum corde mortificare. Dedit illis Dominus ſpiritum compunctionis.*

Comus, bożek bieſiad, igrzyſk i żartobliwości.

Concessio, figura retoryki, przez ktorą pozwalaią ſię przeciwnikowi niektore zarzuty albo ſprawy, i te ſię potym zbiiaią. Tak Cicero przeciw Werreſowi: *Eſto, eripe hæreditatem propinquis, prædare in bonis alienis, everte leges; num etiam amicum exturbare oportuit?* &c.

Concilium, patrz *Zbor.*

Conclave, zebranie kardynałow w mieyſce iedno, na obranie papieża. Mieyſce to, ieſt pałac Watykańſki o bok kościoła świętego Piotra; tam dla każdego kardynała mieſzkanie ieſt ſporządzone, i potey im ſię wyniść niegodzi, poki elekcya papieſka nie ſtanie.

Concordantiæ, tytuł xięgi, w ktorey według porządku liter, wſzyſtkie piſma świętego texta zebrane ſą.

Concordatum, nazwiſko publicznych tranzakcyi ugodnych; nayczęściey używane bywało w ſprawach duchownych z ſtolicą apoſtolſką.

Concordia, bogini zgody; miała ſwoie bałwochwalnice w dawnym Rzymie; uroczyſtość iey była obchodzona 16 Stycznia.

Cocussio, crimen repetundarum w prawie Rzymſkim, akcya przeciw urzędnikom korrupcye biorącym.

Condemnatio, wyrok u Rzymian pretora, ktory nim go wydał, zdeymował z ſiebie ſuknią, prætextam, i mowił: *Videtur feciſſe* albo *non jure videtur feciſſe.*

Condictio, patrz *Kondykt.*

Confæderatio, patrz *Konfederacya.*

Confessata, patrz *Konfeſſaty.*

Confirmatio, patrz *Bierzmowanie.*

Confucyusz, ſławny w ſtarożytności filozof Chińſki. Urodził ſię w Champipg około roku 550 przed Chryſtuſem z familii znakomitey kroleſtwa Lu teraz Chaton nazwanego. Sprawuiąc urząd mandaryna i miniſtra, był wielce poważany od narodu z roſtropności, i ſtanowionych przez ſiebie praw dla kraiu. Ale zważaiąc potym, że doſtatecznego porządku wprowadzić niemogł, gdy panuiący na tronie uchylał ſię od rady iego; porzucił dwor, i oddalił ſię do kroleſtwa Sum, gdzie nauczał filozofii moralney, z takim upodobaniem wſzyſtkich, że liczył wkrotce uczących ſię pod ſobą 3000, z ktorych potym 72 uczniow tak było wydoſkonalonych w naukach i cnocie, że Chińczykowie w dalſzym czaſie z uſzanowaniem wſpominali ich oſoby. Confucyuſz dzielił naukę ſwoię na cztery części, i podług tego porządku podzielił uczniow ſwoich na cztery klaſſy. Pierwſza klaſſa zawierała tych, ktorzy ſię uczyli nabycia cnoty. W drugiey nauczał kraſomowſtwa albo ſztuki rozumnego mowienia o rzeczach. W trzeciey traktował o rządzie kraiowym, i obowiąſkach oſob w nim przełożonych. W czwartey zawierał naukę obyczayności, albo moralną. Confucyuſz potym powrociwſzy do kroleſtwa Lu, tam umarł w lat 73 wieku ſwego; pogrzebiony obrządnie i wſpaniale w bliſkości miaſta Rio-Fu, nad brzegiem rzeki Xu. Filozof ten ieſt w tak wyſokim uſzanowaniu u Chińczykow, że każde miaſto ma wyznaczony dom iaki, noſzący pamiątkę iego, na ktorym piſzą złotemi literami tę pochwałę: *Wielkiemu miſtrzowi. — Mądremu rządzcy nauk.* Naſtępcy z familii iego dotąd ſą w ſzacunku u narodu; albowiem ſą mandarynami z urodzenia, i obdarzeni tym przywileiem ſzczegulnym, że nie płacą podatku ceſarzowi. Ci wſzyſcy, ktorzy ſą przyięci w regeſtr wyzwolonych w naukach, powinni ofiarować dar iaki mandarynowi z pokolenia Confucyuſza. Przyznaią Confucyuſzowi cztery xięgi napiſane, ktore ſą w wyſokim ſzacunku u Chińczykow. X. Couplet przetłomaczył z tych trzy na ięzyk Łacińſki.

Congiarium, darowizna ceſarzow Rzymſkich ludowi w pewney mierze zboża, na każdą głowę, lub w pieniędzach.

Congreve, poeta Angielſki, autor wielu komedyi dowcipnych, i inſzego rodzaiu piſm; umarł roku 1729, wieku 57.

Connor (Bernard), ieſt z Angielſkiego na Niemiecki ięzyk przetłomaczona iego xięga: opiſanie kroleſtwa Polſkiego, w Lipſku roku 1700, i potym na Łacińſki; maſz ią w kollekcyi Mitzlera.

Conquisitores, u Rzymian oſoby wyznaczone na ſzukanie zbiegłych lub utaionych żołnierzy.

Conscripti patres, tytuł z początku nadany przybyłym do dawney liczby ſenatorom. Po wypędzeniu krolow dla znieſienia rożnicy ſenatorow dawnych, ktorych zwano: *majorum gentium* i świeżſzych z ple-

z plebeiuſzow wybranych od Tarkwiniuſza: *minorum gentium*, tytuł patres conſcripti wſzyſtkim ogulnie nadany był, i trwał ieſzcze pod ceſarzami.

Consecratio, poświęcenie, oddanie rzeczy iakowey na cześć boſką. Pierworodne dzieci Izraelitow, Bogu konſekrowane były, nawet pierwſzy płod źwierząt. Pokolenie Lewi takimże ſpoſobem do obrządkow domu Bożego wyznaczone zoſtało. Teyże expreſſyi używał lud Boży, gdy niewolnikow z narodu Gabaonitow na uſługę przybytkow poświęcił, co poźniey uczynili Dawid i Salamon z reſztą Chananeyczykow. Nazareyczykowie właściwym także ſpoſobem zwali ſię konſekrowanemi. W nowym ewangelicznym prawie, duchowieńſtwo uroczyſtemi obrządki na cześć Boſką poświęcone ieſt. Przybytki Boże, cmentarze, domy zakonne, naczynia kościelne konſekrowane ſą. W ofierze mſzy świętey ſłowa ſakramentalne, konſekracyą nazywaią ſię. Konſekracya u dawnych Rzymian znaczyła, uboſtwienie, *Apoteoſim*, ceſarzow lub oſob znamienitych, ktorym tę cześć wyrządzano. Na numizmatach ſtarożytnych oznacza ſię takowa konſekracya napiſem *Divus* i wyrazem orła nad ſtoſem.

Consentes (dii), nazywali ſię u Rzymian bogowie celnieyſi, ſkładaiący radę Jowiſza, conſiliarii albo conſentientes. Było ich 12 z boginiami, ktore w rowney liczbie do tey niebieſkiey rady wchodziły.

Consilium permanens, patrz *Rada nieuſtaiąca*.

Consistorium, rada naywyżſza ceſarzow Rzymſkich. W poźnieyſzych wiekach, ci, ktorzy w nią wchodzili, zwali ſię comites conſiſtoriani, dawano im tytuły: *Viri ſpectabiles*, *clariſſimi*. Patrz *Konſyſtorz*.

Constantia, bogini u Rzymian, znaczyła wierność, trwałość; znayduie ſię częſtokroć iey wyobrażenie na dawnych pieniądzach.

Constantinus, patrz *Konſtantyn*.

Constantinopolis, patrz *Konſtantynopol*.

Consuales conſualia, igrzyſka i uroczyſtości u Rzymian na cześć bożka zwanego Conſus. Pod czas ich obchodu Romulus niewiaſty Sabińſkie gwałtem zabrał. Przypadały te uroczyſtości corocznie ośmnaſtego Sierpnia, a w ten dzień koni i mułow do robot żadnych nie używano.

Consul, patrz *Konſul*.

Consus, bożek taiemnic, i dla tego przybytek iego był podziemny.

Conticinium, zwała ſię u Rzymian część nocy naygłębſza.

Continens, wyraz geografii, oznaczaiący kray ziemny morzem nieoblany na około.

Contractus, patrz *Kontrakt*.

Contritio, ſkruſzenie ſerca albo żal wewnętrzny za przeſtępſtwa przeciw prawu Bożemu popełnione. Dyſpozycya ta wewnętrzna do pokuty iſtotnie potrzebna ieſt. Tomaſz święty tak ią opiſał: *Contritio eſt dolor de peccato aſſumptus, cum propoſito confitendi & ſatisfaciendi.* A zbor Trydeńſki: *Contritio eſt animi dolor ac deteſtatio de peccato commiſſo, cum propoſito non peccandi de caetero.*

Contubernium, w woyſkach Rzymſkich zwały ſię namioty, w ktorych poſpolicie mieściło ſię dzieſięciu żołnierzy z ſwoim przełożonym, i ci między ſobą zwali ſię contubernales.

Conversio, figura kraſomowſka, iednakowym brzmieniem kończąca wſzyſtkie części peryodu; przykład iey w Filippikach Ciceronowych: *Doletis tres exercitus, P. C. interfectos? Interfecit Antonius; deſideratis clariſſimos cives? eos vobis eripuit Antonius; authoritas hujus ordinis (Senatûs) afflicta eſt? afflixit Antonius.*

Conviva, u Rzymian zwał ſię wſpołbieſiadnik, zaproſzeni na ucztę, brali na ſiebie umyślnie do tego ſporządzone ſzaty, zwane: *Veſtis caenatoria*, *triclinaria*, *convivalis*, w białym kolorze nayczęściey były.

Corinthus, patrz *Korynt*.

Corporis cuſtos, tak ſię nazywał każdy żołnierz gwardyi ceſarzow Rzymſkich, iako to z dawnych napiſow miarkować można: *Neronis caeſaris corporis cuſtos.* — *Claudii caeſaris Auguſti corporis cuſtos.*

Correctio, figura kraſomowſka, w powtorzeniu ſłowa lub odmianie na wyraziſtſze wzbudzaiąca ſłuchacza attencyą: *Atque haec cives, cives, inquam, ſi hoc nomine appellare fas eſt, qui haec de patria ſua cogitant.* Cicero.

Correctores, urzędnicy poźnieyſzych ceſarzow; ich obowiązek był, rozkazy konſulow w prowincyach do ſkutku przyprowadzać.

Corruptio, patrz *Korrupcya*.

Corsica, patrz *Korſyka*.

Cortezani, tak nazwani w Polſkich prawach ci, ktorzy mimo uſtaw narodowych i porządku przez biſkupow w dyecezyach uczynionego; ubiegali ſię do Rzymu (alla carte di Roma) i tam podſtępnie beneficia otrzymywali, a oſobliwie oſoby ex plebeio ſtatu wychodzące, przeciwko ktorym ſtawały rożnemi czaſy oſtre prawa: iako

to roku 1505 *Vol. I. fol. 306*, tamże roku 1510 *fol. 372*, tamże ieszcze roku 1538 *fol. 526*; poźniey nawet toż reassumowano, roku 1641. *Vol. IV. fol. 13 tit. Cortesani.*

CORYBANTES, ofiarnicy, kapłani Cybele albo Rhei, matki bogow odprawowali ceremonie i obrządki swoie przy odgłosie trąb i kotłow. Apuleiusz tak ich opisuie: *Capite demisso, cervices lubricis intorquentes motibus, crinesque pendulos in circulum rotantes.*

CORYPHEUS, nazywał się u Grekow aktor, albo tanecznik pierwszy igrzysk teatralnych.

COSMOGONIA, nauka traktuiąca o stworzeniu świata; w tym się od kosmografii rożni, iż ta o częściach stworzonych, tamta o całości stworzenia traktuie.

COSMOGRAPHIA, nauka maiąca za cel poznanie części, z ktorych się powszechność rzeczy stworzonych składa, opisanie świata, co do iego rozmaitych części.

COSMOLOGIA, według Wolfiusza, nauka prowadząca do poznania Boga przez dzieła przyrodzenia: *quâ ad solidam imprimis Dei atque naturæ cognitionem via sternitur.*

COSTOBOUS albo Costobei, lub Cæstoboei, narod dawney Sarmacyi Europeyskiey. Pauzaniasz i inni dawnieyszych wiekow autorowie, czynią o nich wzmiankę.

COTHURNUS, obuwie właściwe aktorom w traiedyach dawnych; naypierwszy ich używanie Sophokles wprowadził; dla tego, iż maiąc wysokie podeszwy, powiększały wzrost osob na scenę wychodzących.

COTYLA, miara u Rzymian likworow, ważyła uncyi dwanaście; poszła od Grekow, gdzie rownie do likworow, iako i do innych żywności służyła; wspomina albowiem Thucydides o kotylach wina i chleba.

COTYTTO bogini nierządnic; obrządki iey były przeciwne dobrym obyczaiom pełne rozpusty i wszeteczności, o nich Horacyusz mowi:

Inultus, ut tu viseris Cotyttia.
Vulgata sacrum liberi Cupidinis.

CRASSUS (Marcus Licinius), Konsul Rzymski, sławny bogactwy swemi, chciwym zbieraniem ich, i przypadkami. Umknął z Rzymu do Hiszpanii, dla schronienia się przed surowością Cynny i Maryusza. Ztamtąd przeniosł się do Sylli do Afryki, od ktorego miał sobie zdane urzędy nad Spartakiem w woynie podniesionego buntu niewolnikow, w roku 71 przed Chrystusem; znaczną z temiż wygrał potyczkę, i otrzymał honor tryumfu od senatu. Wrociwszy do Rzymu był pretorem, daley konsulem, a potym ieden z tryumwirow, z Cezarem i Pompeiuszem. Prowadząc woynę w Syryi, kościoł Jerozolimski złupił z swych bogactw. Poszedł potym przeciw Partom w 100,000 woyska Rzymskiego, od ktorych zupełnie z niesiony został, i sam zabity około roku 53 przed narodzeniem Chrystusa.

CRATERUS, patrz *Krater.*

CREDENTIALES, list monarchy lub stanu publicznego, nadaiący moc wysłanemu posłowi, do mowienia i czynienia urzędownego, imieniem tych, ktorych reprezentuie.

CRIMEA, patrz *Krym.*

CRISPUS, Kędzierzawy, przydomek Bolesława IV. xiążęcia Polskiego.

CRÆSUS V. i ostatni krol Lidyi; nastąpił na tron po oycu roku 557 przed Chrystusem. Grekow Azyatyckich uczynił hołdownikami swemi; wiele procz tego kraiow podbił swoią potęgą. Panował dość łaskawie nad ludem; uczonych przywabiał do dworu swego. Trafiło się, że gdy raz w posiedzeniu wywodził bogactwa swoie, i szczęśliwość panowania; Solon, przytomny tey iego mowie, rzekł: Nie należy nazywać szczęśliwym nikogo przed śmiercią. Cræsus pokonany potym od Cyrusa i wzięty w potyczce, gdy na przygotowany stos na spalenie miał być wprowadzony, zawołał: *o Solonie! Solonie!* słowa te zatrzymały surowość Cyrusa, a dowiedziawszy się od więźnia przyczyny ich wyrzeczenia, nie tylko darował mu życie, z wolnością, ale też wziął go do rady swoiey w prowadzeniu dalszey expedycyi woienney. Po śmierci tego monarchy, bawił ieszcze przy dworze następcy syna iego Cambisesa, i tam umarł.

CRETA, patrz *Kreta.*

CREMONA, patrz *Kremona.*

CRITOMANTIA, wieszczba dawnych pogan z mąki i kołaczow do ofiar służących.

CROCOTA, odzież dam Rzymskich, od koloru szafranowego biorąca swoie nazwisko.

CRONIA, uroczystości w Atenach na cześć Saturna, odprawowały się w miesiącu Hekatombeon.

CRUSTUMINA, tribus, pokolenie wieyskie ludu Rzymskiego, tak nazwane od miasta Crustumium.

CRYSTALLOMANTIA, wieszczba u Rzymian z zapatrywania się zabobonnego na kryształ.

CUCULLUS, kaptur, używany był od Rzymian w czasie niepogody przyszyty do sukni zwaney lacerna, albo birrhus.

CULEUS, kara na oycoboycow u Rzymian. Sadzano winowaycę w wor skorzany, z nim małpę, koguta, i

i węza, i wrzucano ie w rzekę lub morze.

Culpa incuriæ przewinienie z niedbalſtwa, karane było przez cenſorow odbieraniem konia oſobom ſtanu rycerſkiego.

Cunina, bogini niemowląt u Rzymian; zwała ſię także Lewana.

Curatoriæ literæ, patrz *Kurator.*

Curator, w powſzechności według przepiſow publicznego prawa, nazywa ſię oſoba wyznaczona urzędownie do zawiadywania maiętnością i intereſami tych, ktorzy ſami przez ſię tego wykonać nie mogą. U Rzymian z początku, według przepiſu prawa XII. tablic, dzieci dochodzące lat *diſcretionis* nie potrzebowały kuratora, chyba w ſądzie, lub przy zdawaniu rachunkow z pozoſtałey po rodzicach maiętności. Prawo zwane *Cæſonia* naznaczało kuratorow, źle ſię rządzącym. Marek Antoniuſz autorem był prawa, ktore do lat dwudzieſtu pięciu pozoſtałym ſierotom opiekunow wyznaczyło.

Curator calendarii, nazywał ſię u Rzymian podſkarbi mieyſki.

Curator dativus ten był, ktorego ſądowna iuryzdykcya wyznaczała.

Curator legitimus, ten, ktory przez bliſkość krwi brał opiekę.

Curator imperatoris, cæſarianus, ten, ktory zawiadywał perceptą i wydatkami domu ceſarſkiego.

Curator regionum, urzędnik u Rzymian przełożony na ſtraż bespieczeńſtwa części miaſta ſobie wyznaczoney.

Curator reipublicæ, albo prokurator, urzędnik w prowincyach przełożony nad publicznemi budynkami, drogami, robotami.

Curatores denariorum flandorum, przełożeni menniczni; znayduie ſię czaſem na ſtarych pieniądzach ich znamie w tych początkowych wybitych literach C. D. F. zwano ich także *Viri monetales.*

Curatores viarum, opatrywali całość i beſpieczeńſtwo drog publicznych, moſtow, grobel.

Curetes przydomek nadany ſtrażnikom i poſługaczom Jowiſza, gdy ſię chował pod opieką matki Rhea, na wyſpie Krecie.

Curiatæ leges, zwały ſię u Rzymian prawa, poſtanowione od ludu zgromadzonego *per curias.*

Curia, część pokolenia ludu Rzymſkiego. Romulus rozdzieliwſzy lud na trzy pokolenia, każde z nich na dzieſięć curias podzielił. Ze zaś zgromadzały ſię w mieyſcu poświęconym, i czyniły razem obrządki pod kapłanem nazwanym *Curio, à ſacris curandis*, ztąd z czaſem nazwiſko *curiæ* uroſło. Mieyſce gdzie ſię poźnieyſzemi czaſy lud *per curias* zgromadzał, zwało ſię *comitium*, ztąd *comitia.*

Gdy pomnożeniem ludności, więcey pokoleniow ludu Rzymſkiego przybyło, namnożyło ſię według ich proporcyi i kuryi więcey. Każda miała ſwego przełożonego, ktory zwał ſię *curio*, a że obrządki duchowne czynił, przydano mu tytuł: *Flamen curialis.*

Curulis, tak ſię zwało krzeſło z kości ſłoniowey, na ktorym zaſiadali przednieyſi urzędnicy Rzymſcy, zwani przeto *curules.* Ci byli *ædiles*, *prætores*, *conſules*, *cenſores.*

Cyathus, naczynie małe do napoiu, i miara trunkow. Kieliſzki takowe w naypoſpolitſzym były używaniu.

Cybele, matka bogow według mitologii, rożne miała przydomki, iako to: bona dea, Veſta, Dyndymene, Berecynthia.

Cycero (Marcus Tullius), zaſzczyt Rzymu, xiążę kraſomowcow; urodził ſię w Arpinum. Nie żadną promocyą, ale nauką i właſnemi zaſługami wſparty, ſzedł przez wſzyſtkie ſtopnie w oyczyznie ſwoiey; nakoniec konſulem uczyniony, Rzym od ſpiſku Katyliny obronił. W dalſzym czaſie bronił wolności od zbyt potężnych obywatelow uciśnioney, fortunie iednak Juliuſza Cezara z wielu prawemi obywatelmi oprzeć ſię nie mogł. Po śmierci iego rozdrażniwſzy Filippikami Antoniuſza, z rozkazu tego tryumvira zabity, roku Rzymu 712, przed narodzeniem pańſkim 42, wieku 74, mąż nieśmiertelny; ozdoba Rzymu, wodz kraſomowcow, przykład prawych obywatelow, choć w pogańſtwie.

Cyclades, wyſpy Archypelagu.

Cyclus, wyraz chronologii, znaczy czaſow przeciąg.

Cydnus, rzeka Azyi mnieyſzey; w niey kąpiąc ſię Alexander wielki z przeziębnienia umarł. Fryderyk Barbaroſſa ceſarz około roku pańſkiego 1100 w wielkim był niebeſpieczeńſtwie życia przez nią ſię przeprawiaiąc, ratowany od zatonienia, z tey iednak okazyi wkrotce życia dokonał.

Cylicia, prowincya Azyi mnieyſzey, naprzeciw wyſpy Cypru, teraz w liczbie prowincyi pańſtwa Tureckiego zoſtaie.

Cymbry, narod pułnocny, maiący niegdyś ſtanowiſka ſwoie nad brzegami Baltyckiego morza. Ci wyſzedłſzy w niezmierney liczbie z oſad ſwoich, grozili Włoſkim kraiom, ale zwyciężeni na głowę od Maryuſza wodza Rzymſkiego, cofnęli ſię nazad, i oſiedli nad brzegami oceanu, nie daleko uyścia Rhenu w to morze.

Cymon, ieden z nayſławnieyſzych obywatelow Ateńſkich, i wodzow, ſynem był ſławnego Milcyadeſa,

w wielorakich woynach ſłużył użytecznie oyczyznie ſwoiey, i iey moc ſtraſzną Perſom nawet uczynił. W pokoiu ludzki, i uczynny, pozyſkał ſobie ſerca tych nawet, ktorzy mu dzieł iego chwalebnych zazdrościli; umarł w Cyprze w czaſie oblężenia miaſta tamteyſzego Citium. Zycie iego dokładnie opiſane znayduie ſię w Plutarchu.

Cymon, ſławny malarz w ſtarożytności, o nim Pliniuſz twierdzi: *Hic catagrapha invenit, hoc eſt, obliquas imagines; & variè formare vultus: reſpicientes, ſuſpicientesque & deſpicientes; &c. articulis etiam membra diſtinxit, venas protulit, prætereaque etiam in veſte & rugas & ſinus invenit.*

Cypr (Cyprus), wyſpa morza śrzodziemnego ſławna w ſtarożytności czcią Wenery: miała kilkakrotnie właſnych ſwoich monarchow, teraz pod władzą porty Ottomańſkiey.

Cypryan (święty), biſkup Kartagińſki, męczennik; zoſtawił piſma, ktore dotąd razem świątobliwość i naukę iego niepoſpolitą obwieſzczaią; otrzymał koronę męczeńſką roku pańſkiego 258.

Cyrce, Cyrcea, bogini, corka Apollina i Nimfy Perſa; ſławna czarodzieyſtwy, ktore Homer w Odyſſei opiſal, z okazyi tam bawiącego z towarzyſzmi Uliſſeſa.

Cyrus krol, ſyn Kambyzeſa monarchii Babylońſkiey zwycięzca, Perſkiey fundator. Piſmo święte czyni o nim wzmiankę z pochwałą. Hiſtorycy iego uwielbieniem zagęścili ſwoie xięgi. Z tych czytelnik dokładną o dziełach tego monarchy może wziąć informacyą.

Cyrillus (święty), patryarcha Jerozolimſki; umarł roku pańſkiego 386, wiele xiąg iego zginęło, niektore iednak do wiadomości wiekow naſzych doſzły.

Czarniecki (Stefan), woiewoda Kiiowſki, hetman polny koronny, ſławny woiownik. Oyczyzny ſwoiey przeciw Szwedom, Kozakom, Tatarom, bronił mężnie; wierny panu ſwemu, gdy iedni poſtrachem, drudzy łudzącemi obietnicami, trzeci nadzieią zyſku zaślepieni, Jana Kazimierza krola odſtąpili; on prawie ieden dał poznać na ow czas światu, co może umyſł poczciwy, i ſerce nieuſtraſzone; iego bowiem dzielnością Kazimierz pańſtwu przywrocony, a nieprzyiaciele pogromieni zoſtali. Syt ſławy, oſtatek ſtarganego na uſługach publicznych zdrowia, dał oyczyznie na ofiarę, gdy powracaiąc z Ukraińſkiey expedycyi, we wſi Sokołowka życia dokonał, roku pańſkiego 1665, wieku 66. Wdzięczna zaſług iego oyczyzna, nadała mu dziedzicznym prawem Tyko-

cin, tam prawnuk iego Jan Branicki hetman wielki koronny, dla wieczney pamiątki, ſtatuę mu wyſtawił.

Czaradzki (Grzegorz), autor xiąg naſtępuiących: Sintagma proceſſus judiciarii. — Paratitla ſtatuti Herburthani. — Foridica novella conſtitutionum regni. — De origine Sarmatarum. — Epigrammata de partu B. V. Mariæ.

Czarnkowski (Staniſław), w dzieiach Łukaſza Gornickiego za czaſow Zygmunta Auguſta ieſt tego Czarnkowſkiego mowa, na ſądach krolewſkich, za xiężną Oſtrogſką przeciw Dimitrowi xiążęciu Sanguſzkowi, ktory był Helenę albo Halkę corkę Ili xiążęcia Oſtrogſkiego gwałtownie z domu matczynego uwiozł.

Czartoryski (xiążę Floryan), arcybiſkup Gnieźnieńſki, prymas, ſenator oyczyznę kochaiący, i przykładny; umarł roku 1674. Napiſał xięgę: Selecta D. Auguſtini, albo zbior nauk tego świętego Doktora, ta z druku wyſzła, ſtaraniem Tomaſza Niemiery.

Czerniechowskie woiewodztwo, niegdyś należytość korony Polſkiey, dziś w ręku Moſkiewſkich. Ma iednak ſwego woiewodę, kaſztelana, i urzędnikow; ſeymikuie w Włodzimierzu.

Czerwiec, patrz *Junius*.

Czerwiec (Coccinella, Cochenille) iagody małe przy zielu tak nazwanym; z nich ſtartych robi ſię farba nayprzednieyſza czerwonego koloru. Zbierano ie dość obficie w niektorych Polſkich prowincyach, oſobliwie woiewodztwa Kiiowſkiego i Wołyńſkiego częściach zwanych Poliſie. Coccinella naywybornieyſza znayduie ſię w Ameryce.

Czerwony złoty, około roku 1451, czerwony złoty Węgierſki za ſol był brany po groſzy (rozumiey ſrebrnych) 14, albo 7 fertonow; a zaś w Czypſkiey ziemi po gr. 16, *Vol. I. fol. 163*. Za krola Albrychta ſzacowany był groſzy 36 roku 1496 *Vol. I. fol. 266*. Za krola Alexandra poſtąpił do groſzy 32 roku 1505, *Vol. I. fol. 306*. Wiedzieć potrzeba, że za tychże krolow czerwony złoty nazywał ſię *Florenus* albo *Aureus Nummus*. Za Zygmunta III. poſzedł czerwony złoty do gr. 58, roku 1598 *Vol. II. fol. 1458*. Poźniey R. 1611 gr. 70 na czerwony złoty rachowano, o czym *Vol. III. fol. 15;* potym w R. 1620 gr. 120 albo złotych 4 na czerwony złoty liczono, *Vol. III. fol. 372*. W roku 1676 po złotych 12 czerwony złoty, *Vol. V. fol. 351*. W roku 1717 czerwony złoty na złotych 18 redukowany. Nakoniec w roku 1766 wyprowadzony ſzacu-

 nek

nek czerwonegozłotego, co do kurſu monet ſrebrnych, lub miedzianych na złotych 16 i groſzy ſrebrnych trzy.

Czopowe, nazwiſko podatku w koronie Polſkiey i xięſtwie Litewſkim, od rozmaitego rodzaiu trunkow.

Czynsz (Cenſus), nazwiſko powſzechne podatkow pieniężnych.

D.

D, czwarta litera alfabetu; bierze ſwoy początek od Greckiey zwaney Delta.

D, w liczbie Rzymſkiey albo kościelney położone, znaczy 500, a ieżli ieſt położona kreſka na wierzchu, znaczy 5000. W dawnych napiſach ta litera ſama przez ſię położona znaczy: Decius Decimus Decurio. — dedit. — devotus. — donum. — decretum.

D. A. Divus Auguſtus. D. B. J. Diis bene juvantibus. D.B.S. de bonis ſuis DET. detractum. D. D.D. datum Decreto Decurionum Dat donat dedicat. D. D. D. D. dignum Deo donum dedicavit. D. D O.H.L.S.E.V. Diis Deabusque omnibus hunc locum ſacrum eſſe voluerunt. DD. NN. Domini noſtri. D. M. S. Diis manibus Sacrum.

D.O.M. Deo optimo maximo. D. O. Æ. Deo optimo æterno. D. N. Dominus noſter. D. PP. Deo perpetuo. D.S.P.F.C. de ſua pecunia faciendum curavit. DR. Druſus. D. RP. de Republica. DUL. DL. dulciſſimus.

Dacya, kray Europeyſki między Dunaiem a gorami Karpackiemi. Rzymianie częſtokroć z tym narodem woynę wiedli; a podbiwſzy kray, ſtolicę onych niegdyś zwaną Segetuſa, przezwali Ulpia Traiana. Dacya dawna na trzy części podzielona była Ripenſis, Mediterranea, & Alpeſtris. Dziś ten kray zawiera w ſobie: Bulgaryą, Serwią albo Serbią, Dalmacyi i Bośnii część, ziemię Siedmiogrodzką i Multany. Kolumna Traianowa poſtawiona była na pamiątkę zwycięſtwa iego nad Decebalem krolem Dacyi.

Dacier (Andrzey), Francuz, przełożył na ięzyk oyczyſty xięgi: Hipokrateſa. — Platona. — Uwagi Epikteta, Poetykę Aryſtoteleſa.— Uwagi M. Aureliuſza Anton. ceſarza. — Plutarcha, życia mężow zacnych. — Horacyuſza. Piſał życia Pitagoreſa i Hierokleſa. — S. Anaſtaſii Sinaitæ — anagogicarum contemplationum in Hexameron: lib. XII. hactenus deſiderat: cum notis & interpretatione Latina. Londini 1682.

Dacier, małżonka wzwyż wſpomnionego, przetłumaczyła Homerowe xięgi: Terencyuſza. — Komedye Aryſtophana. — Eurypideſa. — i Sophokla.

Dagon, bożek Filiſtynow, w przytomności Arki przymierza ſpadł z ołtarza ſwoiego, i ſkruſzył ſię.

Dairo albo Dairy, nazwiſko niegdyś ceſarzow dziedzicznych państwa Japońſkiego; tym z czaſem rządy państwa odięte, prerogatywa tylko naywyżſzego kapłaństwa, i okazałość dawnego ſtanu zoſtawiona. Mieſzkaią w Meako, ktore z tey przyczyny miaſtem świętym nazwane ieſt.

Dalay Lama, kapłan naywyżſzy Tatarow, mieſzka w kroleſtwie Tangut; lud mieni go być nieśmiertelnym, i boſką mu cześć oddaie.

Dalekarlia, prowincya kroleſtwa Szwedzkiego graniczy z Norwegią.

Dalila, małżonka Samſona, z narodu Filiſtynow, wymogłſzy na mężu wyiawienie przyczyny mocy iego nadzwyczayney, śpiącemu włoſy oſtrzygła, i tym ſpoſobem doſtał ſię w moc nieprzyiacioł ſwoich.

Dalmacya, prowincya południowa Europy wraz z innemi należała do Rzymian, miała niegdyś własnych krolow, i dotąd tytuł kroleſtwa zatrzymuie, teraz po większey części do Wenetow należy, reſzta ieſt pod rządem Tureckim i Rzeczypoſpolitey Raguzańſkiey im hołduiącey.

Dalmatyka, ubior, ktorego dyakoni i ſubdyakoni w obrządkach kościelnych używaią. Papież Sylweſter naypierwſzy go wprowadził. Według świadectwa dawnych piſarzow, monarchowie go używali, i dotąd go zatrzymali krolowie Francuſcy pod czas ſwoiey koronacyi.

Damalewicz (Stefan), Kanclerz Wileńſki: ſą w druku od niego piſane *Vitæ archiepiſcoporum Gneſnenſium. = Epiſcopo: Vladiſlavienſium.— Vita ſancti Bogumili.*

Damas, Damaſzek, miaſto, niegdyś ſtołeczne właſnych monarchow; dziś z innemi Azyi mnieyſzey, ieſt pod władzą Turecką.

Damasus I. papież, Hiſzpan, po śmierci Liberyuſza wſtąpił na ſtolicę Piotra świętego. Pierwiaſtki rządow iego zamieſzane były intrygami, i gwałtownemi poſtępki Urſycyna antypapy; Urſacyuſza i Walenſa Aryańſkich herſztow potępił, w dalſzym zaś czaſie Apolloniuſza, Witaliſa, i Tymoteuſza. Za czaſow iego Jeronim święty do Rzymu przybył, i do piſania liſtow papieża tego był używany, ztąd owa błędna opinia, iakoby ten doktor kościelny był kardynałem.

Za rozkazaniem Damaza, Jeronim święty (iako sam osobie twierdzi) nowy testament przełożył; umarł ten znakomity nauką i pobożnością papież roku pańskiego 384, rządził kościołem lat 18; pisał wierszem niektore xięgi.

Damasus II. papież, po śmierci Klemensa II. obrany; umarł dnia dwudziestego trzeciego po swoiey elekcyi roku pańskiego 1048.

Damascenus, patrz *Jan Damascenus*.

Damatrion, matrona Lacedemońska; ta zbiegłego z woyny, syna gdy własną ręką zabiła, taki mu dano nadgrobek:

Hunc timidum mater Damatrion ipsa peremit,
Indignum matre hac, atque Lacedemone.

Dan, piąty syn Jakuba patryarchy; urodzony z Bali służebnicy Racheli, był oycem i przodkiem swoiego pokolenia; umarł roku stworzenia 2245, wieku 127.

Danae, corka Akryzyusza krola Argei, z tey Jowisz, w deszcz złoty przemieniony, Perseusza spłodził.

Danaides, pięćdziesiąt corek Danausza krola Argeyskiego; za to, że mężow z roskazu oycowskiego pozabiiały, skazane w piekło, na ustawiczne przelewanie wody w naczynia, przez ktore wyciekała. Jedna z nich tylko Hipermestra, że męża swego Linceusza nie zgładziła, wolną została od kary.

Danaus, Egipcyanin wyszedłszy z oyczyzny, osiadł w Grecyi; tam wyzuwszy z tronu i życia Gelanora krola Argeyskiego, sam na mieysce iego wstąpił, i tron następcom swoim zostawił; ci nazwani Belides.

Danet (Piotr), napisał dykcyonarz Francusko-Łaciński; przełożył go na Polski X. Koła zakonu Piarow, i w dwoch tomach *in folio*, w Warszawie do druku podał roku 1743.

Dania, krolestwo Europy z trzech stron morzem oblane, graniczy na południe z państwy Niemieckimi, cyrkułem Saxonii wyższey. Kray ten był niegdyś siedliskiem Cymbrow, i innych niektorych narodow pułnocnych. Powietrze Danii iest zimne, wilgotne; ziemia dość urodzayna. Religia panuiąca Luterska. Krolowie Duńscy niegdyś w władzy swoiey nader byli okryśleni, od roku 1660 absolutnemi są. Tron dziedziczny w familii panuiącey; ta pochodzi z hrabiow Oldemburskich. Stołeczne krolestwa tego miasto Kopenhaga, nad morzem. Oprocz samey właściwey Danii, należy do tego monarchy Norwegia, także tytułem krolestwa zaszczycona, Islandya wyspa, kray Groenlandia, i inne i inne niektore w Indyach, tak wschodnich iako zachodnich osady; przez co, handel Danii znacznie się wzmogł i rozkrzewił. Od pierwszego krola, ktory w roku 930 wiarę Chrześciańską przyiął, aż do dziś panuiącego Chrystyana VII, rachuią krolow 41.

Daniecki (Jan), przełożył na Polski ięzyk wierszem, Dyalog Lucyana zwany Tymon; są także w druku, iego wiersze: Narzekanie Polski.

Daniel (Gabryel), Jezuita pisał historyą krolestwa Francuskiego, i inne xięgi ięzykiem oyczystym; umarł roku 1728.

Daniel prorok z pokolenia Judy i familii Dawidowey; urodził się roku dwudziestego piątego panowania Jozyasza, w młodym wieku w niewolą Babilońską zaprowadzony, oddany do dworu krolewskiego. W dalszym czasie Zuzannę od śmierci i niesławy obronił. Duchem prorockim obdarzony, Nabuchodonozorowi siedmioletnią pokutę, Baltazarowi następcy iego śmierć, i upadek państwa przepowiedział; wybawiony cudownie od lwiego pożarcia. U Daryusza i Cyrusa, monarchow Perskich, w wielkim będąc poważeniu, zażył na dobre łaski monarszey, wyiednał albowiem u Cyrusa monarchy, że powrocił Izraelitow do oyczyzny. Epifaniusz święty twierdzi, iż umarł w Babilonie. Proroctwa iego są w xięgach pisma świętego starego testamentu. Nayslawnieysze z nich przepowiedzenie siedmdziesiąt niedziel, po ktorych spełnionych stało się wybawienie narodu ludzkiego.

Daneykowicz Ostrowski, (Jan) pod iego imieniem wyszła Swada Łacińska i Polska, w dwoch tomach *in folio*, za przyłożeniem się po większey części Jana Sapiehy, kanclerza wielkiego Litewskiego.

Dante (Aligheri), ieden z naydawnieyszych rymotworcow Włoskich. Jego xięga: la Divina comedia, oznacza człowieka imaginacyi nadzwyczayney, i przemysłu bystrego; umarł roku 1321, przed śmiercią sam sobie taki napisał nadgrobek:

Jura monarchiæ, superos, Phlegetonta, lacusque
Lustrando cecini, voluerunt fata quousque.
Sed quia pars cessit melioribus hospita castris,
Authoremque suum petiit felicior astris,
Hic claudor Dantes, patriis extorris ab oris,
Quem genuit parvi Florentia mater amoris.

DANTISCUS albo Dantyſzek (Jan), biſkup Warmińſki; urodził ſię w Gdańſku. W niedawno wydaney xiędze zebranych rytmow Dantyſzka, przedmowa zawieraiąca życia iego okoliczności wyraża: iż go niektorzy z familii von Hoefen urodzonym być rozumieią; dziad zaś dopiero iego oſiadłſzy w Gdańſku Flachsbinder nazwany był. Udawſzy ſię do dworu Zygmunta I. krola, od niego wyſłanym był do Karola V. ceſarza, i to poſelſtwo przez lat kilkanaście ſprawował. W nadgrodę wiernych zaſług, dane mu było biſkupſtwo Chełmińſkie, z tego po śmierci Maurycyuſza Ferbera, poſtąpił na Warmińſkie; umarł roku 1548. Wierſze iego rozmaite zebrane razem, nie dawno z druku wyſzły. Piſał oprocz tego rożne xięgi, z ktorych naſtępuiące ſię kładą: De noſtrorum temporum calamitatibus 1530.—Sylva de clade Moſchorum, w Rzymie 1515. — Defenſio Alberti ducis contra citationem ab Imperio factam, Ratisbonæ in comitiis annô 1532 exhibita. Wſpomina edytor xięgi Dantyſzka, iż piſał Kommentaryuſz dzieiow, ktore ſię za czaſow iego przytrafić mogły. Treter w hiſtoryi biſkupow Warmińſkich dokłada, iż poſelſtwo ſwoie do Karola V. ceſarza, ſamże Dantyſzek obſzernie opiſał, i to ſię znaydować ma, w zebraniu aktow publicznych Tomickiego, na ow czas kanclerza wielkiego koronnego, a potym biſkupa Krakowſkiego. Korreſpondencya iego oryginalna w czaſie poſelſtwa, znayduie ſię w bibliothece Heilsberſkiey. Przed śmiercią napiſał ſobie ſam takowy nadgrobek:

Jam ſexaginta coëunt & tres ſimul anni,
Hactenus à ſuperis quod mihi vita datur.
Quem clymactericum contingere ſentio tempus,
Ultimus hic multis terminus eſſe ſolet.
Intra quod, ſi forte Deus migrare jubebit,
Qui fuerim, paucis iſta notata dabunt.
Aula diu tenuit me regia, miſit ad orbis
Primores; erat hinc infula dupla mihi,
Corpus habet tandem nunc terra: quiete fruatur,
Spiritus æthera, quæ ſine fine beat.
Hoc, quisquis tranſis, mihi, quæſo, precare viator,
Ut tibi poſteritas inde precetur idem.

Sława nauki tego znamienitego męża tak była wielka, iż nayuczeńſi

wieku tamtego ludzie, iego pochwały głoſili, i ſtarali ſię być z nim w korreſpondencyi. Eraſmus Roterodamus xięgę od ſiebie wydaną: Sancti Baſilii Magni de Spiritu Sancto, iemu dedykował.

DANUBIUS, patrz *Dunay*.

DAPHNE albo Daphnis, według mitologii, uciekaiąc przed Apollinem w drzewko Laurowe przemieniona.

DAPHNOMANCYA, wieſzczbiarſtwo z liścia bobkowego, to wzrucone w ogień, ſkwarzenią ſwoiego odgłoſem, czyniło wrożbę, iako świadczy Propercyuſz:

Si tacet extinctô laurus aduſta focô.

DAPHNOPHORIA, uroczyſtość na pamiątkę Apollina i Daphny, co lat dziewięć z wielką okazałością odprawiała ſię w Beocyi.

DARDANELLE, zamki obronne z obydwoch ſtron cieśniny Helleſpontu, nie daleko Konſtantynopola.

DARDANIA, prowincya Azyi mnieyſzey, w bliſkości Troi; należała niegdyś do tegoż pańſtwa; w teraźnieyſzych czaſiech zoſtaie pod władzą Turecką.

DARGODZKI, według świadectwa Hartknocha i Chwałkowſkiego, xięgę wydał o tytułach zagranicznych, rowności ſtanu rycerſkiego przeciwnych.

DARICUS, nazwiſko złotey monety dawnego kroleſtwa Perſkiego. W hiſtoryach Greckich częſta ieſt wzmianka o tym rodzaiu pieniędzy. Nazwiſko Darykow pochodziło od Daryuſza Meda krola, ktory ie naypierwſzy pod ſwoim ſtęplem bić roſkazał.

DAROWSKI (Jan), Jezuita; ieſt w druku, iego xięga pod tytułem: Lot gołębicy albo wyſokie, i świątobliwe żądze pobożney duſzy.

DARYUSZ Medus, wuy Cyruſa, krol Medow; po zabiciu Baltazara oſtatniego krola, panował w Babilonie. Daniela proroka oſkarżonego niewinnie lwom na pożarcie ſkazał; widząc zaś cudem ocalonego, powrocił mu łaſkę ſwoię, i na naywyżſze go urzędy wynioſł, a przeciwnych mu ukarał.

DARYUSZ I. krol Perſow, zwany Hiſtaſpes, obrany po śmierci uzurpatora Smerdyſa, woynę z Scytami i Grekami mniey pomyślną prowadził. Jego piſmo święte nazywa Aſſwerem, a niektorzy twierdzą go być małżonkiem Eſtery; panował lat 36.

DARYUSZ II. krol Perſki, zwany Ochus, ſyn Artaxerxeſa, po śmierci Sogdyana brata, tron oycowſki oſiadł, ſiedział na nim lat 18.

DARYUSZ III. zwany Kodomanus zwyciężony pokilkakrotnie od Alexandra wielkiego, tron, nakoniec

niec i życie utracił. Na nim ustała monarchia Perska; panował lat 6.

Datarya, trybunał Rzymski, w ktorym się wszystkie beneficyalne interessa expedyuią i sądzą. Wakuiące beneficia kollacyi papiezkiey rozdaią. Przełożony nazywa się Dataryuszem; a gdy ten urząd ieden z kardynałow sprawuie, na ow czas bierze tytuł Pro-Datarii.

Datan, syn Eliaba, wraz z Kore i Abironem powstał przeciw Moyżeszowi, ale w oczach ludu bożego, żywo go, z iego towarzyszami ziemia pożarła.

Dawid, mąż wedle serca bożego, krol Izraelski, syn Jessego, z pokolenia Judy. Dzieła iego, pobożność, upadek, i pokutę, xięgi pisma bożego opisuią. Umarł roku od stworzenia 3023 wieku siedmdziesiątego, panowania 40. —Zbior psalmow w piśmie świętym, cały prawie tego świętego krola iest dziełem.

Dębinski (Jan), komornik Krakowski, wydał do druku mowy rożne na seymach i seymikach.

Dębołęcki (Jędrzey), pisał wierszem: Wrozbit boiu Moskiewskiego.

Dębołęcki (Woyciech z Konoiad), Franciszkan, podał do druku: Wywod iedynowładnego państwa świata, w ktorym się pokazuie, że naystarodawnieysze w Europie krolestwo Polskie, w Warszawie 1633.

Dębowski (Sebastyan), biskup Kuiawski, mąż zacny, pobożny, uczony. Są w druku iego rytmy o męce pańskiey. — Punkt honoru wierszem opisany. — Recta Diaecesis Plocensis visitandi ratio. Wiele po sobie zostawił manuskryptow w materyach statystycznych.

Debora, małżonka Lapidota, prorokini, rządziła ludem Izraelskim, i sądy swoie odprawiała, iako świadczy pismo, pod drzewem Palmowym, między Betel i Ramą. Wraz z Barakiem zwyciężyła Jabina krola Chananeyczykow; umarła roku przed narodzeniem pańskim 1281.

Decachordum, instrument muzyczny, o dziesiąciu stronach; o nim w piśmie świętym iest wzmianka.

December (Grudzień), miesiąc teraz ostatni roku; że zaś u Rzymian rok niegdyś w Marcu zaczynał się, więc był w liczbie dziesiątym, a tak przezwany December.

Decempeda, miara Rzymska, zawieraiąca w sobie dziesięć stop.

Decemprimi, tak się u dawnych Rzymian zwali przełożeni celnikow.

Decemviri, urzędnicy Rzeczypospotey Rzymskiey, wybrani na ułożenie praw dwunastu tablic; przez lat trzy naywyższą mieli władzę, i zastępowali mieysce konsulow, ale

dla przestępstwa Appiusza, iednego z nich, ktory Wirginią gwałtownie chciał oycu odebrać, a przeto był przyczyną iey śmierci, Decemvirowie z urzędu złożeni, i dostoyność ich zniesiona została. Byli i inni w Rzymie urzędnicy, także zwani od liczby dziesiąciu Decemvirowie, iako to strażnicy xiąg Sybilińskich kapłani, ktorych zwano Epulones; ci także, ktorzy czynili nowe osady albo potoczne sprawy ludu mieli sobie polecone do decyzyi, byli nazywani Decemviri.

Decennales, igrzyska co lat dziesięć przez cesarzow Rzymskich ludowi dawane.

Decima, patrz *Dziesięcina.*

Decimatio, kara woysk przez potępienie na śmierć dziesiątego żołnierza.

Decretales, są listy, albo przepisy pierwszych papieżow kościoła, od ktorych się zaczyna zbior prawa duchownego, czyli kanonicznego.

Decumana porta, w obozach Rzymskich się zwała brama tylna.

Decumani, ci, ktorzy u Rzymian oddawali dziesiątą część krescencyi, na skarb idącą, tak się nazywali.

Decuria, społeczeństwo dziesiąciu obywatelow, pod przełożonym dziesiątnikiem. Romulus lud podzielił na pokolenia, pokolenia na centurye, centurye na decurye, ktorych dziesięć w każdey centuryi znaydowało się.

Decurio municipalis, nazywał się urzędnik osady, zwaney pospolicie municipium; zastępowali oni w miastach prowincyalnych mieysce senatu Rzymskiego, zwano ich civitatum patres curiales; zaś ich zgromadzenie: curia decurionum, albo minor senatus.

Decyusz, familia Decyuszow płodna była u Rzymian w wielkich ludzi; z tych dziad, syn i wnuk konsulowie dobrowolną z siebie dla oyczyzny uczynili ofiarę. Pierwszy P. Decyus ociec, roku przed narodzeniem pańskim 337, na woynie z Latinami, drugi syn na woynie Francuskiey, roku przed narodzeniem Chrystusa 295, trzeci na woynie z Pirrusem, roku przed narodzeniem Chrystusa 279 odważnie polegli. O nich mowi Juvenalis:

- - - Plebeiae
Deciorum animae, plebeia fuerunt
Nomina: pro totis legionibus hi
tamen, & pro
Omnibus auxiliis, atque omni plebe Latina,
Sufficiunt dis infernis, terraeque
parenti.

Decyusz (Cneius Messius Quintus Traianus), cesarz Rzymski, rodem był z Pannonii. Wstąpił na tron po śmierci Filippa. Urząd censorow

ſorow dawno zaniedbany odnowił, i do odprawowania dawney iuryzdykcyi przywiodł. Wybrawſzy ſię na woynę przeciw Gallom, w pierwſzey potyczce ſyna utracił, w drugiey ſam zginął, roku pańſkiego 251, panował lat 2.

Decyusz (Ludwik Jodocus), piſał de Antiquitatibus Polonorum. — De familia Jagallonum. — De Sigiſmundi temporibus. — Jeſt iego dyaryuſz: Eorum quæ memoriâ digna in nuptiis Sigiſmundi I. & Bonæ Med. Barique Ducis: geſta ſunt.

Dedalus, Ateńczyk, wynalezca i architekt Labiryntu Kreteńſkiego: o nim Wirgiliuſz:

Dædalus, ut fama eſt, fugiens Minoia regna
Præpetibûs pennis auſus ſe credere cælo.
Inſvetum per iter, gelidas erravit ad arctos,
Chalcidicâque levis tandem ſuperaſtitit arce,
Redditus his primum terris, tibi Phæbe ſacravit,
Remigium alarum, poſuitque immania templa.

Deductio nobilitatis, w Polſzcze, wywod urzędowny ſzlachectwa w pośrzod zgromadzonych obywatelow na ſeymiku; tam albowiem odſyła trybunał tych, ktorym ſzlachectwo ieſt zakweſtyonowane.

Defensor, prerogatywa oſobom świeckim od kościołow nadawana niegdyś, dla ich obrony. Zwani bywali także: *Advocati eccleſiæ*; Karol wielki ceſarz wziął na ſiebie ten obowiązek względem kościoła Rzymſkiego, co i naſtępcy iego czynili. Defenſor matrimoniorum w konſyſtorzach; ten ktory w ſprawie rozwodowey ſtrony obżałowaney, albo prawego ślubu broni.

Definicya, wyłuſzczenie rzeczy, krotkie i iaſne; rownie w filozofii, iako i w kraſomowſtwie definicya używana bywa.

Degradatio, obrządek, przez ktory odbieraią ſię winowaycy prerogatywy iego przeſzłego ſtanu.

Dekret, termin prawny, znaczący wyrok zwierzchności. Dekreta w Polſzcze tam wypadłe, gdzie obie ſtrony u ſądu ſtawały, zowią ſię oczywiſte, czyli *ex feriis partium controverſiis*; zaoczne czyli kontumacyalne te ſą: ktore w nieſtawieniu ſię iedney, czyli przez ſiebie, czyli przez plenipotenta, druga ſtrona zyſkuie, i to ſię zowie condemnatio, kondemnata. Dekreta *in contumaciam* ſą, gdy iedna ſtrona zupełnie przewiedzie proces na drugiey, i po trzech kondemnatach lub iedney, *poſt rem judicatam*, zyſkuie dekret, ktory takiey mocy ieſt, iakby był oczywiſty. W trybunale Litewſkim dekreta oczywiſte ſą wieczne, i wzruſzone być pod żadnym pretextem nie mogą.

Delegacya, w powſzechności znaczy poczet oſob maiących wlaną na ſiebie część wyżſzey władzy, z obowiąſkiem ſprawienia ſię zwierzchności z iey użycia. Częſte tego ſpoſobu działania ſą przykłady w ſeymach tak ordynaryinych, iako extraordynaryinych; nayoſobliwſzy, a boday nigdy niepraktykowany roku 1775.

Delfinat, prowincya południowa kroleſtwa Francuſkiego, od Humberta II. oſtatniego xiążęcia zapiſana, w roku 1399 koronie Francuſkiey, z obowiąſkiem, aby każdy naſtępca tronu tytuł na ſobie Delfina noſił, co dotąd ſię zachowuie.

Delfy, mieyſce ſławne w Phocydzie kościołem i wieſzczbami Apollina.

Delos, wyſpa morza Egeyſkiego, poświęcona Apollinowi, ktory ſię tam wraz z Dyaną, z Latony urodził. Ta wyſpa ieſt w liczbie Cykladow.

Delta, prowincya Egiptu, z dwoch ſtron rzeką Nilem rozłączaiącym ſię oblana. Przeto iż zdawała ſię być figury troygraniaſtey, nakſztałt litery Greckiey Delta zwaney, takie nazwiſko wzięła.

Demetrius, nazwany Poliorcetes, ſyn Antygona, iednego z wodzow woyſk Alexandrowych. Po śmierci oycowſkiey obſzernych pańſtw rządy obiął, woyny prowadził z ſąſiadami ſwemi, i w nich takowe dawał dowody męſtwa, i biegłości, iż w poczet zawołanych owego wieku rycerzow, potomność go policzyła. Grecyą i Ateny z iarzma Kaſſandra i Ptolomeuſza uwolnił, i oſwobodził. Zwyciężony wraz z oycem roku przed narodzeniem pańſkim 299, odtąd zaczął doznawać przeciwnego loſu; nakoniec od Seleukuſa, krola Syryi, zbity, życie w niewoli ſkończył roku przed narodzeniem pańſkim 286, wieku 54. Znayduie ſię w Plutarchu życie tego monarchy.

Demetrius, zwany Phalereus, filozof ſekty Perypatetykow; piſał xiąg wiele, i był w wielkiey u wſpołobywatelow Ateńczykow powadze, piaſtuiąc naypierwſze urzędy oyczyzny. Nadto w Alexandryi będąc, był tamteyſzey bibliotheki przełożony, i za iego ſtaraniem, tłomaczenie xiąg piſma świętego na ięzyk Grecki, przez 70 wykładaczow ſtanęło.

Demetrius, Dymitr, mniemany ſyn Iwana Bazylewicza, cara Moſkiewſkiego, wſparty pomocą niektorych panow Polſkich, oſobliwie Mniſzcha, woiewody Sendomierſkie-

ſkiego (ktorego corkę Marynę za żonę poiął) tron państwa Moſkiewſkiego oſiadł. Wkrotce iednak, przez fakcyą Bazylego Szuyſkiego, w tumulcie na ſtolicy zabity, roku 1606, a Szuyſki na iego mieyſcu carem ogłoſzony. Dwoch ieſzcze potym tegoż imienia ziawiło ſię uzurpatorow: pierwſzego z nich, pozoſtała wdowa po pierwſzym Dymitrze Maryna za męża właſnego uznała, ale i ten zginął w roku 1610, a wkrotce po nim Maryna z ſynem utopiona.

Demokracya, rząd, w ktorym lud ma naywiękſzą władzę.

Demokryt filozof, urodzony w Abderze mieście Tracyi, ſławny śmiechem ſwoim, nie z płochości lekkiego umyſłu, ale ze wzgardy prożności świata pochodzącym. Umarł w roku ſetnym dziewiątym wieku ſwego. Powiadaią o nim, iż będąc na dworze Daryuſza, krola Perſkiego, a widząc go niezmiernie ztroſkanym z śmierci małżonki, obiecał ią wſkrzeſić, byleby tylko na iey nadgrobku wyryto nazwiſka trzech ludzi takowych, ktorzyby w życiu żadney dolegliwości nie doznali. Poznał Daryuſz rozumną konſolacyą, i w żalach ſię uſpokoił.

Demostenes, nayſławnieyſzy Grecyi kraſomowca. Wynioſłym myślom Filippa, krola Macedonii, ſprzeciwiaiąc ſię mężnie, dobre rady daiąc oyczyźnie, dar wymowy ſwoiey czynił użytecznym. Nakoniec chcąc uyść zapalczywey zemſty Antypatra, na wyſpie Celauryi trucizną ſam ſobie życie odebrał; maiąc na ow czas lat 65. Mniey wdzięczna za życia oyczyzna, po śmierci wyſtawiła mu ſtatuę z napiſem z Greckiego tak przetłomaczonym:

Si tibi par menti robur, vir magne, fuiſſet,
Græcia non Macedæ ſuccubuiſſet Hero.

Denham, ieden z nayſławnieyſzych Angielſkich poetow; piſał oyczyſtym ięzykiem; umarł roku 1668.

Dentatus (Marcus Curius), konſul Rzymſki, z Sabinow i Samnitow tryumfował; drugi tryumf odprawił, zwyciężywſzy Pirruſa dotąd niezwyciężonego. Uboſtwo tego wielkiego człowieka oznacza, iaki był na ow czas ſpoſob myślenia Rzymian. Gdy mu Samnitowie złote naczynia poſłali, ci, ktorzy dary nieśli, zaſtali go piekącego rzepę u kominka; odrzucił bogatą darowiznę, mowiąc: iż lepiey nie mieć złota, a roſkazywać tym, ktorzy ie maią.

Dependens Dependent, nazwiſko w trybunałach i innych rozmaitych magiſtraturach Polſkich, młodzieńca, do nauki prawney ſpoſobią-

biącego ſię, pod miſtrzem w teyże nauce biegłym; poſpolicie takowych adwokatow zowią Mecenaſami.

Deportatio, u dawnych Rzymian, kara wygnania. Ci, ktorzy iey podpadali, tracili prawo obywatelſtwa, i ſkarb publiczny po nich dziedziczył; za życia iednak mieli nieiakie właſney maiętności używanie, tey, ktora im przez dekret publiczny była na używanie zoſtawiona.

Depositio teſtium (świadectwo urzędowne) w rozmaitych prawnych okolicznościach ten ſpoſob dociekania prawdy używany bywa. Przyſięga, iako rzetelnie ſię ſprawią, pierwſzym ieſt względem świadkow obrządkiem; oſoby świadczące powinny być nie notowane, i ile możności, ſąd o to ſtarać ſię ma, żeby, nim do świadectwa przyſtąpią, o ich rzetelności mogł ſię ubeſpieczyć. Strona obżałowana ma prawo odrzucić przeciwnego ſobie świadka, gdy ten albo zawołany nieprzyiaciel, albo na świadczeniu zyſkuie, albo krewny aktora, albo w konnexyi ze ſprawą. W Polſzcze w ſprawach granicznych i uczynkowych, świadkowie przywoływani bywaią. W ſprawach pomnieyſzych ſześciu świadkow każda ſtrona ſtawia, w więkſzych dwunaſtu, w kryminalnych zaś dwudzieſtu czterech, dwunaſtu z każdey ſtrony.

Deprecatio, figura kraſomowſka, przez ktorą orator wzywa pomocy, i wzruſza umyſły ſłuchaczow lub ſądzących. Tego ſpoſobu użył Cicero broniąc krola Deiotara przed Juliuſzem Cezarem: *Hoc nos metu Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam libera; ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Deiotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti, iſtam, inquam dexteram, non tam in bellis & præliis, quàm in promiſſis & fide firmiorem.*

Deputat, w powſzechności to nazwiſko znaczy oſobę z nadaną ſobie na czas od wyżſzey zwierzchności władzą namieſtniczą. W Polſzcze tak ſię nazywaią ſędziowie trybunału głownego, z ziem i woiewodztw od wſpołobywatelow wybrani. Deputatow duchownych obieraią kapituły z kandydatow, ktorych biſkup wyznacza. W czaſie reaſſumpcyi trybunału deputaci większością głoſow iednego z pomiędzy ſiebie marſzałkiem obieraią, i ten wraz z prezydentem duchownym, naypierwſze w izbie mieyſce oſiada. Oſoba pod proceſſem będąca urzędu ſędziowſkiego ſprawować nie może. Przez cały czas ſprawowania urzędu deputat, rownie iako i poſeł od prawnych impetycyi wolen ieſt.

Obrażaiący zaś oſobę iego karze prawem okryśloney podlega.

Derbices, narody dawne Azyi, nad brzegami rzeki Oxus, ku morzu Kaſpiyſkiemu. O nich twierdzi Quintus Curtius, iż przeciw Alexandrowi wielkiemu, do woyſk Daryuſzowych dwa tyſiące iazdy, czterdzieści tyſięcy piechotnego żołnierza poſłali. O narodzie tegoż nazwiſka czyni wzmiankę Ptolomeuſz, i ſiedliſko iego naznacza w Libii zachodney.

Derienses, narod Akarnanii; częſte miewał zatargi z Etolianami.

Dersei, narod Thracyi, poſiłkowali Xerxeſa krola Perſkiego w woynie przeciw Grekom, według świadectwa Herodotowego.

Derwisze, rodzay mnichow Tureckich; fundator ich zwał ſię Mewelawa; żyią po większey części w zgromadzeniu pod władzą ſtarſzych. W xiędze Rykota na Polſki ięzyk przełożoney doſtateczne ieſt opiſanie ich ſpoſobu życia i praktyk.

Designator, u Rzymian nazwiſko ſług publicznych, albo woźnych; tych obowiązek był, w igrzyſkach publicznych każdego na mieyſcu przyzwoitym, według ſtanu lub urzędu ſadowić.

Despauter, ſławny grammatyk, żył około roku 1530. Są w druku, iego: Commentarii grammatici. — Ortographia. — Ars epiſtolica. — De accentibus & punctis. — De carminum generibus.

Despota, według etymologii słowa: pan, rządzca iedynowładny. W Greckim państwie ku ſchyłku ceſarſtwa wſchodniego, xiążęta: Morei, Etolii, Serwii, tego tytułu używali.

Despotyzm, iedynowładztwo. Rząd na woli panuiącego iedynie zaſadzony.

Dessau, dzielnica ſławnego w Niemczech domu Anhalt. Są dotąd w poſſeſſyi części xięſtwa Anhaltſkiego. Stolica ich Deſſau, od ktorey wzięli przydomek Anhalt-Deſſau.

Destouches (Filip), autor wielu komedyi w ięzyku Francuſkim.

Deukalion, krol Teſſali według mitologii wraz z małżonką ſwoią, w powſzechnym potopie, za ſprawą bogow ocalonym zoſtał, i rownie cudownym ſpoſobem narod ludzki rozmnożył, ſieiąc kamienie.

Deuteronomium, po Hebrayſku Ellehabdebarim, piąta w liczbie xiąg Moyżeſzowych; zamyka w ſobie zbior praw i niektore dzieie ludu bożego.

Deunx, rozdział miary Rzymſkiey, zawieraiący w ſobie uncyi iedynaście.

Devotio, obrządek religii u dawnych Rzymian, przez ktory człowiek dobrowolnie dla dobra publicznego życie

życie łożył. Heroiczney takowey ofiary ſtali ſię przykładem ſławni Decyuſzowie, patrz *Decyuſz*.

Dextans, drobney monety rodzay u Rzymian; miara tegoż nazwiſka zawierała w ſobie dzieſięć cyatow albo uncyi, patrz *As*.

Dia, bogini; twierdzą niektorzy, iż to był przydomek Cybeli matki bogow.

Diabolus, diabeł, nazwiſko w ściſłym tłomaczeniu znaczące: potwarcę, obmawiacza; w tłomaczeniu Łacińſkim xiąg ſtarego zakonu piſma świętego, czart tak nazwany.

Diablintae, narod dawney Galli według świadectwa Juliuſza Cezara.

Diacon, patrz *Dyakon*.

Diaconissae, matrony pobożne i ſędziwe, wybierane bywały od biſkupow, dla ćwiczenia w pobożności oſob płci ſwoiey.

Diadumenus, ceſarz Rzymſki ſyn Makryna, naſtępcą tronu i wſpołecznikiem w niemowlęſtwie prawie uczyniony. Nie długo ſię godnością ſwoią cieſzył, w kilka mieſięcy albowiem po wynieſieniu ſwoim za rozkazem Heliogabala zabity roku 218.

Dialectica, patrz *Dyalektyka*.

Dialia, uroczyſtości odprawiane przez naywyżſzego kapłana Jowiſza w Rzymie, ktory brał tytuł: Flamen Dialis.

Diana, patrz *Dyana*.

Diarbek albo Diarbekir, prowincya Azyi, między rzekami Tygrys i Eufratem: nazywała ſię przedtym Mezopotamią: należy do państwa Tureckiego.

Diatribe albo Diatriba, ſzkoła u Grekow tak nazwana, w ktorey czyniono popis albo dyſputę z nauk, dla otrzymania mieyſca w oneyże. *Recens in diatribam receptus Gell: lib: 17. cap. 20.*

Dicearchus, Grek, urodzony w Meſſynie ſławny filozof i dzieiopis; z iego piſm wielorakich, zoſtało ſię tylko krotkie zebranie obyczaiow Greckich.

Dictator, patrz *Dyktator*.

Dictionarium, patrz *Dykcyonarz*.

Didactica z Greckiego, opiſanie reguł nauki lub kunſztu. Tego rodzaiu ieſt Ars poetica Horacyuſza. — Sielanki Wirgiliuſza. — Lukrecyuſza poema o naturze. — W naſzych wiekach Boileau o rymotworſtwie, Pope Angielczyk o krytyce tym ſpoſobem piſali.

Didimus, Alexandryiczyk, kwitnął w czwartym wieku kościoła. W piątym roku wzrok utracił, to iednak kalectwo nie było mu przeſzkodą, do ćwiczenia ſię w naukach; w ktorych a mianowicie w teologii taki uczynił poſtępek, iż dawał publiczne lekcye w ſławney na ow czas ſzkole kościoła Alexandryiſkiego, i liczył między uczniami ſwemi,

swemi, świętego Jeronima, Ruffina, Palladyusza, i Izydora. Z xiąg iego został się traktat o duchu świętym, z Greckiego na Łacińſki ięzyk przez świętego Jeronima przełożony; tudzież kommentarz na listy kanoniczne. W bibliotece oycow świętych znayduie się część traktatu iego, przeciw Manicheyczykom; umarł według świadectwa Palladyusza roku pańſkiego 392, wieku 85.

Didius Julianus, cesarz Rzymſki, po śmierci gwałtowney Pertynaxa, kupił tron od zbuntowanych żołnierzy; nie zyskał na tak niebespiecznym towarze, we dwa miesięcy albowiem po wyniesieniu swoim, od tychże żołnierzy zabity, R. P. 193.

Diffareatio, u Rzymian tak się nazywał obrządek rozwodowy między małżeństwem.

Digressio, wyboczenie w dyskursie od rzeczy pierwiastkowey.

Dilemma, w Logice, iest argumentacyi skład, albo figura, złożoney z dwoch propozycyi, sobie lubo przeciwnych, z ktorych iednak każda biie i konkluduie przeciw adwersarzowi kwestyi. Cicero nazywa ten sposob argumentowania: *complixio.* Gellius zaś nazywa go: *Syllogismus cornutus.*

Dimissoriales, tak się nazywaią listy urzędowne, ktore biskupi daią kapłanom, lub klerykom, wychodzącym z dyecezyi.

Dindymene, przydomek Cybele bogini, od gory tegoż nazwiska, gdzie miała swoy przybytek.

Dinocrates albo Stenocrates, architekt w Macedonii urodzony. Oświadczył się Alexandrowi W., iż chciał z gory Athos uczynić iego statuę, w iedney ręce trzymaiącą miasto, o dziesiąciu tysiącach obywatelow, w drugiey naczynie wylewaiące w morze wszystkę wodę z źrzodeł tey gory. Nie przyiął Alexander tego proiektu Dinokratesa, iednak go przy sobie zatrzymał, i iego staraniu potym budowanie miasta, i portu Alexandryi powierzył.

Diocæsis, nazwisko Greckie, niegdyś prowincyi cesarstwa wschodniego, nadane potym częściom kraiu, pod duchowną zwierzchnością biskupow zostaiącym.

Diocletianus, patrz *Dyoklecyan.*

Diodorus, Sycyliyczyk pisał historyą powszechną; ta z Greckiego na Łacińſki ięzyk przetłomaczona nayprzod przez Rodomana, potym przez Wesselinga pod następuiącym tytułem: Diodori Siculi Bibliothecæ historicæ libri, qui supersunt; interprete Laurentio Rhodomano, ad fidem manuscriptorum recensuit: Petrus Vesselingius, atque Henrici Stephani, Laurentii Rhodomani, Fulvii, Ursini, Henrici Valesii, Jacobi Palmerii, & suas adnotationes, cum indicibus adiecit.

Diogenes, patrz *Dyogenes.*

Diomedes, grammatyk według świadectwa Fabrycyusza, *in Bibliotheca Latina;* xięgi swoie o częściach dyskursu, o sposobie czynienia onego, i o rytmach, przypisał nieiakiemu Athanazyuszowi.

Dion (Cassius), w Nicei, stołecznym Bitynii mieście urodzony, w wielkich był łaskach u Alexandra Sewera cesarza, i w roku 229, wraz z nim godność konsularną piastował. W dalszym iednak czasie, naraziwszy się woysku, a przeto chroniąc się zapalczywości zbuntowanych na siebie żołnierzy, wyprosił się od dworu, i w własney oyczyznie żywota dokonał. Pisał historyą Rzymſką od pierwiastkow, aż do czasu Septymiusza Sewera cesarza; nie zupełnie iednak ta xięga do wiekow naszych doszła.

Dion, Syrakuzanin, spokrewniony z Dyonizyuszem tyranem oyczyzny swoiey; przeniosł dobro publiczne nad własny pożytek; i lubo poiął siostrę młodszego Dyonizyusza, nie mogąc przecię znieść iarzma, ktorym ten tyran lud Syrakuzy gnębił, wzruszony Platona napomnieniem, a bardziey ieszcze oyczyzny klęską, wybawił ią z tyrannii, i Dyonizyusza do ucieczki przymusił. Wielbił zrazu lud wybawiciela swoiego, zwykłą iednak uwiedziony płochością, temu, ktory go wolnością obdarzył, życie gwałtownie wydarł, roku przed narodzeniem pańſkim 354. Miał na ten czas wieku swego lat 55. Plutarch obszernie tego zacnego męża życie opisał.

Dionisius, patrz *Dyonizyusz.*

Dionisia Dionisiaca, obrządki uroczyste w Grecyi na cześć Bachusa, u Rzymian zwały się Bacchanalia.

Diophantus, autor Grecki, pisał xiąg trzynaście o arytmetyce, z tych sześć tylko zostało się. Żył w piątym wieku.

Dioscorides (Pedacius), sławny lekarz; żył za czasow Nerona cesarza. Oyczyzna iego była miasto Anazarbe w Cylicyi. Pisał xięgi de materia medica, i rozdzielił ie na siedm części.

Dioscuri, przydomek bliźniąt Kastora i Polluxa, synow Ledy i Jowisza.

Dipondius, rodzay monety, zawieraiący w sobie połowę grosza Rzymſkiego zwanego As. W ewangelii świętego Łukasza iest wzmianka o nim: *Nonne quinque passeres veneunt dipondiò?*

Diræ, według mitologii trzy corki Nocy i Acheronta zwały się: Furiæ, Eumenides; ich siedlisko piekło, obowiązek katowanie potępieńcow.

Diribitor, nazywał ſię w bieſiadach Rzymſkich ſługa, potrawy przyprawiaiący, i zaſtawiaiący na ſtołach; zwano go także ſtructor.

Dis, bożyſzcze dawney Gallii; niektorzy mniemali go być Plutonem, z tey przyczyny, iż ten bożek zwał ſię *Dis pater.*

Disciplina eccleſiaſtica, tak ſię nazywa rząd wewnętrzny kościelny, uſtanowiony na fundamencie kanonow.

Discordia, bogini niezgody; wygnana była z nieba, oſiadła więc na ziemi; że dotąd panuie, dowodow na to nie potrzeba.

Discus, w aſtronomii, tak ſię nazywa płaſzczyzna ſłońca i każdey planety. Zaś *Limbus* nazywa ſię: brzeg, czyli ſłońca, czyli mieſiąca, albo iakiey inney planety. Diſcus nazywał ſię w ſtarożytności, puklerz okrągły, na znak zwycięſtwa w bałwochwalnicy zawieſzony. Toż ſamo miał nazwiſko okrąg kamienny lub żelazny, ſłużący w igrzyſkach, do rzucania w gorę, lub toczenia na dal. Półmiſki lub talerze takoweż maią nazwiſko.

Dispensatio, dyſpenſa, uwolnienie od rygoru prawa, dla przyczyn ſłuſznych: *Juris provida relaxatio.*

Dispositio albo ułożenie, częścią ieſt iſtotną kraſomowſtwa i poezyi; według tey Horacyuſza reguły: *Singula quæque locum teneant ſortita decenter.* Jakie ma być dyſkurſu ułożenie, wyraża dokładnie wierz naſtępuiący:

Exorſus, narro, ſeco, firmo, refello, peroro.

Distichum, dwa wierſze zawieraiące w ſobie rzecz całą, o ktorey poeta chce mowić; takie były owe Wirgiliuſza:

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane,
Diviſum imperium cum Jove Cæſar habet.

Jaki i ow pełen zbawienney nauki.

Unde ſuperbit homo? cujus conceptio caſus,
Naſci pœna, labor vita, neceſſe mori.

Dithyrambus, przydomek Jowiſza; pieśni na cześć iego piſane tak ſię zwały, i dotąd rytmy pełne wyrażeń rozbuiałey imaginacyi, to imię noſzą.

Divalia, uroczyſtości Rzymſkie; odprawiały ſię 21 Grudnia na cześć bogini Ageronia.

Divinatio, nauka, kunſzt wieſzczbiarſki, płod zabobonności, albo raczey umyſłu płocho boiaźliwego. Rodzaie tych guſłow były niezliczone, ile ſtwierdzone niegdyś religią, wſparte zwyczaiem, zaſzczycone ſtarożytnością. Cicero nayoświeceńſzy z Rzymian, nie miał iednak wſtrętu piſać księgi, *de Divinatione.*

Divortium, patrz *Rozwod.*

Divus, Diva, tym tytułem zaſzczycone były oſoby, ktore pogańſka zabobonność, albo raczey nikczemne podchlebſtwo rownało z bogami.

Diwan, znaczy z Arabſkiego radę. Galibe-Diwan: ieſt zwyczayna rada w niedziele i wtorki odprawuiąca ſię, gdzie wezyr z dwoma kadyleſkiemi, i znacznieyſzemi urzędnikami, w ſali (Babichumaiun) ieſt przytomny. A iak diwan: rada na nogach; ieſt ieſzcze nadzwyczayna rada w naglących razach zwoływana, gdzie niżſzego ſtanu ludzie, wedle potrzeby czaſem przypuſzczeni bywaią. Rykiat, rada prywatna, gdzie wezyr i mufty. Diwan znaczy także: zbior rzeczy; dla tego wiele ieſt pod tym tytułem książek.

Długosz (Jan), w Łacińſkim ięzyku zwany poſpolicie Longinus; z kanonika Krakowſkiego Nominat arcybiſkup Lwowſki. Mąż doſkonałością, przymiotami, nauką znakomity; do publicznych intereſſow oyczyzny ſwoiey częſtokroć używany, poſelſtwa rozmaite do obcych pańſtw z ſławą i pożytkiem narodu ſwoiego wykonał i odbył. Kazimierz Jagellończyk dzieci ſwoie iego ćwiczeniu oddał; z tych trzech na tronie Polſkim zaſiadało: Jan Olbracht, Alexander i Zygmunt ſtary, czwarty święty Kazimierz, życia niewinnością ſławny; umarł Długoſz roku 1480, dnia 29 Maia, wieku 65. Xięgi: od niego wydane ſą naſtępuiące: Joannis Długoſſi ſeu Longini hiſtoria Polonica. — Vita ſancti Staniſlai epiſcopi & martyris. — Plocenſium epiſcoporum vitæ. — Epiſcoporum Vratiſlavienſium olim Smogorzovienſium hiſtoriæ & acta. — Poſnanienſium epiſcoporum ſeries — Liber beneficiorum eccleſiæ cath.-Cracovienſis. — Vita beatæ Cunegundis. Przy życiu świętego Staniſława wyżey wſpomnionym, położył legendas SS. Poloniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Moraviæ, Pruſſiæ, & Sileſiæ patronorum, in Lombardica hiſtoria non contentas. — Epiſtola ad Joannem Capiſtranum. — Chorographia regni Poloniæ. Według świadectwa Miechowity, i Paprockiego, piſał o familiach i herbach Polſkich.

Długosz (Michał Erneſt), ieſt w druku przez niego uczynione opiſanie expedycyi Wiedeńſkiey, pod tytułem: Joannis III. auguſtum Viennenſe: veni, vidi, vici aſſertum. Olivæ annô 1684.

Dodona, mieyſce w ſtarożytności ſławne wieſzczbą Jowiſza.

Dodrans, moneta zawieraiąca w sobie trzy części grosza Rzymskiego; tegoż nazwiska była miara likworow, zawieraiąca w sobie dziewięć cyatow.

Dobrzynska ziemia, w woiewodztwie Płockim; ma swego kasztelana, ziemstwo i grod. Miasto iey stołeczne Dobrzyń. Dana była niegdyś ta ziemia Krzyżakom, przez Konrada xiążęcia Mazowieckiego; odzyskana potym przez krolow Polskich.

Dobrosielski (Chryzostom), zakonu świętego Francizka, wydał do druku: Summarium asceticum mysticæ theologiæ annô 1655.

Dogiel (Maciey), Scholarum Piarum, wydał wielce pożyteczne oyczyznie dzieło Codicem Diplomaticum regni Poloniæ & magni ducatûs Lithuaniæ. Tudzież: Limites regni Poloniæ & magni ducatûs Lithuaniæ. Konwikt dla młodzi szlachetney w Wilnie założył, gdzie bibliotekę z xiążkami i instrumentami groszem własnym powiększył. Drukarnią także założył w Wilnie; umarł w Warszawie 24 Februarii 1760, maiąc lat wieku swego 45.

Dogma, z Greckiego, słowo używane w teologii, znaczy artykuł wiary.

Doktor (nauczyciel, mistrz), dostoieństwo nauk wyzwolonych, i stopień w akademiach naywyższy. Oycowie święci pierwszych osobliwie wiekow kościoła, tym nazwiskiem uczczeni są. Znak prerogatywy doktorskiey, toga, ktorą na nich kładą, pierścień i biret; obrządek kreacyi doktorow akademie z wielką uroczystością obchodzić zwykły.

Doktorowicz (Fabian), Jezuita, niektore iego kazania wyszły z druku w Warszawie roku 1748.

Dokument, termin prawny, znaczy pismo urzędowne, stwierdzaiące ustanowienia w interessach zobopolnych, między obywatelami.

Dolopia, kraina Grecyi, granicząca niegdyś z Tessalią, w czasie oblężenia Troi, panował nad Dolopami Peleusz.

Domiduca, przydomek Junony, osadzaiącey małżonki w domach mężow.

Dominationes, ieden z dziewiąciu chorow Anielskich, tak wzmiankowany przez Pawła świętego w rozdziale I. listu do Kolossensow.

Dominik (święty), ustanowiciel zakonu kaznodzieyskiego, urodził się w zacnym domu Guźmanow, krolestwa Hiszpańskiego. Przeciw heretykom Albiensom żarliwie powstał. Ustanowiwszy zakon swoy, umarł w Bononii roku 1221, wieku 51.

Dominikani, zakon kaznodzieyski od świętego Dominika ustanowiony, i w roku 1216 od Honoryusza papieża potwierdzony, na fundamencie reguły świętego Augustyna, pod tytułem fratrum ordinis Prædicatorum. Wiele ten zakon ludzi świątobliwych i uczonych wydał. Są także zakonnice tegoż nazwiska, rownie zachowuiące regułę świętego Dominika.

Domitia lex, prawo u Rzymian, ustanawiaiące sposob obierania kapłanow, ktorych zwano Feciales; patrz *Feciales*.

Domitius, bożyszcze u Rzymian; wzywano go w czasiech weselnych, aby żony w domach mężow zatrzymywał.

Domnus albo Domnion, papież, wstąpił na stolicę Piotra świętego roku 696, na niey rok tylko siedział, miesięcy 5, dni 10.

Domnus II. papież, nastąpił po Bonifacyuszu VII. Umarł w rok po swoim obraniu.

Don czyli Tanais rzeka, po części odgraniczaiąca Europę od Azyi. Ma swoy początek w prowincyi państwa Moskiewskiego Rezan, wpada w czarne morze.

Donatio, dar, zrzeczenie się urzędowne własności, względem inney osoby.

Donatus, Rzymianin, grammatyk wieku swoiego zawołany; był nauczycielem świętego Jeronima. Żył około roku 350. Zbior grammatycznych iego reguł wiekow naszych doszedł, i dawnieyszemi czasy w pospolitym był używaniu.

Donatus, biskup Kartagiński, herszt sekty swego nazwiska; uwłoczył taiemnicy Troycy Swiętey. Augustyn święty błędy tego kacerza dowodnie zbił, iako to w xięgach tego sławnego doktora świętego widzić można; umarł ten kacermistrz na wygnaniu w roku 355.

Donhoff (Jan Kazimierz), kardynał biskup Ceseny. Był posłem od Jana III. krola Polskiego do Innocencyusza XI. papieża, i temuż zdobytą pod Wiedniem chorągiew Mahometa, imieniem monarchy swoiego oddał; umarł w Rzymie roku 1697, wieku 48. Przełożył na Polski ięzyk xięgę świętego Francizka Salezego, ktorey tytuł: Droga do życia pobożnego. Synod tego kardynała odprawiony w Cesenie, i do druku podany, zamyka w sobie nader wyborne przepisy, służące do karności duchowieństwa. — Pisał Włoskim ięzykiem xięgę: koferencyi duchownych; ta roku 1740 w Florencyi przedrukowana z tym tytułem: Raggionamenti agli ecclesiastici, à far loro comprendere la dignità del loro stato, e a dimostrarne le oblegazioni. Wspomina

Niesiecki o iego xiędze: Tuba evangelica.

Donhoff (Jędrzey), kanclerz wielki koronny; umarł biskupem Krakowskim roku 1702. Mowy iego niektore i kazania, wyszły z druku.

Doria (Andrzey), Genueńczyk ieden z naywalecznieyszych bohatyrow XVI. wieku, zawiaduiąc woyskami Karola V. cesarza, a przedtym Franciszka I. krola Francuskiego, wielkiemi się zwycięstwy wsławił; tym iednak w oczach potomności nayznakomitszy, iż maiąc w ręku swoich los oyczyzny, wolnością ią obdarzył. Wdzięczni tak wielkiego dobrodzieystwa wspołobywatele, wystawili mu statuę z takowym napisem:

Andreæ Doriæ, civi optimo, felicissimoque.
Vindici atque authori publicæ libertatis, senatus
Populusque Genuensis posuit.

Umarł ten wielki mąż roku 1560, maiąc lat 94.

Doris, kray dawney Grecyi, graniczył z Eolią i Akarnanią. Doryiczykowie pochodzili od Pelasgow. Między wielą innemi osadami, im przypisuią fundacyą miasta Chalcedonii. Twierdzą niektorzy autorowie, iż sławne w Sycylii miasto Syrakuza, od nich założone było.

Doricus (ordo), rodzay architektury, tak nazwany; ma drugie mieysce w porządku innych, i iest między Toskańskim i Jońskim. Jakie są tego rodzaiu własności, i szczegulne od innych rożnice, xięgi architektury obszernie to wywodzą.

Dorienses, narod Peloponezu, pochodził od wyżey wspomnianych Doryiczykow. Czas tey osady był w lat ośmdziesiąt po zburzeniu Troi.

Doryphores, straż krolow Perskich dawnych, złożona z piętnastu tysięcy wybranego żołnierza. Ci zawzdy byli przy boku monarchy, i w czasie woyny, nie oddalali się od iego osoby.

Dossenus (Fabius), poeta Rzymski; pisał rozmaite komedye, o ktorych wspomina Horacyusz i Seneka.

Doti, narod Thessalii, według świadectwa Pauzaniasza, ktory tak o nich mowi: *Apud Dotos in Gabalis sanctissimum est templum, extat in eo peplus, quem filio Alemmeoni sumpsisse Eriphilen Græci putant.*

Downarowicz (Eliasz), Jezuita. Są w druku iego xięgi: De Virtutibus moralibus. — Homo politicus; umarł roku 1669.

Doża, pierwszy urzędnik albo xiążę rzeczypospolitey Weneckiey. Od pierwszych czasow urząd ten był używany, i nieprzerwanym ciągiem dożowie po sobie następowali. Prerogatywy dożow dawniey większe bywały, niż teraz. Około dziesiątego wieku brali tytuł xiążąt Dalmacyi. Z czasem ostrożność obywatelow zmnieyszyła dożow przywileie, i lubo pod iego stęplem monetę biią, lubo w publicznym pałacu mieszka, radzie prezyduie, i dość ma ozdobną okazałość, przecięż w istocie mało znaczy, i bardziey iest politycznym niewolnikiem, niż rządzcą. Dworowi doży rzeczpospolita płaci, i wszystkich wygod dostarcza, daie nadto coroczną pensyą 14000 czerwonych złotych. Niegdyś małżonka doży bywała koronowana, teraz tego przywileiu nie ma; dzieci nawet za życia oyca od celnieyszych urzędow są oddalone. Urząd doży iest dożywotni, w mieście zaś tylko Wenecyi prerogatyw stopnia swego używać może.

Doża Genueński, pierwszy urzędnik rzeczypospolitey swoiey, na wzor Weneckiego; z tą rożnicą, iż trwałość iego urzędu, tylko dwuroczna. Gdy doża swoy czas kończy, ieden z senatu do niego przystępuie, mowiąc: *Wasza Xiążęca Mość skończyłeś urząd, J. W. Mć Pan możesz poyść do domu.*

Drachma, u Grekow była nazwiskiem wagi albo pieniędzy. Drachma waga, iaką dziś Francuzi zowią *gros*, a Niemcy *quintal:* dzieliła się na trzy części zwane *scrupulum*; iakie dziś Francuzi nazywaią *denier*, *scrupulum* dzieliło się znowu na dwie części, zwane *obolus*; znowu *obolus* dzielił się na sześć części nazwane *chalcus*; ten znowu *chalcus* dzielił się na dwie części zwane *granum*. Drachma pieniądz, była moneta srebrna, tak nazwana od wagi, ktorą trzymała, to iest drachmę czystego srebra. — Bili także drobnieyszą monetę srebrną, nazwaną *obolus*, ktorych rachowano na drachmę sześć. Jak w innych kraiach tak i u Grekow moneta odmieniała swoię wagę, i gatunek Drachma pod stęplem Alexandra wielkiego bita, około roku 330 przed Chrystusem, trzymała iedna 90 *Assow* czystego srebra, i takowa drachma ma w sobie szacunku około złotego iednego groszy 15 monety Polskiey teraźnieyszey. Pod Augustem cesarzem kiedy pisał Titus Livius krotko przed erą Chrześciańską, Drachma Ateńska trzymała tylko 60 *Assow* srebra, i warta była złoty 1 monety Polskiey teraźnieyszey.

Dragoman (po Turecku Terdziman), z Greckiego słowa znaczy tłumacz. Tytuł dragomana szczegulnie daie się zostaiącym przy po-

poſłach cudzoziemſkich u porty tłomaczom. Niewiadomość ięzyka orientalnego, a bardziey pogardzaiąca gorność, z ktorą Turcy z Chrześcianami poſtępuią, wniosła zwyczay, iż poſłowie cudzoziemſcy u porty przez dragomanow polityczne traktuią negocyacye. Dragomani, lubo wiernie zlecenia od poſłow miniſterio donoſić ſą obowiązani, wiele iednak od zdatności ich, pomyślne intereſſu zawiſło dokonanie. Gruntowna wiadomość obyczaiow, ktorych ſię Turcy iednoſtaynie trzymać uſiłuią, nietrwożliwe, gdzie okoliczność wyciąga przy intereſſie obſtawanie, ſą dwa iſtotne obiekta, ktore dobrego formuią dragomana.

Drakon, pierwſzy prawodawca Aten żył 600 lat przed narodzeniem Chryſtuſowym. Uſtawy iego zbyt ſurowe, a prawie okrutne, Solon ułagodził.

Dramma, ſłowo Greckie znaczy w powſzechności: ſztuki teatralne.

Drangiana, prowincya Azyi, granicząca z Gedroſyą i Karamanią. W ſtołecznym mieście kraiu tego, Alexander nieco przemieſzkał i tam odkrywſzy bunt Philoty, życie mu odiął, oyca nawet iego Parmeniona, naywalecznieyſzego z wodzow ſwoich, na śmierć ſkazał.

Drepana, Drepanum miaſto ſtarożytne Sycylii, dziś ſię nazywa Trapano.

Dresner (Tomaſz), Lwowczyk, doktor i profeſſor prawa w akademii Zamoyſkiey; ſą w druku, iego xięgi: Juris Polonici & Romani collatio. — Centuria legum Polonicarum. — Gallicarum inſtitutionum libri duo. — Inſtitutionis Juris Poloniæ libri quatuor. — Proceſſus Judiciarius.

Drews (Jan), Jezuita, autor xiąg naſtępuiących: Breviarium Aſceticum. — Diſtractiones itinerantium. — Inſtitutiones Juventutis. — Faſti Societatis Jeſu &c.

Dreyling, moneta miedziana w xięſtwie Holſztyńſkim.

Drogoszewski (Piotr), Dominikan; ſą w druku, iego kazania. Tarcza wiary Chryſtuſowey.

Drohoiowski (Krzyſztof), ieſt w druku, iego: Oratio de fatalibus rerumpublicarum periodis.

Druidy, kapłani bałwochwalſcy u dawnych Gallow, Niemcow i Brytannow; nie tylko ofiar doglądali, ale byli oraz wieſzczbiarzami i rządzcami narodu. Rodzaie ich były wielorakie, z tych naypierwſi zwali ſię Druidami, (ktore nazwiſko i innym powſzechnie dawano); do nich, iako ſię wyżey rzekło, należały pierwſze obrządki religii, i ſpołeczeńſtwo z pierwſzemi obywatelami rządow państwa; wychowanie młodzieży im także było poruczone. *Bardy* komponowali pieśni na cześć bogow, i pamiątkę dzieł ſławnych. *Vacerres* uſługowali do ofiar. *Saronides* z wnętrzności zabitych bydląt na ofiarę, rzeczy przyſzłe zgadywali. Pomponiuſz Mela przyświadcza, iż utrzymywali nieśmiertelność duſz ludzkich. Tacyt, o ich obrządkach i nauce piſząc, tak mowi: *Nulla ſimulacra, nullum peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium.* W inſzym zaś mieyſcu: *Nec cohibere parietibûs deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimilare, ex magnitudine cæleſtium arbitrantur. Lucos, ac nemora conſecrant, deorumque nominibûs appellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ vident.*

Druncarii albo Drungarii, urzędnicy woyſkowi ceſarzow Greckich; byli wodzami pułkow, tyſiąc żołnierzy w ſobie zawieraiących.

Drusienses, narod Paleſtyny; miał ſwoie oſady, niedaleko gory Libanu, dotąd ieſzcze znayduią ſię w tamecznych krainach, i zowią Druſii albo Druſſii, mienią ſię być Chrześcianami, ale ſpoſob ich łotrowſkiego życia, nie zgadza ſię z przepiſami religii, ktorey powierzchowne tylko obowiązki pełnią.

Drusus (Claudius Nero), ſyn Tyberyuſza Nerona i Livii, małżonki potym Auguſta ceſarza; dzieła iego Tacyt opiſał; w porze wieku, z niezmiernym żalem ludu Rzymſkiego i woyſk, ktorych był wodzem, umarł nad brzegami Renu w obozie.

Drusus, ſyn Tyberyuſzą ceſarza i Wipſanii, pierwſzey małżonki, w młodym wieku za poduſzczeniem Sejana, fawor yta Tyberyuſzowego od właſney żony Liwii otruty.

Drużbacka (Elżbieta), iey wierſze podał do druku Jozef Załuſki, biſkup Kiiowſki w zbiorze poetow Polſkich; umarła w Tarnowie roku 1752 w wieku podeſzłym.

Drużbicki (Kaſper), Jezuita, kapłan pobożny i uczony; umarł w Poznaniu roku 1672, wieku 71. W druku te ſię xięgi iego znayduią: Tractatus de breviſſima ad perfectionem via. — Tractatus de gratia delectante. — Negotiatio ſpiritualis, per varias induſtrias æternis intenta lucris. — Faſciculus exercitiorum & conſiderationum de præcipuis virtutibus Chriſtianæ fidei. — Tractatus de moribus, amore & ſervitio æternæ ſapientiæ. — Proviſiones ſenectutis, in tres partes diſtributæ. — Centum modi meditandi paſſionem Domini. — Induſtriæ examinis. — Conſiderationes in dominicas totius an-

anni. — Exercitia in XII. menſes diſtributa. — Novellus Religioſus. — Vota Religioſa, ſeu Tractatus de votis Religioſis in communi & in particulari. — Conſiderationes de Religioſo mancipio. Conſiderationes de ſoliditate virtutis. — Sol in virtute ſua Jeſus Chriſtus in ſplendore ſuarum excellentiarum ſpectabilis. — Tractatus de effectibus, fructu & applicatione ſacrificii Miſſæ. — Sublimitas perfectionis Religioſæ.— Stromata de paſſione Domini. — Feſtum Dignationum. — Paradoxa Verbi incarnati. — Meditationes in feſta totius anni. — Septem accommodationes paſſionis & orationis Dominicæ. — In paſſionem Domini meditationes iuxta numerum dierum quadrageſimæ. — Coronis, ſive diſſertatio de perpetua cruce Chriſti Domini ab inſtanti conceptionis, usque ad inſtans mortis ſuæ. — Droga doſkonałości chrześciańſkiey na trzy części rozłożona. — Przemyſły zyſku duchownego albo nauki do prędkiego w drodze bożey poſtępku. — Liturgicæ obſervationes.— Kazania rozmaite. — Somnium vitæ humanæ.—Doctrina de præparatione ad mortem. — Deklaracya memoryału proceſſu akademii Krakowſkiey, między ſtany koronne podanego. Zycie tego świątobliwego męża podał do druku tegoż zakonu kapłan.

Dryady, według mitologii, Nimfy, bożyſzcza leśne. — Hamadryady przebywały w drzewach, z niemi ginęły i roſły.

Dryas, corka Fauna bogini modeſtyi i wſtydliwości, ztąd niegodziło ſię męſzczyznom być przytomnemi, gdy iey ofiary czyniono. Jeſt poema ſławnego Jana Kochanowſkiego pod tytułem Dryas Zamechſka.

Dryden (Jan), ſławny poeta Angielſki; autorow Łacińſkich wielu, a między niemi Wirgiliuſza wierſzem na ięzyk oyczyſty przełożył. Piſał tragedye i komedye, ktore dotąd teatrum Angielſkie zaſzczycaią; umarł roku 1701.

Drzewicki (Maciey), arcybiſkup Gnieźnieńſki prymas. Wprzod trzech krolow Polſkich Jana Olbrachta, Alexandra i Zygmunta I. kanclerz, mąż zacny, uczony, w traktowaniu intereſſow publicznych biegły; umarł roku 1535. Jeſt w druku, iego: Epiſtola ad M. Ant. Maurocenum Venetum; in libro Callimachi impr. Hagenoæ. W biblioteki Heilsberſkiey manuſkryptach, znayduie ſię wiele oryginalnych liſtow tego zacnego męża.

Dubitatio, powątpiwanie, figura kraſomowſtwa, gdy orator zaſtanawia ſię, i zda ſię być w niepewności, i nieiakiey boiaźni, czyli rzecz ktorą ma w myśli, wyiawić może; ſtanie w tey mierze za przykład, położony w Tacycie pierwſzy aſſumpt, albo wſtęp liſtu Tyberyuſza ceſarza, do ſenatu: *Quid ſcribam vobis, patres Conſcripti? aut quomodo ſcribam, aut quid omnino non ſcribam hoc tempore? dii me, deæque pejus perdant, quàm perire quotidie ſentio, ſi ſcio.*

Dublin, miaſto ſtołeczne kroleſtwa Irlandzkiego, rezydencya vicereja; ma ſwoy właſny parlament.

Dubravius albo Dubrawſki, biſkup Ołomuniecki; piſał hiſtoryą kroleſtwa Czeſkiego na xiąg XXXIII. podzieloną. Wyſzła z druku za życia iego roku 1552.

Ducenarius, wodz u Rzymian roty dwochſetney.

Duero, rzeka Hiſzpańſkiego kroleſtwa, poczyna ſię w prowincyi Kaſtylii, wpada zaś w morze w kroleſtwie Portugalſkim.

Duillius (Nepos), konſul Rzymſki, pierwſzy z wodzow tego narodu, otrzymał zwycięſtwo na morzu w potyczce z Kartagińczykami, roku od założenia Rzymu 493 na wieczną pamiątkę tak chwalebnych pierwiaſtkow, poſąg zwycięzcy wyſtawiony był na kolumnie, ktora, że narzędziami okrętowemi przyozdobiona była, nazwana przeto a *roſtris* roſtrata.

Duisburg (Piotr), kapłan zakonu Krzyżakow w Pruſiech, autor pierwſzy hiſtoryi zokonu ſwego pod tytułem: Chronicon magiſtrorum ordinis Theuthonici.

Duk albo Duek (autor), ieſt w druku od niego napiſana xięga: De uſu & authoritate juris civilis in Polonia. Druga wyſzła w Zamościu roku 1601. Proceſſus judiciarius regni Poloniæ.

Dunalma, uroczyſtość Turecka, trwa przez dni ſiedm. Obchodzą ią w ten czas, kiedy pierwſzy raz ceſarz do iakiego miaſta przyieżdża, albo iakowa nader pożądana okoliczność dla pańſtwa naſtąpi.

Dunay (Danubius), za Rzymian zwany Iſter, iedna z naywiękſzych rzek Europy; zaczyna ſię w Szwabii, przechodzi przez Bawaryą, Auſtryą, Węgry, Serwią, Bulgaryą, i wpada ſześcią wielkiemi odnogami do morza czarnego; z taką, iak examinowano, byſtrością, że woda rzeki tey złączona iuż z morzem, utrzymuie przyrodzoną ſłodycz ſwoię na mil około 10 Polſkich.

Dunczewski (Staniſław), profeſſor akademii Zamoyſkiey, wydał Herbarz familii od Nieſieckiego opuſzczonych, lub mniey dokładnie

dnie wypiſanych. W kalendarzach ſwoich wiele o hiſtoryi, i ciekawościach kroleſtwa Polſkiego piſał.

Dunin (Piotr), według powieści kronikarzow, z znacznemi ſkarby z Danii do Polſki przyſzedł; monarchom Polſkim w urzędach znamienitych, wiernie i pożytecznie ſłużył, wiele kościołow tak w Szląſku, iako i w Polſzcze zbudował, i nadał. Był pierwſzym przodkiem zacney i rozrodzoney familii w Polſzcze Duninow; tey wſzyſtkie dzielnice, pieczętuią ſię łabędziem.

Dunin (Piotr), Jezuita; ſą w druku iego xięgi naſtępuiące: Kazania w rozmaitych okolicznościach. — Kazania pogrzebowe ku wygodzie pogrzebnych i politycznych oratorow. — Virtutis honoratæ panegyres, viris regni Poloniæ illuſtribus ſacræ.

Duns (Jan), zwany Scotus dla tego, iż z Szkocyi był rodem, zakonu świętego Franciſzka; dla wytworności dowcipu, nazwany doktor ſubtilis. Xięgi iego teologiczne zebrane razem, wielokrotnie z druku wyſzły; umarł w Kolonii roku 1308, wieku 35.

Duplicarii, w woyſku Rzymſkim nazywali ſię żołnierze, ktorzy podwoyną płacę dla zaſług ſwoich dawnieyſzych brali.

Dupondius, u Rzymian, miara maiąca w ſobie dwa funty. Moneta zawieraiąca w ſobie dwa *aſſes* groſze tamteyſze, podobneż miała nazwiſko.

Durcham, dawny dzieiopis Angielſki; żył około roku 1160. Hiſtoryą oyczyſtą w dwoch xięgach zamknął, pod tytułem: De geſtis rerum Anglorum libri 2.

Durer (Albert), ſławny malarz, był rodem z Nuremberga, obrazy iego bardziey dla ſtarożytności, niżli wyborney roboty, ſą w ſzacunku. Pierwſzy koperſztychy na blaſze ryſować począł; umarł roku 1527, wieku 57.

Duryiewski, piſał xiążkę, ktorey tytuł: Niezeſzła pamięć domu Koſtkow. Przygotowanych od niego materyi użył Nieſiecki.

Dusares, bożyſzcze Arabow, twierdzą niektorzy, iż pod tym nazwiſkiem Bachuſa czcili. Tertullian w apologetiku ſwoim, czyni o nim wzmiankę.

Dusius, tak dawni Francuzi nazywali ducha złego.

Duumvir, w powſzechności u Rzymian tak ſię nazywali urzędnicy podwoyni. *Duumviri ſacrorum:* poſtanowieni byli od Tarkwiniuſza krola, na ſtraż xiąg Sybilińſkich, i ſprawowania ofiar. Roku Rzymſkiego 388 ich liczbę do dzieſiąciu, daley za Sylli do piętnaſtu

ſtu powiękſzono. *Duumviri perduellionis* w nadzwyczaynych przypadkach na ſądzenie winowaycow bywali wybierani. *Duumviri municipales* ſędziami byli miaſt, ktore zaſzczycały ſię przywileiami oſad Rzymſkich; prerogatywy ich urzędu, podobne do konſulow, nie rozciągały ſię daley nad miaſta, lub powiaty, w ktorych byli poſtanowieni. Ich trwałość była pięcioletnia, i dla tey przyczyny nazywano ich: *Magiſtratus quinquennales.* Roku Rzymu 542 uſtanowiono Duumwirow morſkich, tych obowiązek był, mieć baczność nad flottami Rzymſkiemi.

Dyakon, w hierarchii kościelney namieſtnik kapłana, i biſkupa; w pierwiaſtkach kościoła bożego, dzieie apoſtolſkie o dyakonach czynią wzmiankę; tych ſiedmiu poſtanowiono, na uſługowanie wiernym w publicznych ſchadzkach. Oprocz tego ieſzcze ich obowiązek był, dochodami kościelnemi zawiadować, i mieć ſtaranie o ubogich. W dalſzym czaſie, pierwſzy z dyakonow nazywał ſię archidyakonem. Powinność tych urzędnikow kościelnych dotąd ieſt: wizytować dyecezyą, i biſkupom w tey nayciężſzey ich urzędu powinności dopomagać. Do nich także należy mieć baczność na examina klerykow ſpoſobiących ſię do wyżſzych ſtopni hierarchii duchowney. W zgromadzeniu kardynałow, ktorych Sixtus V. papież do liczby LXX. przyprowadził, znayduie ſię kardynałow dyakonow 14.

Dyalektyka (Dialectica), nauka ſkładnego o rzeczach mowienia. Zawiera w ſobie rozmaite ſpoſoby przełożenia rzeczy, i dla tey przyczyny nazywa ſię kluczem albo wſtępem do wſzyſtkich nauk.

Dyalog, w powſzechnym tłomaczeniu ieſt rozmowa dwoch lub więcey oſob między ſobą. Spoſob ten piſania nayodległeyſzą ſtarożytnością zaſzczyca ſię. W tym ſpoſobie piſania u Grekow Sokrates, Plato, Lucyan, byli nayſławnieyſi. Cicerona xięgi o ſtarości, przyiaźni i naturze bogow, o kraſomowcach, Brutus, i Tuſkulany, tegoż ſą rodzaiu. Poźnieyſzemi czaſy Erazm, Fenelon, Fontenelle w rożnych materyach tegoż ſpoſobu piſania użyli. Nie braknie i Polſkiey literaturze na tym rodzaiu piſma. Rozmowy Gornickiego Artaxerxa z Ewanderem, Allocutiones. Oſiecenſes Sawickiego, Orzechowſkiego Quincunx, daią poznać, iak pożytecznie i do nauki, i do zabawy dyalogow zażywać można.

Dyana, według mitologii, corka Jowiſza i Latony, ſioſtra Apollina, bo-

bogini myśliſtwa. Nazwana była triformis: w piekle Hekate, na ziemi Dyana, w niebie Luna, albo Lucyna; świątnica iey w Efezie między cudami świata była policzona.

Dyaryusz (Dziennik), znaczy dzieło opiſuiące codzienne czynności oſob lub zgromadzenia.

Dydo, według opiſania Wirgiliuſzowego, (ktore ſię iednak z chronologią nie zgadza) krolowa i fundatorka Kartaginy, widząc ſię być opuſzczoną od Eneaſza, ſama śmierć ſobie z roſpaczy zadała. Rodem była z Phenicyi, zkąd po śmierci Sycheuſza pierwſzego męża, z ſkarbami ſwemi uciekła. Sławne ſą wierſze Auſoniuſza o tey nieſzczęśliwey krolowy:

Infelix Dido, nulli bene nupta marito!
Hoc pereunte fugis, hoc fugiente peris.

Dykcyonarz, zbior ſłow albo rzeczy według porządku liter abecadła. Dykcyonarz ſłow, może ſię w ięzyku Polſkim nazwać ſłownikiem.

Dyktator, urzędnik naywyżſzy rzeczypoſpolitey Rzymſkiey, władzę miał nie określoną, i dla tego w gwałtownych tylko okolicznościach, na czas obierany bywał. Na ten czas uſtawały wſzyſtkie innych urzędnikow iuryzdykcye, oprocz trybunow poſpolſtwa. Dyktator wybrany od poſpolſtwa, wyznaczał namieſtnika ſwego, ktorego zwano magiſter equitum. Naypierwſzy obrany był roku od założenia Rzymu 259, i nazywał ſię Titus Lartius, iego zaś magiſter equitum: Sp: Caſſius. Sylla dożywotnią dyktaturą obdarzony, złożył ią dobrowolnie; Juliuſz wolność Rzymſką zgubił.

Dyogenes, wodz ſekty filozofickiey Cynikow, uboſtwo dobrowolne obrał, i zamiaſt domu, miał beczkę na ſpoczynek. Wiadoma ieſt iego rozmowa z Alexandrem. Wśzrod południa z latarnią w Atenach człowieka ſzukał. Gdy walał zbłoconemi nogami bogaty wezgłowiec Platona, mowiąc: *Depcę Platonową wynioſłość;* rzekł ſkromnie Plato: *innym wynioſłości rodzaiem.* Zdaie ſię, iż ten filozof pod pokrywką wſtrzemięźliwości, taił nienaſyconą żądzę ambicyi; chcąc ſię bardziey oſobliwością, niżli cnotą od innych rożnić; umarł roku przed narodzeniem pańſkim 323, wieku 90.

Dyogenes (Laertius), żył za czaſow Antonina ceſarza około roku pańſkiego 190. Zoſtawił xięgi życia filozofow. Twierdzą niektorzy z przydomku, iż rodem był z Laertium miaſta Cylicyi.

Dyo-

Dyoklecyan (C. Valerius Diocletianus), ceſarz Rzymſki z Dalmacyi rodem; walecznością, i zaſługami naywyżſzego ſtopnia doſzedł. Nieprzyiaciol państwa Rzymſkiego, wielokrotnie poſkromił; ſławę iednak dzieł wielkich ſkaził prześladowaniem Chrześcian. Nakoniec wraz z kollegą ſwoim Maxymianem roku pańſkiego 305, godność ceſarſką złożył, i reſztę życia w Salonie oyczyznie ſwoiey ſpokoynie przepędził roku 313, wieku 66.

Dyonizyusz, Areopagita, to ieſt ieden z ſędziow Areopagu, od Pawła świętego apoſtoła nawrocony, i poſtanowiony biſkupem Aten; tamże koronę męczeńſką odebrał. Niektorzy autorowie rozumieli go być pierwſzym Francyi apoſtołem, ale to zdanie, z podobieńſtwa nazwiſka wynikłe, mocnemi dowody z hiſtoryi i chronologii, ieżeli nie cale znieſione, przynaymniey oſłabione zoſtało.

Dyonizyusz, od mieyſca urodzenia ſwoiego nazwany z Halikarnaſſu, piſał xięgi o ſtarożytnościach Rzymſkich, z dwudzieſtu iedynaście tylko pierwſzych do czaſow teraźnieyſzych doſzły. Żył za czaſow Auguſta ceſarza.

Dyonizyusz (papież), wſtąpił na ſtolicę Rzymſką po śmierci świętego Syxta. Błędy Sabellianow potępił; umarł roku 270, rządził kościołem lat 10.

Dyonizyusz (de Richel), poſpolicie zwany Dionyſius Carthuſianus; w tym albowiem zakonie życie przepędził; piſał wiele xiąg duchownych, ztąd nazwany; Doctor, exſtaticus; umarł w wielkiey opinii świątobliwości roku 1471, wieku 69.

Dyonizyusz, tyran Syrakuzy, wodz waleczny, Kartagińczykow zwyciężył, polityk biegły, państwo własne rozſzerzył, a lud ſwoy umiał w karności i rządzie trzymać. Ale te przymioty zaćmiła i zniosła tyrannia i bezbożność. Więzienia, ktore w ſkale wykuć kazał, dotąd ſą dowodem przemyślnego okrucieńſtwa iego. Bałwochwalnice bożyſzcz z bogactw złupił; dowiedziawſzy ſię raz, iż Jowiſz miał w iednym mieyſcu płaſzcz złoty, kazał go zdiąć z ſtatuy, a na tychmiaſt wełniany włożył, mowiąc: iż złoty w lecie cięży, a w zimie nie grzeie. Eſkulapiuſzowi złotą brodę urwał, pod tym pretextem, iż nie przyſtoi mieć ſynowi brodę, kiedy iey ociec Apollo nie ma; umarł nie tak, iak tyrani umierać powinni, w ſtarości i pokoiu, roku przed narodzeniem pańſkim 368, wieku 63, panowania 38.

Dyploma, akt publiczny, od naywyżſzey władzy, lub oſob wielkiemi pre-

prerogatywami zaſzczyconych, pochodzący.

DYPTYCHY, tabliczki u Rzymian, na ktorych wyryte były nazwiſka konſulow. W hiſtoryi kościelney częstokroć o dyptychach ieſt wzmianka. Były dwoiſte: żyiących i zmarłych. W tych zapiſowano nazwiſka zeſzłych, żeby w modlitwach była o nich pamięć. Wymazanie z dyptychow było znakiem wyłączenia z ſpołeczeńſtwa kościelnego.

DYREKTOR cyrkułu, nazywa ſię w Niemczech xiążę prezyduiący prowincyi, na ſeymie Rzeſzy Niemieckiey.

DYTHMAR, biſkup Merſeburſki; piſał hiſtoryą Niemiecką; umarł roku 1028, wieku 42.

DZIAŁYNSKI (Michał), kaſztelan Brzeſki-Kuiawſki, podał do druku xięgę, ktorey tytuł: Szala albo odgłos konwokuiący oyczyzny ſynow do iedności.

DZIAŁYNSKI (Staniſław), woiewoda Chełmińſki; ieſt w druku, iego: Kommiſſya roku 1614, od Zygmunta III. krola wyznaczona.

DZIAŁYNSKI (Zygmunt), woiewoda Kaliſki, zawarł traktat imieniem Rzeczypoſpolitey w roku 1704, i ten przez konſtytucyą roku 1710, wraz z traktatem 1686, *in Volumina legum* inſerowany.

DZIEDOSZYCKI (Jerzy), koniuſzy koronny, mąż uczony, zoſtawił po ſobie znaczne piſma, zwłaſzcza w materyach ſtatyſtycznych; umarł w Cudzołowcach, gdzie oſtatek życia w miłey oſobności przepędził.

DZIĘGIELOWSKI (Jan), wydany ieſt przez niego: Inwentarz konſtytucyi we Lwowie roku 1630.

DZIERŻAWA czyli arenda, termin prawny, znaczący wypuſzczenie dobr własnych w cudzą poſſeſſyą za kwotę w kontrakcie wyrażoną. Dzierżawca nazywa ſię także poſſeſſor dobr krolewſkich, używaiący, za przywileiem monarchy, intraty ſobie pozwoloney. Staroſtami prawo nazywa poſſeſſorow dobr krolewſkich, gdzie iuryzdykcya grodowa lub tytuł powiatu przyłączony.

DZIESIĘCINA, część dzieſiąta pożytkow ziemi, prawem bożym kapłanom na wyżywienie naznaczona.

E, piąta

E.

E, piąta litera alfabetu Łacińſkiego, w Polſkim umodyfikowana drugą ſtwarza, ę, ktora w Łacińſkim tyle wyży co æ. Była niegdyś liczbą, i znaczyła 250, według tego wierſzu:

E, quoque ducentos & quinquaginta tenebit.

W dawnych napiſach Æ. znaczy Ætas, Ædilis. E. C. F. ejus cauſâ fecit. ED. edictum. EG. egregius. — EID. Idus. — E. M. erexit monumentum. — EQ. M. equitum magiſter. — EQ. O. equeſtris ordo. — E. T. ex teſtamento.

EA albo Ætheopolis, miaſto niegdyś ſtołeczne Kolchidy; dziś nazywa ſię Lipotamo.

EA, rzeka Epiru, wypływa z gor Macedonii; dziś ſię nazywa Vaiuſſa.

EACIDES, potomkowie Eaka; ztąd częſtokroć w Homerze Achilles zwany Eacides.

EACUS, ſyn Jowiſza i Eginy, krol wyſpy Eginy, przodek domu Achilleſowego.

EADYGA albo Hadyga małżonka Mahometa; że dla podeſzłego wieku ſprzykrzyła ſię mężowi, przeto w prawie ſwoim wielożeńſtwa dozwolił, i ſam dał tego przykład, inne a młodſze małżonki do pierwſzey przybieraiąc.

EARLDORMAN, naypierwſzy ſtopień ſzlachectwa u dawnych Anglo-Saxonow, w ich ięzyku nazwiſko to, znaczyło ſędziwego męża; ztąd poſzło w czaſie ſłowo Alderman, patrz *Mann.*

EBIONITOWIE, kacerze w pierwſzych wiekach kościoła, tak nazwani od herſzta ſwego Ebiona; uwłaczali boſtwu ſyna bożego.

EBNER (Jan), z Nuremberga: piſał xięgi: De jure ſenum & ſenectutis privilegiis; umarł roku 1691.

EBON, przydomek Neptuna, i Bachuſa. Makrobiuſz w tey mierze tak piſze: *Liberi patris ſimulacra, partim puerili ætate, ſenili quoque, uti Græci ejus quam Bacchopaan, itemque Briſea appellant, & ut in Campania Neapolitani celebrant, Ebona cognominantes.*

EBRO albo Iberus, rzeka kroleſtwa Hiſzpańſkiego, wpada w morze śrzodziemne.

EBRODUNTIENSES, narod dawney Gallii Narbonenſkiey, miaſto ich ſtołeczne zwało ſię Ebrodunum, teraz Ebredunum, Embrun.

EBURONES, Eburonices, narod dawney Gallii; tam miał ſwoie ſiedliſka, gdzie teraz biſkupſtwo Leodyiſkie, i inne przyległe kraie.

EBUSA, wyſpa morza śrzodziemnego, nazywa ſię teraz Iwika, i ieſt

 w licz-

w liczbie tych, ktore zowią Baleares; należy do Hiszpanii.

Ecclesia, kościoł; słowo to Greckie znaczy toż samo co Łacińskie: cætus, concilium, concio. Ztąd u dawnych Chrześcian mieysce schodzenia się na modlitwę ecclesia nazwano.

Ecclesiastes, w Hebrayskim ięzyku Koheleth, xięga starego zakonu w piśmie bożym. Jey autorem wykładacze kładą Salomona.

Ecclesiasticus, xięga pisma świętego starego zakonu, autor iey Jezus syn Syracha, sam się albowiem tak na początku xięgi swoiey wymienił.

Ecdicus, urzędnik w miastach Greckich, nakształt syndykow, albo pisarzow magistratu.

Ecdysia, uroczystość w Krecie tak się nazywała; odprawowano ią na cześć Latony.

Echehiria, bogini przymierzow; posągi iey, miały na głowie wieniec oliwny.

Echinades, wyspy Greckie, nie daleko brzegow Akarnanii; sławne zwycięstwem nad flottą Turecką otrzymanym, przez Jana Austryaka, wodza sprzymierzonych woysk roku 1571.

Echius albo Eckius, doktor akademii Ingolsztadzkiey; wsławił się częstemi dysputami z Lutrem, Melanchtonem i Karlosztadem. Wiele pisał w materyach teologicznych; umarł roku 1543, wieku 57.

Echmalotarchæ, w czasie niewoli Babilońskiey sędziowie ludu bożego; wybierani bywali z pokolenia Judy. Nazwisko to w Greckim ięzyku znaczy przełożonego nad niewolnikami.

Echo, dźwięk głosu odbiiaiący się; w mitologii Nimfa, corka powietrza i ziemi.

Eclectici, filozofowie tak nazwani, ponieważ nie przywięzuiąc się do żadney sekty, z każdey iednak wybierali to, co im się podobało. Opisanie takowych mędrcow dokładne się być zdaie to: Są ludzie, *quorum ingenium miro ardore inflammatum, & nescio qua ambitione ductum, se judicii habenis coerceri ægre fert, & indignatur, qui objectorum magnitudine capti, & abrepti, sibi sæpe ipsi non sunt præsentes; ex horum numero, qui non quid dicant sentiantque perpendunt, sed cogitationum vividissimarum fertilissimarumque fluctibus obvoluti, amplectuntur quid quid æstuanti imaginationi occurrit altum, singulare, & ab aliis diversum; fundamento fulciatur aliquo vel nullo, dummodo mentibus aliorum attonitis, offeratur aliquid portentosum, & enorme.* Zdaie się z tego opisu, iż eclecticismus nie ustał.

Eclipsis, zaćmienie planety, przez weyście inney między nią a słońce, przez co promienie słońca doyść do mieysca zaćmionego nie mogą.

Ecliptica, linia, ktorą czyni centrum słońca w rocznym obchodzie.

Eden, nazwisko w piśmie świętym mieysca, w ktorym był Ray położony.

Edessa, miasto niegdyś sławne w Mezopotamii. Justyn cesarz po wielkim trzęsieniu ziemi, ktorym było obalone, na nowo ie zbudować kazał, i nazwał ie od swego imienia: Justinopolis; teraz nazywa się Orsa. Abagar, o ktorym wzmianka pod literą A, był krolem Edessy.

Edetanie, narod maiący niegdyś siedliska swoie w Hiszpanii Tarragońskiey.

Edilis, urzędnicy Rzeczypospolitey Rzymskiey w godności następowali po pretorach. Ich obowiązek był: mieć dozor nad publicznemi budynkami, dostarczać żywności miastu, zawiadowali publicznemi igrzyskami, zgoła cały wewnętrzny porządek Rzymu im zlecony był. Razem postanowieni byli z trybunami pospolstwa: dwoch wybierano z pospolstwa, i ci się zwali plebeii, a dwoch z liczby patrycyuszow, i nazywali się curules; mieli albowiem przywiley krzesła na wzor innych celnieyszych urzędnikow. Juliusz Cezar do dawney liczby, dwoch ieszcze przydał Cereales, ktorych iedyne było staranie, dostarczać zboża. Nie prędzey iak w 37 roku obywatel mogł zostać Edylem.

Edissa, pierwsze nazwisko Estery, nim krolową została.

Edith, niektorzy z rabinow twierdzą, iż tak się nazywała żona Lota.

Editio, u Rzymian zażywano tego terminu na oznaczenie igrzysk, ktore niektorzy urzędnicy ludowi dawać musieli; ztąd w historyi: *munus editum, edere munus.* Kwestorowie, się pretorowie, daiący te igrzyska, zwali na ow czas: Editores.

Edituus, u dawnych nazywał się ten, ktoremu staranie o gmachach, bogom poświęconych, było zlecone.

Eduanie, Ædui, narod Gallii Celtyckiey; częstokroć wspomniany w kommentarzach Juliusza Cezara.

Edukacya, termin z Łacińskiego educatio, znaczy ćwiczenie młodzieży w obyczayności, naukach, lub kunsztach.

Edukt, termin prawny w trybunałach, znaczy w sprawie imparitatis, zabieranie się strony obżałowaney do woiewodztwa, lub ziemi, na seymik. Tam w przyto-

mności ſtron, zgromadzeni obywatele daią świadectwo in Laudo, czyli uznaią oſobę, o ktorey nierowność idzie, za rodowitego ziemi lub woiewodztwa ſzlachcica.

Edykt, ſłowo znaczące wyrok zwierzchności; pochodzi od ſłowa dicere, edicere.

Effendy, ſłowo Arabſko-Tureckie; dwoiſto ſię bierze, nayprzod odpowiada Polſkiemu wyrazowi: *wielmożny pan*, a w tym rozumieniu i Grecy w poſpolitym ięzyku ſwoim nazwiſka affendi od Turkow pożyczyli. Powtore: ieſt tytułem właściwym prawnego (Ulema) człowieka, i duchownego ſtanu ludzi, doktorow Alkoranu, i uczonych. Ztąd idzie, iż Turcy maią zwyczay mowić: naſz Effendy, zamiaſt naſz ſędzia. Ztąd daley, iż kanclerz wielki Reyſul-Kattab, właściwie ieſt nazwany Reyſ-Effendy, albo pryncypała Effendy noſi imie. Ztąd nakoniec podobno wypływa: iż wezyr wielki, lubo ieſt woyny i pokoiu miniſter, że iednak z woyſkowego ſtanu na ten urząd obierany bywa, tytuł mu Effendy nie ieſt przyzwoity; a patryarcha wielki Mufty, Effendym częſto ſię mianuie

Egates albo Eguſæ, wyſpy bliſko brzegow Sycylii; ſławne zwycięſtwem C. Lutacyuſza konſula Rzymſkiego, nad flottą Kartagińſką otrzymanym.

Egeria, Nimfa, od ktorey udawał Numa Pompiliuſz krol Rzymſki, iż brał nauki, i rady względem obrządkow religii, i rządow państwa. Gay, i źrzodło tey Nimfie poświęcone, w wielkim były poſzanowaniu. Egeria u Rzymian bogini oſobliwſzym ſpoſobem czczona od matron ciężarnych.

Egestanie (Ægeſtii), narod Sycylii; wziął nazwiſko od Egeſtyuſza Troiańczyka, ktory miaſtu ſtołecznemu oſady, imię ſwoie nadał.

Egeum mare, nazwiſko dawne morza śrzodziemnego, między Grecyą, Tracyą i Azyą mnieyſzą; nazywa ſię teraz Archipelagiem.

Egida albo Gorgona, według mitologii, monſtrum zwyciężone od Minerwy; iey ſkorą bogini puklerz ſwoy powlekła; opiſanie iego w Wirgiliuſzu takowe:

Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma.
Certatim ſquammis ſerpentum, auroque polibant,
Connexosque angves, ipſamque in pectore Divæ
Gorgona, deſectô vertentem lumina collô.

Egina, wyſpa morza Argeyſkiego, niedaleko miaſta Epidauru i Attyki, niegdyś ſię zwała Benone, daley Myrmidonia, od narodu tegoż nazwiſka, teraz zowie ſię Engia, należy z innemi Archipelagu wyſpami, do monarchii Tureckiey.

Egloga, rodzay poezyi wieyſkiey, rytmy takowe nazywamy ſielankami, od ſtarodawnego ſłowa ſioło znaczącego wieś. Między Grekami Teokryt, u Rzymian Wirgiliuſz, w Polſzcze Symonides, wſławili ſię tym ſpoſobem piſania.

Egobola, nazwiſko ofiar, ktore z oſobliwſzemi obrządki czyniono, na cześć bogini Cybele; podobneż ofiary na cześć Junony zwały ſię Egophagos.

Egos-potamos, mieyſce Tracyi, ſławne zwycięſtwem Lizandra, wodza Lacedemończykow nad Ateńczykami otrzymanym; przez co pamiętna woyna Peloponezu przez lat dwadzieścia ſiedm trwaiąca, z wielką ſzkodą, i nieſławą zwyciężonych, zakończyła ſię.

Egypt, kray Afryki, na połnoc morzem śrzodziemnym, na wſchod czerwonym oblany, od południa ma Ethiopią, od zachodu ſtepy piaſzczyſte Libii, albo Barbaryi. Początki chronologii Egipſkiey nazbyt dawne, a przeto baieczne. To prawda, że ten narod albo naypierwſzy, albo przynaymniey ieden z naypierwſzych rządem, nauką, i kunſzty wſławiać ſię począł. Pierwſi monarchowie, (ktorych piſmo święte Faraonami nazywa) raz całym Egiptem, niekiedy częściami rządzili; i to państwo tak w rozmaitych podziałach, iako i w zupełney całości było źrzodłem kunſztow, nauk, i prawodawſtwa. Oſtatni z rodowitych Egipſkich monarchow przez Kambizeſa krola Perſkiego z życia i tronu wyzuty. Krolowie Perſcy do czaſow Daryuſza poſiadali Egipt, Alexander zwycięzca Perſow, i tego kroleſtwa panem zoſtał. Po śmierci Alexandra Ptolomeuſz, ieden z wodzow woyſk iego, ten kray oſiadł. Oſtatnia z iego pokolenia Kleopatra zwyciężona od Juliuſza Cezara, a Egipt w prowincyą Rzymſką zamieniony. Przy podziele ceſarſtwa między ſyny Konſtantyna wielkiego, to kroleſtwo do państw wſchodnich przyłączone, pod władzą ceſarzow Greckich trwało do czaſu Kaliſow; Selim ie podbił, i dotąd pod władzą porty Ottomańſkiey zoſtaie. Kray ten dawni geografowie dzielili na trzy części: Egypt *wyżſzy*, albo Tebaidę od miaſta ſtołecznego Tebes tak nazwaną; *śrzedni*, gdzie było miaſto Memphis; *niżſzy*, albo Deltę, w ktorym Alexander Alexandryą ſtolicę Ptolomeuſzow założył. Dziś rozdziały te trwaią, i Alexandrya, dla portu ſwego, ieſzcze ſię w nieiakiey okazałości trzyma. Szrzedniego Egyptu ſtolicą ieſt miaſto Kair. Rze-

ka Nil, ſławna ſwoiemi wylewy, żywi Egipt, uprawiaiąc ziemię mułem ſwoim, przez co urodzaie kraiu tego tak ſą obfite, iż po wſzyſtkie czaſy inne ſię pańſtwa zbożem iego żywiły i iak przedtym Rzym, tak teraz Konſtantynopol zaſila. Piramidy i obeliſzki Egypſkie cudem ſą świata, a razem dowodem prożney wynioſłości fundatorow ſwoich; ieżeli te nie innym końcem, nie dla ſławienia cnoty, ale dle prożnego dziwienia wiekow ſą wyſtawione.

Ehinger (Eliaſz), bibliotekaryuſz miaſta Auſzpurga; ſą w druku, iego xięgi: Codex canonum eccleſiæ orientalis. — De fidelitate ſervanda in authoribus ſacris citandis. Żył około roku 1670.

Eicetes, kacerze VII. wieku, twierdzili, iż naylepiey Boſtwo czcić można ſkakaniem, i tańcem.

Eihstet, patrz Aichſtet.

Eichstadius (Wawrzeniec), ieſt w druku, iego xięga: Sæcul. Jubileum Civit. Gedan. 13 Junii 1658.

Eiones, narod i miaſto dawne Peloponezu; Homer w Iliadzie czyni o nich wzmiankę pod czas oblężenia Troi.

Eisenach, xięſtwo udzielne w Saxonii, złączone z drugim Weymar, należy do iedney z dzielnic domu Saſkiego.

Eiseteria, uroczyſtość w Atenach, przy pierwſzym wſtępie nowo obranych urzędnikow.

Ekonomia, w powſzechnym tłomaczeniu znaczy rząd, ułożenie; w moralnym ſenſie: wſtrzemięźliwość; w fizycznym: goſpodarſtwo domowe, rolne. W Polſzcze dobra ſtołu krolewſkiego nazywaią ſię ekonomiami.

Elagabal, bożek czczony w Emeſſie mieście wyżſzey Syryi.

Elamitowie, narod Azyi, nie daleko Aſſyryi, nad brzegami rzeki Tygrys. Piſmo święte częſtokroć czyni o nich wzmiankę, i wyraża nazwiſko ich krola Chodorlahomor, ktorego Abraham zwyciężył.

Elaphebolia, uroczyſtość mieſzkańcow Focidy, na cześć Dyany, u Ateńczykow także odprawiały ſię te uroczyſtości.

Elaphebolion, tak ſię nazywał dziewiąty mieſiąc roku w Atenach.

Elasticitas, termin fizyczny, znaczący rzeczy giętość takową, iaka ſię w ſprężynach znaydować zwykła.

Elba (Albis), rzeka w Niemczech; zaczyna bieg ſwoy w kroleſtwie Czeſkim, wpada pod Hamburgiem w morze. Niegdyś, iak twierdzą dawni naſi kronikarze, była granicą pańſtw Polſkich.

Elbląg, miaſto Anſeatyczne, iedno z trzech więkſzych Pruſkich.

Elea albo Elida, kray Peloponezu; iego ſtołeczne miaſto Olympia, ſławne co lat cztery igrzyſkami, na cześć Jowiſza; zkąd poſzedł ſpoſob rachowania lat przez Olympiady.

Eleasar, ſyn Aarona, i naſtępca w naywyżſzym kapłańſtwie.

Eleatici, ſekta filozofow, biorąca nazwiſko od Eleum oyczyzny Parmenideſa, Zenona, i Leucyppa, zawołanych ſwoiego czaſu mędrcow; ci byli tey ſzkoły zaſzczytem; Xenofanes fundatorem i herſztem naypierwſzym.

Elegia, rodzay w poezyi rytmow żałoſnych. Jeremiaſza lamentacye w piśmie świętym naywybornieyſzy elegii daią przykład. Owidyuſz w xięgach ſmutnych, ktore piſał na wygnaniu, Jan Kochanowſki w trenach, iſtotę prawdziwey eligii wyznaczaią.

Elekcya, obrządek prawny, przez ktory rowni w ſtanie, dla ſpolnego beſpieczeńſtwa, i powſzechnego porządku, obieraią przełożonego. Od tego poſtępowania ſpoſobu, wſzczęły ſię monarchie z czaſem; a co było nadgrodą cnoty, ſtało ſię dziedzictwem.

Elektor, tytuł nadany dziewiąciu udzielnym Rzeſzy-Niemieckiey oſobom, maiącym przywiley obierać ceſarza. Z tych, trzech ieſt duchownych, to ieſt: arcybiſkupi: Moguntſki, Trewirſki i Kolońſki; ſześciu świeckich: krol Czeſki, xiążę Bawarſki, xiążę Saſki, margrabia Brandenburſki, hrabia Palatinus Rheni, i xiążę Brunświcki z Hannoweru.

Elektryzacya, działanie fizyczne, przez powtorzenie tarcia wzniecaiące żywioł ognia.

Element, patrz *Zywioł*.

Elementa nauk, nazwiſko oznaczaiące pierwiaſtki rozmaitego rzeczy poznania.

Eleonora, krolowa Polſka, małżonka Michała krola z xiążąt Wiśniowieckich, powtorzyła małżeńſtwo z Karolem xiążęciem Lotaryńſkim. Była corką Ferdynanda III., Sioſtrą Leopolda, ceſarzow, familii Auſtryackiey.

Eleutheria, u Grekow, bogini wolności. Godzien był ten narod iey uroczyſtość święcić.

Eleutheryusz (święty), papież po śmierci Sotera, oſiadł ſtolicę apoſtolſką; rządził przez lat 15 kościołem; umarł roku 192.

Eleutho, bogini niewiaſt ciężarnych i w połogu zoſtaiących. W rytmach Pindara ten przydomek Dyanie Lucynie dany ieſt.

Eleuzys, miaſto Attyki, ſławne ſtarożytności obrządkami, i taiemnicami Cerery; wſzczęte by-

ły tyſiąć czteryſta lat przed narodzeniem pańſkim, trwały do czaſow Teodozyuſza ceſarza.

Elia albo Ælia lex, prawo Rzymſkie dawało moc urzędnikom wyżſzym ſprzeciwienia ſię nowym wyrokom ludu Rzymſkiego, pokieyby wieſzczby z lotu ptakow przez augurow nie były uczynione.

Elianus albo Ælianus (Claudius), żył za czaſow ceſarza Adryana; z xiąg iego trzy ſię tylko zoſtały: Tactica albo nauka ſzykow woiennych. — Hiſtorye rozmaite. — i opiſanie zwierząt. Twierdzą niektorzy autorowie, iż dwoch było tego nazwiſka w ſtarożytności piſarzow, a opiſanie zwierząt, nie ieſt dziełem Klaudyuſza.

Eliasz prorok, żył za czaſow Achaba krola Izraela, i Ochozyaſza iego naſtępcy. Dzieła iego w piśmie świętym ſą dokładnie wyrażone. Wzięty do nieba roku od ſtworzenia 3140, zoſtawiwſzy uczniowi ſwemu Elizeuſzowi płaſzcz i przykład ducha gorliwości. Przemienienie chwalebne ſyna bożego na gorze Tabor, ukazało żdziwionym uczniom tego wielkiego proroka, wraz z Moyżeſzem. Ze Eliaſz z Enochem maią ieſzcze przyiść na świat przed dniem oſtatecznym, zdanie ieſt niektorych piſarzow kościelnych, wſparte wyrazami piſma bożego.

Eliasz (od świętego Franciſzka), Karmelita wydał do druku: Scrutinium Juris in re, & ad rem theologico - iuridicum. — Fragmenta militaria, politica, oratoria. — Statera theologica. — Vir conſilii. — Przyſłowia woienne, albo niektore w tey mierze reguły i obſerwacye.

Eliezer, rządzca domu Abrahamowego, poſłany do Mezopotamii, na ſzukanie małżonki Izaakowi ſynowi pana ſwego, za natchnieniem bożym Rebekę corkę Batulla, ktora wielbłądy iego napoiła, obrał, i w dom Abrahama ſprowadził.

Elisio, w Łacińſkiey proſodii, figura, przez ktorą wyrzucaią ſię przeſzkadzaiące łagodnemu brzmieniu litery.

Elizeusz prorok, uczeń Eliaſza, iego dzieła w xięgach krolewſkich obſzernie ſą wyrażone; umarł w Samaryi, roku przed narodzeniem pańſkim 841, od ſtworzenia 3190, wieku 100.

Elizeyskie pola, mieyſce, według mitologii, roſkoſzne, duſz ſprawiedliwych, i bohatyrow wiecznie ſzczęśliwe ſiedliſko.

Ellipsis, termin grammatyki, znaczący figurę konſtrukcyi, przez ktorą ſię ſłowo lubo właściwie nie wymienia, przecież ſię o nim, z ſpoſobu ułożenia dyſkurſu łatwie domy-

domyślić można. Naprzykład wyſzedł na plac, i nie domawiaiąc, domyślić ſię można, iż ten, co wyſzedł, wyſzedł na plac boiu, lub poiedynku.

Elpis albo Helpis, pierwſza małżonka Boecyuſza, nietylko urodą ale cnotą i talentami znakomita. Twierdzą niektorzy, iż przed śmiercią ſama ſobie takowy napiſała nadgrobek:

Elpis dicta fui, Siculæ regionis alumna,
Quam procul à patria conjugis egit amor.
Quo ſine, mæſta dies, nox anxia, flebilis hora,
Cumque Viro ſolum ſpiritus unus erat.
Lux mea non clauſa eſt, tali remanente marito,
Majorique animæ parte ſuperſtes ero.
Porticibûs ſacrîs iam nunc peregrina quieſco,
Judicis æterni teſtificata thronum.
Neve manus buſtum violet, niſi forte iugalis,
Hæc iterum cupiat iungere membra cinis.
Ut thalami, tumulique comes nec morte revellar,
Et ſocios vitæ nectat uterque cinis.

Elul, dwunaſty mieſiąc roku u Żydow, przypada na Sierpień, ponieważ ſię u nich rok od Września zaczyna. Dziewiątego dnia tego mieſiąca maią poſt na pamiątkę tego, co ſię ſtało po powrocie wyſłanych ſzpiegow do ziemi obiecaney, 22 uroczyſtość Xyloforyi, w ten czas zwożono drwa do świątnicy, 26 obchod uroczyſty poświęcenia murow Jerozolimy przez Nehemiaſza.

Elusates, narod Gallii, w częściach Akwitanii zoſtaiący.

Elymæ, narod dawny Azyi, między Hirkanią i Baktryanami.

Elymi, narod Sycylii, o ktorym czyni wzmiankę Wirgiliuſz *Ænei. 5. 300*:

Tum duo Trinarii juvenes Elymus, Panopesque,
Aſſveti ſylvis, comites ſenioris Aceſtæ.

Elżanowski (Tomaſz), Jezuita, ieſt w druku, iego xięga: Niewiara Schizmatykow Polſkich.

Elżbieta (święta), małżonka Zacharyaſza, a matka cudownie w podeſzłym wieku urodzonego świętego Jana Chrzciciela, uſzczęśliwiona była newiedzinami nayświętſzey Maryi panny.

Elżbieta Auſtryaczka, krolowa Polſka, małżonka Kazimierza IV. Jagiellończyka ſzczęśliwa w licznym potomſtwie; oprocz albowiem corek

rek, rożnym udzielnym xiążętom w małżeńſtwo danych, była matką świętego Kazimierza, i czterech krolow Władyſława Węgierſkiego i Czeſkiego, Jana Albrychta, Alexandra, Zygmunta Polſkich, oſtatni Fryderyk był kardynałem, prymaſem, i biſkupem Krakowſkim.

Elżbieta, krolowa Angielſka corka Henryka VIII. i Anny de Bulen; wſtąpiła na tron oycowſki po śmierci ſioſtry ſwoiey Maryi, zrodzoney z Katarzyny z domu Auſtryackiego. Przeciąg iey panowania, lubo co do intereſſow pańſtwa, dla Anglii był pomyślny, w tym nieſortunny, iż wiary Katolickiey naywiękſzą była prześladownicą. Smierć Maryi krolowy Szkodzkiey, ſławie Elżbiety wiecznym będzie uſzczerbkiem; umarła roku 1603, panowania 44, wieku 70.

Elzewir, familia ſławnych drukarzow w Hollandyi, oſtatni z nich Daniel umarł roku 1680.

Emancipatio, obrządek prawny, przez ktory oſoby wyzwolone zoſtaią z cudzey zwierzchności. U Rzymian rozmaite były rodzaie emancypacyi, albo wyzwolenia. Emancipatio legitima, albo antiqua, była na fundamencie prawa XII. tablic. Wyzuwał ſię oyciec z zwierzchności ſwoiey, wlewaiąc ią na tego, ktory przez adopcyą przyſwaiał ſobie płod cudzy. Spoſob tey emancypacyi był nakſztałt kontraktu przedażnego, czynił ſię w przytomności pięciu świadkow, i urzędnika zwanego Libripens, od wagi, ktorą w ręku trzymał, iakoby na ważenie pieniędzy. Oyciec więc mowił do przyſwaiaiącego: *Mancipo tibi hunc filium, qui meus ieſt:* przyſwaiaiący, niby kupuiąc, dawał prawemu oycu pieniądz, mowiąc: *Hunc hominem ex jure Quiritum, meum eſſe ajo; isque mihi emptus eſt, hoc ære æneaque librâ.* Emencipatio minorum: wyzwolenie było ſierot z opieki, gdy lat do rządzenia fortuną prawem przepiſanych doſzli.

Emathia, kray w Macedonii, według powieści Liwiuſza nazywał ſię pierwey Peonią; częſtokroć wſzyſtkie okolice Macedonii Emathią nazywane były; ztąd Lukan maiący opiſywać woynę Farſalſką od tych wierſzow zaczyna:

Bella per Emathios plusquam civilia campos,
Jusque datum ſceleri canimus.

Embolismus, patrz *Intercalaris dies.*

Embrio, w anatomii tak ſię nazywa płod nie zupełnie uformowany.

Emeritus, tak nazywano u Rzymian ſtarych żołnierzy, ktorym z ſkarbu publicznego potrzeby życia były opatrzone.

Emesa albo Emeſſa, miaſto wyżſzey Syryi w piśmie świętym nazwane Emath, ſławne zwycięſtwem Aureliana ceſarza, otrzymanym nad Zenobią krolową Palmiryi.

Eminentissimus, tytuł nadany kardynałom, używaią go także Elektorowie Rzeſzy-Niemieckiey duchowni, i wielki miſtrz Maltańſki.

Emir albo Mir, znaczy godnie urodzonego; ztąd Mirza albo Mirzadech u Tatarow, od corki Mahometa Fatimach w proſtey linii naſtępcy zowią ſię Emirami. Zielone noſzą zawoie. Przełożony ich w Stambule Nakybul-eſchref (głowa świętych) rowna ſię w powadze muftemu. Bez przyłożenia ſię iego, żaden emir karany być nie może. Jeſt ſtrożem chorągwi Mahometa, ſandziak ſzeryf, nazwaney. Ze emirowie potomſtwem Mahometa mianuią ſię, w wielkim ztąd u ſiebie ſą rozumieniu, a częſto urągowiſkiem ſtaią ſię dla Turkow.

Emmanuel, ſłowo Hebrayſkie, znaczące: Bog z nami. Izaiaſz prorok tym nazwiſkiem przyſzłego Meſſyaſza, maiącego ſię urodzić z panny, mianuie.

Emmanuel albo Manuel, Commenus ceſarz Grecki. Krucyacie Konrada ceſarza wſzelkiemi ſpoſoby ſzkodził, iako tamtych wiekow piſarze twierdzą. Ludwika młodego krola Francuſkiego, zdradziecko poimać chciał, ale mu ſię ten zamyſł nie udał. Z Wenecyanami woynę prowadził wielce nieſzczęśliwą i ledwo ſię wielkiemi ſkarby okupił. W dalſzym przeciągu panowania, prowadził woyny z Turkami, i Węgrami, ale zawzdy nie pomyślnie. Znudzony więc nieſzczęśliwością panowania, zamknął ſię w klaſztorze i tam życia dokonał, wyznaczywſzy wprzod naſtępcą ſwoim ſyna Alexego; umarł roku 1118 panował lat 37.

Emmanuel II. Paleolog, ceſarz Grecki. Turkom ſię wedle przemożenia ſwoiego opierał; oblężony w ſtolicy tak mężny dał odpor, iż ſię z ſtratą wrocić muſieli. Nakoniec ſynowi ceſarſtwa uſtąpił, a ſam w klaſztorze życia dokonał roku pańſkiego 1419.

Emmaus, miaſteczko pokolenia Judy, nie daleko Jerozolimy, ſławne podrożą uczniow, i obiawieniem Zbawiciela, ktorego byli nie poznali, gdy im w drodze towarzyſzył, i wykładał proroctwa, wyrzucaiąc niedowiarſtwo i ſłabość umyſłu przerażonego męką i śmiercią iego.

Empedokles, filozof, rodem z Agrygentu miaſta Sycylii, żył wkrotce po śmierci Pitagoreſa, iakoż naukę i zdania mędrca tego utrzymo-

wał. O śmierci iego pewności nie masz, twierdzą niektorzy, iż wotchłań Etny skoczył; Dyogenes zaś Laercyusz pisze, iakoby miał w morzu utonąć.

Emphasis, sposob zdrożny mowienia, przez zbyteczność lub przesadzenie, czyli to w wyrazach, czyli w tonie głosu, lub w akcyi.

Emphiteusis, termin prawny, znaczy kontrakt, przez ktory rzecz własna daie się inney osobie do pewnego czasu wużywanie, zobowiąskiem coroczney dla siebie od używaiącego należytości.

Empirysmus, sposob leczenia, iedynie tylko na doświadczeniu zasadzony. Nazwisko emperykow, daie się pospolicie szarlatanom, to iest mniemanym lekarzom, ktorzy bez gruntu nauki pozornemi słowy prostotę łudzą.

Emporium, w portowych miastach tak się nazywa mieysce wyznaczone na odbieranie ceł.

Empireyskie nieba, termin niegdyś użyty na oznaczenie naywyższych niebios.

Enceladus, według mitologii, był ieden z nayogromnieyszych olbrzymow, ktorzy przeciw niebu woynę podnieśli. Piorunem Jowisza rażony, legł w pieczarach Etny. Ztąd wyrazy poetow, iż ognie, ktore wyrzuca, są oddechem zapalczywego olbrzyma.

Encenia, uroczystość u żydow poświęcenia kościoła Jerozolimskiego, przypada 25 dnia, dziewiątego miesiąca ich roku.

Enclabris, tak się nazywały stoły u pogan, na ktorych kładziono bydlęta zabite na ofiarę, aby z ich wnętrzności wrożki czyniono.

Encyklopedya, termin znaczący związek wiadomości. W tłomaczeniu powszechnym znaczy, zbior nauk. Pod tym tytułem wyszedł dykcyonarz zawieraiący w sobie opisy nauk i kunsztow.

Endor, miasto Palestyny w pokoleniu Manassessa. Tam mieszkała czarnoxiężnica, do ktorey się udał Saul krol Izraelski, przed bitwą na gorach Gelboe.

Eneasz, Troiańczyk, syn Anchizesa i Wenery, według powieści Wirgiliuszowey; po zburzeniu Troi długo się po morzach błąkał; bytność iego w Kartaginie, miłość, i śmierć Dydony, przybycie do Włoch, woyna z Turnusem, założenie nowego państwa, z ktorego narod Rzymski wziął pierwiastki, wszystko zawiera w sobie nieśmiertelne dzieło Eneidy.

Eneas Silvius, patrz Pius II. papież.

Energia, w krasomowstwie termin, znaczący moc, albo zwięzłość wymowy.

Energumenus, człowiek od czarta opętany.

Enigma, kwestya albo zagadka, w wyrazach zawiłych, ukrywaiąca rzecz zostawioną do zgadywania.

Ennius, wierszopis; urodził się w Kalabryi, roku od założenia Rzymu 514, od Katona censora sprowadzony z Sardynii do Rzymu, pisał tragedye i rytmy rozmaite, ale te do wiadomości wiekow naszych nie doszły. Aulus Gellius w xięgach swoich nadgrobek tego rymotworcy położył:

Aspicite, o cives, senis Ennii imaginis formam,
Hic vestrûm panxit maxima facta patrum.
Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit. Cur? Volito vivus, per ora virûm.

Umarł ten rymotworca za konsulow Filippa i Serwiliusza roku Rzymu 585, wieku 70.

Ennodyusz (Marek), biskup Pawii świątobliwością i nauką sławny; xięgi iego zebrane razem podał do druku Syrmond Jezuita roku 1611.

Enoch, patryarcha, syn Jareda, oyciec Matuzalema, wzięty od Boga, iak pismo wyraża, roku od stworzenia 987. Xięgę pod imieniem iego napisaną Augustyn święty między pisma kacerskie położył.

Enochia, pierwsze miasto zbudowane przez Kaima, syna Adamowego.

Enoptromancya, sposob wieszczby przez zapatrywanie się w zwierciadło.

Enos, syn Setha, wnuk Adama, naypierwszy uroczystemi obrządki zaczął wzywać imienia bożego; umarł roku od stworzenia 1140, wieku 965.

Enotocetes, narod Indyi, o ktorym Strabon czyni wzmiankę, przydaiąc do tey powieści rozmaite, według zwyczaiu swoiego, bayki. Naynacznieysza ta, gdy twierdzi, iż tak wielkie mieli uszy, że w czasie snu wygodnie na nich spoczywać mogli.

Enthymema, figura krasomowska, albo argument z dwoch propozycyi złożony. Z ktorych pierwsza, rzecz przekłada, druga z poprzedzaiącey wnosi konkluzyą.

Eolis albo Eolida, kray Azyi mnieyszey, nad morzem Egeyskim.

Eolus, w mitologii bożek wietrzny; kładziono go także w liczbie bogow morskich. Czczony był osobliwszym sposobem na wyspach śrzodziemnych, nie daleko Sycylii, ktore teraz Lipary nazywaią się.

Epakta, liczba dni iedenastu, ktoremi rok słoneczny przewyższa rok xiężyca.

Epaminondas, sławny wodz Ateńczykow osobliwie zzwycięstwa nad Lacedemończykami pod Leuktrami i Mantyneą. W powtorney tey batalii raniony śmiertelnie, gdy się dowiedział o zupełnym woysk nieprzyiacielskich zniesieniu, grot w ranie tkwiący z radością wyrwał, i w tymże momencie życia dokonał. Wstrzemięźliwość tego wielkiego męża i nader wyborne przymioty, wszyscy dawni pisarze wielbią.

Epanorthosis, figura krasomowska, przez ktorą zdaie się orator poprawiac i przydawać ieszcze do tego, co wyżey powiedział, iako naprzykład czyni Cicero, gdy mowi: *O stultitiam! stultiamne dicam? an impudentiam singularem?*

Ephestion, albo Efestion, faworyt społuczeń i wodz woysk Alexandra wielkiego. Z zbytkow piiaństwa umarł w Ekbatanie, roku przed narodzeniem pańskim 324. Obrządki pogrzebu iego nader wspaniałe szeroce opisał Kurcyusz w swoiey historyi.

Ephod, ubior kapłana wielkiego u Izraelitow.

Ephores, naywyższi urzędnicy w Lacedemonie, piąciu ich obierano, władza zaś ich była tylko roczna.

Ephraim, drugi syn patryarchy Jozefa, z Aseneth corki Putyfara, był przodkiem pokolenia nazwiska swoiego.

Ephrem albo Efrem dyakon kościoła Edessy; kwitnął w czwartym wieku: śmierć iego przypadła roku 378. Pisma iego razem przedrukowane w Rzymie roku 1746, pod następuiącym tytułem: S. P. N. Ephrem Syri, opera omnia, quæ exstant Græcè, Syriacè; Latinè, in sex tomos distributa, ad manuscriptos codices Vaticanos & alios, castigata & aucta.

Epidaurus, miasto Peloponezu, sławne bałwochwalnicą Eskulapiusza.

Epigramma, rytm krotki, znamienity dowcipnym zdaniem, lub przysłowiem zwięzło i subtelnie wyrażonym.

Epigraphe, text, sententia autora, na początku pisma położona.

Epiktet, filozof sekty Stoikow; żył za czasow Nerona, Domicyana, i Antonina cesarzow Rzymskich. Wyborna cnota iego, była mu powodem do znoszenia wielu przeciwności. W nadgrobku, ktory sam sobie napisał, wyraża, iż był ubogim kaleką, i niewolnikiem. Całą treść nauki swoiey zamknął w tych dwoch słowach: *sustine, & abstine.* Jego maxymy zebrał Aryanus.

Epikurus, filozof, herszt sekty swoiego nazwiska, rodem był z Aten, i na przedmieściach miasta tego w ogrodzie szkołę swoię założył. Cel szczęśliwości zasadzał na ukontentowaniu i roskoszy, ale mu krzywdę czynią ci, ktorzy się na samym tylko nazwisku zastanawiaiąc, roskosz tę zmyślną być sądzą. Według iego albowiem zdania, prawdziwa roskosz i ukontentowanie z cnoty tylko pochodzi i wzrasta. Zdania iego względem duszy i bostwa były bezbożne. Nie przypuszczał albowiem opatrzności i duszę mienił być śmiertelną. Lukrecyusz wdziękiem rytmow swoich, naukę Epikura przyozdobił; ten zaś filozof umarł roku 271 przed narodzeniem pańskim, wieku 72.

Epifaniusz (święty), biskup Salaminy w Cyprze; pisał xiąg wiele, między innemi nayznakomitsza o kacerstwach rozmaitych czterech pierwszych wiekow kościoła; umarł roku 403, wieku 80.

Epiphania albo Theophania, uroczystość, pospolicie nazwana trzech krolow. Dzień ten uroczysty oznacza obwieszczenie narodom przybyłego na świat Zbawiciela. W tymże dniu, obchodzi kościoł boży pamiątkę chrztu Jezusa Chrystusa syna bożego, i cud, ktory uczynił na godach w Kanie Galileyskiey.

Epilogus, w krasomowstwie, znaczy ostatnią część dyskursu.

Epimenides, Kreteńczyk, filozof zawołany wieku swoiego; niektorzy go kładą w poczet siedmiu mędrcow, na mieyscu Peryandra. Baieczna starożytności powieść była o śnie iego trwaiącym lat 50. Przyiechawszy do Aten, zabrał przyiaźń z Solonem, i wiele mu dopomogł do prawodawstwa tey sławney Rzeczypospolitey.

Epingen (Rheinhardus), autor xięgi: De laudibus virorum, qui in Borussia, & vicinis locis; Christianam religionem primum propagârunt; żył około roku 1626.

Epinicion, rodzay rytmu, pieśń zwycięską znaczący.

Epiphonéma, figura krasomowska, odgłos podziwienia wyrażaiąca, pospolicie następować zwykła, po opisaniu rzeczy iakowey niezwykłey; zażył iey Wirgiliusz, gdy wyrażaiąc gniew bogow przeciw Troi i Eneaszowi, dodaie: *Tantæne animis cælestibus iræ!*

Epirus, Epir, kray między Tessalią i Grecyą, oblany morzem Adryatyckim, gdzie teraz Albania. Miał niegdyś własnych monarchow, nayslawnieyszy z nich Pirrus, ktory z Rzymianami woiował.

Episodus, albo Episode, znaczy powieść osobną, w dyskurs pryncypalny wmieszaną. Takowych bardzo wiele znayduie się w Homerze, ktory ie, czasami dość przewlokłe, w usta swoich bohatyrow kładzie.

Epitaphium, ſłowo Greckie znaczy nadgrobek. Rzymianie przy drogach publicznych grzebali umarłych i ſtawiali grobowe napiſy, ztąd ten formularz: *Sta viator.*

Epitasis, termin ſtarey poezyi, znaczący drugą część, albo akt rytmow drammatycznych. Terencyuſz tak go opiſał: *Incrementum proceſſuſque turbarum ac totius nodus erroris*; a Scaliger: *Pax, in qua turbæ aut excitantur, aut involvuntur.*

Epitalamium, rytm małżeńſki albo ślubny, tak ſię albowiem to ſłowo z Greckiego tłomaczy.

Epithetum, przydomek albo przydatek do nazwiſka.

Epitome, zbior krotki xięgi lub obſzernego dyſkurſu.

Epitropę, figura kraſomowſka, w Łacińſkim ięzyku conceſſio; przez nią albowiem umyślnie orator przyzwala, żeby ſię potym tym dzilniey ſprzeciwił.

Epocha, dzieło znakomite, ſłużące do wymiaru czaſow w chronologii.

Epodon, termin Grecki, oznaczaiący zbior rytmow, albo pieśni.

Epos, Epopea, opiſanie żywe dzieła znakomitego, naśladuiące nieiako ſamę rzeczywiſtość. Tego ſą rodzaiu dzieła Homera i Wirgiliuſza.

Epulones, kapłani w bałwochwalſtwie; mieli baczność nad ucztami, ktore obrządek religii przepiſywał.

Equator, okrąg ſfery rowno od obydwoch polow, albo oſi oddalony.

Equester ordo, patrz *Rycerſki ſtan.*

Equi, nazywano ich także Equiculi, Equiculæ, Equiculani, narod dawny we Włoſzech; Wirgiliuſz o nich czyni wzmiankę:

Continuò Quercens & pulcher Æquiculus armis.

Equilibrium, termin mechaniki, znaczy rownoważność.

Equinoctium, w aſtronomii pora czaſu, w ktorym ſłońce wchodząc w equatora, czyni porownanie dnia z nocą.

Equiria, uroczyſty obchod u Rzymian, poſtanowiony przez Romuluſa; odprawował ſię dnia 26 Lutego. W ten dzień na placu Marſowym konie biegały w zawody.

Equitatio, kunſzt ieżdżenia na koniu.

Equivocum, ſłowo albo dyſkurs, mogący mieć rozmaite w zawiłości ſwoiey tłumaczenie.

Equuleus, ſpoſob męczarni u Rzymian. W dzieiach męczeńſkich, częſta o nim ieſt wzmianka.

Era, ieſt wyraz chronologiczny, znaczący początek determinowany czaſu, przez iakie ſtarożytne

dzieło,

dzieło, powſzechnie wiadome *ab eventu ſingulari*, od ktorego liczą ſię dalſze lata dzieiow w narodach. Era Zydowſka zaczynała ſię od ſtworzenia świata. Era Rzeczypoſpolitey *Rzymſkiey*, od fundacyi Rzymu, ktora wypada podług poſpolitſzego rachunku na rok 753 przed narodzeniem Chryſtuſa. *Era Juliana* zaczyna ſię od poprawy kalendarza, nakazaney od tegoż ceſarza, ktora przypadła na rok świata 3905. Tu uważać potrzeba, że co innego ieſt era Juliana, a co innego periodus Juliana, ktory peryod ieſt wymyślony w kompucie powſzechnym czaſow od Jozefa Scaligera, a dla tego nazwany ieſt od niego Juliuſzowym, że ſię zgadza z liczbą dni, w rok ieden wchodzących, iako też i przybyſzowemi, ktore ten ceſarz poſtanowił i zachować przykazał. Trzy cykle multyplikowane przez ſiebie ſkładaią ten peryod Skaligera, to ieſt: 1 cyclus ſolaris, 2 cyclus lunaris, 3 cyclus indictionum. Cykl ſłoneczny znaczy: rewolucyą ſłońca z biegu dziennego, i rocznego wziętą i w lat 28 dopełnioną; ktora rewolucya zamyka wſzyſtkie frakcye pochodzące z przydatkow, w podziele roku ſłonecznego, na dni; godziny, minuty i ſekundy, z ktorych przydatkow dni przybyſzowe zwykły ſię przykładać w kalendarzach. Cykl xiężyca znaczy rewolucyą lat 19 ſłonecznych, ktora zamyka także wſzelkie zbywaiące czaſu przydatki, w obrachowaniu biegu tey planety około ziemi, iako to: przez dni 29, godzin 12, minut 44, ſekund 3, tak dalece, że po wyiściu lat 19, kwadry xiężycowe na nowo bieg ſwoy poczynaią, i w też ſame dni, co przed temiż laty, przypadaią, co rozumieć należy i o cyklu ſłonecznym w lat 28. Cykl *Indykcyi:* (o ktorym niżey mowić ſię będzie) zamyka rewolucyą tylko cywilną lat 15, ktorych ſumma gdy ſię kończy, znowu zaczyna od liczby pierwſzey. Otoż multyplikuiąc te trzy cykle przez ſiebie ſame, iako to: 28 przez 13, z czego znowu produkt multyplikuiąc przez 15, wypada factum 7980: peryodu Juliuſza imaginowanego przechodzącego epochę ſtworzenia świata; a pod ktorym rokiem, albo peryodem te trzy cykle bieg ſwoy, lubo nie iednakowy, i z nierowną miarą czaſu, wraz iednak zaczynaią. Era *Grecka*, albo era Olimpiadow, zaczyna ſię od początku pierwſzey Olimpiady, przypadaiącey, zdaniem powſzechnieyſzym, na rok świata 3174, ktorych przed Chryſtuſem około 194 Olimpiad, albo lat 777 liczą. Era *Chrześciańſka* bierze początek od narodzenia Chry-

ſtuſa.

ſtuſa. Dawni Chrześcianie Alexandryiſcy używali rożnych erow, podług upodobania i zwyczaiu cywilnego w kraiu: Jako to Era *Actica*, od wygraney potyczki pod *Actium* przez Oktawiuſza Auguſta, ktorego imię podchlebſtwo wprowadziło nawet w roczny podział czaſu między mieſiące, zamiaſt Sextilis, nazywać poczęto Auguſtus, ſierpień; w ktorym mieſiącu toż zwycięſtwo naſtąpiło. Era Dyoklecyana albo era *Martyrum*, zaczęła rachunek ſwoy, od wſtąpienia na tron tegoż ceſarza; ta naſtąpiła na mieyſce ery Aktyckiey, ktorey odtąd przeſtano używać. Chrześcianie w Egipcie i Abiſſynach mięſzkaiący, znaczyli tą erą piſma ſwoie. Dopiero w ſzoſtym wieku używać poczęli Chrześcianie w powſzechności ery Chrześciańſkiey, ktorą potym nazywano erą vulgata; przychylaiąc ſię dawniey w znaczeniu czaſu do zwyczaiow kraiu, w iakim ſię znaydowali. Era albo *Hegira*, należy do chronologii Tureckiey, o czym patrz pod oſobnym nazwiſkiem Hegira. Dla zabieżenia fałſzom, albo iak nazywamy fabrykacyom w aktach publicznych, dyplomatach, przywileiach &c. wprowadzili zwyczay nayprzod papieże, a potym monarchowie i rządzcy udzielni, pomnażać gatunki czaſu, w ktorym takowe acta podpiſywali; i tak, procz roku przypadaiącego z ery Chrześciańſkiey, kładli rok ſwego rządu, indykcye &c. ażeby ſfabrykowane iedno, z pozoſtałych mogło być docieczone, i przekonane o fałſz. Znayduiemy i w dawnych dyplomatach Polſkich, iako też w Słowiańſkim nawet ięzyku, wychodzące nadania, w ktorych procz roku, ſą położone indykcye Rzymſkie. Indykcya zamyka w ſobie lat 15, albo trzy *Luſtra*, każde Luſtrum rachuie lat 5. Lubo nie maſz pewności o początku pierwſzey w gatunku chronologicznym indykcyi, zdało ſię iednak położyć arbitralnie początek iey, trzy lata przed narodzeniem Chryſtuſa. Chcąc tedy naprzykład wiedzieć co za indykcya przypada na rok 1780, to ieſt, ktory rok z liczby 15 indykcyą zamykaiącey przypada, taki ſtanowię rachunek: przydaię do lat ery poſpolitey, to ieſt: do 1780 lat 3 mniemanego początku indykcyi, z czego wypada mi ſumma 1783. Tę ſummę dywiduię na indykcyą, to ieſt: przez 15, zoſtanie mi tedy ultra integra $\frac{1}{15}$, więc piſzę na dyplomacie: Indictione decima tertia. Gdyby nie zoſtawała żadna frakcya, piſze ſię: indictione *decima quinta*.

ERA-

Eranarcha, tak ſię u Grekow nazywał urzędnik, maiący ſtaranie o iałmużnach publicznych i opatrzeniu ubogich obywatelow, lub przychodniow.

Erato, iedna z dziewiąciu Muzow; do niey należały rytmy lyryczne.

Eratostrates, albo Eroſtrates, człowiek znikomy, chcąc po ſobie wiekopomną pamięć zoſtawić, nieroſtropną uwiedziony żądzą, wſpaniały w Efezie kościoł Dyany ſpalił, roku przed narodzeniem pańſkim 356. Noc ta była dwoiako fatalna Grecyi: w niey ſię albowiem Alexander wielki urodził.

Erazm (Ciołek), biſkup Płocki, od Alexandra i Zygmunta I. krolow Polſkich do wielu znakomitych negocyacyi zażywany bywał. Senator czuły, biſkup przykładny. Dyecezyą przykładnie rządził. W bibliotece publiczney Warſzawſkiey znayduią ſię manuſkrypta iego, z tym tytułem: Reverendi patris Eraſmi epiſcopi Plocenſis ſereniſſimorum principum Alexandri & Sigismundi regum Poloniæ ad pontifices, & cæſares Romanos, oratoris epiſtolæ ad ſer. princip. dominos ſuos in legationibus ſcriptæ.

Erazm (Stella), piſał xięgi de Boruſſiæ antiquitatibus. Baſileæ 1518.

Erazm (Deſiderius Rotterodamus), ſławny nauką i wydanemi xięgami; urodził ſię 28 Października roku 1467. O rodzicach iego, iakiego byli ſtanu, pewności nie maſz, wieść iednak poſpolita czyni go płodem nieprawego łoża. W ſiedmnaſtym roku wieku ſwego wſtąpił do zakonu kanonikow regularnych świętego Auguſtyna, nie długo iednak w tym zgromadzeniu przemieſzkał. Dalſzy przeciąg życia przepędził w rożnych mieyſcach; nakoniec w Bazylei oſiadł, i tam życia dokonał: 12 Lipca roku 1536, wieku 69, xięgi iego zebrane w IX. tomach *in folio* przez Frobena, wyſzły z druku w Bazylei roku 1540. Burigni Akademik Paryſki, piſarz temi czaſy życia Erazma, wyraża, iż biblioteka tego wielkiego męża doſtała ſię po iego śmierci Janowi Łaſkiemu, i kładzie na dowod punkt teſtamentu Erazma, iako też i kontrakt przedaży, z kwitem zapłaconey zupełney ſummy. Kontrakt ten był takowy: *Eraſmus Rotterodamus bibliothecam meam univerſam vendidi clariſſimo Poloniæ baroni Joanni à Laſco 300 coronatis aureis, hac lege, ut, quoad vixero, uſus librorum, ex amicitiæ jure, ſit illi mecum communis, proprietas tota penes illum ſit perpetua: quod jus, tranſibit etiam in illius hæredes, ſi (quod Deus avertat) contingat illum prius ex hu-*

ma-

manis decedere. Interim indicem librorum, velut arrabonem traditionis habet. Quidquid interim accreverit, & hoc illius erit, nisi ſiquos codices manuſcriptos magnô pretiô contigerit emere. In his ex utriusque conſenſu fiet moderatio novi contractus duntaxat, quod attinebit ad illam acceſſionem. In cujus rei fidem, dictus Eraſmus hoc chirographum mea manu deſcripſi, affixô peculiari annuli mei ſignô, termino, annô 1525, duodecimô Calend. Julias. Dimidium pretii numeratum eſt, Baſileæ 1525. Alterum pretii dimidium poſtridie D. Martini, annô Domini 1536 perſolutum eſt. Bonifacius Amerbachius nuncupatus incomparabilis D. Eraſmi Rotterodami hæres mea manu atteſtor. Et ego Joannes à Laſco prædicta manus meæ ſubſcriptione fateor eſſe vera.

Xięgi od Erazma piſane ſą naſtępuiące: De copia verborum & rerum lib. II. — Theodori Gazæ grammatices lib. II. — Syntaxis. — Ex Luciano verſa. — Eraſmi declamatio, Lucianæ reſpondens. — De ratione conſcribendi epiſtolas. — De pueris ſtatim ac liberaliter inſtituendis. — De ratione ſtudii. — De laude medicinæ. — Libanii aliquot declamationes verſæ. — Similium liber unus. — Colloquiorum liber. — De recta Latini Græcique ſermonis pronuntiatione. — Ciceronianus, ſivè de optimo dicendi genere. — De civilitate morum puerilium. — Galeni quædam Latinè verſa. — Epitome in elegantias Laur: Vallæ. — Euripidis Hecuba & Iphigenia verſibûs Latinis reddita. — In nucem Ovidii commentarius. — Epigrammata. — Adagiorum opus, in quo explicata proverbia. — Epiſtolæ. — Ex Plutarcho verſa. — Apophtegmatum libri VIII. — Stultitiæ laus. — Ad Philippum Burgundiæ principem panegiricus. — Ad eundem carmen gratulatorium. — Inſtitutio principis Chriſtiani. — Iſocratis oratio ad Nicoclem regem Lat. verſa. — Declamatio de morte, ſive conſolatio ad patrem, filii obitu afflictum. — Declamatiuncula nomine epiſcopi. — Querela pacis undique gentium ejectæ. — Xenephontis Hiſt. Lat. verſ. — Precatio ad D. Jeſum pro pace eccleſiæ. — Lingua ſive de linguæ uſu atque abuſu. — De ſenectutis incommodis carmen. — Enchiridion militis Chriſtiani. — Oratio de virtute amplectenda. — Ratio veræ theologiæ. — Paraclesis ſive hortatio ad philoſophiæ Chriſtianæ ſtudium. — Exomologeſis ſive modus confitendi. — Enarratio pſalm: I. & II. — Paraphraſis in pſalm. 3. — Concio in pſalm. XIV. — De puritate eccleſiæ Chriſti. — Enarratio in pſalm. XXIII. — Enarratio in pſalm. XXXIV. & XXXIX. — De bello Turcis inferendo conſultatio. — De amabili eccleſiæ concordia. — Concio in pſalm. 86. — De magnitudine miſericordiarum Domini concio. — Virginis & martyris comparatio. — Concio de puero Jeſu. — Epiſtola conſolatoria ad virgines ſacras. — Chriſtiani matrimonii inſtitutio. — Vidua Chriſtiana. — Eccleſiaſtes, ſivè de ratione concionandi. — Modus orandi Deum. — Symbolum, ſivè catechiſmus. — Precationes. — Precatio Dominica digeſta in VII. partes juxta dies totidem. — Pæan virgini matri. — Obſecratio ad virginem Mariam in rebus diverſis. — De contemptu mundi. — De tædio & pavore Chriſti diſputatio. — Ode de puero Jeſu. — Hymni. Liturgia Virg. Lauretanæ. — Expoſtulatio Jeſu cum homine pereunte. — Carmen votivum, Genevæ. — Commentarius in Prudentii Hymnos. — Chriſtiani hominis inſtitutum. — Epitaphia in Odiliam. — Novum teſtamentum, ex Græco ejus verſione, editione, & cum ejus annotationibus. — Paraphraſis novi teſtamenti. — Ex ſancto Joanne Chryſoſtomo verſa. — Ex SS. Athanaſio, Baſilio, & Origene. — De pace & diſcordia contra factioſos. — Oratio in funere Berthæ de Neien. — Carmina varia. — Epiſtola apologetica ad Mart. Dorpium. — Apologia. — Ad Jacobi Lathomi dialogum, de tribus lingvis, & ratione ſtudii theologici. — Ad Joannem Attenſem pro declamatione matrimonii. — Apologia de: *in principio erat ſermo.* — Apologia ad notationes Edvardi Lei. — Apologia ad Jac. Stunicam. — Adverſus Sanctium Caranzam. — In Natalem Bedam. — Adverſus debacchationes Petri Sutoris. — Ad Antopologiam reſponſio. — Appendix de ſcriptis Jodoci Clitovei. — Declamationes adverſus cenſuram theologorum Pariſienſium. — Apologiæ ad varios. — De libero arbitrio Diatribe. — Hyperaſpites diatribe adverſus ſervum arbitrium martini Lutheri. — Adverſus epiſtolam ejusdem, præſtigiarum libelli cujusdam detectio. — Contra pſeudo-evangelicos. — Ad fratres Germaniæ inferioris. — Spongia adverſus Ulr. Hutter. — Anti-barbarorum. — Adverſus Græculos. — Reſp. ad Petri Curſii defenſionem. — Epiſt. de termini ſui inſcriptione. — Epiſtola ad Henricum Ducem.

Eretrici, fekra filozofow, ktorey herfztem był Menodemus. Nazwifko fwoie wzięła od miafta Eretry, gdzie fundator fzkołę otworzył. W umyśle i poznawaniu prawdy, cały fundament fzczęśliwości ludzkiey kładli.

Erfort albo Erfurt ftołeczne miafto Turyngii, należy do elektoratu Moguntfkiego.

Ericina, przydomek Wenery, na pamiątkę fławney bałwochwalnicy, ktorą miała w mieście Sycylii Eryx.

Eridanus, dawne nazwifko rzeki Włofkiey Po. Wirgiliufz ią krolem rzek nazywa: *fluviorum rex Eridanus.*

Ermensul, albo Irmenful, bożyfzcze dawnych Saxonow; miał bałwochwalnicę fwoią na gorze Eresburg, ktorą teraz Stadtberg zowią. Wiele pifarzow fą tego zdania, iż to był Mars, bożek woyny. Karol wielki cefarz i bałwana i bałwochwalnicę zburzyć kazał.

Erotidia, tak fię w ftarożytności naywała uroczyftość, na cześć Kupidyna, fyna Wenery, bożka miłości.

Erithrea Sibilla, według ftarożytney tradycyi, przepowiedziała Grekom woynę Troiańfką. Nazwifko iey pofzło od Erytrei miafta Jonii, gdzie przemiefzkiwała zwyczaynie.

Erytreum mare, dawne nazwifko morza czerwonego.

Eschylus, poeta, autor, według świadectwa tamtego wieku pifarzow, 97 tragedyi; rodem był z Eleuzyny, miafta należącego do Aten. On pierwfzy drammatyczne dzieła wniofł, i dał im tę formę, iaka przynależała reprezentacyi dzieł znacznych. Przez czas długi korzyftał z fławy fwoiey, umartwiony nakoniec, iż Sophoklefa nad niego przekładano, udał fię do Sycylii, i tamże życia dokonał, maiąc lat 69. Z liczby tragedyi, ktore pifał, fiedm tylko do wiadomości wiekow nafzych dofzły.

Eschynes, fławny orator Grecki, z Demoftenefem częfte miał fpory, i godzien był z nim chodzić w porownanie, lubo poślednieyfzy w kunfzcie. Są niektore iego mowy, nayznamienitfza przeciw Demoftenefowi de corona. Wyniofłfzy fię z Aten, umarł na wyfpie Rhodus, czyli Samos (iak niektorzy twierdzą) żył lat 75.

Esdras, fyn Sarai, naywyżfzy kapłan; lud Izraelfki z niewoli Babilońfkiey wyprowadził, kościoł i mury miafta Jerozolimy z ruin podniofł. Są xięgi pifma świętego pod iego imieniem.

Eskulapiusz, fyn Appollina i Nimfy Coronis, bożek lekarzow; czczony był nayuroczyftfzemi obrządki w Epidaurze.

Eskuryal, o fześć mil od Madrytu, wfpaniały klafztor Jeronimianow, od Filipa II. krola Hifzpańfkiego niezmiernym kofztem zbudowany. Ciała krolow Hifzpańfkich tam, w wfpaniałym grobie złożone fą. Przy tymże klafztorze ieft pałac obfzerny, gdzie niekiedy krolowie Hifzpańfcy miefzkać zwykli.

Espen (Van), kanonifta fławny; umarł w Hollandyi, roku 1728, wieku 83: xięgi od niego napifane, fą naftępuiące: Jus ecclefiafticum univerfum. — De peculiaritate & fimonia. — De officiis canonicorum. — Tractatus hiftorico-canonicus in canones. — De cenfuris. — De promulgatione legum ecclefiafticarum. — De recurfu ad principem. — Vindiciæ refolutionis doctorum Lovanienfium pro ecclefia Ultraiectenfi. — Commentarius in canones juris veteris ac novi.

Esquilinus mons, iedna z fiedmiu gor Rzymfkich.

Esrahitowie, fekta filozofow Mahometańfkich, utrzymuiących naukę Platona.

Esseda albo effedum, powoz woienny u dawnych Belgow i innych narodow; ci, ktorzy tych wozow używali, nazwani byli effedarii.

Esseni albo Effenfes, fektarze w religii Zydowfkiey, żyiąc bezżennie brzydzili fię wfzelkiemi rofkofzami, wygody nawet zwyczayne mienili być wyftępkiem przeciw wftrzemięźliwości. Jozef w hiftoryi Zydowfkiey dokładnie ich naukę i fpofob życia opifał.

Essex, prowincya kroleftwa Angielfkiego, maiąca tytuł hrabftwa; nim był zafzczycony fławny Robert Dévéreux, ktory w naywyżfzey u Elżbiety krolowy zoftaiąc łafce, fatalną śmiercią życie fzczęśliwe zakończył.

Est, familia fławna we Włofzech, nazwifko wzięła od miafta tak fię zowiącego. Dotąd xięftwo Modeny pofiada, niegdyś byli panami Ferraryi. Familia Brunświcka ieft dzielnicą tego znakomitego domu.

Est, nazwifko w geografii punktu iednego z kardynalnych horyzontu, wfchod znacząca.

Esther, z pokolenia Beniamina, małżonka Affwera krola Perfow, lud Izraelfki od zapalczywości Amana, a przeto od zguby oczywiftey uwolniła. Pamiątkę tey pożądaney okoliczności, lud Zydowfki dotąd z wefelem obchodzi w uroczyftości zwaney Purym, 14 dnia, miefiąca Adal.

Estiæi, narod dawney Sarmacyi Europeyfkiey; ofiadali kraie między

dzy Wisłą, Dźwiną aż do granic Finlandii. Dzielili się na rożne w szczególności hordy, pod rozmaitemi nazwiskami. Z tych Estyi przez się zwani, mieli osady swoie w częściach Litwy. Ombrones na Zmudzi, Scyrrhæ w Kurlandyi i Semigallii, Hirrhæ w Esthonii. O Estyiczykach wspomina Tacyt, iż mieli siedliska nad brzegami morza Swewii albo Baltyckiego, i handlowali bursztynem, ktory zwali *Gles*.

Estius (Gwilhelm), sławny theolog, i kontrowersista; umarł roku 1613, wieku 70. Są w druku xięgi iego: Commentarius in omnes B. Pauli apostoli epistolas — Commentarius in librum sententiarum Petri Lombardi. — Annotationes in præcipua ac difficiliora scripturæ loca. — Martyrium Edmundi Campiani. — Historia martyrum Gorcomiensium. — Contra avaritiam.

Estonia, prowincya państwa Moskiewskiego, graniczy z Ingryą i Inflantami.

Estotzland, kray w Ameryce pułnocney za Kanadą.

Estremadura, prowincya krolestwa Hiszpańskiego, niegdyś przyłączona do Kastylii.

Estremadura, prowincya krolestwa Portugalskiego, dzieli się na pięć powiatow. W żyznych kraiu tego gruntach, przywiezione z Indyi, pomarańczowe szczepy, naypierwsze w Europie weszły.

Esus, bożyszcze dawnych narodow Gallii. Dawali mu na ofiary niewolnikow i bydlęta nieprzyiaciołom zabrane.

Eternitas, wieczność; czczona była w pogaństwie, ktorzy iey posąg wystawiali w postaci niewieściey, z słońcem i miesiącem w rękach.

Etheca, w architekturze, znaczy przysionek, iakich w starożytności przy gmachach wielkich używano. Jeronim święty tłumacząc rozdział XLI. Ezechiela, gdzie o Ethekach wzmianka, tak pisze: *Ethecas Romæ appellant solaria, de cænaculorum parietibus eminentia, sive Mæniana, ab eo, qui primus invenit.*

Ethica, część filozofii, zawieraiąca w sobie naukę obyczayności.

Ethices, narod dawney Grecyi w gorach Epiru, między Tessalią i Macedonią.

Ethiologia, termin lekarskiego kunsztu, znaczy naukę o powszechnych chorob przyczynach traktuiącą.

Ethiopia, kray wielki w Afryce; graniczy na połnoc z Egiptem i Nubią, ma na wschod czerwone morze, od południa Kafreryą, od zachodu Kongo. Dzieli się Ethiopia na wyższą i niższą. Zawiera w sobie wiele państw rozmaitych, i narodow, właściwe maiących zwyczaie i prawa. Kray ten w proporcyi niezmierney obszerności swoiey, nie iest ludny, ani żyzny, dla zbytnich upałow. Nayznamienitsze Afryki rzeki: Nil i Niger, w Ethiopii maią swoie źrzodła. Historya dawnego Egiptu, czyni wzmiankę o krolach Ethiopii, prowadzili częste woyny z Egipcyany, i zawoiowali byli część ich kraiu. O Abissynach i ich państwie, ktore iest także częścią Ethiopii, iest wzmianka pod literą A.

Ethna, albo Gibel, sławna gora Sycylii, wyrzucaiąca z siebie ogień. Sławnieysza była w starożytności od Wezuwiusza, teraz iednak mniey od niego szkodliwa, zdaie się nieco w pożarze swoim ustawać.

Ethnophromes, kacerze VII. wieku; łączyli obowiązki Chrześciańskie, z zabobonami bałwochwalcow.

Ethopea, figura krasomowska, zawisła na wyobrażeniu umysłu, i obyczaiow ludzkich: ztąd ią Quintilian zowie: *Imitatio morum alienorum.* Kiedy zaś orator powierzchowną człowieka postać oznacza, na ten czas, ten krasomowstwa wyraz nazywa się: *Prosographia.*

Etolia, prowincya Grecyi dawney, między Akarnanią i Epirem. Miasta iey przednieysze były: Chalcis, Aratea, Olena i Kalidon. Niegdyś ten kray miał własnych swoich krolow. Byli potym wolnemi, i na wzor innych narodow Grecyi, Etolia była Rzecząpospolitą, ktorey naywyższe rządy trzymał senat, zwany Panetolium; nakoniec po rożnych odmianach, stali się łupem przemożności Rzymskiey.

Etruria, nazwisko dawne kraiu Włoskiego, ktory się teraz Toskanią nazywa. Miał ten kray niegdyś własnych monarchow: między innemi sławny w historyi Rzymskiey Porsenna.

Etymologia, Grecki wyraz znaczący źrzodło, z ktorego słowo, lub nazwisko rzeczy pochodzi.

Eubages, nazwisko pewnych kapłanow u dawnych Celtow. Twierdzą niektorzy pisarze, iż byli Druidami, ale rożnili się niektoremi obrządki.

Eubalides, filozof sekty Megaryckiey, autor sophismatow trudnych, między ktoremi o kłamstwie było takowe: *Si dicis te mentiri, verumque dicis, mentiris; dicis autem te mentiri, verumque dicis, igitur mentiris.*

Eubea, wyspa morza Egeyskiego, zwała się dawniey Abantis. Miała niegdyś krolow własnych, Ateńczykowie potym ten kray posiedli;

ſiedli; należała poźniey i do krolow Macedońſkich. Teraz ſię ta wyſpa nazywa Negrepont, i ieſt pod władzą Turecką.

Eucharistia, ſakrament ciała i krwie Jezuſa Chryſtuſa ſyna bożego, pod oſobami chleba i wina.

Euchologium, xięga albo rytuał w kościele Greckim.

Eugeniusz (święty), papież, dwa roki i ośm mieſięcy rządził kościołem; umarł roku 657.

Eugeniusz II. papież Rzymianin, pokorą, wſtrzemięźliwością i nauką znakomity; poſtanowił, aby przy obieraniu papieżow poſłowie ceſarſcy znaydowali ſię; umarł roku 827.

Eugeniusz III. papież, zwany przedtym Piotr Bernardus, zakonu Cyſterſow, uczeń S. Bernarda. Wiele miał do czynienia z Rzymianami uſtawicznie buntuiącemi ſię przeciw niemu, iakoż dla tey przyczyny do Francyi udać ſię muſiał, gdzie więcey iak rok przemieſzkał. Bernard święty do niego piſał xięgi Conſiderationum; umarł R. 1153, w lat ośm po ſwoim obraniu.

Eugeniusz IV. papież, Wenet, po śmierci Marcina V. wſtąpił na ſtolicę Rzymſką. Z oycami zboru Bazyleyſkiego wielkie miał zatargi, ktore do tego punktu przyſzły, iż zgromadzone tam duchowieńſtwo, obrało papieżem Amedeuſza xiążęcia Sabaudzkiego, pod imieniem Felixa V. Przenioſł zatym Eugeniuſz zbor powſzechny do Florencyi i tam w przytomności Jana Paleologa ceſarza, unia kościoła Greckiego uſtanowiona, i kreowani kardynałami Beſſaryon i Izydor metropolita Kiiowſki; umarł roku 1147, wieku 64, rządził kościołem lat 16.

Eugeniusz, z xiążąt Sabaudzkich, naywyżſzy wodz woyſk ceſarſkich, ieden z naycelnieyſzych bohatyrow teraźnieyſzego wieku; umarł w Wiedniu roku 1736, wieku 73.

Eulogia, w kościele Greckim, wyobrażenie uczt poſpolitych pierwſzych Chrześcian; reſzta chleba ku ofierze zażytego rozdaie ſię, tę reſztę Ruś Słowiańſka poſpolicie proſkurami nazywa.

Euphrates, rzeka Azyi, według piſma świętego, źrzodło iey wytryſkało w Raiu.

Euripides, ſławny poeta Grecki; niektore z iego tragedyi do wiadomości teraźnieyſzych wiekow doſzły, i wytwornością ſwoią uſprawiedliwiaią wielkość ſławy autora; umarł maiąc lat 75.

Euripus, przy cieśninie wyſpy Negrepontu; uyście morſkie w zakrętach ſwoich rozlicznych niedoścignione. Według baieczney powieści niektorych piſarzow, Aryſtoteles nie mogąc go poiąć, z roſpaczy weń ſkoczył. Tymże nazwiſkiem w Sparcie mianowane były kanały, otaczaiące mieyſce, gdzie ſię młodź ćwiczyła w biegu i ſzermierſtwie.

Europa, część naymnieyſza, ale teraźnieyſzemi czaſy nayznakomitſza świata, podział iey na rożne pańſtwa, pod oſobnemi artykułami wypiſany ieſt. O etymologii nazwiſka iey, wielorakie ſą zdania. Twierdzą niektorzy, iż ſłowo Europa, pochodzi z ięzyka Fenicyanow, twarz białą nazywaiących *Urappa*. Mitologia nazwiſko tey części świata, od nimfy Europy, przez Jowiſza w poſtaci bydlęcey porwaney, kładzie.

Eurotas, rzeka Peloponezu, tym ſławna, że płynęła pod Spartą miaſtem ſtołecznym Lacedemonii. Seneka o niey mowi: *Spartam Eurotas amnis circumfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam.* Dziś ta rzeka nazywa ſię Vaſilipotamos.

Euterpe, iedna z dziewięciu muzow; iey przypiſuią wydoſkonalenie inſtrumentow muzycznych dętych; czynią ią także wynalezcą tragedyi.

Eutiches, opat mnichow w Konſtantynopolu, herſzt kacerzow ſprzeciwiaiących ſię naturze ludzkiey Jezuſa Chryſtuſa ſyna bożego.

Eutichianus, papież, rządził kościołem po śmierci Felixa I. otrzymał koronę męczeńſką roku 283, ſiedział na ſtolicy Piotra świętego lat 8, mieſięcy 6, dni 4.

Eutropius (Flavius), żył za czaſow Juliana i Jowiniana ceſarzow, rodem był z Gallii; doſtawſzy ſię do Rzymu znamienite urzędy piaſtował i był uczczony tytułem clariſſimi, ktory ſię poſpolicie ſenatorom dawał; napiſał krotkie zebranie dzieiow Rzymſkich.

Euxinus pontus, nazwiſko w ſtarożytności morza czarnego.

Euzebiusz, biſkup Cezarei, wielkiemi przymiotami i nauką zaſzczycony; te iednak przyćmił ſuſpicyą przywiązania do autorow ſekty Aryańſkiey, lubo concilium Niceńſkie podpiſał, i z ſiebie nie twierdził błędow tego kacerſtwa. Piſał rożne xięgi, nayznakomitſza: Hiſtorya Kościelna.

Ewa, małżonka Adama, matka rodzaiu ludzkiego, zwiedziona podeyściem węża, Adama do ſpołeczeńſtwa przeſtępſtwa ſwoiego przywiodła. O czaſie iey śmierci piſmo święte wzmianki nie czyni.

Ewagryusz, piſarz dzieiow kościelnych, żył za czaſow Juſtyniana ceſarza wſchodniego. Hiſtorya iego na ſześć xiąg ieſt rozdzielona; zaczyna ſię zaś od tey pory, na kto-

ktorey Theodoret i Sokrates, dzieie kościelne zakończyli.

Ewaluacya, szacunek rzeczy, według iey prawdziwey wartości.

Ewangelia: z Greckiego nowina albo pożądana wiadomość; tytuł czterech xiążek nowego testamentu, zawieraiących w sobie historyą życia Jezusa Chrystusa zbawiciela świata i iego nauki. Ewangelii pisarze są: Mateusz, Marek, Łukasz i Jan. Pod tymże tytułem wyszło wiele xiąg baiecznych, ktore kościoł boży potępił, i w liczbę pism wiary niegodnych włożył; te są: Ewangelia Hebrayska. — Ewangelia według powieści Nazareyczykow. — Ewangelia dwunastu apostołow. — Ewangelia świętego Piotra. — Ewangelia Egipska. — Ewangelia życia nayświętszey Maryi panny. — Ewangelia świętego Jakuba apostoła w ięzykach Greckim i Łacińskim. — Ewangelia dziecińśtwa Chrystusowego. — Ewangelia świętego Tomasza apostoła. — Ewangelia Nikodema. — Ewangelia przedwieczna. — Swiętego Andrzeia. — S. Bartłomieia. — Appelli. — Bazylida. — Cerynthа. — Ebionitow. — Enkratytow. — Ewy. — Gnostykow. — Marcyona, pod tytułem świętego Pawła. — Pytania i odpowiedzi nayświętszey Maryi panny. — Xięgi urodzenia Chrystusowego. — Ewangelia S. Jana, albo o zeyściu nayświętszey Maryi panny. — Swiętego Macieia. — Ewangelia doskonałości. — Symoneyczykow. — Syryakow. — Tacyusza. — Swiętego Judy-Tadeusza apostoła. — Walentyna. — Pod tytułem: Ewangelia prawdy. — Ewangelia życia albo Boga żyiącego. — Swiętego Filippa apostoła. — Swiętego Barnaby. — Swiętego Jakuba większego. — Judasza Iskaryoty. — Leucyusza. — Seleuka. — Lucyana. — Hesychiusza. Obszernie w tey materyi, pisał Fabrycyusz, w xiędze, ktorey tytuł: *Codex Apocryphus novi testamenti.*

Ewaryst (święty), papież, następca Klemensa świętego, za czasow cesarza Hadryana męczeńską koronę otrzymał.

Ewikcya, termin prawa, osobliwie w prawodawstwie Polskim używany, toż samo znaczy co gwarancya albo ubespieczenie. Powszechny prawa przepis, takową oznacza regułę względem ewikcyi: *Quem de evictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio.* Szczegulnie biorąc prawo narodu Polskiego, ewikcya, znaczy zaręczenie przedawcy, za pewność dziedzictwa maiętności przedaiącey się. Pod tenże rygor ewikcyi podciągaią się summy posagowe, wyderkaffy. Summy ewikcyine między długami, naypierwsze mieysce trzymać zwykły.

Evocatio, w prawie Polskim, znaczy wyprowadzenie strony zapozwaney do sądu iey nieprzyzwoitego, albo extra provinciam; dla czego tak pozwany dopomina się na powodzcę pœnas evocationis.

Evohe, okrzyk w obrządkach Bachusa znaczy: *Euge fili.*

Ewolucya, w trybie woyskowym, termin znaczący sposob rozmaitego szykowania i obrotow żołnierstwa.

Exaggeratio, figura krasomowska, powiększaiąca rzecz dla wzruszenia passyi.

Exarcha, tytuł namiestnikow cesarzow wschodnich w państwach Włoskich. W hierarchii duchowney używany bywał niekiedy i znaczył arcybiskupa albo prymasa.

Exauctoramentum, w woysku Rzymskim wyswobodzenie od żołnierstwa, po dwudziesto-letniey służbie.

Excellentia, niegdyś ten tytuł monarchom służył, teraz celnieyszym urzędnikom państwa, i uprzywileiowanych familii następcom właściwy iest. W Polskim tłumaczeniu, znaczy: Jaśnie wielmożność.

Exceptio, termin prawny znaczy uwolnienie z przepisow prawnych.

Excommunicatio, klątwa, obrządek kościelnego prawa, wyłączaiący przestępcę z społeczności wiernych.

Executio decreti, termin prawny, oznacza wykonanie przez urzędnika wyrokow sądu.

Exegesis, tłumaczenie słow iednych przez drugie.

Exemptio, termin prawny, znaczy w powszechności przywiley uwalniaiący od obowiązku przykazanego.

Exergam, słowo, napis wyryty na numizmatach, lub pieniądzach.

Exhedra, mieysca w łaźniach publicznych u Rzymian i Grekow, gdzie się schodzili obywatele, dla spolney rozmowy.

Existentia, termin metafizyki, znaczący iestestwo, czyli bytność.

Exodus, w porządku xiąg Moyżeszowych druga, po Hebraysku nazwana: Weelle-shemoth. Opisuie historyą życia Moyżesza, wyiście z niewoli Egipskiey Izraelitow, i zawiera w sobie ogułem historyi ludu bożego lat 145.

Exomologesis, termin Grecki, znaczy w powszechności pokutę, w szczegulności spowiedź.

Exorbitancya, w prawie Polskim, znaczy przestępstwo przeciw stanowi publicznemu. W roku 1669

był feym exorbitantiarum, na ktorym ftarano fię przywrocić do dawnego trybu, co z kluby należytey wypadło.

Experimentum, termin prawny według wyrazow ftatutu Litewfkiego. Rofpieranie fię, fpofob rofkazu fądowego, aby ftronę zwłoczącą przymufić do ftawania u fądu, i to ieft pierwfze acceffořium.

Expiatio, obrządek religii, maiący za cel oczyścienie z wyftępku, lub zmazy.

Expleiatio, termin prawa Polfkiego, pofpolicie mianowany wykoczołowanie, to ieft odmowienie poddanego z cudzey włości.

Expulsio, termin prawny, znaczy według wyrazu ftatutu Litewfkiego, gwałtowne z dobr wypędzenie.

Extasis, według teologii znaczy, doczefne dufzy z więzow ciała uwolnienie, w ktorym bez poprzedzaiącey śmierci, zafila fię ftodyczą niebiefkich rofkofzy, albo przyfzłość ma fobie obiawioną. W ięzyku Polfkim ftan takowy pofpolicie nazywa fię: zachwyceniem.

Extrakt, albo iak ftatut Litewfki opiewa: *Vidimus*, tranzakcya z protokułu kancellaryi autentycznie wyięta, to ieft z pieczęcią, korrektą i podpifem konfrontuiącego.

Extra-Vagantes, w prawie duchownym nazywaią fię konftytucye papieżow poźnieyfze, od tych, ktore Klementinami zowią. Przyczyna tego nazwifka, iż fą quafi vagantes extra corpus juris.

Eyśmont (Jan), przełożył na Polfki ięzyk Karolomachią albo zwycięftwo Zygmunta III. krola Polfkiego nad Karolem xiążęciem Sudermanii, otrzymane pod Kircholmem. Dzieło to Łacińfkim ięzykiem napifane ieft przez Wawrzyńca Boiera Jezuitę, w Wilnie roku 1610.

Eyzenach, miafto ftołeczne xięftwa tegoż nazwifka; należy do dzielnicy xiążąt domu Safkiego Weymar.

Ezau, fyn Izaaka i Rebeki, brat Jakuba patryarchy, upośledzony od brata w odebraniu błogofławieńftw od oyca, ktore mu iako ftarfzemu z prawa natury należały, taką powziął przeciw onemu nienawiść, iż fię przed zapalczywością iego chronić mufiał. Za powrotem iednak od Labana, przebłagał Jakub Ezawa, ktory w kraiu Idumei ofiadłfzy, i tam liczne potomftwo zoftawiwfzy żywota dokonał, roku od ftworzenia 2325, wieku 127. Wiele narodow od tego patryarchy pierwiaftki fwoie zaciągaią.

Eze-

Ezechiel, prorok, w niewolą Babilońfką zaprowadzony za czafow Jechoniafza krola, tamże przez lat dwadzieścia wyroki boże ludowi Izraelfkiemu głofił. Te w piśmie świętym fą pomiefzczone.

Ezop, w Frygii urodzony, lubo poftać zwierzchnią miał odrażaiącą, te iednak powierzchowne przywary, dofkonałością umyftu, i wyborem dowcipu obficie miał nadgrodzone. Niewolnikiem będąc u Xantha filozofa, iarzmo niewoli ftodkim fobie uczynił, gdy ferce pana zupełnie fobie pozyfkał. Przypowieści iego pełne były maxym wybornych, a w proftocie fwoiey fkarb prawey mądrości mieścić fię zdawał. Smierć tego wielkiego męża była gwałtowna, wyftanym albowiem będąc od Krezufa krola Lidyi do Delfow, od obywatelow tamteyfzych z fkały zrzuconym zoftał. Phædrus wierny iego naśladownik wyraża: iż Ateńczykowie ftawny mu po śmierci wyftawili pofąg, na wieczną pamiątkę nauki iego wyborney:

Æfopo ingentem ftatuam pofuêre Attici,
Servumque collocârunt æterna in bafi.
Patere honoris fcirent ut cuncti viam,
Nec generi tribui, fed virtuti gloriam.

F.

F, litera fzofta alfabetu Łacińfkiego, w Polfkim ofma, dla modyfikacyi liter ą, i ę. Terencyufz o tey literze twierdzi: F. litera *à Græco* ph. *recedit*, *lenis & hæbes fonus*. Polfki ięzyk tey litery częftokroć na mieyfce ph. zażywa. F. famo w dawnych napifach znaczy Fabius, Factum, Flamen, Filia &c. F. A. w nadgrobkach: Filio, Filiæ, amantiffimæ. F. C. Fieri curavit. F. D. Flamen Dialis, Fidei commiffum. F. R. Forum Romanum &c.

Fabaria, uroczyftość dawnych Rzymian, na cześć bogini zwaney Carna, małżonki Janufa, odprawowała fię pierwfzego dnia Czerwca.

Faber Bazyli, autor xięgi: Thefaurus eruditionis fcholafticæ. Są także w druku, iego: Collectanea de noviffimis & ftatu animarum fæparatarum. Zył około roku 1580.

Faber Dyonizy, pifał: proceffum juris Livonici roku 1538.

Fabianus, papież, wftąpił na ftolicę Piotra świętego po świętym

Ante-

Anteryuſzu. W czaſie prześladowania Decyuſzowego męczeńſką koronę otrzymał roku 250. Rządził kościołem lat 14 dni 5.

Fabius, Fabiuſzow familia iedna z naycelnieyſzych Rzeczypoſpolitey Rzymſkiey, wydała z ſiebie wielu mężow ſławnych i użytecznych oyczyznie. Jak była rozrodzona, nayznakomitſzym tego dowodem wyprawa przeciw Wejeńczykom roku Rzymſkiego 275, w ktorey 306 Fabiuſzow zginęło. Jeden pozoſtały z tey familii młodzieniec wſkrzeſił dom ſwoy, ktory przez kilka potym wiekow naypierwſze godności z ſławą piaſtował.

Fabius (Secundus Maximus Rullianus), ſławny woiownik: Etruſkow, Gallow, Samnitow, pokilkakrotnie zwyciężył. Rzadkim w oyczyznie ſwoiey przykładem, ſześć razy godność konſula piaſtował. Syt ſławy, w zgrzybiałey ſtarości życia dokończył.

Fabius (Quintus Maximus Verrucoſus), wielorakiemi zwycięſtwy ſławny, tym naybardziey, iż pierwſzy ſwoim zwłoczeniem, niezwyciężonego dotąd Annibala impet wſtrzymał, ztąd nazwany Cunctator, iż iak ieden z dawnych piſarzow twierdzi *cunctando reſtituit rem*; umarł w zgrzybiałey ſtarości roku Rzymſkiego 549, przed narodzeniem pańſkim 204.

Fabricatio, wyraz prawny oznaczaiący zfałſzowanie urzędownego aktu.

Fabrycyusz (Luſcinus), konſul Rzymſki wyſłany przeciw ſławnemu Pirruſowi krolowi Epiru, oſtrzegł nieprzyiaciela o zdradzie lekarza, ktory go chciał otruć. Liſt tego zacnego męża do Pirruſa, pełen ieſt ſentymentow cnoty i wſpaniałego umyſłu; umarł ten znamienity mąż, z żalem wſzyſtkich obywatelow, ktorych w wſtrzemięźliwości i męſtwie był przykładem.

Fabrycyusz (Piotr), Jezuita Tomaſza à Kempis o naśladowaniu Chryſtuſa xięgi na Polſki ięzyk przełożył, w Krakowie roku 1608.

Fabrycyusz (Jakub), autor xięgi, ktory tytuł: *Brevis relatio de religione Reformatorum, in Boruſſia*, Hannoviæ 1605.

Factum, termin prawny, znaczący opiſanie ſprawy uczynkowey.

Facultas, zgromadzenie oſob biegłych w iedney nauce; z tych ſzczegulnych zgromadzeń złożone ſą univerſitates.

Fadæ, Fatæ, Fatidicæ, tak ſię w narodach dawnych Gallow i Niemcow albo Teutonow, nazywały wieſzczki, według wyrazu piſarzow dawnych Rzymſkich.

Faenza, miaſteczko Romanii, w pańſtwach papieſkich ſławne, wynalaſkiem naczyń glinianych, ktore po-

poſpolicie farfurami zowiem, w Włoſkim zaś i Francuſkim ięzyku, noſzą nazwiſko miaſta tego, gdzie były wynalezione.

Falaryka, broń w dawnym trybie woiennym używana, nakſztałt ſpiſow. Lukan twierdzi, iż grot iey otoczony był materyałami ſpoſobnemi do zapalenia w ten czas, gdy z baliſtow do miaſt obleżonych rzucane bywały.

Falcidia lex, prawo tak nazwane u Rzymian na pamiątkę Falcydyuſza trybuna, ktory ie wnioſł. Przez nie, teſtament czyniący, trzema tylko częściami maiątku mogł dyſponować, czwarta przy dziedzicach zoſtawała. W Polſzcze to prawo ma mieyſce tam, gdzie prawo Chełmińſkie ieſt używane. Juxta Facilidiam legem, gdy długi przewyżſzaią maiętność dłużnego, takowy na ten czas czyni ſię między dłużnikami podział, iż każdy wedle proporcyi długu, mieści ſię w liczbie podzielney, i lubo z ſtratą, przecież cokolwiek korzyſta, gdyż zarowno wſzyſcy kredytorowie tracą. Przeciwnie w Polſzcze prawo *potioritatis* działa, bo tam ewikcyonalne ſummy pierwſze mieyſce trzymaią, daley idą nayſtarſze, naypoźnieyſze zaś ſpadaią z tablicy.

Falernum, powiat dawney Kampanii, prowincyi Włoſkiey, nie daleko Neapolu, ſławny niegdyś wybornym winem.

Falisci, narod dawnych Włoch, ktorego miaſto ſtołeczne *Falerya*. Gdy ie ſławny Kamillus obległ, a nauczyciel miaſta, pod pretextem przechadzki, dzieci mu obywatelow mieyſkich zdradnie wydał: odeſłał ie nazad, a obnażywſzy zdrayce, kazał uczniom, żeby go rozgami ſmagaiąc, do miaſta nazad wpędzili. Rozrzewnieni takowym ſpoſobem obywatele miaſta pokoy z Rzymianami zawarli.

Faliszowski (Krzyſztof), przełożył na Polſki ięzyk Floruſa xiąg IV. o początkach i dzieiach narodu Rzymſkiego, przydał: traktat o potędze Rzymian, w Krakowie roku 1646.

Falk albo Falck, rodem z Gdańſka, ſztycharz na miedzi. Jeſt iego pracy wiele portretow znamienitych mężow w Polſzcze.

Falcke, wydał xięgę w Niemieckim ięzyku, opiſanie miaſta Elbląga, roku 1567.

Fakirowie, rodzay mnichow albo derwiſzow w Indyach, ubóſtwo ściſle zachowuią, życie umartwione, i wſtrzemięźliwe prowadzą. Maią w niektorych mieyſcach domy, nakſztałt klaſztorow, w ktorych razem mieſzkaią, pod rządem przełożonego; po większey

iednak części włocęgą się bawią i z iałmużn żyią.

Familia, termin Łaciński, pospolicie używany bywał na oznaczenie osob od iednego przodka pochodzących, i noszących iednakowe nazwisko. Rozdział na familie u Rzymian był szczegulnieyszy, i znaczył dzielnice rozmaite iednego domu, zasiągaiąc pierwiastki od naydalszych przodkow; na ow czas albowiem roskrzewiona procedencya zwała się *Gens*. Takowym sposobem dom Klaudyuszow, *Gens Claudia*, zawierała w sobie dzielnice albo familie, ktore się od przydomkow mianowały *Calvi*, *Celeres*, *Scipiones*, *Flacci*. W Polszcze nazwiska pozostałe herbow, znaczą pierwszy szczep domow, dzielnice od włości etymologią nazwisk wzięły. Naprzykład Toporowie albo Toporczykowie od herbu, a od włości Tęczyna zwani Tęczyńscy, z Ossolina Ossolińscy &c.

Fanatici, nazywali się u pogan, à fano, kapłani ci, ktorzy wieszczby wydawali, w morderstwie zapamiętałym ciała swego. *Q. Cœlio Appollinari Fanatico de æde Bellonæ*. Cic. pro dom. C. 60.

Fanatismus, żarliwość nieprawa, przechodząca miarę, używaiąca gwałtowności pod pozorem religii.

Fannia lex, prawo u Rzymian przeciwko zbytkow w ucztach; wniesione było przez konsula Fanniusza.

Fanum, w starożytności nazwisko powszechne, gmachow czci bożyszcz poświęconych.

Fanus, u Fenicyan tak się nazywał bożek podrożnych.

Fasces, pęk rozg około drzewca toporowego uwiniony. Liktorowie rodzay woźnych i sług przednieyszych urzędnikow Rzymskich, nosili ie w ręku przed urzędnikami. Ze zaś ciż liktorowie byli exekutorami sentencyi kryminalnych, a według zwyczaiu Rzymskiego, winowaycy przed exekucyą, rozgami byli bici, ztąd poszedł formularz poprzedzaiący exekucyą: i *lictor, expedi virgas*. Na ow czas odwiązywał liktor pęk rozg od topora na smaganie winowaycy, toporem zaś głowę ucinał. Pierwszy Valerius Publicola w obecności ludu Rzymskiego, Fasces liktorom swoim zniżyć i na doł spuścić roskazał, według świadectwa Liwiusza: *Fasces maiestati populi Romani submisit*. Zwyczay ten od następcow iego był zawsze potym zachowany.

Fascinus, bożek u Rzymian. Mieli go za obrońcę od czarodzieystw i dla tey przyczyny wyobrażenia iego, a bardziey symbolum dzieciom na szyiach zawieszali.

Fasti, nazwisko kalendarza Rzymskiego, w ktorym koleyno według dni roku oznaczone były uroczystości, igrzyska, obrządki, święta. Dni także zwane były: *Fasti & nefasti dies*, to iest znaczył się dzień poświęcony albo niepoświęcony. Wszakże naywłaściwiey nazywały się dni *dies fasti* albo *nefesti* względem urzędu sądowego pretorow Rzymskich; tak *dies fastus* podług Warrona był dzień sądowy *quia jus fari licebat*. Owidyusz potwierdzać zda się tę etymologią. *Ille nefactus erit, per quem tria verba silentur; Fastus erit, per quem lege licebit: addico. Tria verba*, o ktorych tu Owidyusz, były formularzem obrządku prawnego pretorow sądzących: *Do*, *Dico*, *Addico*. Patrz *Kalendarz*. Nazwisko fasti używane także bywało, na oznaczenie opisu dzieiow, iako twierdzą Serwiusz, i Porfiryon: *Fasti sunt annales dierum, & rerum indices*.

Fastigium, ozdoba gmachow zwystawiania na szczycie posągow, świątnice bogow tym sposobem rożniły się od innych budynkow prywatnych lub publicznych.

Fatalia, termin prawny, znaczący wymiar czasu dochodzenia sądownie własności sobie należącey. Prawa nasze Fatalia łączą z preskrypcyą albo dawnością. Patrz *Zeglickiego Inwentarz*.

Fauces, w geografii dawney, tak mianowano padoły, albo ciasne przeprawy między gorami: Liwiusz wielokrotnie o nich czyni wzmiankę. Naysławnieysze w historyi: *Fauces Caudinæ*, gdzie Samnitowie nad Rzymianami pamiętne otrzymali zwycięstwo.

Fauna, bogini czczona osobliwszym sposobem od Rzymian, ktorzy iey przydomek nadali dobrey bogini, *Bona Dea*.

Fauni, bożyszcza pomnieysze leśne, mało się rożniły od Satyrow, na ich cześć odprawowały się u Rzymian igrzyska i uroczystości w miesiącu Lutym, zwały się *Faunalia*.

Faunteus (Wawrzyniec), pisał xięgę: De controversiis inter ordinem ecclesiasticum & secularem in Polonia roku 1592.

Faustyna, małżonka Antonina cesarza, (matka następuiącey) iey postać widzieć się daie na starożytnych pieniędzach z napisem: *mater magna*; umarła trzeciego roku panowania męża swoiego.

Faustyna, corka Antonina, i wyżey wspomnianey Faustyny, oddana była w małżeństwo Markowi Aureliuszowi cesarzowi, i ieżeli z iedney strony naywyższe panowa-

nie w poſagu mu przynioſła, niecprawemi obyczaiami toż ſamo panowanie uczyniła mu przykrym ciężarem. Cierpliwość tego ceſarza nieposlednim była mu ſtopniem doſtąpienia tytułu filozofa.

Favor, boſtwo u dawnych, a w teraźnieyſzych nawet wiekach nie przeſtało mieć ſwoich czcicielow. Sławny był obraz tego bożyſzcza malowany przez Apelleſa, podchlebſtwo ſzło z nim obok, bogactwa, honory, i dyſtynkcya, otaczały ie ze wſzyſtkich ſtron, zazdrość wſtępowała w iego ślady. Miało utaione ſkrzydła, zawiązane oczy, a ſzczęście ie wiodło.

Favorinus, filozof i kraſomowca żył za czaſow Adryana ceſarza. Aulus Gellius częſto o nim czyni wzmiankę, i z iego piſm wiemy, iż naywiękſzy miał guſt mowić o rzeczach niezwyczaynych. Piſał pochwałę febry kwartanny i Therſita, ktorego Homer naynikczemnieyſzym z ludzi mianował. Dyſſertacye Faworyna w Gelliuſzu ſą: O powinnościach ſędziow = Przeciw aſtrologii. = O obowiązku matek, żeby własnym pokarmem dzieci karmiły. = O Pindarze i Wirgiliuſzu.

Fayal, wyſpa oceanu Atlantyckiego, z tych ktore zowią *Acores*, należy do korony Portugalſkiey.

Fe, **Fo**, albo **Foe**, bałwan w Chinach; od niego bierze nazwiſko, ſekta tamże nader licznie rozkrzewiona.

Febris, bogini gorączki, była od Rzymian czczona, i miała ſwoią bałwochwalnicę w mieście.

Februa, bogini oczyścienia, miała ſwoie właściwe obrządki. Święta także na cześć tey bogini zwane były *Februa*, odprawowały ſię w Lutym, ktory mieſiąc ztąd nazwany ieſt *Februarius*.

Februarius (Luty), drugi mieſiąc roku naſzego, u Rzymian oſtatni. Etymologią tego mieſiąca Feſtus, takową kładzie: *Februarius menſis dictus, quod tum, id eſt extremo menſe anni populus februaretur, id eſt luſtraretur ac purgaretur*. Mieſiąc ten od Numy Pompiliuſza krola, przydany był do Kalendarza Romuluſowego. Ma zwyczaynie dni 28, w roku przybyſzowym 29.

Feciales, kapłani Rzymſcy poſtanowieni od Numy Pompiliuſza krola. Ich obowiązek był wypowiadać woynę imieniem ludu Rzymſkiego, co czynili w przytomności 3 świadkow, rzucaiąc grot w kray nieprzyiacielſki, i mowiąc umyślnie na to złożony formularz wypowiedzenia woyny. Gdy lud Rzymſki pokoy zawierał, przytomni byli temu obrządkowi *Feciales*, i rzucali przekleſtwo na wiarołomcow. Nayſtarſzy w ich zgromadzeniu zwał ſię: *Pater patratus*.

Fecunditas, bogini płodności, czczona od Rzymian; tym przydomkiem częſtokroć oznaczano Junonę.

Feierabend (Krzyſztof), piſał w Niemieckim ięzyku xięgę, o wiadomościach rozmaitych, i ſtarożytności miaſta Elbląga roku 1663.

Felicitas, bogini ſzczęścia, miała w Rzymie ſwoy przybytek.

Felix I. (święty), papież wſtąpił na ſtolicę Piotra świętego, po Dyonizyuſzu świętym, piſał na przeciw błędom Sabelliuſza i Pawła z Samoſatu, otrzymał koronę męczeńſką 30 Maia roku pańſkiego 275 papieſtwa 5.

Felix II. papież, edykt Zenona ceſarza Greckiego, iako błędow pełny, potępił. Akacyuſza patryarchę Konſtantynopolitańſkiego, z urzędu złożył; umarł roku 492, rządził kościołem lat 9, mieſięcy 2, dni 19.

Felix III. papież obrany R. 526 prześladowanie Alaryka krola Gothow cierpliwą ſwoią łagodnością uśmierzył; umarł roku 529 w lat trzy, mieſiąc ieden, dni ośmnaście, po ſwoim obraniu. Tegoż nazwiſka było dwoch antypapow.

Felix, archidyakon Rzymſki obrany papieżem roku 335 i Amedeuſz VIII. xiążę Sabaudyi, w czaſie zboru Bazyleyſkiego. Ten dobrowolnie mniemane ſwoie papieſtwo złożył.

Felix, brat Pallaſa wyzwoleńca Klaudyuſza ceſarza, uczyniony był rządzcą Judei, przed ſąd iego ſtawiony święty Paweł apoſtoł, appellował do ceſarza, iako obywatel Rzymſki.

Felonia, termin prawa powſzechnego, bywa czaſem zażywany, do oznaczenia bezprawia przeciw zwierzchności. Właściwie znaczy wyſtępek popełniony przez hołdownika, nie zachowuiącego obowiązkow, przez hołd na ſiebie włożonych.

Feluka (Felouque), ſtatek mały zażywany naypoſpoliciey bywa na morzu śrzodziemnym.

Fenelon (Franciſzek), arcybiſkup i xiążę Kameraceńſki, urodził ſię z zacney familii roku 1651, obrawſzy ſtan duchowny młodość poświęcił naukom temu ſtanowi przynależytym. Od Ludwika XIV. krola Francuſkiego z wielu kapłanami wyſłany na miſſye, ſłodkiemi ſpoſoby, i dzielnością perſwazyi, wielu do porzucenia błędow przywiodł. Urząd nauczyciela xiążęcia Burgundyi, wnuka krolewſkiego, z iakim ſtaraniem ſprawował, dał w czaſie

poznać uczeń, pełen cnot i przymiotow chwalebnych. Na urzędzie biſkupim wykonał wſzyſtkie czułego paſterza obowiązki, wſzyſtkim przyſtępny, pomocny, ſtał ſię wzorem paſterzom. Wyrok ſtolicy apoſtolſkiey, potępiaiący iego xięgę: Maxym świętych, z przykładną pokorą i powolnością przyiął, i ſam go owieczkom ſwoim ogłoſił. Xięga przypadkow Telemaka, imie autora ſwego uczyniła nieśmiertelnym. Piſał oprocz dwoch wzwyż wyrażonych, naſtępuiące xięgi: Traktat o edukacyi panien.—Inſtrukcya dla iedney zacney damy. — Dyalogi umarłych. — O powinnościach urzędu paſterſkiego. — Zycia dawnych filozofow. — Zbior liſtow. — Nauka paſterſka.—Traktat o iſtności Boſkiey, przez dowody z przyrodzenia. — Myśli pobożne. — Zbior proceſſow do dyecezyi, i rozmaitych nabożeńſtw. — Zbior piſm i liſtow duchownych. — Traktaty niektore filozoficzne. — Dyrekcya ſumienia krolow. — Dyalogi o kraſomowſtwie. — O Kunſzcie malarſkim. — Kazania rożne; umarł ten mąż przezacny roku 1715, wieku 64.

Fenestella (Lucius), autor dzieiow Rzymſkich, żył za czaſow Tyberyuſza ceſarza.

Fenik czyli pieniążek, moneta drobna w Polſzcze idealna znaczy rozdział naymnieyſzey monety miedzianey.

Fenni, narod dziki, o ktorym Tacyt twierdzi, iż nie wiedział czy należał do Sarmacyi, czyli do Niemiec. Ptolomeuſz wyraża, iż nad brzegami Wiſly mieli ſwoie ſiedliſka. *Phinni* podobieńſtwo nazwiſka daie do mniemania, iż ciż ſami byli, ktorych Tacyt Fennami mianował.

Ferales, uroczyſtości Rzymſkie 21. Stycznia na cześć bogow Manes. Dzień ten był żałobny, obrządki na grobach odprawiały ſię. Owidyuſz twierdzi, iż tegoż dnia czyniono ofiary bogini zwaney *Muta* albo niemey, ażeby zamykała uſta potwarcow.

Ferber (Maurycy), biſkup Warmiński, z Krzyżakami wiele miał do czynienia, i nie raz dał im odpor. Kacerſtwa z dyecezyi ſwoiey wykorzenił, kray i dyecezyą rozſądnemi uſtawy, i czuynym rządem, w porządek należyty wprowadził; umarł roku 1537, ſiedział na katedrze Warmińſkiey lat 14.

Ferber (Jan), ieſt w druku, iego piſmo z takowym tytułem: Diſſertatio publici Juris Pruthenici de muneris theſaurarii in Pruſſia regia, antiquitate, juribus & prærogativis. Gedani annô 1722.

Ferdynand I. ceſarz, brat młodſzy Karola V. ſyn Filippa arcyxiążęcia Auſtryi, Auſtryi, i Joanny dziedziczki korony Hiſzpańſkiey. Za życia brata ogłoſzony krolem Rzymſkim, po dobrowolney iego abdykacyi, ceſarſką godność obiął. Kroleſtwo Węgierſkie i Czeſkie prawem żony poſiadł; umarł w Wiedniu roku 1564, wieku 61, panowania 6.

Ferdynand II. ceſarz, wnuk Ferdynanda I. oſiadł tron roku 1619. w dalſzym przeciągu panowania, Czechow i Węgrow zbuntowanych uśmierzył, z Chryſtyanem IV. krolem Duńſkim woiował pomyślnie. Weyście Guſtawa Adolfa krola Swedzkiego do Niemiec przerwało kurs pomyślności Ferdynandowych. Nayprzednieyſi monarchy tego wodzowie Tylli i Walenſteyn od Szwedow zwyciężeni zoſtali. Po śmierci nawet Guſtawa, woyſka ceſarſkie wielokrotnie zniesione były. Batalia nakoniec pod Nortlingą pomyślna ceſarſkim, utwierdziła moc i panowanie monarchy tego; umarł roku 1637, wieku 61, panował lat 18.

Ferdynand III. ceſarz, po wyżey wſpomnianym oycu ſwoim wſtąpił na tron roku 1637. Z Francyą, Szwedami i xiążęty ligi proteſtantſkiey woynę rozmaitemi ſukceſſy przeplataną prowadził. Traktat nakoniec Munſterſki roku 1648 zawarty wſzyſtkie te zamieſzania uſpokoił; umarł ten ceſarz roku 1658, wieku 49, panowania 21.

Ferdynand, nazwany *Catholicus*, krol Arragońſki, poiął Izabellę dziedziczkę tronu Kaſtylii, przez co od dawnych czaſem rozłączone państwa Hiſzpańſkiego części zjednoczyły ſię. W dalſzym przeciągu panowania krol ten nader ſzczęśliwy, kroleſtwo Neapolitańſkie zyſkał; corkę ſwoię Joannę, dziedziczkę państw tak wielkich i rozległych wydał za Filippa xiążęcia Auſtryi, oyca Karola V. ceſarza; umarł roku pańſkiego 1516.

Ferentarii, nazywali ſię u Rzymian żołnierze rot lekkich albo poſiłkowych. Etymologia ich nazwiſka, *à ferendo auxilio*.

Feretrius, przydomek Jowiſzowi od Rzymian nadany; gdy Romulus własną ręką zabiwſzy krola Ceninow w potyczce, zbroią iego złożył w kościele Jowiſza. W przeciągu hiſtoryi Rzymſkiey dwa tylko przykłady ſą podobnych ofiar Jowiſzowi danych! *Cornelius Coſſus* złożył zbroią zabitego od ſiebie Larſa Tolumna, krola Weieńczykow; toż uczynił ſławny Marcellus, zabiwſzy Brytomara krola Gallow.

Feretrum, mary, nie tylko zażywane były u Rzymian do pogrzebow; ale też w czaſie tryumfow nieſiono na nich zdobyczy nieprzyiacielſkie, przed wozem tryumfuiącego. — *Feretra dicebantur* (mowi ieden z piſarzow dawnych) *in qui-*

quibus fercula & spolia in triumphis & pompis ferebantur.

Feriæ, u Rzymian dni fpoczynku, *dies nefasti seu vacationum.* W teraźnieyfzym czafie ftyl Łaciński, dni te roboczemi mianuie i oznacza. W trybunałach Polfkich daty dni feryami fię zapifuią, i ztąd xięga albo raptularz komparycyi zowią *feryarzem.*

Feriæ Latinæ, uroczystość naywiękfza wfzyftkich narodow dawnego Latium, odprawowała fię na gorze Albanu, w przytomności niezliczonego gminu z okolic. Sąfiedzkie narody, ktorych liczono czterdzieści fiedm, wyfyłały tam pofłow, ktorzy czynili ofiary i odnawiali przymierze powfzechne. Gdy potęga Rzymfka Włochy pofiadła, zwyczay tych uroczyftości nie uftał; i corocznie w przytomności konfulow z wielką wfpaniałością odprawiały fię.

Ferman albo Firman, ieft mandat cefarfki, albo wezyra; *Chałyfieryf* (święte pifmo) ukaz famego cefarza z cyfrą iego (turga) na wierzchu, ktorą Niffandzi bafza z urzędu fwego wypifuie. Jeżeli ręką właſną co fułtan przypifze, nazywa fię *Chały-humajim* (naywyżfze pifmo). Bafzow ukazy *buiurułty*, a fędziow, *Chodziel* nazywaią fię. Formuły pifania w podobnych okolicznościach zawfze fą iednakowe.

Feronia, bogini lafow, ogrodow, i drzew urodzaynych; miała wiele mieyfc czci fwoiey oddanych; o iey źrzodle mowi Horacyufz: *Ora, manufque tuâ lavimus Feronia lymphâ.*

Ferrara, miafto ftołeczne xięftwa tegoż nazwifka. Miało niegdyś właſnych udzielnych xiążąt z domu Eft, teraz do państw kościelnych przyłączone, od roku 1597. W tym mieście Eugeniufz IV. zbor powfzechny z Bazylei przenieſiony, złożył, w przytomności Jana Paleologa, cefarza Greckiego; przenioſł go wkrotce do Florencyi, dla zarazy powietrzney.

Ferraris, ieft od niego wydana xięga: Bibliotheca ecclefiaftica &c.

Fescennia, miafto dawney Etruryi, według świadectwa Pliniufza ofada ludu Ateńfkiego. Ponieważ zaś obywatele tego miafta byli rofpuftni, wierfze nieprzyftoyne zwano u Rzymian: *Fefcennini verfus;* o nich Horacyufz wfpomina:

Fefcennina per hunc inventa licentia morem,
Verfibus alternis opprobria ruftica fudit.

Festus (Pompejus); flawny wieku fwoiego grammatyk, fkrocił xięgę Waleryufza Flakka: De verborum fignificatione. Ta wielekrotnie z druku wyfzła, i liczy fię między

temi, ktore wydano: *ad ufum Delphini.*

Fetfa, ieft wyrok muftego, na fundamencie praw Alkoranu i zwyczaiow, ktory na zapytanie cefarfkie oświadcza. Jeżeli w zapytaniu zamyka fię zdanie, tedy mufty pochwala one albo odrzuca flowem: *otur otmaz*, tak albo nie, *halal, haram*, wolno, nie wolno. Jeżeli zoftawiona iemu decyzya, to wyraźnie w kilku flowach oznacza. Kadhyowie i inne na urzędach ofoby, w zawiłych razach po obiaśnienie do muftego udaią fię.

Feudum, nadanie maiętności od prawego pana, mocą ktorego feudatarius, albo lennik z naftępcami fwoiemi płci męfkiey używa wfzelkich korzyści z rzeczy nadaney. Kondycye lenności zawifły od woli daiącego, i nie wypełniaiący ie, traci prawo.

Fez, miafto ftołeczne kroleftwa tegoż nazwifka w Afryce, należy do monarchy Marokańfkiego.

Ficinus (Marfilius), Florenczyk, wyborne przymioty fwoie nieuftanną nauką polerował. Pomogła mu do coraz większych poftępkow, protekcya Medyceufzow uczonym przychylnych. W akademii Florentfkiey, przez długi czafu przeciąg, z wielką flawą dawał lekcye filozoficzne. Wiele iego pifm z druku wyfzło: Il Cortegiano przetłomaczony i znacznemi przydatkami, do Polfkich obyczaiow ftofuiącemi fię powiękfzony, i można mowić przyozdobiony, przez Łukafza Gornickiego, pod tytułem: Dworzanin Polfki; umarł Ficinus roku 1499.

Fidei commiffum, wyraz prawa, znaczący dar teftamentowy, *verbis indirectis & precariis*, lub obowiązek włożony na fukceffora, udzielenia części fpadku ofobie wyznaczoney.

Fide juffio, rękoymia, przez ktorą czyniący ią, przeymuie na fiebie obowiązek, być w odpowiedzi za drugiego.

Fidenates, narod dawnego Latium graniczący z Rzymem, wiodł częfte woyny z tak potężnemi fąfiady, nakoniec przemocą Rzymfką zniſzczony, ftołeczne miafto zburzone, obywatele do innych ofad przenieſieni lub zaprzedani w niewolą, roku od założenia Rzymu 330, przed narodzeniem Chryftufa 423.

Fides, boftwo u Rzymian; wzywali go w handlach, iako rękoymią prawdy i fzczerości.

Fidler (Felix), ieft iego xięga: De rebus geftis fub Sigifmundo III. rege Poloniæ; ieft opifana przez niego Kommiffya, z elektorem Brandeburfkim Janem Zygmuntem i iego bracią. Xięga ta z Nie-

 mie-

mieckiego na Łacińſki ięzyk przełożona wyſzła z druku w Krakowie roku 1614.

Fiducia albo pactum fiduciæ, u Rzymian kontrakt, niby przedażny, z kondycyą wrocenia nazad rzeczy. Boecyuſz tak ten rodzay kontraktu opiſał: *Fiducia contrahitur, cum res alicui mancipatur, ea lege, ut eam mancipanti remancipes, eſtque remancipatio fiduciaria, cum reſtituendi fides interponitur.*

Figura, termin ten Łacińſki w powſzechności oznacza ſpoſob wyrażenia i ułożenia rzeczy.

Filiatio, naſtępſtwo ſynow po oycach, maxyma prawa powſzechna w tey mierze: *Pater eſt, quem nuptiæ declarant.*

Filozofia, patrz *Philoſophia.*

Finlandya, prowincya kroleſtwa Szwedzkiego, maiąca tytuł xięſtwa, graniczy z pańſtwami Roſſyiſkiemi, podzielona ieſt na ſześć powiatow: miaſta iey celnieyſze: *Abo i Wiburg.*

Finmarchia, kray na pułnoc Norwegii, po części należy do Szwecyi i Danii.

Firley, wiele z tey familii wyſzło mężow zacnych i oyczyznie dobrze zaſłużonych. Z tych naycelnieyſzy Mikołay kaſztelan Krakowſki, hetman wielki koronny. Starowolſki w xiędze woiownikow, takowy mu położył nadgrobek: *Jacet ſub hoc marmore ſummus Polonæ militiæ magiſter Nicolaus Firley Caſtell. Crac. per omnes militiæ gradus, ob virtutem evectus, dignus planctu lachrymiſque illuſtrium ſucceſſorum. Cujus heroicam fortitudinem extimuit ad Starodubum immanis Moſchus, perſenſit ferox in Pruſſia Theuto, admiratus adhuc in juvene Bajaſethes II. Turcarum tyrannus. Cujus eximia bonitas, liberalitas ſumma, Chriſtianæ pietatis cultus, laudataque olim & militari famâ celebrata ſeveritas, etiamnum à viris priſci moris memorantur.*

Firmament, według powieści aſtronomow dawnych, oſme niebo i ſiedliſko gwiazd nieobrotnych, teraz poſpolicie nazywa ſię firmamentem okrąg widzialny niebios.

Fiscus, nazwiſko w prawie ſkarbu publicznego: ztąd urzędnicy *Fiſcales*; a dobr obywatelſkich ſkarbowi przyſądzenie, konfiſkacya nazywa ſię.

Flaccus (Maro), brat Wirgiliuſza. Zdanie ieſt niektorych piſarzow, iż w piątey eglodze iego śmierć pod imieniem Dafniſa, Menalkas i Mopſus opłakuią. Ztąd owe wierſze dawnego, i nieznaiomego poety:

Triſtia fata tui, dum fles in Daphnide Flacci,
Docte Maro, fratrem diis immortalibus æquas.

Flagellantes, biczownicy; początek ich w Perużu, roku 1260. W tym mieście albowiem puſtelnik Rayneryus kazaniami, i przykładem ſwoim, wſzyſtkich tak do pokuty i umartwienia pobudził, iż publiczne czynili proceſſye, biczuiąc ſię. Gdy coraz więcey tych biczownikow przybywało, i po rożnych kraiach błąkaiąc ſię, ferwor pierwſzego nabożeńſtwa, w roſpuſtę, zuchwałość i błędy zamienili, Klemens VII. papież w roku 1349 i błędy ich, i nieprzyſtoyne obrządki uroczyście potępił.

Flamines, kapłani celnieyſi bożyſzcz, od Numy drugiego krola Rzymſkiego poſtanowieni, na cześć Jowiſza, Marſa, i Romuluſa albo Quirina. W dalſzych czaſiech innym bożyſzczom przydano *Flamines.* Naypierwſzy w ich zgromadzeniu Jowiſzow zwał ſię: *Flamen Dialis*, małżonka iego *Flaminica*, miała prawo należeć do niektorych obrządkow religii. Aulus Gellius obſzernie przywileie i prerogatywy tey godności opiſał.

Flaminius (Cajus), wyprawiony z woyſkiem przeciw Gallom, ſławne nad niemi otrzymał zwycięſtwo, w czaſie *Cenſoryi* ſwoiey drogę z Rymini do Rzymu kamieniami wyſłał, ktora dotąd iego imie noſi. Nakoniec wyprawiony przeciw Annibalowi, przy iezierze Trazymeny w tey fatalney bitwie życie utracił.

Flaminius (Titus Quintius), konſul ſławny; woynę nader pomyślną wiodł z Filippem krolem Macedońſkim. Lacedemonią z tyrannii Nabiſa uwolnił. Na igrzyſkach Nemeyſkich będąc przytomny wyrok ludu Rzymſkiego, przywracaiący wolność Grecyi, ogłoſił. Za tak znakomite dzieła tryumfem uczczony, życie chwalebne ſpokoynie na łonie oyczyzny, ktorey był ozdobą, dokończył. Plutarch życie iego opiſał.

Flamma, w poźnieyſzych wiekach za ceſarzow Greckich, tak ſię nazywały u końca proporcow zawieſzone chorągwie, ztąd poſzło nazwiſko znaku pryncypalnego woyſk Francuſkich *l'Oriflamme.*

Flandrya, prowincya Belgii, miała niegdyś dziedzicznych ſwoich hrabiow, teraz po części do pańſtw Auſtryackich i Francyi należy.

Flavius (Clemens), poſpolicie od mieyſca, gdzie ſię urodził, zwany *Alexandrinus*, żył w drugim wieku za panowania Antonina Sewera i Karakalli ceſarzow. Urodzony z rodzicow bałwochwalnych, wiarę Chrześciańſką przyiął; po śmierci Panteniuſza obiął rządy ſzkoły Alexandryiſkiey i ten urząd do śmierci chwalebnie piaſtował; umarł około roku 220. Z wielu

xiąg iego trzy tylko do wiadomości naszey doszły. Protrepticon, albo oratio exhortatoria ad gentes. — Pædagogi lib. III. — Stromatum lib. VIII.

Flechier, biskup de Nismes we Francyi, ieden z naycelnieyszych krasomowcow przeszłego wieku; umarł roku 1710, maiąc lat 78. Oprocz kazań moralnych, pogrzebnych i panegirycznych, pisał: Zycie Theodozyusza cesarza. — Kardynała Xymenes. — Z Łacińskiego na Francuski ięzyk przełożył, życie kardynała Kommendona, niegdyś legata papieskiego w Polszcze.

Fleuri (Andrzey), kardynał nauczyciel, a potym pierwszy minister Ludwika XV. krola Francuskiego. Interessa państwa rostropnie, urząd pierwszego ministra rzadkim przykładem skromnie piastował; umarł roku 1743, wieku 89.

Fleuri (Klaudyusz), opat de Loc Dieu, sławny pisarz dzieiow kościelnych, oprocz ktorych są w druku xięgi iego następuiące: Nauka i wstęp, albo pierwsze początki prawa duchownego. — Historya Francuskiego prawa. — O obyczaiach Izraelitow. — O obyczaiach pierwszych Chrześcian. — Katechizm historyczny. — Sposob ćwiczenia się w naukach. — Obowiązki panow i sług.

Flora albo Chloris, w mitologii nimfa wysp szczęśliwych, małżonka Zefira, bogini kwiatow. Swiadczą dawne dzieie Rzymskie, iż Larencia nierządnica umieraiąc, nader dostatnie zbiory oddała do skarbu publicznego; wdzięczen takiego dobrodzieystwa lud Rzymski w poczet ią bogin pod imieniem Flory wpisał. Igrzyska na iey cześć bardzo były wspaniałe, ale wielce nieprzystoyne. Przyszedł raz na oglądanie onych Katon censor, i gdy nie doczekawszy końca wyszedł, napisane były z tey okazyi następuiące wiersze:

Nosses iocosæ dulce cum sacrum Floræ,
Festosque lusus & licentiam vulgi,
Cur in theatrum Cato severe venisti?
An ideo tantum veneras, ut exires?

Igrzyska te zwane *Ludi Florales*, odprawowały się w Rzymie 28 Kwietnia corocznie. W Tolozie mieście krolestwa Francuskiego pod tymże tytułem corocznie odprawiać się zwykły uczone igrzyska. Na wzor innych akademii z wielu kompozycyi, ta ktora za naydoskonalszą iest osądzona, ma w nadgrodę kwiat złoty lub srebrny, ktory autorowi oddany bywa. Klemencya Isaura, roku 1540, uczyniła fundusz na te kwiaty, ktore w nadgrodę daią. Pierwiastki zaś igrzysk Tolozańskich w roku 1324.

Florencya, miasto stołeczne Etruryi albo xięstwa Toskańskiego, nad rzeką Arną. Wspaniałość xiążąt Medyceuszow ozdobiła to miasto, tak dalece, iż dotąd porządkiem, wyborem rzeczy ciekawych, budynkow okazałością, dziwi cudzoziemcow i sprawiedliwie nazywa się: *Florencya piękna.* Nim Medyceuszowie to miasto opanowali, rownie z innemi Włoskiemi zaszczycało się wolnością i na ow czas Florenczykowie częstokroć z Pizanami woynę wiedli. Strata swobody rzadkim przykładem była im początkiem szczęścia. Pod słodkim albowiem panowaniem xiążąt swoich, i kray i stolica opływały we wszelką pomyślność. Wawrzyniec Medyceusz rugowane z dawnego Grecyi siedliska nauki i kunszta, na łonie oyczyzny swoiey osadził, i tak to miasto pierwszym stało się źrzodłem tey doskonałości, do ktorey wieki niższe przyszły, i co raz przychodzą. Sławne iest także to miasto zborem powszechnym kościoła, tu z Ferrary przeniesionym roku 1439. Na tym zborze unia kościoła Greckiego z Łacińskim doszła, w przytomności Eugeniusza IV. papieża, i Jana Paleologa cesarza Greckiego.

Florus (Lucius Anneus), teyże familii, co Seneka i Lukan, żył w lat dwieście po śmierci Augusta cesarza, iako sam o sobie twierdzi. Pisał historyą Rzymską, ktorą na cztery części podzielił. Rozumieią niektorzy, iż on xięgi Liwiusza zebrane ułożył, i każdey na czele argumenta przypisał.

Floryda, kray nader obszerny Ameryki pułnocney, zamyka w sobie Luizyanę, Georgią nową, i część znaczną Karoliny. Roku 1512 Jan Pontius de Leon naypierwszy Florydę odkrył. Kray ten po części do Angielczykow, Fracuzow i Hiszpanow należał. Powietrze ma zdrowe, ziemię żyzną.

Flotta, zbior okrętow, naypospoliciey iednak woiennych, tak się nazywa. W Łacińskim ięzyku *Classis.*

Fluxus & refluxus, przybywanie regularne, tudzież ubywanie wod morskich w przeciągu godzin dwudziestu czterech, przymiot ten nie wszystkim morzom właściwy, Baltyckie go nie ma. O przyczynach tego odwrotu, rożne były zdania, żadne iednak onego dostatecznie nie wywodzi.

Foggia, miasteczko krolestwa Neapolitańskiego; na iego cłach ubespieczone były summy Neapolitań-

litańſkie należące Rzeczypoſpolitey Polſkiey.

Fo-Hien albo Fo-kien, prowincya pańſtwa Chińſkiego nadmorſka, iey miaſto ſtołeczne, Fo-heu.

Fohi, pierwſzy monarcha Chińſki. O czaſie panowania iego rozmaite ſą zdania: Chronologia Chińſka zbyteczną mu ſtarożytność nadaie; według świadectwa piſarzow tamteyſzych, on naypierwſzy charaktery tamteyſze wymyślił. Początki matematyki, i aſtronomii odkrył i prawa nadał. Naydawnieyſza xięga Chińſka, nieznaiomemi piſana charakterami temu monarſze przyſądzona ieſt, kładą ią w pierwſzym poczcie xiąg ſwoich klaſſycznych, ale mimo rozmaite tłumaczenia, nikt ieſzcze dociec nie mogł, co w ſobie zawiera.

Fomentatio, wyraz prawny oznaczaiący poduſzczenie, naprawienie oſoby iakiey do zaſzkodzenia trzeciemu.

Fontaine (Jan), poeta Francuſki, wierſzem opiſał przypowieści Ezopa, i rożne bayki. Spoſob piſania tego autora w ſzacowney proſtocie ſwoiey, tak ieſt wyborny, iż ledwo ſpodziewać ſię można, aby mu kto w tey mierze wyrownał; umarł roku 1695, wieku 76.

Fontenelle (Bernard), mędrzec przeſzłego i teraźnieyſzego wieku znakomity, złączył w oſobie ſwoiey doſkonałość filozofa, kraſomowcy i wierſzopiſa, wieku prawie dożywſzy; umarł w Paryżu roku 1757. Xięgi przez niego piſane, ſą naſtępuiące: Rozmowy umarłych. — Hiſtorya proroctw. — Sąd Platona albo odpowiedź na krytykę dyalogow. — Pochwała Piotra Korneliuſza. — Liſty kawalera d'Her. — Odpowiedź na zarzut arytmetyczny względem liczby 9. — Rozmowy o wielości światow. — Wątpliwości niektore fizyczne. — Dyſkurs o cierpliwości. — Rytmy wieyſkie albo Sielanki. — Thetis i Peleuſz, Eneaſz i Lawinia, opery. — Zbior rytmow rozmaitych. — Hiſtorya akademii i pochwały akademikow Paryſkich. — Dyſkurſa o Bogu. — O ſzczęśliwości. — Elementa albo początki geometryi. — Hiſtorya teatrum Francuſkiego. — Uwagi o rymotworſtwie. — Uwagi o attrakcyi i zakrętach powietrznych Karteżyuſza.

Fontinales, Fontinalia, igrzyſka i uroczyſte obrządki Rzymian, na cześć nimfow, ſtraż i opiekę źrzodeł maiących odprawowały ſię corocznie 13 Października.

Forcatulus (Stefan), piſał xięgę Łacińſkim ięzykiem roku 1574 pod tytułem: Polonia felix regnante Henrico Valeſio.

Fordicides, Fordicidia, obrządki u Rzymian 15 Kwietnia, pod czas ktorych krowy cielne zabiiano na ofiary; każde pokolenie ludu Rzymſkiego, oſobne dawało ofiary.

Forma, wyraz powſzechny, oznaczaiący w rzeczach prawnych iſtność urzędowną, w teologii zaś ieſt to, co dzielność nadaie ſakramentalną.

Formalitas, w prawie znaczy ſpoſob urzędownie przepiſany do poſtępowania.

Formosus papież, wſtąpił na katedrę Rzymſką, po śmierci Stefana VI. Rządził kościołem lat 4, mieſięcy 6; umarł roku 896.

Formula, w prawie Rzymſkim tak ſię oznacza reguła, według ktorey przepiſu obchodzić ſię w niektorych okolicznościach obywatele byli powinni. Były więc ułożone formuły tranzakcyi, teſtamentow, aktow publicznych, nayſławnieyſza w hiſtoryi Rzymſkiey ta, gdy nakazywano urzędnikom, żeby mieli baczność, *ne quid reſpublica detrimenti caperet*, na ten czas, każdy obywatel powinien był być gotowym na pierwſze zawołanie, do obrony publiczney.

Fornacales, Fornacalia, uroczyſtość Rzymſka na cześć bogini Fornax, przypadała w Marcu.

Fortifikacya, kunſzt ſtanowienia i zmocnienia twierdz, do architektury woienney należący.

Fortuna, bogini dobrego mienia, według mitologii corka Jowiſza; nie ma teraz ołtarzow, iednak ią każdy wielbi.

Fortunatæ inſulæ, kraie w ſtarożytności wielbione, lubo ſzczegulney o nich nie było wiadomości, że iednak te kraie rozumiano być na morzu Atlantyckim, ieſt podobieńſtwo ztąd, iż oznaczano te wyſpy, ktore teraz Kanaryiſkiemi nazywamy.

Fortunatus, rodem z Rawenny biſkup Piktawow, żył w ſzoſtym wieku, piſał wierſzem życie świętego Marcina w czterech xięgach zawarte; ſą także iego poemata, opiſuiące życie świętego Germana i Hilaryuſza biſkupow.

Forum, w powſzechności to nazwiſko znaczyło plac publiczny, rynek albo targowiſko. Forum Romanum było mieyſce w Rzymie, gdzie ſię lud zgromadzał na obrady publiczne, lub wybieranie urzędnikow. W prawie Forum oznacza ſąd właściwy *Forum competens*, ztąd *exceptio*, *agnitio Fori*, *evocatio extra Forum &c.*

Fox (Jerzy), herſzt i pierwſzy wynalezca ſekty Kwakrow; umarł roku 1681.

Francya, iedno z naywiękſzych i naycelnieyſzych kroleſtw Europy. Początki państwa tego, rownie iako i innych baiecznym powieściom podległe ſą: w hiſtoryach Rzymſkich, częſte ſą o tym państwie, i iego obywatelach wzmianki; oni albowiem do oſtatniego prawie kreſu Rzym przywiedli, ſalwowany przez Kamilla. Rzymſka przemoc za czaſow Juliuſza po większey części te kraie oſiadła; ku ſchyłkowi ceſarſtwa zachodniego, narody Niemieckie ten kray naſzły, i zwoiowawſzy dawnych obywatelow, tam ſwoie przenioſły oſady. Dawnieyſi mieſzkańcy zwali ſię Galli, kray Gallia, teraźnieyſzey Francyi etymologią iedni od ſłowa Teutonow *Frank*, albo wolny, drudzy od *Wrang* albo dziki, biorą. Cokolwiek bądź, narody, i kray od przyiścia oſad Niemieckich, Francuzami albo Frankami zwać ſię poczęły. Kray ten oceanem od połnocy, morzem śrzodziemnym od południa będąc oblany, ma wielką ſpoſobność do handlow; od tego czaſu oſobliwie, gdy Ludwik XIV. te morza kanałem złączył. Gory Pireneyſkie oddzielaią Francyą od Hiſzpanii, Alpes od Włoch; granice od Niemiec i Belgium oſtatniemi traktaty ſą wyznaczone, i rozſzerzone przyłączeniem Lotaryngii, Alzacyi, Flandryi Francuſkiey i Franche-Comté. Ziemia państwa tego po większey części żyzna, powietrze zdrowe, kruſzcow ma mało, obfituie w ſol morſką. Rzeki naycelnieyſze, Rhodanus, Garona, Sekwana, Rhen. Religia kroleſtwa Francuſkiego Katolicka, krol ma tytuł *Chriſtianiſſimi*, i nazywa ſię pierworodnym ſynem kościoła. Rząd monarchiczny, tron dziedziczny; niewiaſty iednak od ſukceſſyi prawem Salicznym oddalone. Trzy familie tron państwa tego poſiadały: *pierwſza* Merowingianow, od Klodyona wſzczęła ſię około R. 414, ſkończyła ſię na Childeryku III. roku 721, *druga* Karlowingianow, zaczęła ſię od Pipina oyca Karola wielkiego, ſkończyła ſię na Ludwiku V. roku 983, *trzecia* Kapetow od Hugona, dotąd w dzielnicy domu Burbunow po zgaſłych Walezyuſzach panuie. O prowincyach i miaſtach Francyi w ſzczegulności, mowić ſię będzie, pod oſobnemi artykułami. Patrz *Gallia*.

Franche-Comte, albo Burgundiæ comitatus, prowincya niegdyś należąca, do dawnych xiążąt Burgundyi, potym do dzielnicy Hiſzpańſkiey domu Auſtryackiego, zawoiowana od Ludwika XIV. krola Francuſkiego roku 1674, w roku zaś 1678 przez traktat, w Nimedze zawarty, wieczyście Francyi

uſtąpiona. Kray ten graniczy z Lotaryngią i Szwaycarami, miaſto ſtołeczne Beſançon.

Franciszek (święty), w Aſſyżu urodzony roku 1182 z oyca Piotra Bernardona; ſławny doſkonałością życia, i heroicznym uboſtwa ewangelicznego zachowaniem. Zakon *Fratrum Minorum* albo Braci mnieyſzych, od Innocencyuſza III. i Honoryuſza III. potwierdzony uſtanowił. Zycie iego dokładnie przez Bonawenturę świętego opiſane; umarł w Aſſyżu 4 Października roku 1226, wieku 45. Ciekawe ieſt o tym świętym świadectwo Tomaſza archidyakona Spalatrei, ten iako świadek oczywiſty, w kronice ſwoiey tak piſze: *Eodem annô in die Aſſumptionis Dei genitricis, quum eſſem Bononiæ in ſtudio, vidi ſanctum Franciſcum prædicantem in platea, ante palatium publicum, ubi tota pæne civitas convenerat. Fuit autem exordium ſermonis ejus Angeli, homines, dæmones; de his enim tribus ſpiritibus rationalibus, ita benè & diſertè propoſuit, ut multis litteratis, qui aderant, fieret admirationi non modicæ ſermo hominis idiotæ; nec tamen ipſe modum prædicantis tenuit; ſed quaſi concionantis. Tota verò verborum ejus materies diſcurrebat ad extinguendas inimicitias, & ad pacis fœdera reformanda: ſordidus erat habitus, perſona contemptibilis, & facies indecora, ſed tantam Deus verbis illius contulit efficaciam, ut multæ tribus nobilium, inter quos antiquarum inimicitiarum furor immanis multa ſanguinis effuſione fuerat debacchatus, ad pacis conſilium reducerentur. Erga ipſum tam magna erat reverentia hominum, & devotio, ut viri & mulieres, in eum catervatim ruerent, ſatagentes vel fimbriam; ejus tangere, aut aliquid de pannulis ejus auferre.*

Franciszek (święty de Paula), w mieście Kalabryi, tegoż nazwiſka Paula urodził ſię roku 1416, z oyca Jakuba Martorillo. Zakon Minimorum od Juliuſza papieża w roku 1516 potwierdzony fundował. Umarł roku 1507, wieku 91.

Franciszek (święty Xawery), wezwany do towarzyſtwa Ignacego świętego Fundatora Jezuitow, od niegoż wyſłany do Indyi, takie w tamteyſzych kraiach dał dowody żarliwości ſwoiey, iż poſpolicie apoſtołem Indyi nazywany bywa; umarł na wyſpie Sanciano drugiego Grudnia roku 1552, wieku 46.

Franciszek (święty Salezyuſz), biſkup i xiążę Geneweńſki, doſkonałością i nauką ſławny. Zakon od nawiedzenia nayświętſzey Maryi panny, poſpolicie zwany *Wizytek*, uſtanowił; umarł w Lugdunie

nie roku 1622, 28 Grudnia, wieku 56. Piſał rożne xięgi; z tych: Droga do życia pobożnego, iako i traktat o miłości bożey na Polſki ięzyk przełożone. Liſty iego duchowne, także temi czaſy przetłumaczono.

Franciszek I. ceſarz z familii xiążąt Lotaryńſkich, małżeńſtwem z Maryą Tereſſą corką i dziedziczką Karola VI. ceſarza, ſukceſſyą familii Auſtryackiey w dom ſwoy wnioſł. Za dziedziczne xięſtwo Lotaryngii, wziął w zamian Toſkańſkie, po śmierci oſtatniego z Medyceuſzow; umarł w Inſzpruku roku 1765, wieku 67, panowania 20.

Franciszek I. krol Francuſki, oycem nauk ſprawiedliwie nazwany. On ie albowiem w pańſtwach ſwoich rozkrzewił. Z Karolem V. ceſarzem uſtawiczną prawie prowadził woynę, pod Pawią w niewolą wzięty, i do Madrytu zaprowadzony, uciążliwym kraiowi okupem wolność zyſkał; umarł roku 1547, wieku 52, panowania 32.

Frankonia, prowincya czyli cyrkuł w pańſtwie Niemieckim, zawiera w ſobie rozmaite pańſtwa pomnieyſze, tak duchowne, iako i świeckie; o tych pod ſzczegulnemi artykułami.

Fraumburg, miaſto w Warmii nad Haffem, zaſzczycone kościołem Katedralnym biſkupſtwa Warwińſkiego.

Freder (Henryk), ieſt w druku iego xięga pod tytułem: Quæſtiones monetales ſtatum monetarium Reipublicæ Pol. concernentes, Gedani 1630.

Fredro (Andrzey Maxymilian), wprzod kaſztelan Lwowſki, daley woiewoda Podolſki, mąż ſławny nauką, ktorey dowodem naſtępuiące przez niego piſane xięgi: Fragmenta ſcriptorum, & periſtromata regum ſymbolis expreſſa. — Monita politico-moralia & icon ingeniorum. — Geſta Poloniæ ſub rege Henrico Valeſio ad annum 1576. — Przyſłowia albo przeſtrogi obyczaiowe, radne, woienne. — Vir Conſilii, monitis ethicorum ad dicendum inſtructus, opus poſthumum.

Freia albo Frigga, boſtwo dawnych Saxonow; czcili ie iako patronkę ſwobodnego życia. Ztąd poſzło nazwiſko u Niemcow dnia piątkowego *Freytag*, ſwobodny Frey, dzień tag; iak u Rzymian: *dies Veneris.*

Fretomani, narod dawnych Włoch według Diodora. Q. Fabius dyktator odnioſł nad niemi zwycięſtwo i wziąwſzy ſtołeczne miaſto, mieſzkańcow do Rzymſkich oſad przenioſł.

Fretum, wyraz geografii, oznacza uyście albo ciaśninę morſką.

Friburg, miaſto ſtołeczne kantonu tegoż nazwiſka w Szwaycarach. Obywatele tey prowincyi, ſą religii Katolickiey.

Frisch-Haff, odnoga morza Baltyckiego przy brzegach Pruſkich, dzieli ſię od morza, ięzykiem ziemnym nazwanym *Neringa.*

Frischmann, ſą w druku xięgi iego: Animorum in Europa, & vicina Aſia motus. — De Svetici belli motu in Polonia, Upſalliæ, 1656. — Comitia Varſavica de eligendo rege Polonorum annô 1669.

Frisones, Fryzonowie, narod dawnych Niemiec; Tacyt ich nazwiſko od mocy w właſnym ich ięzyku kładzie: *Maioribus minoribusque Friſis vocabulum eſt ex modo virium.* Dzielili ſię na rożne narody, ktorych w ſzczegulności nazwiſka tenże Tacyt wyraża. Rzymianie czętokroć z niemi woynę wiedli. Oſady ich tam były gdzie teraz Hollandyi prowincye, Fryzya ſzerzey ſię iednak nierownie rościągała. Teraźnieyſza Fryzya dzieli ſię na dwie części: *Weſt-Fryzya*, albo zachodnia, należy do Rzeczypoſpolitey Hollenderſkiey, iey miaſto ſtołeczne Leuwarden; Wſchodnia, albo *Oſt-Fryzya*, ieſt pod panowaniem Pruſkim, ſtołeczne miaſto Embden.

Frumentaria lex, u Rzymian prawo, względem żywności obywatelow.

Frumentarii, urzędnicy poſtanowieni u Rzymian, aby doglądali tego, co ſię żywności obywatelow tykało; ich był obowiązek przeſtrzegać urzędnikow, i dawać znać o bezprawiach, ktore ſię w prowincyach działy. Sprawowali niekiedy urząd Inſtygatorow w ſprawach publicznych. Dioklecyan ceſarz, urzędnikow tych znioſł, ale natychmiaſt poſtanowieni drudzy zwani *Curioſi*, uprzywileiowani ſzpegowie, rownie iak pierwſi, obywatelom nieznośni byli.

Fryderyk albo Federyk I. ceſarz, zwany Barbaroſſa, xiążę Szwabii, w pierwiaſtkach panowania ſwoiego, pańſtwa Niemieckie do pokoiu i iedności przywiodł, Włochy zbuntowane uſkromił, w dalſzych czaſach wielkie miał zatargi z papieżami; nakoniec wyprawiwſzy ſię z woyſkiem do Azyi na krucyatę, w rzece Cydnus utonął roku 1190, panowania 37.

Fryderyk II. ceſarz ſyn Henryka VI, wnuk Fryderyka I. wſtąpił na tron roku 1210. O hołd kroleſtwa Sycyliyſkiego, po żonie Konſtancyi ſpadłego na ſiebie dziedzicznym prawem, wielkie na wzor innych ceſarzow domu Szwabſkiego z papieżami miał zatargi. Przeciw Sarace-

racenom i Włochom, broń podniosł szczęśliwie; na końcu wieku doznał, iak szczęście rzadko stateczne sprzyia; umarł roku 1250, wieku 57, panowania 40.

Fryderyk III. cesarz, xiążę Austryi, osiadł tron roku 1314, ale obrany z nim razem Ludwik xiążę Bawarski zwyciężył go, i przez lat trzy w niewoli trzymał. Zyskał, nakoniec wolność, zrzekłszy się cesarstwa; umarł roku 1230. Niektorzy autorowie dzieiow Niemieckich, w liczbie go nawet cesarzow nie kładą.

Fryderyk IV. cesarz syn Ernesta, arcyxiążęcia Austryi, obrany po śmierci Albrychta roku 1440. Ile możności woyny się strzegł, ztąd zwany *pacificus*. Nie mogł iednak zabieżeć wielu zamięszaniom, ktore za iego czasow nastawały. Concordatum z papieżami zawarł. Bullam auream potwierdził. Prawa lenne cesarstwa zebrawszy, razem do druku podał; umarł roku 1493, wieku 78, panowania 52. Jego maxyma: Rerum irrecuperandarum, summa felicitas, oblivio.

Fryderyk I. August II. krol Polski, patrz *August II.*

Fryderyk II. August III. krol Polski, patrz *August III.*

Fryzynga albo Freyzyngen, biskupstwo Niemieckie w cyrkule Bawarskim; biskup ma prerogatywy udzielne stallum i głos na seymie Rzeszy-Niemieckiey.

Fugales, Fugalia, igrzyska i uroczystości w Rzymie, na pamiątkę wygnanych krolow, i zniszczenia rządu monarchicznego, odprawowały się corocznie 24 Lutego.

Fulda, kray pod udzielnym rządem opata zakonu Benedyktynow w Niemczech.

Fulgencyusz (święty), biskup Ruspy w Afryce. Wielorakie dał dowody doskonałości swoiey. Pisma iego zebrane razem wielokrotnie z druku wyszły; umarł około roku 530.

Fulvia lex, prawo ustanowione za konsula Fulviusza roku Rzymskiego 628. Przez nie mieszkańcy prowincyi, ogulnie do Rzymskiego obywatelstwa przypuszczeni byli. Rewokowane było wkrotce, po pierwszym ustanowieniu, ale w następuiących czasach Cajus Gracchus tribunus pospolstwa, wznowił ie, i utrzymał.

Funebres ludi, w starożytności przy pogrzebach znacznych ludzi czyniono rozmaite igrzyska, i te corocznie czasem na cześć zmarłych odnawiano. Takie są w Homerze na cześć Patrokla, w Wirgiliuszu pod czas pogrzebowych obchodow Anchizesa.

Funen albo Fionia, wyspa krolestwa Duńskiego, na morzu Baltyckim, dzieli się na powiatow trzynaście, iey miasto stołeczne Ottenzee.

Furia lex, prawo u Rzymian, wyznaczaiące kwotę wiele testamentem legować było można.

Furia Caninia lex prawo, broniło więcey nad sto niewolnikow, wolnością obdarzać.

Furiæ, Eumenides, boginie, piekielne, trzy ich było: ich w szczegulności nazwiska: Megera, Tyzyfona i Alekto, ich obowiązek, dręczyć potępieńcow.

Furina, albo Lawerna, bogini złodzieiow, iey uroczystości zwały się *Furinales*.

Furor, passya gniewu i zapalczywości, w ostatnim stopniu i natężeniu; na wzor innych namiętności, zabobonność bałwochwalska uczyniła z niey bostwo, i czciła uroczystemi obrządki. Petroniusz tę namiętność poetycznym sposobem opisał, w wierszach o woynie domowey:

- - - - Abruptis ceu liber habenis,
Sanguineum latè tollit caput, oraque mille
Vulneribus confossa, cruentâ cassi de velat,
Hæret - - - -
Innumerabilibus telis gravis, atque flagranti
Stipite dextra minax terris incendia portat.

Fursztemberg, miasto stołeczne xięstwa tegoż nazwiska, w cyrkule Szwabskim, państw Niemieckich. Possessor xięstwa ma mieysce i głos na seymie Rzeszy Niemieckiey.

G.

G, litera alfabetu Łacińskiego siodma, Polskiego dziewiąta, Greckiego trzecia, u Rzymian znaczyła liczbę 400, według następuiącey reguły.

G, quadringentos demonstrativa tenebit.

Znak linii nad tą literą G, położony, oznaczał 40,000. W kompucie kościelnym iest siodmą i ostatnią literą z tych, ktore Dominicales nazywaią się. W napisach dawnych G. znaczy Gallus, Galerius. G. C. Genio Civitatis. G. E. Germanicus, Germanus &c.

Gabaa, miasto Palestyny, w ktorym nayczęściey Saul przemieszkiwał.

Gabaon, stołeczne miasto narodu Gabaonitow, w okolicach iego Jozue, wodz ludu bożego, w dniu cudownie przedłużonym, otrzymał sta-

ſławne zwycięſtwo nad Amorrhey-czykami.

Gabella, nazwiſko we Francyi podatku na ſol włożonego.

Gabii, narod niegdyś graniczący, z Rzymem. Tarkwiniuſz przeciw nim woiował, wypędzony z Rzymu, tam ſię ſchronił, i w dalſzym przeciągu czaſu życia dokonał roku Rzymſkiego 247.

Gabler (Wawrzyniec), piſał xięgę, ktorey tytuł: Elegidia epidiptica, quorundam in Europa regum, principum, aliorumque clariſſimorum virorum, qui in civitate Dantiſcana, & extra illam olim vixerunt, & adhuc vivunt, & innotuerunt, virtutes, & actiones notantia 1653.

Gabryel (Archanioł), w Hebrayſkim ięzyku to nazwiſko znaczy (Moc Boża) poſłany był na obiawienie Danielowi prorokowi, ſiedmdzieſiąt tygodni, poprzedzaiących przyiście Zbawiciela, i uwolnienie ludu bożego; tenże zwiaſtował nayświętſzey pannie, w cielenie ſyna bożego, przepowiedziawſzy pierwey Zacharyaſzowi urodzenie Jana Chrzciciela.

Gad, ſiódmy ſyn Jakuba patryarchy z Zelfy ſłużebnicy Lii ſpłodzony, był przodkiem pokolenia tegoż nazwiſka.

Gades, niegdyś dwie małe wyſpy oceanu niedaleko brzegow Hiſzpanii; oſadą były Fenicyanow, ktorzy na pamiątkę ſłupow Herkuleſa, onemu tamże wſpaniałą bałwochwalnicę zbudowali. Na tych wyſpach złączonych potym z ziemią, oſadzone miaſto Kadyx do tych czas trwaiące i handlem ſławne. Cieśnina morſka Gibraltaru, od tych wyſp nazywała ſię dawniey: *Fretum Gaditanum.*

Galacya, prowincya Azyi mnieyſzey od Gallow, ktorzy ią pierwſi oſadzili, wzięła nazwiſko. Nazywała ſię także: *Gallo-Grecya*, przeto iż obydwa te narody, w niektorych iey częściach oſiedli. Stołeczne miaſto tey prowincyi nazywało ſię Ancira. Jeſt ieden liſt Pawła świętego apoſtoła ad Galatas.

Galatea, nimfa. Owidyuſz, w xięgach przemian, miłość ku niey Poliphema Cyklopa, i śmierć Atyſa, ktoremu bardziey ſprzyiała, wybornemi wierſzami określił.

Galaxya, tak ſię w aſtronomi nazywa przedział świetny nieba, poſpolicie zwany droga mleczna, *Via lactea.*

Galba (Servius Sulpitius), ceſarz Rzymſki; bunt podnioſł przeciw Neronowi, i po gwałtowney iego śmierci, tron oſiadł. Naſtępcą po ſobie Piſona, wielkiey nadziei młodzieńca, naznaczył. Nie długo ſię iednak cieſzył, godnością naywyżſzą; przez fakcyą partyzantow Ottona, wraz z naſtępcą zabity. Żył lat 70, panował mieſięcy ſiedm. Tacyt o tym ceſarzu, powiedział: *Dignus imperiô, ſi non imperâſſet.*

Galenus albo Gallienus, ſławny lekarz; wiele xiąg wybornym ſtylem piſał, ſłoſuiących ſię do kunſztu ſwego; żył około drugiego wieku.

Galera, rodzay okrętu, z tą rożnicą od innych, iż wioſeł przy żaglach używa. Galery nie rowne bywaią, niżſze i dłużſze, w proporcyi ſwoiey od innych ſtatkow woiennych, nie ſą nader zdatne, do przeciągłego żeglowania, iakoż na morzach tylko śrzodziemnych ſą użyte.

Galerya, w architekturze nazwiſko gmachu, poſpolicie rozciągłego: w takowych mieyſcach, nayczęściey zbiory obrazow, lub poſągow bywaią pomieſzczone. Galerya ieſt także wyrazem w ſztuce woienney; w zakładaniu min, w dobywaniu fortec, dla przechodu ſoſſow robią okryte moſty, ktore galeryami nazywaią. Wnoſić można, że nazwiſko to wzięte ieſt, przez przyrownanie, z wyrazu figury budowniczey, izb tych podłużnych, o ktorych ſię w gorze mowiło.

Galerius (C. Valerius Maximianus), ceſarz Rzymſki rodem był z Dacyi, i z naypodleyſzey kondycyi przodkow pochodził. Szedł przez wſzyſtkie woyſkowe ſtopnie, a dobrze ſię na nich ſprawuiąc, tak ſobie ſerce Dyoklecyana ceſarza zniewolił i zyſkał, iż go za ſyna przyſwoił, i naſtępcą godności ſwoiey wyznaczył, dawſzy mu wprzod własną corkę Waleryą za żonę R. pańſkiego 292. W tym będąc ſtanie, przywiodł i zagrzewał Dyoklecyana, do prześladowania Chrześcian. Woynę przeciw Perſom dość pomyślną prowadził. Obiął nakoniec zupełne rządy pańſtwa po abdykacyi Dyoklecyana, i wkrotce potym naſtępcą po ſobie wyznaczył Licyniuſza. Dalſze iego dzieła dzieiopiſowie tamteyſzych wiekow obſzernie wypiſali; umarł w Nikomedii roku 311.

Galerus, rodzay czapki, ktorey na przykrycie głowy używali bałwochwalſcy kapłani w Rzymie, poźnieyſzemi czaſy nazwiſko to kapeluſzom w ięzyku Łacińſkim ſłużyć poczęło, i dotąd poſpolicie tak ie mianuią.

Galicya, prowincya nadmorſka kroleſtwa Hiſzpańſkiego, iey miaſto celne Kompoſtella, ſławne grobem świętego Jakuba apoſtoła.

Galilea, część Paleſtyny, zawieraiąca w ſobie pokolenia: Aſer, Nephtali, Zabulon, Iſſachar. Miaſta iey znacznieyſze Ceſarea, Caphar-

pharnaum, Tyberyada, Nazareth. Ze Chryſtus pan w tym kraiu długo przemieſzkał, Zydzi i poganie Chrześcian nazywali Galileyczykami. W tey części kraiu Zydowſkiego było miaſteczko Kana, gdzie, według świadectwa ewangelii, na godach ſtał ſię cud przemienienia wody w wino.

Galileus (Galilei), Floreńczyk, ſławny aſtronom i matematyk; umarł roku 1642, wieku 78; xięgi iego ſą naſtępuiące: Syſtema Coſmicum. — Nuncius ſidereus. W oyczyſtym ięzyku piſał, o używaniu kompaſu geometrycznego. — O rzeczach wodnych. — Demonſtracyą o plamach ſłonecznych. — Dyalogi o zdaniach Ptolomeuſza i Kopernika. — O naukach mechaniki tyczących ſię.

Gall, opactwo świętego Galla zakonu Benedyktynow, wzięło nazwiſko od mnicha Irlańczyka, ktory tam w roku 646 oſiadł, i klaſztor założył. Z czaſem to opactwo do tego przyſzło ſtanu, iż ma ſwoie państwo, i rządy udzielne. Opat ieſt xiążęciem Rzeſzy Niemieckiey, i wchodzi w ſprzymierzenie Rzeczypoſpolitey Szwaycarſkiey.

Galli, tak nazwani od rzeki Gallus w Frygii, ofiarnicy bogini Cybele, zwaney matki bogow.

Gallia, dawne nazwiſko kroleſtwa Francuſkiego, o pierwſzych początkach Gallow nie maſz pewney wiadomości: zkąd przyſzli, i iak ſię dawniey zwali, lub kiedy Gallow wzięli nazwiſko, rożne ſą w tey mierze zdania autorow. Expedycya ich wodza do Delphow Brenna, wzięcie Rzymu; zwycięſtwo przez Maryuſza wiadome ſą, a Juliuſz Cezar nayobſzerniey, w kommentarzach ſwoich, o nich piſał. Ztamtąd dowiedzieć ſię można o ich religii, rządzie, zwyczaiach. Zawoiowany ten kray od Rzymian, na rożne prowincye podzielony był; nowe oſady Frankow, nieznacznie iarżmo Rzymſkie zrzuciły, i założyły pierwſze fundamenta monarchii, ktora dotąd trwa, i ſprawiedliwie między naypierwſzemi w Europie ſię liczy. Patrz *Francya*.

Gallus (Cornelius), ſławny poeta Rzymſki, naywyżſze doſtoieńſtwa oyczyzny ſwoiey piaſtował, wypadłſzy nakoniec z łaſki Auguſta ceſarza, oſkarżony o złe ſprawowanie rządow Egiptu, ſam ſobie śmierć zadał. Z wielu iego piſm, niektore ſię elegie zoſtały, godne wieku Auguſta. Wirgiliuſz i Owiduſz pochwały iego piſali.

Gallus (Flavius Conſtantius), brat ſtarſzy Juliana apoſtaty; za poduſzczeniem małżonki i ſioſtry Konſtan-

ſtancyuſza, gdy bunt przeciw temuż ceſarzowi podnieść zamyśla, śmiercią ſkarany, w dwudzieſtym dziewiątym roku wieku ſwoiego.

Gallienus (Publius Licinius), ceſarz Rzymſki, od Waleryana oyca wprzod naſtępcą, potym ſpołecznikiem uczyniony; gdy ten w niewolą ſię Perſką doſtał, ſam przez lat ośm państwem Rzymſkim władał. Rządy iego mniey były Rzymianom pomyślne, dla uſtawicznych woien, tak domowych, iak zagranicznych, nakoniec przez zdradę Aureola, zabity od żołnierzy, roku 278, wieku 51, panowania 15.

Gallus (Vibius Trebonianus), po śmierci Decyuſza ogłoſzony przez woyſko ceſarzem roku 251. Rodem był z Afryki, obyczaiow zepſutych, z Gotami pokoy zelżywy zawarł. Powrociwſzy do Rzymu, rozwiozłe życie prowadzić zaczął; gdy wyſzedł z woyſkiem na uſkromienie buntu Emiliana, wraz z ſynem Waleryanem od żołnierzy zabity; panował lat dwie.

Gamaliel, doktor prawa ſtarozakonnego, w dzieiach apoſtolſkich ieſt o nim wzmianka.

Gambia, kroleſtwo w części Afryki, zwaney Nigrycya, zamknięte.

Gamelia, obrządek u Grekow w wigilią ślubu. Wzywano na ten czas Jowiſza i Junony, daiąc im przydomek *Gamelios*. Mieſiąc Styczeń, w ktorym nayczęściey te obrządki odprawiano, zwał ſię u Ateńczykow *Gamelion*.

Gamphasantes, narod Libii; o nich Pliniuſz mowi: *Gamphaſantes nudi præliorumque expertes, nulli externo congregantur.*

Gand, Ganda, lub Gandavum, miaſto ſtołeczne Flandryi Auſtryackiey. W nim ſię urodził Karol V. ceſarz.

Gangarydowie, narod w Indyi przy uyściu w morze rzeki *Ganges*. Za czaſow Alexandra mieli krola nazwiſkiem Xandrames; ten wielkie woyſko przeciw temu monarſze zebrał, ale nie przyſzło Alexandrowi woiować z tym narodem, znużeni albowiem żołnierze, iść przeciw Gangarydom nie chcieli.

Ganges, rzeka Azyi iedna z naywiękſzych tey części świata. Zaczyna bieg ſwoy od Tartaryi wielkiey, płynie przez państwa wielkiego Mogola i Indyą.

Garamantowie, narody Afryki nayodległeyſze: ztąd u ſtarożytnych mniemanie, iż za Garamantami świat ſię kończył.

Garcias (de la Vega), ieden z nayſławnieyſzych poetow Hiſzpańſkich; umarł roku 1536.

Garczynski (Stefan), woiewoda Poznańſki; ieſt w druku iego xięga: Ana-

Anatomia Rzeczypospolitey Polskiey.

Garganus, gora sławna w Apulii, prowincyi teraz krolestwa Neapolitańskiego, zwaney *Capitanata.* Pielgrzymowanie na cześć świętego Michała, uczyniło w teraźnieyszych czasiech to mieysce sławnym. Ze zaś i w starożytności toż samo, co i teraz nazwisko ta gora nosiła, pokazuie się z następuiącego wiersza w Horacyuszu:

Garganum mugire putes nemus, vel mare Tuscum.

Gargarenses, narod Scytyi Azyatyckiey, nie daleko gory Kaukazu, graniczył z Amazonami, według świadectwa Strabona.

Garizim, Gora nie daleko Samaryi, na niey odszczepieńcy wystawili ołtarz i bałwochwalskie potym czynili ofiary. Ztąd owa powieść Samarytanki do Chrystusa: *Oycowie naśi, wyrządzali cześć Bogu na tey gorze, a ty mowisz, że do Jeruzalem iść trzeba.*

Garnizon albo præsidium, część woyska obrocona, na bronienie i straż miasta.

Garonna albo Garumna, iedna z naycelnieyszych rzek krolestwa Francuskiego.

Gaskonia albo Gaszkonia, prowincya południowa krolestwa Francuskiego, w Łacińskim ięzyku zowie się Vasconia, dawniey nazywała się: *Novempopulonia.* Jey miasto stołeczne Bordeaux.

Gassendi (Piotr), ieden z nayslawnieyszych filozofow XVII wieku; umarł roku 1655, wieku 64. Pisma iego razem zebrane wyszły z druku w Lugdunie roku 1658. Znayduie się w nich życie naszego Mikołaia Kopernika.

Gawinski (Jan), pisał wierszem Polskim xiąg dwie; *iedney* tytuł: Sielanki, *drugiey:* Dworzanki.

Gaurowie, narod rosprószony, nie maiący właściwego siedliska, tak iak Zydzi, pomięszany iest i handlem się bawi. Gaurowie zaszczycaią się bardzo wielką starożytnością, i pierwiastki swoie zaciągaią od dawnych Persow. Ich kapłani ogień czczą, iako wyobrażenie boskie. Xięgi obrządkow i nabożeństwa Gaurow, pisane są ięzykiem teraz w Indyach nie używanym.

Gaza, miasto Palestyny, niegdyś iedno z pięciu celnieyszych państwa Filistynow.

Gazeta, pismo zawieraiące zbior wiadomości publicznych. Początek tego rodzaiu pism był w Wenecyi, na początku XVII. wieku, gdzie pod ten czas nayznacznieysze były negocyacye; że zaś dawano za te pisma pieniądz, kurs na ow czas w Wenecyi maiący, zwany gazeta, ztąd poszło nazwisko gazet.

Gdansk, Gedanum, Dantzig, miasto nad morzem Bałtyckim, iedno z celnieyszych anseatycznych, należące do krolestwa Polskiego. Jeden z senatorow Pruskich, ma tytuł kasztelana Gdańskiego; a miasto wchodząc w liczbę trzech głownych Pruskich, przed traktatem 1775 miało przywiley zasiadać, wraz z senatorami prowincyi, na głownych ziazdach w Grudziądzu i Malborku. Handel Gdański produktow Polskich narodom innym użycza, a towary zamorskie, temuż krolestwu wzamian przesyła.

Geber, Arab sławny alchimista, xięgi iego przedrukowane były niedawnemi czasy w Gdańsku na Łacińskì ięzyk przełożone: Tytuł pierwszey: Gebri regis Arabum, summæ perfectionis magisterii in sua natura. — Drugiey: De investigatione perfectionis metallorum liber. — W trzeciey zawiera się testament autora. O czasie, w ktorym żył ten mędrzec, żadney pewności nie masz.

Gechema (Jan), iest w druku iego xięga, pod takowym tytułem: Naturalis historiæ phænomena, Poloniam, Lithuaniam & Prussiam, tangentia. Hagæ Com. 1683.

Gedeon, syn Joasa z pokolenia Manasse, piąty wodz i sędzia ludu bożego, narod swoy, za sprawą bożą, cudownie z niewoli Madyanitow oswobodził; rządził potym w pokoiu, i umarł pełen lat, roku przed narodzeniem pańskim 1236.

Gedimin, wielki xiążę Litewski, syn Witenesa, Krzyżakom Zmudź odebrał roku 1319. Włodzimirza dobył i Wołyń do Litwy przyłączył. Łuckie xięstwo opanował; i wziąwszy Kiiow, nazwał się xiążęciem wielkim. Potym xięstwo Siewierskie podbił, i granice Litewskie aż po rzekę Putywil rozszerzył. Troki fundował, potym Wilno. Corkę swoię Annę dał w małżeństwo synowi Władysława Łokietka Kazimierzowi, potym nazwanemu wielkim. Nakoniec w ataku miasta Krzyżackiego Frydburg postrzelony z razu tego życia dokonał.

Gehon, iedna z czterech rzek wychodzących z Raiu, według świadectwa pisma świętego. Jozef Zydowin twierdzi, iż przez Gehon znaczy się rzeka Nil. Według Hueyusza, Gehon toż samo iest, co Tygrys. Niektorzy toż samo utrzymuią o innych znacznieyszych rzeczach Azyi; wszystkie zaś te przeciwne sobie zdania są iawnym dowodem, iż tak o biegu rzek z Raiu wychodzących, iako i o położeniu Raiu gruntowney pewności nie masz. Pismo albowiem boże niewymienia, iakie kraie, wyszedłszy z Raiu, te rzeki oblewały przed potopem.

Gehenna, Gehennom, nazwisko piekła w ewangelii; zkąd wzięło swoy początek, rozmaite są w tey mierze zdania tłomaczow. Twierdzą niektorzy, iż tego była nazwiska dolina, w ktorey dzieci palono, na ofiarę bożyszcza Moloch.

Gelazyusz I. papież, rodem był z Afryki, wstąpił na stolicę świętego Piotra po śmierci Felixa drugiego. Euphemiusza patryarchę Konstantynopolitańskiego do społeczności kościelney przypuścić nie chciał. Anastazyusza cesarza Greckiego wielokrotnie upominał, żeby odstąpił błędow Eutychesa. Złożywszy zbor w Rzymie, liczbę w nim xiąg kanonicznych ułożył, i błędy niektorych kacerzow potępił uroczyście. Pisał xiąg wiele iako świadczy Gennadyusz, ale te do wiadomości wiekow teraźnieyszych nie doszły, oprocz tylko niektorych prawnych wyrokow; umarł ten, zewszechmiar znakomity rządzca kościoła bożego, roku 496. Siedział na stolicy apostolskiey lat 4, miesięcy 8, dni 18.

Gelazyusz II. papież zakonu świętego Benedykta; obrany po śmierci Paschalisa II, wiele prześladowania ucierpiał, od potężney na ow czas w Rzymie familii Frangipanow. Wypędzony nakoniec z Rzymu od Henryka V. cesarza, a na iego mieyscu osadzony antypapa Grzegorz. Udał się zatym Gelazyusz do Francyi, i tam w klasztorze Kluniaceńskim życia dokonał roku 1119. Rok tylko sprawował rządy kościelne.

Gelboe, gora Palestyny, na niey zwyciężony od Filistynow Saul krol Izraelski, z synem Jonathą zginął.

Gellius, patrz *Aulus Gellius.*

Gellius (Cneus), Pliniusz o nim twierdzi, iż dzieie Rzymskie opisał. Żył około roku od założenia Rzymu 630.

Gellius (Fuscus), rownie iak i wyżey wzmiankowany, historyk Rzymski, żył w III. wieku od narodzenia Chrystusa.

Gelon, tyran Syrakuzy, nieznacznemi stopniami do naywyższey władzy przyszedł. Nayprzod posiadł powiat oyczysty z miastem Gela, gdy zaś został panem Syrakuzy, Geli bratu swoiemu Hieronowi ustąpił. Rządy iego, w dalszym czasie pomyślne były Syrakuzanom. On albowiem nieprzyiacioł, a naystrasznieyszych między niemi Kartagińczykow uskromił; miasto twierdzami zmocnił, i wspaniałemi budynki ozdobił, kray zbogacił, lud wybornemi prawami uszczęśliwił. Syt nakoniec sławy, brata Hierona następcą po sobie mianował i z powszechnym żalem, chwalebnego życia dokonał. Nazwisko tyranow powszechne było krolom Syrakuzy, i innych miast Greckich. Nie oznacza więc w Gelonie monarchy okrutnego, iakim był Dyonizyusz, zewszechmiar godzien nagany i wzgardy baczney potomności.

Gelones, Gelonowie, narod Sarmacyi dawney, nad brzegami Dniepru według Pliniusza. Wirgiliusz o nich wspomina, iż farb ku ozdobie, lub dla postrachu nieprzyiacioł, na czele używali:

Eoasque domos Arabum, pictosque Gelones.

Toż samo potwierdza Klaudyan:

Membraque, qui ferrô gaudet pinxisse Gelonus.

Gemini, bliźnięta, ieden z dwunastu znakow okręgu Zodyacznego, wyrażaią w poczet bogow przyiętych, Kastora i Polluxa.

Gemoniæ scalæ, albo gradus Gemonii, mieysce w Rzymie, gdzie ciała winowaycow straconych wyrzucano na publiczne widowisko.

Genealogia, nazwisko z Greckiego ięzyka wzięte, oznacza następowanie przodkow familii.

Generał, urząd znamienity w woyskowym trybie oznacza wodza. Rożne są stopnie tey zwierzchności, według rozmaitych zwyczaiow każdego kraiu. W Polszcze ziazd powszechny prowincyi Pruskiey, pospolicie Generałem Pruskim nazywał się. Woiewodztwo Krakowskie, Ruskie, Podolskie, teyże nomenklatury używaią. Starosta Kamieniecki i Latyczewski, ma tytuł Generała Podolskiego. Woiewodztwa Wielkopolskie maią generała Wielkopolskiego.

Genesis, pierwsza xięga pisma świętego, autor iey Moyżesz. W Hebrayskim ięzyku nazywa się *Bereschith*, od słowa początkowego *in principio.*

Genethlia, uroczystość pogrzebowa u Grekow.

Genethliacum carmen, rodzay rytmu z okazyi urodzin osob znacznych. Taka iest Sielanka Wirgiliusza, przy urodzeniu syna Pollionowego:

Sicelides musæ, paulo majora canamus.

Genethliologia, kunszt wieszczbiarski z zapatrywania się na gwiazdy.

Genewa, miasto wolne nad iezioręm tegoż nazwiska, sprzymierzone z Rzecząpospolitą Szwaycarską. Należało niegdyś do własnego biskupa, ale ten od czasow reformacyi Kalwina iuryzdykcyą swoię utracił. Starożytności Genewy dowodem text Juliusza Cezara w kommentarzach: *Extremum oppidum Allobrogum est, proximumque Helvetiorum finibus Geneva, ex quo oppido pons ad Helvetios pertinet.*

Genialis, przydomek w ſtarożytności bożyſzcz, patronow płodności.

Geniusz, według mitologii duch, oſobę każdego człowieka w ſzczegulności maiący w ſwoiey ſtraży i opiece. Nie tylko zaś oſoby, ale miaſta i państwa podobnemi ſię ſtrażnikami zaſzczycały; ztąd owe w ſtarożytności, napiſy *Genio Auguſti. Genio populi Romani.* Mniemali niektorzy filozofowie, iż każdy człowiek miał dwoch geniuſzow, dobrego, ktory ſtrzegł i bronił; złego, ktory był przyczyną upadku i nieſzczęścia. Sokrates zaſzczycał ſię oſobliwemi względy ſwoiego geniuſza, ktorego iego uczniowie zwali, *Dæmon Socratis. Lares, Lemures, Penates*, zaſtępowali w zabobonności niekiedy mieyſce geniuſzow; czczono ich rożnemi obrządkami, a za panowania ceſarzow, formularz przyſięgi w Rzymie był, wzywaiący geniuſza monarchy. Geniuſz w używaniu poſpolitym, bierze ſię teraz za umyſł, albo dzielność oſobliwſzą rozumu.

Gens, wyraz języka Łacińſkiego, oznaczaiący w powſzechności rod cały, pochodzący od iednego pierwſzego przodka; rozmaite rodu tego dzielnice zwały ſię familiami.

Genua, miaſto ſtołeczne Rzeczypoſpolitey tegoż nazwiſka we Włoſzech; ſławne dawniey potęgą morſką, woynami z Rzecząpoſpolitą Pizańſką, teraz naybardziey handlem, wſpaniałością budynkow, i bogactwy obywatelow. Państwo to na wzor inſzych, rożne miało odmiany. Wolność i ſtan ſwoy teraźnieyſzy winno heroiczney cnocie Andrzeia Doryi; ktory mogąc zoſtać udzielnym, wolał być użytecznym obywatelem, niż tyranem oyczyzny ſwoiey. Rząd tey Rzeczypoſpolitey aryſtokratyczny; doża co dwa lata obierany, ma tylko powierzchowność naywyżſzey władzy. Niegdyś państwa tey Rzeczypoſpolitey ſzeroko ſię rozciągały, przez podbicie kroleſtw Cypru, Sardynii, Korſyki i inne ieſzcze oſady. Nakoniec iedney tylko Korſyki tytułem bardziey poddaństwa, niż rzeczywiſtością kontentować ſię muſieli, do roku 1769, w ktorym tey wyſpy uſtąpili Francyi.

Geodezya, miernictwo, część geometryi, zaſtanawiaiąca ſię nad ſpoſobami czynienia wymiaru ziemi w powſzechności, ieſt kunſzt czynienia podziałow.

Geographia, nazwiſko to z Greckiego języka wzięte, znaczy opiſanie ziemi. Geographia dzieli ſię na dawną, albo w dawnieyſzych czaſach podział i ſtan państw rozmaitych okryślaiącą, i teraźnieyſzą, ktora ſię nad aktualną państw ſytuacyą zaſtanawia. *Hydrographia* opiſuie morza, ieziora i rzeki. *Chorographia*, podziały ziemi na kroleſtwa, państwa i prowincye. *Topographia*, ma za cel w ſzczegulności miaſta i powiaty. Naypierwſzy mappy geograficzney znayduie ſię wzmianka w hiſtoryi Seſoſtryſa krola Egipſkiego. Monarcha ten kazał wyſtawić na widok publiczny wyobrażenie państw, ktore zawoiował. Itinerarium Romanum Peutingera, mappa wyrażaiąca dawne drogi Rzymſkie, za czaſow Teodozyuſza ceſarza określona, dotąd ſię w Wiedniu konſerwuie; a z iey defektow poznać można, iak ta nauka dawnieyſzemi czaſy daleka była od tego ſtopnia doſkonałości, w ktorym ieſt teraz.

Geometrya, nauka właſności, ktore zawiera w ſobie przeciąg, albo rozciągłość każdey rzeczy. *Geometrya elementarna* zaſtanawia ſię nad proſtemi liniami i cyrkułem, albo okrągiem. *Tranſcendentalis*, ma za cel figury rozmaite. *Sublimis*, nowe rachunki i wynalazki, coraz ſię wzmagaiące.

Georgia, kray i narod w Azyi, graniczący z Perſami, między morzem czarnym i Kaſpiyſkim. Rząd kraiu tego, podległy ieſt wielkim odmianom, zawzdy obywatelom fatalnym, a przyczyna nieſzczęścia, zbyt mocni ſąſiedzi.

Georgicum carmen, rytm opiſuiący rolnictwo, i zabawy wieyſkiego życia. Heſiodus naypierwſzy u Grekow w tym rodzaiu piſał. Wirgiliuſz w czterech księgach dzieło nieśmiertelności godne, zoſtawił.

Geoscopia, nauka rozmaitych przymiotow ziemi. Wieſzczbiarſtwo, na tym kunſzcie u Grekow i Rzymian zaſadzone zwano, *Geomantia.*

Geostatica, część mechaniki, zaſtanawiaiąca ſię nad rozmaitemi właſnościami ciężarow, i rownoważności. Rożni ſię od Hydroſtatyki, iż ta ma iedynie za cel wagę likworow.

Gepidy, narod dawney Sarmacyi Europeyſkiey: częſta o nich ieſt wzmianka w woynach poźnieyſzych Rzymſkiego państwa. Twierdzą dawni piſarze, iż pierwſze ich oſady były w Skandynawii i z tamtąd ſię nad brzegi Wiślane przenieśli.

Gerania, miaſto niedaleko gory *Hemus*, według baieczney powieści, ſtołeczne Pigmeyczykow.

Gerard (Thum albo Tenk), fundator i pierwſzy miſtrz zakonu kawalerow świętego Jana, poſpolicie teraz od mieyſca rezydencyi, zwanych Maltańſkiemi. Mąż ten pełen żarliwości i ludzkości, maiąc

iąc sobie zleconą straż szpitala świętego Jana w Jerozolimie, w roku 1100, zebrawszy niektorych towarzyszow i pomocnikow przedsięwzięcia swoiego, nadał reguły niektore zgromadzeniu swoiemu, te w roku 1113 od Paschalisa II. papieża potwierdzone; umarł Gerard roku 1121, rodem był Francuz z Provence, kraiu teyże monarchii nadmorskiego.

Germania, kray Niemiecki, tak się pospolicie w języku Łacińskim nazywa. Dawna Germania szerzey się rościągała co do granic kraiu Rzeszy Niemieckiey od tych, w ktorych teraz zostaie. Ograniczona albowiem była od pułnocy oceanem, na wschod miała Dunay, Rhen od zachodu, od południa Włoskie państwa. Dawni geografowie rozmaite czynili podziały tego kraiu, w powszechności iednak zawzdy podzielona była na trans-Rhenanam i cis-Rhenanam, przed-Reńską i za-Reńską Germanią. O narodach dawnych Niemiec, uczyniła się wzmianka pod osobnemi artykułami. Wiadomość praw i zwyczaiow dawnych Niemiec, naydokładnieysza w xiędze Tacyta:

De moribus Germanorum.

Germanicus, syn Druzusa, wnuk Liwii, synowiec Tyberyusza cesarza, i na fundamencie testamentu Augustowego, tegoż Tyberyusza syn przysposobiony, a władzy nayważszey następca. Mąż dobrocią serca, wspaniałością umysłu i wielkiemi przymioty znamienity. Maiąc pod władzą swoią woyska Rzymskie nad Rhenem, okoliczne narody w posłuszeństwie państwa Rzymskiego łagodnemi sposoby, a gdy konieczna potrzeba wyciągała, mocą i rozmaitemi zwycięstwy utrzymał. Wielorakie prześladowania zazdrosnego Tyberyusza heroiczną cierpliwością statecznie znosił, i lubo powszechne chęci słały mu drogę do tronu, wzgardził nieprawemi sposoby, a powinność prawego obywatela, nad własny interes przeniosł. W tych szacownych sentymentach trwaiąc statecznie, chwalebne zewszechmiar życie, nie bez podeyrzenia trucizny, niewczesną śmiercią zakończył w Antyochii w trzydziestym czwartym roku wieku swego. Pochwałami Germanika zagęszczone są dzieie Rzymskie, iakoż godzien był ten przezacny mąż dłuższego wieku, i zapewne pod iego panowaniem Rzym byłby był szczęśliwy. Według świadectwa niektorych autorow, tenże Germanicus przetłumaczył z Greckiego *Phænomena Arata*, ktore w Polskim języku przez Jana Kochanowskiego przełożone mamy. Jego także kompozycyi maią być następuiące wiersze; w ktorych śmierć dziecięcia utopionego w rzece, i żal matki tak opisał:

Thrax puer, astricto glacie dum ludit in Hebro,
Frigore concretas pondere rupit aquas.
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne.
Abscidit heu! tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inventum mater dum conderet urnâ,
Hoc peperi flammis, cætera, dixit, aquis.

Swetoniusz twierdzi, iż w Greckim języku kompozycyi swoiey wiele pism, a między niemi; kilka komedyi zostawił.

Gerontes, Gerontowie nazwisko senatorow w Lacedemonie: tych było dwudziestu ośmiu, i tylko sześćdziesiącioletni przyimowani do zgromadzenia byli. Senat nazywał się Geruzia, to iest zbior starszyzny.

Gerson (Jan Charlier), sławny kanclerz universitatis Paryzkiey; pisał xiąg wiele uczonych i pobożnych; niektorzy go mienią być autorem xięgi, o naśladowaniu Chrystusa, pospolicie przysądzoney Tomaszowi à Kempis; umarł roku 1429.

Gesates, według Polibiusza nazywały się woyska naiemne, za pieniądze służące: *Gesates e re dicti, quod æra bellando merere soliti, id enim vox illa propriè significat.* Według Plutarcha był narod tegoż nazwiska i miał osady swoie w Gallii.

Gesoretæ, w starożytności rodzay okrętow kupieckich, tak nazwany, à gerendis mercibus.

Gessen, powiat w Egipcie nadany Jakubowi patryarsze i iego plemieniu, od Faraona krola Egiptu.

Gest, Gestus, poruszenie zewnętrzne członkow ciała, wyrażaiące wewnętrzne uczucia, i towarzyszące mowie. Kunszt gestow albo akcyi, wiele w krasomowstwie służy do doyścia zamierzonego celu, ktory iest nakłonienie umysłu słuchaczow do woli mowiącego.

Geta (Septimius), syn Sewera, brat Karakalli, cesarzow Rzymskich. Po śmierci oyca wraz z bratem rządy państwa obiął. Ale w kilka miesięcy, na ręku prawie matki od okrutnego brata zabity 27 Maia, roku pańskiego 212, żył lat 22, panował miesięcy kilka.

Getæ, Gotowie, narod Scythii nad brzegami Dunaiu osiadł, w tych stronach, gdzie teraz Wołoszczyzna. Owidyusz z rozkazu Augusta cesarza na wygnanie posłany do krainy Tomes, w państwie Getow tak zaczyna elegią de Ponto:

Naso Tomitanæ jam non novus incola terræ,
Hoc tibi de Getico littore mittit opus.

Daley zaś opisuiąc obyczaie narodu, w ktorym mięszkał, używa przywileiu poetow, gdy o kraiu dość ciepłym i żyznym, takowym sposobem pisze:

Addo loci faciem: nec fronde, nec arbore tecti,
Et quod iners hyemi continuatur hyems.

Nie przepuszcza w obszernych opisach sąsiadom.

Sauromatæ cingunt, fera gens, Bessique Getæque,
Quæ novi ingenio, nomina digna meo.
Dum tamen aura tepet, medio defendimur Istro,
Ille suis liquidus bella repellit aquis.

Getsemani, ogrod na gorze oliwney, nie daleko Jerozolimy, pospolicie zwany ogroycem. W nim Judasz wydał Zydom Chrystusa Jezusa zbawiciela świata.

Getuli, narod Afryki, graniczący od południa z Mauritanią. Dziś ta kraina zawarta iest w Barbaryi i iest częścią kroleftwa Marokańskiego.

Gheneoa, prowincya Nigrycyi, w Afryce nad rzeką Niger.

Ghiaur, pochodzi od słowa Perskiego Ghebr, ktore ogień czczącego znaczy; ztąd lubo Ghiaur iest właściwie poganin, i niewierny, tak iednak iest ustawicznym utarte zwyczaiem, iż zdaie się przestawać być obelżywym. Chrześcianie oryentalni, dla dokładnieyszego względem Turkow oznaczenia, sami się Ghiaurami zowią.

Ghilan, prowincya kroleftwa Perskiego nad morzem Kaspiyskim.

Gibel, nazwisko Etny gory, w kroleftwie Sycyliyskim, sławney wyrzucaniem płomienia.

Gibellini, tak się niegdyś nazywali we Włoszech partyzanci fakcyi cesarskiey, przeciw papieżom. Partyzantow papieskich zwano Gwelfami; przez lat przeszło 300 te fakcye walczyły z sobą, z niezmierną państw Włoskich szkodą.

Gibraltar, sławna forteca w Hiszpanii nad brzegami morza śrzodziemnego, zdobyta przez Angielczykow w roku 1704, i traktatem Utrechtskim, w posseffyi onych utrzymana i potwierdzona.

Giezy, sługa Elizeusza proroka, za to, że dary od Naamana uzdrowionego przyiął, trądem, ktorego się Naaman pozbył, skarany.

Gilenius (Jan), autor xięgi, ktorey tytuł: Triumphus Sueticus, de Polonia & Borussia subiugata 1656.

Gingi, kroleftwo Azyi w Indyach, między kraiem Koromandel, i rzeką Ganges. Pan kraiu tego hołdownikiem iest krola Dekanu.

Gingiro, kroleftwo w Afryce, leży w stronach południowych Abissynii.

Giro-Vagi, tak byli nazywani mnisi nie maiący ustanowionego siedliska. Swięty Benedykt w regule swoiey, czyni o nich wzmiankę.

Gissa albo Gise (Tidemannus), biskup Warmiński, mąż uczony i w wieku swoim wielce poważany. Naycelnieysi pisarze, a między niemi sławny Erasmus Rotterodamus, byli z nim w korrespondencyi. Listy iego Łacińskie są w druku. Possevinus, między manuskryptami biblioteki Heilsbergskiey, kładzie xięgę iego: De regno Christi. Tę, iako się z listu iego, wkrotce przed śmiercią pisanego do Hozyusza biskupa na ow czas Chełmińskiego, pokazuie, temuż Hozyuszowi odesłał; zostawuiąc woli iego, czyli miała być oddana do druku albo nie. Dwie maxymy zacnego tego męża godne uwagi tu się kładą:

Qui potenti minora negat, majora promittit.
Immodicus libertatis usus servitutis occasio est.

Umarł roku 1552, wieku 69.

Giżycki (Paweł), herbu Gozdawa, biskup Płocki, mąż nauką i gorliwością o religią i dobro pospolite znakomity. W wielkim był poważaniu u Władysława xiążęcia Mazowieckiego, ktory umieraiąc w opiekę iemu niedorosłych synow swoich Zemowita i Władysława oddał; i całego xięstwa Mazowieckiego rządy polecił, pokieyby lat zdolnych młode xiążęta niedorosły. Chwalebnie i sprawiedliwie ten urząd, przez wiele lat sprawował. Gdy potym za zdradą Gotarda Rybeniusza kasztelana Sochaczewskiego, trucizną zniesieni młodzi xiążęta, a Kazimierz III. krol Polski, xięstwo Mazowieckie sobie przywłaszczał, mężnie mu Paweł biskup opierał się. Wydawała się w nim pasterska gorliwość i szczodrobliwość w administrowaniu powierzonego sobie kościoła. Znaczną bowiem częścią dobr biskupich, fundował kollegiatę w Pułtusku, i kościoł, tamże z fundamentow wspaniały wymurował; umarł roku 1436, pochowany w Pułtusku w tymże kościele, gdzie przy wielkim ołtarzu nadgrobek iego znayduie się: patrz *u Stanisława Łubieńskiego: De vitis episcoporum Plocensium.*

Gladiator (Szermierz), nazwisko osob, po większey części niewolnikow, ktorzy w igrzyskach publicznych,

cznych, uzbroieni walki czynili, albo przeciw podobnymże ſobie ſzermierzom, albo z dzikiemi źwierzęty; że zaś te walki, *cum gladio*, to ieſt z mieczem odprawowali, ztąd nazwani Gladiatores. Naypierwſze widowiſko ſzermierzow w Rzymie było za czaſow Appiuſza i Fulwiuſza konſulow roku od założenia Rzymu 490. Odtąd coraz ſię wzmagała paſſya tey okrutney rozrywki, i lubo Konſtantyn i iego naſtępcy chcieli ie znieść, nie mogli przywieść do ſkutku, tak chwalebnego przedſięwzięcia. Dopiero za panowania Theodoryka krola, gladyatorowie zupełnie znieſieni roku pańſkiego 500. Rodzaie ſzermierzow były wielorakie: *Secutores*, zwali ſię, ktorzy walki czynili z mieczem, i pałką dla wagi ołowiem napuſzczaną. Thraces na wzor tego narodu zażywali krotkiego miecza. Mirmillones uzbroieni byli w puklerz, i broń oſobliwą nakſztałt koſy noſili, na hełmie mieli wyobrażoną rybę. Retiarii w iedney ręce trzymali inſtrument troyzębny, nakſztałt widłow, w drugiey ſieć, ktorą zarzucali na adwerſarza. Hoplomachi w zupełney zbroi odprawiali poiedynek. Provocatores, rownie iak pierwſi uzbroieni, z innemi ſię potykali. Dymachæri na oburącz używali ſztyletow, albo puginałow. Eſſedarii potykali ſię na wozach umyślnie na to ſporządzonych. Andabatæ, konno na harc wyieżdżali, maiąc oczy zaſłonione. Meridiani, nazwani byli od godziny południowey, w ktorey zwyczaynie czynili igrzyſka. Beſtiarii, z źwierzęty dzikiemi potykali ſię; częſtokroć ten rodzay walki, naznaczano za karę winowaycom, ztąd w hiſtoryi prześladowania Chrześcian, ow wyraz: *Damnati ad beſtias.* Fiſcales, *Cæſariani*, *Poſtulatitii*, ci ſię zwali, ktorzy z ſkarbu publicznego płatni będąc, dobrowolnie podeymowali ſię iść na igrzyſka. Dla tego zaś nazywani bywali *Poſtulatitii*, iż będąc biegłemi w kunſzcie, powſzechnemi odgłoſy ludu bywali wzywani. Do iakiego ſtopnia ta dzikość przyſzła, z częſtego widoku tych igrzyſk okrutnych, dość namienić, iż panny Weſtalſkie naypierwſze w nich mieyſce zaſiadały, i częſtokroć za ich roſkazaniem, dobiiano paſſuiące ſię z śmiercią, te nieſzczęśliwe zabawy nieludzkiey ofiary. Dokładnie ten rodzay nieprawości okryślił Prudencyuſz:

- - - *pectuſque jacentis,*
Virgo modeſta jubet converſo pollice rumpi.
Ne lateat pars ulla animæ vitalibus imis,
Altiùs impreſſo dum palpitat enſe ſecator.

GLA-

Gladii jus, prawo miecza, moc karania śmiercią winowaycow; przywiley ten od naywyżſzey zwierzchności ſpływa, i częſtokroć zgromadzeniom, lub oſobom, dla tym łatwieyſzey adminiſtracyi ſprawiedliwości, użyczany bywał.

Glaskow, miaſto ſtołeczne w kroleſtwie Szkodzkim, ſławną ma akademią.

Glatz, miaſto obronne w Szląſku, ſtołecznym ieſt hrabſtwa tegoż nazwiſka.

Glarys, kanton oſmy Rzeczypoſpolitey Szwaycarſkiey. Religia w nim poczęści Katolicka, poczęści Proteſtantſka. Elekcye urzędow bez względu na rożność wiary odprawować ſię zwykły przez wota ſekretne. Senat albo naywyżſza rada ſkłada ſię z oſob 62. Prezydent nazywa ſię Landeman, viceprezydent Land-Stathalter, ci rożney powinni być religii, Miaſto ſtołeczne tego Kantonu, daie mu nazwiſko.

Gleyt czyli Litteræ ſalvi conductus, liſt, ktorym oſobie oſkarżoney, w ſprawie kryminalney, krol oſtrzega beſpieczeńſtwo ſtawania w ſądzie; termin gleytu niedziel ſześć od daty iego. W koronie gleyty ręką krolewſką podpiſane, pieczęcią koronną ztwierdzone, być powinny. W Litwie ad mandatum regis, z podpiſem ſekretarza pieczęci wychodzą.

Gliczner (Erazm), rodem ze Znina, miniſter Proteſtantſki, piſał xięgi: De Sanctiſſima Trinitate. — Societas & Symbola doctrinæ & morum Arii. — Epiſtolæ Cippomanii ad Radivilium cum reſponſione ejusdem. — Colloquium contra dialogum quemdam. — Libellus contra novos eccleſiæ Cæſnarios. — Chronicon regum Poloniæ una cum origine gentis regnique Polonici, Torunii 1597. — Arbor genealogica regum Poloniæ, magnatum, nobilium civitatumque præcipuarum; 1578.

Glinka (Franciſzek), napiſał xięgę pod dzikim tytułem: *Zwierzyniec iednorożcow.* W niey oprocz niektorych wiadomości o familii Fredrow (ktorzy ſię iednorożcem pieczętowali) znayduią ſię niektore piſma ſławnego Andrzeia Maxymiliana Fredra.

Glinski (Michał), marſzałek wielki Litewſki, ſławny wieku ſwoiego woiownik, w wielu okazyach dał dowody nieuſtraſzonego męſtwa i doſkonałości w woiennym trybie, oſobliwie iednak pod Kleckiem, gdzie w ſam dzień śmierci Alexandra krola, liczną Tatarow hordę zniosł. Po zeyściu tego monarchy, udany o porozumienie z Moſkwą przed Zygmuntem I. krolem, tak go na ſiebie oburzył, iż u wielkiego kniazia

 Iwana

Iwana Bazylewicza wsparcia, i przytulenia szukać dla siebie musiał, a z rozkazu iego woiować przeciw własney oyczyznie; gdy iednak i wrócić się do swego kraiu, i króla przebłagać zamyślał, od Iwana Bazylewicza do więzienia wtrącony, tamże życia dokonał.

Gliptographia, kunszt rznięcia kamieni *nazwyż*. Antykwaryuszowie takowe rzeźby pospolicie zowią Kameami.

Globus, machina okrągła, wyrażaiąca okrąg świata, i wszystkie iego przedziały.

Glocester, miasto stołeczne hrabstwa, tegoż nazwiska, w królestwie Angielskim.

Głogowskie xięstwo w Szląsku, niegdyś dziedziczne iedney dzielnicy familii Piastow. Miasto iego stołeczne Głogow.

Glossa, w prawie, tłumaczenie wyrazow, i terminow trudnych, ztąd dykcyonarz takowych słow zwany, *Glossarium*.

Gniezno, miasto niegdyś stołeczne królestwa Polskiego, teraz zaszczycone kathedrą prymasow Polskich i grobem świętego Woyciecha apostoła narodu. Dawnych miasta tego wspaniałości, małe są teraz znaki. Powiat Gnieźnieński był przedtym częścią woiewodztwa Kaliskiego. Konstytucya seymu 1768, ten powiat na godność woiewodzką wyniosła, i woiewodzie Gnieźnieńskiemu naznaczyła w senacie mieysce po Czerniechowskim. Jakie są prerogatywy arcybiskupow Gnieźnieńskich, Patrz *Primas*.

Gnomonica, część matematyki zasadzona na ułożeniu i wydoskonaleniu kompasow słonecznych. Kto był pierwszym wynalazcą kompasow, o tym pewności nie masz. Witruwiusz wspomina, iż Berosus historyk Chaldayski, w kraiu swoim, ten sposob regulowania czasu, według obrotow słonecznych wynalazł. W Rzymie dopiero w lat 400 po założeniu, Papiryusz Kursor kompas słoneczny wystawił. Pismo święte w historyi krolow, gdy mowi o cudzie Achaza, wspomina kompas, ktory dziesiącią liniami wstecz się obrocił; co rachuią na lat 713 przed narodzeniem Chrystusa.

Gnossimachi, według świadectwa świętego Jana Damascena, kacerze sprzeciwiaiący się wszelkim obrządkom, a zasadzaiący się iedynie na dobrych uczynkach.

Gnosus, miasto niegdyś stołeczne i zwyczayna rezydencya sławnego Minosa krola Krety; w okolicach tego miasta znaydował się sławny Labirynt.

Gnostici, kacerze w pierwiastkach kościoła; o nich albowiem zdaie się czynić wzmianki Paweł święty apostoł, w liście do Tymoteusza. Błędy ich były wielorakie. Uformowali byli sobie następstwo, albo genealogią Eonow, ktorych mienili być przymiotami bożemi. Tym więc Eonom przypisywali, stworzenie wszystkich rzeczy widomych; sprzeciwiali się taiemnicy wcielenia syna bożego. Dogodzenia zmyślności nie maiąc za przestępstwo, zanurzali się w rospuście i lubieżności. Trwało to kacerstwo do wieku piątego.

Goa, miasto stołeczne państw Portugalskich w Indyi wschodniey, wsławione grobem świętego Franciszka Xawiera.

Gobinet (Karol), Francuz, doktor Sorbony; xięgi iego, i co do stylu, i co do rzeczy wyborne; pisane oyczystym ięzykiem, są następuiące: Nauka młodzieży. — Nauka o sakramencie pokuty. — Nauka o Eucharystyi. — Przydatek do nauki młodzieży. — Instrukcya o sposobie uczenia się. — Nauka o religii. — Instrukcya dla młodych panienek; umarł ten zacny kapłan roku 1690, wieku 77.

Godfryd, z Bulionu krol Jerozolimski, z familii xiążąt Lotaryńskich, dla nader doskonałych przymiotow, i wiadomości trybu woiennego, gdy się pierwszy raz, za powodem Piotra pustelnika woyska Chrześciańskie na Krucyatę wybrały, za powszechną zgodą obrany był wodzem. Po odzyskaniu Jerozolimy, Godfryd krolem ogłoszony, rok się tylko nadgrodą prac swoich cieszył; umarł roku 1100. Mąż nieśmiertelney sławy godzien.

Godrecius, Godrecki, pierwszy mappę krolestwa Polskiego wydał, ta wyszła w Bazylei.

Gog i Magog, to nazwisko pismo boże daie narodom nieprzyiaźnym ludowi bożemu. Czasem tak mianuie wodzow z pokolenia Jafeta.

Golgotha albo Kalwarya, nazwisko gory na ktorey Zbawiciel świata dopełnił dzieła odkupienia, z niewoli czartowskiey narodu ludzkiego.

Golf, termin geografii, znaczy odnogę morską.

Goliat olbrzym, narodu Filistynow, gdy naymężnieyszych woyska Saulowego rycerzow na poiedynek wyzywa, od małoletniego ieszcze na ow czas Dawida kamieniem z procy zabity.

Golkonda, krolestwo w Azyi, stołeczne miasto, tegoż co i państwo nazwiska.

Golembiowski (Jan), wydał xięgę pod tytułem takowym: Potwarzy, kalumnie, kłamstwa heretykow na kościoł Rzymski.

Gomaristæ, sekta w Kalwińskim wierzeniu sprzeciwiaiąca się tym, ktorych Arminianami zowią.

Gondola, rodzay czołna, poſpolicie w Wenecyi używa ſię.

Gonfalonier, nazwiſko niegdyś pierwſzego rządzcy we Florencyi, gdy to państwo wolne było. Dotąd naywyżſi rządzcy w małych Rzeczachpoſpolitych Luki i świętego Maryna, tak ſię nazywaią.

Goniometria, część matematyki, ucząca ſpoſobu iak rozmierzać anguły albo narożniki.

Gorczyn (Jan), piſał xięgę o panowaniu Władyſława IV. krola Polſkiego. Jey tytuł: Pamiątka o cnotach, męſtwie i śmierci Władyſława krola 1648.

Gordena, według Ptolomeuſza, kraina wielkiey Armenii.

Gordianus I. (Marcus Antonius), ceſarz Rzymſki, rodu był nader zacnego; oyciec bowiem, dziad, i pradziad iego, piaſtowali godność konſulowſką. Twierdzą nawet niektorzy piſarze, iż familia Gordyanow pochodziła od Grekow. Szedł po ſtopniach mąż ten zacny do naywyżſzey godności, dwa razy wprzod albowiem był konſulem, i rozmaitych prowincyi rządzcą. W ten czas gdy Maxyminus tyran zgładziwſzy z świata Alexandra Sewera, tron gwałtownie poſiadł; nie mogąc cierpiec rządow iego woyſka Afrykańſkie, gwałtem Gordyana ogłoſiły ceſarzem. Potwierdził ſenat Rzymſki tę elekcyą i wraz z oycem, ſyna ceſarzem mianował. Ale ten wkrotce od Kapeliana rządzcy Numidyi zwyciężony, w potyczce zginął. Oyciec zaś dowiedziawſzy ſię o bitwie przegraney, i ſtracie ſyna, ſam ſobie śmierć gwałtowną zadał, we dwa mieſiące po ſwoim obraniu maiąc przeſzło ośmdzieſiąt lat.

Gordianus II. ceſarz Rzymſki od oyca kollegą i naſtępcą wyznaczony, w potyczce niedaleko Kartaginy poległ we dwa mieſiące po ſwoiey elekcyi.

Gordianus III. (Marcus Antonius), ceſarz Rzymſki, wnuk Gordyana pierwſzego; w dwunaſtym roku na tron wynieſiony, nie odrodnym pokazał ſię być potomkiem przodkow ſwoich. Wyprawiwſzy ſię z woyſkiem przeciw Saporowi krolowi Partow, prowincye Azyatyckie z iarzma iego uwolnił, i woyſko tego monarchy zniosł; gdy więc wgłąb kroleſtwa Partow wſtępnym boiem iść zamyſla, zdradą Filippa nayprzod prefekta prætorii, potym kollegi ſwego zabity roku 244. Panował lat 5, mieſięcy 8.

Gordius, krol Frygii, oyciec Midaſa: powieść dawnych piſarzow twierdzi, iż węzeł taki zrobić kazał, ktorgo nikt rozwiązać nie mogł; było zaś proroctwo, iż

ktoby go rozwiązał, zoſtałby panem Azyi. To gdy powiedziano Alexandrowi wielkiemu, będącemu w mieście Gordium, ſzedł tam gdzie ow węzeł przechowywano, a nie mogąc go rozwiązać, mieczem na dwoie przeciął, tym ſpoſobem na ſwoy pożytek obrocił, i do ſiebie przyſtoſował, dawną tradycyą. Odtąd w poſpolitym mowieniu, rzeczy nader zawiłe, węzłem Gordyiſkim mianowane bywaią.

Gorecki (Leonard), ieſt w druku, iego xięga: Deſcriptio belli Ivoniæ palatini Valachiæ, quod cum ſucceſſu, cum Selimo Turcarum imperatore geſſit, Francoforti 1574.

Gorgony, trzy ſioſtry, według powieści mitologiczney, zwane: Meduza, Stheno i Euryalis. Ich obowiązek był ſtrzedz ogrodow Heſperyiſkich, od Perſeuſza iednak zwyciężone.

Gornicki (Łukaſz), ſtaroſta Tykocińſki i Waſilkowſki; mąż doſkonałością nauki i wyborem ſtylu ſławny. Jako ſam o ſobie piſze, pierwiaſtki wieku ſwoiego ſtrawił u dworu, nayprzod Padniewſkiego, biſkupa Krakowſkiego daley u Zygmunta Auguſta krola. Od tego monarchy ſzacownika ludzi uczonych, wiele dobrodzieyſtw odebrał, i w rozmaitych okolicznościach był używany. O czaſie śmierci, i przeciągu wieku tego przezacnego męża, pewności nie maſz. Xięgi przez niego piſane, ſą naſtępuiące: Dzieie w koronie Polſkiey, z przyłączeniem niektorych rzeczy poſtronnych, od roku 1538, aż do roku 1572. — Rozmowa o wolności, prawach i obyczaiach Polſkich, pod elekcyą Zygmunta III. krola. — Dworzanin Polſki. — Ortografia Polſka. — Seneki o dobrodzieyſtwach Rzeczypoſpolitey. Xżę Jabłonowſki woiewoda Nowogrodzki wſpomina o xięgach Gornickiego naſtępuiących: Via ad libertatem perfectam. — Dæmon Socratis. Ze zaś Gornicki i w kunſzcie rymotworſkim był biegłym, ieſt świadectwo Kochanowſkiego lib. III. Eleg. XIII.

Gornicius Orpheâ fingit carmina digna lyrâ,
Germanosque canit, magno certamine victos,
Committens lyricis Martia bella modis.

Gornicki (Łukaſz), proboſzcz katedry Warmińſkiey, podał do druku: Pareneſim Jana Barklawiuſza, to ieſt: napomnienia, i przeſtrogi nowowiernych, w Krakowie 1628.

Gorski (Jakub), archydyakon Gnieźnieńſki, kanonik Krakowſki. Są w druku iego xięgi: Commentariorum artis Dialecticæ libr. 10. —

Animadverſio ſive criſis in theologos Vittembergenſes. Coloniæ 1586. — Pro tremenda & adoranda Trinitate adverſus quendam apoſtatam. — Præfatio ad orationem Filippi Callimachi, de contributione cleri ad Bolognettum cardinalem. — Orationes quatuor, quibûs poſt confectum bellum Moſchoviticum, pacem ad Zapolſcium factam, regi gratulatus eſt; adjecta eſt quinta, ad Johan: Zamoſcium cancellarium regni. — De mediatore. — De paſtore. — De baptiſmo recens natorum. — De uſu legitimo ſacramenti Euchariſtiæ. — De juſtificatione. — De periodis. — Præſtantiſſimorum Polonorum epiſtolæ.

Gorycki (Bartłomiey), woyt miaſta Krakowa; piſał xięgę pod tytułem: Ordo judiciorum negotiorumque civitatenſium juris Magdeburgici.

Gorzkowski (Jędrzey), ſekretarz legacyi do Turek Małachowſkiego, woiewody Poznańſkiego, podał ią do druku 1699.

Gorzno (Staniſław), ieſt w druku odpowiedź iego, na xięgi Gliczne-ra miniſtra proteſt. pod tytułem: O ſprawie wieczerzy pańſkiey 1567.

Goślicki (Wawrzyniec), biſkup Poznańſki, mąż doſkonałością nauki, wyborem przymiotow znamienity. Xięgi iego ſą naſtępuiące: De optimo ſenatore, Venetiis 1569. De optimo Cive — Oratio pro ſtatu ſacerdotali — Witanie rad i ſtanow koronnych do krola Zygmunta III. w Krakowie roku 1587.

Goślinski (Jakub), profeſſor akademii Krakowſkiey; iego xięga: In phiſicam, ſeu de principiis rerum commentarius.

Gosławski (Franciſzek), iego xięgi w druku ſą naſtępuiące: Oratio de bello adverſus Moſchos, ad equites Polonos, Poſnaniæ 1578. — De judiciis & moribus Polonorum corrigendis, ad regem Stephanum, Poſnan. 1577.

Gotha, miaſto Niemieckie w cyrkule Saxonii, ſtołeczne xiążąt dzielnicy ſtarſzey domu Saſkiego.

Gothicus (Marcus Aurelius Claudius), ceſarz Rzymſki, rodem z Illirii, po gwałtowney śmierci Galliena, wſtąpił na tron, od woyſka powſzechnemi głoſy wykrzykniony, roku pańſkiego 208. Wkrotce potym Aureola, ktory był bunt przeciw Gallienowi podnioſł, zwyciężył, i z życia wyzuł. Powrociwſzy do Rzymu, dawne prawa w rozmaitych okolicznościach odnowił, i do ſkutku przywiodł; przez co ziednał ſobie powſzechną miłość poddanych. Wyprawił ſię potym z woyſkiem przeciw Gotom, zwycięſtwo ſławne, ktore nad niemi otrzymał, nadało mu przydomek Gothici, pod ktorym poſpolicie w hiſtoryi ieſt mianowany; umarł zapowietrzony w Syrmium, żył lat 58, panował 3.

Gothonowie, narod Niemiecki, według Tacyta, pierwſze ſiedliſka ſwoie miał nad brzegami morza Baltyckiego. Niektorzy twierdzą, iż Gothonowie i Gothowie nazwiſkiem ſię tylko rożnili, a iednakowegoż narodu byli; dzielnice ich oſada naycelnieyſza tam miała być, gdzie teraz miaſto Gdańſk.

Gothowie, narod ſławny. O ich pierwiaſtkach doſkonałey pewności nie maſz, po większey iednak części zgadzaią ſię na to dawni dzieiopiſowie, iż wyſzli, z kraiu Skandynawii, gdzie dotąd w kroleſtwie Szwedzkim prowincya zatrzymała nazwiſko Gothii, ieſt także i wyſpa zwana Gothland. Pierwſzy raz nawiedzili pańſtwa Rzymſkie, za czaſow Karakalli ceſarza; Gordianus III. woynę potym z niemi wiodł; Decyuſz na woynie z niemi zginął. Klaudyuſza Gotickiego ſławne zwycięſtwo, wſtrzymało ich impet, i gdyby nie prędka śmierć tego ceſarza, zapewneby oſtatni raz na ten czas w hiſtoryi byli wzmiankowani. Do czaſow Konſtantyna i naſtępcow iego pierwſzych, rzadko ſą wzmiankowani. Pod czas zboru powſzechnego w Nicei, znaydował ſię biſkup Theofilus narodu Gothow, wkrotce iednak potym błędy Aryańſkie przyięli. Rozdzielili ſię w czaſiech naſtępuiących; ci, ktorzy w lewą Dunaiu oſiedli nazwali ſię Oſtrogothami, albo Gothami wſchodniemi; ci co z prawey ſtrony Dunaiu byli, Wizygothami albo Gothami zachodniemi. Pierwſza wzmianka Gothow, pod temi nazwiſkami, za czaſow Walenſa ceſarza. Roku pańſkiego 370. Frytigern krol Wizygothow i Athanaryk Oſtrogothow, wſtępnym boiem wkroczyli w pańſtwa Rzymſkie; Tracyą i pobliżſze kraie ſplondrowali; Walens ceſarz chciał wſtrzymać ich zapalczywość, ale zwyciężony w potyczce życie utracił. Naſtępca Teodozyuſz, oparł ſię im mężnie, zwyciężył i wrocić ſię do dawnych ſiedliſk przymuſił. Ale pod ſłabemi rządy naſtępcow iego obrawſzy krolem Alaryka, z niezmiernemi woyſki w granice pańſtwa Rzymſkiego wpadli; iakie ſzkody i okrucieńſtwa, kraie ceſarſtwa na ow czas poniosſy, obſzernie hiſtorycy, tamtego wieku opiſuią. Alaryk coraz w głąb pańſtw Włoſkich poſtępuiąc, Rzym nakoniec obległ i poſiadł, wziąwſzy w niewolą Placydyą ſioſtrę Honoryuſza ceſarza. Odtąd zaczęło ſię panowanie Gothow w kraiach południowych Europy. To potym roz-

rozdzieliło ſię: Wizygothowie albowiem w kroleſtwie Hiſzpańſkim panowali do czaſow Roderyka; Oſtrogothowie we Włoſzech trwali przez długi przeciąg czaſu; nakoniec ku Gallii i Hiſzpanii pomknęli ſię, i tam ſię złączyli z Wizygothami. Włoſkie zaś kraie ſtawały ſię łupem rozmaitych narodow, do czaſow Karola wielkiego. Ten Dezyderyuſza krola Longobardow zwyciężył i państwa Rzymſkie z rąk barbarzyńcow oſwobodził.

Gotwald (Jan), ieſt iego xięga w Niemieckim ięzyku: Opiſanie powietrza w Gdańſku roku 1709.

Grabowski (Adam Staniſław), biſkup Warmińſki, mąż w naukach i w ſtylu oſobliwie Łacińſkim biegły, wiadomość ięzykow miał niepoſpolitą. Zażywany ſkutecznie do rozmaitych oyczyzny uſług; chwalebnie życie zakończył roku 1766, wieku 69.

Grabowski (Piotr), proboſzcz Poznańſki, wydał do druku: Zdanie ſyna koronnego o piąciu rzeczach Rzeczypoſpolitey Polſkiey należących; to ieſt: ſąſiedztwo Tureckie z Polſką iakie? poſpolite ruſzenie boyne i ſprawne, iako uczynić? wyprawa na woynę iaka może być ſnadnie? ſkarb bogaty, na potrzebę Rzeczypoſpolitey, iako zebrać? liga z panami Chrześciańſkiemi przeciw Turkom, iako Rzeczypoſpolitey potrzebna i pożyteczna? Żył ten autor około roku 1590.

Grabski (Jan Kazimierz), Sędzia grodzki Nakielſki, wydał do druku: Prawdy powſzechne, albo dowodne nauki Chrześciańſkiey filozofii, z Łacińſkiego i Włoſkiego na Polſki ięzyk przełożone, w Poznaniu, roku 1703.

Grachus, ſławna w Rzymie familia, dway bracia rodzeni, Tyberyus i Kajus trybunowie poſpolſtwa, w młodym wieku, gwałtownie z życia wyzuci, naywiękſzym iey zoſtali zaſzczytem. Życia tych zacnych zewſzechmiar mężow obſzernie Plutarchus opiſał.

Gracyan (Baltazar), Jezuita, piſał w ięzyku Hiſzpańſkim xięgi w rożnych materyach. Te na rożne ięzyki były przetłumaczone, a niektorych tytuły tu ſię kładą: O przymiotach prawego rycerſtwa. — O przymiotach i właſnościach doſkonałego miniſtra. — O doſkonałości. — O należytościach dobrey krytyki; umarł Gracyan w Taragonie, roku 1658.

Gracye, towarzyſzki Wenery, corki Jowiſza i Euronomy, ich nazwiſka: Aglae czyli Paſythea, Eufrozyna, i Thalia; w Greckim ięzyku nazwiſko tych bogiń było Charites, co znaczy weſołość.

Gradatio, figura kraſomowſka, wyrażaiąca rozmaite ſtopnie paſſyi ludzkich.

Gradivus, przydomek Marſa, etymologią iego kładą niektorzy, à gradiendo, iż w woynie, coraz daley, i żwawiey poſtępować trzeba.

Gradus juris, ſpoſob poſtępowania prawnego, przez ktory ſtrona nieukontentowana wyrokiem juryzdykcyi mnieyſzey, do wyżſzey ſię odwołuie.

Graf, patrz *Hrabia.*

Grafometrum, inſtrument matematyczny, zawieraiący w ſobie puł cyrkułu.

Gramma, rodzay wagi zawieraiący w ſobie dwudzieſtą czwartą część uncyi.

Grammatyka, nauka ſłow, i ſpoſobu mowienia, według reguł każdego ięzyka.

Granata, niegdyś kroleſtwo za czaſow Maurow, teraz prowincya krolеſtwa Hiſzpańſkiego, ma miaſto ſtołeczne tegoż co i kray nazwiſka.

Granatensis (Ludwik), zakonu świętego Dominika ſławny aſceta; xięgi iego niektore, pełne nauk zbawiennych, na Polſki ięzyk przełożone ſą.

Granicus, rzeka Azyi mnieyſzey, teraz od Turkow zwana Suſu. Przy iey przeprawie, pierwſze otrzymał zwycięſtwo Alexander wielki, nad woyſkiem Daryuſza krola Perſow.

Gratiandi jus albo agratiandi, przywiley naywyżſzey zwierzchności, darować lub zmnieyſzyć karę winowaycom.

Gratiani (Antoni), biſkup Ameryi, był w Polſzcze i innych państwach ſekretarzem, i nierozdzielnym towarzyſzem kardynała Kommendona. Po śmierci protektora i przyiaciela ſwoiego, wyznaczony nuncyuſzem do Wenecyi; przez długi przeciąg czaſu urząd ten chwalebnie piaſtował; umarł w dyecezyi ſwoiey, roku 1611, wieku 75. Piſał xięgi: De bello Cyprio. — De vita Joannis Franciſci Commendoni libr. IV. — De caſibus virorum illuſtrium. Nie dawnemi czaſy wyſzła z druku xięga, ktorey tytuł: Antonii Mariæ Gratiani à Burgo, epiſcopi Amerini: De ſcriptis invitâ Minervâ, ad Aloyſium fratrem libr. XX, nunc primum editi, cum adnotationibus Hieronymi Lagomarſini è Societate Jeſu.

Gratianus, ſyn Walentyniana I. ceſarza wraz z bratem Walentynianem ceſarzem zachodnim ogłoſzony, po śmierci oyca rządy naywyżſze obiął, maiąc lat ſzeſnaście. Na złe i nader nieſzczęśliwe czaſy trafił ten z wielu miar dobry ale zbyt ſłaby i powolny monarcha.

Po wielu woynach, ktore dość pomyślnie przeciw Gothom i Niemcom prowadził, w buncie Maxyma, ktory po nim cesarską godność obiął, zabity w Lugdunie roku pańskiego 383, wieku 24, panowania 8.

GRATZ, miasto stołeczne xięstwa Styryi, w państwach Niemieckich, należy do domu Austryackiego.

GRAVAMEN, termin prawny, znaczy uciążliwość. Gdy strona nie przestaie na dekrecie iuryzdykcyi niższey i mocyą założywszy, żąda mieć dekret poprawiony, lub skassowany przez iuryzdykcyą wyższą, idzie *Viâ gravaminis*. Ten sposob odwoływania się, rożni się w tym od appellacyi, iż strona idąca *per gravamen*, pragnie zyskać karę, na sędziego źle sądzącego; gdy zaś appellacyą zakłada i tey sąd dopuszcza, w ten czas choć dekret przez wyższą iuryzdykcyą bywa poprawiony, sędzia iednak karze nie podlega.

GRAVINA (Jan), mąż w prawie, krasomowstwie i rymotworstwie wielce biegły; umarł roku 1718, wieku 54. Procz wielu innych w rożnych materyach pisanych, sławna iego xięga: Institutionum juris.

GRAVITATIO, termin fizyki, oznacza rozmaite skutki cięźęnia rzeczy.

GRECYA, kray ku wschodowi Europy, sławny w starożytności zewszechmiar; nazwać go albowiem można naypierwszym i nayobfitszym źrzodłem nauk i kunsztow. Grecya dawnieyszemi czasy dzieliła się w powszechności na dwie części: Tessalią i Helladyą albo Grecyą właściwie rzeczoną i tym ostatnim nazwiskiem mianowano Macedonią, Achaią i Peloponez. Nazywała się także Grecyą wielką Sycylia, i iedna część niższych Włoch, osady także Greckie w Azyi toż powszechne nosiły nazwisko. Helladya albo Grecya właściwa, między Tessalią, morzem Egeyskim, a Golfem Koryntskim zamykała w sobie Etolią, Dorydę, Phocydę, Attykę, Megarę, Beocyą i Lokryą. W tey części były Rzeczypospolite: Ateńska, Tebanow, Koryntyan, Lacedemońska. Grecya Azyatycka dzieliła się na rozmaite części, z tych naycelniey sze: Mizya, Frygia, Eolia, Dorydya Lidya i Karya. Grecya wielka zamykała w sobie Kalabryą i Sycylią; w tey państwo Syrakuzy było naycelnieysze; w Kalabryi Samnity i Tareńczykowie. Narod Grecki mnogością wielkich ludzi, we wszelkich rodzaiach, tak się wsławił, że do niego się udawano ze wszystkich części świata, dla wydoskonalenia się w kunsztach, naukach i prawodawstwie. Rzymianie woiennemi sprawy iuż znamienici, panowie wielkiey części Włoch, nie wstydzili się szukać reguł prawodawstwa w tym powszechnym źrzodle. Jakoż prawa XII. tablic z Grecyi powzięte, stały się fundamentem, ich rządu cywilnego. Cekrops, Drakon, Solon, Likurgus, Seleucus prawodawcami byli naycelnieyszych państw Grecyi; iak zaś doskonałe były ich przepisy, skutek dowodnie pokazał. Greckie państwa składały się z wielu zgromadzeń wolnych, ktore pospolicie Rzecząpospolitą zowiem. Lacedemona lubo miała krolow, rząd iednak bardziey się skłaniał do wolności, niż monarchii. Epir, Macedonia, Tessalia, monarchom były podległe. Naysławnieysze Grecyi miasta zaszczycone wolnym rządem były: Ateny, Teby, Argos, Korynt, Sycyona, Megalopolis, Megara, Myceny, Sparta. Kray ten z tylu małych, ale wybornych części złożony, mężnie się oparł niezmierney potędze monarchow Perskich. Alexander nakoniec wielki, zwycięzca Persow i Azyi, iarżmo Greckie, na niezliczone narody włożył. Następcy iego nieznacznie osłabili Greckie Rzeczypospolite, nakoniec Rzymianie wszystko posiedli. Pierwszy więc kres upadku Grecyi od czasow Filipa i Alexandra; w czasie ich następcow co raz słabiała; pod Rzymianami straciła wolność; teraz pod iarzmem Tureckim ięczy. Grecya teraźnieysza podzielona iest na sześć części: Macedonią, Albanią, Epir, Tessalią, Achaią, Moreą albo Peloponesum. Religia dawnych Grekow była bałwochwalska, skoro zaś świat światłem ewangelii obiaśniony został, Grecya natychmiast, oddała cześć prawemu Bogu, ktorego według Pawła świętego czciła w Atenach, pod znamieniem: *ignoto Deo*. Za wsparciem Konstancyusza i następcow iego, Aryańskiemi błędy kościoł Grecki zarażony był. Panowały w nim potym błędy Eutychesa, Nestoryusza, Macedoniusza. Focyusz sławny naydzielniey do schizmy dopomogł, i lubo potym Jan Paleolog cesarz na zborze Florentskim, wraz z duchowieństwem do unii z Łacińskim kościołem przystąpił, nie długo ta trwała; i dotąd Grecy w odłączeniu od kościoła prawego zostaią. Niektorzy iednak z nich, osobliwie w Polszcze przyięli unią i dotąd w prawowiernym wierzeniu trwaią. O rządach, zwyczaiach, państwach, miastach Greckich, w szczegulności mowić się będzie, według alfabetu pod osobnemi artykułami.

GROCHOLINSKI (Piotr Alexander), pleban Jaworski, wydał katechizm kato-

Katolicki, to ieſt: naukę Chrześciańſką, z katechizmu Rzymſkiego i innych autorow zebraną, w Krakowie 1684.

Grochowski (Staniſław), arcybiſkup Lwowſki; ieſt w druku iego ſynod dyecezyalny roku 1641. — Spoſob krotki rozmyślania o męce i śmierci Zbawiciela pana. — Zbior rytmow; umarł roku 1644.

Grod, z Słowiańſkiego wyrazu *Horod.* Nazwiſko zamkow krolewſkich, w koronie i w wielkim xięſtwie Litewſkim, przy ktorych, że gubernatorowie, albo ſtaroſtowie maią powierzoną ſobie juryzdykcyą ſądzenia niektorych artykułow, zwanych Caſtrenſes, przeto, tak oni, iako i ich officyaliſtowie grodzkiemi albo grodowemi nazywać ſię zwykli; tych zaś razem z ſtaroſtą, między innemi i ten właściwy obowiązek: dekreta wyżſzych iuryzdykcyi exekwować.

Grodecki (Jan), kanonik Warmińſki; xięgi świętego Cyrylla Jerozolimſkiego z Greckiego na Łacińſki ięzyk przełożył. Pierwſza edycya tego dzieła, w Paryżu roku 1564.

Grodecki (Gabryel), autor xiąg naſtępuiących: Hiſtoriæ Polonicæ ſchediaſma literarium, Gedani 1707. — De eo quod juſtum eſt circa tormenta bellica. — Obſervationum ſingularium tria ex hiſtoria literaria.

Grodecki (Wacław), wydał tabulam geographicam regni Poloniæ, & locorum vicinorum; ta ſię znayduie, w oſtatniey edycyi Kromera.

Grodno, miaſto wielkiego xięſtwa Litewſkiego, w woiewodztwie Trockim. Według przepiſu konſtytucyi roku 1699 trzecia kadencya ſeymow ordynaryinych w tym mieście odprawiać ſię powinna. Ma grodowego ſwego ſtaroſtę i urzędnikow powiatowych. Ekonomia Grodzieńſka należy do dobr ſtołu krolewſkiego. Roku 1586, 12 mieſiąca Grudnia, wielki monarcha Stefan Batory krol Polſki w tym mieście życia dokonał.

Grodzicki (Fauſtyn), Jezuita piſał xięgi, pod naſtępuiącemi tytułami: Theatrum eloquentiæ. — Scientia artium militarium. — O architekturze.

Grodzicki (Staniſław), Jezuita, wydał do druku: Prawidło wiary Katolickiey w Wilnie roku 1592. — Ewangelik albo rozmowy ewangelika z miniſtrem. — Kazania dwoie. — O poprawie kalendarza roku 1587. — Trutina pſychotopii. — Kazania Łacińſkie i Polſkie.

Grodziecki (Adam), kaſztelan Miedzyrzycki, autor xięgi: Przeſtrogi o tytułach cudzoziemſkich, wyſzła z druku roku 1634.

Groenlandya, kray pułnocny, od brzegow tylko przez Hollendrow odkryty, ktorzy tam zyſkowne połowy wielorybow i pſow morſkich czynić zwykli: dotąd nie ieſt ieſzcze wiadomo, czyli ten kray zewſząd morzem oblany albo ieśli ſię z Ameryką łączy.

Groicki (Bartłomiey), podwoyci Krakowſki, piſał xięgi naſtępuiące: Porządek ſądow i prawa Maydeburſkiego w koronie Polſkiey. — Przydatek do porządku Maydeburſkiego prawa, w Krakowie R. 1559. — Tytuły prawa Maydeburſkiego, do porządku i do artykułow pierwey wydanych, w ſprawach tego czaſu, naywięcey kłopotnych, z tegoż prawa *Maydeburſkiego* w Krakowie roku 1572. — Obrona ſierot i wdow opiekunom i kuratorom z Łacińſkiego na Polſki ięzyk przetłumaczona, opus poſthumum w Krakowie R. 1605. Artykuły prawa Maydeburſkiego, ktore zowią Speculum Saxonum z Łacińſkiego na Polſkie przetłumaczone w Krakowie roku 1559.

Groninga, iedna z ſiedmiu ſprzymierzonych prowincyi Rzeczypoſpolitey Hollenderſkiey, iey miaſto ſtołeczne, tegoż, co i prowincya, nazwiſka.

Grosz (Groſſus), nie było tego nazwiſka pieniędzy u Rzymian. Co innego *Groſſus* w ięzyku Łacińſkim znaczył, to ieſt: owoc niedoyrzały z drzewa figowego. Makaronizm ten Łacińſki zrobił ſię we Francyi, za Ludwika IX. w roku 1258, kiedy pierwſzy raz pod tym nazwiſkiem Francuſkim *gros* bito monetę nazwaną niby po Łacinie: *Groſſus Turonenſis*, od miaſta *Turones*, gdzie była mennica. Ten groſz tegoż ſamego był gatunku, co dawne Francuſkie *Solidi*, i dzielił ſię na dwanaście denarow, albo *deniers.* Z grzywny ſrebra czyſtego, wagi Francuſkiey bito tych groſzy ſztuk $60\frac{1}{2}$, groſz takowy trzymał 84 aſſow ſrebra czyſtego, a przeto wart był 42 groſzy naſzey teraźnieyſzey Polſkiey miedzianey monety. Denar wart groſzy $3\frac{1}{2}$. Podobną monetę i pod tymże nazwiſkiem groſzow, zaczął bić w Czechach Wacław II. krol Czeſki, a potym Polſki, około roku 1300. Była znaczona: *Groſſus Pragenſis*, od miaſta Pragi, w ktorym ią bito. W Niemczech zaczęto bić groſze w wieku XIV. w Frankforcie nad Menem bite w R. 1341 noſzą napis: *Turonus Francofurdenſis*, co zaczyć miało, że groſz ten tak był dobry, iak groſz Turońſki we Francyi. W arcybiſkupſtwie Kolońſkim bito także groſze z napiſem:

pisem: *Hermanus IV. archiepiscopus Colonien. 1482.* Pierwsze grosze bite w Polszcze są pod stęplem Kazimierza I, noszące z iedney strony imie iego: *Casimirus I. rex Pol.* a z drugiey napis: *Grossus Pragensis*, co znaczyło rowność dobroci iego z groszem w Pradze bitym; są i inne grosze tegoż krola z napisem: *Grossus Cracoviensis.* Na ten czas nie kładziono w piętnie roku, a zatym iest trudność zgadnąć, ktory z nich poprzedzał. Grosz Praski bity około roku 1300, wart był 40 groszy, naszey drobney monety Polskiey teraźnieyszey. W czasie iednak panowania Kazimierza wielkiego krola Polskiego, niżey roku 1333, spodlały były grosze bite w Czechach. Grosze Praskie w Polszcze miały rożnicę: większe nazywano: *Latus grossus Pragensis*, mnieysze: *grossus communis*, albo tylko: *grossus.* Większy zawierał w sobie 16 denarow. Mnieyszy 12 denarow. Można redukować denaru wartość, na groszy naszych teraźnieyszych drobnych 2½. Następcy Kazimierza wielkiego, bili podleyszą monetę: pod Ludwikiem krolem Polskim i Węgierskim, grosz Polski nie wart był iak 15 naszych teraźnieyszych; pod Zygmuntem I, grosz był wart 8 teraźnieyszych. Za Zygmunta III. wart tylko 3 naszych; za Jana Kazimierza przestały być w używaniu grosze srebrne, bo tylko miedziane bito, na podobieństwo tych, ktore mamy teraz pod łaskawym panowaniem nayiaśnieyszego Stanisława Augusta.

Grotius (Hugo de Groot), urodził się w Delft mieście Hollenderskim roku 1582. Z młodego wieku do nauk applikowany niepospolitą sposobność z wielką applikacyą złączył, przez co tak wielki w naukach postępek uczynił, iż z razu w rozmaitych sądach, daley w radach publicznych, iego zdania były wyrokiem. Doznał iednak, mimo wielkiey swoiey usługi, niewdzięczności społziomkow, kiedy utrzymuiąc stronę sławnego i nieszczęśliwego Barnewelta, w ścisłym więzieniu na całe życie osadzony został. Wydobył go z tamtąd przemysł własney żony. Wkrotkim czasie potym Krystyna krolowa Szwedzka, szacuiąc wielkie iego przymioty, posłem go swoim wyznaczyła do Ludwika XIV. krola Francuskiego. Przez lat iedenaście z wielką sławą swoią piastował to delikatne, a z właszcza cudzoziemiec, dostoieństwo. Powracaiąc nakoniec z Szwecyi do oyczyzny swoiey, żeglugą niepomyślną osłabiony, w Rostoku świat pożegnał 28 Sierpnia, roku 1645, wieku 63, mąż wieczney sławy i uszanowania potomności godny. Napisane od niego xięgi są następuiące: De veritate religionis Christianæ libr. VI. — De Jure belli & pacis libr. III. — Mare liberum. — De antiquitate Reipublicæ Battavorum. — De imperio summarum potestatum circa sacra. — Annales & historiæ, de rebus Belgicis, ab obitu Philippi regis usque ad inducias anni 1609. — Historia Gothorum, Vandalorum & Longobardorum. — Obsidio Bredana anni 1615. — Obsidio Grollæ annô 1627. — Epistolæ. — Dissertatio de origine gentium Americanarum. — Dissertatio altera adversus obtrectatorem. — Annotationes in totam scripturam sacram. — De satisfactione Christi adversus Socinum. — Apologeticus. — Poemata varia.

Groth (Jan), biskup Krakowski, mąż pobożnością życia, biegłością w naukach, dobrym rządem owczarni sobie powierzoney, znamienity; umarł roku 1347, w siedmnastym roku pasterstwa swego. Pamięć iego dotąd iest w uwielbieniu, i zwłoki na okazalsze mieysce w Krakowskiey katedrze roku 1522 przeniesione.

Grotha albo pieczara, mieysce podziemne w skale częstokroć wydrożone. Sławne są Grothy w bliskości Neapolu. Jedna nazwisko Sybilli nosi, w skale żywey ryta przedziwnym kunsztem. Drugą zowią psią, z tey przyczyny, iż exhalacye z niey wychodzące psow tam położonych w kilku minutach morzą. Gdy ich iednak w czasie na wolne powietrze wyniosą, pomału do pierwszey pory przychodzą. Probowane to doświadczenie, na innych źwierzętach rowny skutek czyni. Grothy, pieczary albo katakumby Rzymskie, dzieło ręki ludzkiey, sławne są przeciągłością i zakrętami niezliczonemi, a bardziey mnogością ciał męczeńskich, tam złożonych w rozmaitych prześladowaniach. Grothy Kiiowskie znamienite są przymiotem konserwowania ciał. W rożnych mieyscach krolestwa Polskiego, znayduią się pieczary; nayobszernieysze i naycelnieysze w bliskości Kamieńca Podolskiego.

Grunovius (Szymon), pisał xięgę: Chronicon Prussiæ; ta dedykowana Zygmuntowi III. krolowi.

Gruszczynski (Jan), dworzanin Jana krola Węgierskiego; wyszła z druku iego xięga: De Officiis boni aulici & commilitonis.

Gruszecki (Antoni), Franciszkan, są w druku, iego kazania rozmaite.

Gruszewski (Jan), Jezuita, dał książkę do druku: De ultima & maxima hominis mutatione, sive de-

de mystica cum Deo unione. — De fortitudine, & juſtitia.

Gruthner (Samuel), autor xięgi pod tytułem: Tractatus juris publici de Pruſſia nunquam & nulli tributaria.

Gryllus, ſyn ſławnego Xenofonta, w potyczce pod Mantyneą, na śmierć ſam będąc raniony, śmiertelny cios zadał Epaminondzie wodzowi zwyciężaiących Tebanow. O śmierci iego, tak znamienitey, dowiedziawſzy ſię oyciec, koroną kwieciſtą głowę uwieńczył, mowiąc: iż z takiey lubo ſyna właſnego śmierci, bardziey ſię radować niż ſmucić przyſtoi.

Gryphy (Chryſtyan), rodem ze Wſchowy, bibliothekarz i profeſſor w Wrocławiu; umarł około roku 1700, xięgi iego z druku wyſzłe ſą: Faſciculus luſuum ingenii, ex præſtantiorum poëtarum ſcriptis &c. — Diatribe de ſcriptoribus rerum Galliæ, & Lotharingiæ ſæculi præſertim XVII. — Diſſertatio de ſcriptoribus hiſtoriam ſæculi XVII. illuſtrantibus. — Obſervatio de exterorum, præcipuè Gallorum, erroribus geographicis.

Gryzonowie, narod ſprzymierzony z kantonami Rzeczypoſpolitey Szwaycarſkiey. Rządzi ſię właſnemi prawami, podzielony zaś ieſt na trzy części, ktore ſię nazywaią Ligami.

Grzegorz I. (święty), nazwany wielki, Rzymianin, ſyn Gordyana ſenatora i Sylwii, w młodym wieku dla wielkich przymiotow ſwoich, piaſtował godność prefekta Rzymſkiego. Po śmierci oyca porzucił świat, a ſprzedawſzy dziedziczne imiona, udał ſię zupełnie na wypełnienie obowiązkow i rad ewangelicznych. Wſtąpił w krotce potym do zgromadzenia mnichow, ktorym wprzod kilka klaſztorow zbudował i nadał. Nie mogła ſię utaić w cieniu klaſztornym doſkonałość tego męża znamienita; od Benedykta I. papieża uczyniony dyakonem kościoła Rzymſkiego; od Pelagiuſza II. wyſłany do Konſtantynopola; urząd apokryżaryuſza albo poſła papieſkiego ſprawował przez czas nieiaki chwalebnie i pożytecznie: między innemi na tamtym mieyſcu czynnościami Grzegorza, ta mu naywiękſzą chwałę przynioſła, gdy błędy Eutycheſa względem zmartwychwſtania ciał ludzkich odkrył i potępił. Po śmierci Pelagiuſza poniewolnie na ſtolicy Rzymſkiey oſadzony roku 590, iako ſię w nader nieſzczęśliwych czaſiech natym ſtopniu naywyżſzym ſprawował, dzieła iego prawdziwie apoſtolſkie iawnym ſą dowodem. Za iego ſtaraniem wyſłani miſſyonarze do Anglii pod wodzem Auguſtynem; w Hiſzpanii kacerſtwo Aryańſkie po części wyplenione; duchowieńſtwo wprawione w karność. Zeby uśmierzył wynioſłość patryarchow Konſtantynopolitańſkich, przywłaſzczaiących ſobie tytuł: *Oecumenici* albo powſzechnego, pierwſzy z papieżow Grzegorz ſługą ſług bożych piſać ſię począł. Strawiony nakoniec uſtawicznością prac i żarliwością domu bożego, poſzedł po zapłatę wierney uſługi roku pańſkiego 604, rządził kościołem lat 13, mieſięcy 6, dni 10. Xięgi iego ſzacowney nauki pełne, zebrane razem, wielokrotnie z druku wyſzły.

Grzegorz II. (święty), wſtąpił na katedrę po śmierci Konſtantyna roku 714. Kilkakrotnie ſkładał zbory kościelne, na ktorych małżeńſtwa nieprawe i kacerſtwo obrazoborcow potępił. Do kraiow Niemieckich na opowiadanie ewangelii wyſłał świętego Bonifacyuſza; umarł roku 731, rządził lat 16, mieſięcy 8, dni 20.

Grzegorz III. papież, rodem z Syryi, w pięć dni po zeyściu Grzegorza II. obrany. Z Leonem ceſarzem Greckim, utrzymuiącym kacerſtwo obrazoborcow, wiele miał do czynienia, i ile możności opierał ſię bezbożnym iego zamyſłom. Zbor nakoniec w Rzymie złożył i na nim uroczyście błędy obrazoborcow potępił, i wyklął. Oblężony w Rzymie od Luitpranda krola Longobardow, Karola Martella rządzcy albo magiſtra palatii krolow Francuſkich na pomoc wezwał, nie doczekał pożądanego wſparcia; wkrotce albowiem potym wezwaniu roku 741 żyć przeſtał, w lat 10 po ſwoim obraniu.

Grzegorz IV. papież, Rzymianin, po Walentynie wſtąpił na katedrę świętego Piotra; wkrotce po obraniu do Francyi iachał, chcąc zgodzić Filippa krola z zbuntowanemi ſynami. Swięto wſzyſtkich świętych, aby po całym Chrześciańſtwie uroczyście obchodzone było, poſtanowił; umarł roku 844, w lat 17 po ſwoim wynieſieniu.

Grzegorz V. papież, Niemiec, powinowaty Ottona III. ceſarza, w pierwiaſtkach rządu ſwoiego, z Kreſcencyuſzem, ſenatorem Rzymſkim, miał wielkie zatargi, ale te uśmierzone zoſtały mocą i powagą Ottona. Twierdzą niektorzy piſarze, iż za naleganiem tegoż ceſarza, wydał bullę, uſtanawiaiącą ſpoſob obierania ceſarzow i wyznaczaiącą elektorow; umarł roku 999, dwa lata żył na papieſtwie.

Grzegorz VI. zwany przedtym Gratianus, Rzymianin; w pierwiaſtkach zaraz dwoch miał przeciwni-

wnikow: Benedykta IX i Sylweſtra III. Od Henryka ceſarza poſłany na wygnanie do Niemiec, tam umarł roku 1046.

Grzegorz VII. (święty), wprzod zwany Hildebrand, zakonu świętego Benedykta, będąc kardynałem, pożytecznie w wielu okolicznościach kościołowi ſłużył. Obrany papieżem, po śmierci Alexandra II. z ceſarzem Henrykiem w wielkim żył poroźnieniu, żwawie utrzymuiąc intereſſa duchowne, i ſwobodę państw Włoſkich. Oblężony w Rzymie od Henryka IV. ceſarza, za pomocą Roberta Gwiſkarda xiążęcia Apulii, ucieczką ſalwował ſię do państwa iego, gdzie w mieście Salernie życia dokonał 25 Maia, roku 1085, rządził kościołem lat 12.

Grzegorz VIII. wprzod zwany Albertus Mora, obrany po śmierci Urbana III. gdy o nowey krucyacie zamyśla, we dwa mieſiące po obraniu śmierć wſpaniałym iego zamyſłom przeſzkodziła; umarł roku 1187.

Grzegorz IX. rodem z Anagnii, naſtępca Honoryuſza III. Fryderyka ceſarza zwłaczaiącego krucyatę, do ktorey ſię był obowiązał, z ſpołeczeństwa kościelnego wyłączył. Dekreta dawnieyſzych papieżow, za iego rozkazem święty Raymund de Pennafort zebrał i ułożył; umarł roku 1241, rządził kościołem lat 14, mieſięci 5, dni 5.

Grzegorz X. w ziemi świętey na ten czas zoſtaiący, za radą świętego Bonawentury, nie będąc kardynałem, na doſtoieństwo naywyżſze kościoła bożego wynieſiony zoſtał. Pragnął ten prawy mąż, ſakcye Gwelfow i Gibellinow niſzczące Włochy pogodzić, ale te święte zamyſły ſkutku pożądanego nie wzięły. Złożył nakoniec zbor powſzechny w Lugdunie, z ktorego gdy do Włoch powracał, w drodze życia dokonał roku 1276, pięć lat rządził chwalebnie kościołem bożym.

Grzegorz XI. papież, po śmierci Urbana V. na Rzymſką katedrę wſtąpił. Wkrotce po ſiedmdzieſiątoletniey niebytności papieżow w Rzymie, wrocił tam z Awinionu. Chciał zaraz uſzczęśliwić po przyieździe pożądaną zgodą rozdwoione Włoſkie narody; ale widząc bezſkuteczne zamyſły ſwoie, z żalem niezmiernym dzieło tak zbawienne do czaſow ſzczęśliwſzych odłożyć muſiał: nie przyſzły te za iego chwalebnych rządow; umarł roku 1378, w lat 5, po obraniu.

Grzegorz XII. papież, Wenet, zwany przedtym Angelus Corrario, w czaſie rozdwoienia obrany, z obowiązkiem uſtąpienia naywyżſzey godności za rekwizycyą Chrześciańſtwa; gdy więc zbor Konſtancyenſki tey ſię abdykacyi dopominał, zrazu ſię oparł powſzechnemu żądaniu, nakoniec, dla dobra pokoiu, złożył papieſtwo w roku 1415, a po nim zgodnie obrany, z familii Kolumnow Marcin V.

Grzegorz XIII. z familii Boncompogno, wſtąpił na katedrę po śmierci świętego Piuſa V. Wiele funduſzow kościołowi pożytecznych uczynił ten papież żarliwy i bogoboyny; Rzym wybornemi gmachy przyozdobił; kalendarz dawny reformował i błędom dalſzym w ułożeniu czaſow zabiegł. Nakoniec pełen dni i zaſług życia dokonał roku 1585, przez lat 13 trzymał rządy kościelne.

Grzegorz XIV. z domu Sfondratow, mąż pobożny, przez dzieſięc tylko mieſięcy rządził kościołem; umarł roku 1591.

Grzegorz XV. papież, z familii *Ludoviſio*, woynę przeciw Turkom, mocnemi poſiłkami wſpierał. Jeſt iego bulla przeciw ſekretnym ſuffragiom w elekcyach papieſkich; umarł roku 1623, w lat dwie i pięć mieſięcy po ſwoim wynieſieniu.

Grzegorz (święty), od mieyſca urodzenia zwany Nazyanzeńſki; początki nauk brał razem z Bazylem świętym w Atenach, z tym nierozdzielnym ſpolnego życia towarzyſzem, wiodł daley żywot

w zgromadzeniu zakonnym, według reguł, ktore Bazyli, pierwſzy mnichow wſchodnich miſtrz i fundator, przepiſał. Wzięty z tey oſobności gwałtownie i oſadzony na ſtopniu patryarchalnym Konſtantynopolſkim; w lat kilka potym dla pokoiu dobrowolnie tey katedry uſtąpił. Reſztę zatym wieku w oſobności na wſi przepędził i tam kreſu chwalebnego życia dokonał. Piſma iego wierſzem i prozą, dały mu mieyſce między celnieyſzemi doktorami kościoła Greckiego. Wſzyſtkie zebrane razem, wydrukowane ſą z tłumaczeniem Łacińſkim.

Grzegorz (święty Nyſſenus), biſkup Nyſſy, brat rodzony Bazylego świętego, wybornemi piſmami wiek ſwoy zaſzczycił, i kościoł wſparł, przeciw rozmaitym kacerſtwom; umarł około roku 396. Piſma iego zebrane razem znayduią ſię w zebraniu oycow Greckich.

Grzymułtowski (Krzyſztof), woiewoda Poznańſki, będąc poſłem do zawarcia przymierza z Moſkwą w roku 1686, kommiſſyą na ſiebie włożoną wykonał, ta potym wraz z traktatem 1704, ratyfikowana powagą ſeymu 1710. Są w druku iego mowy rozmaite.

Grzywna, nazwiſko wagi ſzczegulniey zażywaney do kruſzcow; oſobliwie złota i ſrebra. W mennicach

cach rozmaicie grzywny dawnieyſzemi czaſy mianowane i używane bywały. W naypowſzechnieyſzym teraz używaniu grzywna Kolońſka, ktorą uſtawa ſeymow, ad ligam Imperii, utwierdziła. W ordynaryinym kupiectwa używaniu, grzywna zawiera w ſobie łotow ſzeſnaście, co czyni puł funta. W ſądowych wyrokach, winy pieniężne, grzywnami wyrażaią ſię, rachuiąc każdą na groſzy 48 miedzianych. Dawnieyſzemi czaſy, według groſzy ſrebrnych ſzacunek ſwoy miały, aże i groſze większego były wewnątrz waloru, ztąd rożność wielka ſumm dawnych grzywnami oznaczonych, gdy ſię rachuią według teraźnieyſzey ewaluacyi.

Gubernator, rządzca, ſłowo to od wyrażenia Łacińſkiego, *gubernare*, pochodzi; nazywał ſię także u Rzymian rządzca miaſta lub prowincyi: *præfectus*. Rzymſkie prowincye celnieyſze rządzone były, przez pro-konſulow, i zwały ſię konſularne; te rządzone były przez obywatelow, ktorzy urząd konſulow pierwey ſprawowali. Innemi prowincyami rządzili obywatele zaſzczyceni urzędem pretorow, lub innemi, iako to: queſtorow, edylow &c. Gubernator, był w Pruſiech niegdyś urząd naywyżſzy po oſwobodzeniu tey prowincyi, z iarzma Krzyżackiego. Naypierwſzy Gubernator od Kazimierza Jagiellona krola Polſkiego poſtanowiony roku 1454 zwał ſię Jan de Bayſen albo Bazeńſki, woiewoda Gdańſki, to ieſt: Pomorſki. O kilku podobnych wſpomina proces Kromer i inni kronikarze.

Gueza, nazwiſko miary łokciowey w kroleſtwie Perſkim.

Gudicanus (Auguſtyn), ieſt w druku, iego xięga: Opis kroleſtwa Polſkiego z mappą tegoż kroleſtwa; w Kolonii 1659.

Gugerni, narod dawnego Belgium, ſiedliſka ich tam były, gdzie teraz xięſtwo Kliwii.

Guiana albo Gwaiana, kray Ameryki południowey, rozmaitych narodow ſiedliſko.

Gulinski (Floryan), piſał xięgę w ięzyku Łacińſkim, o bezkrolewiach Polſkich; iey tytuł: Examen Sarmaticum, tempore interregni 1669.

Gurgistan, kray Georgii, podzielony na trzy części: Georgią, Mingrelią i Gurgią albo Gurgiſtan w ſzczegulności.

Gustatio, w bieſiadach Rzymſkich tak zwano potrawy pierwſzego zaſtawienia na ſtołach, między innemi zawżdy ſię powinny były znaydować iaia, ztąd ow wyraz w Horacyuſzu, oznaczaiący śpiewanie od początku do końca bieſiady: *Cantare ab ovo uſque ad mala.* Pierwiaſtki te bieſiad zwano niekiedy; *Antecæna*, *Antecænium*, *Promulſis*.

Gustaw (Adolf), krol Szwedzki, ieden z nayznakomitſzych rycerzow XVII. wieku; wſtąpił na tron oyczyſty po śmierci Karola IX. Wielki ten bohatyr z Polſką, Moſkwą i Danią zwycięſko woiował. Przenioſłſzy ſię nakoniec w kraie Niemieckie, zwycięzca po kilkakrotnie woyſk Ferdynanda ceſarza, w batalii pod Lutzen (nie bez podeyrzenia zdrady), zginął roku 1632, wieku 39.

Gustmejer (Fabian) piſał xięgę o monetach ziem Pruſkich, pod naſtępuiącym tytułem: Epiſtola mercatoris cujusdam ad equitem Polonum. Wyſzła z druku roku 1669.

Guttemberg (Jan), obywatel miaſta Moguncyi, wraz z Janem Fauſtem i Piotrem Szefferem roku 1450 wynaleźli godne nieśmiertelności dzieło, kunſzt drukarſki. Są niektorzy piſarze, ktorzy im w tey mierze uwłaczaią, twierdząc o innych wynalazcach; naypowſzechnieyſza iednak opinia, wſparta mocnemi dowody Guttemberkowi i towarzyſzom iego, ten honor przyſądza. Ktoraby xięga, naypierwey z drukarſkich pras wyſzła, o tym doſkonałey pewności nie maſz. Biblia iednak Moguntſka, ktorą w wielu celnieyſzych bibliotekach, zachowuią, zdaie ſię być naypierwſzym, albo przynaymniey, iednym z naypierwſzych dzieł tego ſzacownego wynalazku.

Guttonarii, w woyſkach Rzymſkich tak ſię nazywali niektorzy żołnierze rot konnych.

Gutturalis, w grammatice tak ſię nazywa dźwięk albo brzmienie ſłow, z mocnym oddechem gardła. Na fundamencie rozmaitego brzmienia założone ſą rożnice artykulacyi uſtney, gardlaney i ięzyczney, ktore w ięzyku Łacińſkim mianować ſię zwykły; *Gutturalis*, *Labialis*, *Lingualis*.

Guzarata albo Gudzarata, kray w Indyi, należący do pańſtw wielkiego Mogola, miaſto ſtołeczne Amadabat.

Gwadalquivir, w Łacińſkim ięzyku *Bætis*, ſławna w dawnych hiſtoryach rzeka kroleſtwa Hiſzpańſkiego, wpada w morze śrzodziemne pod miaſtem Kadyx.

Gwadalupa, iedna z wyſp zwanych Antilles, ma ſwoie miaſto ſtołeczne tegoż nazwiſka, należy do kroleſtwa Francuſkiego.

Gwadyana, rzeka kroleſtwa Hiſzpańſkiego, tę ma w biegu ſwoim oſobliwość, iż z początku płynąc od źrzodła widocznie, w dalſzym biegu pod ziemię wchodzi i tak mil kilka ukryty bieg maiąc, znowu pokazuie ſię, i daley zwy-

zwyczaynych rzek trybem w morze wpada.

Gwagnin (Alexander), Włoch rodem, z Werony, familii szlacheckiey, za panowania Zygmunta Augusta krola przypuszczony do indygenatu; umarł w Krakowie roku 1614, wieku 76. Xięgi iego, są następuiące: Rerum Polonicarum Tomi III. — Descriptio Sarmatiæ Europeæ, Spiræ 1571. — Deductio gentis Lithvanorum. — Supplementum de rebus gestis, inter regem Stephanum, & magnum ducem Moschoviæ. — De ordine qualiter rex Poloniæ coronetur. — De ingressu Cracoviam & coronatione Henrici Valesii. Kronika Gwagnina na język Polski, za staraniem autora, przez *Marcina Paszkowskiego* przełożona i wydana w Krakowie 1611, teraz świeżo w Warszawie przedrukowana iest, z przyłączeniem życia tegoż Gwagnina.

Gwalter (Jozef), pisał Łacińskim językiem xięgę, ktorey tytuł: Chronicon chronicorum politicum Poloniæ, Francoforti 1618.

Gwardya, nazwisko żołnierzy straż monarchow maiących. Tacy byli w Rzymie *milites prætoriani*. W teraźnieyszym wieku, niektore roty strzegące bespieczeństwa osoby monarchow, ten tytuł na sobie noszą. W Polszcze cztery są regimenta gwardyi, pieszey i konney w koronie, pieszey i konney w Litwie, tych obowiązek koleyno strzedz monarchy; w czasie zaś woyny, być zawzdy przy iego osobie.

Gwarancya, termin prawa politycznego, ktore się prawem narodow nazywa; znaczy ubespieczenie possessyi przymierzem nadanych albo zachowanych przez insze potencye rownie wchodzące w przymierze.

Gwaryni (Jan), sławny Włoski rymotworca. Jego tragikomedya: Pastor Fido, na Polski język przełożona, wyszła z druku w Toruniu roku 1695.

Gwewara (Antoni), zakonu świętego Franciszka, biskup Mondony w Hiszpanii, autor xięgi: Horologium principum; tę na Polski język przełożył Ruszkowski surrogator Poznański.

Gwiciardini (Franciszek), urodził się w Florencyi roku 1482, sławna iest iego historya Włoska, ktorą oyczystym językiem pisał. Ta potym na Łaciński język przełożona wielokrotnie z druku wyszła.

Gwido Reni, ieden z naycelnieyszych malarzow XVII. wieku, szacunek obrazow iego, naybardziey z wdzięku twarzy i żywości kolorow, pochodzi; umarł roku 1642, wieku 67.

Gwil-

Gwilhelmitæ, kongregacya zakonna od Gwilhelma świętego w puszczy Malaval w xięstwie Toskańskim ustanowiona. Osoby w niey żyiące zachowuią regułę świętego Benedykta.

Gwinea, rozległy kray w Afryce, brzegi tylko iego znaiome są z przyczyny osad Europeyskich, reszta niezmierney rozległości, siedliskiem iest rozmaitych dzikich narodow.

Gwinea nowa, kray odkryty roku 1527 za oceanem wschodnim i Molukami; dotąd ieszcze wiedzieć nie można, czyli ten kray zewsząd morzem oblany, czyli się z innemi ziemiami łączy.

Gwinea, moneta złota, krolestwa Angielskiego, ma walor złotych Polskich 40.

Gyarus, iedna z wysp zwanych Cyklady, że iey położenie było blisko Delos, daie poznać Petroniusz w następuiących wierszach:

Delos iam stabili revincta terrâ.
Olim purpureô marî natabat,
Et motô levis hinc & inde ventô
Ibat fluctibûs inquieta summîs,
Mox illam geminîs Deus catenîs
Hâc altâ Gyarâ ligavit, illac
Constanti Mycono dedit tenendam.

Gyges, krol Lidyi, zabiwszy Candaula, tron iego osiadł. Starożytność baieczna twierdzi o cudownym iego pierścieniu, ktory go niewidomym czynił.

Gymnasium, u Rzymian gmach publiczny, w ktorym wszelka była wygoda i sposobność dla młodzi do ćwiczenia się w naukach i kunsztach. Gmach ten z następuiących części złożony bywał. 1. Z przysionkow zewnętrznych, w ktorych filozofowie, krasomowcy, lekarze, i innych nauk mistrzowie dysputy odprawowali, trzymali szkoły publiczne, i zgromadzonym słuchaczom czytali pisma swoie. 2. Ephæbeum, gdzie młodź zgromadzała się, dla brania prywatnych lekcyi. 3. *Coriceum* albo Aphoditerion, było mieysce, gdzie zapaśnicy, lub ci, ktorzy chcieli w pływaniu się ćwiczyć, składali swoie odzieże. 4. *Eleothæsium*, tam namaszczano zapaśnikow. 5. *Palestra* szkoła zapaśnikow i szermierzow. 6. *Sphæristeriani*, gdzie uczono rzucać pociski na dal. 7. *Xysty* przysionki kryte, gdzie zapaśnicy w zimie, albo pod czas słotnych czasow mieli swoie ćwiczenia. 8. *Xysty* odkryte i drzewami obsadzone dla chłodu, gdzie w lecie i pod czas czasow pogodnych odprawywały się rozmaite igrzyska. 9. *Stadium* mieysce biegania na wyścigi, otoczone było ławami dla wygody patrzących. 10. *Grammaticion*, biblioteka i mieysce

ſce archiwow. *Gymnaſia* rozmaitych miały przełożonych, pierwſzy zwał ſię Gymnaſiarcha. Do niego należało wyznaczać nadgrody i kary podług zaſług każdego. Na znak zwierzchności miał w ręku laſkę. *Xyſtarcha* był przełożony w ſzczegulności nad zapaśnikami. *Gymnaſta* miſtrz ćwiczących ſię. Ten ſtoſował młodzież do rozmaitych ćwiczeń, według ſpoſobności, ktorą w nich upatrywał. *Pædotriba*, miał przełożeńſtwo nad igrzyſkami Gymnaſii.

Gymnastica, kunſzt ćwiczenia ſię w ſile przez rozmaite ſpoſoby paſſowania ſię.

Gymnetes, narod niegdyś w Etyopii maiący ſwoie ſiedliſka. Diodorus Siculus w xięgach ſwoich o ſtarożytności, ich obyczaie i ſprawność w rzemieśle woiennym opiſał.

Gymnici ludi, igrzyſka u dawnych Grekow i Rzymian. Herkuleſa naypierwſzym tych igrzyſk wynalazcą ſtarożytność mianuie. Gymnaſia do nich po większey części ſtoſowały ſię, ćwicząc młodzież w ſile i ſpoſobności do ſzermierſtwa. Czterykroć na rok odprawowały ſię te igrzyſka. Na cześć Jowiſza, mieyſce tych igrzyſk było w Olimpii; w ięzyku ziemnym, niedaleko Koryntu, na cześć Neptuna; w puſzczy Nemeyſkiey, na cześć Herkuleſa; na cześć Appolina w mieyſcu zwanym Pythia.

Gymnosophistæ, filozofowie Indyiſcy, żyli wſtrzemięźliwości, na oſobności, gardząc bogactwy i wſzelkiego rodzaiu doſtoieńſtwami. Roſtrząſanie dzieł przyrodzenia, i nauka reguł obyczayności, uſtawiczną ich była zabawą. Utrzymowali nieśmiertelność duſz ludzkich; niektorzy zaś piſarze twierdzą, iż Pitagoras, od nich przeiął metempſichoſim, albo przemianę duſz, w rozmaite ciała wchodzących. I ta zoſtała ieſzcze o Gymnoſophiſtach powieść, iż gdy przychodzili do zgrzybiałości, dobrowolną śmiercią kończyli życie. To uczynił Kalanus, w przytomności Alexandra wielkiego.

Gynecæum, w państwie Greckim, tak ſię nazywał gmach, gdzie ſkładano ſzaty i ſprzęty ſzacowne monarchy. W tymże gmachu mieſzkały niewiaſty dworu ceſarſkiego. Szatny naywyżſzy, nazywał ſię procurator Gynecæi.

Gynecocratameni, według świadectwa Pomponiuſza Meli, narod dawney Sarmacyi Azyatyckiey. Pliniuſz oſady ich nad brzegami rzeki Tanais kładzie. Ephorus autor Grecki, takowe o nich daie świadectwo: *Cum Sauromatis dicunt coiiſſe Amazones cum quodam veniſſent à prælio, circa Thermodontem fluvium commiſſo, qua de cauſa Sauromatæ dicti ſunt Gynecocratameni.*

Gynecocratia, ſtan polityczny, gdzie rząd w ręku niewieścich. Takowemu rządowi Francya dla prawa Salicznego podpadać nie może.

Gyneconomus, urzędnik w Atenach, przełożony nad niemiaſtami, było ich dzieſięciu, i można łatwo wierzyć, iż nie nadto zbywało im czaſu do odpocznienia.

Gypsales, tak ſię zwali niewolnicy, ktorych na rynkach miaſt przedawano. Nazwiſko to z Greckiego poſzło, od nagości i pobielenia nog kredą.

Gyromancya, ſpoſob wieſzczby w bałwochwalſtwie, kręcąc ſię w koło aż do utracenia zmyſłow.

H.

H, litera oſma w alfabecie Łacińſkim; podług zdania niektorych grammatykow, nie tak ieſt literą iak aſpiracyą, iakoż Włoſi, lubo iey w piſaniu używaią, w mowie iednak u nich nie wydaie ſię w oſobnym brzmieniu.

H, w napiſach ſtarożytności Rzymſkiey znaczyło: habet — albo hic — heic — haſtatus — hæres — homo — honeſtus — honor — hora — hortus — herus. Także w złączonych literach: H. A. Hoc annô. — HA. Hadrianus. — HC. Hunc albo hic — Her — Hæres — Hæreditas, Herennius. — HER. S. albo HERC. S. Herculi Sacrum. — HLS. Seſtertius. HS. ſeſtertium H. M. AD. H. N. T. Hoc monumentum ad hæredes non tranſit. — H. O. Hoſtis occiſus. — HSS. Hoſtes. — H. S. Hic ſitus, ſita, albo ſepultus, ſepulta. — H. SS. His ſupraſcriptis.

H, gdy ieſt znakiem liczby położone, wyraża 200, a gdy liniyka nad nią zwierzchu przeciągniona, znaczy 200,000.

Hab albo Haff odnoga morza Baltyckiego i dwie ich ieſt tego nazwiſka Friſch-Haff i Kuriſch-Haff, obydwie w Pruſiech.

Habakuk, oſmy w liczbie dwunaſtu mnieyſzych prorokow; cudownym ſpoſobem przenieſiony, Daniela w iamie lwiey ſiedzącego zaſilił. Proroctwa iego w piśmie świętym wyrażone ſą.

Habdala, obrządek u Zydow kończący dzień ſzabaſu; w ten czas albowiem zapalaią świece, lub lampy, a goſpodarz trunek i iadło błogoſławi.

Habeus (Jan), pisał xięgę o woynie Szwedzkiey pod tytułem: Defensio ducis Curlandiæ Svecorum calumniis opposita 1658.

Habit, szata, ktorey mnisi, zakonnicy i zakonnice z przepisu reguły swoiey, lub z zadawnionego zwyczaiu używaią. Dawnieysi zakonow fundatorowie, ponieważ na mieyscach osobnych, albo też puszczach, zupełnie od towarzystwa ludzkiego odłączonych, mieszkali, nie przepisywali częstokroć kroiu odzieży naśladowcom i uczniom swoim. Swięty Atanazy twierdząc o szacie Antoniego świętego pustelnika i opata, mowi: iż nosił szatę z skory owczey, a na niey płaszcz. Swięty Jeronim pisze o świętym Hilaryonie: iż chodził w włosiennicy, lub w takiey szacie, iakich pospolstwo używało.

Habsbourg, hrabstwo przy Szwaycaryi siedlisko pierwsze domu Austryackiego.

Haceldama, patrz *Aceldama.*

Hacki (Michał), opat Oliwski zakonu Cysterſow, opisał miasto Gdańsk i iego krotką według chronologii historyą. Wydał krotkie zebranie pobożnego życia. W listach krolowy Szwedzkiey Krystyny znayduią się niektore do niego pisane.

Hadassa albo Hedyssa, pierwsze nazwisko Estery krolowy, nim małżonką Asswera została.

Hadziewicz (Krzysztof), łowczy Przemyski; są w druku iego: Drogie Ekklesyasty i Prowerbiasty pańskiego napominania. Wierszem epigrammata o męce pańskiey.

Hafiz, iest tytuł uczonym w alkoranie, i na pamięć go umieiącym dany. Hafiż Effendi poeta, ktorego ody po Persku pisane, w wielkim u Turkow są poważeniu. Wyrazy iego lubieżne, zepsowanego serca człowieka oznaczaiące, ziednały mu imie świętego. Mniemaią Turcy, iż gorące iego do wina, i białey płci unoszenie się, zawsze Boga za obiekt maią. Jest tłumaczony od Zona Anglika; a potym baron Rewitzki 10 odow na Łaciński ięzyk przełożył.

Haga (Comitum), wieś iedna z naysławnieyszych w świecie, ponieważ nieiakim sposobem iest stolicą Rzeczypospolitey Hollenderskiey, będąc rezydencyą Stadhoudera, i mieyscem rady nayważszey stanu.

Hagada modlitwa albo raczey hymn, ktory Zydzi przed pożywaniem baranka wielkonocnego odprawiać zwykli.

Halde (Jan), Jezuita, umarł w Paryżu, roku 1743. Historya iego Chińska z powieści i listow missyonarskich tegoż zakonu, zebrana i ułożona, ziednała mu powszechną pochwałę.

Ha-

Halicz, miasto w woiewodztwie Ruskim, stołeczne ziemi Halickiey, a niegdyś krolestwa tegoż nazwiska. Katedra arcybiskupow Lwowskich tam naypierwey ustanowiona była. Ziemia Halicka miała swego kasztelana, urzędnikow ziemskich i grodzkich.

Halikarnass, miasto niegdy w Azyi stołeczne krolestwa Karyi. Nadgrobek w nim Mauzola, od Artemizyi, wdowy tego monarchy, wystawiony, położony był między siedmią cudami świata. Herodot i Dyonizyusz rodem byli z tego miasta.

Halmann (Jan), iest przez niego Niemieckim ięzykiem pisana xięga, w ktorey opisuie rządy Szląska, z przydatkiem opisu dawney tamże iuryzdykcyi xiążąt, i krolow Polskich, w Wrocławiu 1672.

Hamadryady, nimfy do drzew przywiązane wraz z ich upadkiem ginęły. Wychodziły niekiedy z siedlisk swoich, i przestawały z Faunami i Satyrami. Częsta o nich w dawnych poetach wzmianka.

Hamburg, miasto w Niemczech wolne nad uyściem Elby w morze, sławne handlem: iest z liczby anzeatycznych.

Han, nazwisko oznaczaiące rządcę, używane pospolicie od monarchow i wodzow narodow i hord rozmaitych Tatarskich. Słowo to w ięzyku Tureckim oznacza pana iedynowładzcę.

Handel w swoim znaczeniu własnym coby był, Łacińskie słowo istotnie wyraża. *Commercium* iakby *commutatio mercium*; co znaczy wzaiemną zamianę towarow, albo potrzeb ludzkich przez umowę. Handel zdaie się być na pozor wynalazkiem przemysłu ludzkiego; ale gdy go w tey iego okazałości i rozkrzewieniu, w iakim teraz iest, uważać będziemy i pilniey się początkowey iego niby latorośli przypatrzemy, ktorey lubo pod rożnemi kształtami utracić nie może, znaydziemy, że go sama natura zaszczepiła i okazała potrzebie ludzkiey; a *industria* nie przydała mu tylko mechanizm, ktorym rozciąga iego gałązki, ułatwia przeszkody do iego wzrostu, daie światło do poznania wszystkim, iego pożytkow. Nierowność siły w ludziach, przymiotow, rozumu, sposobow, zręczności; nierowność kondycyi osobistey i maiętności, rożnica gatunku ziemi, iey dobroci względney, iey użycia; trudności i zawady między mieyscami odległemi: sprawuią w iedney stronie zbytek produktow potrzebnych, a w inney tychże niedostatek; wzaiemnie zaś w każdey stronie razem, zbytek produktu iednego i niedostatek drugiego.

W czym

W czym pokazuią ſię ślady opatrzności naywyżſzey, ktora związaniem potrzeb ludzkich, chciała nas mieć wſzyſtkich w braterſtwie wzaiemnym między ſobą. Pokazuie ſię oraz, że ſamotność, nie ieſt ſtanem naturalnym człowieka, gdyż ſobie ſam nie wyſtarcza, czyli to z przypadku czyli w czaſach niedołężności, od ktorey wiek ſię iego zaczyna, i na ktorey ſię kończy. Ale i zebranym w towarzyſtwo potrzeba było wiadomości pewney i łatwey, gdzie ten, ktory ieſt w potrzebie konieczney rzeczy iakiey, ma iey ſzukać i u kogo z obfituiących w takową rzecz, onę znaleść? niedoſyć ieſzcze i na tym, potrzeba było dalſzey dla niego wiadomości, ieżeli ten, od ktorego ſię ma zapomoc w nabycie, ieſt wzaiemnie w potrzebie rzeczy iakiey, i tego gatunku, ktorąby z nim mogł zamienić? O iak trudne tego ſzukanie! Trafia nędzny na zamożnego rolnika, opowiada mu ſwoy niedoſtatek, żąda pomocy, ofiaruie zamian z nim ze ſwoich produktow, albo pracę naiemną za to, czego potrzebuie; maiętnieyſzy oracz, a nielitościwy, tai właſny niedoſtatek, wynoſi cenę produktu ſwego, poniża ofiarowany, ktorego ma prawdziwą potrzebę; i tak na dwie ſtrony pożytkuie nieſprawiedliwie, z niedoſtatku tego przychodnia. Znaleźli ſię ludzie wolni od trudow mieyſcowego goſpodarſtwa, ktorzy czyli przez zamian rzeczy, czyli za pomocą metallu pieniężnego, zbierali zewſząd zbywaiące produkta, iakich człowiek albo do żywności, lub przyodzienia i mieſzkania, albo dla lepſzey wygody potrzebował; zakładaią liczne ſkłady tych rzeczy. Tu ſię iuż przez ten ſpoſob ułatwia trudność ſzukania błędnego dla potrzebuiących. W tych ſkładach znayduie każdy ſwoie potrzeby, chociażby ſię nie wydał z niedoſtatkem; albowiem zbywanie tych rzeczy, ieſt iedynym ſpoſobem do życia i zebrania zyſkow, dla takowych przekupniow. Ich zabiegiem nayodlegleyſze ziemi kraie wiążą ſię między ſobą wzaiemną pomocą i ſzukaniem ſiebie; zdaie ſię, że lud powſzechny robi ſię iednąż oyczyżną przez rościągniony handel, ktory ſię utrzymuie i ożywia konſumpcyą powſzechną, i wzaiemną. Pierwſzy handlarz wynoſi cenę towaru ſwego, przez podnieſienie ſzacunku pracy i wydatkow ſwoich; pomnożona liczba handluiących zmnieyſza tę cenę, i przyprowadza do waloru przyzwoitego. Rzemieślnik, ktory na ten ſkład robi, taxuie robotę ſwoię, przez ogulny rachunek wydatkow łożonych, albo potrze-

potrzebowanych; wielość rzemieślnikow przyprowadza do ſprawiedliwey wagi ſzacunek tychże robot, ieżeli z niey wyſzły. Rolnik, w ktorego ręku, naywiękſze ſkarby ziemi, zawſze płynące i odnawiaiące ſię ciągłością pracy, nieſie na ſkład zbywaiący plon i ten zamienia za inne potrzeby, albo odbiera zań pieniądze, ktore ſą znakiem ſzacunku zbytego plonu. Tu należy uważać, że pieniądze, lubo ſą rzeczą ſzacunek zawieraiącą, ktory im induſtrya ludzka dała, nie ſą iednak ſzacunkiem gatunku tego, co produkcye ziemi; te bowiem tylko potrzebie człowieka podpadaią; pieniądze zaś nie ſą tylko ſpoſobem do nabycia tychże potrzeb. Afrykańczyk po drogim kruſzcu depce, i bieży na brzeg morſki, podaiąc rękę w więzy Europeyczykowi, żeby go żywił. Hiſzpan napełnia Europę złotem, przecież wyprowadzić ludu ſwego z nędzy i uboſtwa nie może. Coż tego za inna przyczyna, iako, że nie dbaiąc o ſtaranie właſnych z ziemi produkcyi, ktoreby mu było łatwieyſze, pilnuie ſzczegulnie tych bogactw, ktore ſą tylko śrzodkiem do nabycia tamtych, ale te przychodzą mu z trudnością i z wielkim tychże rozchodem na wydatki; a ztąd też ſame bogactwa mniemane, zmnieyſza ſobie, i czyni niedoſtatniemi do nabycia koniecznych potrzeb. Ztąd iaſno pokazuie ſię, iako produkcye ziemi, życiu człowieka potrzebne, ſą nayiſtotnieyſzym doſtatkiem tegoż człowieka, temi ſię utrzymuie, i temi nabywa rzeczy, iakiey mu nie doſtaie, nawet ſamegoż tego złota, ktore ma być potym w zachowaniu u niego miarą ſzacunku rzeczy iemu nie doſtaiących. Wſzyſtko tedy to, co człowiek człowiekowi z potrzeby podaie, ieſt materyą handlu; ale ten co bierze, powinien przez ſłuſzność wrocić coś rownego w ſzacunku daiącemu, czyli to iemu do rąk, czyli handluiącym, ktorzy między niemi kommunikacyą zbliżaią; więc te dwa względy, ſą całą iſtotą i zamknięciem handlu. Handel iako ſię rzekło, zawiſł na zamianie rzeczy; więc ſtaraniem iego ieſt, ułatwiać tę zamianę, gromadzić obfitość materyi potrzebnych, albo wygodnych i dogadzaiąc żądaniu każdego, odnoſić, i dla ſiebie zyſk przyzwoity za łożone ſtarania i podięte ażardy przy tey powſzechney uſłudze. Z natury człowiek każdy ma wolność oſobiſtą i wolność dyſponowania wolą ſwoią w potrzebach ſwoiey konſerwacyi. Jako tedy ieſt mu wolno żądać tego, czego u ſiebie do potrzeby ſwo-

iey nie znayduie, tak mu wolno być powinno szukać tey potrzeby u innego, bez uszkodzenia własności tegoż. To szukanie iest powodem i gruntem handlu, więc handel powinien być wolny z tych początkow. Jeżeli sobie wyobrażamy świat ten cały w związku przez handel, ktory go czyni (iako się wyżey rzekło) niby iednym narodem albo iednym krolestwem; toć zatym idzie, żeśmy mu powinni przyznać wolność przyrodzoną, wolność kupuiącemu i przedaiącemu, iako na potrzebie powszechney założoną; wolność, ktorą natura sama upoważniła. Zakazać przedawać iedney stronie ziemi, a drugiey pozwalać; właściciel gruntu, ktorego zakaz obraża, zastanowi pracę, nie maiąc odchodu na zbywaiące produkta. Ci, ktorzy otrzymali preferencyą przedaży, powiększaią cenę rzeczy w proporcyi umnieyszoney wielości tychże rzeczy. Potrzebuiący nabycia znayduie swoy niedostatek tym samym większy, przez powiększenie trudności, ktorych tenże niedostatek iego przełamać nie zdoła. Ta wolność z natury wypadaiąca służyć ieszcze powinna sprawuiącym handel, tak co do ich liczby, iako też co do gromadzenia towarow. Liczbę bowiem sama natura przepisała. A tak gdyby wszyscy ludzie opuścili ziemię, i udali się do przenoszenia rzeczy od iednych do drugich, nie byłoby kupuiącego; towary wytrawione nie miałyby po sobie nowey reprodukcyi na składach; handelby ustał i człowiek znalazłby się w ostatniey nędzy. Podobnież skutki, chociaż z mnieyszą stratą, w przebraney liczbie handluiących tam, gdzie iest mało kupuiących. Wielość proporcyonalna handluiących sprawuie taniość sprawiedliwą produktow; mała zaś tych liczba wynosi cenę produktow; tego wagę sama natura w ręku trzyma. O co za pożytki okazuią nam się zawarte w handlu! opatruie nas w potrzeby, upłodnia industryą, zachęca do pracy gruntowey, ktorą osładza korzyścią; prożniakowi otwiera oczy, gdy się widzi sam sprawcą swoiey nędzy, że to pracowite towarzystwo miia go i odrzuca. Handel czyni każdego dostatnim, chociażby też nie w rowności zyskow; więcey powiem: narod potrzebuie rządu i zwierzchności, ktora nim włada; przeto utrzymywać tę zwierzchność i iey moc powinien z części dostatkow swoich. Wszakże i tu handel idzie na pomoc do ulżenia narodowi ciężaru tego; udziela z siebie części zyskow swoich zwierzchności; i owszem podatek publiczny wszystkich narodow cyrkuluie w handlu razem z towarem, czego ciężkości nie czuie mieszkaniec. Farfurę Chińską, kupuie Polak i opłaca w niey daninę Chińczykowi i wszystkich mieysc celnych, przez ktore przechodziła do Polski. Czuież ten podatek kto inny procz kupuiącego? nie; czuie i owszem i ten i inny obywatel folgę, że skarb publiczny iest w części opatrzony, ktora się z niego zdeymuie. Co się tycze historyi, i dawności handlu między narodami, w dzieiach starożytnych nie czytamy dawnieyszey wzmianki, iak w piśmie świętym o traktacie handlownym, ktory zawarł Salomon z Hiramem *3 Reg. c. 5* względem przystawienia drzewa na kościoł Jerozolimski i robotnika. Fenicyanie w małym kraiu ściśnieni z iedney strony morzem, z drugiey narodami niespokoynemi, wprawieni w żeglugę zwiedzali brzegi Afrykańskie od morza śrzodziemnego, wielu ich osiadło te brzegi, i z nich Rzeczpospolita Kartagińska wzrost wzięła; produktami albo zdobyczą tych kraiow bogacili Tyr miasto swoie stołeczne. Domyślamy się z przechodu Grekow i ich osad na rożne dalekie strony wschodnie i zachodnie, że chciwością zysku były tam pomknięte. Także Kartagińczykowie, przyśli do Europy, rowną ponętą siebie zbogacenia. Ale tych wspomnionych narodow industrya nie może się nazwać handlem, bo nie zawierała tey wzaiemności, ktora iest istotną kondycyą handlu; to co od dzikich narodow brali, nie zamieniali za swoy produkt, ktorego z sobą nie brali; osiadali przy mieszkańcach rodowitych, i dzielili z niemi wolność pożytkowania dla siebie z bogactwa ziemi. Słowem szukali skarbow i potrzeb dla siebie, ale nie byli w związku z narodami, do spolnego sobie dopomagania. W tamtych wiekach, dzikość narodow, wzaiemne woyny napastne, nie dały handlowi wolności i bespieczeństwa. Azya pod tyrannami, na przechodzie od połnocy, nayfroższego ludu, w ustawiczney napaści albo w odmianie rządu; Grecya częścią z obcemi, częścią między sobą zakłocona; Kartago zazdrosna potęgi Rzymu wzrastaiącey, Rzymianie nie myślili tylko o monarchii świata, przez obalenie wszędzie udzielney władzy. Zgoła te wszystkie mocarstwa nie znały inszego gatunku traktatow, tylko pokoiu dla siebie, albo spolney pomocy na wywrocenie potęgi stawiaiącego im się w odporze narodu. Tu należy uznać przez rozum, że

Chrześciańſtwo ułagodziło człowieka i narody. Wſzyſtkie mocarſtwa, ktore ie przyięły, znaiąc ſię w iedności oświecenia, poznały zaraz, że ſą ſobie wzaiemnie potrzebne. Dzikie nawet pańſtwa wſchodnie z czaſem wzięły przykład od Europeyſkich poważania ſiebie wzaiemnego przez ſprawiedliwość, i podobno częſtą wiernością tego zachowania przewyżſzyły pierwſze modele ſwoie. Z wiarą weſzła ſprawiedliwość mocniey ſtrzeżona i człowiek otrzymał wolność przyrodzoną, ktorą mu ſrogość dawnych wiekow odebrała. Zebrały ſię towarzyſtwa do handlu, zabeſpieczone od ſwoich, reſpektowane od cudzych narodow, ktorym rownie były wygodne. Miaſta Włoſkie naypierwey otworzyły handel prawdziwy między narodami Europeyſkiemi, także z Grecyą i Egiptem, zamieniaiąc właſne produkcye, albo rozwożąc cudze. Znayduiąc iednak większe beſpieczeńſtwo ſwego kupiectwa w połnocnych ſtronach Europy, tam pomknęli żeglugę ſwoię, około brzegow Europy, i założyli ſkład generalny towarow we Flandryi. Lud bliſki, korzyſtaiąc z wygody, powoli zakoſztował ſmaku w ſamymże handlu, tak dalece, że około roku 960, Flanderſcy obywatele zaczęli na zyſk właſny dzielić handel z Włochami, i emulować w rzemieſła z produkcyi obfitey lnu i wełny. Co nie zadługo cofnęło handel miaſt Włoſkich; ktore około roku 1130 rozpocząwſzy pierwſzy raz zbieranie iedwabiow, założyły liczne fabryki u ſiebie, do wyrabiania tego materyału i z tych produkcyami w południowych ſtronach kupczyły. Przykład Flanderſkich mieſzkańcow pociągnął do induſtryi rożne inne ſtrony kraiow pułnocnych; w roku 1164 powſtała aſſocya Anſyatycka miaſt wielu, celem prowadzenia i zabeſpieczenia ſobie wzaiemnie wolnego handlu. Przykrość i przeſzkody, ktore czynili xiążęta Flanderſcy handluiącym ſwoim obywatelom, oſłabiaiąc ich handel, nakoniec około roku 1404 zupełnie go obaliły. Rzemieſła przenioſły ſię do Hollandyi i Anglii, gdzie z wielkim dla kraiow pożytkiem kwitnąć poczęły i udzielać robot ſwoich rożnym dalekim ſtronom. Portugalczykowie około roku 1420, z pomocą wynalezioney igły magneſowey, zwiedzaią brzegi Afryki pobliżſzey ſiebie, upatruiąc produktow, ktoremiby ſwoy handel rozpoczęli. Francya roku 1482 tknięta emulacyą z Włochami, założyła fabryki iedwabne w Thurs. Znowu Portugalczykowie, wyćwiczeni więcey

cey nad inne narody, w ſztuce marynarſkiey, około roku 1487 pod kommendą *Vaſco de Gama* popłynęli ku brzegom Indyi wſchodniey i tam ogniem i mieczem, dopominali ſię gościnności i bogactw; bogactw mowię, iakie im ieſzcze nie były znaiome. Z ich ſpławu Lisbona napełnioną zoſtała wielkiemi magazynami korzeni rozmaitych. Ich handel rozſzerzony, obalił ten, ktory Egipcyanie dotąd prowadzili z miaſtami Włoſkiemi; a przeto tamtych upadek pociągnął za ſobą upadek handlu Włoſkiego. W roku 1492 wynaleziona będąc Ameryka, naypierwey dla Hiſzpanow nowa rewolucya w handlu ſtaie ſię, daley za pierwſzym ogłoſem bogactw znalezionych, wſzyſcy prawie nadal handluiący, powzięli chęć odmięnić drogę ſwoiey induſtryi. Portugalczykowie rozumieiąc iuż ſię być pogromicielami oceanu z przedſięwziętey dalekiey żeglugi, płyną i do Ameryki ſzukać nowych zyſkow dla ſiebie. Nawałność ſzczęśliwa wpędza Piotra *Alwarez*, kapitana okrętu tey nacyi, na brzegi Brezylii w roku 1501; zadziwił ſię, gdy oſuſzaiąc ſię z burzy, obaczył na około wyciśnione z ziemi naydroższe kruſzce, z ktoremi go natura kraiu tego przyimowała. Głośnieyſze coraz zyſki goſzczących w Ameryce, rzuciły zazdrość i chciwość w ſerca narodow innych nadmorſkich; znieważaią niebeſpieczeńſtwa drogi nieznaiomey, niewiadomość dyrekcyi wiatrow, przyſtępow brzeżnych, dna oceanu ſkałami lub piaſkiem pokrytego, rożnicy powietrza; nie wſtrzymuie ich płacz licznych familii nad ſtratą zacnych ludzi, ktorą każda powieść, o odkrytych bogactwach donoſiła; reflexya nad poznaniem prawdziwey potrzeby uſtała i zamilkła, każdy ſię kładzie na ſtronie ſzczęśliwych loſow. Francuzi około roku 1504 wyſłali także floty ſwoie do Ameryki, ſzukać kraiow zyſkownych dla ſwoiey induſtryi, i one oſiadać. Poniżenie aſſocyacyi Anſyatyckiey około roku 1428, ktora ſię zrobiła groźną władzom narodow, pod ktoremi wzroſła, rozſzerzyło handel Rzeczypoſpolitey Hollenderſkiey; a potym Anglii roku 1588, na morzu Baltyckim. Zamknięcie portow Hiſzpańſkich i Portugalſkich przed Hollendrami ſprawiło, że ci, uzbroiwſzy maleńką flotę roku 1594, wyſłali ią ku Indyi wſchodniey tak ſzczęśliwie, że zaſtawſzy tam oſady Portugalſkie, te w krotkim czaſie zniſzczyli. Inne teyże Rzeczypoſpolitey floty udały ſię ku Afryce, gdzie także rozſadziwſzy rożne oſady ſwoie, a nadewſzyſtko opatrzywſzy i zmo-

cniwſzy cypel bonæ ſpei, Portugalſkim koloniom wſzędzie ſzkodzić i umnieyſzać zyſkow poczęli. Potym dla dania większey mocy handlowi ſwemu w tamtych ſtronach, w roku 1602 Rzeczpoſpolita Hollenderſka uprzywileiowała zebrany nowo związek kupiecki, pod tytułem kompanii Indyi wſchodnich. Poźniey potym w roku 1621 uformowało ſię w tymże narodzie drugie towarzyſtwo kupieckie, pod tytułem kompanii Indyi zachodnich, rownież upoważnione, i ubeſpieczone mocą teyże Rzeczypoſpolitey. Poſłane floty od tey kompanii do Ameryki, opanowały wiele wyſp zyſkownych i wiele mieyſc nadbrzeżnych Ameryki, zdatnych do plantacyi; ktore procz tego, dały im łatwość otworzenia oſobnego handlu z tamecznemi koloniami inſzych narodow, dla zamiany bogactw, ktore oni z pracą niezmierną z ziemi dobywali. Anglia dotąd nie prowadziła dalekiego handlu tylko w Europie, ochraniaiąc ludność ſwoię i doſkonaląc rzemiesła i rękodzieła ſwoie. Jednakże w roku 1599 uformowała oſobną właſną ſwoię kompanią oryentalną, pod protekcyą naywyżſzego rządu; nabyła potym znacznych poſſeſſyi w Ameryce pułnocney. Za Ludwika XIV. Francya, mimo cożkolwiek dawniey nabytych poſſeſſyi w Ameryce, przyczyniła nabycia znacznych kraiow w połnocney ſtronie, i ſwoy handel wyniosła w porownanie z innemi narodami. Z tego krotkiego zebrania początkow handlu, iego nabytey prawdziwey poſtaci, iego ciągłości i rozſzerzenia, można zakończyć reflexyą, ktorą ſam ſkład iego w ogolności nam podaie. Uznaiemy, że potrzeba powſzechna ieſt pierwſzym tworcą handlu; z ſamey tedy natury wypłynął, między ludźmi ſtrapionemi niedoſtatkiem; induſtrya nie przyłożyła ſię więcey, tylko do otworzenia mu ſpadku i pomnożenia iego kanałow, ażeby przechodził wſzędzie, gdzie głos potrzeby dochodzić go może, i ażeby własności cieku ſwego nie utracał, nie cofał ſię i nie zamulał znalezioney krynicy; coż może być oczywiſtſzego i co naturalnieyſzygo, nad takowe wyobrażenie? Ale ten bieg handlu, z przekonania naturalnego, potrzebuie wolności abſolutney, będąc powſzechnym, bo potrzeba iego powſzechna; więc ſprzeciwia ſię powſzechney potrzebie, ktokolwiek odeymuie wolność handlowi, i czyni zawady w przechodzie iego. Ten, ktory go wſtrzymuie, nie nadgradza z ſiebie powſzechności ſtraty, ktorą ſprawuie, chociażby przyiął na ſiebie rowną dla niey uſługę, bo zmnieyſzaiąc liczbę handluiących, powiękſza cenę towarow, a co naywiękſza, tym gwałtem obruſza cały związek rozkrzewionego handlu, ktory w całości ſkładu i pożytkow utrzymać ſię nie może, bez beſpieczeńſtwa dla obrotu ſwego; to ſą początki, ktore natura podała rozumowi ludzkiemu. Tym czaſem czytaiąc hiſtoryą handlu; zdaie nam ſię, iak gdyby była moc oſobna w nas, walcząca zawſze z przekonaniem. Nie widziemy tylko przeſzkody, zazdrość, uzbroioną chciwość, emulacyą mściwą, otwarte woyny o preferencyą albo exkluzyą, a władzę nad morzami, łakomſtwo zyſkow złączone z ambicyą nabywania kraiow nowych!... W takiey ſytuacyi handel, ieſtże ten, ktory być powinien w iſtocie ſwoiey naturalney? ktorego potrzeba ludzka naypierwey na pomoc wezwała? powtore: izaliż nie możnaby podać pod kweſtyą, ieżeli handel teraźnieyſzy, zawieraiący lubo obfitość wſzyſtkiego, czegokolwiek potrzeba i zbytek pożądać, lub wymyślić może, ieżeli, mowię, czyni nas więcey doſtatniemi, albo przynaymniey rownie? iak handel prowadzony w ſpokoynieyſzych wiekach, wolny i ubeſpieczony od przeſzkod?

Hannonia, prowincya Belgii tytułem hrabſtwa zaſzczycona. Miaſta iey celnieyſze: Mons i Valenciennes, niegdyś miała właſnych hrabiow, teraz po części do domu Auſtryackiego i Francyi należy.

Hannower, prowincya i elektorat państwa Niemieckiego. Dzielnica Luneburſka domu Brunświckiego poſiada go, wraz z tronem Angielſkim.

Hanzeatyczne miaſto, patrz *Anzeatyczne.*

Haracz, właściwie podatek od poddanego. Oprocz Mahometanow, wſzyſcy porty Ottomańſkiey obywatele powſzechnie *Raia* nazwani do tego podatku ſą obowiązani. Małoletni albo na mocy traktatu od poſłow cudzoziemſkich uprzywileiowani (baratki) od tego ſą wyięci. Początkowo alkoran w doyrzałym wieku oſobie, ieśliby przy ſwoiey wierze zoſtała 13 drachm czyſtego ſrebra płacić nakazuie. Tłomacze alkoranu, przychylaiąc ſię do zdzierſtwa panuiących, zgodzili ſię, iż żywność za czaſow proroka będąc daleko mnieyſzey ceny, ten podatek teraz może być podwyżſzony. Kiupruli Wezyr, na trzy klaſſy haracz podzielił, tym ſpoſobem: iż maiętni 48 złotych, średniego mienia 24, ubożſi 12, rocznie płacić będą.

będą. Nie dawno odmieniono, że przedtym na lata dawnego ftylu, teraz na lunarne (ieden rok na 33 zyfkuiąc) ten podatek wybierany bywa. Każdy haracz płacący, odbiera kartkę, gdzie dokładnie ofoba iego opifana. Haracz Muhafebedzi; o pewną liczbę tych kartek ugodziwfzy fię, ten podatek maiętnym obywatelom po prowincyach arenduie. Słowo to haracz w rowney ąkceptacyi do ięzyka Polfkiego przyięte ieft.

Haram albo Harem, tak fię nazywaią Saraie, albo mięfzkania żon i nałożnic monarchow Perfkich.

Hardouin (Jan), Jezuita, rodem z Normandyi prowincyi krolefiwa Francufkiego, mąż niezmiernością nauki, wielkością pamięci i rownie ofobliwością zdań fwoich ftawny; umarł roku 1729. Xięgi iego w Łacińfkim ięzyku, fą naftępuiące: Chronologiæ ex nummis antiquis reftitutæ fpecimina. — Chronologia veteris teftamenti ad vulgatam verfionem exacta, & nummis antiquis illuftrata. — Opera varia cum indicibus. — Pfeudo Virgilius, five obfervationes in Virgilium. — Pfeudo-Horatius, five animadverfiones, Horatii poëtæ nihil fupereffe genuinum, præter epiftolas & fermones. — Commentarius in novum teftamentum. Taki mu po śmierci krytyczny dano nadgrobek:

In expectatione judicii.
Hic jacet:
Hominum Paradoxotatos,
Natione Gallus, religione Romanus,
Orbis litterati portentum.
Venerandæ antiquitatis cultor & deftructor,
Docte febricitans.
Somnia & inaudita commenta vigilans edidit.
Scepticum piè egit.
Credulitate puer, audaciâ juvenis, deliriis fenex.

Harmonia, w powfzechności znaczy zgodę albo fkładność części rozmaitych; w fzczegulności zaś wzięta co do muzyki, oznacza fkutek rozmaitych tonow zgadzaiących fię z fobą i czyniących dźwięk ogolny. Harmonia krafomowfka, ieft dobranie ftow, miłe brzmienie fprawuiących. Harmonia malarftwa ieft przyzwoite wdzięczne farb dobranie. W teologii nazywaią fię niekiedy harmonią ewangeliczną, iednakie w iakowey materyi ewangeliftow dowody i świadectwa, i pod tym tytułem wyfzła xięga, zgadzanie fię ewangelii dowodząca.

Harpie, ftawne w baieczności mitologiczney poczwary, maiące twarz niewieścią, ufzy niedzwiedzie, ciało fępie, z fkrzydłami i nogami, oftremi pazury naieżonemi. Dawni rymotworcy, a naydokładniey Wirgiliufz czynią o nich wzmiankę.

Harpokracyanie, kacerze, o ktorych czyni wzmiankę Orygenes.

Harpokrates, u Egipcyan bożek milczenia, iakoż pofągi iego zawzdy z palcem na ufta włożonym, czynione były.

Hartknoch, profeffor fzkoły Toruńfkiey, urodzony w Prufiech w mieyfcu nazwanym Jabłonka; umarł roku 1687, wieku 43. Xięgi iego w Niemieckim ięzyku: Opifanie Prus ftarych i teraźnieyfzych. — Hiftorya duchowna Prufka. Łacińfkim zaś ięzykiem pifał, xięgi naftępuiące: Respublica Polona, duobus libris illuftrata. — Duisburgii chronicon Pruffiæ cum notis. — Differtationes de rebus Polonicis, Regiomonti 1674. — Differtationes hiftoricæ de Republica Curonica veteri & nova. — De originibus Pomeranicis. — Jus publicum Reipublicæ Polonæ, Lithuaniæ provinciarumque annexarum.

Hartman (Filip), medyk; ieft w druku iego dyffertacya: De fuccino Borufcenfi.

Hartman (Jan), profeffor akademii Krolewieckiey, wydał xięgę, ktorey tytuł: Memorabilia Reipublicæ Polonæ 1677.

Hassya, pańftwo udzielne w Niemczech pod tytułem Landgrawiatu. Dom panuiący na wiele fię dzielnic dzieli: Kaffel, Darmftad, Reinfels, Filipftal. Dzielnica Kaffelfka pierwfza naycelnieyfzą część Landgrawiatu pofiada.

Haur (Jakub), ekonom wielkorządow krolewfkich pod Krakowem; xięga iego pod tytułem: Wybor ekonomii ziemiańfkiey polityczney i gofpodarfkiey; wyfzła z druku w Warfzawie roku 1730.

Hawana, wielkie i bogate miafto w Ameryce pułnocney, na wyfpie Kuba, należy, do korony Hifzpańfkiey.

Haxobitowie, narod niegdyś Sarmacyi Europeyfkiey, miał fwoie fiedlifka, w częściach południowych pańftw Mofkiewfkich.

Hebe, corka Jowifza i Junony, fprawiała w Olympie urząd podczafzyny, nim na iey mieyfce Ganimedes naftąpił. Boginią młodości mianowana według mitologii.

Heber, fyn Salego, urodził fię roku od ftworzenia 1754, w trzydzieści pięć lat fpłodził Phalega; umarł maiąc lat 464.

Hebrayski narod albo Izraelfki, niektorzy to nazwifko zafiągaią od Hebera fyna Salego, inni od Abrahama, iako twierdzi Auguftyn świę-

święty: *Hæbrei, quasi Abrahi*; niektorzy z słowa Heber, w ięzyku Zydowskim znaczącego *przychodnia*, co służyć mogło Abrahamowi, osiadłemu w cudzych krainach. O narodzie Hebrayskim i iego dzieiach, patrz *Zydowski narod.*

Hebrides, wyspy oceanu pułnocnego, niedaleko brzegow krolestwa Szkocyi, należą wraz z tymże krolestwem do korony Angielskiey. Obywatele tamteysi dotąd ieszcze w nieiakiey dzikości zostaią, a przeto do spraw woiennych, nader są zdatni.

Hebron, miasto Palestyny, sławne przemieszkiwaniem Dawida, gdy był prześladowanym, od krola Saula. Miasto to było kapłańskie, i miało przywiley asylli. Abraham w tymże mieyscu przemieszkiwał, i tam w skale wraz z małżonką i następcami był pochowany.

Hegesyppus, krasomowca Grecki, żył za czasow Demostenesa i był iego (co rzadka między uczonemi) przyiacielem. Twierdzą niektorzy, iż siodma Filippika, lubo pod imieniem Demostenesa wydana, dziełem Hegesyppa iest.

Hegesyppus, pisarz kościelny, pierwszy po apostołach dzieie pierwiastkow kościoła pisać przedsięwziął. Jeronim święty w katalogu pisarzow, czyni wzmiankę o iego xiędze, ale do czasow naszych nie doszła, w inszych tylko dzieiach, cząstki niektore cytowaney tey xięgi są.

Hegira, kres czasu albo epocha u Arabow i Turkow. Słowo to znaczy ucieczkę. Omar III. cesarz Turecki wyznaczył tę epochę, na pamiątkę ucieczki Mahometowey z Medyny; przypadła w nocy z piętnastego na szesnasty dzień Lipca, roku pańskiego 622 za panowana Herakliusza cesarza. Lata hegiry podług wschodnich kraiow zwyczaiu, są Lunarne, zatym na 33 latach słonecznych, ieden przybywa; zkąd w iakimkolwiek danym roku ery Chrześciańskiey, rok hegiry łatwo się znaydzie. Naprzykład od roku teraźnieyszego 1779 wyszłe przed ucieczką Mahometa lata 622 odciągnąwszy, 1157 będą lata słoneczne od hegiry upłynione, te przez 33 przedzieliwszy, a wyszłą liczbę 35 do summy 1157 dodawszy, masz rok ninieyszy hegiry.

HejdensztEyn (Reinhold), sekretarz Stefana i Zygmunta III. krolow Polskich. Xięgi iego wyszły z druku: Historia rerum Pol. Francoforti. — Historia de bello Moschovitico sub Stephano rege Pol. — Norma civis in Republica boni, somnió Joannis Zamoscii expressa. — Oratio in funere Sigismundi III. Pol. reg. Lovanii 1633. — De vita Joann. Zamoscii regni Poloniæ cancellarii & exercituum ducis, libr. III. Thomæ Zamoscio, ejus filio dicati.

Heilsberg, miasto w Prusiech, nad rzeką Allą, ma zamek niegdyś obronny, w nim nayczęściey biskupi Warmińscy mieszkać zwykli. Biblioteka Heilsbergska, według świadectwa Possewina, zawierała w sobie wiele ciekawych manuskryptow, tych katalog tenże Possevinus opisał.

Hekate, podług pospolitego zdania, toż samo co Prozerpina. Inni ten przydomek Dyanie nadaią. Niektorzy twierdzą, iż to nazwisko, służy razem Prozerpinie, Dyanie i Lunie albo xiężycowi, i przeto iey posągi bywały z trzema głowami i czterema rękami.

Hekatomben, z Greckiego, ofiara na cześć bogow z stu bydląt palona.

Hekim Effendi, tak się nazywa naypierwszy lekarz cesarza Tureckiego.

Hekla, gora w Islandyi, na wzor Etny i Wezuwiusza, ognie wyrzuca, a ustawicznemi śniegi okryta iest.

Hektor, syn Pryama krola Troi i małżonki iego Hekuby, mąż Andromachy, bohatyr sławny, pokonawszy Patrokla przyiaciela Achyllesowego, od niego potym zabity. Homer w Iliadzie, nader dokładnie wielkie dzieła męża tego walecznego opisał.

Helena (święta), matka wielkiego Konstantyna. Pisarze dawni kościelni wielbią iey pobożność i szczodrobliwość ku chwale bożey. Ona zaiechawszy do Jerozolimy, drzewo krzyża świętego wynalazła i na tymże mieyscu wspaniałą bazylikę wystawiła; umarła roku pańskiego 327, wieku 80.

Helena, corka Tyndara krola Lacedemonii, sławna urodą, dla ktorey Troia zburzoną została, gdy Parys syn Pryama z domu ią męża Menelausa uwiozł.

Heli, naywyższy kapłan i sędzia ludu bożego, za zbyteczne synom pobłażanie, wyrokiem bożym, przez Samuela ieszcze młodego, na właśney osobie i całey familii przepowiedzianą karę uczuł. Woyska albowiem Izraelskie, Filistyńczykowie znieśli, arkę przymierza zabrali, i synow Helego przy arce zabili; dowiedziawszy się o takowey klęsce Heli; umarł nagle roku od stworzenia 2919, wieku 90.

Heliady, według powieści mitologiczney corki Apollina i Klimeny. Te tak były przerażone śmiercią brata swego Faetona, iż ie płaczące ustawicznie nad brzegami rzeki Ery-

Erydanu, bogowie przemienili w topolą drzewo.

Heliastes, tak ſię nazywali urzędnicy ſądowi Rzeczypoſpolitey Ateńſkiey, do ktorych należało tłumaczenie praw i ukaranie tych, ktorzy przeciw nim wykraczali.

Helikon, gora w Beocyi, niedaleko od Parnaſu, Apollinowi i muzom była poświęcona, z niey wytryſkało ſławne źrzodło Hypokreny. Teraźnieyſzemi czaſy nazywa ſię *Zagora* albo *Zagaia*.

Heliogabalus albo Alagabal, ceſarz Rzymſki, wſzyſtkiemi rodzaiami wyſtępkow młodość ſwoię ſkaził, zabity w czwartym roku panowania, maiąc lat ośmnaście.

Hellespont, cieśnina między Archipelagiem i morzem czarnym, dzieli Europę od Azyi.

Heloissa, małżonka ſławnego Abelarda, xieni potym klaſztoru Parakleta we Francyi; umarła roku pańſkiego 1163.

Helm albo ſzyſzak kładziony poſpolicie nad herbami, niektore nad hełmem maią rozmaite znamiona albo też powtorzenie tego, co na tarczy herbu wyrażono ieſt. Przyozdobienie to herbow ſzlacheckich, oznacza dawny zwyczay rycerzow, ktorzy na tarczach i ſzyſzakach, dla rożnicy, rozmaite znamiona noſili.

Hemus, gora obſzerna i wyſoka w Tracyi, ciągnie ſię od Rhodopy, aż do morza czarnego. Pliniuſz iey wyſokość do 6000 krokow przywodzi.

Henetes, narod dawny Wandalow, miał ſiedliſka ſwoie w bliſkości granic Polſkich, około Kaſzub i Pomeranii. Tegoż ſamego nazwiſka był niegdyś narod w Paflagonii, według świadectwa Strabona.

Henetykon, dekret albo wyrok ceſarza Greckiego Zenona, w materyach teologicznych, tak nazwany. Ze zaś pod pozorem prawowierności, wiele błędow ukrytych zamykał w ſobię, przeto od Felixa III. papieża uroczyście odrzucony i potępiony; iakie ztąd wyniknęły w kościele bożym zamięſzania, dzieiopiſowie tamteyſzych wiekow obſzernie wyrażaią.

Henneberger (Kaſper), piſał Niemieckim ięzykiem: Opiſanie ziemi Pruſkiey w roku 1584. Jeſt także w druku, iego: Commentarius, ſive explicatio Pruſſiæ tabulæ geographicæ maioris.

Henning (Salomon), rodem z Winiar, piſał kronikę Inflant i Kurlandyi od roku 1554, do roku 1590. Xięga ta Niemieckim ięzykiem piſana w roku 1594, w Lipſku z druku wyſzła.

Henryk I. ceſarz, nazwany *auceps* albo *ptaſznik*, dla guſtu, ktory miał w tym rodzaiu polowania, ſynem był Ottona xiążęcia Saſkiego. Z Węgrami, Czechami i Duńczykami woynę pomyślnie prowadził. Państwa Rzeſzy Niemieckiey dobremi uſtawami wzmogł i do porządku przywiodł; umarł roku 937, wieku 60, panowania 17.

Hentyk II. ceſarz (święty), xiążę Bawarſki, Longobardow we Włoſzech zwyciężył, Czechow uſkromił, biſkupſtwo Bambergſkie fundował i doſtatnie upoſażył, w roku 1014 koronowany w Rzymie od Benedykta VIII. papieża wraz z małżonką ſwoią Kunegundą; umarł roku 1024, wieku 52, panowania 22.

Henryk III. ceſarz, xiążę Frankonii wſtąpił na tron po oycu ſwoim Konradzie II, w przeciągu panowania ſwoiego woyny z Czechami i Węgrami prowadził. Miaſto Benewent z xięſtwem ſtolicy apoſtolſkiey oddał. Miaſto zaś Bamberg od rocznego teyże ſtolicy apoſtolſkiey podatku zgodnym ſpoſobem uwolnił; umarł roku pańſkiego 1056, wieku 39, panowania 17.

Henryk IV. ceſarz, ſyn wyżey wſpomnianego, w młodym wieku na tron oycowſki, za zgodnym Rzeſzy Niemieckiey obraniem wſtąpił. Mąż waleczny, czego w rozmaitych woynach dał iawne dowody. Zatargi iego z ſtolicą apoſtolſką, ich ſkutki, wiadome ſą. Nakoniec ceſarz ten rożnych fortuny doznawſzy obrotow, widząc właſne dzieci przeciw ſobie zbuntowane, ſkołatany pracą, znękany umartwieniem, życia dokonał roku 1106, wieku 56, panowania 49.

Henryk V. ceſarz, ſyn przeſzłego. Pierwiaſtki panowania iego były i być powinny potomności obmierzłe, ponieważ od buntu przeciw właſnemu oycu zaczęły ſię; iakoż ieſzcze za życia Henryka IV, obrany był i koronowany: na wzor oyca znaczne miał z ſtolicą apoſtolſką zatargi. Lecz potym odſtąpiwſzy prawa inweſtytur, uczynił koniec oboiey ſtronie rownie ſzkodliwym kłotniom; umarł roku 1125, wieku 44, panowania 19.

Henryk VI. ceſarz, z xiążąt Szwabii, ſyn Fryderyka zwanego Barbaroſſą; poiąwſzy dziedziczkę kroleſtw Sycylii i Neapolu, o też państwa z rożnym ſukceſſem woynę prowadził; zbytnią ſurowością poddanym nie miły, umarł roku 1198, panowania 7.

Henryk VII. ceſarz, xiążę Luxemburgſki, po śmierci Alberta I. ceſarza obrany, koronowany w Akwizgranie, w Medyolanie, nakoniec w Rzymie, w rok po tey oſtatniey koronacyi, w Syenie mieście Włoſkim życia dokonał roku 1313,

1313, maiąc lat 51. Tamtego wieku kronikarze wielce chwalą cnoty i przymioty ſzacowne tego monarchy.

Henryk Walezyuſz, krol Polſki, po śmierci oſtatniego z Jagiełłow Zygmunta Auguſta, zgodnie obrany, z obowiązkiem poięcia w ſtan małżeńſki Anny ſioſtry zeſzłego krola. Koronowany w Krakowie 15 Lutego, roku 1574, w kilka mieſięcy potym dowiedziawſzy ſię o śmierci Karola IX, krola Francuſkiego, brata ſwego, po ktorym, ile bezdzietnym, tron przez ſukceſſyą na niego ſpadał; z Krakowa taiemnie do pańſtw ſię ſwoich dziedzicznych pokwapił; w ktorych panuiąc lat 15, od Jakuba Klemenſa zabity 2 Sierpnia, roku 1589, wieku 38.

Henryk IV. krol Francuſki, nazwany wielki, i zewſzechmiar godzien tego nazwiſka, po zeſzłey linii Walezyuſzow dzielnica Burbonow w iego oſobie na tron Francuſki weſzła. Przez lat 21 uſzczęśliwiał narod panowaniem ſwoim. Ravaillac, monſtrum z piekła wyzionione, odiął życie temu monarſze w roku 1610, panował lat 21, żył lat 57.

Hepathoscopia, ſpoſob wieſzczby u pogan z zapatrowania ſię na wątrobę bydląt ofiarowanych.

Hephestiæ, uroczyſtości w Atenach na cześć Wulkana.

Heptagon, figura geometryi ſiedmiograniaſta.

Heptakometowie, narod mięſzkaiący niegdyś nad brzegami morza czarnego. Pomponiuſz Mela i Strabon obſzernie o ich rządzie i obyczaiach mowią.

Heptarchia, rząd poſpolity dawnych Anglo-Saxonow, z ſiedmiu kroleſtw ſprzymierzonych złożony.

Heptateuchus, tak zwano część piſma bożego, złożoną z xiąg pięciu Moyżeſzowych, dwoch Jozuego i ſędziowſkich, w ktorych dzieie ludu bożego opiſane ſą.

Heraklit, filozof ſławny; kochał ſię nad zamiar w oſobności, do czego umyſł ponury ſpoſobił go. Ubolewał nieuſtannie, nad zdrożnościami rodzaiu ludzkiego, ztąd płacz Heraklita w przyſłowie poſzedł; umarł 69 Olympiady, maiąc lat 60.

Herakliusz, ceſarz wſchodni, wſtąpił na tron po gwałtowney śmierci Phokaſa. Z Perſami nader pomyślną woynę prowadził i ſtraſznego niegdyś Chrześcianom Chozroeſa ich krola zwyciężywſzy, plon wielki, a nadewſzyſtko zabrane, od lat kilkunaſtu, z Jerozolimy drzewo krzyża świętego odzyſkał. Przy końcu panowania, ſprzyiał kacerſtwu Monotelitow i rożnemi ſpoſoby prawowiernych prześladował; umarł roku 641, panowania 30.

Heraldyka, nauka herbow, ich rożnic, znamion, początkow i przywileiow.

Herb, znak oſobliwy nadany familiom za piętno ſzlachectwa. Dawnieyſzemi czaſy nie znano tych znamion. Początek używania onych, około czaſow Karola wielkiego; wtedy albowiem rycerze na tarczach i hełmach, oſobliwe znaki albo ſymbola noſić poczęli; ztąd, według przepiſow heraldyki, pole albo mieyſce, na ktorym herb wyrażony, nazywa ſię tarczą, nad nią zaś hełm albo ſzyſzak kładziony bywa. Polſkie herby tym ſię od innych rożnią, że maią ſwoie nazwiſka, ktore pierwey właściwe były familiom, tych rozmaite dzielnice, gdy od maiętności dziedzicznych nazywać ſię poczęły, pierwiaſtkowe domu nazwiſko zoſtało ſię przy herbach.

Herbarz, znaczy w Polſzcze opiſywanie familii i herbow ſzlacheckich. Piſali w tey materyi: Potocki, Paprocki, Okolſki, a naſzego wieku Nieſiecki ſoc. Jeſu, ktorego ſuppletował Duńczewſki akademik Zamoyſki.

Herbersztеyn (Zygmunt), konſyliarz Maxymiliana, Karola V. i Ferdynanda I. ceſarzow; umarł roku 1566, wieku 80. Jego: Commentarii rerum Moſchoviticarum wyſzły z druku w Bazylei roku 1561. Jeſt także przez niegoż. Deſcriptio Lithuaniæ, Baſileæ 1556.

Herbestus (Benedykt), Jezuita, pierwey akademik i kanonik Poznańſki; umarł roku 1595. Xięgi iego ſą naſtępuiące: Orationes, quas publicè recitavit. — Diſputatio de periodis, & ratione ſcribendæ orationis. — Dialogus de optimo genere dicendi. — Vita Ciceronis. — Commentarii in epiſtolas Ciceronis. — Notæ in orationem Ciceronis poſt reditum ad Quirites. — Ratio inſtituendæ iuventutis. — Æquus iudex. — Computus eccleſiaſticus. — Arithmetica linealis. — Tabulæ in proſodiam. — Horarum canonicarum rationarium. — Auguſtini ſententiarum de ſanctiſſima Euchariſtia explicatio. — Confutatio Picarditarum. — De doctrina Chriſtiana. — Ceremoniarum baptiſmi expoſitio. — Prodromus adverſus ſcriptum Jac. Niemoiewſki. — Græci ſchiſmatis demonſtratio. — Chronologica epitome computus eccleſiaſtici. — Eclogæ Gregorii Samboritani expoſitio. — Oratio ſynodica.

Herbinius (Jan), umarł roku 1676, wieku 44. Xięgi iego: Admiranda Michaelis Korybuth in regem Polo-

Poloniæ electio, Coppenhagæ 1669. — Religiosæ Kiiovienses cryptæ, sive Kiiovia subterranea, in quibus labyrinthus sub terra, & in eo mortua à 600 annis divorum, atque heroum Græco-Ruthenorum, & necdum corrupta corpora, & nomina ad oculum de tegit. Jenæ 1675. — Tractatus de statu ecclesiarum Augustinæ confessionis in Polonia, Coppenhagæ 1670.

Herburt (Felix), iego xięgi w druku są następuiące: Orationes Parisiis habitæ. — Vita Długossi. — Institutiones iuventutis Polonæ. — Nauka Dobromilska. — Historia Kadłubkonis illustrata & aucta.

Herburt (Jan), kasztelan Sanocki, według świadectwa Orzechowskiego, dla wielkiego szczęścia i sprawności w iednaniu serc braterskich, medyatorem zwany. Xięgi iego są następuiące: Chronica sive historiæ Polonæ compendiosa, ac per certa librorum capita, ad facilem memoriam, recens facta descriptio. Basileæ 1571. — Locorum de fide communium Latino-Polonorum liber primus, in quo vera Christi ecclesia demonstratur, Pol. & Lat. Cracoviæ 1568. — Oratio ad Augustum Saxoniæ ducem & electorem Imp. quâ detentos Lipsiæ Reipublicæ oratores expostulat, Cracau 1574. — Oratio in obitum fratris sui Valentini. Nayznakomitsze zacnego tego męża dzieło, zebranie praw pod tytułem: Statutum regni Poloniæ, seu de legibus, & constitutionibus regni, Zamoscii 1557. Toż dzieło, z zlecenia stanow Rzeczypospolitey, na Polski ięzyk przełożył i do druku podał w roku 1565.

Herburt (Walenty), biskup Przemyski, z sławą narodu między oycami zboru Trydentskiego zasiadał, gdzie też sprawował poselstwo imieniem Zygmunta krola. Jest w druku, iego: Oratio ad patres concilii Tridentini typis Birchmanianis 1565.

Herden (Jakub), pisał ięzykiem Niemieckim historyą Pruską; ta z druku wyszła w Toruniu roku 1690. — Patrocinium pupillorum, Torunii 1688.

Heremarthea, bożyszcze czczone od dawnych pogan, w ten czas gdy odziedziczali włości lub innego rodzaiu spadki.

Herezya, kacerstwo, błąd w wierze. Wynalezcy i ktorzy są herszt ami kacerstw, nazywaią się Heresiarchæ.

Herkules, bohatyr, syn Jowisza i Alkmeny, po śmierci w poczet bogow policzony. Dzieła iego bohatyrskie obszernie w mitologii są opisane, suknią krwią Bessa Centaura napoioną zarażony, śmierć dobrowolną na stosie spalonym ponios ł.

Hermafrodyt, nazwisko ludzi z oboiey płci złożonych.

Herman (Daniel), Stefana krola Polskiego sekretarz, dzieie tegoż monarchy Niemieckim ięzykiem opisał, te w historyą przez Sulikowskiego pisaną weszły.

Herman, patrz *Władysław Herman krol Polski.*

Hermandures, narod dawnych Niemiec, miał osady swoie w Szwabii ciągnęły się ku Dunaiowi.

Hermanstadt, miasto stołeczne ziemi siedmiogrodzkiey, niegdyś dziedzicznych xiążąt rezydencya.

Hermensul albo Irmensul, bożyszcze dawnych narodow Saxonii i Westfalii. Karol wielki cesarz bałwochwalnicę iego zburzył.

Hermes, zwany Trismegistus, filozof i naycelnieyszy mędrzec Egiptu. Według powieści tamteyszych czasow konsyliarz Ozyrysa krola, ktorego potym za boga czczono. Narod Egipski iego czynił wynalezcą kunsztow, nauk, i pierwszym prawodawcą państwa. Alchimistowie maią go za wodza swego: wszystkie iednak te mniemania pewnych dowodow nie maią. Twierdzą niektorzy, iż napisał xięgę: De duodecim locorum, seu signorum appellationibus; przypisuią mu także sto sentencyi albo zdań astronomicznych i traktat de horoscopiis. To pewna, iż alchimia swoim go być wynalezcą uznaie, i ztąd się nazywa ars Hermetica; ale ci dymu przedawce, nad granice możności swoy kunszt rościągaiąc, nie wielki mu przeto honor czynią. Bardzo wielu mężow znacznych w starożytności, nosili imie Hermesa, ale iak o pierwszym, tak i o następuiących dokładney, co do ich życia, dzieł i pism pewności nie masz. Posągi Merkuryusza albo busta, bez nog i rąk, z samym tylko twarzy wyrażeniem nazywano Hermetes.

Hermiones, narod dawnych Niemiec maiący, wedle świadectwa Pliniusza, siedliska swoie w tych mieyscach, gdzie teraz Frankonia, Turyngia i Hassya. To nazwisko wielu innym narodom właściwe było.

Hermogenes, herszt kacerstwa swego nazwiska, błędy swoie, podobne Manicheyskim, w drugim wieku rospościerał.

Hernhutter albo bracia Morawscy, zgromadzenie niedawnemi czasy od Ludwika Zinzendorfa ustanowione w mieyscu nazwanym: Bertoldsdorf w wyższey Luzacyi. Od roku 1722 zgromadzać się ci bracia poczęli, nazwani potym od possessyi Hutberg, Hernnhutrami.

mi. Zgromadzenie to w rozmaitych kunſztach ćwiczy ſię nieuſtannie, żyie powiękſzey części z kaſſy powſzechney, i zdaie ſię, iż chcą naśladować pierwiaſtkow Chrześciańſtwa, gdzie żaden właſności ſwoiey nie maiąc, wſzyſtek majątek i zarobek, do kaſſy powſzechney wnoſił. W zdaniach względem religii zdaią ſię rożnić od innych ſekt, i lubo w roku 1748 konfeſſyą Auſzpurſką przyięli, oświadczyli ſię iednak, ten krok czyniąc, iż każdey religii człowiek może ſię w ich zgromadzeniu mieścić.

Hernisei, narod dawnych Włoch albo Auſonii; wiedli woynę z Rzymianami w pierwiaſtkach tey ſławney Rzeczypoſpolitey, zwyciężeni nakoniec, ſtali ſię częścią państwa tego coraz rozſzerzaiącego ſię nowemi zwycięſtwy. Ich ſiedliſka dawne tam były, gdzie teraz leży miaſto Anagnia w państwach papieſkich.

Herodotus, ſławny dzieiopis, piſał hiſtoryą Grecką, na wzor iednak innych ſtarożytnych piſarzow baykami ią zagęścił. Cicero ſpoſob piſania iego wielbiąc, wodzem go hiſtorykow mianował.

Herostratus, patrz *Eratoſtrates* albo *Eroſtratus*.

Herules, narod dawny w Niemczech, miał ſiedliſka ſwoie nad morzem Baltyckim; Odoacer ich krol, wſzedłſzy z woyſkiem w Włoſkie kraie, Romuluſa Auguſta ceſarza zwyciężył i z tronu wyzuł, a panuiąc lat 17, od Teodoryka krola Gothow zwyciężony, wkrotce i z życia wyzuty roku 493.

Hesiodus, ieden z naydawnieyſzych rymotworcow Greckich; niektore tylko dzieła iego, do wiadomości wiekow naſzych doſzły.

Hesperya, nazwiſko od dawnych geografow, rownie dawane częściom niektorym tak Hiſzpanii, iako i Włoch. Heſperyiſkie ogrody ſławne były w ſtarożytności, i nieraz dawały materyą rymotworcom do wdzięcznych i dowcipnych baiek; czynili ſtrażnikami tych ogrodow, corki trzy Heſpera: Egle, Arete i Heſperetuze, oprocz ich ſtraży ſmok ſtogłowny uſtawicznie koło nich wartował, tego Herkules zwyciężył, i plon złotych iabłek w zdobyczy odnioſł.

Hetman, urząd naywyżſzy woyſkowy w Polſzcze. Dawnieyſzemi czaſy, hetmani na czas tylko wyznaczeni bywali, pierwſzy Jan Tarnowſki, za Zygmunta I. krola, zoſtał dożywotnim, w wielkim zaś xięſtwie Litewſkim, pierwſzy dożywotni hetman w roku 1498 Piotr Biały, herbu Dąbrowa, woiewoda Trocki. Hetmanow polnych koronnych doſtoyność początek ſwoy wzięła w Polſzcze roku 1539, w wielkim xięſtwie Litewſkim 1533. Pierwſzy hetman polny koronny Mikołay Sieniawſki woiewoda Bełſki, Litewſki Staniſław Kiſzka. Oprocz tych bywali hetmani nadworni, tych ſześciu kronikarze liczą, oſtatni w roku 1576 Mikołay Zebrzydowſki. W roku 1717 władza hetmanow znacznie określona zoſtała, w roku 1764 uſtanowiona kommiſſya woyſkowa, ktorey mianowani prezydentami. W roku 1768 weſzli w ſenat i mieyſce hetmanow wielkich oboyga narodow wyznaczone po marſzałkach wielkich; polnych, po marſzałkach nadwornych. Dawnieyſzemi czaſy Kozacy Zaporowſcy, własnych ſwoich mieli hetmanow, częścią obranych, częścią nadanych, lub potwierdzonych od Rzeczypoſpolitey. Z tych Bogdan Chmielnicki buntem przeciw Polſzcze ſławny, Wyhowſki zaś za wierność ſwoią krzeſło woiewodztwa Kiiowſkiego i znaczne lennym prawem krolewſzczyzny zyſkał. Kozacy lubo pod władzą Moſkwy, zachowywali przecie prerogatywę hetmanow ſwoich, ta teraźnieyſzemi czaſy znieſiona.

Hetruria, dawne nazwiſko xięſtwa Toſkańſkiego; kray ten nazywał ſię także Tuſcyą. Obywatelow Hetruryi nazywano także Tyrrhenes, zkąd do tych czas morze pobliżſze nazywa ſię Tyrrheńſkim. Hetrurya miała własnych monarchow; z tych ſławny Porſenna, Rzym trzymał w oblężeniu, ale zdziwiony odwagą Mutiuſza Scewoli i Klelii panny Rzymſkiey, dobrowolnie od oblężenia odſtąpił, i z Rzymſkiem narodem wieczyſte przymierze zawarł. Naczynia gliniane kunſztownie ſporządzone, ktore ſię do tych czas w tym kraiu z ziemi wykopuią, ſławne ſą i wielce ſzacowne u antiquariuſzow. W nie kładziono popioły zmarłych.

Hiberna, w Polſzcze nazwiſko daniny pieniężney, ktorą poddani dobr krolewſkich i duchownych, do ſkarbu publicznego daią. Ze zaś w czaſie zimowym woyſku ztąd żołd udzielony bywa, przeto hyberną ten rodzay kontrybucyi, nazwany. Ten podatek znieſiony ieſt i na inne nazwiſko zamieniony w roku 1775.

Hibernia albo Irlandya, niegdyś kroleſtwo oſobne, w roku 1172 za panowania Henryka II. przyłączone do Anglii, ma ſwego vice-reia i parlament w mieście ſtołecznym Dublinie.

Hidalgo, powſzechne nazwiſko ſzlachty w Hiſzpanii.

Hidra, patrz *Hydra*.

Hidraulika, patrz *Hydraulika*.

Hierarchia, termin z Greckiego ięzyka wzięty, oznacza zgromadzenie wiernych w rozmaitych wyższych i niższych stopniach.

Hieroglifik, sposob pisania, nie literami, ale osobliwemi znamionami i wyobrażeniem rzeczy, używany był ten sposob od Egipcyan, i dotąd na ich obeliszkach i posągach hieroglifiki wyryte widzieć się daią. Klucz albo tłomaczenie onych, mimo usilność sławnego Kirchera, nie iest wynaleziony. A przeto te znamiona powierzchownością swoią łudzić zawzdy będą prożną ciekawość antikwaryuszow.

Hierogrammathæi, kapłani w dawnym Egipcie; ich obowiązek był tłomaczyć taiemnice i obrządki religii.

Hieromantia, sposob wieszczby u dawnych pogan czyniony z rzeczy należących do ofiar.

Hieronim, raczey Jeronim (święty), doktor kościoła, urodził się w Strydonie, na pograniczu Dalmacyi i Pannonii, około roku 340. Młodość strawił na ćwiczeniu się w naukach, w ktorych iak postąpił, wielkość sławy iego wyświadcza. Chęć coraz większego, nietylko w umieiętnościach ale i w doskonałości Chrześciańskiey postępku, była mu powodem do porzucenia zgiełku miast, iakoż nayprzod pustelnicze, potym zakonne życie obrawszy, statecznie w nim do śmierci w klasztorze Betleiemskim przetrwał; umarł roku 420, wieku 80. Pisma iego wyborne, buduią i uczą czytaiących. Jemu kościoł boży winien tłumaczenie pisma świętego, ktorego używa powszechnie, pod tytułem *Versionis Vulgatæ.*

Hieronimianie albo Hieronimitanie, zakon naybardziey w krolestwie Hiszpańskim rozkrzewiony; uznaie fundatorem swoim bł. Tomasza z Sienny. Potwierdzony od Grzegorza XI. papieża w roku 1373, z nadaniem im reguły świętego Augustyna. Od czci iednak i naśladowania w osobności Jeronima świętego, iego się nazwiskiem zaszczyca. Naysławnieyszy ich klasztor w Eskuryal, gdzie groby krolow Hiszpańskich.

Hilaria, uroczystości i igrzyska. Odprawowały się niegdyś w Rzymie 25 Marca, na cześć Cybeli matki bogow. Te dni nakształt zapust w wesołości były przepędzane: zrzucano w nie żałobne odzieże, przestraianie się zaś rozmaite albo maszki, przez cały przeciąg tych uroczystości powszechnie czyniono były.

Hilchen (Dawid), pisarz ziemski Inflantski; iest w druku, iego xięga: Clypeus innocentiæ contra Jacobum Godemanum & Rigenses. Zamoscii 1604.

Hilzen (Jerzy), biskup Smoleński, przetłumaczył z Francuskiego na Polski ięzyk xięgę: O obyczaiach dawnych Chrześcian. Są także w druku, iego: Nauki pasterskie.

Hilzen (Jan August), kasztelan Inflantski, potym woiewoda Miński, wydał kronikę xięstwa Inflantskiego.

Hing-Pu, tak się nazywa w Chińskim państwie naywyższy trybunał, w przytomności samego cesarza odprawuiący się. Ma innych pod sobą czternaście trybunałow, od iego zaś wyrokow, żadney appellacyi nie masz. Zaden w całym państwie dekret śmierci nie może być exekwowany, poki go pierwey ta naywyższa iuryzdykcya nie potwierdzi.

Hipokrates, wodz lekarzow, urodził się na wyspie Koos. Xięgi iego dotąd są ozdobą i prawidłem lekarskiey nauki. O czasie śmierci iego zupełney pewności nie masz.

Hipokrena, źrzodło sławne w Grecyi w prowincyi Beocyi, według baśni poetyckich dodawało weny rymopisom, gdy z niego czerpali.

Hipparchus, tak się nazywał w Atenach wodz iazdy.

Hippocentaurus, monstrum baieczne, puł człeka, puł konia. Tessalczykowie, według dawney powieści, naypierwsi na koniach ieździć poczęli, ztąd rozumieli ci, ktorzy się na ten sposob iazdy z zadumieniem patrzyli, iż koń i człowiek spoieni byli razem, i ztąd bayka Hippocentaurow urosła. Niektore w Litwie familie od dawnych xiążąt początki swoie zaciągaiące, Hippocentaura w herbie zażywaią, iako to: Gedroyciowie.

Hippodromus, mieysce igrzysk zażywane na bieganie konne w zawody.

Hippona, bogini koni i stad w bałwochwalstwie.

Hippopodes, narod dawny, maiący siedliska swoie niedaleko Scytow.

Hirkania, prowincya Perska, między Medyą, Margianą i morzem Kaspiyskim. Nazywa się teraźnieyszemi czasy Tabaristan albo Mazandarani.

Historya, opis dzieiow. Tym rożni się od baieczności, iaka iest w mitologii lub romansach, iż tylko dzieie prawdziwe, odmiany rządow, czyny wielkich ludzi, panowania monarchow, upadki lub zniesienia państw opisuie i obwieszcza. Pożytek historyi, nie na samey wiadomości dzieiow przeszłych zawist, ale na rostropnym uważaniu rozmaitych okoliczności,

ści, te na fundamencie cnoty zaſadzone, regułą być powinny oſobliwie monarchom, iak ſię im ſprawować należy. Przeciwnym ſpoſobem, złe ſkutki ambicyi, machiawelſtwa, tyrannii, wędzidłem być maią od naśladowania tych, ktorych pamięć przez hiſtoryą dla tego ſię do powſzechney wiadomości podaie, aby tym dzielniey zrażała czytaiących, od podobnych czynow. Rodzaie hiſtoryi wielorakie ſą, według rzeczy, ktore w ſobie zamyka lub ſpoſobu, ktorym piſaną ieſt. Tym ſpoſobem hiſtorya dzieli ſię, na duchowną lub świecką dawną i świeżſzą; dzieł lub nauk i kunſztow. Są hiſtorye w ſzczegulności moralne, polityczne, woienne, uczone: te maią za cel iedyny ten rodzay, w ktorym piſane ſą. Opis czynow i dzieł państwa zowie ſię kroniką. Annales albo roczne dzieie, według lat rozmierzone ſą. Nayſławnieyſi hiſtorycy w Grecyi: Herodot, Thucydydes; u Rzymian: Tacyt, Liwiuſz, Salluſtyuſz; w Polſzcze: Długoſz, Kromer, Orzechowſki, Bielſki, Gornicki, Kochowſki, Kobierzycki.

Historiographus, nazywać ſię zwykł ten, ktoremu kray lub monarcha zleca piſanie dzieiow państwa.

Hispaniola albo wyſpa świętego Dominika, w bliſkości Ameryki, odkryta od Krzyſztofa Kolumba, dotąd ieſt w dzierżeniu korony Hiſzpańſkiey.

Hiszpania, kroleſtwo w Europie, rozciąga ſię teraz w panowaniu ſwoim, po wſzyſtkich częściach świata. Oprocz albowiem kroleſtwa przez ſię Hiſzpańſkiego, ktorego ieſt teraz miaſtem ſtołecznym Madryt, a przedtym był Tolet; w Azyi ma wyſpy Filippińſkie i wiele innych nadbrzeżnych kraiow; w Afryce Oran i inne oſiadłości; a niedaleko wyſpy Kanaryiſkie; Ameryki zaś południowey większą część poſiada. Hiſzpania dawnieyſzemi czaſy na wiele narodow podzielona była. Fenicyanie i Kartagińczykowie, przyciągnieni zyſkownym handlem i obſitemi w Betyce kruſzcami, założyli tam ſwoie oſady, daley Kartagińczykowie większą część kraiu poſiedli. Po zburzeniu Kartaginy Rzymianie opanowali ten kray. Przy upadku Rzymſkiego państwa, Gotowie Hiſzpanią poſiedli, oſtatni ich krol Roderyk, od Maurow pokonany, a Pelagiuſz w gorach Aſturyi ſchroniony, reſztę niedobitkow tamże zgromadził, i odrąd on i naſtępcy iego, walczyli nieuſtannie z Maurami, aż do czaſow Ferdynanda i Izabelli; gdy wypędzeni z Hiſzpanii Maurowie zupełnie zoſtali. Epocha panowania tego była

była pomyślną dla Hiſzpanii, gdy ſię wſzyſtkie niegdyś rozdzielone iey części ziednoczyły. Joanna, iedyna ich dziedziczka, wniosła wſzyſtkie te państwa w dom Auſtryacki przez ſwoie zamęście z Filippem ſynem Maxymiliana ceſarza. Nakoniec Karol V. ceſarz iey wnuk, w naywyżſzym ią ſtopniu mocy i wielkości poſtawił. Trwało panowanie w familii Auſtryackiey do Karola II, ktory bezdzietny Filippa xiążęcia Andegawenſkiego z domu Burbońſkiego, naſtępcą wyznaczył i dotąd iego plemie tron Hiſzpańſki poſiada. Religia panuiąca w Hiſzpanii Katolicka, krol ma tytuł Catholiciſſimi, rząd monarchiczny, tron dziedziczny w oboiey płci. Rzeki pryncypalne: Tagus, Gvadalquivir, Gwadyana. Są i inne w tym iednym wierſzu od Geografow wyrażone: Sunt Minius, Durius, Bætis, Tagus, Anas, Iberus. O prowincyach Hiſzpanii, ktore po większey części tytułem kroleſtwa zaſzczycone ſą, i w dawnieyſzych czaſach właſnych ſwoich miały monarchow, będzie wzmianka pod oſobnemi artykułami.

Hoang albo żołta rzeka, iedną z naywiękſzych w państwie Chińſkim, płynie od zachodu na wſchod, a przeſzedłſzy ſławne mury Chińſkie, obraca ſię ku południowi, i wpada w morze.

Hobbes (Tomaſz), Angielczyk, umarł roku 1679, wieku 92. Jego zdanie, iakoby moc była fundamentem działania ludzkiego i wſzyſtkich zgromadzeń cywilnych i politycznych; na nieſzczęście rodzaiu ludzkiego, zbyt ſię ſprawdza. Wydał oprocz filozofii ſwoiey, wiele xiąg innych.

Hochsteter (Jędrzey), piſał: De rebus Elbingenſibus occaſione urbis occupatæ annô 1698.

Hohen-Lohe, dom ſtarożytny w Niemczech, na wiele ſię dzielnic rozdziela.

Hohen-Zollern, familia, z ktorey dom Brandenburgſki początki ſwoie wziął. Dzieli ſię na dwie linie Hechingen i Sigmaringes.

Hoheniger (Mikołay), na Niemiecki ięzyk przełożył Leonarda Goreckiego, opiſanie woyny Iwonii woiewody Wołoſkiego z Selimem ceſarzem Tureckim, Baſileæ 1578.

Holbein (Jan), rodem z Bazylei, ieden z naypierwſzych i nayſławnieyſzych malarzow ſzkoły Niemieckiey. Żył około roku 1500.

Hollandya, nazwiſko powſzechne Rzeczypoſpolitey ſprzymierzoney, a ſzczegulne pierwſzey z ſiedmiu prowincyi, z ktorych ſię ta Rzeczpoſpolita w Europie ſkłada. Zbyt ſurowe Filippa II. krola Hiſzpańſkie-

ſkiego i namieśnika iego xiążęcia Alby obchodzenie ſię powodem było prowincyom tym do nabycia wolności. Po długiey woynie z iarzma uwolnieni, tyle handlem, przemyſłem, wſtrzemięźliwością, cierpliwością i pracą dokazali, iż ſię w liczbie nayznacznieyſzych potencyi Europeyſkich mieſzczą. Naywyżſza rada kraiu złożona ieſt, z deputowanych poſłow ſiedmiu prowincyi, każdy z nich koleyno prezyduie. Mieyſce tey rady w Hadze. Mnieyſze iuryzdykcye rząd ſzczegulny w powiatach ſwoich utrzymuią. O władzy i prerogatywach Stadhudera albo Stad-Haldera, mowić ſię będzie w oſobnym artykule, pod literą S. patrz *Stadhuder*. Miaſto ſtołeczne prowincyi Hollandyi Amſterdam, centrum handlu całego świata. Rzeczpoſpolita Hollenderſka, zachowuie w ięzyku Łacińſkim dawną nomenklaturę Batawii, od narodu tam niegdyś oſiadłego. Siedm prowincyi ſprzymierzonych nazywaią ſię także: Belgium fœderatum. Nim Hollandya pod dom Auſtryacki poſzła, miała niegdyś właſnych ſwoich dziedzicznych hrabiow; po zgaſtey ich linii, doſtała ſię w poſſeſſyą xiążąt Burgundzkich? tych oſtatnia dziedziczka Marya, małżonka Maxymiliana ceſarza, wraz z innemi Belgii prowincyami, Hollandyą w ſzczęśliwy małżeńſtwy dom Auſtryacki wnioſła. Rzeczpoſpolita Hollenderſka po wſzyſtkich częściach świata ma ſwoie oſady; Batawia ieſt ſtolicą oſad Azyatyckich. O prowincyach w ſzczegulności tey Rzeczypoſpolitey, tak w Europie, iako w innych częściach świata, mowić ſię będzie pod oſobnemi artykułami. Haſło Rzeczypoſpolitey Concordiâ res parvæ creſcunt. Hollandya nowa, kray niezmierney obſzerności, w ziemiach auſtralnych, niedaleko wyſpy Tymor, że naypierwey od Hollendrow odkryty, przeto w ich ieſt poſſeſſyi. Nazywał ſię także nową Hollandyą kray mały w Ameryce połnocney, ale przyſzedłſzy w poſſeſſyą Angielſką, nazwiſko dawne odmienił.

Holocaustum, ofiara całopalenia, dla tego tak nazwana, iż wſzyſtkie części bydlęcia ofiarowanego ſpalone były.

Holsztyn albo Halzacya, xięſtwo Niemieckie, po zaſzłey z dziedzicem tronu Moſkiewſkiego ugodzie xiążęciem de Holſztyn-Gottorp; zupełnie teraz do pańſtw krola Duńſkiego należy. Dzielnice domu tego ſą wielorakie, i razem na trzech tronach Roſſyiſkim, Szwedzkim i Duńſkim zaſiada.

Holtzhauser (Bartłomiey), fundator zgromadzenia kapłanow zwanych poſpolicie Kommuniſtami (o ktorych ſię wyżey pod literą C. mowiło); umarł niedaleko Moguncyi, w plebanii ſwoiey zwaney Bingien roku 1658.

Hołowka (Aloizy), Jezuita wydał: Compendium geographiæ de priſcis noviſque ſcriptoribus deprom- ptum, Vilnæ 1743. Notitiam utriuſque Poloniæ, in duabus tabulis expreſſam.

Homagium, hołd, akt uroczyſtego kontraktu, między hołdownikiem, a panem naywyżſzym kraiu przez hołd użyczonego. Kondycye hołdu zawiſły od woli nadawaiącego, odmienione inaczey być nie mogą, iak za zezwoleniem zobopolnym i dawcy i odbieraiącego. Patrz *Feudum Lenność*.

Homerus, nayſławnieyſzy z poetow Greckich, pierwſzy dzieło rytmow heroicznych w opiſaniu woyny Troiańſkiey wynalazł. Dwa iego poemata: Ilias i Odyſſea, prawidłem zawzdy będą rymotworſkiego kunſztu. Opiſał także w żartobliwym dziele woynę żab z ſzczurami, pod tytułem Batrachyomachia. O okolicznościach życia, urodzenia i śmierci iego, żadney dokładney pewności nie maſz. To pewna, iż ten, ktory za życia przytulenia uczciwego znaleść nie mogł, miał po śmierci ſiedm wielkich miaſt, ubiegaiących ſię o honor, ktore z nich było prawdziwą oyczyzną iego.

Homilia, tak poſpolicie nazywać ſię zwykły tłumaczenia ſłowa bożego, czynione w kościele przez biſkupow, lub wyznaczonych od nich kaznodzieiow; dawnieyſzemi czaſy, żaden kapłan nie ważył ſię miewać homilii, chyba za oſobliwſzym na to biſkupow rozkazem lub pozwoleniem. Naypierwſzy przykład w kościele bożym, kapłana maiącego homilie, w świętym Janie Chryzoſtomie; ten albowiem, nim ieſzcze na katedrę Carogrodzką wſtąpił, za rozkazem Flawiana patryarchy miewał kazania do ludu Antyocheńſkiego. W tymże prawie czaſie Auguſtyn święty, będąc także tylko kapłanem, wyręczał, iako ſam piſze, biſkupa ſwoiego Waleryuſza, nie mogącego kazywać do ludu w Hipponie, dla defektu w mowie.

Honan, prowincya pańſtwa Chińſkiego; o niey tamteyſi geografowie twierdzą, iż ieſt śrzodkiem świata. Tak zaś grunt iey ieſt urodzayny, iż poſpolicie ogrodem Chińſkim nazwana ieſt.

Honduras, prowincya Ameryki, w pańſtwach Mexykańſkich, iey miaſto ſtołeczne Walladolid albo Komai-

maigua, należy do korony Hiſzpańſkiey.

Honor, bożyſzcze u Rzymian, świątnica iego złączona była z tą, ktorą Rzymianie na cześć cnoty wyſtawili, i nie mogł nikt do ołtarza honoru przyſtąpić, ktoryby przez przyſionek cnoty nie przeſzedł.

Honoryusz I. papież, naſtąpił po Bonifacyuſzu V; zdania niektorych autorow, iakoby miał ſprzyiać kacerſtwu Monotelitow, doſtatecznemi ſą zbite dowodami; umarł roku 638, rządził kościołem lat 12, mieſięcy 5.

Honoryusz II. zwany przedtym Lambert, biſkup Oſtyeńſki, obranym zoſtał za uſilnym ſtaraniem familii Frangipanich, rządy iego były chwalebne, i kościołowi pożyteczne; umarł roku 1124, w lat 5, mieſiąc ieden i dni 17, po ſwoim obraniu.

Honoryusz III. z familii Sawellich, zakon kaznodzieyſki od Dominika świętego fundowany potwierdził. Piotra de Courtenay ceſarza Konſtantynopolitańſkiego w Rzymie koronował; umarł roku 1227, w lat 10, mieſięcy 8, po ſwoim obraniu.

Honoryusz IV. Rzymianin, ſprawiedliwość bezwzględną zachował, i lubo uſtawicznemi chorobami zwątlony, wſzyſtkie dobrego rządzcy i paſterza obowiązki wypełnił; umarł roku 1287, ſiedziawſzy na ſtolicy Piotra świętego lat 2.

Honoryusz, ceſarz zachodni, ſyn drugi Teodozyuſza wielkiego, w małoletności ſwoiey miał opiekunem i dozorcą wyznaczonego od oyca wielkiego wodza Stylikona, gdy do lat przyſzedł, na płochym fundamencie buntu, Stylikona z świata zgładził, przez co państwa Rzymſkie ogołocone z obrońcy ſwego, dzikim narodom otworem ſtały. Honoryuſz zaś czas trawił w Rawennie na gnuśności i próżnowaniu; umarł roku 423, wieku 39, panowania 28.

Honoryusz (Filip), ſą w iego polityczney xiędze: Diſſertationes de novo in Polonia rege eligendo, 1587.

Honter (Jan), Pruſak, rodem z Koronowa, ſą w druku iego piſma naſtępuiące: Nomenclatura verborum, & nominum Latino-Polonorum. — Coſmographiæ enchiridion.—Obſervationum grammaticalium libri duo.

Hoppius (Jan), rektor gymnaſium Gdańſkiego, wydał xięgę, ktorey tytuł: De ſcriptoribus Poloniæ Schediaſma litterarium. Gedani 1707. Ta xięga w edycyi Lipſkiey Długoſza położona ieſt na początku z adnotacyami Grodeka.

Horacyusz (Quintus Flaccus), nayſławnieyſzy w rodzaiu ſwoim rymotworca, urodził ſię w mieście Włoſkim Wenuzie, z oyca wyzwoleńca, i od niego (iako ſam wſpomina) nader uczciwie, a prawie nad możność wychowany i edukowany. Dla byſtrości dowcipu i pięknych przymiotow, pozyſkał względy mecenaſa, i od niegoż Auguſtowi ceſarzowi był zalecony, miał ofiarowaną ſobie ſekretaryą, ale przenoſząc życie ſpokoyne nad dworſkie honory, wymowił ſię z tey funkcyi; Auguſt zaś nie tylko ſię iego odmową nie uraził, ale go ztąd bardziey ieſzcze ſzacować począł, i przybrał w liczbę domownikow ſwoich; umarł ten wielki poeta, dopełniwſzy lat wieku ſwego 57. Dziedzicem maiętności ſwoiey mianowawſzy Auguſta.

Horacyuszowie, trzey bracia, z trzema także bracią Kuracyuſzami Sabińczykami, o los państwa, z ugodą narodow Alby i Rzymu, wiedli ſławny poiedynek. W nim wſzyſcy trzey Kuracyuſzowie, i dwoch Horacyuſzow zginęło, oſtatni pozoſtały Horacyuſz Rzymowi panowanie nad Albą przynioſł.

Horda, nazwiſko właściwe zgromadzeń, nie maiących ſiedliſka w Tataryi i Arabii, o dawnych Scytach, tymże ſpoſobem żyiących, mowi Horacyuſz:

Scythæ, quorum plauſtra vagas
Ritè trahunt domos.

Słowo horda w ięzyku Arabſkim znaczy mnoſtwo.

Horeb, gora w kraiu Madyanitow, ſławna obiawieniem ſię Pana Boga w krzaku ogniſtym Moyżeſzowi. Tam ow prawodawca ludu Izraelſkiego rozkaz od Boga odebrał, aby lud z Egiptu do ziemi obiecaney zaprowadził.

Hormisdas, papież, wprzod zwany Fruſino, po śmierci Symmacha rządy kościoła bożego obiął. Wiele pracował w czaſie paſterſtwa ſwego, około ziednoczenia kościoła Greckiego z Łacińſkim. Manicheyczykow błędy uroczyście potępił, i z Rzymu ich wygnał; umarł roku 523: rządził kościołem lat 9, dni 10.

Hormus, taniec naycelnieyſzy u Lacedemończykow; czyniony był w okrąg, i przeplatywany pieśniami. Zaſtanowienie koła tanecznego zwało ſię epodos.

Hornerus (Tomaſz), piſał hiſtoryą xięſtwa Inflantſkiego.

Horodniczy, urząd ziemſki w prowincyach wielkiego xięſtwa Litewſkiego, na wzor niegdyś edylow Rzymſkich uſtanowiony. Obowiązek horodniczych pilnować zamkow ſtołecznych ziem lub województw; ktore że dawniey z Słowian-

wiańſka zwano horod, ztąd nazwiſko horodniczych poſzło. Według konſtytucyi roku 1667, mieyſce horodniczym po piſarzach ziemſkich wyznaczone.

Horographia, kunſzt robienia kompaſow albo zegarow ſłonecznych, nazwany ieſzcze bywa *Sciatherico-Photo-Sciatherika*, a naypoſpoliciey Gnomonika, kunſzt rozmierzenia czaſu przez godziny, kwadranſe, minuty, zowie ſię także Horolographia.

Horologion, tak ſię u Grekow nazywały xięgi pacierzy kapłańſkich.

Horst (Rudgerus), Inflantczyk, napiſał xięgę, ktorey tytuł: De cancellariis, qui cùm in ſummi pontificis curia, in imperio Germanico, regniſque diverſis; tum præcipuè in florentiſſimo regno Poloniæ & magno ducatu Lithuaniæ heroicîs virtutibûs, & ſplendiſſimîs honoribûs & ornamentîs, claruerunt libri II.—Dantiſci 1628.

Horta, u Rzymian dawnych bogini młodości, zachęcaiąca młodzież do dzieł chwalebnych. Ztąd etymologia iey nazwiſka od ſłowa kortari.

Hortensius (Quintus), ſławny kraſomowca Rzymſki. Cicero lubo w nieuſtanney z nim o pierwſzość emulacyi, wielkie mu iednak daie pochwały. Piſma iego wiadomości wiekow naſzych nie doſzły; umarł na lat czterdzieści dziewięć przed narodzeniem Chryſtuſa, a od założenia Rzymu roku 704.

Horoscopus, Horoſkop, ſtopień albo mieyſce na horyzoncie gwiazdy, do ktorey kunſzt aſtrologii los człowieczy przywiązywał, na fundamencie dnia i godziny urodzenia każdego w ſzczegulności.

Horus, ſyn Izydy bogini. Pod tym nazwiſkiem Egipcyanie cześć boſką ſłońcu oddawali. Twierdzą niektorzy piſarze, iż w ięzyku Łacińſkim, nazwiſko godzin *horæ*, na pamiątkę i cześć tego bożyſzcza, onym nadane ieſt.

Horyzont, cyrkuł albo okrąg ſphery, dzielący ią na dwie części nazwane hemiſpheria; z tych iedna część nam ieſt widzialna, druga zawiera okrąg, ktory drugiey tylko części ziemi mieſzkańcy widzieć mogą. Horyzont dzielą poſpolicie na dwoiaki, na horyzont *racyonalny*, o ktorym ſię dopiero mowiło, nazwany tak, że tylko myślą ludzką określa ſię; z każdego mieyſca prowadzony być może ten okrąg, maiący za bieguny zenit i nadir obſerwatora. Dzieli ſię powtore: na horyzont *widzialny* albo *ſenſibilem*, ktory ieſt tą częścią świata, ktorą na około ſiebie widzieć możemy; a przeto ten horyzont nie dzieli świata na dwie części rowne iak pierwſzy.

Hosanna, ſłowo znaczące modlitwę, pieśń wielbienia; zażywane bywa dotąd u Zydow w uroczyſtość tabernaculorum albo iako poſpolicie nazywane bywaią te ich święta, kuczek. Hebrayſkie ſłowo hoſanna albo hozanna znaczy: *zbaw nas, zachoway nas*. Przybywaiącego do Jeruzalem przed śmiercią Zbawiciela, tym pieniem lud Izraelſki witał. W pacierzach i obrządkach taiemnic ofiary mſzy świętey kościoł boży ſłowa tego używa.

Hoschius (Sidonius), Jezuita, zebrał pöemata Sarbiewſkiego i ſwoię do nich elegią przydał.

Hosius (Staniſław), kardynał i penitencyaryuſz kościoła Rzymſkiego. Młode lata na naukach w akademii Krakowſkiey ſtrawił. Wyſłany do cudzych kraiow, w Padwie, a potym w Bononii kurs prawa i teologii chwalebnie odprawił. Powrociwſzy do Polſki, od Zygmunta Auguſta krola, do wielkiey wagi intereſſow był używany, i z rozkazu tego monarchy wielorakie poſelſtwa odprawował. Uczyniony biſkupem Chełmińſkim, wkrotce na Warmińſkiey katedrze oſadzony, wſzyſtkie dobrego paſterza obowiązki wykonał. Pius IV. papież, legatem go ſwoim do Ferdynanda ceſarza uczynił, i tam będącego, poniewolnie w liczbie zgromadzenia kardynalſkiego umieścił. Naſtępowało oſtateczne zboru powſzechnego w Trydencie odnowienie, pokilkonaſtoletniey od pierwſzego zaczęcia przewłoce, prezydował na nim Hozyuſz z innemi trzema kardynałami, i dzieło to wielce pożądane kościołowi bożemu, do oſtatecznego ſkutku doprowadził. Powrociwſzy do oyczyzny wkrotce znowu wezwany do Rzymu, urząd wielkiego penitencyaryuſza obiął, a wyznaczywſzy koadiutorem biſkupſtwa Warmińſkiego Marcina Kromera, w mieyſcu nazwanym Capranica, niedaleko Rzymu, chwalebnego życia dokonał roku pańſkiego 1579, maiąc lat wieku ſwego 76. Mąż z nauki i pobożności nieśmiertelney chwały godzien. Xięgi od niego piſane, ſą naſtępuiące: Confeſſio fidei Catholicæ Chriſtiana, Synodi Petricovienſis nomine ſcripta. — Confutatio prologomenorum Brentii. — De oppreſſo Dei verbo libellus. — De Sacræ Euchariſtiæ ſub utraque ſpecie communione. — De ſacerdotum conjugio. — De celebrando ſacro, vulgari linguâ. — Judicium & cenſura de adoranda Trinitate. — De loco & authoritate pontificis Romani in eccleſia & conciliis. — De expreſſo Dei verbo libellus. — Recantationes ſe-

ſeptem. — De actis cum diverſis hæreticis. — Epiſtolarum liber. — Examen ſeu excuſſio confœderationis hæreticorum. — Altera excuſſio ejusdem confœderationis. — Orationes funebres II. in exequiis Sigiſmundi I. & Sigiſmundi Auguſti regis Poloniæ recitatæ. — Teſtamentum Hoſii cardinalis. Zycie iego opiſał Staniſław Reſzka (zwany poſpolicie Reſcius) Łacińſkim ięzykiem. W Rzymie w kościele S. Mariæ trans Tiberim, gdzie pochowany, takowy Hozyuſza nadgrobek:

D. O. M.
Staniſlao Hoſio Polono.
S. R. E. Præsb. Cardinali.
Varmienſi Epiſcopo.
Majori Pœnitentiario,
Vitæ Sanctit. Erudit. & Eloquen. Gloriâ celeberr:
Catholicæ fidei propugnatori acerrimo, qui cum antiquæ probitatis, & Epiſc. vigilantiæ præſtantiam in humilitate, Caritate, Caſtitate, beneficientia expreſſiſſet. Hæret. Sectas, ſcriptîs & conſiliîs ſapientiſſ. ferventer oppugnâſſet, multos ab errore revocâſſet, graviſſimîſque legationibûs pro pace eccleſiæ cum apud Carolum V. & Ferdinandum Cæſ. tum præcipuè in S. Conc. Trident. Pij IV. Pontificis nomine feliciſſ. per functus, Chriſtianæ Reipublicæ plurimum profuiſſet; omnium virtutum laudibûs, & exemplîs, ad imitandum abundans, Obdormivit in Domino MDLXXIX. ætatis ſuæ LXXVI.

Hospitalariæ, zgromadzenie zakonnic Maltańſkich, wſzczęło ſię w Jeruzalem, około iedenaſtego wieku, razem z zakonem kawalerow. Ich obowiązek był mieć ſtaranie o pielgrzymach płci niewieściey, do czego mieli ſzpital oſobny; po wzięciu Jerozolimy przez Saracenow przenioſły ſię do Europy: nayznacznieyſze ich ſiedliſko w Malcie.

Hospitalarii, patrz *Maltańſcy Kawalerowie.*

Hospitalitas, w ściſłym tłomaczeniu znaczy gościnność albo ludzkość wyświadczoną przychodniowi w dom. Przymiot ten ſzacowny zaſadzony na miłości bliźniego, w Chrześciańſtwie przykazany ieſt, oſobliwie tym, ktorzy na wyżſzych ſtopniach ſą oſadzeni. U pogan hoſpitalitas miana była za prawo obyczayne, wkładaiące wzaiemne obowiązki, i na tego, ktory ie wypełniał, i na tego, względem ktorego wypełnione bywało. Naypierwſi Egipcyanie tę ludzkość wykonywać poczęli, Grecy zaś od nich powzięli wraz z nauką ten obowiązek. Rzymianie aby tym bardziey ten chwalebny obyczay, ugruntować u ſiebie mogli, zbudowali

wali domy na przyięcie i podeymowanie przychodniow, i zwali ie hoſpitia albo hoſpitalia, od ſłowa hoſpes zaciągaiąc etymologią nazwiſka takowego. W uroczyſtość Lectiſterniorum, przychodniowie mieſzczeni bywali, i podeymowani w tych domach. Naycelnieyſzych bogow ſtarożytność czyniła ſtrożami i protektorami hoſpitalitatis; ztąd Wirgiliuſz o Jowiſzu:

Jupiter (hoſpitibus nam te dare jura loquuntur.)
Hunc lætum Tyriiſque diem, Troiâque profectis,
Eſſe velis, noſtroſque hujus meminiſſe minores,

Dzikie narody dawnych Niemiec i Gallii, że prawa gościnności miały w poſzanowaniu, świadectwa autorow ſtwierdzaią. Nawet w Niemczech zamknięcie wrot przed przychodniem poczytane było za święto kradztwo. Spoſob przyimowania w dom przychodniow, piſmo święte w hiſtoryi Abrahama wyraża, iako przybyłych w poſtaci ludzkiey Aniołow pokłonem uczcił, nogi im umywał, nakoniec ucztą (do ktorey ſam uſługował) naſycił. U Grekow i Rzymian iakie były w przyimowaniu gości obyczaie, dawni piſarze namieniaią. Rościągali oni ludzkość do tego ſtopnia, iż ſądzili być obowiązkiem koniecznym, nie tylko gościa przyiąć, uczcić, naſycić, ale nawet przy odeyściu, z domu bez podarunku nie puſzczać. Zeby zaś na dalſze czaſy uprzeymey ludzkości pamiątka między przyiętym a przyimuiącym trwała, na znak nieiakiego przyiacielſkiego kontraktu i ſprzymierzenia, dawali ſobie wzaiemnie teſſeras: iakie te były znaki; patrz *Teſſera.*

Hospitium, nazywa ſię w klaſztorach mieyſce wyznaczone na przyięcie gości.

Hospodar, nazwiſko xiążąt Wołoſkich i Moldawſkich albo Multańſkich. Porta ich Ottomańſka mianuie, i ſą bardziey arendarzami intrat, niżli deſpotami (iak ſię tytułuią) narodu.

Hostya, nazwiſko w Łacińſkim ięzyku rzeczy Bogu na cześć ofiarowaney. Twierdzą niektorzy, iż nomenklatura ta pochodzi od ſłowa hoſtis, iż zwyczaynie przed bitwą z nieprzyiacioły ofiary czynione były. Między rodzaiami ofiar tę czyniono rożnicę, iż bydlęta lub zwierze w ofiarach wielkich zabite, zwały ſię Victimæ, w mnieyſzych hoſtiæ, ztąd Horacyuſz:

- - - reddere victimas,
Ædemque votivam memento,
Nos humilem feriemus agnum.

Izydor

Izydor twierdzi, iż źwierząt bicie na ofiarę od wodzow przed bitwą, zwało ſię hoſtia, po zwycięſtwie: *Victima hoſtia ab hoſtire, victima à victis hoſtibus.* W religii Chrześciańſkiey ſłowo hoſtya uwielbione ieſt znaczeniem ofiary bezkrwawney ciała i krwi Zbawiciela świata.

Hostilina, u Rzymian bogini żyzności i urodzaiow.

Hottentowie albo Hottentoci, narod dziki w Afryce; ma ſwoie ſiedliſko niedaleko ſławney oſady Hollenderſkiey na cyplu *Bonæ ſpei*, dobrey nadziei.

Houlieres (Antonina des) ſławna, oſobliwie w idyllach i elegiach wierſzopiſka Francuſka. Umarła roku 1694, wieku 56.

Hoxnovius (Michał), piſał xięgę: Exercitatio hiſtorica de inſignibus Pruſſiæ, Regiomonti 1693.

Hrabia (comes), za czaſow ieſzcze Konſtantyna wielkiego ceſarza, oſoby urzędy nayznakomitſze piaſtuiące, tytułem comitum uczczone były. Dzielili ſię na trzy części, rodzaie albo ſtopnie: illuſtres, clariſſimi, perfectiſſimi. Tytuł comitum przydawany także bywał do niektorych urzędow; ztąd rządzca Egiptu, zwał ſię comes Egypti. Podſkarbi wielki: comes rationalis ſummarum. Niektorzy piſarze etymologią nazwiſka comitum, biorą à comitando; iż pierwſzy comites nieroździelnemi bywali towarzyſzami i ſtrażnikami oſoby ceſarſkiey; ztąd od uſtawiczney na dworze rezydencyi nazwani: comites palatii, albo comites palatini. W dalſzym czaſie, Niemieccy ceſarze zachowali ten obyczay dawnych ceſarzow, rozdaiąc oſobom lub familiom tytuł comitum. Ten ieſt początek graffow Niemieckich, i prowincyi tytułem hrabſtw zaſzczyconych. Na wzor ceſarzow inni monarchowie ten zaſzczyt celnieyſzey ſzlachcie rozdawali; że zaś ten zaſzczyt ceſarze oſobliwie i do cudzych państw rościągali, przeto i w Polſzcze ſą niektore familie hrabſtwem państwa Rzymſkiego ozdobione; ale ponieważ prerogatywa cudzoziemſkiego tytułu w wolnym państwie dyſtynkcyi między obywatelami czynić nie powinna: przez to w aktach publicznych xiążęta i hrabiowie Rzymſkiego państwa tytułow ſwoich zażywać nie mogą.

Hrebnicki (Floryan), metropolita Ruſki, według świadectwa xiążęcia Jabłonowſkiego, wydał chronologią zakonu świętego Bazylego, ktorey iednak nigdzie zgoła nie uyrzeć.

Hübner (Jan), przez lat 30 profeſſor geografii w Lipſku i Hamburgu, umarł roku 1732. Xięgi iego geograficzne wielokrotnie były przedrukowane i tłumaczone.

Huetius (Daniel), biſkup d'Aoranches w kroleſtwie Francuſkim, nauką i pobożnością znamienity. Umarł roku 1721, wieku 91. Oprocz kſiąg wielu oyczyſtym ięzykiem piſanych, te ktore w łacińſkim ięzyku wydał, ſą: Demonſtratio evangelica — De claris interpretibus, & de optimo genere interpretandi. — Cenſura philoſophiæ Cartheſianæ. — Quæſtiones Alnetanæ, de concordia rationis & fidei. — De imbecillitate mentis humanæ.

Hugo Kapet, hrabia Paryża i Orleanu, po zeſzłey linii Karola Wielkiego, na tronie Francuſkim oſadzony, trzecią zaczął dynaſtyą domu panuiącego, ktora po zeſzłey linii Walezyuſzow w dzielnicy Burbońſkiey tron dotąd oſiada.

Hugonotowie, nazwiſko poſpolicie nadane we Francyi Kalwiniſtom.

Hulewicz (Alexander), xięgi iego: Notæ characteriſticæ conjugationum linguæ ſanctæ, Lugduni Batt. 1733. — Inſtitutiones linguæ Græcæ regulis XI. comprehenſæ.

Hulsemann (Jan), piſał: Refutationem relationis Calvinianæ de colloquio Torunenſi, Lipſiæ 1646.

Humaniores litteræ, tak ſię nazywa kraſomowſtwo i rymotworſtwo.

Humbert, patrz *Delfinat.*

Hume (Dawid), Szkot, umarł w roku 1777, ſześćdzieſiątoletni, iego xięgi: Dyſkurſa polityczne. — Hiſtorya kroleſtwa Angielſkiego. — Dyſkurſa moralne.

Humiecki (Stefan), woiewada Podolſki, ſenator w materyach ſtatyſtycznych biegły, oyczyźnie zaſłużony, zoſtawił drukowaną relacyą kommiſſyi w roku 1699, circa evacuationem Kamieńca Podolſkiego. Wyſzła także od niego podana do druku relacya rozgraniczenia Polſki z państwem Tureckim roku 1703.

Humiliati, zakon pod regułą świętego Benedykta, poſtanowiony roku 1117, potwierdzony od Innocentego III. papieża roku 1200, nakoniec znieſiony od Piuſa V. roku 1571. Są iednak dotąd we Włoſzech klaſztory panien tego zakonu, na ktore ſię nie ściągała bulla Piuſa V. Byli także Humiliati kacerze, potępieni od Innocentego III. papieża.

Huniades (Jan Korwin), woiewoda albo xiążę Siedmiogrodzki, waleczny hetman woyſk Władyſława, krola Węgierſkiego, bohatyr wiekami ſławny, oparł ſię zwycięzko potędze Biſſurmańſkiey, grożącey oſtatnią zgubą całemu Chrześcian-

ańſtwu; umarł roku 1456, a Maciey ſyn iego tron Węgierſki, za zgodnym narodu wezwaniem poſiadł.

Hunnowie, narod Scythii albo Tartaryi zachodniey, wſławił ſię ſtraſzliwym Europy zburzeniem pod wodzem Attylą, ten nakoniec zwyciężony od Aecyuſza, cofnął ſię nazad do Pannonii, ktora od tego czaſu Hungaryą nazywać ſię poczęła. Po śmierci Attyli w roku 454, narod Hunnow domowemi roſterkami tak dalece był osłabiony, iż i śladu nawet tey niezmierney potencyi nie zoſtało.

Huronowie, narod dziki pułnocney Ameryki na wyſpie Kanadyiſkiey.

Husarze, nazwiſko kawaleryi autoramentu Polſkiego, rożniącey ſię od chorągwi Pancernych. Rożnica ta nie tylko z ſpoſobu ubioru albo mundurow, ale i z rynſztunkow woiennych, im właściwych pochodzi.

Huss (Jan), herſzt ſekty nazwiſka ſwego roku 1415 w Konſtancyi żywo ſpalony. Błędy iego w naſtępuiącym czaſie powodem były do zebrania i uſtanowienia nowych ſekt Lutrowi i Kalwinowi. Huſſitowie, kacerze idący za nauką wyżey wſpomnianego Jana Huſſa, ſprzeciwili ſię porządkowi hierarchii kościelney. Do takiey zaś zuchwałości przyſzli pod herſztem Zyſką, iż tak Zygmunt, iako i Ferdynand ceſarze przez lat kilkanaście woynę z niemi wiedli, i ledwo nakoniec bunt ich w Czechach pokonany zoſtał.

Huta, tak ſię w ięzyku Polſkim poſpolicie nazywaią fabryki ſzkła.

Huzarowie, nazwiſko iazdy Węgierſkiey w woyſkach cudzoziemſkich.

Hyacinthus, patrz *Jacek święty*.

Hyades, ſiedm gwiazd w znaku niebieſkim byka; u dawnych za poprzedniki deſzczow były brane, ztąd Owidyuſz, tak o nich piſze:

Ore micant tauri, ſeptem radiantia flammis,
Sidera, quas Hyadas Graijus ab imbre vocat.

Według mitologii Hyady miały być karmicielkami i piaſtunkami Bachuſa; od Jowiſza w gwiazdy potym przemienione.

Hyagnis, według powieści Plutarcha pierwſzy wynalezca inſtrumentu w muzyce, ktory zowiemy fletem. Zył w Celenach mieście Frygii na lat 1506 przed narodzeniem Chryſtuſa.

Hydaspes, rzeka w Indyach, o ktorey wiele baiek dawni rymotworcy piſali.

Hydra Lernenſka, monſtrum baieczne wielogłowne, zwyciężone od Herkuleſa.

Hydraulika, część mechaniki, zawieraiąca w ſobie naukę ſprowadzenia wod i wznoſzenia ku gorze.

Hydria, naczynie zabobonne u Egipcyan, oznaczaiące wodne bożyſzcza. Nazwiſko hydriow oznaczało zawzdy wiadra albo naczynia wielkie na przechowanie likworow. Ewangelia opiſuiąca cud przemienienia wody w wino na godach Kany Galileyſkiey, naczynia, w ktorych ſię cud ſtał nazywa hydryas.

Hydrodynamica, nauka, kunſzt, zaſtanawiaiący ſię nad rozmaitym wody, lub likworow wzruſzeniem.

Hydrographia, część geografii, traktuiąca o morzach i żegludze.

Hydrologia, część fizyki traktuiąca, o naturze i własnościach wody.

Hydromancya, nauka wieſzczbiarſka z zapatrywania ſię na wodę.

Hydrometrum, inſtrument do mierzenia i doyścia rozmaitych przymiotow i własności żywiołu wodnego.

Hydroparastatæ, kacerze używaiący wody tylko ſamey w ofierze Mſzy świętey, dla tego, iż wino za rzecz złą z natury i iſtoty ſwoiey mieli.

Hydroscopium, inſtrument przez wodę czaſu przeciąg rozmierzaiący albo klepſydra wodna.

Hydrostatica, nauka, ktora dochodzi przeważenia albo *æquilibrium*, to ieſt rownoważności likworow, i rzeczy w nich zanurzonych.

Hygea, u Grekow bogini zdrowia.

Hyginus (święty), papież wſtąpił na ſtolicę apoſtolſką po Teleſforze w roku 143, po trzechletnim rządzeniu męczenſką koronę otrzymał.

Hygrometrum, machina ſłużąca do poznania ſtopnia ſuchości albo wilgoci powietrzney.

Hymen albo Hymeneus, ſyn Bachuſa i Wenery, bożyſzcze małżenſtw i nowożeńcow.

Hymn, pieśń wielbienia; rytmom kościelnym naywłaściwiey ſłuży.

Hyperbole, figura kraſomowſka znaczy zbyteczną rzeczy exageracyą albo przeſadzenie w wyrazach lub rzeczy.

Hyperdulia, termin teologii, oznaczaiący rodzay czci Maryi matce bożey należyty.

Hypotheca, patrz *Zaſtaw*.

Hypothesis, termin filozofii, oznaczaiący ſuppozycyą rzeczy iakowey, dla dowodzenia przez nie wnioſku uczynionego.

Hypothiposis, figura kraſomowſka, czyniąca żywe rzeczy wyobrażenie, iak gdyby widocznie pod oczy podpadała.

Hyrkania, prowincya dawnego krolestwa Perfow, rozciąga się nad morzem Kaſpiyſkim, teraz na mieyſcu oney ſą kraie: Ghilan, Tabereſtan, Mazanderan.

I.

I, litera dziewiąta alfabetu Łacińſkiego, Polſkiego iedenaſta; u Łacinnikow dzieli ſię na vocalem i conſonantem. W dawnych xięgach Polſkich — j — albo jota nie znayduie ſię. W napiſach ſtarożytnych J. ſamo znaczyło Julius, Junius. Czaſem te nazwiſka wyrażano: Jul. Jun.

Jd. Jdus. — Jdibus. — Jus — Jusjurandum &c. &c.

I. w oznaczeniu liczby brane było za iedno. IC. znaczyło 900. w piſmach niektorych, powſzechnie iednak położone przed inną wyżſzą literą liczbę znaczącą, umnieyſzało ieden z teyże przydaney liczby, iako to: IV. znaczyło y dotąd znaczy 4. — IX. znaczy 9.

Jabel, z pokolenia Kaimowego oyciec Paſterzow i mieſzkaiących pod namiotami.

Jabłonowski (Staniſław), kaſztelan Krakowſki hetman wielki koronny, mąż woienny w rożnych oyczyzny przygodach iawne dawał dowody obywatelſtwa dobrego; umarł roku 1702, wieku 68.

Jabłonowski (Jan), woiewoda Ruſki ſyn wyżey wſpomionego, ſenator w ſtatyſtyczney i innych naukach biegły; umarł roku 1731. Xięgi iego ſą naſtępuiące: Oratio ad regem Poloniæ Auguſtum II. noviſſimè electum Crac. 1697. — Modlitwy na poſt wielki. — Traktat o niepokalanym poczęciu nayświętſzey Maryi panny z Hiſzpańſkiego i Francuſkiego przetłomaczony. — Myśli penitenta opłakuiącego roſkoſzy światowe. — Traktacik o opatrzności boſkiey, we Lwowie 1727. — Zywot pana Jezuſa wierſzami opiſany. — Hiſtorya o obrazie nayświętſzey panny w Sokalu wierſzem. — Hiſtorya Telemaka z Francuſkiego Polſkim wierſzem. — Ezop nowy Polſki. — Sto i oko Baiek. — Skrupuł bez ſkrupułu, w Lwowie 1730.

Jabłonowski (Staniſław), woiewoda Rawſki. Wyſzły z druku iego xięgi: Tacyt Polſki albo uwagi niektore z Tacyta wybrane w Lwowie 1744. Uprowadzenie przez hetmana Jabłonowſkiego woyſk Polſkich z Bukowiny, wierſzem. — Męczeńſtwo świętego Jana Nepomucena.

Jabłonowski (Kaietan), woiewoda Bracławſki. Jeſt w druku wierſzew Polſkim przez niego opiſana hiſtorya, Judyty, Eſter i Zuzanny.

Jabłonowski (Jozef), woiewoda Nowogrodzki; umarł w Lipſku roku 1776. Xięgi iego: Heraldyka Polſka z wyprowadzeniem genealogii domow rożnych. — O początkach narodu Sarmackiego, ięzykiem Francuſkim. — Hiſtoryi dawney Rollina o Egipcyanach, i Kartagińczykach z Francuſkiego przełożony Tom pierwſzy. — Trigonometrya. — Zycie świętego Euſtachiuſza wierſzem. — Muſeum Polonum ſeu collectio ſcriptorum in regno Poloniæ & magno duc. Lithuaniæ.

Jabłonski (Jacek), Benedyktyn. Jego ieſt dziełem hiſtoria antiquiſſima Cænobii S. Crucis Calvi montis ord. S. Ben. Cracoviæ 1737.

Jabłonski (Paweł Erneſt), xięgi iego w druku: Pantheon Egyptiorum, ſive de diis eorum commentarius, cum Prologomenis de religione & theologia Egyptiorum. — Commentatio de diebus Egyptiacis in vetuſto Calendario Romano commemoratis. — De Alexandro Severo Imp. Romano Chriſtianorum ſacris per Gnoſticos initiato exercitatio.

Jabłonski (Daniel), urodził ſię w Gdańſku roku 1660. umarł 1741. Xięgi iego oprocz Niemieckich: Biblia Hæbraica cum notis Hæbraicis, & lemmatibus latinis. — Jura & libertates Diſſidentium in regno Poloniæ & magno ducatu Lithuaniæ ex legibus regni & aliis monumentis authenticis excerpta. — Meditationes de divina origine ſcripturæ ſacræ.

Jacek (święty, Hyacynthus), z familii przezacney Odrowążow w Rzymie od świętego Dominika z bratem ſwoim Ceſławem do zakonu przyięty, pierwiaſtki potym zakonu ſwego w Polſzcze założył; umarł w Krakowie.

Jacknowicz (Jakub), Jezuita, piſał xięgi naſtępuiące: Sacrificium Chriſti cruentum. — Viæ ſalvatoris in pueritia & juventute. — Viæ ſalvatoris ſanguineæ. — Viæ domini laborioſæ.

Jadwiga, krolowa Polſka corka Ludwika Polſkiego i Węgierſkiego krola, po śmierci oyca na tronie Polſkim oſadzona, przez zamęście ſwoie z Władyſławem Jagełłą Polſkę z Litwą złączyła. Monarchini cnot wielkich; umarła roku 1399, wieku 28.

Jadzwingowie, narod Sarmacyi Europeyſkiey od dawnieyſzych geografow tak Rzymſkich iako i Ptolomeuſza Jazigæ nazywani. Poźnieyſzemi czaſy ſiedliſka ſwoie mieli w woiewodztwie Podlaſkim, i

i okolicach iego. Narod ten waleczny częstokroć z Polakami i Litwą woyny prowadził, nakoniec od Leszka czarnego do szczętu zniszczeni.

Jagello, patrz *Władysław Jagełło krol Polski.*

Jagellonski dom, przez długi przeciąg czasow rządził xięstwem Litewskim w przodkach Władysława. Ten na tron Polski wyniesiony, następcom go swoim podał, ostatni z nich Zygmunt August, w Knyszynie życia dokonał roku 1572.

Krolowie Polscy z familii Jagellońskiey.

Władysław Jagełło.
Władysław krol Polski i Węgierski.
Kazimierz.
Jan Albrycht.
Alexander.
Zygmunt I.
Zygmunt August.

Jagodynski (Stanisław); z Włoskiego przetłumaczył wybawienie Ruggiera z wyspu Alcyny. W Krakowie 1628. — Apophtegmata sapientiæ humanæ, Crac.—Epigrammata de nummo, pod tytułem: Grosz.

Jagos, narod Afryki, według opisu geografow zupełnie dziki, bez rządu i prawa.

Jaklinski, pisał rożne wiersze: między innemi Epigrammata Stanisława Lubomirskiego marszałka koronnego, o męce pańskiey po polsku pisane Łacińskim wierszem wyłożył.

Jakub, patryarcha, syn Izaaka i Rebeki. Przypadki i okoliczności życia iego dostatecznie w piśmie świętym są wyrażone.

Jakub (święty), nazwany większy syn Zebedeusza razem z bratem swoim Janem ewangelistą był powołany na apostolski urząd. Po zmartwychwstaniu Chrystusa pana, naypierwszy z apostołow męczeńską koronę otrzymał w Jeruzalem roku 44.

Jakub (święty mnieyszy), apostoł, nazwany sprawiedliwy, brat Judy Tadeusza apostoła, na biskupstwo Jerozolimy wyniesiony świątobliwie rządził owczarnią swoią przez lat 29. Męczeńską koronę otrzymał roku 62. List iego w xięgach kanonicznych naypierwszy między temi, ktore Katolickiemi nazywaią, znayduie się.

Jakub, zakonu Cysterciehskiego w klasztorze Paradyiskim od Starowolskiego zachwalony, pisał *speculum religiosorum.*

Jakutowie, narod Tatarski w Syberyi, na wzor innych hord żyie, zostaie w bałwochwalstwie, siedliska iego nad rzeką Lena w Syberyi wschodniey. Hołduią Moskwie i podatek, w futrach osobliwie sobolich płacą.

Jala, krolestwo na wyspie Ceylan. Miasto stołeczne tegoż co i krolestwo nazwiska.

Jalofowie, narod Afrykański w Nigrycyi, mieszka między rzekami Senegal i Niger, maiąc przeszło sto mil kraiu; są wiary Mahometańskiey, ale całe mało w niey nauczeni.

Jamaika, wielka wyspa Ameryki pułnocney znaleziona przez Krzysztofa Kolumba roku 1494, obfituie w wszystko, czego życie ludzkie żądać może, ma kilka portow dobrych w roku 1655 pod panowaniem Kromwela Anglicy Hiszpanom ią odebrali, i dziś do nich należy. Rachuią mieszkańcow samych Anglikow przeszło 60000, a Murzynow więcey iak 100000. Podzielona na 14 powiatow czyli juryzdykcyi.

Jamba, krolestwo w Industanie nad rzeką Ganges.

Jambi, krolestwo w Indyi przy wyspie Sumatra.

Jambus, część wiersza Łacińskiego z dwoch syllab, krotkiey i długiey złożona.

James, wyspa arktyczney części ziemi, kray obszerny, graniczy na pułnoc z morzem *Christian*, na wschod z ciaśniną *Davis*, ku południowi z ciaśniną *Hudson*, na zachod z uyściem morza łączącym się z ciaśniną *Baffin* nazwaną.

James Town, miasto stołeczne Wirginii nad rzeką Powataw.

Jan (święty) Chrzciciel, syn Zacharyasza i Elżbiety, urodzenia iego obiawienie, urodzenie cudowne, życie umartwione, powołanie w niemowlęctwie, wszystkie uczynki wyborne, pokora gruntowna, zasłużyły mu na pochwałę Zbawiciela: iż nikt z ludzi większym nad Jana nie powstał. Strofuiąc cudzołostwo Heroda, z iego rozkazu na śmierć skazany.

Jan (święty), apostoł, ewangelista, uczeń, ktorego kochał Jezus. Ta naywiększa i nayszacownieysza pochwała iego: pisał xięgi ewangelii, obiawienia i listy. Rządząc kościołem Efezu, w zgrzybiałey starości wieku dokonał roku pańskiego 101 wieku 90.

Jan (święty), zwany Chryzostom, lub też złotousty, ieden z naywybornieyszych krasomowcow, doktor kościoła Greckiego, na stopień patryarchy Konstantynopolitańskiego wyniesiony, gdy Eudoxyi cesarzowey zdrożności wolnie strofuie, z iey przyczyny posłany na wygnanie: tamże życia dokonał roku 407, wieku 70. Xięgi nie mniey wyborną nauką, iako wszelkiemi krasomowstwa ozdobami na-

napełnione, razem zebrane wielokrotnie z druku tak w Greckim oryginale, iako i w tłomaczeniu Łacińſkim wyſzły.

Jan (święty), od oyczyzny ſwoiey Damaſzku Damaſcenus zwany, obrazoborcow błędy w xięgach ſwoich wielokrotnie zbiiał, za co wiele cierpiał prześladowania, żył około R. 760. Był mnichem, wprzod iednak naypierwſze w oyczyźnie ſwoiey urzędy ſprawował. Xięgi iego wyborne, dotąd zachowane, pełne ſą nauki i tchną pobożnością.

Jan (święty), de Matha wraz z Felixem de Valois naprzod puſtelnik, potym fundator Trinitarzow; umarł roku 1214.

Jan (święty), od mieyſca urodzenia zwany z Dukli, w zakonie świętego Franciſzka rozlicznemi cnotami ſłynął.

Jan (święty), nazwany boży, fundator zakonu braci miłoſierdzia albo Bonifratrow; umarł w Lizbonie roku 155 , wieku 55.

Jan (święty), Cantius albo z Kent, ponieważ w tym mieście urodzony, żywota świątobliwością i nauką znakomity. Akademii Krakowſkiey, ktorey był doktorem, zaſzczyt.

Jan I. papież z Toſkany rodem, do Juſtyna ceſarza wſchodniego w intereſſach kościoła do Carogrodu ieździł. Za powrotem od Teodoryka krola Włoſkiego do więzienia w Rawennie wtrącony, tamże życia dokonał roku 526 po obraniu lat 2. mieſięcy 9 dni 14.

Jan II. papież, w roku 523. na doſtoyność tę wywyżſzony, piſał do Juſtyniana ceſarza względem kacerſtwa Acemetow; umarł roku 535.

Jan III. papież, po Pelagiuſzu obrany przez lat 13 kościołem rządził w pokoiu; umarł roku 572.

Jan IV. papież, rok i mieſięcy 9 naywyżſzą godność w kościele trzymał; umarł roku 641. jeſt liſt iego do Hierarchii kościoła Szkockiego, iakoteż i drugi, w ktorym Honoryuſza papieża z zarzutow względem pobłażania kacerſtwu Monothelitow oczyſzcza.

Jan V. papież, rodem z Antyochii nieuſtanną złożony chorobą rok 1 i dni 11 rządził kościołem; umarł roku 686.

Jan VI. papież, rodem z Grecyi, kościoły świętego Piotra, Pawła i Andrzeia odnowił i przyozdobił; umarł roku 705, rządził lat 3 mieſięcy 2 dni 12.

Jan VII. papież, niegdyś zwany Plato Greczyn, fundacye niektore poczynił. Za czaſow iego, Synod w Rzymie był uczyniony; umarł w lat 2 po ſwoim obraniu roku 707.

Jan VIII. papież, Karola ceſarza, ktorego zwano łyſym, koronował. Prześladowaniami Włoſkich panow niezmiernie uciśniony, do Francyi uiachał; tam Ludwika krola Francuſkiego, iakoteż za powrotem do Rzymu, Karola ceſarza naſtępcę przyſzłego koronował; umarł roku 882 w dzieſięć lat po ſwoim obraniu.

Jan IX. papież, koncilium w Rawennie złożył, w ktorym acta, Formoſa predeceſſora ſwego potwierdził; umarł roku 905 obrany roku 901.

Jan X. papież Rzymianin, biſkup Rawenny. Saracenow Włoſkie kraie niſzczących ſzczęśliwie znioſł i z kraiu wypędził. Kościoł Grecki do unii z Łacińſkim mocno był nakłonił, ale ta, dla woyny Bulgarſkiey, na ten czas nie doſzła. Wzięty w niewolą od Wilhelma xiążęcia Toſkanii, w tym ſtanie życia dokonał roku 929 w lat 16 po obraniu.

Jan XI. papież, mocą Gwilhelma xiążęcia Toſkanii na Rzymſką ſtolicę wynieſiony, w lat 5 w niewoli życia dokonał; obrany roku 931.

Jan XII. papież, ſyn Alberyka patrycyuſza Rzymſkiego, w lat 18 wieku, mniey prawym ſpoſobem na godność naywyżſzą kościelną wynieſiony, Ottona I. ceſarza do Włoch ſprowadził i koronował; umarł roku 964, obrany 955.

Jan XIII. papież, z Rzymianami buntuiącemi ſię wiele miał do czynienia i cierpienia. Mocą Ottona I. ceſarza do gwałtownie zabranych prerogatyw powrocony. Według zdania piſarzow kościelnych, pierwſzy obrządek święcenia dzwonow wprowadził; umarł roku 972, rządził kościołem lat 7.

Jan XIV. papież, biſkup Pawii i kanclerz niegdyś Ottona I. ceſarza, po zeyściu Benedykta VII. na godność papieſką wynieſiony, od antypapy Bonifacyuſza VII. wiele ucierpiał, nakoniec wtrącony do więzienia życia gwałtownie dokonał, roku 985 w rok i mieſięcy kilka po przywroceniu do tey doſtoyności.

Jan XV. papież, dla prześladowania Kreſcencyuſza tyranna Rzymſkiego, do Toſkanii ſię udać muſiał. Wſparty nakoniec protekcyą Ottona III. ceſarza do Rzymu powrocił, i gdy Kreſcencyuſza w Zamku świętego Anioła zamkniętego, pod poſłuſzeńſtwo ſwoie ceſarz Otton mocą przywieść uſtanowił, jan XV. w tymże czaſie życia dokonał, roku 996, obrany 985.

Jan XVI. papież, według niektorych w liczbie papieżow nie położony, ſyn Roberta, tegoż ſamego roku, co i jan XV. 996 świat pożegnał.

Jan XVII. papież, mocą hrabiow Toſcanelli albo Tuſcali na tę gogność wynieſiony po Sylweſtrze II,

w 5 mieſięcy po obraniu ſwoim żyć przeſtał roku 1003.

Jan XVIII. papież, unią kościoła Greckiego z Łacińſkim mocno popierał; umarł roku 1009, obrany 1003.

Jan XIX. papież, z hrabiów Toſcanelli, brat Benedykta VIII. Za iego rządów patryarchowie Carogrodzcy wſzelkiemi ſpoſobami utrzymać ſię chcieli przy dawno pożądanym tytule Æcumenici. Konrada ceſarza koronował; umarł roku 1033, obrany roku 1024.

Jan XX. papież, kardynał biſkup Tuſkulańſki, Portugalczyk, w lekarſkiey ſciencyi niegdyś biegły, ośm mieſięcy tylko rządził kościołem; umarł roku 1272.

Jan XXI. papież, po dwuletniey w kościele anarchii obrany w Awinionie. Konſtytucye duchowne Klemenſa V. promulgował z Ludwikiem Bawarſkim ceſarzem miał wielkie zatargi. Lat 18 rządziwſzy kościołem, umarł roku 1334.

Jan XXII. papież, zwany pierwey Baltazar Koſſa, obrany po śmierci Alexandra V. z dokładem, żeby złożył papieſtwo, ieżeliby tego dobro kościoła wyciągało, ile że na ten czas papież Benedykt XII. i Grzegorz XII. razem ſzczycili ſię godnością papieſką. Też ſanie obietnice powtorzył na koncilium Konſtancyeńſkim: gdy iednak dotrzymać ich nie chciał, niespodzianie z tamtąd uſzedł, dognany i wielokrotnie więziony, nakoniec w Florencyi roku 1419 przed Marcinem V. abdykacyą ſwoię potwierdził. Od tego dziekanem kardynałow uczyniony tegoż ſamego roku.

Jan I. (Albert), krol Polſki ſyn Kazimierza IV. Jagellonowicza, xięſtwo Zatorſkie kupił i do korony przyłączył. Wyprawa iego woienna przeciw Stefanowi woiewodzie Wołoſkiemu nader niepomyślna była: w puſzczy albowiem Bukowinie z wielką ſtratą ſwoich porażony; umarł w Toruniu apoplexyą tknięty roku 1501, wieku 41, panowania 9.

Jan II. (Kazimierz), krol Polſki, ſyn Zygmunta III. po śmierci brata Władyſława IV. zgodnie na krolestwo obrany, przez lat 19 panowania ſwoiego w uſtawicznych zoſtawał obrotach dla woyny Szwedzkiey, Moſkiewſkiey, Kozackiey &c. Nakoniec zmierziwſzy ſobie nader nieſzczęśliwe rządy, koronę dobrowolnie abdykował i do Francyi zaiachawſzy roku 1672, życia dokonał wieku 59.

Jan III. (Sobieſki), krol Polſki, zaſługami i zwycięſtwy uſłał ſobie drogę do korony. Sławny Turkow pod Chocimem, Wiedniem i Strygoniem zwycięzca, domowemi nieſnaſkami i nieſwornością poddanych wielokrotnie zmartwiony, na uſługach publicznych oſtatki ſterganego wieku, w nieſpokoyności uſtawiczney przepędził. Godzien pomyślnieyſzego loſu bohatyr zewſzechmiar znakomity; umarł roku 1696, wieku 67, panowania 22.

Jan I. (Zimiſces), ceſarz Grecki lubo mniey ſprawiedliwym ſpoſobem przez bunt przeciw Niceforowi na tron wſtąpił, przecięż złym pierwiaſtkom nie korreſpondowały dalſze iego akcye. We wſzyſtkich albowiem okolicznościach pokazał ſię być godnym ſtopnia ſwoiego. Z winowaycami nader ſię łaſkawie obchodził; nieprzyiaciołom zaś państwa, oſobliwie Bulgarom, dał odpor waleczny. Struty roku 975, panował lat 6.

Jan II. (Kommenus), ceſarz Grecki, Scythow, Hunnow, Turkow i Saracenow w nieiedney okazyi zwyciężył. Raniony ſtrzałą iadowitą na polowaniu, życia dokonał roku 1643, wieku 29, panowania 24.

Jan III. (Dukas), ceſarz Grecki w Nicei, panował na ten czas, gdy Łacinnicy w Carogrodzie oſiedli; umarł roku 1255, wieku 62, panowania 33.

Jan IV. (Laſkaris), ceſarz Grecki po śmierci oyca ſwego przez kilka tylko mieſięcy panował. Od Michała Paleologa z tronu wyzuty i oślepiony roku 1259.

Jan V. (Kantakuzen), ceſarz Grecki przeciw właſnym dziedzicznym panom bunt podnioſſzy, Jana Paleologa do uſtąpienia tronu przymuſił. W dalſzym czaſie od tegoż Paleologa zwyciężony dobrowolnie rządow państwa odſtąpił roku 1537.

Jan VI. (Paleolog), ceſarz Grecki nie pomyślne miał panowanie. Zwyciężony od Bulgarow i Turkow tułał ſię po rożnych państwach, żebrząc wſparcia upadaiącemu państwu; nakoniec roku 1385 ſynowi władzy uſtąpił.

Jan VII. (Paleolog), ceſarz Grecki coraz bardziey od Turkow ściśniony Teſſalonikę utracił. Na koncilium Florentſkim przytomny, unią z kościołem Łacińſkim przyiął; umarł w Carogrodzie roku 1448, panowania 29, mieſięcy 3.

Jan Kaſtryota, patrz *Szkanderberg*.

Jan, archidyakon Gnieżnieńſki, żył około roku 1359. O kronice Polſkiey od niego piſaney Zomersberg in ſcriptoribus Sileſiæ czyni wzmiankę.

Janczarowie, milicya pieſza Turecka, z ktorey ſkłada ſię woyſko ſtraſzne w ſobie, a nayſtraſznieyſze temu, od ktorego żołd biorą; kommendant ich nazywa ſię Aga

janczarſki. Broń ich podczas woyny ieſt ſzabla i muſzkiet. Potęga w Konſtantynopolu nie ieſt teraz tak wielka, iak przedtym była. Według zdania niektorych początek ſwoy wzięli od panowania Amurata drugiego ſyna Orkana, ktory tę milicyą przyprowadził do tego porządku, w ktorym po dziś dzień zoſtaie. Chociaż naywiękſza część Infanteryi Tureckiey przywłaſzczą ſobie imie janczarow, to iednak pewna, że w całym tym obſzernym pańſtwie prawdziwych janczarow nie ma więcey, iak 25000. Tegoż ſamego nazwiſka ſą w Rzymie urzędnicy niektorzy kancellaryi zwani participantes, obowiązek ich ieſt czynić korrektę. Między inſzemi tytułami Dataryi i ten *pro Janizeris* znayduie ſię. janczarſkie chorągwie w kompucie woyſk koronnych i Litewſkich znayduią ſię; przydane zaś ſą dla aſſiſtencyi hetmanom.

Janeiro albo Ganabara, rzeka w Ameryce południowey w prowincyi Brazylii.

Janichius czyli Jænichius (Piotr), autor xiąg: Bibliotheca Thorunen. Genæ 1723. — Methelemata, ſeu varia ad hiſtoriam Polono-Pruſſicam pertinentia, Thorunii 1729.

Janicki (Klemens), w wielkiey Polſzcze pod Zninem urodzony, wydał do druku Triſt. Eleg. Epig. lib. Cracov. 1542. Vitas regum Pol. carmine Eleg. Vitas archiepiſcoporum Gneſnenſium carmine Eleg. Starowolſki twierdzi, iż wydał także xięgę o arytmetyce.

Janicki (Albrycht), miecznik Lwowſki; xięgi iego w druku ſą: Akt koronacyi krola Michała w Krakowie 1670. — Bellaria martis Sarmatici, ſeu Epig. variis inſcripta ex occaſione belli Viennenſis cum Turcis 1683 w Krakowie. — Vota Poloniæ ſub tempus belli Viennenſis 1683.

Janiculus, naywyżſza z ſiedmiu gor Rzymſkich. Ancus Martius krol Rzymſki złączył ią z miaſtem. Dziś nazywa ſię Montorio albo Mons aureus. O tey gorze i drugiey Kapitolu, Wirgiliuſz w xięgach Eneid. piſze:

Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum;
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit Urbem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Janidłowski (Jakub), doktor prawa w Krakowie, wydał proceſſum judiciarium ad praxim fori ſpiritualis regni Poloniæ, conſcriptum Cracoviæ 1606 i 1619 i znowu przedrukowany roku 1643.

Jansenius (Korneliuſz), biſkup Ipreńſki między wielo innemi xięgami, ktore piſał, wydał: Auguſtinum de gratia: ta iak wielkiego zamieſzania w kościele była przyczyną, naſtępuiący artykuł ieſt dowodem.

Jansenizm, nauka ugruntowana na piąciu propozycyach wyiętych z xięgi Janſeniuſza nazwaney Auguſtinus, i potępionych od kościoła.

Januarius, Styczeń, mieſiąc pierwſzy roku od Januſa wziął ſwoie nazwiſko; że zaś w początku iego rok ſtary ſię kończy, a nowy zaczyna, dla tego ſtarożytność bogowi Januſowi dwie twarzy dawała.

Janus, pierwſzy krol Włoſki przed przyiściem w tamte kraie Eneaſza. Zabobonność pogan, boſtwem go po śmierci uczciła.

Januszowski (Jan), archidyakon Sądecki, mąż uczony, czego ſą dowodem xięgi od niego do druku podane, ktore ſię tu kładą: Statuta, prawa i konſtytucye koronne Łacińſkie i Polſkie xiąg 10 *in folio*, w Krakowie R. 1600. — Trzy duchowne bractwa miaſta Lwowſkiego w Krakowie 1585. — Jubileuſz wielki od Klemenſa VIII. kroleſtwu Polſkiemu pozwolony w Krak. 1603. — Poſeł wielki o wcieleniu ſyna boſkiego, przełożony z Łacińſkiego Staniſława Sokołowſkiego w Krakowie 1590. — Szafarz, albo o pohamowaniu utrat niepotrzebnych; dyalog tegoż Sokołowſkiego z Łacińſkiego na Polſkie przełożony w Krakowie 1589. — Wzor Rzeczypoſpolitey radney do ciała człowieczego przyrownany, w Krakowie 1613. — Wywod, albo obmowa z ſtrony Statutow Koronnych od ſiebie wydanych w Krakowie 1602. — Poſelſtwo Węgierſkich poſłow do Zygmunta III. z Łacińſkiego na Polſki ięzyk przełożone, w Krakowie 1595. — O lidze oracya Germanika Margr. Malaſpiny, Legata papieſkiego, w Krakowie 1596. — Præparationes devotæ ad dignè celebrandum, ſeu communicandum, z rożnych autorow. — Okſza na Turki Staniſława Orzechowſkiego, przełożona z Łacińſkiego. — Nowy charakter, albo ortografia. — Nauka umierania Chrześciańſkiego. — Beſſariona kardynała rzecz o pochodzeniu Ducha świętego. Piſał tenże Januſzowſki: De interregnis poſt obitum, abitumque, Sigiſmundi Auguſti, Henrici & Stephani regum Poloniæ.

Januszowski (Ferdynand), wydał xięgę pod tytułem: Sententiæ morales conſcientiæ &c. Crac. 1687.

Japonia, pańſtwo wielkie na południe Azyi, z wyſp wielu złożone, z kto-

z ktorych naywiękſze zowią ſię Niphon, Saykokł i Sikokf. Kray ten rządny, oſobliwy, rożniący ſię w wielu okolicznościach od innych, odkryty był pierwſzy raz przez Portugalczykow roku 1542. Rząd kraiu tego ieſt monarchiczny, dawnieyſzych czaſow ceſarz, zwany Dayro, był monarchą, oraz naywyżſzym kapłanem, dziś te władze ſą podzielone: Dayro, ktory z krwie dawnych monarchow pochodzi, ma prerogatywę kapłańſtwa i naypierwſzey w pańſtwie dostoyności; przy ceſarzu zaś lubo mnieyſza preeminencya przecież większa władza i owſzem treść rządu całego zawiſła. Przyczyną tego podziału był Tayko, ktory z proſtego obywatela męſtwem i umyſłu wielkością naywyżſzą władzę pośiadł, dawnym monarchom cień tylko władzy i powierzchowną wſpaniałość dawnieyſzego ſtanu zoſtawiwſzy. Dayro ma wydzielone ſwoie intraty, i miaſto Meako; ceſarz przemieſzkuie w Jedo, i to ieſt ſtolicą pańſtwa; nazwiſko zaś ceſarzow tamteyſzych ieſt Kubo albo monarcha udzielny i ſamowładny. Religia Japonu ieſt bałwochwalſka, wiele maiąca zabobonow w ſobie. Zdania Konfucyuſza ſą od niektorych utrzymowane, co bliſkość Chin zapewne uczyniła. Umyſł Japończykow ieſt oſobliwy: nie maſz albowiem narodu pod ſłońcem, ktoryby był mniey dbaiący o życie, iakoż ſamoboyſtwo tam ieſt poſpolite i nader zwyczayne. Sentimenta maią wſpaniałe, poiętność wielką, ale upor nieſkończony, i hardość nieznośną. Mściwi, zapalczywi i na wſzelkie rodzaie roſpuſt wylani. Mogliby być ſpoſobnemi do wielu rzeczy, gdyby w nich dzikość gory nie brała, ktorą tym bardziey pomnażaią, im ſię oſobliwiey ſpołeczeńſtwa z innemi narodami ſtrzegą.

Jarchi, Salomon, rabin nauką ſławny, umarł w Troi mieście Francuſkim, roku 1180, wieku 75. Xięgi od niego piſane ſą naſtępuiące: Biblia ſacra Hæbraica cum punctis triplici targum in Pentateuchum, & commentariis in omnes ſacræ ſcripturæ libros. — Biblia ſacra Hæbraica cum punctis commentariis, & Maſoretarum notis criticis. — Scholia in librum Eſter. — Pentateuchus hæbraicè cum targum ſeu Paraphraſi Chaldaica. — Lux intellectûs, quo continentur expoſitiones in Rabboth, ſeu textus libri Rabboth in Geneſim cum commentariis. — Commentarius in Prophetas majores, minores, in Jobum, & Pſalmos. — Hoſeas Propheta hæbraicè, & chaldaicè cum duplici verſione latina, & commentarius Salomonis Jarchi, Abben Eſræ & Davidis Kimchi. — Panis lachrymarum, commentarii in lamentationes Jeremiæ. — Canticum canticorum Salomonis cum commentariis.

Jaskier (Mikołay), ſekretarz miaſta Krakowa, piſał Łacińſkim ięzykiem: Speculum Saxonum.—Summarium articulorum juris municipalis Magdeburgenſis. — Promptuarium juris Saxonici.

Jaskorowicki (Jan), piſał Epigrammata uczonych ludzi, ktore Starowolſki cytuie.

Jassy, miaſto ſtołeczne Mołdawii, i rezydencya hoſpodara, leży nad Prutem rzeką.

Jawa, nazwiſko dwoch wyſp morza Indyiſkiego. Jawa większa leży nie daleko wyſpy *Sumatra*, zawiera w ſobie kroleſtwo *Bantam Batawią* i inne pomnieyſze prowincye tytułem kroleſtw zaſzczycone. Krolikowie tey wyſpy ſą pod władzą i dependencyą kompanii Indyiſkiey Hollendrow, ktorzy wielką tam do handlowania maią ſpoſobność. Religia mieſzkańcow Jawy ieſt Mahometańſka. Hollendrzy od roku 1619 w gruntowną tey wyſpy weſzli poſſeſſyą: miaſto Batawia, ktore tam założyli, ieſt ſtolicą ich w Indyach. Mała Jawa wyſpa, nazywa ſię Bali od ſtołecznego miaſta. Ma w okręgu dwanaście mil Niemieckich. Na wzor większey, obywatele tamteyſi pod dependencyą Hollendrow zoſtaią.

Iberia, dawne nazwiſko dwoch kraiow iednego w Azyi drugiego w Europie; Iberia Azyatycka położona była między morzem czarnym a Kaſpiyſkim, teraz ieſt cząſtką Georgii. Iberia Europeyſka zawierała w ſobie tę część Europy, gdzie teraz Hiſzpania.

Ibrahim, ceſarz Turecki, ſyn Achmeta, brat Amurata IV. Kandyą wyſpę z wielką mocą attakował, i miaſto ſtołeczne wziął roku 1644, nakoniec dla okrucieńſtwa ſwoiego i roſpuſt poddanym nieznośny, od nich z tronu i życia wyzuty roku 1649, panował lat 9.

Icenianie, narod dawney Anglii, tam mieli oſiadłości ſwoie, gdzie teraz ſą hrabſtwa Sufolck, Norfolck, Kambrydye i Huntyngton.

Ichnographia, termin matematyczny, znaczący w architekturze i fortyfikacyach plantę domu, fortyfikacyi &c.

Ichtyologia, nauka traktuiąca o rybach i źwierzach lub monſtrach wodnych &c. 1. co do ich imion przynaymniey w powſzechności. 2. co do ich natury, ſkutkow i przymiotow. Narody ſamemi rybami żywiące ſię, nazywaią ſię *Ichtyofagos*.

Iconoclastæ albo Iconomachi kacerze, patrz *Obrazoborcy*.

Iczoglan, nazwifko paziow cefarza Tureckiego.

Ida, fławna w mitologii gora Krety wyfpy, dziś nazwaney Kandyi, urodzeniem i wychowaniem Jowifza, o ktorey Wirgiliufz Eneid. lib. III.

Cincta Jovis magni medio jacet
infula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula noftræ.

Idea, termin filozoficzny znaczący poięcie, czucie dufzy tego ftanu, w ktorym zoftaie. Ideæ fą naypierwfze ftopnie poznawania nafzego. Każdy człowiek ma w fobie fpofobność wrażenia ideow w umyfł i wyobrażenia w nim tych rzeczy, ktore fobie reprezentuie lub poznawa.

Idioma, rożnice iednegoż języka właściwe niektorym kraiom iednego pańftwa lub rożnych narodow, iednym pierwiaftkowym językiem mowiących. Tym fpofobem języki: Polfki, Czefki, Rufki fą idiomata lub nieiakie dzielnice języka Słowiańfkiego.

Idiota, autor kościelny, tym tytułem pokrywaiący właśne fwoie nazwifko. Twierdzą niektorzy, iż to był Jordanus opat Celleńfki w Francyi, ktory żył około roku 1380. Xięgi iego pobożne i uczone wielokrotnie z druku wyfzły.

Idiotismus, fpofob mowienia wzięty z obcego języka, nie właściwy temu, ktorym mowiemy.

Idumea, prowincya Paleftyny między Arabią i Judeą. Pifmo święte nazywa ią kraiem Edom i procedencyą Idumeyczykow, prowadzi od Ezawa fyna Izaakowego.

Idylia, rodzay wierfzow, w ktorych fię opifuią: pola, łąki, lafy i wfzyftkie wieyfkiego życia wdzięki i rofkofzy.

Jehowa, nazwifko bofkie w języku Hebrayfkim.

Jena, miafto w Turyngii należące do dzielnicy xiążąt Safkich na Eifenachu; ma Akademią fławną.

Jephte, dziewiąty fędzia ludu bożego, wftąpił na tę godność po Jayrze. Wotum Jephtego właśną corkę daiącego na ofiarę, xięgi fędziowfkie opifuią; umarł roku od ftworzenia 2854, władzę fędziowfką przez lat 6 fprawował.

Jeremias, prorok, z pokolenia kapłańfkiego, Babilońfką niewolę ludowi bożemu przepowiedział, w niey zoftaiących ciefzył, nad zburzeniem Jerozolimy i Kościoła, narzekania żałofne pifał: nakoniec według świadectwa niektorych pifarzow w Egipcie od właśnych ziomkow ukamienowany.

Jericho, miafto Paleftyny, ktorego Jozue mury rozwalił, nie fzturmem, ale obnofzeniem Arki pańfkiey fiedmiokrotnym.

Jersey, wyfpa morza Brytańfkiego, należąca do Anglii, dawniey nazywała fię infula Cefaræa.

Jeruzalem, miafto Paleftyny, do ktorego ftolicę pańftwa Dawid przeniofł: fławne dziwnym owym kościołem Salomonowym, potym męką Chryftufa pana, a teraz iego grobem. Wielokrotnie było od nieprzyiacioł ruynowane. Nakoniec od Tytufa Wefpazyana cefarza Rzymfkiego do fzczętu zburzone. Zafzczyca fię po dziś dzień patryarchą, ktorego niegdyś w kościele Greckim wielka była powaga.

Jeschke (Marcin), Łacińfkim językiem pifał xięgę o bożyfzczu, ktore czcili Prufacy, pod tytułem: Differtatio hiftorica de quercu apud veteres Pruffos facra, *Romowe* dicta, locum ejus & formam exhibens. Regiomonti 1674.

Jesso albo Jedfo, kray wielki na północ Japonii: od nich zwany *Jefogafima*; okrąg kraiu tego nie był dostatecznie zwiedzony. Obywatele bałwochwalcy.

Jeżowski (Staniflaw), wydał Ekonomią albo porządek zabaw gofpodarfkich, w Krakowie 1638. Tamże przedrukowana rada białogłowfka.

Jezus Chryftus, fyn boży, ftowo wcielone, Zbawiciel świata. Nazwifko to Jezus znaczy Zbawiciela.

Jezus, fyn Syracha, autor xięgi Ecclefiaftika w piśmie świętym zawieraiącey fię.

Jezuaci, zgromadzenie zakonne od świętego Jana Kolumbana poftanowione roku 1363, potwierdzone od Urbana V. papieża roku 1367; Klemens IX. papież roku 1668 ten zakon zniofł.

Jezuici albo zakon towarzyftwa Jezufowego od świętego Ignacego Loyoli roku 1534 uftanowiony, od Pawła III. papieża w roku 1549 potwierdzony, w kościele bożym zafłużony przez odpor kacerftwom i przykładną młodzi edukacyą: zgafzony od Klemenfa XIV. papieża w roku 1773.

Jezuitki, zgromadzenie białychgłow w Flandryi i we Włofzech; potwierdzenia ftolicy apoftolfkiey nie odebrały. Od Urbana VIII. w roku 1631, to zgromadzenie zakazane i zniefione.

If (Spia albo Taxiana infula), wyfpa na morzu śrzodziemnym nie daleko Marfylii; ma zamek obronny, w ktorym więźniow znacznieyfzych i winowaycow ftanu częftokroć zamykaią.

Ifran albo Ufaran powiat Afrykańfki, leżący nad Oceanem.

Ignacy (święty), biſkup Antyocheńſki męczennik, trzeci od Piotra S. na tey ſtolicy ſiedział; przez lat 40 rządził kościołem Antyocheńſkim, nakoniec za prześladowania Traiana ceſarza roku 107, w Rzymie beſtyom dany na pożarcie, męczeńſką koronę odebrał dnia 10 Grudnia. Piſał do rożnych kościołow liſtow 7, o ktorych Euzebiuſz, i święty Hieronim czyni wzmiankę. Te liſty w kościele bożym dotąd ſą zachowane.

Ignacy (święty Loyola), fundator zakonu Jezuitow pod tytułem: zgromadzenia Jezuſowego. Z początku żołnierſkie życie prowadząc, w roku 29 życia świat porzucił. Po rożnych prześladowaniach, ktore znakomitą cierpliwością znoſił, wraz z dzieſięcią towarzyſzami, pierwſze początki zakonu ſwoiego roku 1534 założył. Ten w roku 1540 od Pawła III. papieża potwierdzony. Ignacy święty pierwſzym przełożonym, albo generałem nowego zakonu obrany w roku 1556. Zycia dokonał wieku 65; exercitia duchowne, albo ćwiczenia napiſał, iakoteż i reguły zakonu ſwoiego.

Ihor, kroleſtwo w Azyi nie daleko Malaki, hołdownicze krola Siamu. Mieſzkańce ſą ſekty Mahometańſkiey. Miaſto ſtołeczne tegoż co i kroleſtwo nazwiſka.

Ikar (Icarus), ſyn Dedala, według baieczney rymotworow powieści, maiąc przyprawione od oyca ſkrzydła, aby z Kreteńſkiego labiryntu tym ſpoſobem wydobyć ſię mogł; gdy przeſtrog oyca ſłuchać nie chciał, i zbyt ſię wyſoko ku ſłońcu wzbił, gorącość promieni woſk, ktorym ſkleione były piora ſkrzydeł, roztopiła, przez co w morze Egeyſkie wpadł i utonął. Te zaś według powieści Owidyuſza od niego nazwiſko wzięło:

Icarus Icarias nomine fecit aquas.

Ila, wyſpa Szkocyi, ma okręgu mil 7, ieſt naypryncypalnieyſzą z tych, ktore Hebrides nazywaią.

Ilias, ſławne poema Homera o woynie Troiańſkiey.

Ilithia, boſtwo, Junony corka, a ſioſtra Heby bogini młodości; była patronką matron ciężarnych w pogańſtwie.

Ilium, imie fortecy Troiańſkiey, w ktorey zawarte było Palladium.

Ilkusz albo Olkuſz, miaſteczko krolewſkie w Polſzcze, w Woiewodztwie Krakowſkim, ſławne gorami kruſzcowemi.

Illirya, przedtym to imie ſłużyło nie tylko Illiryi właściwey, ale też Liburnii i Dalmacyi. Illirya leży nad morzem Adryatyckim: na pułnoc ma Pannonią, na zachod Iſtryą, na wſchod Mizyą, na południe Macedonią.

Illuminati, kacerze w Francyi i Hiſzpanii, zaſadzaiący ſię iedynie na dziwacznych ſwoich mniemanych obiawieniach. W R. 1635ta ſekta zupełnie znieſiona, nie trwaiąc więcey nad lat 60.

Illustris, illuſtriſſimus (iaśnie wielmożny, wielmożny), tytuły w ſzczegulności dawane niegdyś monarchom i xiążętom udzielnym; za wznowieniem iednak okazalſzych, iaśnie wielmożność znamienitſzym w pańſtwach tylko o-ſobom udzielona bywa. W Polſzcze dáie ſię ſenatorom, miniſtrom, i xiążętom przyznanym.

Iłowski (Staniſław), świętego Bazylego Orationes de moribus na cztery tomy podzielone z Greckiego na Łacińſki ięzyk przełożył. Ta xięga w Wenecyi drukowana roku 1564.

Imaginacya, ieſt moc albo dzielność umyſłu, przez ktorą każdy człowiek ſtawia ſobie w wyobrażeniu rzeczy poięte, albo pod zmyſły podpadaiące; ta moc zawiſła od pamięci. Widziemy ludzi, źwierzęta, ogrody &c. te rzeczy widziane wchodzą do zmyſłow, pamięć ie utrzymuie, a imaginacya układa.

Iman, namieſtnik obrządkow religii Mahometańſkiey.

Imaret, Turcy nazywaią tym ſłowem domoſtwa niedaleko Meczetow budowane dla przyimowania podrożnych y ubogich.

Imaus, niezmierny przeciąg gor, ktore idą śrzodkiem Azyi, i oddzielaią Indyą od Scythii.

Imbryhdar Aga, urzędnik ceſarza Tureckiego, ktorego obowiązek ieſt podawać wodę do oczyſzczenia.

Immatriculatio, termin prawny, znaczy wpiſywanie do xiąg nazwanych Libri Metrices, czyli Metrykuły iakowego aktu, czyli transakcyi, albo dokumentu. Kſięgi te Metrices nazwiſko biorą à libris Metriculis, ktore od innich xiąg ſą dyſtyngwowańſze, bo w nich wſzyſtkie akta publiczne znayduią ſię, i ſą iak matkami innych iurisdykcyinnych, zowią ſię przeto Matriculæ.

Immobilia Bona, termin prawny, dobra nieruchome: pod nazwiſko to podpadaią nietylko włości, czyli maiętność dobr ſzlacheckich, w gruntach oſiadłych, lub nie oſiadłych, dziedzictwem czyli zaſtawem lub innym czaſowego dzierżenia prawem trzymane, także poſſeſſye w miaſtach, lecz nawet i ſummy tak na dobrach ziemſkich, iako i gruntach mieyſkich zapiſane, tudzież i ſummy na prowizyą, czyli procent dane, nakoniec maiątki, ktorych właſność nie ozdobę iakową, lecz iſtotny zyſk z ſiebie

proprietario przynoſzą. Takowych uſtępowanie, lub przedawanie, albo darowanie ręcznemi ſkryptami, lub teſtamentami cale ieſt prawem Polſkim zakazane, i takowe transakcye ſą nieważne. O takie zaś maiątki wedle przepiſu praw, nayprzod kontrakty rezygnacyine w aktach wieczyſtych przez oſoby w to wchodzące oſobiſtnie roborowane, a potym donacye, czyli ceſſye, albo nakoniec transfuzye oſobiſtne w aktach wieczyſtych przez oſoby prawo właściwe do tych maiątkow, i lata maiące zdolne, zeznawane być maią.

Immunitas, w powſzechności wzięta względem duchowieńſtwa, definiowana ieſt w prawie takowym ſpoſobem: *Immunitas eccleſiaſtica, eſt jus, ſeu exemptio, quâ eccleſiæ res, & perſonæ eccleſiaſticæ à publicis muneribus, & oneribus ſæcularibus ſunt liberæ*; albo też dokładniey: *Immunitas eccleſiaſtica eſt jus, quô eccleſiæ & alia loca ſacra, nec non perſonæ eccleſiaſticæ, ac res ipſarum liberæ, ac immunes ſunt à muneribus & oneribus ſæcularibus, atquè ab actibus earum ſanctitati & reverentiæ debitæ repugnantibus.* Jeſt prawo, albo wyzwolenie, przez ktore rzeczy i oſoby duchowne od publicznych ciężarow i dani wolne ſą. Immunitas ściśley wzięta, znaczy przywiley Aſylli, nadany mieyſcom Bogu poświęconym. Immunitas przeto dzielić ſię troiako powinna: na mieyſcową, oſobiſtą, i rzeczywiſtą; mieyſcowa ieſt, ktora kościołom, klaſztorom, i innym mieyſcom Bogu poświęconym ſłuży. Oſobiſta ſtoſuie ſię do oſob duchownych. Rzeczywiſta ieſt, co rzeczom i mieyſcom duchownym przynależy.

Imparitas Status, termin prawny, nierowność ſtanu, znaczy uzurpowanie ſobie kleynotu ſzlachectwa, ktorego kto nie ma ani z przodkow, ani ſobie danego. Zarzut takowy czynić drugiemu iedynie tylko ſzlachcic niewątpliwy może, i dowodzący mu aktualnie według praw koronnych bierze wzyſku za koſzta w ſprawie tey ponieſione dobra te, ktore on mieniąc ſię być ſzlachcicem poſiadał; nie dowodzącego zaś gardłem, i utratą wſzyſtkiego maiątku prawa mieć chcą. Sprawy te w trybunałach decyzyą ſwą biorą; za wywodem iednak czyli eduktem wprzod w woiewodztwie lub ziemi naſtąpionym, do ktorego ſtrona oſkarżona ma wolność ſię zaraz zabrać. O czym obſzerniey, patrz *Edukt*.

Imperator, tytuł, ktory żołnierze z okrzykami dawali ſwemu wodzowi po otrzymanym iakim znacznym zwycięſtwie. Ten nie trwał dłużey iak tylko do tryumfu; ale Juliuſz Cezar ogarnąwſzy pańſtwo Rzymſkie, zatrzymał go ſobie na zawſze. Jego naſtępcy ieden po drugim to imie ſobie przywłaſzczyli.

Imperium, gdy Rzymianie pretora lub konſula wyſyłali do rządzenia iakiey prowincyi, dawali im dwa rodzaie władzy; iedna ſię zwała *poteſtas*, druga *imperium*: pierwſza była prawem iuryzdykcyi nad oſobami, drugiey nie inaczey pozwalano tylko przez dekret poſpolſtwa. Ta władza tak wielka była, iż maiący ią mogł karać śmiercią bez żadney appellacyi. Poteſtas ſenatûs conſulto, imperium lege deferebatur.

Imperium, rząd monarchyczny, albo naywyżſza władza w iedney oſobie zawarta.

Imperium, imie, ktore daią ſtanom podległym iednemu panu.

Imperium, w Europie nazwiſko powſzechności ſtanow Rzeſzy Niemieckiey pod zwierzchnością, i preeminencyą ceſarza zoſtaiących. Opiſanie w ſzczegulności ſtanow Rzeſzę Niemiecką ſkładaiących, patrz pod artykułem *Niemcy*.

Imperialis, (taler twardy albo bity), nazwiſko to łacińſkie *Imperialis* zdaie ſię, że tylko u nas w Polſzcze dane było talerom z Niemiec przychodzącym, opuſzczaiąc ſłowo *Nummus*, ktore ſię do mniema. Imperialis był wyraz rożnicy od innych ſztukowych ſrebrnych pieniędzy bitych po rożnych kraiach, iakoteż i w Polſzcze. Patrz *Taler*.

Impubes, podług praw Rzymſkich młodzieniec, ktory nie doſzedł lat 14, a panna lat 12, nazywali ſię w prawie impuberes; ponieważ lata te w płci oboyga pubertatem zaczynały.

Inauguracya, obrządek, ktorego zażywaią przy koronacyi ceſarzow, krolow, konſekracyi biſkupow &c.

Inachus, według hiſtoryi Greckiey pierwſzy fundator, i uſtanowiciel monarchii Argivorum w Poloponcie kraiu, ktory teraz Moreą nazwany ieſt.

Incendiarius, termin prawny znaczący złoczyńcę umyślnie palącego miaſta, wſie, lub dwory, ktora zbrodnia, iako wſzyſtkiemi prawami nieſie za ſobą wielką karę, tak i prawa Polſkie gardłem karać każą tak palących z umyſłu, iako i namawiaiących na ten wyſtępek.

Incompetentia, termin prawny ſłużący do excepcyi ſądowey pozwanemu, ktorey albo używa przeciw ſądowi nieprzyzwoitemu, albo przeciw regeſtrowi, w ktory powod nienależycie ſprawę wpiſał przeciw niemu. Także w odbiciu od ſtrony pozwaney zarzuca ſię czaſem incompetentia actoris, al-

bo incompetentia actionis, lub z tych obiedwie.

Indemnisatio, ieſt nadgroda za ſzkodę uczynioną, czyli to (iak mowią) w prawie: ex lucro ceſſante, czyli ex damno emergente.

Independentes, nazwiſko ſekty Kalwińſkiey w Anglii naybardziey za czaſow Kromwela rozſzerzoney.

Index, patrz *Kongregacya.*

India, kray wielką część Azyi, w ſobie zamykaiący, od rzeki Indus biorący nazwiſko. Podział Indyi u dawnych czyniła rzeka Ganges, ztąd u nich India extra Gangem, & India intra Gangem. Kray ten od bardzo dawnych czaſow tak w powſzechności, iako i po części znaiomy, ponieważ o zawoiowaniu onego przez Bachuſa mitologia wſpomina; według zaś dawnieyſzych hiſtorykow przez Semiramidę krolową Aſſyryi, Seſoſtryſa krola Egiptu był zawoiowany. Alexander wielki władzę ſwoię aż do kraiow Indyi rozciągnął przed nim zaś w niektorych prowincyach monarchowie Perſcy prawem woyny władzę ſwoię rozpoſtarli. Rzymianie panowie wielkiey części Azyi, znalazłſzy odpor u dawnych Perſow albo Partow, daley ſię pomknąć nie mogli i odtąd pańſtw ſwoich rozſzerzać więcey nie byli w ſtanie. Nazwiſko Indyi u teraźnieyſzych geografow powſzechne ieſt Azyi i Ameryce, z tą rożnicą: iż pańſtwa właściwiey w Azyi, nazywaią Indyą wſchodnią, Amerykę zaś Indyą zachodnią. Pańſtwa Indyi w ſzczegulności pod oſobnemi artykułami opiſane będą, iakoteż i wyſpy iey przyległe. Handel Indyiſki był pochopem kupcom do ſkoiarzenia towarzyſtw handlownych między ſobą. Te teraz kilkorakie ſą, przywileiami wielkiemi od ſtanu lub władzy naywyżſzych pańſtw zaſzczycone. Kompanie Indyiſkie Anglii i Hollandyi, do tego ſtopnia mocy przyſzły, iż zdaią ſię być oſobnemi monarchiami, kraie podbiiaiąc, dzierżąc, flotty i woyſka utrzymuiąc. Ze zaś ſtan pańſtwa wielki ztąd zyſk odbiera, dowodem być może kompania Angielſka co rok do ſkarbu publicznego płacąca bliſko dwudzieſtu milionow złotych, ewaluiąc funty ſzterlingi na kurs Polſkiey monety, lubo ieſzcze i z tey daniny Anglia nie ieſt kontenta i wyżſzey ſię kwoty dopomina. Pierwſi Portugalczykowie utorowali drogę morſką do Indyi przeſzedłſzy przeſławne promontorium dobrey nadziei (bonæ ſpei) roku 1497.

Indicens, termin prawny okazuiący tego, ktory przez konnexyą do ſprawy, albo przypozwu zapiſuie ſię w komparycyą.

Indiétes, nazwiſko, ktore dawni pogani dawali bogom, niegdyś wſpołobywatelom, iacy byli u Grekow Herkules, u Rzym. Romulus, Cezar.

Indikcya (indictio), w chronologii wymiar albo cyrkuł, lub period lat 15. Data lat przez indykcye około czaſow panowania Konſtantyna wielkiego ceſarza zaczęła ſię. Dotąd w kancellaryi Rzymſkiey datowania ſpoſob indykcyi używany ieſt. Patrz *Era.*

Indostan, kray w Indyach wſchodnich zawieraiący w ſobie pańſtwa wielkiego Mogola.

Indukta, ieſt wprowadzenie albo opowiedzenie pierwſze ſprawy przed ſądem.

Indulgentia, patrz *Odpuſt.*

Indult, (prawo duchowne), znaczy łaſkę udzieloną od naywyżſzey władzy. Piſarze prawa duchownego dzielą Indultum in activum, & paſſivum; przez *Activum* rozumieią pozwoloną moc komu ſzafowania łaſki, ktora należała naywyżſzey władzy; przez indultum *paſſivum* rozumieią ſamęż łaſkę albo uwolnienie od powſzechnego obowiązku tego, komu nadane.

Indygenat, ieſt nazwiſko przywileiu, w Polſzcze tylko prawie używane, znaczące to, co w innych narodach naturalizacya, albo jus Civitatis. Przez indygenat cudzoziemiec, wyprobowawſzy ſzlachetne ſwoie urodzenie w obcym kraiu, mocą ſtanow na ſeymie, przyięty ieſt do rowności ſzlachectwa, i wſzelkich iego prerogatyw w narodzie Polſkim przez konſtytucyą i na to dyploma z właściwą temu pieczęcią odbiera od krola.

Ines (Woyciech), Jezuita; umarł roku 1568, wieku 38. Kſięgi iego do druku podane ſą: Lirica, & Epigrammatum centuriæ 6.—Lechias, ſive ducum ac principum Poloniæ ab usque Lecho deductorum Elogia hiſtorico politica. Cracov. 1655.

Infamia, według przepiſow powſzechnego prawa: eſt læſæ dignitatis ſtatus, legibus & moribus reprobatus. — Zkąd idzie, iż infamia w powſzechności ieſt uſzczerbek ſławy, prawnie za karę winowaycy uczyniony. — Dzieli ſię na prawną i uczynkową, *juris & facti:* Prawna, urzędownie z przepiſow zadana bywa za niektore wyſtępki. — Uczynkowa z oczywiſtości bezbożnego kryminału wyraſta.

Infanterya, nazywa ſię piechota w woyſku; ta z poſtanowieniem autoramentu cudzoziemſkiego w Polſzcze na regimenty podzielona zoſtała.

Infeúdacya, patrz *Lenność.*

Inflanty (Livonia), ta prowincya była pod dzierżeniem Krzyżakow, oſobliwego tam miſtrza maiących. Gwil-

Gwilhelm Fürſtenberg, oſtatni miſtrz tameczny, porzuciwſzy religią katolicką, ściągnął na ſiebie oręż Zygmunta Auguſta, ktory roku 1557 tę prowincyą poſiadł. Za Zygmunta III. od Szwedow Inflanty zawoiowane zoſtały, od tych zaś Moſkale ią odebrawſzy, dotąd w dzierżeniu ſwoim znacznieyſzą część trzymaią. Ma to woiewodztwo biſkupa, woiewodę i kaſztelana, poſłow na ſeym obiera 6. Oprocz tych części, ktore pod Moſkiewſką ſą władzą, do Polſki niektore należą, i ſą właſnym woiewodztwa tego podziałem, ktore ſię pieczętuie Gryfem białym na nogi wſpiętym, w nodze iego prawey miecz, a na pierſiach litery G. A. przywileie Inflantſkie pieczęciami koronną i Litewſką razem ſtwierdzone bywaią. Poſłow na ſeym dwoch z korony, dwoch z Litwy, dwoch z ſamego woiewodztwa wyſyłaią.

Ingenuus, u Rzymian nazywał ſię człowiek z wolnych, uczciwych, i ſzlachetnych rodzicow urodzony; ztąd maxyma prawnikow: *ingenui, qui libertatem habent in genere, non in facto.*

Ingielheim, miaſto Niemieckie nad Rhenem w Palatynacie wſławione urodzeniem Karola wielkiego ceſarza.

Ingolstad, miaſto Niemieckie w Elektoracie Bawarſkim. Univerſitas w nim fundowana roku 1410.

Ingrya, niegdyś prowincya kroleſtwa Szwedzkiego, teraz należy do państw Roſſyiſkich. Piotr wielki w tym kraiu nad rzeką Newą założył i zbudował miaſto Petersburg rezydencyonalne dworu Roſſyiſkiego.

Inkwizycya, termin prawny znaczący wywod przez świadkow tego, co dowodami przez piſma albo wcale, albo doſtatecznie wywiedzione być nie może. Sprawy *uczynkowe* prawie ze wſzyſtkim na dowodach przez świadkow zawiſły. Sprawy *graniczne* i w innych rożnych gatunkach *in ſupplementum* dokumentow prawnych czeſto potrzebuią pomocy z inkwizycyi. Gdzie wchodzą inkwizycye, z obu ſtron te wyprowadzane być powinny.

Inquilini, termin znaczący mieſzkańcow kontraktowych na cudzym gruncie. Rzymianie nazywali *inquilinos* mieſzkańcow domow z umowy z właścicielem. *Incolas* nazywali poſiadaiących grunta rolne także za umową. Podług tey rożnicy moglibyśmy nazywać w Polſzcze rolnikow *incolas*, innych zaś czyli rzemieślnikow, czyli na ſamych tylko chałupach na wſi oſiadłych *inquilinos*.

Ini-

Initiati, w pogańſtwie nazywali ſię ci, ktorzy do oſobliwſzych taiemnic, iakie były naprzykład Cerery w Eleuzynie, przypuſzczeni bywali. To zaś przypuſzczenie nie bez oſobliwſzych obrządkow czynione bywało.

Innocenty I. papież, prześladowcom świętego Jana Chryzoſtoma mocno ſię ſprzeciwił, kacerſtwo Pelagianow potępił; umarł roku 417 w lat po ſwoim obraniu 15.

Innocenty II. papież, Rzymianin; pierwiaſtki rządow ſwoich wielce miał zakłocone przez fakcyą Anakleta II. antypapy. Lotaryuſza ceſarza koronował, błędy Abelarda, i Arnolda z Breścii potępił; umarł roku 1143 w lat 13, mieſięcy 7, dni 10 po ſwoim obraniu.

Innocenty III. papież, poniewolnie na ſtolicę Piotra świętego wynieſiony, wielkich cnot, a oſobliwie modeſtyi, i wſtrzemięźliwości właściwey ſwoiemu ſtanowi, dał dowody roku 1215. Zbor powſzechny Laterańſki złożył, i na nim prezydował; umarł roku 1216, rządził kościołem lat 18, piſał xięgi: De contemptu mundi, ſive de miſeria humanæ conditionis. — De officio Miſſæ libri 6. — Sermones de tempore, & de Sanctis. — De ſacramento baptiſmi. — De clauſtro animæ. — De purgatorio. — De conſecratione pontificis. — De laude charitatis. — De veneratione ſanctorum. Twierdzą niektorzy, iż on był autorem pienia: *Stabat Mater doloroſa &c.*

Innocenty IV. papież, przed zawziętością Fryderyka II. ceſarza do Francyi uiechać muſiał, gdzie w Lugdunie zbor powſzechny w roku 1245 złożył. Ludwika świętego krola Francuſkiego do krucyaty nakłonił. Pierwſzy dał kardynałom czerwone kapeluſze na znak gotowości wylania krwie za wiarę; umarł roku 1254, rządził kościołem lat 11, mieſięcy 5, dni 14. Xięgi iego razem zebrane wyſzły pod tytułem: *Apparatus* libr. 5, diſtinct. &c.

Innocenty V. papież, zakonu świętego Dominika, na ſtolicy Rzymſkiey tylko 5 mieſięcy ſiedział; umarł roku 1276.

Innocenty VI. papież, mieſzkanie papieżow chciał z Awenionu przenieść, ale dla zamieſzania w Włoſzech żądania iego ſkutku nie wzięły. Rządził kościołem lat 9, mieſięcy 8, dni 20; umarł roku 1362.

Innocenty VII. papież, wynieſiony na ſtolicę apoſtolſką, w czaſie wielkiego zamięſzania w kościele bożym, dla zawziętości Rzymian z miaſta tego uchodzić muſiał; wezwany od uſpokoionych buntownikow, w tymże mieście życia

dokonał roku 1406, w lat dwa po obraniu.

Innocenty VIII. papież, Genueńczyk, z domu Cybo; niezgody xiążąt Włoskich staraniem swoim uśmierzył, woynę z krolem Neapolitańskim prowadził; umarł roku 1492, wieku 60. Rządził lat 7, miesięcy 10, dni 20.

Innocenty IX. papież, po śmierci Grzegorza XIV. obrany roku 1591, w dwa miesiące po swoiey elekcyi umarł.

Innocenty X. papież, zwany przed tym Pamfili Jan, widział za czasow swoich początki zamięszania, wszczęte z pięciu propozycyi xięgi Janseniusza; umarł roku 1655, wieku 81. Rządził lat 10, miesięcy 4, dni 22.

Innocenty XI. papież, z domu Odeschalki, świątobliwością żywota znamienity. Leopoldowi cesarzowi, Rzeczypospolitey Polskiey znaczne na woynę przeciw Turkom dawał posiłki; umarł roku 1689, rządził kościołem lat 13.

Innocenty XII. papież, z domu Pignatelli, wszystkie dobrego pasterza i rządzcy obowiązki nader doskonale wypełniał; umarł z powszechnym żalem kościoła roku 1700 w lat 9, miesięcy 2, dni 15, po obraniu swoim.

Innocenty XIII. papież, z familii xiążąt Conti, iedney z znacznieyszych w Rzymie. Ustawiczna słabość była na przeszkodzie pobożnemu i uczonemu papieżowi temu do wypełnienia tak, iak pragnął, obowiązkow stanu swego; umarł roku 1724, wieku 69, rządził kościołem lat 2, miesięcy 9, dni 26.

Inowrocławskie woiewodztwo, w prowincyi Wielkopolskiey, wraz z Brzeskim Kujawskim do Polski przyłączone, graniczy z woiewodztwy: Kaliskim, Brzeskim, Kujawskim, i Prusami. Herb tego woiewodztwa poł orła białego i poł lwa czarnego w złotym polu. Senatorow ma woiewodę i kasztelana Inowrocławskich, Bydgoskiego, Konarskiego kasztelanow. Seymiki swoie to woiewodztwo miewa wraz z Brzeskim Kujawskim w Radzieiowie. Wysyła na seym posłow dwoch; deputata na trybunał koronny iednego. Dzieli się na powiaty: Inowrocławski i Bydgoski. Miasto stołeczne Inowrocław.

Inspektor, w Francyi urzędnik woyskowy, przed ktorym woysko popisy swoie odprawiać powinno. W Polszcze ten urząd wznowiony, i dwoch inspektorow ustanowiono, iednego iazdy, drugiego piechoty w autoramencie cudzoziemskim.

Inspiratio (natchnienie), termin theologii, ktorego używa, do wywodzenia świątości xiąg starego i nowego testamentu, iako z Ducha świętego piszący oneż byli inspirowani. Jest także inspiratio wyrazem sposobu elekcyi duchowney, gdy wszyscy obieraiący zgodzą się na iednęż osobę.

Installacya, iest akt publiczny, przez ktory ten, ktory urząd, albo dostoieństwo iakie otrzymał, iest na nie uroczyście wprowadzony, z obrządkiem temuż urzędowi do sprawowania iego przyzwoitym. Pełność urzędu wyciągaiącego installacyi trzy stopnie zawiera: 1 nadanie urzędu tego od władzy przyzwoitey; 2 przyięcie i poślubienie wierności temuż urzędowi; 3 obięcie urzędu prawne w swym czasie, dla wiadomości tych, ktorzy iemu maią być podlegli.

Instancya, termin prawny, ktory się daie iuryzdykcyom sądowym, iako naprzykład: Grod albo ziemstwo, iest pierwszą instancyą, trybunał drugą i ostatnią. Tym sposobem i duchowne sądy maią swoie instancye.

Instygator, w prawie powszechnym, ale w Polszcze tylko to imie dane iest urzędowi, ktory w innych państwach nazywa się *fiscalis* albo *procurator regius*. Instygatorowie są urzędnicy w koronie, i wielkim xięstwie Litewskim, ktorzy mieysce po generałach inspektorach w porządku urzędow maią. Z pierwszego postanowienia tego urzędu są dochodzicielami krzywd publicznych krolowi, lub Rzeczypospolitey uczynionych; przeto takowych przestępcow do właściwych iuryzdykcyi zapozywać i sprawy popierać iest ich powinnością. O urzędzie, i obowiązkach instygatorow naypierwsze prawo czytamy 1565. Mieysce ich zastępuiący vice-instygatorowie porownani im są we wszystkim konstytucyą 1775. Pierwszy z nich iest assessorem skarbowym swego narodu *cum voto decisivo*, i z pensyą kommissarską. Obydwa maią prawo zasiadać na sądach referendarskich *cum voto decisivo*, a na assessorskich *cum voto informativo*.

Instygator, sądowych iuryzdykcyi wyższych i niższych iest postanowiony od sędziego tychże iuryzdykcyi. Jego iest powinnością przestrzegać bespieczeństwa sądow, zapozywać terminô tactô gwałcicielow iego, i podług urzędu swego być na posłudze sądowey zwierzchności.

Instytucya, w prawie duchownym iest obrządek uroczysty, przez ktory kościoł, lub beneficium władzą urzędowną powierza się duchowney osobie na fundamencie nominacyi i prezentacyi uczynioney od tego, do ktorego takowa nomi-

minacya i prezentacya należy. Inſtytucya w powſzechności wzięta zawiera w ſobie każdą kanoniczną prowizyą, albo ſpoſob urzędowny obięcia kościoła i beneficium, czyli na fundamencie elekcyi, poſtulacyi, nominacyi, prezentacyi, lub też rezygnacyi, translacyi &c.

INSTYTUCYE prawa, ſą krotkie zebranie pierwiaſtkow albo maxym fundamentalnych prawa. Tym tytułem, zebranie xiąg prawa Rzymſkiego za czaſow Juſtyniana ceſarza, mianowane ieſt.

INSTITUTUM, nazwiſko w ſzczegulności Akademii w Bononii, uſtanowioney od Klemenſa XI. papieża, za ſtaraniem ſławnego Ludwika Ferdynanda hrabi Marſigli. Benedykt XIV. papież nieśmiertelney pamięci inſtitutum Bonońſkie wielu łaſkami obdarzył, i wiele rzeczy ciekawych i ſzacownych dodał, bibliotekę powiękſzył tak dalece, iż ſprawiedliwie fundatorem inſtituti nazwać ſię może.

INSTRUKCYA, ſłowo to z Łacińſkiego bierze początek *ab inſtruendo.* W kraiu Polſkim nazywa ſię inſtrukcyą inſtrument ten, ktory na ſeymiku układaią do traktowania poſłom wybranym czyli to na ſeym, czyli do maieſtatu. Inſtrukcya także nazywa ſię zlecenie na piśmie dane poſłom za granice wyſłanym, zawieraiące w ſobie interes, w ktorym wyſłani, i ſpoſob, iakim tenże ma być od nich traktowany. Takowe inſtrukcye ſą dwoiakie: głośne i ſekretne. Jaka między niemi rożnica? przymiotne nazwiſka iaſno oznaczaią. W dawnych piſmach inſtrukcyą poſłom od Rzeczypoſpolitey nadaną znayduiemy nazwaną: *nauka.*

INSUBRIA, nazwiſko kraiu Włoſkiego zamykaiącego ſię iednak in Gallia Cis-Alpina. Narod inſubrow miał oſady ſwoie w tym mieyſcu, gdzie teraz xięſtwo Medyolańſkie, i inne przyległe.

INTERCALARIS dies, dzień przybyſzowy, ktory według opiſu kalendarza Rzymſkiego za czaſow Grzegorza XIII. co cztery lata do mieſiąca Lutego przybywa, i ieſt w liczbie dni 29.

INTERCESSIO, u Rzymian to ſłowo brane było za oppozycyą, albo mowiąc po naſzemu: *niepozwalam.* Sami trybunowie poſpolſtwa mieli moc tamować obrady, i nie przypuſzczać praw proponowanych ſłowem *veto.* To zaś nieprzypuſzczenie lub niepozwolenie nazywało ſię *interceſſio.*

INTERCEPTIO Actoratûs, termin prawny przez zepſutą adminiſtracyą ſprawiedliwości używany na przedłużanie ſpraw, albo zepſucie powodztwa prawnym aktorom przy ſprawie, do ſądu przychodzącey.

INTER-

INTERDYKT (w prawie świeckim i duchownym): w *duchownym* klątwa, przez ktorą wyklęty odłącza ſię od ſpołeczności wiernych, uczeſtnictwa ſakramentow, i pogrzebu kościelnego. W świeckim Polſkim nie mamy tego terminu w prawie, w obcych zaś używaią go tam, gdzie komu zatrzymuią ſprawowanie urzędu, albo adminiſtracyą właſney fortuny; tak dalece, że ani przez kontrakty w życiu, ani przez teſtament causâ mortis, nic dyſponować w teyże fortunie ſwoiey nie może; i takowy interdykt ściągać zwykł nadanie kuratora temu, przeciw ktoremu wyſzedł.

INTERIM, nazwiſko nadane edyktowi ſławnemu w Niemczech względem dyſput o religii, ażeby do przyſzłego powſzechnego zboru były zawieſzone. Data wyroku 1548, za panowania Karola V. ceſarza.

INTERNUNTIUS, tytuł charakteru oſoby w niebytności nuncyuſza ſtolicy apoſtolſkiey, intereſſa kościelne utrzymuiący. Tegoż tytułu zażywa poſeł ceſarſki w Turczech.

INTERNUNTII civitatum Pruſſiæ, albo deputati, nazywali ſię delegowani od miaſt większych Pruſkich Torunia, Elbląga i Gdańſka, conſtatum formuiących na generał Pruſki.

INTERREGNUM, bezkrolewie: ſtan pańſtwa oſieroconego śmiercią lub abdykacyą monarchy, trwaiący do obrania nowego krola. Przepiſy bezkrolewiow w Polſzcze należycie ſą prawem określone. Naypierwſze interregnum po śmierci Zygmunta Auguſta dało okazyą uſtanowienia rządow i ſprawiedliwości w tym czaſie. Reprezentacya maieſtatu zoſtała przy arcybiſkupie Gnieźnieńſkim Prymaſie koronnym. Sprawiedliwość ſądami kapturowemi ubeſpieczona. Seym convocationis intereſſa zachodzące uławia, exorbitancye poprawia, dzień ſeymu elekcyi naznacza. Ten zaś z całego narodu zgromadzony obraniem nowego monarchy bezkrolewie kończy. Do tego, patrz *Kaptury.*

INTERREX, dawany był ten tytuł w Rzeczypoſpolitey Rzymſkiey na dni 5. Senatorom z naywyżſzą władzą.

INTERROGATORIA, termin prawny. Spiſane porządnie pytania, ktore podczas wyprowadzenia inkwizycyi bądź to w ſprawach uczynkowych, bądź granicznych ſędziowie wedle okoliczności ſprawy układaią, i ſtawionych przed ſiebie na dawanie świadectwa, porządnie wypytuią.

INTERSTITIA (w prawie duchownym), przeciąg czaſu, ktory uply-

płynąć powinien, według przepisow kościelnych, między iednym święceniem i drugim.

Intestatus, człowiek, ktory zchodzi z tego świata bez testamentu prawnie uczynionego.

Intimacya, termin prawa duchownego i świeckiego, przez ktorą zatrzymuie się exekucya dekretu pierwszey instancyi przez prozekucyą, albo pozew wydany do wyższego sądu naprzeciw temuż dekretowi.

Introductio, znaczy w wyrazach prawnych, pierwsze wprowadzenie i zaczęcie sprawy; ktora wzięta do sądzenia, nie może iuż być odrzuconą od sędziego.

Inwencya, iedna z piąciu części retoryki, przez ktorą orator wynayduie argumenta do utwierdzenia swoiey propozycyi.

Inwestytura, termin prawny, zażywany do ceremonii feudorum czyli lenności. Jest to ceremoniał, à directo dominio, nadania władzy nad kraiem w lenność danym, synowi po zmarłym oycu, lub innemu maiącemu prawo następowania po śmierci lennika, ktora ceremonia zawiera wraz w sobie i nadawanie władzy lennikowi, i od tegoż wykonywanie iuramentu nieodstępney directo dominio wierności, i pełnienia obowiązkow w prawie lenniczym wytkniętych; po ktorey oraz ceremonii wypełnioney wychodzi *dyploma inwestytury*.

Joachim (święty), małżonek Anny, ociec nayświętszey Maryi panny. Okoliczności życia iego nie są wiadome. Grzegorz XV. uroczystość iego obchodzić kazał w roku 1622.

Joachimitæ, uczniowie Joachima Flory opata w Kalabryi. Ten za swego życia był miany za proroka, i zostawił po swoiey śmierci wiele xiąg prorockich, ktore przez concilium Laterańskie roku 1215, a potym przez Arelateńskie w roku 1260 były potępione. Błędy Joachimitow zasadzały się naybardziey na liczby trzech mistycznych iakichś własnościach.

Joannicius, vide *Janicki*.

Job, patryarcha, przykład cierpliwości w piśmie świętym do naśladowania wystawiony. O czasie życia i śmierci iego rozmaicie autorowie kościelni pisali. Xięga Joba w piśmie świętym zawarta za kanoniczną uznana iest.

Joel, syn Fatuela, drugi w liczbie dwunastu mnieyszych prorokow; pisał proroctwa swoie około roku od stworzenia 3246 przed narodzeniem Chrystusa pana 789.

Jon, krol Tessalii, i wielkiey części Grecyi, Attykę od imienia swego nazwał Jonią.

Jonasz, ieden z dwunastu mnieyszych prorokow, niektore życia swoiego cudowne przypadki sam opisał. Chrystus Jezus w ewangelii historyą Jonasza przytacza w przepowiadaniu chwalebnego po trzech dniach zmartwychstwania swoiego.

Jonathas, syn Saula, wierny przyiaciel Dawida wraz z oycem poległ na gorach Gelboe.

Jonia, prowincya Grecka Azyi mnieyszey nad morzem Egieyskim, zawierała w sobie sławne miasta: Effez, Milet, Smirnę, &c. Sekta filozofow zwana Jońska, sławna była w starożytności; naycelnięysi z tey szkoły: Thales, Anaxymander, Anaxymenes, Anaxagoras, i Socrates.

Jonston (Jan), z familii niegdyś Szkockiey w Polszcze osiadłey urodzony, mąż uczony, umarł na Szląsku w xięstwie Lignitskim, gdzie miał swoię maiętność, pochowany w Lesznie roku 1675, wieku 77. Xięgi od niego wydane są: Thaumatographia naturalis in decem classes divisa, in quibus admiranda cæli, elementorum, meteorum, fossilium, plantarum, avium, quadrupedum, exangvium, piscium, hominis &c. Amstel. 1632. — Historia universalis civilis & ecclesiastica, res præcipuas ab orbe condito ad annum 1633 gestas brevissimè exhibens. — De naturæ constantia &c. — Idea medicinæ practicæ. — Historiæ naturalis de piscibus, cætis, libr. V. — Historia naturalis de quadrupedibus. — Historia naturalis de insectis. — Historia naturalis de avibus. — Syntagma Dendrologium Lesnæ 1646. — Dendrographia sive historia naturalis de arboribus, & fructibus. — Notitiæ regni vegetabilis &c. — Notitia regni mineralis. — Idea Higicenes recensita libr. II. — Magni Hyppocratis prænotiones græcæ & latinæ. — Polymathiæ philologicæ seu totius rerum universitatis ad suos ordines revocatæ adumbratio. — De festis Hæbreorum & Græcorum Schediasma. — Polihistor, seu rerum ab ortu universi ad nostra tempora enarratio. — Polihistor continuatus à Carolo magno ad Albertum II. Austriacum.

Jordan, rzeka Palestyny wpada w morze umarłe, zwane lacus Asphaltidis. — Ta rzeka naysławnieysza chrztem Zbawiciela od Jana świętego.

Jornandes, urodzeniem Goth, wprzod sekretarz krolow Gotskich we Włoszech, nakoniec biskup Rawenny za czasow Justyniana cesarza. Pisał de rebus Gothicis. — De gestis Romanorum. — De

regnorum ſucceſſione. Zył około roku 550.

Jordanes albo Giordano (Łukaſz), malarz ſławny i wyborem obrazow, ktore po ſobie zoſtawił, i prędkością, z ktorą ie malował; zkąd zyſkał w kraiu ſwoim przydomek: For-preſto, to ieſt nader prędki-ſpieſzny; umarł w Neapolu oyczyźnie ſwoiey roku 1704.

Jovianus, ceſarz Rzymſki, urodzony w Singidonie mieście Pannonii roku 331, po śmierci Juliana apoſtaty od woyſka na godność ceſarſką wynieſiony zoſtał. Bałwochwalſtwo przez Juliana wprowadzone wſzelkiemi ſpoſoby wykorzenić pragnął, i ſtarał ſię. Z Perſami przymierze zawarł, mniey wprawdzie dla honoru Rzymſkiego pańſtwa przyzwoite, ale w okolicznościach czaſu tamteyſzego nieuchronne. Duchowieńſtwo za czaſow Juliana rozproſzone, biſkupow z dyecezyi wypędzonych, z wygnania do oyczyzny i owczarni powracał. Między innemi Atanazyuſz święty patryarcha Alexandryi z tego pozwolenia korzyſtał. Nie długo ſię iednak pańſtwo Rzymſkie tak dobrym i przykładnym ceſarzem cieſzyło: roku 364, dnia 17 Lutego umarły włożku ſwoim znaleziony, w 7 mieſiącu panowania, wieku 33.

Jovinianus, mnich, wodz kacerzow tegoż nazwiſka, zaſługi poſtow, modlitw, wſtrzemięźliwości znoſił; bluźnił wcielenie ſyna bożego. Potępiony od papieża Syrycyuſza; od Honoryuſza ceſarza roku 412 poſłany na wygnanie, tamże życia dokonał.

Jowisz, ſyn krola Frygii Saturna i Rhei albo Ops, ktora podług zwyczaiu owych czaſow żoną była i ſioſtrą tegoż Saturna. Maiąc być pozbawionym życia w niemowlęcym wieku od właſnego oyca, dla uczynionego przymierza między nim i ſtarſzym bratem Tytanem, ktoremu kroleſtwo mocą wydarł; uratowany od śmierci przez podłożenie innego dziecięcia na iego mieyſce ſztuką matki, przeſłany na wyſpę Kretę, i tam od Kuretow, to ieſt aſtrologow i kapłanow wychowany ieſt. Woiował potym z ſwoim ſtryiem Tytanem, i wyzutego od niego z kroleſtwa oyca Saturna na tron przywrocił, ale i u tego w podeyrzeniu będąc dla ſzczęścia i dzielności, przymuſzony ieſt rożnemi przykrościami do ſchronienia ſię powtore na wyſpę Kretę. Tam wielu ſobie ziednawſzy przyiacioł, gdy przeciwko niemu oyciec liczne woyſko wyprowadził, zbił ie, oyca poimał, i w ściſłym więzieniu oſadził. Potrafił iednak uyść z niego Saturn, zaſzedł do Peloponezu, potym do Włoch do Januſa, zkąd maiąc porozumienie z naſtępcami Titana, onych do woyny pobudził, ale zbił znowu na głowę Jupiter ſwoich przeciwnikow w Hiſzpanii niedaleko Kadix, tak iż Saturn do Sycylii uchodzić muſiał, gdzie mizernie życie ſkończył, a on długo, nader ſzczęśliwie, i z zaletą ſprawiedliwości panował. Dla tey iego pomyślności, i ſzczegulnych niby nad ludzką ſiłę przypadkow, zabobonna ſtarożytność uczyniła go naywyżſzym bogiem i owſzem oycem wielu bogow i wſzyſtkich ludzi, i tyſiącznych o nim naplotła baśni, iako to: że w niemowlęcym wieku był karmiony cudownie od kozy Amaltei, i od pſzczoł w iaſkini, miał w podziale rząd i panowanie nad niebem, tak iak Pluton nad piekłem, i Neptun nad morzem, mieſzkał na Olimpie, zamiaſt ktorey naywyżſzey w Teſſalii gory rozumiano prawdziwe niebo; zwyciężył, upiorunował, i gorami przywalił buntuiących ſię przeciwko niemu ſtraſznych iakichś olbrzymow, mianowicie: Briarea, Encelada i Tiphona; przemieniał ſię iuż w ogień, iuż w orła, iuż w deſzcz złoty; miał za żonę ſioſtrę Junonę, a i do innych wielkich ſwych ſkłonności utaić nie mogł. Jego prawdziwe imie ieſt Jou, u Grekow nazywa ſię Zeus, żył według naypodobnieyſzego do wiary mniemania, iako Saturn, za czaſow Abrahama 2083 roku od ſtworzenia świata, 400 po potopie, tak on tegoż czaſu, co Izaak, panował lat 62; umarł w ſtarości i pochowany ieſt na wyſpie Krecie z tym napiſem: *Tu odpoczywa Zan, ktorego nazywano Jupiter.* Jeſzcze za życia uchodził i był czczony za boga, i do tego ſłabſzych od ſiebie panow niewolił, nakazuiąc im rożne obrządki, a po śmierci nie było narodu, od ktoregoby za nayprzemożnieyſzego z bogow nie był miany. Fenicya, Egipt, Grecya, Rzym, i cały prawie bałwochwalſki świat poświęcaniem kościołow, przyſtawianiem kapłanow, wyznaczaniem ofiar, i innemi ſpoſoby cześć mu boſką wſzędzie oświadczał. Są uczeni ludzie, ktorzy trzymaią, że pod iego imieniem czczono podobno i w ten czas prawdziwego Boga, nazywaiącego ſię u żydow *Jehowa*, zkąd poſzło i u Łacinnikow: Jovi, Jovem, ab Jove, i u Grekow Zeus, i u nas Jowiſz, ale to ledwie względem tyſiącznego człowieka nieco lepiey nad innych oświeconego, prawdą być może, a powſzechnie nie co innego ta cześć była, tylko bałwochwalſtwo. Było i innych wie-

wielu zacnieyſzych ludzi, ktorzy ſzukaiąc w tym nazwiſku nieiakiey dla ſiebie zalety, onym ſię nazywali, iako Jupiter Apis krol Argos, wnuk Inacha roku od ſtworzenia świata 2230; Jupiter Aſterius krol Krety 2600, ktory porwał Europę, ociec Minoſa; Jupiter Grecki albo Pretus 2657, ktory potrafił weyść do wieży do Danae; Jupiter Tantal 2780, ktory porwał Ganimedeſa; Jupiter ociec Herkuleſa 2700; Jupiter, ktory zwiodł Ledę, nieco poźniey, i o ktorym nie wiadomo, kto był. Ze zaś, co ſię tylko tym tak wielu ſzczegulnego przytrafiło, wſzyſtko to ſtarożytność temu pierwſzemu i nayznaiomſzemu przypiſuie, uważa Seneka, iż ponieważ od przypadku z Niobe, aż do przypadku z Alkmeną albo Ledą wypływa czaſu przeciąg 400 lat, muſiałby albo ten Jupiter żyć bez porownania dłużey, niż mu poſpolicie życia daią, albo idzie koniecznie ztąd, że te przypadki na inſzych też Jupiterow podzielić trzeba, a nie wſzyſtkie na niego iednego zwalać. To dziw i ludzkiego rozumu ślepoty dowod, że ten mniemany bog i tak wielkie miał oſobiſte przywary, ktore i w ludziach nie ſą bez nagany, i przecię tak wielką prawie po całym świecie cześć odbierał. Patrz *Saturnus*.

Jowiusz (Paweł), hiſtoryk; umarł w Florencyi roku 1552, wieku 69, był biſkupem Nocery, albo Novocomienſis, iako ſię ſam w xięgach ſwoich mianuie. Hiſtorya iego na xiąg 45 ieſt podzielona. Piſał także Elogia ludzi znakomitych.

Jozef (święty), z pokolenia Judy, domu Dawida, małżonek nayświętſzey Maryi panny. O czaſie zeyścia iego nie maſz wiadomości. Uroczyſtość tego świętego kościoł obchodzi dnia 18 Marca.

Jozef patryarcha, ſyn Jakuba z Racheli, po wielu uciſkach i prześladowaniach, do naywyżſzego po krolu ſtopnia w Egipcie przyſzedł. Kray ten od ſiedmioletniego głodu, i narod cały zgłodniały ożywił. Oyca z całym domem w żyzney ziemi Egiptu Geſſen oſadził; umarł roku od ſtworzenia 2400, wieku 110.

Jozef Zydowin, piſał xięgi hiſtoryi narodu ſwego, i inne. Zył za czaſow Weſpazyana i Domicyana ceſarzow, i był oczywiſtym świadkiem zburzenia Jerozolimy.

Jozef I. ceſarz, ſyn Leopolda z domu Auſtryackiego z Ludwikiem XIV. krolem Fracuſkim woynę nader ſzczęśliwie prowadził. Rakocego i innych Węgierſkich buntownikow uśmierzył; umarł roku 1711, wieku 33 panowania 6, monarcha z przymiotow i wſpaniałości umyſłu znakomity.

Jozue, naſtępca Moyżeſza, wodz ludu bożego, wprowadził go do ziemie obiecaney. Dzieła iego i okoliczności rządu, xięga piſma świętego od iego imienia nazwana, obſzernie wypiſuie.

Iphigenia, corka Agamemnona, według powieści Greckich poetow wiedziona Dyannie na ofiarę, od tey bogini wyzwoloną od śmierci zoſtała. Sprawowała potym urząd kapłańſki w obrządkach tey bogini.

Ipres, miaſto Flandryi. Korneliuſz Janſeniuſz biſkupem był mieyſca tego. Piſze ſię w Łacińſkim ięzyku Ipra, Ipræ, albo Ipretium.

Irak albo Jerak, prowincya Arabii, ſwoich krolow miała, teraz do państwa Tureckiego należy.

Irene, ceſarzowa Grecka po śmierci małżonka ſwoiego Leona IV. obięła rządy państw Greckich, w panowaniu ścierpieć nie mogąc towarzyſza, własnego ſyna Konſtantyna z tronu zrzuciła. Przez lat 5 korzyſtała z ſkutkow bezbożności ſwoiey, nakoniec od Nicephora z tronu zrzucona, w roku 802 w wyſpie Metylenie na wygnaniu życie ſkończyła roku 803.

Ireneusz, (święty), biſkup Lugduńſki uczeń Polikarpa świętego, piſał xiąg wiele przeciw kacerzom wieku ſwoiego; iak zaś był nauki wielkiey, świadczy Tertulian: *Ireneus omnium doctrinarum curioſus explorator.* Za prześladowania Marka Aureliuſza męczeńſką śmiercią życia dokonał roku 202.

Irlandia albo Hybernia, wyſpa i kroleſtwo złączone z państwy Angielſkiemi. O początkach narodu i rządu Irlandyi rozmaite ſą autorow zdania. Własnych ſwoich monarchow Irlandia przez czas długi miała. Od roku 1702 Henryk II. przyłączył ią do państw innych ſwoich i dotąd pod władzą krolow Angielſkich zoſtaie, ktorzy tam vicereia albo gubernatora doczeſnego poſyłaią. Wiara święta od Palladyuſza dyakona w roku 430 i świętego Patrycyuſza, naypierwſzy raz opowiedziana była, i lubo w Irlandyi taż ſama wiara ieſt panuiąca, ktora i w Anglii, przecież w tym kraiu naywięcey dotąd Katolikow. Miaſto ſtołeczne Dublin, w ktorym vicerey mieſzka, i Parlament ſię zgromadza. Akademia w tym mieście ſławna ieſt. Miaſto Dublin zwało ſię dawniey Eblana. Kroleſtwo Irlandyi dzieli ſię na cztery prowincye pryncypalne: Lagenią, Momonią, Konacyą, Ultonią: była dawniey i piąta Midya, ale ta do Lagenii przyłączona. Te 4 prowincye były niegdyś oſobnemi kroleſtwami: w tera-

źniey-

źnieyſzym czaſie Jerzy III. krol Angielſki uſtanowił order nowy kroleſtwa Irlandſkiego, zwany ma być *triplex unio*, na wſtędze pomarańczowey noſzony.

Irregularitas, prawo duchowne, ieſt przeſzkodą, lub niezdolność z prawa pochodząca oſobie, tak dalece iż przez nię niezgodną ſię ſtawa do przyięcia święcenia duchownego, lub ieżeli ieſt w ſtanie duchownym, do ſprawowania funkcyi charakteru ſwoiego.

Irroqueyczykowie, narod dziki w Ameryce między Kanadą, Penſylwanią, i iezziorem Ontaryą. Narod ten i kray na 5 części podzielony ieſt. W każdym powiecie inſzym ięzykiem obywatele mowią. Nazwiſka tych pięciu powiatow ſą: Onſejur, Goygoin, Aguie, Unutage, i Tſonanta. Przez kray Irroqueyczykow przechodzi rzeka tegoż nazwiſka.

Isaga, naywyżſzy podkomorzy Sułtana Tureckiego.

Ischia, wyſpa mała niedaleko brzegow kroleſtwa Neapolitańſkiego, ſławna bardzo pomocnemi cieplicami.

Isis, bogini Egiptu, taż ſama, ktorą Grecy zwali Jo, Rzymianie Cybelą.

Islandia, wyſpa oceanu połnocnego, odkryta około roku 872 należy do krolow Duńſkich. Twierdzą niektorzy, iż dawne tey wyſpy nazwiſko było Thule. Zawiera w ſobie powiatow 9. Miaſto naypryncypalnieyſze Islandyi Hola. Rządzca kraiu mieſzka w zamku Beſtede. Trzy gory: Hekla, Helga, i świętego krzyża, z wielką ſzkodą mieſzkańcow i kraiu, ognie z ſiebie wyrzucaią.

Isocrates, Kraſomowca Grecki, mowy iego niektore dotąd zachowane, ſą dowodem wielkiey iego w tym kunſzcie doſkonałości. Żył za czaſow Filippa krola Macedońſkiego; umarł w ſto lat wieku ſwego.

Isthm, w geografii znaczy ięzyk ziemny między morzami. Nayſławnieyſze iſthmy ſą: Koryntſki i Suezu, ten albowiem oſtatni łączy Afrykę z Azyą.

Istrya, prowincya Włoſka, należy po części do Rzeczypoſpolitey Weneckiey, po części do domu Auſtryackiego.

Iszpahan, miaſto ludne, bogate i handlowne, ſtołeczne kroleſtwa Perſkiego.

Italia, patrz *Włoſkie państwo.*

Italus, według świadectwa poetow krol, od ktorego państwo Włoſkie Italia nazwane.

Ithak albo Ithaka, wyſpa morza Jońſkiego niedaleko Cephalonii, dziś nazwana od Turkow Piachi, albo Theachi, nazywa ſię także Nerycya, ſławna niegdyś panowaniem Uliſſeſſa.

Juba, krol Numidyi i Maurytanii, w niemowlęcym wieku zabrany do Rzymu od Juliuſza ceſarza, wychowany od Auguſta, tak ſię ſtał biegłym w ſcyencyach, iż Pliniuſz mieni go być znakomitſzym ieſzcze nauką, niżeli władzą i doſtoieńſtwem.

Jubal, ſyn Lamecha, brat Jabela, wynalezca inſtrumentow muzycznych według świadectwa piſma świętego: *Jubal ipſe fuit pater canentium citharâ, & organô.*

Jubileusz, ieſt odpuſt zupełny wielkie przywileie nadane ſobie od papieża maiący. W ſtarym teſtamencie pięćdzieſiąty rok każdy od pierwſzego poſtanowienia był Jubileuſzem, i weń każdy dziedzic wracał ſię do poſſeſſyi ſwoiey. Jubileuſz ile odpuſt, od papieża nadany, naypierwey co ſto lat odprawiał ſię, potym do pięćdzieſiąt zbliżony, nakoniec teraz co lat dwadzieścia pięć zwykł ſię odprawować.

Judæa, patrz *Ziemia i Narod Zydow.*

Judasz, patryarcha czwarty ſyn Jakuba z Liy; pozyſkał nayznakomitſzy przywiley pierwſzeńſtwa między bracią w tym, że z iego pokolenia poty władza naywyżſza niewychodziła, poki Meſſyaſz na świat nie przyſzedł; umarł roku 2399 ſtworzenia, wieku 119.

Judasz Machabeuſz, trzeci ſyn Matatyaſza, wodz ludu Zydowſkiego liczne woyſka Antyocha krola pokilkakrotnie, z wielką ſławą narodu ſwoiego zwyciężył; kościoł Jerozolimſki oczyścił, z Rzymiany przymierze zawarł, nakoniec potykaiąc ſię mężnie z nieprzyiaciołmi wiary i oyczyzny ſwoiey, życie chwalebne śmiercią heroiczną zakończył, roku od ſtworzenia świata 3874, przed narodzeniem Chryſtuſa pana 161.

Judasz Iſkaryota, niegdyś apoſtoł, miſtrza i Zbawiciela ſwoiego za 30 ſrebrnikow zdradził i Zydom wydał, wkrotce potym ſam ſię obwieſił.

Judasz, patrz *Tadeuſz.*

Judicium mixtum, albo wſpolny ſąd, iuryzdykcya rozſądzaiąca ſprawy między Katolikami i Dyſſydentami uſtanowiona na ſeymie anni 1768. Pożniey przenieſiona do ſądow aſſeſſorſkich. Patrz *Kanclerze.*

Judith, wdowa, z pokolenia Symeona, Holoferneſa wodza Aſſyryiſkiego, Bethulią w oblężeniu trzymaiącego, zabiła; przez co kray cały od oſtatniego wybawiła upadku: pełna zaſług w oſtatniey zgrzybiałości życia dokonała, lat 165 maiąc.

Judycki (Mateuſz), jezuita, wydał do druku: Rituale ſacramentorum & cæremoniarum.

Jugurtha, krol Numidyi, wnuk ſławnego krola Maſyniſſy, będąc opiekunem dziedzicow tronu Numidyi Adherbala i Hiempſala obydwoch z świata zgładził. Z Rzymianami woynę dla ſiebie zrazu pomyślną prowadził. Nakoniec od Metelluſa i Maryuſza konſulow zwyciężony, od Sylli w niewolą wzięty, prowadzony w tryumfie, głodem zamorzony życia dokonał roku od założenia Rzymu 648.

Julia (Juliacum), xięſtwo Niemieckie między rzekami Rhenem i Mozą, miało niegdyś ſwoich właſnych dziedzicznych xiążąt wraz z Kliwią, teraz należy do Elektora Palatyna Rheni.

Julianus, nazwany apoſtata, ponieważ w wierze świętey wychowany, wrocił ſię do bałwochwalſtwa, i był prześladowcą Chrześcian; nieſtatecznością ſwoią i zabobonnością przyćmił wielkość danych ſobie od natury i nabytych przez applikacyą przymiotow. Zabity na woynie Perſkiey roku 363, wieku 32, panowania nieſpełna 2. Xięgi od niego piſane ſą: Satyra ceſarzow przodkow ſwoich. — Miſopogon albo ſatyrą na obywatelow miaſta Antiochii. — Mowy niektore i liſty.

Julius, Lipiec, ſiodmy mieſiąc roku naſzego, ma w ſobie dni trzydzieści ieden. Zwał ſię pierwey Quintilis. Juliuſz ceſarz, że reformował od Romuluſa ieſzcze używany kalendarz, przeto na cześć iego mieſiąc Quintilis nazwany iego imieniem.

Juliusz I. papież, Rzymianin, koncilium w Rzymie złożył, na ktorym niewinność Atanazyuſza świętego oczywiście wywiedziona, przeciw zarzutom Aryanow. Na zbor Sardyceńſki legatow ſwoich poſłał; umarł roku 352 w lat 15 po ſwoim obraniu.

Juliusz II. papież, zwany przedtym Julianus de la Rovere, przez cały czas rządow ſwoich w uſtawicznych był ſprzeczkach i woynach z xiążętami Włoſkiemi. Koncilium Lateraneńſkie złożył; umarł roku 1513, wieku 70, rządził lat 9, mieſięcy 3, dni 20.

Juliusz III. papież, koncilium z Trydentu przenieſione znowu do tegoż miaſta zgromadził. Przeciw Oktawiuſzowi Farnezemu xiążęciu Parmy powſtał, i złączony z ceſarzem woynę przeciw niemu prowadził; umarł roku 1555, rządził kościołem lat 5, dni 40.

Juliusz, Ceſar, zbyt ſławny w hiſtoryach, żeby ſię tu dzieła iego wyliczać miały. Wodz, polityk, mędrzec, nadzwyczaynych przymiotow zażył na zgubę wolności Rzymſkiey. Diktatorem dożywotnim uczyniony lat 4 rządził Rzymem. Zabity w ſenacie od Brutuſa, Kaſſyuſza i innych.

Jungius (Adrian), jezuita, xięgi od niego napiſane: Artes & impoſturæ novi evangelii miniſtrorum, Poſnan. 1589. — Refutatio libelli adverſus miniſtromachiam. — Confutatio epiſtolæ Joannis Capii Pſeudo-Miniſtri.

Juniewicz (Mikołay), Paulin, piſał wierſzem uwagi nad tą maxymą Salomona: Prożność prożności i wſzyſtko prożność. Są także wierſze iego o czterech rzeczach oſtatecznych.

Junius, Czerwiec, ſzoſty mieſiąc roku Junonie bogini poświęcony oſobliwiey, i dla tego iey imie noſił.

Juno, bogini, według mitologii corka Saturna i Cybeli, ſioſtra i małżonka Jowiſza: dla tych przyczyn naypierwſze miała mieyſce między boginiami.

Junonales, igrzyſka uroczyſte na cześć bogini Junony odprawowały ſię w Rzymie.

Jurita, nazwiſko trybunałow albo iuryzdykcyi celnieyſzych w Hiſzpanii i Portugalii.

Jupiter, patrz *Jowiſz*.

Jurament, patrz *Przyſięga*.

Jurisdykcya, prawo czynienia ſprawiedliwości. *Juriſdictio, quaſi poteſtas jus dicendi.* Bierze ſię czaſem termin iuryzdykcyi za trybunał, lub zgromadzenie urzędnikow ſądzących. Podziały iuryzdykcyi ſą wielorakie: naypowſzechnieyſzy ten, ktory ią na duchowną i świecką dzieli.

Jurisprudentia, patrz *Prawo*.

Jus Patronatûs, w prawie duchownym ma definicyą, iż ieſt władzą nominowania, albo prezentowania przed zwierzchnością ordynaryiną oſoby duchowney do obięcia wakuiącego kościoła i beneficium.

Justyn I. ceſarz wſchodni, wſtąpił na tron po Anaſtazyuſzu, gwałtem od woyſka przymuſzony. Urodzenia był podłego, doſzedł iednak przez ſwoie zaſługi naywyżſzego ſtopnia w woyſku, będąc *Prefektem Pretorii.* Biſkupow wygnanych do dyecezyi właſnych przywrocił, kacerzow rugował z pańſtwa ſwoiego, nayoſtrzeyſzym ſię iednak Aryanom ſtawił. Jana II. papieża z czcią wielką przyiął. Wyznaczywſzy naſtępcą tronu Juſtyniana ſieſtrzeńca ſwego, umarł roku 527, wieku 77, panował lat 8, mieſięcy 3, dni 23.

Justyn II. ceſarz wſchodni, okrucieńſtwem poddanym ſtraſzny, wſzyſtkim nieznośny, wraz z małżon-

żonką swoią Zofią, ktorey się dał powodować. Za panowania iego Longobardowie Włochy posiedli, prowincye zaś Azyi, od Persow niszczone i woiowane były; nakoniec iednak Chosroes krol Perski od woysk Greckich zwyciężony, roku 575 do pokoiu się skłonił, ktorego iednak kondycyi nie dotrzymał.

Justyn, historyk, żył za czasow Antonina cesarza; kroniki iego, xiąg iest 44.

Justynian I. cesarz wschodni, wyroki surowe przeciw kacerzom wydał. Za sprawą Bellizaryusza wodza woysk swoich Persow po kilkakrotnie zwyciężył. Wandalow państwo do szczętu zniosł, w Afryce krola ich Gilimera w niewolą wziąwszy. Prawa dawne Rzymskie, za staraniem doskonałych prawnikow zebrał w iednę xięgę, nazywaiącą się *Codex Justiniani*. Ku schyłkowi wieku w błędy rozmaite wpadł, i edykt wydał w tey mierze, ktory wielu zamieszań i sprzeczek w kościele bożym był przyczyną. Kościoł sławny Sophii, albo mądrości przedwieczney iego nakładem w Konstantynopolu stanął; umarł roku 565, wieku 83, panowania 30.

Justynian II. odziedziczył tron cesarzow wschodnich, po śmierci Konstantyna Pogonata oyca swego. Saracenow uśmierzył, i do płacenia trybutu przymusił. Pierwiastki pomyślne panowania swoiego okrucieństwem skaził, dla czego zbuntowani poddani maiąc przywodzcę Leontego patrycyusza, gwałtownie go z tronu wyzuli, i na tę zemstę okrucieństwa, nos mu urznąwszy, wywieźli na wygnanie do Chersonesu, osadziwszy na tronie Leoncyusza, o ktorym wyżey; ale ten od Tyberyusza z godności cesarskiey wyzuty, po śmierci ktorego Justinian w lat 10 po detronizacyi do stanu pierwszego przywrocony roku 704 za pomocą Bulgarow. Nie odmienił okrucieństwa, i złych obyczaiow, i gdy coraz srożey się z poddanemi obchodził, wraz z synem Tyberyuszem od Filipa Bardanesa, ktory po nim nastąpił, zabity roku 711, panował przed detronizacyą lat 10, po przywroceniu na tron lat 6.

Justiniani (Wawrzeniec), święty patryarcha Wenecki; umarł roku 1455, wieku 74, kanonizowany od Alexandra VIII. roku 1690. Pisał xiąg wiele, iako to: Lignum vitæ. — De disciplina & spirituali perfectione. — De casto connubio. — De triumphali agone Christi. Pisma te i wiele innych razem zebrane wyszły z druku.

Justinus (święty), filozof, urodził się w mieście Palestyny Sychem. Za prześladowania Marka Aureliusza cesarza pisał usprawiedliwienie, albo apologią Chrześcian i cesarzowi ią oddał. Drugą apologią za Chrześcianami pisał poźnieyszym czasem, i Dyalog albo rozmowę z Tryfonem. Otrzymał koronę męczeńską 13 Kwietnia roku pańskiego 196.

Justitiarius, naywyższy niegdyś urzędnik krolestwa Arragońskiego; podczas koronacyi krola, tę z obowiązku urzędu następuiącą miewał do niego przedmowę: *My, ktorzy tak dobrzy iesteśmy, iako i ty, czyniemy cię naszym krolem z obowiązkiem, żebyś się według praw naszych sprawował; ieżeli nie, nie.*

Jutlandia, dawniey Chersonesus Cymbria, nayznacznieysza część krolestwa Duńskiego, dzieli się na południową, i połnocną: Sud-Jutland. — Nord-Jutland.

Juvencus (Aquilinus Cajus Vætius) ieden z pierwszych poetow Chrześciańskich. Swięty Hieronim cytuie wiersz iego o Epifamii.

Aurum, thus, myrrham Regiquè
hominiquè Deoquè dona ferunt.

Są dotąd rytmy iego, życie Chrystusa pana opisuiące. Rodem był Hiszpan, żył około roku 330.

Juventa, bogini młodości miała w Rzymie swoie kościoły, ofiary i igrzyska.

Juwencyusz albo Jouvenci (Jozef), jezuita, nauką niepospolitą znakomity; umarł roku 1719. Xięgi od niego do druku wydane są: Novus apparatus Græco-Latinus, cum interpret: Gallica, ex Isocrate Demosthene &c. concinnatus. — Persii Juvenalis Terrentii opera, cum annotationibus ex interpretatione Joanni III. regi Poloniæ munera oblata ineunte anno 1687. — Horatii carmina cum interpret: & annot: — Martialis Epigrammata cum annot: — Cleander & Eudoxius seu de provincialibus, quas vocant literis dialogi, orationes. — Theander dramma alegoricum, & varii generis carmina. — Magistris scholarum s. J. de ratione docendi, & discendi. — Ovidii Metamorphoseon libr. XV. cum annot: interpret: & appendice de Diis, & heroibus pöeticis. — Historiæ soc. Jesu pars V. tomus posterior ab anno 1591. — Institutiones pöeticæ ad usum scholarum soc. Jesu. — Candidatus rhetoricæ olim à patre Francisco Pomey digestus in hac editione auctus, emendatus, & perpolitus. — Varia variis (ut res ferebat) edita temporibus carmina, itemquè inscriptiones ac Symbola heroica ad pompas vel funebres vel alii generis. Oprocz tego pisał i inne w rożnych materyach xięgi.

Iwanicki (Konſtantyn), kanonik Łucki i Kamieniecki, wydał xięgę: Doctrina politica verbis Taciti, Lugduni 1641.

Ixion, krol Lapitow, według mitologii zakochawſzy ſię w Junonie, w koło od Jowiſza wpleciony, zuchwałość ſwoię uſtawicznym obrotem opłacał.

Izba ſenatorſka, w ktorey ſenatorowie przy krolu na tronie ſiedzącym podczas ſeymu, lub na innych aktach publicznych, porządkiem przez prawo wyznaczonym ſiadaią.

Izba poſelſka, w ktorey poſłowie woiewodztw, z wybranym od ſiebie marſzałkiem, w czaſie ſeymu *wolnego* zaſiadaią. Dodaię *wolnego*; ponieważ gdy ſeym ieſt związany konfederacyą ſtanow, na ten czas w izbie ſenatorſkiey wraz ſtany deliberuią i konkluduią w materyach publicznych: o czym dawniey konſtytucya roku 1673 pod tytułem: *Izba Poſelſka*, a poźnieyſza roku 1768 titulo: *Porządek Seymowania*.

Izba ſądowa, ieſt ta, ktora ieſt wyznaczona raz na zawſze do ſprawowania ſądow, i ktorey odmieniać ſędziowie nie mogą bez przyczyny tego konieczney.

Izaak, ſyn Abrahama patryarchy, ktorego chciał oyciec zabić na ofiarę, cudownie zachowany, urodził ſię z Rebeki corki Bathuela, miał dwoch ſynow Ezaua i Jakuba; umarł roku od ſtworzenia 2319 przed narodzeniem Chryſtuſowym 1716 wieku 180.

Izaak I. z domu Kommenow, ceſarz Grecki; gwałtownym ſpoſobem tron poſiadł, zrzuciwſzy z niego Michała Stratyotyka. Dla okrucieńſtwa i ambicyi poddanym nieznośny, dobrowolnie tronu uſtąpił Konſtantynowi po dwuletnim panowaniu. Sam ſię zaś w klaſztorze zamknął, gdzie dwa roki przykładnie żyiąc; umarł roku 1061.

Izaak II. zwany Angelus, Andronika Kommena ceſarza z tronu zrzucił i zamordował, dwoch ſynow iego Jana i Manuela oślepił, okrucieńſtwem i bezbożnością panowanie ſwoie ſkaził, od własnego brata Ollexyuſza z tronu wyzuty i oślepiony roku 1195, panował lat 9, mieſięcy 7.

Izaiasz, prorok, z domu Dawida, wcielenie ſyna bożego iaśnie i dowodnie przepowiedział. O czaſie śmierci iego zupełney pewności nie maſz.

Izauria, prowincya Azyi mnieyſzey, teraz ieſt częścią Karamanii, i należy do pańſtwa Tureckiego.

Izmael, ſyn Abrahama z Agary ſłużebnicy, z domu oycowſkiego wraz z matką wypędzony: w licz-

nym potomſtwie ſtał ſię oycem wielu narodow; umarł roku od ſtworzenia świata 2262, wieku 137.

Izrael, nazwiſko dane od Anioła Jakubowi. Narod Zydowſki tym ſię nazwiſkiem zaſzczycał, oſobliwie iednak 10 pokolenia od Judy i Beniamina po śmierci Salomona oddzielone: patrz *o Narodzie i pańſtwie Zydowſkim*.

Izydor, kardynał, metropolita Kiiowſki, Greczyn z urodzenia, był na zborze Florentſkim roku 1439 i tam kreowany kardynałem od papieża Eugeniuſza IV. z tamtąd powrocił na Ruś do ſwoiey dyecezyi w umyśle przyprowadzenia Schizmy Greckiey do Łacińſkiego kościoła, ale od wzruſzonego przeciw ſobie ludu wtrącony do więzienia; z ktorego wyſzedłſzy udał ſię do Rzymu, z tamtąd od papieża Mikołaia V. wyſłany do Konſtantynopola, był przytomnym wzięcia miaſta tego od Turkow. Powrociwſzy do Rzymu, ozdobiony zoſtał tytułem patryarchy Konſtantynopolitańſkiego, gdzie i umarł w roku 1463.

Izydor, arcybiſkup Sewilii, żył około roku 630. Xięgi od niego napiſane razem zebrane z druku wyſzły.

Izydor, nazwany Mercator albo Peccator żył, nakońcu VIII. wieku. Jeſt przez niego piſane zebranie kanonow.

K.

K, w Łacińſkim alfabecie nieznayduie ſię, ponieważ ią litera C. zaſtępuie. Ze miała niegdyś mieyſce między literami łacińſkiemi świadczy Saluſtyuſz; Priſcianus zaś mowi: K. & Q. quamvis figurâ & nomine videantur aliquam habere differentiam cum C. tamen eandem tam in ſono, quam in metro continent poteſtatem & K. quidem penitus ſupervacua eſt.

Kabak, tak ſię w Moſkwie nazywaią karczmy, w ktorych ſzynk trunkow na ſkarb publiczny idzie.

Kabalistowie, ſekta Zydowſka, używaiąca kabały, i według iey przepiſow tłumacząca piſmo święte.

Kabała, nauka pełna taiemnic, u Zydow początki iey kładą od tradycyi albo podania uſtney rozmowy Boſkiey z Moyżeſzem na gorze Synai. Nazwiſko kabały przeſzło teraz do wieſzczb; czyli przez guślarſtwo z przyczyn oboiętnych, ſkutki konieczne formuiące, czyli z kombinacyi rachunkow klecące iakoweś odpowiedzi i wyroki. Ze wſzech miar i kunſzt lubo dowci-

wcipny i zbytnia ciekawość badaiących się, a naybardziey głupstwo wierzących nagany godne, i tylko płochym umysłom przystoi.

KABULISTAN, prowincya w Azyi w państwach wielkiego Mogola.

KACYK, Nazwisko od narodow Amerykańskich dawane wodzom woyska i rządom kraiu.

KADECI, nazwisko z Francuskiego ięzyka wzięte, znaczące młodszych, nadane zgromadzeniu woyskowemu zebraney młodzieży, dla ćwiczenia się w trybie woyskowym. Postanowienie tey szkoły rycerskiey dawno w kroleſtwie Polskim pożądane od niektorych monarchow, lubo przez pakta conventa obiecane, nie dotrzymane, przywiodł do skutku Stanisław August krol Polski, ustanowiwszy w Warszawie szkołę rycerską roku 1766. Kadeci w autoramencie Polskim i cudzoziemskim nazywaią się, ktorzy sposobią się do dzieł woiennych i lubo noszą mundur, w regestr iednak płacę biorących nie wchodzą, ale się expektatywą mieysca za pierwszym zawakowaniem kontentuią.

KADŁUBEK (Wincenty), biskup Krakowski, zgodnie od kapituły na godność biskupią obrany, świątobliwością żywota był do dobrego owieczkom swoim pobudką. Lat iedenaście rządząc dyecezyą, ciężar pasterstwa za zezwoleniem Honoryusza papieża z siebie złożył, i zamknąwszy się w klasztorze Jędrzeiowskim, tamże regułę zakonu Cystersow przyiął. Lat 5 przepędził w tym stanie gotuiąc się świątobliwie do śmierci, ktora przypadła w roku 1223 dnia 8 Marca. Pamięć iego zawzdy była w uwielbieniu, niedawnemi czasy od Klemensa XIII. papieża w poczet błogosławionych wpisany iest. Pierwszy historyą narodu swoiego pisał, ktora w roku 1620 pierwszy raz z druku wyszła pod tytułem: V. Kadłub. Historia Polonica, w Dobromilu.

KADMUS, krol Tebow i fundator miasta w Grecyi tegoż nazwiska. Pisarze dawni zgadzaią się w tym, iż mu Egipt za oyczyznę naznaczaią. On naypierwszy liter Greckich 16 był wynalezcą, do ktorych Palamedes przydał 6, a Simonides 4.

KADUCEUSZ, laseczka, berło, albo rozga nadana w mitologii Merkuryuszowi. Poeci ią opisuią i malarze wyrażaią tym kształtem: Laseczka mała, około ktorey dwa węże się wiią, na wierzchu iey dwa skrzydła.

KADUK albo Jus Caducum, patrz *Fiscus*.

KADY, sędzia spraw cywilnych u Turkow. Naystarszy i maiący nad innemi iuryzdykcyą, nazywa się *Kadyleskier*, i tych tylko iest dwoch w państwie Tureckim Romanii, albo Romelii, to iest Europy; Natolii, to iest Azyi.

KADYX, Gades, miasto Hiszpańskie w Andaluzyi, handlowne wielce; w dawney historyi handlem Fenicyanow i Kartaginenczykow sławne, iakoteż sąsiedztwem kolumn Herkulesowych.

KAFRERYA albo Kafry, kray niezmierney wielkości w Afryce, dzikiemi prawie narody i ludźmi napełniony.

KAFTAN, szuba u Turkow albo delia, ktorą cesarz posłom cudzoziemskim i urzędnikom przednim państwa swoiego na znak dystynkcyi rozdaie.

KAIMAKAN, znaczy namiestnika w niebytności cesarza albo wezyra; namiestnik iego Kaimakan z rowną rządzi powagą. Po złożeniu Mołdawskiego albo Wołoskiego xiążęcia, ieden z obywatelow pod tytułem kaimakana rządy obeymuie.

KAINITOWIE, kacerze, naywiększą cześć oddaiący tym, ktorych pismo święte bezbożność potępia. Kain naypierwszym był u nich świętym. Ludzie czczący bezbożność, że sami byli nie tylko wierzeniem, ale czyny bezbożnemi, łatwo domyślić się można: o tym karcerstwie czyni wzmiankę Tertulian.

KALATRAWA, zakon rycerski w Hiszpanii ustanowiony roku 1158 z obowiązkiem woiowania z Maurami. Dotąd trwa, lubo kawalerowie od wielu obowiązkow przez bullę Pawła III. papieża roku 1540 uwolnieni są i mogą mieć żony, z tym iednak dokładem, iż po iedney zmarłey, drugiey się im brać nie godzi. Czynią vota ubostwa, posłuszeństwa, czystości małżeńskiey, i utrzymywania niepokalanego poczęcia matki Bożey. Krol Hiszpański iest wielkim mistrzem. Noszą krzyż czerwony na białey sukni.

KALABRYA, prowincya kroleſtwa Neapolitańskiego we Włoszech.

KALENDARZ, rozdział czasu na miesiące, tygodnie i dnie składaiące rok. Nazwisko kalendarza wzięte od Rzymian à Calendis: tak nazywali albowiem dzień pierwszy każdego miesiąca. Pierwszy autor Rzymskiego kalendarza Romulus; Numa Pompilius reformował go. Juliusz Cezar dyktator i kapłan naywyższy, zważaiąc defekta starego kalendarza, nowy ułożył według obrotu słonecznego z dni 365 i godzin 6, ktore, że w cztery lata dzień czyniły zupełny: przeto co lat 4 miesiącowi Lutemu dzień przydany bis sexto calend. ztąd annus bissextilis. Ze zaś i za tą Juliusza poprawą nie ze wszystkim re-

gularność czasow ułożona, roku 1581 Grzegorz XIII. dni 10 z miesiąca Octobra uiął, tak dalece, iż po dniach 4 tego miesiąca, rachowany był zaraz piętnasty, przeto æquinoctium wiosienne na tenże sam dzień 11. Marca przypadło, iak podczas pierwszego concilium Niceńskiego roku 325. Zeby zaś na dalszy czas zabieżeć podobnym inkonweniencyom, co lat sto ieden dzień bissextilis uymowany być ma. Grecy i Protestanci nie przyięli tey reformy, przeto ich daty poźnieysze iedenastą dniami zowią się veteris Styli. O kalendarzu Zydowskim i ich uroczystościach pod każdym miesiącem według alfabetu iest wzmianka. Rzymski taki iaki od Juliusza był ułożony, z przydatkami niektorych poźnieyszych obchodow tu się kładzie:

Kalendarz Rzymski od Juliusza Cezara ułożony.

J A N U A R I U S
pod protekcyą Junony.

1. Kalendis, Januarii ofiary: Janusowi, Junonie, Jowiszowi, Eskulapiuszowi.
2. IV. nonas, dzień nieszczęśliwy, *dies ater.*
3. III. nonas, zachod Raka.
4. pridie nonas.
5. nonis Januarii, wschod znaku Liry, zachod Orla.
6. VIII. idus.
7. VII. idus.
8. VI. idus, ofiary Janusowi.
9. V. idus, igrzyska Agonales.
10. IV. idus, środek zimy.
11. III. idus, Carmentales.
12. pridie idus, Compitales.
13. idibus Januarii, trębacze w niewieścich sukniach trąbią po mieście.
14. XIX. kal. Febr. dzień nieszczęśliwy według ustawy senatu.
15. XVIII. kal. Febr. ofiary Karmencie, Porrymie i Postwersie.
16. XVII. kal. Febr. ofiary Konkordyi. Początek rannego zachodu Lwa.
17. XVI. kal. Febr. słońce w Wodniku.
18. XV. kal. Febr.
19. XIV. kal. Febr.
20. XIII. kal. Febr.
21. XII. kal. Febr.
22. XI. kal. Febr.
23. X. kal. Febr. zachod znaku Liry.
24. IX. kal. Febr. uroczystość Sementinæ.
25. VIII. kal. Febr.
26. VII. kal. Febr.
27. VI. kal. Febr. ofiary Kastora i Polluxa.
28. V. kal. Febr.
29. IV. kal. Febr. Equiriæ in campo Martis, Pacalia.
30. III. kal. Febr. zachod Fidiculæ.
31. pridie kal. Febr. ofiary bogom domowym, Penatom.

F E B R U A R I U S
pod protekcyą Neptuna.

1. Kalendis Februarii, ofiary: Junoni sospitæ, Jowiszowi, Herkulesowi, Dyannie, Lucariæ.
2. IV. nonas.
3. III. nonas, zachod Liry i połowy Lwa.
4. pridie nonas, zachod Delfina.
5. nonis Febr. wschod Wodnika.
6. VIII. idus.
7. VII. idus.
8. VI. idus.
9. V. idus, początek wiosny.
10. IV. idus.
11. III. idus, wschod Arktura, igrzyska *Geniales.*
12. pridie idus.
13. idibus Febr. ofiary Jowiszowi i Faunowi. Smierć Fabiuszow.
14. XVI. kal. Martii wschod Kruka, Czary i Smoka.
15. XV. kal. Mart. *Lupercales.*
16. XIV. kal. Mart. Słońce w Rybach.
17. XIII. kal. Mart. *Quirinales.*
18. XII. kal. Mart. *Fornacales.* Ferales bogom manes.
19. XI. kal. Mart.
20. X. kal. Mart.
21. IX. kal. Mart. ferales, ofiary bogini Muta albo Larunda.
22. VIII. kal. Mart. Caristiæ.
23. VII. kal. Mart. terminales.
24. VI. kal. Mart. Regifugium, mieysce Bissextilis.
25. V. kal. Mart. wschod Arktura.
26. IV. kal. Mart.
27. III. kal. Mart. Equiriæ na polu Marsowym.
28. pridie kal. Mart. obchod zwycięstwa nad Tarkwiniuszami.

M A R T I U S
pod protekcyą Minerwy.

1. Kalendis Martii, *Matronales*, ofiary Marsowi. Uroczystość Ancyliow.
2. VI. nonas, ofiary Junonie, Lucynie.
3. V. nonas, zachod drugiey z Ryb.
4. IV. nonas.
5. III. nonas, zachod Arktura, wschod Winnika, wschod Raka.
6. pridie nonas, Westalieńskie obrządki. Dnia tego Juliusz Cezar kapłanem naywyższym kreowany.
7. nonis Mart. ofiary Ve-Jovi w Gaiu ucieczki, wschod Pegaza.
8. VIII. idus, wschod Korony.
9. VII. idus, wschod Oriona, wschod Ryby połnocney.
10. VI. idus.
11. V. idus.
12. IV. idus.
13. III. idus, otworzenie morza.
14. pridie, Equiriæ drugie na Tybrze.
15. idibus Mart. Parricidium ofiary bogini Anna Perenna, zachod Skorpiona.
16. XVII. kal. April.
17. XVI. kal. Liberales albo Bachanalia.

18.

18. xv. kal. Apr. Quinquatres Minerwy.
19. xiv. kal. Apr.
20. xiii. kal. Apr.
21. xii. kal. Apr. dzień pierwſzy wieku, zachod ranny Konia.
22. xi. kal. Apr.
23. x. kal. Apr. Tubiluſtrum.
24. ix. kal. Apr.
25. viii. kal. Apr. Hilariæ matce bogow, Equinoctium wioſienne.
26. vii. kal. Apr.
27. vi. kal. Apr. rocznica odebrania Alexandryi przez Juliuſza Cezara.
28. v. kal. Apr. Megalienſia.
29. iv. kal. Apr.
30. iii. kal. Apr. ofiary Januſowi, Corcordiæ, Saluti, Paci.
31. pridie kal. Apr. ofiary Dyannie na gorze Awentynu.

APRILIS
pod protekcyą Wenery.

1. Kalendis, Aprilis, ofiary Wenerze z kwiatow i mirtu, Fortunæ virili.
2. iv. nonas, zachod Pleiadow.
3. iii. nonas, ośmiodniowe Pregaleńſkie igrzyſka na cześć matki bogow.
4. pridie nonas.
5. nonas Aprilis.
6. viii. idus, ofiary Fortunie publiczney Primigenii.
7. vii. idus, urodzenie Apollina i Dyanny.
8. vi. idus, zachod Wag i Oryona. Igrzyſka zwycięſtw Cezara Juliuſza.
9. v. idus.
10. iv. idus, Cereales, igrzyſka Circenſes.
11. iii. idus.
12. pridie idus, matki bogow do Rzymu przybycie. Igrzyſka ośmiodniowe Cerery.
13. idibus Aprilis, ofiary Jowiſzowi zwycięzcy i wolności.
14. xviii. kal. Maii.
15. xvii. kal. Maii Fordicales.
16. xvi. kal. Maii, rocznica wynieſienia Auguſta, zachod Hyadow.
17. xv. kal. Maii.
18. xiv. kal. Maii, Equiriæ in circo, palenie liſzek.
19. xiii. kal. Maii, Cereales, słońce w Byku.
20. xii. kal. Maii.
21. xi. kal. Maii, pavilienſes, pierwiaſtki Rzymu.
22. x. kal. Maii, Agonales powtorne.
23. ix. kal. Maii, pierwſze Vinalienſes na cześć Jowiſza i Wenery.
24. viii. kal. Maii.
25. vii. kal. Maii, Robigales, zachod Barana, śrzodek wioſny.
26. vi. kal. Maii, wſchod Pſa i Koz.
27. v. kal. Maii feriæ latinæ na gorze świętey.

28. iv. kal. Maii, Florales. Igrzyſka ſześć dni, wſchod ranny Kozy.
29. iii. kal. Maii, zachod Pſa.
30. pridie kal. Maii, ofiary Weście Galatyńſkiey, pierwſze Larentales.

MAJUS
pod protekcyą Apollina.

1. Kalendis Maii, ofiary: bonæ deæ, Laribus, igrzyſka Florales trzydniowe.
2. vi. nonas, Compitales.
3. v. nonas, wſchod Centaura i Hyadow.
4. iv. nonas.
5. iii. nonas, wſchod Liry.
6. pridie nonas, zachod połowy Skorpiona.
7. nonas Maii, wſchod Wirgiliow.
8. viii. idus, wſchod Kozy.
9. vii. idus, Lemurienſes, Luminaria.
10. vi. idus.
11. v. idus.
12. iv. idus, ofiary w cyrku Marſowi mścicielowi.
13. iii. idus, Lemurienſes, wſchod Pleiadow, początek lata.
14. pridie idus, wſchod Byka, ofiary Merkuryuſzowi.
15. idibus Maii, ofiary Jowiſzowi, uroczyſtość handluiących, urodzenie Merkuryuſza.
16. xvii. kal. Junii.
17. xvi. kal. Jun.
18. xv. kal. Jun.
19. xiv. kal. Jun. słońce w Bliźniętach.
20. xiii. kal. Jun.
21. xii. kal. Jun. Agonales Januſa.
22. xi. kal. Jun. ofiary Ve-Jovi, wſchod Pſa.
23. x. kal. Jun. ferie Wulkana, tubiluſtrum.
24. ix. kal. Jun.
25. viii. kal. Jun. wſchod Orła, ofiary Fortunie.
26. vii. kal. Jun. powtorne refugium, zachod Arktura.
27. vi. kal. Jun. wſchod Hyadow.
28. v. kal. Jun.
29. iv. kal. Jun.
30. iii. kal. Jun.
31. pridie kal. Jun.

JUNIUS.
pod protekcyą Merkuryuſza.

1. Kalendis junii, ofiary: junonie, Monetæ, Tempeſtæ, Fabarii, wſchod Orła.
2. iv. nonas, ofiary: Marſowi, Karnie, wſchod Hyadow.
3. iii. nonas, ofiary Bellonie.
4. pridie nonas, Herkuleſowi in Circo.
5. nonis junii, Fidei, jovi, Fidio, Sponſori, Semi-Patri Saneto.
6. viii. idus, ofiary Weście.
7. vii. idus, wſchod Arktura, Dies Piſcatorii in campo Martis.
8. vi. idus, ofiary umyſłowi w Kapitolium.

9. v. idus, Veſtalienſes, uwieńczenie oſłow, Jovi Piſtori.
10. IV. idus, Matralienſes, wſchod Delfina.
11. III. idus, Koncordii Matuty.
12. pridie idus, ofiary Jowiſzowi niezwyciężonemu Quinquatrus.
13. idibus junii.
14. XVIII. kal. julii.
15. XVII. kal. jul. przenieſienie Weſty, ſłońce w znaku Raka.
16. XVI. kal. jul. wſchod Oryona.
17. XV. kal. jul. wſchod Delfina zupełnego.
18. XIV. kal. jul.
19. XIII. kal. jul. Minerwie z Awentynu, ſłońce w znaku Raka.
20. XII. kal. jul. ofiary Summanowi, wſchod Serpentarii.
21. XI. kal. jul.
22. X. kal. jul.
23. IX. kal. jul.
24. VIII. kal. jul. Solſtitium letnie, ofiary Fortunie.
25. VII. kal. jul.
26. VI. kal. jul. wſchod Paſa Oryona.
27. V. kal. jul. ofiary Jovi Statori, Laribus.
28. IV. kal jul.
29. III. kal. jul. ofiary Kwirynuſa na gorze Kwirynału.
30. pridie, kal. jul. poplifugium, ofiary Herkuleſowi i Muzom.

QUINCTILIS ALBO JULIUS
pod protekcyą Jowiſza.

1. Kalendis julii, przeyścia z domow.
2. VI. nonas.
3. V. nonas.
4. IV. nonas, zachod Korony, wſchod Hyadow.
5. III. nonas, Poplifugium.
6. pridie nonas, Apollinarii ludi przez dni 8. ofiary Fortunie niewieściey.
7. nonas jul. Nony, Caprotides, uroczyſtość ſłużebnic, zniknienie Romuluſa.
8. VIII. idibus, Vitulatio, zachod Capricorni.
9. VII. idus, wſchod Ceſeuſza.
10. VI. idus, wiatry Ethezyi poczynaią ſię.
11. V. idus.
12. IV. idus, urodzenie Juliuſza Cezara.
13. III. idus.
14. pridie idus, ofiary Fortunie niewieściey, Mercuriales ſześciodniowe.
15. idibus, ofiary Kaſtorowi i Polluxowi.
16. XVII. kal. Auguſti.
17. XVI. kal. Aug. dzień nieſzczęśliwey przegraney pod Allią.
18. XV. kal. Aug. Lucarienſes czterodniowe.
19. XIV. kal. Aug. igrzyſka zwycięſtwo Ceſarza, ſłońce w znaku Lwa.
20. XIII. kal. Aug. Lucarienſes.
21. XII. kal. Aug.
22. XI. kal. Aug. igrzyſka Neptuna.

23. X. kal. Aug.
24. IX. kal. Aug. Furinales, igrzyſka Circenſes przez 6 dni, zachod Wodnika.
25. VIII. kal. Auguſti wſchod Kanikuły.
26. VII. kal. Aug. wſchod Orła.
27. VI. kal. Aug.
28. V. kal. Aug.
29. IV. kal. Aug.
30. III. kal. Aug.
31. pridie kal. Aug.

SEXTILIS ALBO AUGUSTUS.
pod protekcyą Cerery.

1. Kalendis Auguſti, ofiary Marſowi, Nadziei.
2. IV. nonas, ferie zawoiowania Hiſzpanii przez Juliuſza Cezara obchod.
3. III. nonas.
4. pridie nonas, wſchod połowy Lwa.
5. nonas Aug. ofiary Saluti na Kwirynale.
6. VIII. idus, ofiary nadziei, zachod Arktura.
7. VII. idus, zachod połowy Wodnika.
8. VI. idus, ofiary Słońcu na Kwirynale.
9. V. idus.
10. IV. idus, ofiary Opi i Cererze.
11. III idus, ofiary Herkuleſowi in Circo Flaminio wſchod Liry, początek ieſieni.
12. pridie idus, Lignapeſie.
13. idus Aug. ofiary Dyannie w Gainkrycyi, Wertumnowi, uroczyſtość niewolnikow i ſłużebnic.
14. XIX. kalend. Septembris, zachod Delfina.
15. XVIII. kal. Sept.
16. XVII. kal. Sept.
17. XVI. kal. Sept. Portumnales, ofiary Januſowi.
18. XV. kal. Sept. Conſuales, porwanie Sabinek.
19. XIV. kal. Sept. Vinales, śmierć Auguſta.
20. XIII. kal. Septem. zachod Liry, ſłońce w Pannie.
21. XII. kal. Sept. Vinales Euſtyczne, Conſuales, uroczyſty obchod wielkich taiemnic.
22. XI. kal. Sept.
23. X. kal. Sept. Vulcanales.
24. IX. kal. Sept. ferie mieſiąca.
25. VIII. kal. Sept. Opiconſivia.
26. VII. kal. Sept.
27. VI. kal. Sept. Volturnales.
28. V. kal. Sept. ofiary Zwycięſtwu, zachod Strzały, wiatry Ethezyiſkie uſtaią.
29. IV. kal. Sept.
30. III. pokazanie ſzat Cerery.
31. pridie kal. Sept. wſchod nocny Andromedy.

SEPTEMBER.
pod protekcyą Wulkana.

1. Kalendis Septembris, ofiary: Jowiſzowi Mainactes, uroczyſtość Neptuna.

2. IV. nonas, zwycięſtwa Auguſta, ferie.
3. III. nonas, Dyonyſiaci ludi, winobranie.
4. pridie nonas, igrzyſka Rzymſkie ośmiodniowe.
5. nonas, Sept.
6. VIII. idus, ofiary Erebowi barana i owcy czarney.
7. VII. idus.
8. VI. idus, wſchod Kozy.
9. V. idus, wſchod głowy Meduzy.
10. IV. idus, wſchod Panny.
11. III. idus, wſchod Arktura.
12. pridie idus, ofiary Jowiſza, dedykacya Kapitolium, ćwieka wbicie przez pretora.
13. idibus Sept.
14. XVIII. kal. Octobris, proba Koni.
15. XVII. kal. Octobr. igrzyſka wielkie Circenſes przez 5. dni.
16. XVI. kal. Octobr.
17. XV. kal. Octobr.
18. XIV. kal. Octobr. wſchod konſtellacyi Panny.
19. XIII. kal. Octobr. ſłońce w znaku Wag.
20. XII. kal. Octobr. Mercatus przez dni 4. urodzenie Romuluſa.
21. XI. kal. Octobr.
22. X. kal. Octobr. zachod Ryb i Arguſa.
23. IX. kal. Octobr. igrzyſka Circenſes, wſchod Centaura, urodzenie Auguſta.
24. VIII. kal. Octobr. æquinoctium jeſienne.
25. VII. kal. Octobr. ofiary: Wenerze, Saturnowi, bogini Mania.
26. VI. kal. Octobr.
27. V. kal. Octobr. Wenerze matce, Fortunie powrotu.
28. IV. kal. Octobr. oſtatni wſchod Panny.
29. III. kal. Octobr.
30. pridie kal. Octobr. bankiet Minerwy, Meditrinales.

OCTOBER
pod protekcyą Marſa.

1. Kalendis Octobris.
2. VI. nonas.
3. V. nonas.
4. IV. nonas, wſchod Booteſa.
5. III. nonas, pokazanie ſzat Cerery.
6. pridie nonas, ofiary bogom Manes.
7. nonis Octobr.
8. VIII. idus, wſchod gwiazdy w Koronie.
9. VII. idus.
10. VI. idus, Ramales.
11. V. idus, Meditrinales, początek zimy.
12. IV. idus, Auguſtales.
13. III. idus, Fontinales, ofiary Jowiſzowi wybawicielowi igrzyſka trzydniowe.
14. pridie idus.
15. idus Octobr. ofiary kupcow Merkuryuſzowi.
16. XVII. kal. Novembr. igrzyſka Populares, zachod Arktura.

17. XVI. kal. Novembr.
18. XV. kal. Novembr. ofiary Jowiſzowi wybawicielowi, igrzyſka.
19. XIV. kal. Novembr. Armiluſtrium.
20. XIII. kal. Novembr. ſłońce w Skorpionie.
21. XII. kal. Novembr. igrzyſka czterodniowe.
22. XI. kal. Novembr.
23. X. kal. Novembr. Libero Patri, zachod Byka.
24. IX. kal. Novembr.
25. VIII. kal. Novembr.
26. VII. kal. Novembr.
27. VI. kal. Novembr. igrzyſka zwycięſkie.
28. V. kal. Novembr. zachod Wirgiliow, obchod mnieyſzych tajemnic.
29. IV. kal. Novembr.
30. III. kal. Novembr. ferie Wertumna, igrzyſka.
31. pridie, kal. Novembr. zachod Arktura.

NOVEMBER
pod protekcyą Dyanny.

1. Kalendis Novembris, bankiet Jowiſza, igrzyſka Circenſes, zachod łba Byka.
2. IV. nonas, zachod Arktura.
3. III. nonas, wſchod Fidiculæ.
4. pridie nonas.
5. nonas, Neptunales, igrzyſka ośmiodniowe.
6. VIII. idus, okazywanie.
7. VII. idus, wſchod Skorpiona.
8. VI. idus.
9. V. idus.
10. IV. idus.
11. III. idus, zamknięcie morza, zachod Wirgiliow.
12. pridie idus.
13. idibus, bankiet Lectiſternia.
14. XVIII. kalendis Decembr. proba Koni.
15. XVII. kal. Decembr. populares trzydniowe na Cirku.
16. XVI. kal. Decembr. koniec ſiewu pſzenicy.
17. XV. kal. Decembr.
18. XIV. kal. Decembr. Mercatus, Słońce w znaku Strzelca.
19. XIII. kal. Decembr. bankiet kapłanow na cześć Cybeli.
20. XII. kal. Decembr. zachod rogow Byka.
21. XI. kal. Decembr. Liberales, zachod Zaiąca.
22. X. kal. Decembr. ofiary: Plutonowi, Prozerpinie.
23. IX. kal. Decembr.
24. VIII. kal. Decembr. Brumales, trzydniowe.
25. VII. kal. Decembr. zachod Kanikuły.
26. VI. kal. Decembr.
27. V. kal. Decembr. ofiary pogrzebowe Grekom i Gallom in foro Boario.
28. IV. kal. Decembr.

29. III. kal. Decembr.
30. pridie kal. Decembr.

DECEMBER
pod protekcyą Westy.

1. Kalendis Decembris, ofiary Fortunie niewieściey.
2. IV. nonas.
3. III. nonas.
4. pridie nonas, ofiary: Minerwie, Neptunowi.
5. nonas, Faunales.
6. VIII. idus, zachod Strzelca.
7. VII. idus, wschod połowy Orła.
8. VI. idus.
9. V. idus, ofiary Junonie Jugalney.
10. IV. idus.
11. III. idus, Agonales, dni XIV. Alcyoneńskie.
12. pridie idus.
13. idibus Decembris, Equiriæ albo biegania Koni.
14. XIX. kalen. Januarii, Brumales, Ambrosiani.
15. XVIII. kal. Jan. Consuales, wschod ranny Raka.
16. XVII. kal. Jan.
17. XVI. kal. Jan. Saturnales pięciodniowe.
18. XV. kal. Jan. wschod Łabędzia, słońce w Koziorozcu.
19. XIV. kal. Jan. Opalienes.
20. XIII. kal. Jan. Sagittarii dwa dni.
21. XII. kal. Jan. Angeronales, Divales, ofiary: Herkulesowi, Wenerze z wina miodem przyprawionego.
22. XI. kal. Jan. Compitales, ferie na cześć bogow Lares, igrzyska.
23. X. kal. Jan. ferie Jowisza, Larentales, zachod Kozy.
24. IX. kal. Jan. Juvenales, igrzyska.
25. VIII. kal. Jan. Solstitium zimowe, finis Brumalium.
26. VII. kal. Jan.
27. VI. kal. Jan. ofiary Febusowi trzy dni, wschod ranny Delfina.
28. V. kal. Jan.
29. IV. kal. Jan. zachod Orła.
30. III. kal. Jan. zachod Kanikuły.
31. pridie kal. Jan.

KALIARY (Cagliari), miasto stołeczne krolestwa Sardynii.

KALIF, tytuł naycelnieyszy pierwszych następcow Mahometa zawieraiący w sobie godność i prerogatywę naywyższą duchowną i świecką.

KALIFORNIA, kray wielki Ameryki połnocney.

KALIGULA (C. Jul. Germ.), cesarz Rzymski, monstrum bezbożności, uwolnił świat od swoiego panowania roku 41 zabity, w 4 rządow swoich, wieku 28.

KALIKUŁ albo Kałakuł krolestwo w Indyach nad brzegami Malabaru. Miasto stołeczne tegoż nazwiska.

KALINOWSKI (Marcin), woiewoda Czerniechowski, hetman Polny koronny zginął pod Batowem.

KALISKIE woiewodztwo, w prowincyi wielkopolskiey, graniczy z woiewodztwy: Poznańskim, Kuiawskim, Sieradzkim, i z Szląskiem. Xięstwo Kaliskie własnych swoich miewało panow, ale za panowania Władysława Łokietka do Polski inkorporowane wiecznemi czasy. Herb tego woiewodztwa. Zubrza głowa z pierścieniem w nozdrzach. Senatorow to woiewodztwo ma oprocz arcybiskupa Gnieźnieńskiego, woiewodę i kasztelana Kaliskich, Gnieźnieńskiego, Łędzkiego, Nakielskiego, Biechowskiego, Kamieńskiego kasztelanow. Zamyka w sobie powiatow trzy: Kaliski, Konieński, Nakielski. Woiewodztwo Kaliskie wraz z Poznańskim, ziazdy swoie odprawia i wysyła na seym posłow 6. Deputata na trybunał głowny koronny iednego.

KALISZ, miasto stołeczne woiewodztwa Kaliskiego, ma kollegiatę i kollegium z szkołami fundowane od Karnkowskiego Prymasa.

KALIXT I. papież, wstąpił na stolicę apostolską po Zefirynie. Kościoł nayświętszey Maryi panny trans Tiberim wystawił i cmentarz, w ktorym ciała męczennikow składano. Za prześladowania Alexandra Sewera męczeńską koronę otrzymał roku 223; rządził kościołem lat 5, miesiąc 1, dni 12.

KALIXT II. papież, pierwiastki rządow swoiah miał zakłocone przez Henryka cesarza, z ktorym się na koniec poiednał; umarł roku 1124, lat 10, miesięcy 10, i dni 9 rządził kościołem.

KALIXT III. papież, Hiszpan z familii Borgia w podeszłym wieku obrany, świętego Wincentego Ferreryusza, ktory mu był papiestwo przepowiedział w poczet świętych policzył; umarł roku 1458. Był lat 3, miesięcy 3, dni 29.

KALLIOPE, iedna z Muz dziewięciu, przełożona nad krassomowstwem i poezyą heroiczną.

KALNOPOLSKI (Athanazy), iest w druku iego xięga: Descriptio Martyrum, & cryptarum Kiioviensium &c. Kiioviæ 1638.

KALOGERI, mnisi i mniszki zakonu świętego Bazylego w Grecyi; naywięcey zaś ich mieszka na gorze Athos i w iey okolicach.

KALWARYA, gora nie daleko Jerozolimy, na ktorey Zbawiciel świata ukrzyżowany. W używaniu zwyczaynym kość głowy człowieczey kalwaryą nazywana bywa. Kalwaryi kongregacya: zakon Benedyktynek w Francyi reformowany, potwierdzony od Pawła III. papieża.

KALWIN (Jan), wodz sekty iego imie noszący; umarł w Genewie roku

1564, wieku 54. Xięgi od niego wydane nieraz z druku wyszły.

Kałmuki, narod Tataryi wielkiey między Wołgą i Mougułem, podzieleni są na hordy, iak i drudzy Tatarzy; każda zaś horda w szczegulności ma swego wodza. Naywyższy narodu przełożony mieszka w Samarkaudzie. Prowadzą życie zwyczayne w tamteyszych stronach, przenosząc się ze wszystkim z mieysca na mieysce.

Kambaya, krolestwo w Indyach wschodnich należy do wielkiego Mogola. Stołeczne miasto tego krolestwa Amedabat.

Kameduli, zakon pustelniczy od świętego Romualda fundowany roku 1009.

Kamieniec, miasto stołeczne woiewodztwa Podolskiego, na granicy Tureckiey, sytuacyą i fortyfikacyami mocne; ma swego grodowego starostę i biskupa, ktorego katedra w tym mieście. Twierdzą niektorzy, iż dawniey w tym mieyscu było miasto Sarmacyi Europeyskiey *Klepidawa*.

Kamerlingo, urząd naywyższy w stanach papieskich zawzdy od kardynałow piastowany. W czasie wakuiącey stolicy przy Kamelingu władza świecka naywyższa i moneta biie się pod iego cechą.

Kamtczatka, kray wielki w Azyi połnocney nad morzem Japońskim, należy do państw Moskiewskich.

Kanada, kray Ameryki połnocney należącey do Francyi przedtym, przez traktat roku 1763 ustąpiony Anglii.

Kanaryiskie wyspy, nie daleko brzegow Afryki od dawnych zwane Fortunatæ, zowią się w szczegulności Kanarya, Teneryff, Palma, del Ferro, Fuerte, Ventura, Gomera, Lancellota, należą do krolestwa Hiszpańskiego.

Kanclerze, w koronie i w Litwie są z urzędu swego ministrami kraiowemi i strożami praw Rzeczypospolitey. Maią mieysce w senacie podług konstytucyi roku 1768 po hetmanach wielkich oboyga narodow. Urząd ten ieden z naypierwszych w Polszcze, i na wzor postronnych ustanowiony, w początkach swoich przez długi bardzo czas przy samych zostawał duchownych; dopiero roku 1507 stanęło prawo na koronę; ażeby alternatą byli promowowani na kanclerstwo lub pod-kanclerstwo duchowny z świeckim. W Litwie zaś tak kanclerstwo iak i podkanclerstwo przez świeckich iest sprawowane. Kanclerze nazywaią się pieczętarzami od pieczęci narodowey, ktorą biorą od krola przy urzędzie, i do strzeżenia iey maią sekretarzow. Do nich należy wszystkie przywileie, dyplomata, listy, expedycye &c. od krola podpisane *respective* każdy do swego narodu pieczętować, na publicznych ziazdach od tronu mowić, materye do traktowania na seymie od krola podane stanom Rzeczypospolitey czytać, noty od posłow cudzoziemskich odbierać i na nie za decyzyą krola i rady nieustaiącey odpowiadać, dla czego zawsze ieden z pieczętarzy podług prawa 1775 mieścić się powinien w radzie, i w departamencie intereſſow cudzoziemskich zasiadać. Maią oprocz tego pieczętarze sądy Aſſesorskie ultimæ instantiæ, imieniem krolewskim sprawowane, do ktorych należą sprawy wszystkie, iakimkolwiek sposobem przywileiow, dyplomatow, nadanych łask krolewskich i miast tykaiące się. Maią na ten koniec przepisaną osobną ordynacyą tychże sądow. Maią kancellaryą, w ktorey pod dozorem metrykantow złożone są archiva publica, & privatorum. Procz aſſeſſorow z urzędu do sądow kanclerskich cum voto decisivo, iacy są sekretarze, referendarze i pisarze wielcy, są inni *cum voto consultivo*, iako to: instygatorowie, regenci i kustosz koronny. Procz tych obierani ieszcze być powinni od seymu do seymu sposobem elekcyi konsyliarzow rady, aſſeſſorami *cum voto decisivo:* dwoch z senatu, czterech z stanu rycerskiego, z ktoremi sprawy sądzą kompletowi podpadaiące. W sprawach *judicii mixti* przybieraią za reskryptem krolewskim do sądu Dysſydentow i Nieunitow w rowney z Katolikami liczbie. Dekreta sądow aſſeſſorskich, iako i innych iuryzdykcyi *ultimæ instantiæ* są niewzruszone, chyba przez stany na seymie zgromadzone. Pensya dla kanclerzow wyznaczona iest 60,000, z tym warunkiem, że gdy przyidzie alternata kanclerstwa w koronie na duchownego, pensyi nie bierze chcąc go mieć Rzeczpospolita opatrzonym z chleba duchownego. Kanclerzami przez prawo być nie mogą prymasi, tudzież biskupi Krakowski i Kuiawski: *Czytay więcey w Konstytucyach Seymow: 1768, 1775, 1776.*

Kanclerz, prelatura w kapitułach katedralnych i kollegiackich. Do niego należy mieć w straży archivum. Kancellarya duchowna biskupow iakie mieć powinna prerogatywy i emolumenta, są na to prawa, przepisy. Reguły kancellaryi Rzymskiey od rożnych papieżow mianowicie od Benedykta IV. określone i przepisane są.

Kancellarya, czyli to duchowna, czyli świecka, iest mieysce, na ktorym są zachowane archiva, i protokuły aktow iuryzdykcyi sądowey,

wey, do ktorey też kancellarya należy, i w ktorey czynią ſię wſzelkie tranzakcye czyli *paſſivè* umacniaiące wſzelkie kotrakty i obligacye zachodzące, czyli *activè* per conteſtationem litis; ktore kancellarye zoſtaią pod rządem regentow, i innych podług zwyczaiu woiewodztw officyaliſtow. Mieyſc tych beſpieczeńſtwo ſurowemi opiſane prawami. Gwałciciele ich od inſtygatorow, ſtrzegących tegoż beſpieczeńſtwa, pociągnieni do ſądu, oſtrym podlegaią karom.

KANCELLARYE, trybunałow, kommiſſyi ſkarbowych, woyſkowych, ſą na podobieńſtwo innych ſądowych kancellaryi mieyſcami na złożenie archivi tychże iuryzdykcyi, i w ktorych oraz czynią ſię tranzakcye w ſprawach do tychże iuryzdykcyi należących.

KANIKULA, imie iedney gwiazdy z konſtellacyi wielkiego pſa. Wſchodzi ta gwiazda 16 dnia Lipca, i trwa przez 6 niedziel, ktore nazywaią ſię dniami kanikularnemi.

KANON (Jędrzey), iezuita, piſał xięgi naſtępuiące: Miſcellanea, ſeu variorum poëm. libr. — Lyricorum libr. IV. — Lucubrationes oratoriæ 1676. — Expeditio Legatorum in Gallias, ad deſponſandam Ludovicam Gonzagam Vladislao IV. regi Polon. i inne.

KANON, przepis prawa duchownego. Naypierwſze ſą apoſtolſkie, ktorych 70 rachuią. — Kanony pokutne w prawie duchownym wiadome ſą. W zborach powſzechnych tak w materyi wiary, iako i porządku hierarchyi kanony wykładane ſą.

KANONIK, to nazwiſko początek ſwoy bierze: *à Canone* albo reguły, iakoby oznaczało ſpołeczność duchowną oſobnemi przepiſami, albo regułą obowiązaną przy kościele katedralnym, lub kollegiackim oſadzoną, i iemu ſzczegulniey uſługuiącą. Jakie ſą prerogatywy kanonikow, prawo duchowne ſzeroce opiewa. Kanonicy ſą radą biſkupa, ſą wywyżſzeni nad inne duchowieńſtwo dyecezyi. W Polſzcze zaſzczyceni ſą funkcyą deputacką na głowny trybunał koronny, ci iednak tylko, ktorzy przez wywod ſzlachectwa ſwego pewność przed inſtallacyą obwieſzczą. Obowiązek kanonikow rezydencyi przy kościele i pilnowania choru, prawem ſurowie oſtrzeżony ieſt. Patrz *Kapituła*, *Kardynał*, *Katedra*.

KANONIZACYA, uroczyſty obrządek, ktorym papież, po uznaniu cudow oſoby beatyfikowaney, oney tytuł świętego nadaie i tym go ſpoſobem ku więkſzey czci wiernych zaleca.

KAN-

KANTOR, urząd duchowny w kapitułach, ktorego obowiązek mieć baczność nad choralnym śpiewaniem i choraliſtami.

KANTABRY, narod dawny Hiſzpanii Tarragońſkiey, gdzie teraz prowincye tegoż kroleſtwa: Biſkaia, Aſturya, Nawarra; o obyczaiach dawnych Kantabrow tak piſze Silius Italicus :

Cantaber ante omnes hyemisque æſtûſque famiſque,
Invictus, palmamque ex omni ferre labore,
Mirus amor populo, cum pigra incanuit ætas,
Imbelles iam dudum annos prævertere ſaxo.
Nec vitam ſine Marte pati, quippe omnis in armis.
Lucis cauſa ſita, & damnatum vivere paci &c.

KANTON, nazwiſko 13 narodow, ſprzymierzeniem ſwoim czyniących Rzeczpoſpolitą Szwaycarſką.

KANTSKI (Krzyſztof), piſał: Vitas archiepiſcoporum, & epiſcoporum Cracovien. Cracoviæ 1593.

KAPPADOCYA, kray wielki w Azyi mnieyſzey, zaſzczycony niegdyś tytułem kroleſtwa. Długo miał monarchow ſwoich; po śmierci Archelauſza to pańſtwo doſtało ſię Rzymianom.

KAPELLAN, nayprzyzwoiciey nazywa ſię ten, ktory przez inſtytucyą aplikowany ieſt do kaplicy na pewne obligacye fundowaney. Nazywami kapellanami także tych, ktorych biſkupi pod tytułem: ofiary ſtołu biſkupiego, na kapłańſtwo święcą.

KAPLICA, mieyſce Bogu poświęcone, w ktorych obowiązki kościelne za zezwoleniem zwierzchności odprawować ſię mogą. Kapłani zawiadywanie kaplicy przy kościele maiący, nazywaią ſię kapellani. Takimże nazwiſkiem mianuią ſię kapłani czyli w domach partykularnych dla odprawowania nabożeńſtwa za zezwoleniem zwierzchności zoſtaiący, iakoteż i ci, ktorzy przy woyſku dla tychże przyczyn zoſtaią.

KAPIDZY, odzwierni Seraiu wielkiego ſułtana, liczą ich na 500, każdy ma penſyi na dzień czerwonych złotych 3.

KAPIDZY baſza, przełożony odzwiernik, ieſt ich 12, maią nad ſobą przełożonego *Kapidzy Agę*.

KAPITAN, urzędnik autoramentu cudzoziemſkiego, przełożony nad kompanią albo chorągwią.

KAPITAN baſza, admirał wielki Turecki, trzecim ieſt, co do rangi, pańſtwa urzędnikiem.

KAPITOLIUM, gora Rzymſka ſławna w hiſtoryi, kościołem Jowiſza, i cytadellą Rzymu.

 KA-

Kapitulacya, akt publiczny, ktory cesarz każdy nowo obrany czyni z elektorami Rzeszy Niemieckiey, nakształt paktow konwentow naszych. Kapitulacya także nazywa się ugoda, ktorą czynią oblężeni z nieprzyiaciołmi, gdy im miasto lub fortecę poddaią.

Kapituła, zgromadzenie osob duchownych przy katedrze lub kollegiacie, ktorzy kanonikami się nazywaią. Z tych ci, ktorzy urzędy na sobie maią prałatami się u nas pospolicie zowią. Naystarszy w urzędzie na obradach kapitulnych prezyduie w mieyscu na to wyznaczonym, ktore się kapitularzem zowie. Jakie są przywileie w powszechności kapituł, iakie z biskupem wzaiemne obowiązki, prawo duchowne obszernie wyraża.

Kapria, sławna w historyi mieszkaniem cesarza Tyberyusza.

Kapraia, wyspa mała, na morzu Toskańskim, należy do Korsyki.

Kapua, miasto Włoskie w krolestwie Neapolitańskim. Roskoszy miasta tego zbyt bawiące Annibala, ocaliły Rzym od upadku.

Kapucyni, zakon S. Franciszka, reformowany roku 1528, ma swego własnego generała.

Kaptury, nazwisko iuryzdykcyi w Polszcze tak nazwaney *à libera captura*, każdego mieszaiącego spokoyność publiczną podczas bezkrolewia. Moc sądow tych uchyliła przywiley naydostoynieyszy stanu szlacheckiego: *neminem captivabimus, nisi jure victum*, ktora derogacya wzięta iest, z potrzeby dla powszechnego dobra i spokoyności kraiu. W czasie bezkrolewia ustawały wszystkie zwyczayne iuryzdykcye; woiewodztwa obierały każdego u siebie sędziow kapturowych, ktorzy iednak innych spraw sądzić nie mogli tylko uczynkowe, i te, ktore podpadaią sądom Grodzkim. Były także naywyższe sądy kapturowe w stolicy krolestwa, ktore przestrzegały bespieczeństwa oney i wszelkich publicznych ziazdow. Sądy iednak te kapturowe wyższe i niższe zniesione zostały konstytucyą seymu 1768 fol. 123 i 124, przez ktorą wszelkie zwyczayne kraiowe w sądach iuryzdykcye otrzymały swoy bieg nieprzerwany, w czasie zachodzącego bezkrolewia.

Karaibi albo Kannibali, narod dziki w Ameryce pułnocney, mieszkał dawniey na wyspach, ktore się nazywaią Antillæ.

Karaitowie albo Karaimowie sekta Zydowska odrzucaiąca nie tylko tradycye, ale nawet xięgi niektore starego testamentu, iedynie się piącią xiąg Moyżeszowych trzymaiąc. Teraźnieysi Karaimowie, iacy się i w Polszcze znayduią, wiele innych ieszcze obserwacyi do dawnieyszych przydali i wcale się rożnią od Zydow przydatkami wielu zabobonow, i nieiakim zbliżeniem się do machometyzmu.

Karakalla (Mar. Aur.), cesarz Rzymski, po śmierci oyca Septimiusza Sewera obiął rządy państwa; Getę Brata rodzonego, Papiniana sławnego prawnika, i wielu innych senatorow zamordować roskazał, nakoniec sam od Makryna prefekta pretoryi zabity roku 217, wieku 29, panowania 6.

Karakalpaki, Tatarzy mieszkaiący między morzem Kaspiyskim, a rzeką Schir.

Karamania, kray Natolii, albo Azyi mnieyszey należy do państwa Tureckiego.

Karawana, poczet znaczny w iednę się drogę puszczaiących w państwie Tureckim. Naybardziey zaś ta nomenklatura służy peregrynantom do Mekki i grobu Machometowego.

Karawansera, karczmy u Turkow dla wygody podrożnych, i karawanow.

Kardynał, wysoka w kościele bożym prerogatywa. Dawnieyszemi czasy nazwisko Cardinalis, znaczyło, przywiązanego do kościoła: iakoż dotąd widzieć się daią napisy, i nadgrobki kanonikow katedralnych, nazywaiące ich kardynałami. Kardynałow naypierwsza w historyi kościelney wzmianka za czasow świętego Sylwestra papieża na zborze Rzymskim, gdzie iest wyrażono: iż się tam znaydowało średniu dyakonow kardynałow miasta Rzymu. Eugeniusz IV. papież o nazwisku kardynałow tak mowi: *quorum officio nomen ipsum consonat optimè, nam sicut super cardinem volvitur ostium domûs, ita super eos sedis apostolicæ, & totius ecclesiæ ostium quiescit*. Papież sam kardynałow kreuie, kiedy zaś następuie kreacya koron, na ten czas podane od monarchow sobie osoby, tą godnością zaszczyca. Liczba kardynałow 72 przechodzić nie powinna, między ktoremi według bulli Sixtusa V. naymniey 4 zakonnikow znaydować się ma. Każdy kardynał ma sobie wyznaczony kościoł w Rzymie, od ktorego tytuł swoy bierze, ten zaś tytuł nie inaczey tylko przytomny w Rzymie od oyca świętego bierze uroczyście. Tytuły kardynalskie są następuiące: naystarsi 6 są biskupami; 51 maią tytuły prezbiterow; 15 zaś dyakonow. Kardynali oprocz wielu innych przywileiow, tym się nayosobliwszym teraz zaszczycaią, iż z ich zgromadzenia oyciec święty wybierany przez ichże wota bywa, co

co im na koncilium Lugduńſkim roku 1274. Za Grzegorza X. papieża potwierdzono, i wiecznemi czaſy obwarowano ieſt. Drugi przywiley, iż ſą radą oyca świętego we wſzelkich, naybarziey zaś w duchownych intereſſach. Tytułu eminentiæ zażywaią, i purpury kolor w odzieniu im właściwy ieſt. Na koncyliach, i ſchadzkach uroczyſtych kościelnych, arcybiſkupom, i nawet patryarchom mieyſce biorą. Inne przywileie, ktoremi godność kardynalſka w kościele bożym obdarzona ieſt, zbyt ſą liczne, żeby ie w krotkości ſłow zamknąć i zawrzeć.

Karłowicz, mieyſce w Węgrzech ſławne traktatem zawartym w roku 1699 między Leopoldem ceſarzem, i Turkami, tudzież Rzplitą Wenecką, Moſkwą, i Polſką. Kamieniec Podolſki z częścią Podola tym traktatem przywrocony Polſzcze za Auguſta II.

Karmelitanie, zwani boſi, zakon reformowany przez świętą Tereſſę za pomocą świętego Jana od krzyża; potwierdzony od Grzegorza XIII. papieża roku 1580. Zakonnice Karmelitanki tymże ſpoſobem co i zakonnicy podzielone ſą. Jeſt w Francyi order nayświętſzey Maryi panny z gory Karmelu, albo świętego Łazarza, wznowiony od Henryka IV. krola roku 1608. Order ten ieſt woienny.

Kaneades, filozof fundator trzeciey ſekty, albo ſzkoły filozofow akademickich; umarł przed narodzeniem Chryſtuſa roku 1209, wieku 85.

Karniola, prowincya w Niemczech, ma tytuł xięſtwa, należy do domu Auſtryackiego. Dzieli ſię na niżſzą, i wyżſzą. Miaſto ſtołeczne Karnioli Laubach. Graniczy z Iſtryą, Frialem i Karinthią.

Karnkowski (Staniſław), arcybiſkup Gnieźnieńſki prymas, Kuiawſką i Gnieźnieńſką dyecezyą tak rządził, iak ſię na dobrego biſkupa należało. Oyczyzny intereſſa roſtropnie piaſtował; umarł roku 1603, wieku przeſzło 80. Xięgi od niego piſane: De iure provinciali terrarum civitatumque Pruſſiæ. — Hiſtoria interregni poſt diſceſſum è Polonia Henrici Valeſii regis. — Epiſtolæ familiares à magnis viris, ſummis pontificibus, imperatoribus, regibus ad ſe miſſæ, Cracov. in 4, 1578. — Są w manuſkryptach biblioteki Heilsberſkiey liſty iego do Kromera biſkupa Warmińſkiego dotąd ieſzcze nie drukowane. Tegoż Karnkowſkiego ſtaraniem koncylium Trydentſkiego uſtawy na Polſki ięzyk przełożone. Piſał także xięgi: De Meſſia — De Eccleſia. — De Euchariſtia ad parochos. — Conſtitutiones Synodales.

Karolina, kray Ameryki połnocney, należący do Anglii, dzieli ſię na południową i połnocną. Zawiera w ſobie 6 powiatow albo prowincyi Charleſtown.

Karol (święty), Baromeuſz arcybiſkup Medyolańſki: wzor biſkupow, przykład duchowieńſtwa. Uſtawy, ktore dyecezyi ſwoiey przepiſał, zebrane ſą, i do druku podane pod tytułem: *Acta Eccleſiæ Mediolanenſis*.

Karol I. wielki, ceſarz, ſyn Pipina; urodził ſię w zamku Ingilheim nie daleko Moguncyi w roku 742. Po śmierci Karlomana brata ſwego wſzyſtkie pańſtwa po oycu ogarnął. Dezyderyuſza krola Longobardow w niewolą wziął. W Rzymie ceſarzem ogłoſzony i koronowany, zwycięzca narodow Niemieckich, ſprawiedliwością, nauką i pobożnością znakomity, pełen cnot, i ſławy; umarł roku 814, panowania 13, wieku 72.

Karol II. nazwany łyſy, ceſarz i krol Francuſki, wnuk Karola wielkiego, z bracią ſwoiemi miał wiele do czynienia, oſobliwie z Lotaryuſzem nayſtarſzym, i Pipinem krolem Akwitanii. Otruty od lękarza ſwego Zyda Sedecyuſza roku 877, wieku 54, panowania 38.

Karol III. ceſarz, ſyn Ludwika krola Niemieckiego; z Normanami nie pomyślną woynę prowadził. Dla ſłabości umyſłu wzgardzony, i z tronu wyzuty; umarł roku 888, panowania 8.

Karol IV. ceſarz, krol Czeſki, wydał wyrok ſławny rozporządzaiący Rzeſzą Niemiecką; umarł roku 1378, wieku 63, panowania 32.

Karol V. ceſarz, i krol Hiſzpańſki, ſyn Filippa arcyxiążęcia Auſtryi, i Joanny dziedziczki kroleſtwa Hiſzpańſkiego. Franciſzka I. krola Francuſkiego w batalii pod Pawią wziął w niewolą. Szerzące ſię w Niemieckim pańſtwie kacerſtwa uśmierzał. Nakoniec bratu Ferdynandowi ceſarſtwa, Filipowi II. ſynowi kroleſtwa Hiſzpańſkiego uſtąpiwſzy, mieſzkał w klaſztorze S. Juſta w Hiſzpanii; umarł roku 1558, wieku 58, panowania 38.

Karol VI. ceſarz, ſyn Leopolda, z domu Auſtryackiego, mniey pomyślnie o ſukceſſyą kroleſtwa Hiſzpańſkiego z Filipem V. woiował; z Francyą, z Turkami woynę prowadził; umarł roku 1740, wieku 55, panowania 29. Oſtatni domu Auſtryackiego potomek.

Karol VII. elektor Bawarſki po śmierci Karola VI. ceſarzem obrany, czas krotki panowania ſwego w nieuſtannym woyny zamieſzaniu przepędził; umarł roku 1745; panował lat 2 i kilka mieſięcy.

Karol XII. krol Szwedzki bohatyr tego wieku zawołany, przez lat

kilkanaście oczy całey Europy miał na fiebie obrocone. Burzyciel państw cudzych, z własnych dobrowolny wygnaniec. Pod Fortecą Fridrichshal w Norwegii zginął, roku 1718, wieku 37.

Karpackie gory, oddzielały Polfkę od Węgier, i ziemi Siedmiogrodzkiey, przed traktatem 1775.

Kartago, stołeczne miasto sławney, bo z Rzymem walczącey o pierwszeństwo Rzeczypospolitey. Według powieści poetow od Dydony fundowane, wprawdzie zaś famey, od Fenicyanow początek swoy biorące. Handlem i woyną ta Rzeczpospolita wzmogła się. Potrzykroć woiuiąc z Rzymianami, w ostatniey woynie Punickiey Kartago od Scypiona zdobyta, państwa w prowincye Rzymskie poszły. W pożnieyszych czasach miasto Kartago stało się stolicą państw Rzymskich w Afryce.

Kartezyusz (Renatus), sławny filozof, pierwszy odważył się zbiiać ciemne i zawikłane Arystotelesa zdania. Autor systematis Carthesiani, otworzył drogę drugim filozofom do szukania prawdy; umarł w Sztokolmie roku 1650, wieku 54.

Kaslen, dziewiąty miesiąc roku Żydowskiego, przypada podczas naszego Novembra. Według ich komputu ma w sobie dni 30. *Siodmego* dnia tego miesiąca Żydzi obchodzą post, ponieważ w ten dzień Joachim krol proroctwa Jeremiasza spalił. Dnia 10. post, dla rocznicy wzięcia Jerozolimy przez Antyocha krola Syryi. Dnia 25 uroczystość odnowienia kościoła Jerozolimskiego przez Judasza Machabeusza.

Kaspiyskie morze, w Azyi, między Tartaryą, Persyą, Georgią i państwem Moskiewskim, iest nakształt Jeziora i z żadnym innym morzem nie łączy się.

Kassel, miasto Niemieckie w cyrkule Frankonii stołeczne Landgraffostwa Hassyi.

Kassiodor (M. Aurelius Cassiodorus), minister Theodoryka krola Gothow, w zakonie życia dokończył. Xięgi iego tak w duchownych, iako i innych materyach maią swoy szacunek; umarł roku 562.

Kastalskie źrzodło, sławne u poetow, poświęcone Apollinowi i Muzom, i użyczaiące ducha poetyckiego tym, ktorzy wodę iego pili.

Kastilia, prowincya z tytułem krolestwa monarchii Hiszpańskiey; dzieli się na starą i nową.

Kastor i Pollux, synowie Jowisza i Ledy, bracia Heleny. Po wielu dziełach znamienitych między bogow od pogaństwa policzeni.

Kasztelan, urząd senatorski krolestwa Polskiego; ich obowiązek wraz z woiewodami prowadzić rycerstwo ziemi lub woiewodztwa swoiego, na seymikach prezydować, na seymach i radach publicznych mieysca w senacie osiadać. Kasztelan Krakowski ile pierwszy senator tytułuie się iaśnie oświeconym, Wileński i Trocki między woiewodami maią swoie stallum.

Kasztelani maiący mieysce między Woiewodami.

Kasztelan: Krakowski.
- - Wileński.
- - Trocki.

Kasztelanowie krzesłowi.

Kasztelan: Poznański.
- - Sędomirski.
- - Kaliski.
- - Gnieźnieński.
- - Woynicki.
- - Sieradzki.
- - Łęczycki.
- - Zmudzki.
- - Brzeski-Kuiawski.
- - Kiiowski.
- - Inowrocławski.
- - Lwowski.
- - Wołyński.
- - Kamieniecki.
- - Smoleński.
- - Lubelski.
- - Połocki.
- - Belski.

Kasztelan: Nowogrodzki.
- - Płocki.
- - Witebski.
- - Czerski.
- - Podlaski.
- - Rawski.
- - Brześciański.
- - Chełmiński.
- - Mścisławski.
- - Elbląski.
- - Bracławski.
- - Gdański.
- - Miński.
- - Inflantski.
- - Czerniechowski.
- - Mazowiecki.

Od Seymu Roku 1775 ustała rożnica między Kasztelanami.

Kasztelan: Sądecki.
- - Międzyrzecki.
- - Wiślicki.
- - Biecki.
- - Rogoziński.
- - Radomski.
- - Zawichowski.
- - Łędzki.
- - Sremski.
- - Żarnowski.
- - Małogoski.
- - Wieluński.
- - Przemyski.
- - Halicki.
- - Sanocki.
- - Chełmski.
- - Dobrzyński.
- - Połaniecki.

Kaſztelan: Przemęcki.
- - Krzywińſki.
- - Czhowſki.
- - Nakielſki.
- - Roſpirſki.
- - Biechowſki.
- - Bydgoſki.
- - Brzezińſki.
- - Kruſzwicki.
- - Oświecimſki.
- - Kamieńſki.
- - Spicimierſki.
- - Inowłodzki.
- - Kowalſki.
- - Santocki.
- - Sochaczewſki.
- - Warſzawſki.
- - Goſtyńſki.
- - Wizki.
- - Raciązki.
- - Sierpſki.
- - Wyſzogrodzki.
- - Rypińſki.
- - Zakroczymſki.
- - Ciechanowſki.
- - Liwſki.
- - Słońſki.
- - Łubaczewſki.
- - Konarſki Sieradzki.
- - Konarſki Łęczycki.
- - Konarſki Kuiawſki.
- - Buſki.
- - Łukoſki.
- - Zytomirſki.
- - Owrucki.

Katakumby, patrz *Pieczary*.

Katalonia, prowincya Hiſzpańſka ma tytuł xięſtwa. Stołeczne miaſto Barcellona.

Katapan, nazwiſko rządow Kalabryi i Apulii od ceſarzow Greckich tam poſyłanych.

Katarzyny świętey order od Piotra wielkiego roku 1714 uſtanowiony w Moſkwie, dla dam. Znak orderu: krzyż czerwony na wſtędze ponſowey, z ſrebrnemi brzegami.

Katechizm, z Greckiego *Catheche-ſis*, znaczy krotką a uſtną naukę taiemnic religii.

Katechumeni, w pierwiaſtkach Chrześciańſtwa byli nazywani, ci, ktorzy przez naukę wiary byli przygotowani do przyięcia chrztu świętego w nabożeńſtwach kościelnych był dla nich wyznaczony oſobny porządek, tak dalece, że im ſię nie godziło dłużey bawić na mſzy, iak do offertorium.

Katedra, nazwiſko pryncypalnego kościoła dyecezyi, przy ktorym biſkup ſzczegulniey wraz z kanonikami oſadzony ieſt. Toż nazwiſko czaſem w ſzczegulności do ſtallum biſkupiego applikowane. Mieyſca także nauczycielow, z kąd w ſzkołach lekcye daią, tymże tytułem zaſzczycone bywaią.

Kategorya, termin prawny, znaczy część iednę ſprawy, ktorą ſtrony promowuią w ſądzie iakowym, tak dalece, iż ſię trafiać może, że iedna ſtrona iednę wygrywa kategoryą, a drugą druga ſtrona, i tak ſobie ſtrony uradowane ſą wygraną ſwoią.

Kato (M. Porcius), nazwany, cenzor, w zepſutych czaſach dawney Rzymſkiey wſtrzęmięźliwości przykład. Pochwałami iego dzieie Rzymſkie ſą napełnione. Plutarchus życie iego obſzernie napiſał; umarł R. od założenia Rzymu 606, wieku 86.

Katolik, ieſt ſłowo z Greckiego wzięte, znaczące: *powſzechny*. Wiara święta Chrześciańſka Rzymſkiego kościoła wzięła ten tytuł od naydawnieyſzych czaſow, i ci, ktorzy ią wyznaią imieniem katolikow ſą zaſzczyceni.

Katon Utyceńſki, prawnuk cenzora, i naśladowca cnot iego. Juliuſza ceſarza ambicyi (Rzymſkiey wolności) ſkodliwey opierał ſię heroicznie. Niechcąc przeżyć wolności ſam ſię zabił w Utyce roku od założenia Rzymu 708, wieku 48.

Katullus (2. Valerius), ieden z naydowcipnieyſzych poetow Rzymſkich, lubieżnie pieſzczonemi rytmami, xięgi ſwoie zagęścił; umarł roku od założenia Rzymu 697, wieku 30.

Kawalerya, roty żołnierzy konnych. To ſłowo kawalerya ieſt z Włoſkiego wzięte, od nazwiſka konia *Cavallo*, i używane w wielu innych ięzykach, dla nazwania iazdy woienney. Kawalerya za powſzechną iazdę wzięta, dzieli ſię na cięzkiego, i lekkiego żołnierza, na regimenty, lub pułki, z ſwemi podziałami na ſzwadrony, chorągwie, cugi, roty &c. Ubior kawaleryi poſpolicie lekki, dla zręcznego na konia wſiadania. Obowiązek kawaleryi uprzedzać z naywiękſzą ſzypkością, i impetem obroty nieprzyiaciela, ścigać uchodzącego z placu, furażować, ukrywać tam, gdzie potrzeba, marſze piechoty &c. Wielość kawaleryi zawiſła od położenia kraiu, w ktorym ſię woyna prowadzi, od doſtatku w nim żywności dla koni, zawſze w proporcyi właſney piechoty, i w proporcyi gatunku ſił nieprzyiaciela. Rzymianie od czaſow Romuluſa aż do Tyberyuſza lubo nerowne w liczbie legie formowali pieſze, zawſze iednak prawie iednęż proporcyą zachowali między piechotą, a iazdą, to ieſt: iak 10 do 1, ale ich iazda nie odſtępowała piechoty, wraz z nią czyniła ſprawę. Wynalazek prochu, dział, Kartaczow &c. i podług tego odmiana taktyki, odłączyła powoli iazdę od pieſzych, ktora częſtokroć teraz zaczyna lub dopełnia zwycięſtwo. Dla wiadomości ſpoſobow dawnieyſzych woiowania w Polſzcze czytay Szymona Staro-

wol-

wolſkiego inſtitutorum rei militaris libr. VIII.

Kazanate, kardynał uczony, fundator publiczney biblioteki w Rzymie, ktora ſię nazywa Kazanateńſka; umarł roku 1700.

Kazan, prowincya Azyi połnocney, krolewſkim tytułem ozdobiona, należy do pańſtwa Roſſyiſkiego.

Kazimierz (święty), krolewic Polſki, ſyn Kazimierza Jagellonowicza świątobliwością żywota, i heroiczną śmiercią ſławny; umarł w Wilnie roku 1480, wieku 22.

Kazimierz I. krol Polſki, ſyn Mieczyſła II. od Benedykta IX. papieża z zakonnych ślubow diſpenſowany; umarł roku 1058, wieku 42, panowania 24.

Kazimierz II. krol Polſki zwany ſprawiedliwy, Mazowieckie xięſtwo po śmierci Lecha odziedziczył; umarł roku 1194, wieku 53.

Kazimierz III. krol Polſki nazwany wielki, i zewſzechmiar godzien tego nazwiſka. On naypierwſzy kroleſtwo Polſkie prawami, ktore ſię dotąd ſtatutem Kazimierzowſkim zowią uſzczęśliwił, i z dawney dzikości wydobył. Nauki przez fundowaną od niego akademią Krakowſką, pierwſzy ſzczep ſwoy w kroleſtwie Polſkim iemu winny. Miaſta handlem, twierdze, i zamki fortyfikacyami, ſtolicę ſwoię budynkami wſpaniałemi przyozdobił. Sławę imienia Polſkiego iſtotniey niż zwycięſtwy, bo dobrym rządem wznioſł. Reſtaurator, chwała, ozdoba oyczyzny ſwoiey, nieśmiertelności godzien; umarł roku 1370. Życie iego pod tytułem: Kazimierz wielki, wyſzło z druku w Warſzawie, roku 1777. Zebrane krodko przez roſtropnego piſarza.

Kazimierz IV. krol Polſki, ſyn młodſzy Władyſława Jagełły wſtąpił na tron po śmierci Władyſława III. Polſkiego, i Węgierſkiego krola. Temu monarſze ſtany pańſtw Pruſkich Krzyżackiemi niegodziwościami uciśnione poddały ſię, z oſtrzeżeniem praw, i ſwobod dawnieyſzych. Bełzka i Płocka ziemia po śmierci Ziemowita xiążęcia Mazowieckiego do pańſtw korony przyłączone; umarł roku 1492, wieku 62, panowania 45.

Kempten, miaſto imperialne w Niemczech. Opat mieyſca tego ieſt xiążęciem pańſtwa Rzymſkiego, i marſzałkiem ceſarzowy.

Kempski, ſą w druku wierſzem od niego piſane: Myśli o Bogu, i o człowieku.

Kent, prowincya południowa kroleſtwa Angielſkiego, ieſt miaſto ſtołeczne Kantubery. Niegdyś ten kray miał właſnych ſwoich monarchow.

Kenty, miaſteczko xięſtwa Zatorſkiego, ſławne urodzeniem doktora akademii Krakowſkiey świętego Jana Kantego.

Keppler (Jan), ieden z nayſławnieyſzych aſtronomow, wieku XVI. i XVII. umarł roku 1630 lat maiąc 59. Xięgi od niego piſane ſą: Paralipomena ad Vitellionem, quibus aſtronomiæ pars optica traditur. — Tabula proſtaphæreſium ex hypotheſi Phyſica. — De ſtella nova in pede ſerpentarii &c. — De Jeſu Chriſti ſervatoris anno natalitio. — De Cometa anno 1607. — Commentaria de ſtella martis ex obſervationibus Tychonis brahe. — Diſſertatio cum Nuntio ſidereo. — Dialogus de emendatione Calendarii. — Eclogæ Chronicæ. — Stereometria Germanica. — Harmonices mundi libr. V. — Epitomæ aſtronomiæ Copernicæ. — De Cometis libri tres. — Tabulæ Rudolphinæ.

Ketler, dom od korony Polſkiey prawem lenności z obowiązkiem hołdu, xięſtwa Kurlandyi, i Semigallii trzymaiący, w ktorym na oſtatnim potomku Ferdynandzie linia męzka domu tego zakończyła ſię, roku 1731. Patrz niżey *Kurlandya.*

Khorazan albo Korazan, kray Azyi, na połnoc kroleſtwa Perſkiego, należy do narodu Tatarow zwanych Usbek.

Kicki (Jędrzey), ieſt w druku od niego piſany: Dialogus de defenſione Ukrainæ. Dobromili 1615. Ta xiążka po Polſku prozą, i wierſzem piſana pod tytułem: Dyalog o obronie Ukrainy.

Kiiowskie woiewodztwo, prowincya kroleſtwa Polſkiego, na wzor innych ma ſwego woiewodę, kaſztelana, urzędnikow ziemſkich, i iuryzdykcye Grodzkie. Miaſto Kiiow ſtołeczne tego woiewodztwa, z połową całą kraiu Kiiowſkiego przez traktat 1686 Moſkwie uſtąpione ieſt. Woiewodztwo Kiiowſkie przez długi czas właſnych ſwoich xiążąt miewało, oſtatecznie przez Kazimierza wielkiego do Polſki przyłączone; i lubo ie Władyſław Jagełło do Litwy inkorporował, w roku 1579 do prowincyi Małopolſkiey przyłączone. Herb tego woiewodztwa anioł biały w czerwonym polu. Ma ſwego biſkupa. W tymże woiewodztwie ſą trzy powiaty: Kiiowſki, Zytomirſki, i Owrucki. Seymikuie w Zytomirzu, zkąd wyſyła poſłow na ſeym 4, na trybunał deputata iednego.

Kilan albo Gilan, prowincya znaczna kroleſtwa Perſkiego rozciąga ſię po nad morzem Kaſpiyſkim.

Kimcki, ſławny nauką rabin Zydowſki, żył nakońcu XII. wieku. Piſał

ſał Grammatykę ięzyka Hebrayſkiego, i Dykcyonarz.

Kircheim (Chryſtyan), ieſt w druku xięga iego pod tytułem: Anatomia ciała ludzkiego, w Warſzawie 1722.

Kircher (Athanazy), Jezuita, filozof, i matematyk ſławny; umarł w Rzymie roku 1680, wieku 82. Zebranie ſtarożytności, i rzeczy ciekawych przez tego mędrca z znacznemi przydatkami, dotąd w kollegium Rzymſkim zachowane ieſt. Piſał xięgi naſtępuiące: Præluſiones magneticæ. — Primitiæ gnomonicæ catopricæ. — Ars magna lucis & umbræ. — Muſurgia univerſalis. — Obeliſcus Pamphilius. — Oedipus Ægiptiacus. — Itinerarium extaticum. Obeliſcus Ægiptiacus. — Mundi ſubterranei tomi II. — China illuſtrata &c.

Kirstein (Jan), piſał xięgi: Enchiridion locorum communium juris Magdeburgici.

Kihaja albo Kijaja Bey, tak ſię nazywa namieſtnik wielkiego wezyra.

Kirlardzy baſza, tak ſię nazywa podczaſzy wielki ceſarza Tureckiego.

Kislar Aga, przełożony Eunachow czarnych; ſtrażnik napierwſzy Saraiu ceſarza Tureckiego.

Klagenfurt (Clagefurtum, albo Claudia), miaſto ſtołeczne xięſtwa Karynthyi, należącego do państw Auſtryackich.

Klark (Samuel), Angielczyk filozof, matematyk i krytyk znakomity; umarł roku 1729, wieku 54.

Klaudyan (Claudianus), poeta Łaciński, piſał rytmy o wzięciu Prozerpiny przez Plutona, i inne razem kilkakrotnie przedrukowane; żył za czaſow Arkadyuſza, i Honoryuſza ceſarzow.

Klasztor, nazwiſko domow zakonnych.

Klauzula, termin prawny z Łacińſkiego *à claudendo* wzięty znaczy zawarcie pewnego warunku w kontrakcie, albo inney umowie; w teſtamencie, w zapiſie, albo w przywileiu, lub przymierzu, zgoła w wſzelkim akcie publicznym, albo prywatnym. Klauzula albo warunek położony, ſtaie ſię gruntem aktu całego tak dalece, że niedotrzymanie klauzuli albo warunku oſłabia, albo znoſi akt cały zawarty, podług mocy przydaney warunkowi od ſtron. W zagranicznych prawach Clauſula ma wielorakie ſwoie rożnice pochodzące z rożności umow; iako to naprzykład: Clauſula *derogatoria:* gdy w tranzakcyi dołożono ieſt: iako ſię znoſi dawne poſtanowienie, lub to, coby mogło być przeciwne oneyże z nowey umowy. Clauſula *irritatoria:* ktorą ſię oſtrzega albo warunie, co pod nieważnością aktu, lub części iego. Clauſula *pœnalis:* warunek pod zakładem kary. Clauſula *reſolutoria:* pod rozwiązaniem kontraktu &c.

Klauzura, zamknięcie domow zakonnych oboiey płci; za ktore do męſzczyzn niewiaſtom, do niewiaſt męſzczyznom oprocz okoliczności koniecznych, i w prawie wyrażonych wchodzić nie wolno.

Klein (Jan), ieſt w druku iego Diſſertatio juridica, quâ convenientiæ juris Culmenſis & Gedanenſis, cum jure communi Saxonico, Pruthenico, & Lubecenſi in XII. Decades diviſæ exhibentur. Roſtochii roku 1697.

Klemens I. (święty), papież, uczeń świętego Piotra poſtanowił ſiedmiu piſarzow w Rzymie, dla ſpiſywania dzieiow męczeńſkich. Za prześladowania Traiana ceſarza na wygnanie do Cherſoneſu poſłany, tamże męczeńſką śmiercią życia dokonał roku 100 w lat 9 po ſwoim obraniu.

Klemens II. zwany przedtym Swidgier, Henryka III. ceſarza koronował; umarł roku 1047 w mieſięcy 9 po świoiey elekcyi.

Klemens III. Rzymianin krucyatę przeciw Saracenom ogłoſił, i do niey Filipa Auguſta krola Francuſkiego, i Henryka II. krola Angielſkiego pobudził. Dla tym zaś pomyślnieyſzego oney wſparcia dzieſięciny po całym Chrześciańſtwie naznaczył; umarł roku 1191, rządził kościołem lat 3, mieſięcy 2, dni 20.

Klemens IV. w Francyi urodzony, inweſtyturę kroleſtwa Sycylii dał Karolowi bratu Ludwika świętego, krola Francuſkiego; umarł roku 1268, rządził kościołem lat 3 mieſięcy 9, dni 5. Xięgi od niego piſane ſą: Vita ſanctæ Hedvigis Poloniæ Reginæ. — De recipiendarum cauſarum ratione. — Epiſtolæ variæ.

Klemens V. złożył Concilium generalne w Widniu mieście Delfinatu; umarł roku 1314, rządził kościołem lat 8, mieſięcy 10, dni 15.

Klemens VI. zwany przedtym Piotr Rogerius, Jubileuſzu czas do lat 50 ſkrocił. Ludwikowi Bawarſkiemu na ceſarſtwo wynieſionemu mocno ſię ſprzeciwiał; umarł w Awenionie roku 1352, rządził kościołem lat 10, mieſięcy 7.

Klemens VII. z domu Medyceuſzow. Rzym złupiony za czaſow panowania ſwoiego widział przez Karola Borboniuſza, ſam w zamku świętego Anioła zamknięty, a po 7 mieſiącach ledwo ſię ucieczką ſalwował. Za tegoż papieża w roku 1525 ſtaraniem Zygmunta I. krola Polſkiego, ſtanęło concordatum wieczyſte, z ſtolicą apoſtolſką woli-

kolicznośći alternaty mieśięcy do kollacyi duchownych na beneficia kośćielne. Klemens XIII. na prożbę biskupow, i za wdaniem śię Augusta III. krola Polskiego, przez Breve swoie zalecił dataryi Rzymskiey, śćisłe zachowanie w kollacyach duchownych wspomnionego concordatum. Schizma Henryka VIII. krola Angielskiego pod czas rządu tego papieża wszczęta; umarł roku 1534, wieku 56, rządu lat 10, mieśięcy 10, dni 7.

Klemens VIII. z domu Aldobrandini, wyrokiem swoim poiedynki zakazał. Henryka IV. krola Francuskiego rozgrzeszył, xięstwo Ferrary po śmierci Alfonsa d'Est do stanow papiezkich przyłączył; umarł roku 1605, wieku 69, rządził lat 13.

Klemens IX. poddanych stanu duchownego podatki umnieyszył. Monarchom Chrześćiańskim na woynę przeciwko Turkom pieniądze przesyłał; umarł roku 1669, wieku 71, rządu 2, mieśięcy 5, dni 19.

Klemens X. z domu Altieri, modestyi, i wstrzemięźliwośći wielkiey; umarł roku 1670, wieku 86, rządu lat 6, mieśięcy 2, dni 24.

Klemens XI. z domu Albani. Naywyższey godnośći kośćielney, na ktorą był obrany, przyiąć nie chciał, ale przyniewolony przestał na żądaniu kardynałow. Jakuba III. pretendenta Angielskiego przyiął, i w potrzebach go wspierał. Bulla *Unigenitus* w okolicznośćiach Jansenizmu od niego wydana. Homilie tego papieża w dwoch tomach z druku wyszły po iego śmierci; ta przypadła roku 1721, rządu lat 21.

Klemens XII. Corsini, rządy cywilne duchownego państwa obostrzył, i wydoskonalił. Ministrow predecessora swego Benedykta XIII. wykraczaiących w czaśie daney sobie władzy ukarał. Kośćioł świętego Jana na Lateranie wspaniale odnowił, i przyozdobił; umarł roku 1740, wieku 88, panowania 10.

Klemens XIII. Rezonnico, po śmierci Benedykta XIV. został papieżem. Trafił na czasy stolicy apostolskiey przykre. Za iego rządu Awinion od Francyi, Benewent od krola Neapolitańskiego odebrany: skołatany troskami nagle umarł, panował lat 10.

Klemens XIV. Ganganelli, Franciszkan, po śmierci Klemensa XIII. zgodnie obrany roku 1769, umarł roku 1774.

Kleryk, nazwisko w powszechnośći duchownego, w szczegulnośći zaś według teraźnieyszego używania, tych osob z duchowieństwa, ktore ieszcze wyższych święceń nie dostąpiły.

Klimena, Nimfa corka oceanu z Apollinem spłodziła Faetona.

Klodowеusz, krol Francuski przymiotami, i zwycięstwy sławny, tym znakomitszy, im pierwszy z monarchow Francuskich wiarę świętą przyiął; umarł roku 511, wieku 45, panowania 30.

Klonowicz (Sebastyan), patrz *Acernus*.

Klotho, iedna z trzech siostr zwanych Parki, ktore starożytność mieniła być prządkami życia ludzkiego.

Kłobucki (Jan), akademik Krakowski, wydał następuiące xiążki: Eucharistion in Eucharistia. — Præsepe Domini. — Manna cælestis. — Academia Christi. — Columba Noe. — Psalterium decahordum. — Meditationes salutationis angelicæ. — Orationes variæ, inter quas sunt 4 de viro sapiente.

Kłodnicki (Maciey), proboszcz Wileński, iest w druku, iego: Liber de modo acquirendæ divinæ gratiæ ex Hieronymi Syrini Italico, Latine redditus, ac locis ex sacra scriptura illustratus. Cracov. 1583. Toż samo wydał po Polsku pod tytułem wizerunek łaski Boskiey. — In obitum Sigismundi Augusti regis oratio Bononiæ 1574. — de Henrici Valesii felici in Polonorum regem inauguratione oratio gratulatoria.

Kłokocki (Stanisław), monarchią Turecką Rykota na Polski ięzyk przełożył, i w Lipsku do druku podał roku 1727.

Kluwia albo Kliwia, kray w Niemczech z tytułem xięstwa, miał niegdyś własnych swoich dziedzicznych xiążąt, należy teraz prawem sukcessyi do krolestwa Pruskiego.

Kmicic (Mikołay), według świadectwa Nieciеckiego w herbarzu, iest w druku iego, lubo pod cudzym imieniem: Josaphatidos libri III. seu Martyrium B. Josaphat. — Kuncewicz Carmine heroico.

Kmita (Achay), napisał lament Zydow wygnanych z Bochin. — Zwierciadło korony Polskiey.

Kmita (Piotr), woiewoda Krakowski marszałek wielki koronny za czasow Zygmunta starego krola, senator i minister znakomity. Zycie iego przez nieznaiomego autora Łacińskim ięzykiem pisane, zdaie śię przy pochwałach niektore zdrożnośći iego wyrażać, ale śię temu po większey częśći kronikarze tamteyszych czasow sprzećiwiaią; chwaląc w Kmicie rozsądek wielki, wiadomość rzeczy znakomitą, i umysłu wspaniałość; umarł roku 1553.

Knapski (Cnapius Grzegorz), Jezuita, podany od niego do druku Dykcyonarz Polski, Grecki, i Łaciń-

cińſki pod tytułem: Theſaurus Latino-Polono-Græcus. — Theſaurus Latino-Polonus. — Adagia. Zył około roku 1636. Dzieła iego pracowite, i uczone ze wſzech miar, pochwały godne.

Knuppelhart (Juſtus), piſał po Niemiecku o woynie Szwedzkiey w Polſzcze, Pruſach, roku 1658.

Koadjutor, w prawie duchownym nazywa ſię ten, ktorego oſoba duchowna dla podeſzłości wieku, lub dla ſłabości, przybiera dla zadoſyć uczynienia obowiązkom ſwoim, wyznaczaiąc po śmierci ſwoiey naſtępcę na urzędzie. Koadiutor według prawa z części intrat koadiuta korzyſtać powinien.

Kobierzycki (Staniſław), woiewoda Pomorſki. Jeſt w druku iego xięga: Hiſtoria Vladiſlai Poloniæ principis, Gedani 1655. — Tom drugi z opiſaniem życia Władyſława na kroleſtwie, nie wyſzedł, lubo go autor wydać przyobiecał. — Oblężenia Częſtochowy od Szwedow opiſanie. — Wſpomina Jabłonowſki in muſeo Polono, że piſał: De luxu Romanorum.

Kobylinski (Krzyſztof), napiſał xięgę Epigrammatum roku 1565.

Kochanowski (Jan), woyſki Sandomirſki, xiążę poetow Polſkich. Zycie iego teraz świeżo przy nowey edycyi wierſzow, przez Franciſzka Bohomolca opiſane ieſt; umarł ten wielki poeta w Lublinie wieku 52. Xięgi od niego piſane ſą naſtępuiące: Pſałterz Dawidow wierſzem Polſkim. — Phænomena. — Treny pieśni. — Fraſzki &c. — Aratus Ciceronis. — Elegiæ. — Epigrammata. — Odæ. — Pharicænia. — Epinicion ad Stephanum regem. — Epithalamium Joannis Zamoyſki. — De expugnatione Polociæ Varſaviæ 1580.

Kochanowski (Andrzey), brat rodzony Jana, ſtolnik Sandomirſki. Przełożył na wierſz Polſki: Æneide Wirgiliuſza w Krakowie 1590. — Rotuły do ſynow, ktore Jan w Krakowie drukować kazał roku 1585.

Kochanowski (Piotr), brat wzwyż wſpomionych, (ktorzy ſię wſzyſcy trzey oycami rymotworſtwa Polſkiego nazwać mogą), wybornym wierſzem, ledwo nie przeſzedł wdzięk oryginału Włoſkiego, z tegoż ięzyka tłomacząc Goffreda, albo Jeruzalem wyzwoloną, Torkwata Taſſa w Krakowie 1618.

Kochanowski (Mateuſz), ſą w druku iego wierſze pod tytułem, Miſcellanea życia.

Kochanski (Adam), Jezuita. Są w druku iego: Analecta mathematica, ſeu thæoreſes novæ mechanicæ, de natura machinarum fundamentalium, nec non de motu artificiali Herbipoli 1661.

Ko-

Kochański (Auguſtyn), Franciſzkan, wydał xiąg III. o wzgardzie świata i prożności iego, 1611.

Kochin-China, kroleſtwo Indyi nad rzeką Ganges. Dzieli ſię na 6 prowincyi. Ma ſwego właſnego monarchę; ten mieſzka w mieście Keue, ktore ieſt pańſtwa ſtolicą.

Kochowski (Weſpazyan), woyſki Krakowſki, mąż uczony, wydał do druku: Annales regni Poloniæ w III. xięgach, ktorym dał tytuł Climacteres. Inne iego xiążki, ktore wyſzły z druku ſą: Commentar. belli Vinnen. — Dzieło Boſkie, albo pieśni o wybawionym Wiedniu. — Nieproznuiące prożnowanie. — Munus Civile regi Michaëli oblatum. — Hippomena reginarum Poloniæ à ſuſcepto fidei lumine, continuâ ſerie regnantium. — In laudem Reginæ Eleonoræ carmina. — Rubus incombuſtus. — Ogrod panieńſki Chryſtus cierpiący, w Krakowie 1681.

Kocyt, rzeka iedna z czterech, ktore okrążaią piekło według poetow.

Koczowanie, termin prawa Polſkiego znaczący odmowienie poddanych dziedzicznych z cudzey wſi. Za wykoczowanie poddanego ieſt akcya prawna ukrzywdzonemu, na krzywdzącego zaś oprocz reſtytucyi kara wyznaczona.

Kodycill Codicillus, przydatek do teſtamentu iednakowąż moc maiący iako i teſtament.

Kodrus, oſtatni krol Ateńſki, woiuiąc z Heraklideſami, gdy ſię dowiedział o wrożce, iż ta ſtrona wygra, ktorey wodz zginie, przebrawſzy ſię w ſuknie żołnierſkie, umyślnie ſię na niebeſpieczeńſtwo narażał, aby zgubą ſwoią ocalił oyczyznę; iakoż niepoznany poległ, panuiąc lat 21. Potym Atenczykowie wolny rząd u ſiebie poſtanowili, obrawſzy urzędnikow zwanych archontami: z tych naypierwſzy był Medon ſyn Kodruſa.

Koiałowicz (Kazimierz), Jezuita, piſał xiąg wiele, z ktorych znacznieyſze tu ſię kładą: Miſcellanea rerum ad ſtatum eccleſiaſticum in magno ducatu Lithuaniæ, Vilnæ 1650. — Modi ſexaginta ſacræ orationis variè formandæ Antverpiæ 1668. — Decem modi colendi beatiſſimam virginem, Vilnæ 1648. — Colloquia theologi cum Diſſidente 1667 Caliſſii. — Colloquia theologi cum miniſtro de diſſidiis in rebus fidei inter Catholicos & Calviniſtas, Vilnæ 1665. Colloquia theologi cum Politico de electione prudenti unius veræ Chriſtianæ religionis. Te trzy Colloquia na Polſki ięzyk przetłomaczone, w Krakowie 1671. — Inſtructio circa caſus reſervatos ad

 uſum

usum Cleri diaecesis Vilnensis, Vilnae 1651. — Compendium Ethicae Aristotelicae, Vilnae 1645. — Oculus ratione correctus, seu refutatio demonstrationis ocularis de vacuo, Vilnae 1668. — Institutionum rethoricarum partes duae, Vilnae 1654. — Panegyris Heroum, Vilnae 1658. — Historiae Lithuanae partes duae, Antverpiae 1669. Zycie xiędza Mikołaia Lancycego. — Compendium vitae Alphonsi Rodriques ex Hispanico, Vilnae 1656. — De vita & moribus Laurentii Bartili S. F. Vilnae 1648. — De rebus gestis annô 1648, & sequenti contra Cosacos Zaporovios, Vilnae 1651. — Fasti Radzivilliani compendio continentes gesta ducum Radziwiłł, Vilnae 1653. Przydaie do tego Niesiecki, iż zostawił manuskrypt in folio, w ktorym herby, i familie xięstwa Litewskiego opisał; umarł ten mąż znakomity roku 1674.

Koimbra, miasto Portugalii, prowincyi Beira. Około roku 1550. Jan III. krol Portugalski sławną tam ufundował akademią.

Kola (Dymitr), Piar, dykcyonarz Francuski Daneta z przydatkiem ięzyka Polskiego wydał w Warszawie. — Heraldica albo nauka o herbach. — Medytacye rożne. — Katechizm Rzymski.

Kolao, nazwisko w Chinach przedniey szych urzędnikow, i Mandarinow; u wielkiego zaś Mogoła pierwszy minister albo wezyr toż samo ma nazwisko.

Kolbert (Jan), minister, i naywyższy podskarbi krolestwa Francuskiego nowe handle fabryczne wprowadził, intrat skarbowi krolewskiemu przyczynił; umarł wielki, i nie odżałowany mąż, roku 1683, wieku 64, dni 6.

Kolchy, kray w historyi dawney sławny nad morzem czarnym, teraźnieyszemi czasy siedlisko dawnych Kolchow zastępuie Mingrelia, kray między Czerkassyą, i Georgią położony.

Kolizeusz (Coliseum), gmach wielki w Rzymie od cesarza Wespazyana zbudowany dla igrzysk publicznych. Ruiny iego dotąd trwaiące, są dowodem dawney Rzymu wspaniałości.

Kollacya, w prawie duchownym przywiley osobie świeckiey lub duchowney nadany, prezentowania zwierzchności osoby, do osiągnienia wakuiącego beneficium.

Kollegiata, kościoł kapitułą kanonikow, i prałatow zaszczycony.

Kolonia, miasto imperialne stołeczne, elektoratu duchownego tegoż imienia.

Kolonia, nazwisko u Rzymian osad nowych; ztąd częstokroć nadawali to imię miastom od siebie założonym, i zaludnionym, przydaiąc drugie nazwisko, na cześć fundującego, lub z innych przyczyn: i tak Kolonia, o ktorey była wzmianka wyżey, od Rzymian zwana była Kolonia Agryppina, na cześć Agryppiny matki Nerona.

Kolos, iest posąg wysokością swoią przechodzący wzrost przyrodzony. Kolos Apollina w porcie Rodyiskim sławny w starożytności, liczony między siedmiu cudami, albo osobliwościami świata. Ta statua stoiąca nogami na dwoch przeciwnych morskich brzegach, tey (iak piszą), miała być wysokości, że okręty pod żaglami płynące wygodnie przechodzić środkiem mogły. Trzęsieniem ziemi ten kolos upadł, roku 222 przed narodzeniem Chrystusa.

Kolumbus (Krzysztof), Genueńczyk, sławny odkryciem pierwszym Indyi zachodniey. Pierwsza wyprawa iego z trzema okrętami Hiszpańskiemi, za panowania Ferdynanda, i Izabelli w roku 1492. Pokilkakrotnie żeglugi czynił w tamte strony, zawdy nowe kraie odkrywaiąc z niezmierną korzyścią handlu Hiszpańskiego; umarł roku 1506, wieku 64.

Kolumella (Lucius Junius Moderatus) w mieście Hiszpańskim Cadix urodzony. Zył za czasow Klaudyusza cesarza około roku 40. Pisał xięgi de re rustica. — De arboribus. Te dotąd zachowane są. Pliniusz wspomina o iego xiędze o ofiarach traktuiącey. Ta do wiadomości wiekow naszych nie doszła.

Kołaczkowski, napisał xięgę: De re militari według świadectwa Niesieckiego.

Koło, znaczy termin naznaczony popisu woyska przed officyerem onez, lustruiącym. Używaią tegoż wyrazu czasem do oznaczania ziazdu obywatelow rycerskiego stanu, czyli to na seymikach w mieyscu obrad, czyli na seymie w izbie poselskiey.

Koludzki (Augustyn), sędzia ziemski Inowrocławski, są w druku od niego pisane xięgi: Promptuarium legum & constitutionum regni, & magni ducatûs Lithuaniae libri IV. 1697. — Tron oyczysty, albo pałac wieczności w krotkim zebraniu xiążąt, i krolow Polskich, w Poznaniu 1704.

Komedya, akcya dyalogiczna wyobrażaiąca obyczaie ludzkie. Naypierwszy początek komedyi znayduiemy u Grekow. Thespis nieiaki po miastach i wsiach zaczął proste dyalogi, Krates w osobliwych na to sporządzonych Gmachach, (ktore to teatrami nazwano z większą przystoynością) komedye wyprawiać począł. W dalszych czasach Sophokles, i Eurypides

pides do ſtanu dalſzego doſkonalſzego komedye Greckie przywiedli. U Rzymian Plautus, i Terrencyuſz, komedye piſali i wyprawiali: Te do tąd z guſtem, i approbacyą czytane ſą. Za wydoſkonaleniem ſię wiekow ſzedł wybor ſztuk teatralnych: ztąd te, ktore ſą w rodzaiu komedyi od przeſzłego wieku piſane, dawnieyſzym w niczym nieuſtępuią, ieżeli ie tylko nie przewyżſzaią, kto bez prewencyi Terrencyuſza, i Sophoklesa z Mollierem komparować zechce. Cel komedyi, śmiechem i żartem naprawiać obyczaie, wyſtawuiąc obrzydliwość, i godne wzgardy poſtępki &c. Komedyi i każdey teatralney ſztuki naycelnieyſzemi regułami ſą unitates, albo iedności: mieyſca, czaſu, i akcyi, zmierzaiące do zwyczaynego rzeczy trybu, i czyniące rzecz podobną. *Unitas mieyſca* zawiſła na tym, żeby akcya, ktora ſię odprawuie, była wydana na iednym mieyſcu, albo ieżeli na rożnych, przynaymniey, żeby od ſiebie nie były zbyt odległe. *Czaſu:* żeby akcya nie większą trwałość nad godzin 24 zamykała w ſobie; *akcyi*, żeby przypadki wſzyſtkie do iednego końca ſtoſowane były &c.

Kometa, rodzay gwiazdy nakſztałt planety pokazuiącey ſię na czas, i niknącey znowu nieſpodzianie.

Komingiusz (Herman), wydał w Wrocławiu xięgi Starowolſkiego, i przydał ſwoię przedmowę.

Kommagena, część połnocna Syryi. Kray ten był zaſzczycony tytułem kroleſtwa, i miał własnych krolow. Pierwſzy z nich od Pompeiuſza wodza Rzymſkiego uſtanowiony. Domicyan ceſarz kray ten w prowincyą Rzymſką zamienił. Miaſto ſtołeczne Samoſata.

Kommenda, termin woyſkowy oznaczaiący moc nad częścią woyſka daną officyerowi.

Kommenderya, ieſt nazwiſko beneficii albo dobr pewnych lennych applikowanych zakonowi Maltańſkich kawalerow, ktore kawalerowie poſiadaią przez promocyą nayważſzego miſtrza, i z nich opłacaią daninę pewną do Malty. Dwie tego gatunku liczemy kommenderye w Polſzcze, iednę w koronie w woiewodztwie Poznańſkim, drugą w Litwie. Seym konfederacyiny roku 1775 kreował ſześciu nowych kawalerow, i ſiodme przeorſtwo na 120,000 złotych polſkich z ſummy 300,000 na regiment Rzeczypoſpolitey, z dobr Oſtrogſkich wyznaczoney. Na tymże ſeymie niektorzy obywatele z własnych fortun nowe uformowali kommenderye, od ſwego imienia maiące być poſiadane.

Kommendon (Jan), kardynał, wiele poſelſtw w intereſſach ſtolicy apoſtolſkiey odprawił, między innemi to właſnie, ktore w Polſzcze za życia Zygmunta Auguſta, i pod czas interregnum z pożytkiem kościoła i ſławą ſwoią do ſkutku przywiodł; umarł w Padwie roku 1584, wieku 60. Zycie iego opiſał Antoni Gracyanus, w ktorym wiele okoliczności bardzo ciekawych znayduie ſię tyczących ſię Polſki, oſobliwie pod czas elekcyi Henryka Walezyuſza. Mowa iego miana do ſtanow przed obraniem tego krola, tamże znayduie ſię.

Kommentaryusz, obiaśnienie, i tłomaczenie textow trudnych i zawiłych. Ci, ktorzy te prace podeymuią, nazwani bywaią kommentatorami.

Kommissya, termin prawny, przez ktory rozumie ſię wyznaczenie od iuryzdykcyi ſądowey w liczbie pewney oſob do rozeznania ſprawy na mieyſcu odległym, z mocą albo rozſądzenia oſtatecznego teyże ſprawy, albo informowania tylko, i odeſłania pod decyzyą oneyże ſądowi wyznaczaiącemu takowąż kommiſſyą: ktora to moc od reguły w akcie kommiſſyi położoney zawiſła.

Kommissya boni ordinis, nie ieſt z liczby kommiſſyow departamentowych, ieſt tylko wyznaczona za reſkryptem krolewſkim do miaſt, niektorych głownych, dla zaſpokoienia kłotni między porządkami mieyſkiemi; dla weyrzenia w rachunki prowentow miaſta; dla znieſienia złych, a wprowadzenia dobrych rządow; dla uſtanowienia dobrey adminiſtracyi ſprawiedliwości; dla rozſądzenia ſpraw w gatunkach tamże wypiſanych, z pozwoloną iednak appellacyą do ſądow aſſeſſorſkich.

Kommissya edukacyi oboyga narodow, znieſienie inſtitutum zakonu XX. Jezuitow, część znaczną edukacyi młodzi narodowey odbywaiących, pierwſzym ſtało ſię pochopem ſtanom Rzeczypoſpolitey ſeymu roku 1773 in Octobri zaczętego, do uſtanowienia kommiſſyi dozor na ogolną kraiu edukacyą maiącey. Staranie tedy wychowania, i nauki, dawniey ſzczegulnym zgromadzeniom powierzone, uſtawą nineyſzą za celną rządu część uznane, i zaſzczytem opieki narodowey upoważnione zoſtało. Składało początkową też kommiſſyą oſob ośm z ſenatu, i z ſtanu rycerſkiego do lat ſześciu wybranych, a daley potwierdzonemi lub odmiennemi per ſexennium być mogących. Akademie, gimnaſia, kolonie akademickie, ſzkoły publiczne, żadnych nie wyłączaiąc, i inne uſtawy ku wydoſkonaleniu nauk,

nauk, i ćwiczeniu w nich młodzi
ſzlacheckiey pod zwierzchność
kommiſſyi tey oddane; oraz or-
dynacyi ułożenie względem czyn-
ności iey do approbacyi albo po-
prawy nayiaśnieyſzego krola pana
miłościwego zlecone. Pierwiaſt-
kowa zatym kommiſſyi poſtawa
nie ſtoſowała ſię iak tylko do rzą-
du nad edukacyą, do policyi, i do-
zoru nad oſobami do niey użyte-
mi, tudzież ſtraży nad iey docho-
dami. Rozrządzenie bowiem fun-
duſzu poſt ſuppreſſum inſtitutum,
zdane zoſtało na tymże ſeymie
dwom kommiſſyom rozdawni-
czym w koronie, i w Litwie; procz
ktorych dwie inne ieſzcze kom-
miſſye ſądowe koronną, i Lite-
wſką utworzono do rozſądzenia
quocunque titulo ſpraw, do dobr
przeszło Jezuickich regulowanych.
Pierwsze zatym Kommiſſye usta-
nowiony przez ſię fundusz, tak w
dobrach, iako y w ſummach Kom-
miſſyi Edukacyiney pro basi do-
chodow podały: drugie zaś dwie za-
chodzące pretenſye do tegoż fun-
duſzu załatwiały. Uſtały dopiero
na ſeymie 1776 roku te rozdawni-
cze i ſądowe kommiſſye oboyga na-
rodow: od tąd zlane prawo roz-
rządzenia i ſądzenia na kommiſſyą
edukacyi: oddany iey dozor zu-
pełny funduſzow wſzyſtkich w do-
brach, ſummach, i ruchomościach,

na utrzymanie edukacyi w kraiach
Rzeczypoſpolitey poświęconych,
a mianowicie funduſz po Jezuicki,
ażeby do ſwoiey całości przywro-
cony zoſtał, mieć chciały ſwym
wyrokiem ſeymuiące pod ten czas
ſtany. Tudzież czynności rozda-
wniczych, i ſądowych kommiſſy-
ow niedopełnione, aby przez kom-
miſſyą edukacyiną poznawane, i
na mocy prawa teraźnieyſzego do
ſkutku przyprowadzone zoſtały; i
odtąd dopiero zaczęła być prawdzi-
wie kommiſſya władaiącą zwierz-
chnością. Ktora to iuryzdykcya do
liczby oſob dwunaſtu powiękſzo-
na, a do ſądzenia naymniey oſob
piąciu do kompletu potrzebuiąca,
nie ma, i nie powinna daley roz-
ciągać ſię, iak tylko do ſpraw fun-
duſzu edukacyinego z mocą zupeł-
ną rozeznania cujusvis tituli actu-
um. Sprawy zaś graniczne, tak-
że facti, & extraditionis ſubdito-
rum ad fora competentia należeć
będą. Sąd kommiſſyi edukacyi-
ney, iako ſupræmæ inſtantiæ pro
in appellabili uznany, a dekreta,
aby miały exekucyą, departament
woyſkowy brachium militare na
rekwizycyą każdą tey kommiſſyi,
dawać będzie. Ordynacya pro-
ceſſûs judiciarii cztery do roku
kadencye ſądow wyznacza: w Mar-
cu, i w Październiku dla ſpraw
koronnych, w Maiu, i Grudniu
dla

dla ſpraw Litewſkich. Trzy rożnią
ſię regeſtra: cywilny, co do roz-
prawy pretenſyi obywatelow do
funduſzu, i wzaiemnie; ekonomi-
czny, co do zaległego czynſzu z
dobr, i prowizyi od ſumm; i re-
geſtr executionis proceſſûs. Procz
tych ſeſſyi ſądowych z prawa, by-
waią i ekonomiczne dwa razy w ty-
dniu, z trzech kommiſſarzow nay-
mniey złożone. Tam ſię zacho-
dzące okoliczności porządku, i
hierarchii ſzkolney rozwięzuią,
dochody, względem ich zabeſpie-
czenia, i wydatki względem ich
aſſygnacyi rozrządzaią, rapporta
ſzkoł departamentow roztrząſaią,
karność, i obyczayność uczniow i
uczących utrzymuią, zgoła cokol-
wiek do wydoſkonalenia, i roz-
krzewienia nauk, ćwiczenia mło-
dzi, i pewności funduſzu ściągać
ſię może, na tychże ſeſſyach (pro-
tokuł dokładny rezolucyi wſzelkich
maiący) uważane, poznawane i u-
ſkutkowane zoſtaie. Tamże towa-
rzyſtwo do xiąg elementarnych z
czynności ſwych ſprawę zdaie, ro-
wnie i kaſſa generalna z przychodu i
odchodu tygodniowego. Rozporzą-
dzenie teyże klaſſy w Warſzawie
łokowaney, i kilkanaście klaſs pro-
wincyonalnych pod ſwym dozo-
rem maiącey, porządkiem klaſſy
kommiſſyi ſkarbu koronnego pro-
wadzone. Procz dziennika de per-

ceptis, i expenſis, ieſt xiążka oſo-
bna przychodu, kategoryami po-
dzielona, a druga odchodu, wſpar-
ta aſſygnacyami kommiſſyi, tu-
dzież kwitami odbieraiących; Są
także oſobne xięgi z rachunkow
ſzczegulnych departamentow zło-
żone, ktore ie podług podanych
ſchemmatow, poſyłać co mieſięcy
ſześć w obowiązku maią. A co
dwuletni ſeym układa ſię billans
generalny wſzelkich wnioſkow, i
wydatkow, i zgromadzonym ſta-
nom drukowany ſię podaie. W
kwicie oſtatnio zeſzłego ſeymu ro-
ku 1778 dołożono: iż ponieważ za
poprzedzaiącym iednomyślnym
poſtanowieniem w kommiſſyi per
legem curiatam uchwalono, żeby
żaden z oſob ią ſkładaiących,
ſumm funduſzowych brać na pro-
centową lokacyą, lub dobr na o-
płacenie z nich perpetui cenſûs
nie mogł; zatym uſtawa ta, iako
od teraźnieyſzych kommiſſarzow
dobrowolnie podana, i przy-
ięta, tak aby przyſzłych na zawſze
obowiązała, i od nich ściśle za-
chowana była, ſtany zgromadzone
potwierdziły: Zatym dawniey iuż
doświadczona gorliwość Ichmość
kommiſſarzow w niepretendowa-
niu nadgrody za podięte prace, i
teraz iawnie ſię okazała. Chcąc
kommiſſya edukacyina iednoſtay-
ną, i pożyteczną wprowadzić in-

ſtrukcyą, umyśliła do ſkutku przywieść dawniey poſtrzeżoną tylko, i dowiedzioną potrzebę dzieł elementarnych na ſzkoły narodowe. W tym zamierzeniu poſtanowiła towarzyſtwo z wybranych od ſiebie dzieſięciu oſob głos maiących pod imieniem towarzyſtwa do xiąg elementarnych, ktorego celem, i robotą ułożenie, examinowanie, i wydanie dla ſzkoł xiąg elementarnych, i xiąg klaſſycznych. Społeczeńſtwu temu poruczony obowiązek trudności nauk zamieniać w ciągłą oſnowę właściwych ich zaſad, pomagać poiętności, nie ſmak oſłodzić, w określonym porządku mieścić prawdy iaſne, ſzczegulnie potrzebne, mniemania zaś, obce przytoczenia z oſzczędzeniem czaſu, i ſił młodzieży uchylać. Wſzyſtkich ſeſſyi reſultata podług zdania większością głoſow wypadłe, zapiſywane ſą w protokule od wyznaczonego ſekretarza tegoż towarzyſtwa, i podpiſywane od prezyduiącego kommiſſarza, a protokuł czynności oddawany ieſt co tydzień do roztrząśnienia kommiſſyi edukacyiney. Na pierwſzey ſeſſyi dnia 7 Marca roku 1775 pod prezydencyą Ignacego Potockiego piſarza wielkiego, wielkiego xięſtwa Litewſkiego gorliwego uſtawy tey wſpołpracownika, podana była towarzyſtwu pierwſza propozycya od kommiſſyi w te ſłowa: *Kommiſſya edukacyi narodowey żąda programmatu do xiąg elementarnych, maiących ſłużyć tym, co w ſzkołach woiewodzkich uczą ſię. W rozporządzeniu nauk zaleca pamięć na potrzeby każdego iako Chrześcianina, iako człowieka, iaka obywatela. W klaſſyfikacyi zaś nauk do xiąg elementarnych, zaleca porządek umieiętności ludzkich przez Bakona ułożony, a w encyklopedyi z poprawami wydany.* Za powodem takowey propozycyi ułożyło towarzyſtwo porządek nauk, i zamiar xiąg elementarnych określiło; co potwierdzone zoſtało od kommiſſyi, i za iey powagą ieſt wydane, i publikowane po Łacinie, i po Polſku pod tytułem: *Obwieſzczenie, czyli programmata względem napiſania xiąg elementarnych.* Nauki ſiedmiom klaſſom ſzkoł woiewodzkich przepiſane ſą te znacznieyſze: nauka Chrześciańſka, i nauka moralna na prawie natury zaſadzona, a ſtopniami przez wſzyſtkie klaſſy prowadzona, nauka ięzyka Łacińſkiego, Polſkiego, matematyka, fizyka, logica, i prawo: drugie zaś nauki przydatkowe ſą te: wiadomości potrzebnieyſze o źwierzętach, rzeczach kopalnych, robocie rolniczey, i ogrodniczey o zachowaniu zdrowia ludzkiego, nakoniec o kunſztach, i rzemioſłach. Odprawuie co rok towarzyſtwo rocznicę ſwego uſtanowienia, na ktorey ſekretarz daie ſprawę w mowie ſwoiey, co w zamiarze inſtrukcyi narodowey, i xiąg elementarnych przyſzło do ſkutku w przeciągu roczney roboty, ktorą to rocznicę Krol Jmć Pan naſz miłościwy, iako miłośnik nauk przytomnością ſwoią zwykł łaſkawie zaſzczycać.

Kommissya ſkarbowa, w koronie, i w Litwie, ieſt iedna z magiſtratur kraiowych roku 1764 uſtanowiona. Procz podſkarbich wielkich, i nadwornych, iako prezeſow w koronie ſkłada ſię z trzech ſenatorow, i ſześciu z ſtanu rycerſkiego: w Litwie zaś z dwoch albo iednego z ſenatu, i ſześciu z ſtanu rycerſkiego na ſeymie obieranych ſpoſobem przepiſanym elekcyi konſyllarzow rady, w konſtytucyi roku 1775. Każdy z kommiſſarzow w koronie ma penſyi 10,000 w Litwie 8,000. Do kommiſſyi ſkarbowey należy dochodami Rzeczypoſpolitey zawiadywać, wagi, i miary ſtanowić, podatki i cła przez officyaliſtow wyznaczonych wybierać, wydatki według przepiſu praw czynić, i na każdym ordynaryinym ſeymie zdawać przed ſtanami rachunek percept, i expenſow. Aże tey kommiſſyi ieſt poruczona władza wykonywania praw tykaiących ſię dochodow kraiowych, ma przeto moc ſądową, do ktorey wſzelkie ſprawy tykaiące ſię podatku publicznego, iakoteż ſprawy o wexle, niemniey kupieckie należą. Na ten koniec ma oſobną kancellaryą, officyaliſtow, i ordynacyą ſądow, ktore, żeby ſię prawnie odprawiały, kompletu pięciu kommiſſarzow potrzeba. Powinna kommiſſya z ſwoich rozporządzeń rapporta departamentowi ſkarbowemu w radzie nieuſtaiącey co mieſiąc czynić, i z niemi ſię znoſić we wſzyſtkich ułożeniach dla ſkarbu pożytecznych.

Kommissya woyſkowa, ta uchwałą ſeymu 1776 przeſtała być oſobną magiſtraturą, ale wpłynęła w związek rady nieuſtaiącey, w ktorey ma tylko oſobny departament, zawſze iednak ſubordynowany w decyzyach *pleno* rady nieuſtaiącey. Co ſię zaś tycze ſądow departamentu woyſkowego: wraz z konſyliarzami rady tenże departament ſkładaiącemi zaſiadaią, ex munere officii, iako ſędziowie: nati, generałowie Artylleryi, ſtrażnicy, obożni, vide *Powinności i władza Departamentow roku 1776 Konſtytucyi.*

Kommissarz, ieſt oſoba wyznaczona mocą prawną do ſprawowania urzędu ſwego w kommiſſyi.

Kommodus, patrz *Commodus*.

Kommunia, przyięcie Sakramentow ciała i krwie pańſkiey.

Komora, ieſt mieyſce wyznaczone od kommiſſyi ſkarbowey do wybierania cła Rzeczypoſpolitey od towarow przechodzących.

Komornicy graniczni, ſą namieſtnikami i do pomocy podkomorzych po woiewodztwach; kreowani bywaią od ſamychże podkomorzych z obowiązkiem wykonania przed niemi przyſięgi w ziemſtwie. Maią mieyſce po piſarzach grodzkich. Oni ſądy podkomorſkie, i rozgraniczenia, albo wraz z podkomorzem, albo na iego mieyſcu odprawuią, i akta podkomorſkie w ziemſtwie ſkładaią. Takowych komornikow pozwalaią prawa podkomorzym kreować iednego, lub dwoch, lecz ſzlachtę, i w woiewodztwie oſiadłych. Z powinności komornikow wynika dla nich potrzeba umieiętności geometryi praktyczney. Ziemſtwa także maią oſobnych ſwoich komornikow.

Kompas, zegar ſłoneczny, albo tablica z rozmiarem godzin, ktore ſię poznaią od cienia ſłonecznego.

Komparycya, nazywa ſię zapiſanie ſprawy w ſądzie z porządku przychodzącey do rozſądzenia; w ktorym zapiſaniu wyrażaią ſię z oſob, lub przez plenipotentow ſtrony obiedwie tak powodowa *actorea*, iako i zapozwana *citata*, ſtawaiące przed ſądem, ktore ſtawanie *à comparendo* nazwane ieſt komparycyą.

Komplanacya, ieſt akt prawny zawieraiący umowę zgodną między ſtronami ſprawę prowadzącemi; ktory na piśmie z podpiſem imion ſwoich, i użytych do tey zgody przyiacioł, do xiąg publicznych podaią, z obowiązkiem na ſiebie oneyże dotrzymania.

Kompostella, miaſto Hiſzpańſkie w Gallicyi ſławne grobem świętego Jakuba apoſtoła.

Kompromis, ieſt to ſąd polubowny, ktory ſobie ſtrony ſpor prawny prowadzące ſame ſtanowią, i odſtępuiąc dobrowolnie od zwyczaynych ſobie iuryzdykcyi, temu ſądowi zupełnie ſię poddaią. Powinny ſtrony ugodzić ſię na oſobę ſuperarbitra, albo prezyduiącego, i na liczbę arbitrow z obu ſtron rowną. W zapiſaniu kompromiſſu, ktore wraz czynią ſtrony w aktach publicznych, powinny wymienić obranego ſuperarbitra, arbitrow zaś nie wymieniaią. Sentencya tak ſuperarbitra, iako i arbitrow rowney ieſt wagi. Bywa to, że w przypadku paritatis votorum, ſuperarbiter drugą przydaie kreſkę dla konkludowania ſentencyi, ale tego czynić nie może, tylko za udzieloną ſobie na to mocą w akcie zapiſanego kompromiſſu. Dekret kompromiſſarſki tey ieſt mocy, co trybunalſki, że nie podpada appellacyi.

Konarski (Adam), biſkup Poznańſki, w wielu oyczyzny intereſſach pracował dzielnie. Z Poſelſtwem do Henryka xiążęcia Andegaweńſkiego krolem obranego ieżdził. Mowa, ktorą miał do niego, ieſt wydrukowana; umarł roku 1574.

Konarski (Staniſław), Piar, mąż uczony, ieden z tych, ktorym Polſka winna wſkrzeſzenie nauk. On pierwſzy odważył ſię piſać o poprawie nauk w ſwoim kraiu i o ſpoſobach dochodzenia ſeymow. Obdarzony za to był przed śmiercią od nayiaśnieyſzego Staniſława Auguſta medalem złotym, na ktorym z iedney ſtrony iego twarz, z drugiey xiążki z napiſem: *ſapere auſo* były wyrażone. Xiążki od niego wydane ſą: Volumina legum, edycya nowa z wielką pracą zebrana. — De emendandis eloquentiæ vitiis Varſaviæ 1741. — Grammatica Latina. — Eutropii Breviarium hiſtoriæ Rom. cum notis. — O ſkutecznym rad ſpoſobie tom IV. — Opera Lirica. — Ars bene cogitandi ad artem, bene ſcribendi accomodata. — O religii poczciwych ludzi &c. &c. Umarł w Warſzawie, roku 1773. Zycie iego krotko napiſane, znayduie ſię na czele wierſzow iego od Urbana Szuſtowicza Piara na Polſkie przetłomaczonych.

Koncina, Concina (Daniel), Dominikan, umarł roku 1756. Xięgi znacznieyſze ſą, ktore piſał: De origine diſciplinæ regularis. — De regularibus perſonatis. — Diſciplina apoſtolico - Monaſtica, diſſertationibus theologicis illuſtrata. — In reſcriptum Benedicti XIV. Pont. Max. ad poſtulata jejunii legem ſpectantia Comment. theologicus. — In epiſtolam Encyclicam Benedicti XIV. adverſus uſuram Commentarius. — Theologia Chriſtiana Dogmatico moralis.

Koncylium, patrz *Zbor*.

Kondemnata, termin prawny znaczący to, co w innych prawach *kontumacya*, to ieſt nieposłuſzeńſtwo w ſtawieniu ſię ſądowi za odebranym pozwem na terminie ſprawy przywołaney. Kondemnata, gdy ieſt na kim otrzymana, czyni go nieſpoſobnym z prawa do wſzelkich funkcyi publicznych, odbiera mu vocem activam na ſeymiku, i ſeymie; w ſądach wſzelkich nie pozwala mu mieyſca poty, poki nie zaſpokoi karę, pieniężną, in conſtitutionem (iak mowią) loci ſtandi. Kondemnata nie może być znieſiona, tylko, albo

albo za dekretem, albo za kwitem od ftrony. Kondemnata iednak otrzymywać fię nie może na deputacie w aktualney funkcyi trybunalfkiey, i na pośle w czafie feymu.

Kondescensya, ieft ziazd fądu na grunt dobr iakich, gdzie kontrowerfya, zafzła, czyli to: o prawa fortuny teyże między dziedzicem a pretenforami; czyli wfpołdziedzicami do działow; czyli kredytorami po konwinkcyi dziedzica do *lokowania potioritatis*; czyli examinowania pretenfyi gruntowych z kontraktu pochodzących, czyli w zachodzącey kontrowerfyi o granice, wiolencye &c.

Kondycya, bierze fię za wyraz urodzenia: fzlacheckiego, mieyfkiego, wieyfkiego. 2 Bierze fię za ftan fzczęścia lub niefzczęścia ofoby, i tak pomyślna, lub nie, kondycya. 3 Albo bierze fię za funkcyą pożytek przynofzącą. 4 Albo nakoniec w pofpolitfzym używaniu za warunek w kontraktach, i umowach, iako to: gdy pod kondycyą wyrażoną kto fię do czego obowięzuie.

Kondykt, ieft wyraz prawnych, oznaczaiący zmowę kilku na iednego w poftępkach fądowych, dla zawikłania go w fprawie. Nazywaią w prawdzie dekret kondyktowy, ktory ftrony fpor prowadzące po zafzłey między fobą ugodzie przypufzczaią w fądzie; ale incompetenter to mu nazwifko daią, albowiem właściwie nazywać fię powinien zgodnym, albo polubownym dekretem, a nie kondyktowym, bo kondykt zawfze ieft z obrazą ofoby, albo prawa.

Konfederacya, ieft termin prawa publicznego, i znaczy ligę, albo, fprzymierzenie kilku mocarftw ku obronie przeciw wfzelkim nieprzyiaciołom, albotež w iednymże narodzie polityczny, i naywyżfzy związek ofobnych prowincyi iednęż Rzeczpofpolitą formuiących. Hiftorya dawna Grecka wyftawia nam obraz konfederacyi wielu oddzielnych i famowładnych Rzeczypofpolitych. W nafzych wiekach Rzefza Niemiecka trzyma także tęż poftać konfederacyi pańftw udzielnych między fobą. Hollenderfka Rzeczpofpolita ieft fkonfederowana z prowincyi ofobnego rządu, ktore ią fkładaią w związku nayściśleyfzym. Szwaycarfka z kantonow. Polfka używa tego politycznego nazwifka, ale z odmianą fignifikacyi; albowiem niefkładaiąc fię z pańftw, ani prowincyi ofobnych, i famowładnych, używa wyrazu tego konfederacyi wkażdym czafie, gdy czyli cały narod, czyli część onego

go łączy fię przyfięgą w taki związek, w ktorym większości głofow przywłafzcza moc rozkazowania w kraiu. Aże prawa narodowe annorum: 1609, 1623, 1624, 1662, 1667, a mianowicie anni 1717, vol. 6, fol. 243 wyraźnie konfederacyi wfzelkich zakazuią, każde robienie iey cenfetur za krok z porządku zwyczaynego wyftępuiący, i ftanowiący Rzeczpofpolitą in crifi. Ztąd pochodzi, że iako żadney formuły w prawie przepifaney na konfederacye nie mafz, tak też każda konfederacya, ile ich tylko w dzieiach narodu Polfkiego znayduiemy, rożniła fię iedna od drugich; ulegitymowanie zaś fwoie brała każda konfederacya ab eventu. Niektore zaczynały fię na feymikach, infze na feymie, infze w mieyfcach, i czafach od feymow, i feymikow rożnych. Niektore od fzlachty, infze od prymafa, infze od krola famego brały początek. Zwykle w generalnych konfederacyach koronna marfzałka fwego, a Litewfka fwego diftinctim obierały, nie zawfze iednak i ta dwoiftość obferwowaną była; iako to: w Gołąbfkiey, i w Sandomirfkiey, w ktorych ieden tylko obywatel całey Rzeczypofpolitcie fkonfederowaney marfzałkował: w pierwfzey Czarniecki krola Michała, w drugiey Dönhoff krola Augufta II. doftoieńftwo obronili. W niektorych konfederacyach, ten kto był raz obranym marfzałkiem konfederackim, cenfebatur przez to famo, że powinien był iuż być confequenter, i marfzałkiem feymowym; i dla tego w trzech oftatnich konfederacyach 1768, 1775, i 1776, dwoch niby marfzałkow feymowych razem będących, wydziała Rzeczpofpolita; iako to: na pierwfzym xiążęcia Radziwiłła woiewodę Wileńfkiego z Brzoftowfkim ftaroftą Byftrzyckim; na drugim xiążęcia Ponińfkiego, teraz podfkarbiego wielkiego koronnego z xiążęciem Radziwiłłem, teraz kafztelanem Wileńfkim; na trzecim Mokronofkiego generała leutnanta, i infpektora woyfk koronnych z Ogińfkim, teraz kafztelanem Trockim: lubo zawfze koronny pierwfzeńftwo zachowywał. Przed temi zaś trzema w czafie bezkrolewia, po śmierci Augufta III. lubo był koronnym marfzałkiem xiążę Czartoryfki woiewoda Rufki (bez fkładania fenatoryi) a Litewfkim Brzoftowfki na ow czas koniufzy Litewfki, iednak feymy elekcyiny, koronacyiny in anno 1764, a ordynaryiny in anno 1766, obierały ofobnych marfzałkow feymowych. Czafem było to perfwazyą narodową, że pod marfzał-

ſzałkami konfederackiemi obierać należało ieſzcze, i regimentarzow, ktorzy hetmanom moc kommendy nad woyſkiem odbierali; a czaſem i otym zapominano. W oſobie xiążęcia Czartoryſkiego te obydwa urzędy zoſtały połączone in anno 1764. Czaſem zaś w woyſku związek independenter od kraiowey konfederacyi rozpoczynał ſię, i w tedy dowodca takiego przedſięwzięcia marſzałkiem związkowym nazywał ſię. W tym iednym do tych czas wſzyſtkie konfederacye, ktore cenſentur za legalizowane były do ſiebie podobnemi, że bytność i uſtawy ſwoie w ſeymowych konſtytucyach zapiſały. Te zaś konfederacye, ktore lub przewyżſzaiąca moc rozproſzyła, lub inſzy iaki zbior okoliczności zniſzczył, takie konfederacye zwykle ſpiſku imieniem ſą zchydzone, & in volumine legum żadney uſtawy ſwoiey potwierdzenia nie pozyſkały, a nawet ſtarano ſię bytności ich wſzelkie zatrzeć ślady, eliminowaniem z wſzyſtkich aktow grodzkich, ktorychkolwiek piſm takowych niefortunnych konfederacyi.

Konfessaty, ieſt ſpoſob prawny (tak nazwany) dochodzenia pewności uczynku kryminalnego, o ktory ieſt winowayca oſkarżony, z iego właſnego wyznania; dla czego nazywane ſą: *libera confeſſata.* Te przez dekret iuryzdykcyi będąc nakazane, inſtygator układa artykuły pytania, na ktore odpowiada więzień. Dawniey, po wyprowadzeniu wolnych konfeſſat, gdy oſkarżony nie chciał ſię przyznać do wyſtępku, za nowym dekretem był odeſłany *ad confeſſata torturata.* Ale ten modus probationis będąc w wielu kroleſtwach znieſiony, także i u nas przez konſtytucyą roku 1776, fol. 42, tit. *konwikcye w ſprawach kryminalnych*, wſzelkim ſądom moc kryminalnych ſpraw ſądzenia maiącym, ieſt zabroniony.

Konfiskacya, ieſt exekucya wyroku prawem lub dekretem naznaczonego, gdyby oſoba w przewinienie wpadła; wſzyſtkie lub część dobra utraca, i te albo ſtronie kryminał dowodzącey, lub też na ſkarb publiczny zabrane bywaią, wedle prawa o tym piſanego. Patrz pod tytułem: *Fiſcus.*

Kongo, kray wielki w Afryce, wiele w ſobie kroleſtw prywatnych zamykaiący.

Kongregacya, termin w powſzechności znaczący zgromadzenie. Kongregacye duchowne, ſą bractwa, pod dobrowolnemi przepiſami żyiące, zakładaiące ſobie cel czczenia świętych pańſkich, ro- zmy-

zmyślania taiemnic, i ćwiczenia ſię w cnotach, i dobrych uczynkach.

Kongrewe (Wilhelm), ſławny poeta Angielſki, piſał oyczyſtym ięzykiem komedyi wiele, ktore z powſzechną dotąd approbacyą na teatrach Angielſkich reprezentowane bywaią; umarł roku 1729, wieku ſwego 57.

Koniecpolski (Staniſław), kaſztelan Krakowſki hetman wielki koronny w wielu okolicznościach wodz znamienity, ſenator oyczyznie zaſłużony; umarł roku 1646.

Konklawe, mieyſce w Rzymie na watykanie, gdzie kardynali zamykaią ſię poty aż nowego papieża obiorą.

Konkluzya, termin prawa świeckiego Polſkiego. Po wyprowadzoney indukcie ſprawy, dyktuie, albo podaie na piśmie patron konkluzyą teyże ſprawy, w formie dekretu tego wſzyſtkiego, co z informacyi wywiodł na pożytek ſtrony, od ktorey ſtawa. To ſamo czyni patron z przeciwney ſtrony.

Konrad I. ceſarz, xiążę Frankonii, wielkie miał woyny z xiążętami Rzeſzy Niemieckiey; umarł roku 718, panowania 7.

Konrad II. ceſarz zwany Salius, xiążę Frankonii, koronowany w Rzymie od Jana XIX. papieża. Włochy rebellizuiące uśmierzył; umarł roku 1039, panowania 14.

Konrad III. ceſarz, xiążę Szwabii na krucyatę wraz z Ludwikiem krolem Francuſkim poſzedł, ale zdrada Grekow ſkutku pomyślnego tey expedycyi przeſzkodziła; umarł roku 1152, panowania lat 12.

Konsekracya, obrządek duchowny, przez ktory oſoba konſekrowana bierze władzę pełnić obowiązki ſtanu ſwego, i charakter temuż ſtanowi przyzwoity.

Konsens, termin prawny, ktorym nazywaią inſtrument od zwierzchności dany zezwolenia na to, co podpada iey ſzafunkowi.

Konserwator, oſoba duchowna wyznaczona na obronę praw, i przywileiow zakonnych według prawa duchownego. Urzędnicy cywilni razem z ſenatorem ſkładaiący w Rzymie poſtać dawnego rządu, nazywaią ſię konſerwatorami ludu Rzymſkiego.

Konsonans, litera brzmiąca, ktora ſię nie wymawia przez ſię ſama, chyba złączona z literą nazwaną vocalis.

Konspiracya, termin przeſtępſtwa publicznego w naywyżſzym ſtopniu, wyrażaiący zmowę, albo ſpiſek na uſzkodzenie naywyżſzey zwierzchności.

Konstancya, miaſto wolne Niemieckie w Szwabii nad Jeziorem tegoż imienia. W roku 1414

w tym mieście sławny zbor powszechny odprawił się.

Konstancya, krolowa Polska, małżonka Zygmunta III. corka Karola arcy-xiążęcia Austryackiego, po śmierci rodzoney siostry Anny w małżeństwo Zygmuntowi dana; umarła roku 1631.

Konstancyusz I. (Chlorus), cesarz Rzymski, od Dyoklecyana na tę godność wyniesiony, państwa sobie powierzone rostropnie rządził; umarł roku 306.

Konstancyusz II. cesarz, Konstantyna wielkiego syn, z początku z dwiema bracią państwy od oyca wyznaczonemi dzielić się musiał. Odziedziczywszy po ich śmierci wszystkie państwa Rzymskie prowincye, z Persami, Gallami, i innemi narody, z rożnym sukcessem woyny prowadził. Aryańskich błędow gorliwy pomnożyciel, kościoł prawowierny do samey śmierci prześladował; umarł roku 361, wieku 45, panowania lat 23.

Konstans I. trzeci syn Konstantyna wielkiego cesarza. Miał działem sobie od oyca wyznaczone państwa: Włoch, Afryki, i Illiryi, z Konstantynem bratem woynę przyniewolony prowadzić musiał; po ktorego śmierci, krolestwa: Gallii, Hiszpanii, i Anglii odziedziczył. Bratu swoiemu Konstancyuszowi był przeciwny, prześladowanych od niego Katolikow broniąc, przez co prawowierności swoiey iawne dał dowody. Zdradą Magnencyusza uzurpatora, zabity roku 350, wieku 30.

Konstans II. cesarz wschodni, roku 641 wstąpił na tron cesarski, kacerzom Monotelitom sprzyiał, i ich błędy utrzymywał; Marcina pierwszego papieża sprzeciwiaiącego się temu kacerstwu poimał, i na wygnanie posłał. Afrykę od Saracenow chciał odzyskać, lecz bez skutku w Syrakuzie zabity roku 668, panowania 26.

Konstantyn wielki, cesarz urodził się w Naissie mieście Dardanii roku 274, pierwsze lata w Gallii strawił przy oycu Konstantynie cesarzu od Dyoklecyana wyznaczonym. W roku 308 Augustem ogłoszony, Gallow zwyciężył, i dwoch ich krolow: Askaryka, i Ragaize wziął w niewolą. W krotce na Maxencyusza cesarza powstał; woysko iego zniosł pokilkakrotnie: ostatni raz pod samym Rzymem, w tey bitwie Maxencyusz w Tybrze utonął, Konstantyn zaś panem Rzymu został, a przeto Włoskiego państwa, i Afryki. Epocha zwycięstw i panowania Konstantynowego kościoła nader pomyślna: prześladowanie albowiem ustało, i Konstantyn wiary świętey publiczną professyą uczynił. Policzony między Katechumeny roku 312. Zbor powszechny Niceński, na ktorym błędy Aryusza potępione, za iego staraniem złożony. Miasto Konstantynopol na mieyscu dawnego Bizantium założone. Porządek, tak co do urzędow państwa, iakoteż administrowania sprawiedliwości, w całym państwie ustanowiony. Ostatki wieku tego cesarza zaćmione synoboystwem Kryspa, i własney małżonki śmiercią gwałtowną: co i przedtym w kilku okolicznościach tak względem Licyniusza szwagra, iako i względem Maxymiana teścia cesarzow wypełnił; umarł w Alchyponie nie daleko miasta Nikomedyi roku 337, wieku 63, panowania lat 31.

Konstantyn II. cesarz, syn Konstantyna wielkiego, po śmierci oyca z tytułem cesarza, iako i drudzy dway bracia wziął w podział państwa: Gallii, Hiszpanii, Anglii, albo Brytannii. Chcąc państwa brata swego Konstansa posieść gwałtem, woynę mu wypowiedział, ale wkroczywszy w Włoskie kraie zabity w Akwilei roku 340, wieku 25, panowania lat 3.

Konstantyn III. cesarz Grecki, syn Herakliusza za życia oyca kreowany cesarzem roku 613. Po śmierci Herakliusza osiadł tron cesarski w niemowlęcym wieku, ale w trzy miesiące od macochy Martyny otruty żyć przestał roku 641.

Konstantyn IV. cesarz Grecki, brat przyrodni przeszłego, syn Herakliusza, i Martyny, po śmierci brata rządy cesarstwa obiął, i synowca swego syna Konstantyna III. Konstansa kollegą władzy naywyższey mianował. W sześć miesięcy po obraniu z tronu źle nabytego zrzucony roku 641, na wygnanie wraz z matką posłany tamże w więzieniu życia dokonał.

Konstantyn V. zwany pogonatus, albo brodaty, przez lat 7 woynę pomyślną z Saracenami prowadził, i do płacenia haraczu onych przymusił. Za iego czasow był zbor powszechny w Carogrodzie, na ktorym błędy Monothelitow potępione roku 680; umarł roku 185, panowania lat 17.

Konstantyn VI. zwany Capronimus, błędy obrazoborcow wszelkiemi sposobami rozkrzewiał, prześladowanie za iego czasow nastało przeciw wszystkim prawowiernym obrazoborcow bezbożność potępiaiącym. Drugiego roku panowania od Artabasda z Carogrodu wypędzony, odzyskał w krotce stolicę swoię, i brata oślepić kazał; umarł roku 775, panowania lat 34, miesięcy 7, dni 24.

Konstantyn VII. cesarz Grecki wstąpił na tron po śmierci Leona IV. oyca pod opieką Ireny matki swoiey, tey w krotce rządy odebrał. Nicephora wuia bunty wszczynaiącego ukarał, oślepił, i czteroma braci ięzyki urznąć rozkazał. Nakoniec własną żonę porzuciwszy, od matki swoiey Ireny stawney dzikością nadprzyrodzoną oślepiony, i z tronu wyzuty roku 797, panowania lat 17.

Konstantyn VIII. za życia oyca Bazylego cesarza, cesarzem, i kollegą kreowany, przed śmiercią Bazylego żyć przestał roku 878, w lat 10, po swoim wyniesieniu.

Konstantyn IX. nazwany Porphyrogenita, cesarz wschodni syn Leona cesarza pod opieką matki Zoe rządy państwa obiął, w siodmym roku wieku: woynę z Bulgarami mniey szczęśliwą prowadził, i pokoy od nich kupić musiał. Leona za towarzysza panowania przyiąć, Zoe matkę oddalić od rządu dla woyny Bulgarskiey musiał. Stefan syn Leona, oyca z towarzystwa panowania wyzuł, sam na iego mieyscu tron osiadł, ale od Konstantyna niemogącego ścierpieć podziału władzy, z cesarstwa wyzuty. Benewent we Włoszech z rąk Longobardow wydobył; od syna własnego Romana trucizną z życia nakoniec wyzuty roku 959, wieku 54, panowania lat 48.

Konstantyn X. syn Romana, cesarz, wraz z bratem swoim Bazylim młodszym przez lat 50 panował mało co do interessow się wdaiąc, wszystek w swobodach życia roskosznego zanurzony. Po śmierci brata przez lat trzy sam ieden rządy cesarstwa sprawował. Saracenow zwyciężył; toż samo narodowi bośniakow trafiło się; umarł roku 1028, wieku 70.

Konstantyn XI. cesarz wschodni zwany Monomachus, z wygnania powołany na cesarstwo, skoro na tym stopniu naywyższym stanął, wszystek się do dogodzenia rozwiązłości, nie do sprawowania rządow, udał. Dla czego za panowania tego cesarza państwo wschodnie wiele od rozlicznych sąsiadow ucierpiało; umarł roku 1054.

Konstantyn XII. cesarz wschodni zwany Dukas, od Izaaka Kommena do rządu wokowany państwo rostropnie, i walecznie rządził. Jedna tylko zbytnia chciwość ćmiła chwalebne przymioty iego. Scytow woysko wielkie grożące upadkiem całemu państwu z pomocą Bulgarow szczęśliwie zniosł. Za panowania iego Carogrod wielkim ziemi trzęsieniem po części został zruynowany; umarł roku 1067, wieku 60, panowania lat 7.

Konstantyn XIII. cesarz wschodni, od niektorych zwany XV, syn Manuela Paleologa w pierwiastkach panowania przeciw braci własnym woiować musiał; tych nakoniec bunty uskromił. Unii kościoła Greckiego z Łacińskim upornie się sprzeciwiał, przez co uiął sobie pomocy monarchow Europeyskich, w tym czasie kiedy moc Turecka ostatnim upadkiem groziła cesarzowi wschodniemu, iakoż od Machometa II. w Carogrodzie obleżony, po dwumiesięcznym obleżeniu wraz z państwem Greckim zginął roku 1453, panowania 8.

Konstantyn, papież, urodzony w Syryi po śmierci Zyzyroniusza na naywyższą kościoła godność wyniesiony, arcybiskupa Rawenny niechcącego mu oddać winnego posłuszeństwa uskromił. Na prośbę Justyniana cesarza do Carogrodu, ztamtąd do Nikomedyi się udał; gdzie z wszelką czcią, i okazałością przyięty; umarł roku 714. Rządził kościołem lat 6, miesiąc 1, dni 2.

Konstantynopol, miasto od cesarza Konstantyna wielkiego na mieyscu dawnego Bizantium założone, stało się drugą po Rzymie świata stolicą. Za rozdziałem państw było stołeczne cesarzow Greckich, wraz z tym państwem dostało się na koniec pod moc Turecką roku 1433, hogiry 829, iest stolicą państwa, i rezydencyą sułtanow. W Tureckim ięzyku zowie się Stambol, w Słowiańskim Carogrod.

Konstrukcya, termin grammatyczny znaczący przypadek, albo ułożenie słow w mowieniu lub pisaniu.

Konstytucye, za krolow samowładnych w Polszcze prawa z radą tylko stanowione nazywały się statuta, skoro stany narodowe weszły wspołeczność prawodawstwa z krolem, uchwalone prawa nowe nazwane są konstytucyami; ktorym można naznaczyć czas początku od roku 1510 za Zygmunta I. na seymie w Piotrkowie uchwalonym, czego intytulacya dowodzi vol. I. fol. 366.

Konstytucye synodalne, czyli to na synodzie prowincyonalnym z dyecezyow pod własnym arcybiskupem złożonym, czyli na synodzie iedneyże dyecezyi od biskupa zgromadzonym, prawa postanowione w rządzie duchownym, maią to nazwisko konstytucyi.

Konsul, w czasie Rzeczypospolitey Rzymskiey naywyższa władza do roku tylko trwaiąca; dwoch zaś corocznie konsulow obierano. Pierwsza epocha kreowania konsulow Rzymskich była po wypędzeniu ostatniego z krolow Tarkwi-

kwiniusza, roku od założenia Rzymu 246. Naypierwsi konsulowie od ludu Rzymskiego obrani: Lucius, Junius, Brutus, i Tarkwinius Collatinus. Władza konsulow naybardziey wydawała się w prezydowaniu senatorow, i pod czas woyny kommenderowali woyskiem Rzymskim. Wraz z Rzecząpospolitą dostoyność ta upadła, i w poźnieyszych czasach była tylko czczym tytułem cesarzow, lub tych, ktorych cesarze zaszczycić chcieli. Między innemi prerogatywami, i ta była konsulow, iż lata i dzieie Rzymskie ich imieniem zaszczycone były, zkąd fasti consulares: ten zwyczay trwał ieszcze za panowania Justyna cesarza. Około roku 567, i tytuł konsulow, i sposob datowania czasu od ich nazwisk ustał. Powierzchowności konsularney powagi za czasow Rzeczypospolitey wydawała się w assystencyi dwunastu liktorow pęki rozg z siekierą przed niemi noszących, te iednak pęki przed zgromadzonym urzędownie ludem zniżali na znak naywyższey w tym zgromadzeniu władzy.

Konsul, nazwisko ludzi autoryzowanych imieniem monarchow, lub stanow, rezyduiących w miastach obcych, z ktoremi też strony lub monarchowie handel prowadzą, dla dozoru, i bespieczeństwa tegoż handlu.

Konsultor, tytuł dawały w Rzymie teologom maiącym vota consultiva w kongregacyach.

Konsus, bożek rady u Rzymian starych, miał swoy ołtarz in circo maximo.

Konsystencya, nazywaią się mieysca wyznaczone lokacyi woyska.

Konsystorz, sąd duchowny, trybunał biskupi, i każdey duchowney iuryzdykcyi. Schadzki uroczyste kardynałow w przytomności oyca świętego, nazywaią się konsystorzami, i na nich zwyczaynie prekonizacye biskupow, i kardynałow bywaią, i inne wielkiey wagi interessa kościoła świętego, tam traktowane są. Też konsystorzę według okoliczności, czasem publicznie, czasem też bez świadkow odprawowane bywaią, i w ten czas zowie się takowa schadzka: *Consistorium secretum.*

Kontrakt, termin prawny; podług praw Rzymskich Justiniana cesarza: *Contractus, est conventio sive consensus plurium in idem placitum.* Umowa przez kontrakty, iest częścią praw narodow, i wypływa z prawa natury, ktora wkłada na kontraktuiącyh obligacyą dotrzymania umowy swoiey; więc kontraktuiący powinni być wolni do przychylenia woli swoiey do kontraktu, *in idem placitum.* Aże naywyższa zwierzchność kraiowa ubespiecza całość kontraktow zawartych, przeciw oszukaniu, i zawodom od kotraktuiących, przeto kotrakty czynić się nie mogą, tylko na rzeczy, i sprawy godziwe, ktorych prawo nie zabrania. Kontrakty robią się albo słowne, albo na piśmie; prywatnie lub zapisem przed aktami publicznemi. Rożność kontraktowania zawiera ten wierszyk wspominany od ludzi prawnych: *Do ut des—do ut facias—facio ut des—facio ut facias.* Są kontrakty, ktorym prawo nadało imiona właściwe, iako to: kupno, przedaż, zastaw, dzierżawa, pożyczenie &c. Są inne, ktorym samaż materya kontraktu daie nazwisko.

Kontrawencya, termin prawny, ktorego sądy używaią w dekretach karę ściągaiących na stronę nieposłuszną w zadosyć czynieniu dekretowi iuż zapadłemu w sprawie.

Kontumacya, wyraz prawny zysku dla strony attentuiącey sprawę, gdy po zupełnym skonwinkowaniu processem, to iest: kondemnatami przeciwney sobie strony, nakoniec chociasz na niestawaiącą otrzymuie *decretum in contumatiam*, albo dekret zaoczny, ktory sobie sama dyktuie w sądzie.

Konwencya, iest termin wyrażaiący kontrakt, albo zaszłą umowę; używany iest do wyrazu nie tylko prywatnych aktow między osobami, ale też, i do publicznych między państwy, i narodami.

Konwent, nazwisko domow zakonnych. Franciszkański zakon ma w szczegulności tytuł: *Conventualium.*

Konwikcya prawna, termin prawny. Do konwikcyi prawney potrzeba trzech kondemnat (w koronie) po sobie, za osobnemi przypozwami idących, w sprawie iedneyże do rozsądzenia braney, ale nie sądzoney. Albo też po rozsądzeniu, i dekrecie oczywistym zaszłym, gdy onemuż strona zadosyć nie czyniąc, da na sobie otrzymać iednę kondemnatę na terminie satysfakcyi przepisanym.

Konwokacya, nazywa się seym nayblizszy po zaszłey śmierci krola, za uniwersałem prymasa z rady nieustaiącey złożony, podług konstytucyi roku 1775, fol. 4. Naywyższy iego cel obrad iest wyznaczenie czasu, i obmyślenie porządku elekcyi przyszłego krola. Podług warunku konstytucyi roku 1768, fol. 123. Seym konwokacyiny in materiis status nie może konkludować, tylko *unanimitate* głosow.

Konwulsya dekretow, iest wyraz sądowy do ściągnienia kary na tego, ktory albo przeciw zapadłym oczywistym dekretow, wraca się do iednegoż sądu bez nowo wynalezionych dokumentow sprawę tę prze-

przeciwnie ewinkuiących, albo też in judicio executoriali otrzymuie podeyściem przeciwną sentencyą dekretowi.

Kopa, w sposobie rachowania znaczy liczbę 60. Jest ieden z wyrazow wielości, na ktore się w dawnych wiekach summy groszow srebrnych rachowały; i tak kopa znaczyła 60. Grzywna 48. Złoty 30. Ferto albo wiardunek 12 &c. W prowincyi Litewskiey, iest dotąd w używaniu rachunek pieniędzy na kopy.

Kopenhaga, miasto stołeczne krolestwa Duńskiego leżące na wyspie Zelandyi. Ma port wygodny, i cytadellę dosyć mocną. Jest rezydencyą krolow Duńskich.

Kopernik (Mikołay), urodzony w Toruniu, z młodych lat swoich dał wielkie dowody applikacyi do nauk, pierwsze początki brał w akademii Krakowskiey aż do doktoryi, gdzie i dawał lekcye filozofii. W Bononii potym, i w Rzymie z taką sławą kurs nauk dokonał, iż naysławnieyszym tamtych kraiow astronomom, i matematykom był rowny. Powrociwszy do oyczyzny, od Łukasza Wasselrodt biskupa Warmińskiego wuia swego, katedry Warmińskiey kanonikiem uczyniony; wszystek się udał do wynalezienia, i wydoskonalenia sławnego systema swoiego. To odkrył, i poddał do druku wkrotce przed śmiercią, i iak pisarz życia iego Gassendy twierdzi: tegoż samego dnia umarł, ktorego mu pierwszy exemplarz xięgi iego przyniesiono. Że był i w medycynie biegły akta kościoła Warmińskiego świadczą; umarł roku 1543. Samo wspomnienie imienia iest naywiększą iego pochwałą.

Kophtowie, Chrześcianie nazwani Jacobici mieszkaiący w Egipcie, i maiący swoie obrządki właściwe, i Liturgią w własnym swoim ięzyku.

Korban, termin w piśmie świętym z Hebrayskiego znaczy ofiarę.

Korduba, miasto Hiszpańskie w Andaluzyi, zaszczycone niegdyś krolestwa tytułem, było stolicą Maurow.

Kordziller, tak się nazywaią żołnierze krola Perskiego.

Korea, kray w Azyi między Chinami, i Japonią. Obywatele Korei są chołdownikami cesarza Chińskiego.

Korecki (xiążę Samuel), przeciw Turkom woiownik sławny: Bzovius świadczy, iż we 21 bataliach wygranych więcey niż sto tysięcy Turkow, Tatarow, i Wołochow trupem położył. W nieszczęśliwey pod Cekorą potyczce zabrany w niewolą, w więzieniu Konstantynopolitańskim zabity roku 1622.

Korfu, wyspa morza Jońskiego przy brzegach Epiru: dawniey nazywała się Corcyra, Phæacia, i Drepanum.

Korinna, panna sławna przymiotami, i biegłością w sztuce rymotworskiey; rodem była z Tanagru miasta Beocyi: pod tym imieniem swoię kochankę ukrywał Owidyusz:

Noverat ingenium totam cantata per Urbem.
Nomine non vero, dicta Corrynna mihi.

Korn (Jan), zebrał Starowolskiego, i wydał iego xięgi: Bellatores Sarmatiæ. — Scriptores, i statûs regni Poloniæ descriptio z prefacyą Konrigiusza.

Kornelius (święty), papież, Rzymianin, Nowacyanow kacerstwo na synodzie Rzymskim potępił, kacerzow zaś wszelkiemi sposobami wraz z hersztem Nowacyuszem do iedności nakłaniał. Za prześladowania Galla, i Woluzyana następcow Decyusza cesarza skazany na wygnanie ad centum cellas, tamże życia dokonał roku 252. Rok tylko siedział na stolicy Rzymskiey.

Korneliusz (Piotr), sławny tragiczny poeta, i kunsztu tego pierwszy wskrzesiciel; umarł roku 1684, wieku 78, tragedye iego wielokrotnie drukowane, i w całey prawie Europy kraiach reprezentowane; z ktorych iedna *Cyd* nazwana iest na Polski ięzyk przełożona.

Kornuallia (Cornoallis), prowincya nadmorska krolestwa Angielskiego. Miasto iey stołeczne Loancestron.

Koromandel, kray wielki w Indyach wschodnich, zawiera w sobie część brzegow zachodnich Golfu, Bengali.

Korona, znak naywyższey dostoyności, ktorey cesarze, i krolowie w dzień inauguracyi swoiey, i w inszych celnieyszych okolicznościach na głowie noszą.

Koronacya, uroczysty obrządek, przez ktory osoba w iednych kraiach wlewkiem krwi maiąc do tego prawo, a w innych wyborem przez prawo do elekcyi maiących, na dostoyność krola, lub innym nazwiskiem rządzącego wyniesiona, namaszczoną koronową iest. O ceremoniale krola Polskiego oprocz innych, Alexander Gwagnin pisze. Jest także opisanie podobnych ceremoniałow pod czas wielu koronacyi krolow Polskich zażywanych, *in archivo laski wielkiey koronney*, staraniem xiążęcia Stanisława Lubomirskiego marszałka wielkiego koronnego zebrane, i tamże lokowane.

Korozaim albo Chorozaim, miaſto Gallilei, bliſko morza Tyberyady nad Jordanem. W ewangelii ieſt wyrażone proroctwo grożące zgubą temu miaſtu za to, iż knąbrnie trwało w złościach, i nieprawości ſwoiey, Mat. XI. Lucæ X.

Korregidor (Corregidor), Hiſzpanii ſędzia pierwſzy cywilny, miaſt, prowincyi, i iuryzdykcyi każdego rodzaiu.

Korrekta, ieſt obrządek kancellaryi ſtanowiony z prawa, że na każdym extrakcie z protokułow wypiſanym, ktory ſię wydaie rekwiruiącym, officyaliſta kancellaryi kładzie korrektę, iako czytał tenże extrakt, i iako zgodny z orygi-nałem, imię ſwoie podpiſuie.

Korrektura, termin prawa publicznego Polſkiego używany w konſtytucyach, wyznaczaiących poprawę praw, albo trybunałow, iak mamy obſzerną roku 1726 i poźnieyſzą 1768. Mamy także pod tytułem korrektura Pruſka, prawa Pruſkie: roku 1598 vol. VI. inſerowanych. Patrz *Chełmińſkie Prawo*.

Korrupcya, ieſt wyraz oſkarżenia tego, ktory dopomagaiąc ſprawie ſwoiey, uiął ſobie ſędziego opłatą. Mamy wielorakie konſtytucye contra corruptos, & corrumpentes, a mianowie roku 1676, pod tytułem: *Trybunał Koronny*.

Korsyka, wyſpa na morzu śrzodzie-mnym zaſzczycona tytułem kroleſtwa. Zwała ſię nayprzod *Tercepna*, potym *Cyrna*, nakoniec *Korſyka*. Genueńczykowie z Pizanami przez czas długi walczyli o poſſeſſyą tey wyſpy; pierwſi iednak przemogli, i długo ią dzierżyli, ale zbyt oſtre rządy wzbiły umyſły Korſykanow do odzyſkania wolności. Pod wodzem Paoli, walczyli długo przeciw ſiłom zwierzchności zeſłanym na ich poſkromienie. Nakoniec w roku 1769 Rzeczpoſpolita Genueńſka, wyſilona przedłużoną z niemi woyną, uſtąpiła przez traktat umowny wyſpy tey kroleſtwu Francuſkiemu. Miaſta celnieyſze Korſyki ſą: Baſtia, Bonifacio, Aiazzo, Nebio &c.

Kortez (Ferdynand), Hiſzpan, urodzony w prowincyi Eſtremadurze, przez rożne woyſkowe ſtopnie idąc, wyprawiony do Ameryki, podbił pod moc Hiſzpańſką kroleſtwo Mexyku, i inne kraie przyległe; umarł roku 1554, wieku 63.

Korybantes, kapłani bogini Cybeli w bałwochwalſtwie, przez ſkoki i tańce uroczyſtości iey taiemnie obchodzili. Ztąd Horacyuſz libr. I. ode XVI.

Non acuta,
Sic geminant Corybantes æra.
Triſtes ut iræ - - -

Korycinski (Jędrzey), kaſztelan Wiślicki, iego xięga w druk weſzła w Gdańſku pod tytułem: Perſpectiva regni Poloniæ 1652.

Korynt dziś Corantho, albo Corintho miaſto ſławne Greckie w Morei nie daleko ciaśniny morſkiey leżące.

Korytynski (Onufry), wyſzły z druku niektore przez niego tłomaczone Horacyuſza dzieła, między innemi: De arte poëtica; umarł roku 1770.

Kos, wyſpa Archipelagu dziś zwana Lango, albo Stanchio, oyczyzna dwuch wielkich w ſtarożytności ludzi: Apelleſa i Hypokrateſa.

Kościoł, patrz *Eccleſia*.

Kosmografia, nauka opiſuiąca kſztałt, ułożenie, i wſzyſtkie podziały świata.

Kostka (święty), patrz *Staniſław*.

Kostka (Jan), woiewoda Sandomirſki, ſenator zacny, w wielu okolicznościach oyczyznie ſwoiey radą, i dzielnością pożytecznie ſłużył. Po śmierci Zygmunta Auguſta ofiarowaney ſobie korony, rzadką wſtrzymałością, i modeſtyą nie przyiął.

Kostka (Piotr), biſkup Chełmińſki, dobrego biſkupa, i obywatela powinności, doſkonale wypełniał. Liſty iego piſane do Kromera biſkupa Warmińſkiego znać daią, iakiey był nauki, dzielności, i konſyderacyi człowiek; umarł roku 1597, wieku 62.

Koszucki (Staniſław), przełożył z Łacińſkiego na Polſki ięzyk Reinharda Lorichiuſza xięgi: De bono regimine, w Wilnie 1555.

Kothurn (Cothurnus), obuwie zażywane niegdyś od tych aktorow, ktorzy ſztuki teatralne wyprawowali.

Kotwicz (Mikołay), archidyakon Poznańſki. Xięgi iego ſą: Deciſio de ſtatu provinciali contra raptores 1527. — Carmina in laudem Zbignei Oleśnicki cardinalis epiſcopi Cracov.

Kozacy, ieſt nazwiſko, ktore wziął od wielu wiekow lud wędrowny, ale woienny. Z iakiegoby narodu z dawnych pochodzili kozacy, nie ieſt doſtatecznie z dzieiow ſtarożytnych wiadomo. Jeſt wzmianka w rewolucyach wieku IX. o kraiu między morzami: Kaſpiyſkim, i Czarnym leżącym, *Caſachia* nazwanym, a zatym ſądzićby można, że ztamtąd wypadały kupy ſwywolne, i zbroyne, ku Wołdze, Dunowi, i Dnieprowi, w ktorych okolicach puſtoſzyli, i wyniſzczali mieſzkańcow, na ktorych potym mieyſcu oſiedli, i zamieſzkali wſpokoyności pod nazwiſkiem kozakow, ale z rożnicą od mieyſc, iako to: Dońſki, Zaporogſki, Czyrkaſki, Ukraińſki &c. Niekto-

ktorzy zaś maią lud ten za niepochodzący z żadnego od znanych narodow, ale tylko za zebranie wszelkiego rodzaiu hultaiow przychodnich z rożnych kraiow, na podobieństwo tych kozakow, ktorzy w poźnieyszych czasach Sicz osiedli, a dla ich napastnych na sąsiedztwo, i na własny kray wycieczek, i buntow przed lat kilku za rostropnym, i sprawiedliwym Katarzyny II. imperatorowey Rossyiskiey wyrokiem, z tamtąd mocą woyska ruszeni; mała nader część z onych powrociła do siedlisk, w ktorych urodzona, wszyscy prawie wynieśli się pod panowanie Tureckie, ktorym ostatnią konwencyą między Rossyą i Portą chociasz otwarte wrota do powrotu na oyczyste grunta zostawiono, wszelako gdyby nie chcieli powrocić, Rossya to obwarowała, aby Sieczowi zostaiący pod dzierżawą Porty, usunęli się od morza Czarnego, iak być może naydaley. Spustoszenia Sieczy wzięła Rossya za pozor, niespokoyne kozakow tych obchodzenia się z sąsiadami, ale była wewnętrzna polityka zasadzona na większych pożytkach dla Rossyi z tego wynikaiących. W czasach poźnieyszych osiadłe pod Rossyą Kozactwo, pobrali nazwiska od mieysc tych, na ktorych mieszkaią, iako to: Mało-Rossyiscy, albo Hetmańszczyzna, Dońscy od rzeki Donu, Jayccy od rzeki Jayku, na ziemiach Kizlarskich mieszkaiący, Grebeńscy, Siermieyscy, Mezdeccy, od rzek lub uroczysków, Terscy od rzeki Terki, w państwie Astarachańskim po Wołdze, Czarno, i Krasno-Jarscy, Carycyńscy, Saratowscy, Ufińscy od rzeki Ufy. Między Syberyą, i granicami Chińskiemi, u ieziora Bayhał nazwanego, Tunguzcy &c. &c. Urządzaią onemi pułkownicy, setnicy, atamani, asaułowie; bawią się rolą, kupiectwem, stadami bydła, owiec, koni; łowieniem ryb; biciem źwierza. Zawołani na woynę, ile ktory posiada gruntu, tyle daie iezdnego żołnierza, ognistą strzelbą, lub strzałami opatrzonego. Sicz poki nie była spustoszona, rządziła się prawami w pospolitości Kozakom nad-Dnieprowskim nadanemi od krola Stefana Batorego, ktory tak liczny narod błąkaniem, naiazdami, albo rozboiem bawiący się w karność, posłuszeństwa, i usługi Rzeczypospolitey uiął, i zachęcił. Sieczowi Kozacy obierali sobie starszego pod nazwiskiem: Koszowego, głosow większością, obranemu znaki władzy nad sobą dawali, w rękę buławę żelazną ich przezwaniem *pernacz*, i chorągiew, aleteż według upodobania swego, i zrzucali onego. Officyalistowie Sieczowych dożywotni: pisarz, dobosz, i trębacz, de caetero wszyscy rowni. Koszowy, dobosz, i trębacz, ani czytać, ani pisać umieć mogli, a choćby i umieli, pod karą śmierci nie było wolno, ani wszystkim w Sieczy będącym; samego ta własność była pisarza, i czytać, i pisać, i odpisywać imieniem koszowego, lub całego woyska, według okoliczności. Zyli wszyscy bezżenni, hołdowali (iak się nadmieniło) Rzeczypospolitey Polskiey, Tatarom, Rossyi; znowu Tatarom, znowu Rossyi; ktora nakoniec tak ich w karności trzymała, że praw swych przestronności używać nie mogli. Kozacy zaś nazwani Mało-Rossyiscy, albo Hetmańszczyzna po odpadnieniu Kiiowa z innemi dzierżawami pod panowanie Rossyiskie, w mnostwie swoim mogli dobyć więcey sto tysięcy szabel. Czas ich tak zmnieyszył, że teraz ledwo czterdzieści tysięcy na koń wsiędzie. Łakomstwo, i głupia gorliwość, kiedy ten narod odłączyła od ciała Rzeczypospolitey, oddaiąc się on pod opiekę Rossyiską, warował sobie wiele prerogatyw: z ktorych te nayznacznieysze były: 1 Miał być uznawany za narod wolny, i dobrowolnie poddany opiece Rossyiskiey. 2 Obierać miał hetmana wolnemi głosami w polu, takowego obranego większością głosow Rossya utwierdzała. 3 Po obraniu sadzany był na tarczy, trzykroć podnoszony z obwołaniem zwyczaynym, w sadzony na koń i prowadzony do cerkwi, tam iemu przez posła Rossyiskiego dawana w rękę buława, i płaszcz bogato oprawne, chorągiew, i dyploma utwierdzaiące. 4 Miał tytuł iaśnie wielmożnego. 5 Ni od kogo nie był sądzony, tylko od samego monarchy, i to in criminibus status. 6 Sam sądził bez appellacyi. Tytułował się hetman obydwu stron Dniepra. Narod podsądny onemu, w pismach dawał mu dostoieństwo: *Dzierżawny*. Miał intraty z dobr na buławę wyznaczonych około dwoch millionow złotych Polskich, na woynę w osobie swoiey stawił się w tedy, kiedy i monarcha wychodził w pole. W marszu niesiono przed nim *buńczuk*, ktory otaczała chorągiew z dwochset nayznacznieyszych familii Kozackich złożona: ci się zwyczaynie nazywali towarzystwo buńczukowe, rangami zacne pułkownikow. Rezydencya hetmańska była miasto *Pułtawa*. Officyaliści hetmańscy byli: 1 Sędzia woyskowy. 2 Buńczuczny. 3 Pisarz. 4 Stanowniczy. Cała Ukraina hetmańska podzielona była

ła na powiaty, nad ktoremi przełożeni nazywali się pułkownicy, pod niemi po wsiach i miasteczkach: atamani, setnicy, asautowie. Los krola Szwedzkiego Karola XII. pod Pułtawą, do ktorego się strony udał Jan Mazeppa hetman Ukrainy (ktory niegdyś urodzony na Wołyniu szlachcic, przezwiskiem Kurcz, dworzanin krola Michała, szlakami, i zabiegami to dostoieństwo osiągnął) nadwerężył przywileie wolności Ukrainy, i prerogatyw hetmańskich zupełnie. Po Mazeppie, ktory za zdraycę wywołany, umarł w Benderze, byłci hetman Szkuropacki, ale *nakazny* alias vice-hetman. Po nim *apostoł*, i ten cum limitata potestate. Po nim rzeczy Ukraińskie coraz upadały. Mieli sądy swoie, i kancellaryą woyskową Ukrainy w Hłuchowie (bo Pułtawa spalona in pænam zdrady Mazeppy, poorana, i posiana) ale pod prezesem z wielkiey Rossyi, za Elżbiety Imperatorowey odnawiać się zdawały rzeczy wolności Mało-Rossyiskiey; forma ich rządu przywrocona, obrany hetmanem Cyryll Rozumowski z zwykłemi obrządkami, obiął rządy przez czas iakiś. Potym przy odmianie rzeczy, teraźnieysza imperatorowa Katarzyna II. Ukrainę zamieniła w prowincyą, naznaczywszy za stołeczne miasto Kiiow, i Gubernatorem uczyniwszy hrabię Romanzowa Zadunayskiego niedawnego zwycięzcę Turkow.

Kożuchowski (Stanisław), stolnik Kaliski prawa koronne od roku 1550, do roku 1729 zebrał, i do druku podał.

Kraiewski (Jan), wierszem Polskim opisał woynę Moskiewską R. 1615. Tegoż autora iest poema pod tytułem: Zgoda między krolem a konfederatami w Krakowie, 1608. — Wizerunek cnot w Krakowie roku 1616.

Krainski (Krzysztof), iego pracy iest nadmieniona u Niesieckiego xięga pod tytułem: Katechizm Heretycki, z naukami, pieśniami, modlitwami &c.

Krakow, stołeczne miasto krolestwa Polskiego zaszczycone koronacyą, grobami, a niegdyś i rezydencyą krolow. Według dawnych powieści fundowane iest od Krakusa xiążęcia Polskiego. Ma akademią od Kazimierza wielkiego ustanowioną, a nadaną od Władysława Jagełły, krolow, z ktorey nie mało wielkich, i sławnych nauką mężow wyszło.

Krakowskie woiewodztwo, graniczy na zachod z Szląskiem na połnoc z Sieradzkim, i Sandomirskim woiewodztwy, na wschod z woiewodztwem Ruskim, na południe z Węgrami. Herb woiewodztwa tego orzeł biały w złotey koronie. Ma senatorow: biskupa, kasztelana, i woiewodę Krakowskich. Woynickiego, Sądeckiego, Bieckiego, Oświecimskiego kasztelanow. Dzieli się po traktacie 1775 na powiaty: Krakowski, Proszowski, Lelowski, Ksiązki. Seymikuie woiewodztwo Krakowskie w Proszowicach, gdzie obiera na seym posłow 6. Na trybunał głowny koronny deputata iednego.

Krakus xiążę Polski, według starożytnych powieści, i świadectw dawnych pisarzow, miasto stołeczne Krakow założył, i od swoiego imienia nazwał. O czasie śmierci iego żadney pewności nie mamy.

Kranganor, krolestwo w Indyach wschodnich nad Golfem Bengali. Ma miasto stołeczne tegoż imienia. Należało niegdyś do Portugalczykow, teraz pod władzą Hollendrow zostaie.

Krasicki (Marcin), woiewoda Podolski, mąż zasługami w oyczyznie znakomity; umarł roku 1633, wieku 59. Starowolski in monumentis Sarmatorum nadgrobek iego taki położył:

D. O. M.

Illustrissimus Dnus Martinus Comes S. R. J. in Krasiczyn.
Krasicki, Palatinus Terrarum Podoliæ,
Premisliensis, Bolemoviensis, Lubomscensis capitaneus.

V i x i t.

Amicis, familiæ, honoribus, fortunæ, & patriæ gloria, & ornamentum.
Patris contraxit virtutem patre castellano. Filius palatinus.
Ex avito splendore ad magna natus,
Majora semper feliciter agressus,
Juventutem in exteris excultam Caroli.
Archid. Austriæ, obsequio honorando expolivit,
Virtutem Seren. Sigismundi III. Polon. reg. longo ornavit famulatu,
Regiæ majestatis incisor, fidam integritatem honoremque auxit.
Inter regni senatores castellan. Leopol:
Marte & Minerva luxit,

Fortitudine, juſtitia, prudentia, humanitate, inter proceres exelluit,
Legum rebelles, pacis turbatores, & Prædones viriliter repreſſit.
Contra Reipublicæ hoſtes, Moſchos, Turcas. & Scythas
Numeroſas Cohortes duxit.
Defenſurus patriam ſeptingentis equitum
Peditumque turmis, ni tendentem ad reſiſtendum Barbaris vexatio direxiſſet.
Palatinus Podoliæ regem conſilio.
Regnum opera, & pace ſemper juvit.
Domum ac familiam famâ, pietate opibus, favricis, illuſtravit.
Arce, palatio, capella fere regalibus
Kraſiczynum mundo admirandum fecit,
In Deum fuſus pietate, templum Kraſiczyni.
Presbyteris, fundationibus, apparatu dotavit.
Carmelitas diſcalceatos Premisliæ fundavit,
Temploque magnificè ſtructo.
Caſtrum Premislienſem vetuſtate lapſum priſtimo decori & munitioni reſtituit.
Senectutem gravi legatione regno regiquè ad Ferdinandum II. imperatorem.

O b i i t.
Sacramentis devotus piis operibûs atquè legatîs inſignibus relictis,
Familiæ, ſucceſſoribus, patriæ lugendus.
Ætatis LIX. anno MDCXXXIII. Vir ſago Togaquè imperii, & regni nobilis.

Krasicki (Jerzy), ſtolnik Przemyſki, ieſt w druku iego: Scutata Sarmatiæ Aquila.

Krasinski (Jan), kantor Krakowſki, w druku iego xięgi ſą: Polonia, w ktorey prowincye, rządy kroleſtwa Polſkiego opiſał 1573. — Oracya o obraniu Henryka Polſkiego krola. — Elegia in obitum Sigiſmundi Auguſti Polonorum regis, Neapoli 1572.

Krasnodębski (Adam), Jezuita wydał do druku xięgę, ktorey tytuł: Philoſophia Aryſtotelis explicata 1678.

Krates, uczeń Dyogeneſa, filozof ſekty Cynikow, żył lat 328 przed narodzeniem Chryſtuſowym. Urodził ſię w Tebach, mieście Greckim. Te Alexander zburzył; gdy ſię go pytał, ieżli pragnie, aby znowu reparował, odpowiedział; mniey o to ſtoię, bo wiem, że ie drugi taki iak ty zburzyć może. Dyogenes Laertius w xiędze VI. o nim czyni wzmiankę.

Kre-

Kremona, miaſto Włoſkie w xięſtwie Medyolańſkim, ſtołeczne prowincyi tegoż nazwiſka, niegdyś oſada Gallow, potym Rzymianow. Auguſt ceſarz dawſzy ziemię Kremoneńſką na oſadę żołnierzom ſwoim, Mantuy gruntu ile przyległego część wielką zarwał. Dla tego Wirgiliuſz Mantuańczyk, żale ſwoie z tey przyczyny pochodzące naſtępuiącym wierſzem obwieścił:

Mantua ve miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Kreta, wyſpa morza śrzodziemnego poſpolicie ſię w teraźnieyſzych czaſach nazywa *Kandya* w ſtarożytności ſławna urodzeniem Jowiſza, panowaniem Minoſa, ſtrukturą Labiryntu, ſtu miaſt wſpaniałością, przypadkami Aryadny, i Thezeuſza. Wyſpa ta po rożnych odmianach, dziś pod władzą Turecką zoſtaie.

Kreütz (Karol), Jezuita według świadectwa Nieſieckiego, ięzykiem Niemieckim piſał: De cæna Calviniana imaginaria, & Catholico ſanctiſſimo Sacramento Euchariſtiæ. — Brunsberg 1646. — De fonte venenato doctrinæ Lutheranæ, & ſalubri fonte Catholicorum, Vilnæ 1648. — Colloquium charitativum cum Dantiſcanis prædicantibus. Brunsb. 1662. — Defenſio Catholica oppoſita cathechis: Lutherano. Brunsberg, 1649. — Catholicum cavete, contra evangelicum cavete miniſtri Gedanen. — Indefenſus Luth. per Joan. Millerum Prædic. Hamb. defenſo oppoſitus, Brunsberg 1655. — Quatuor interrogationes utiles excerptæ ex funebri concione Botſach 1650. — De indulgentiis & Jubilæo, Brunsberg 1650. — Catholicum fidei ſcutum, contra ſcutum cujusdam Livonis hæretici, Brunsbersg 1650. — Contra cathechiſmum Luteranum Bramb. 1652. — Petra inexpugnabilis, quod ſola Romana eccleſia, ſit Sancta apoſtolica, latinè Brunsberg 1655.

Kroacyá, kray panſtwa Węgierſkiego graniczy z Sklawonią, Bośnią, Dalmacyą, Karniolą, i Golfem Weneckim. Cała prawie Kroacya ieſt pod władzą domu Auſtryackiego.

Krodon, iedno z naycelnieyſzych bożyſzcz dawnych Niemcow; bałwochwalnica iego była bliſko tego mieyſca, gdzie teraz Hartersburg, niedaleko miaſta Goslar. Karol wielki bożyſzcze ſkruſzył, bałwochwalnicę obalić kazał.

Krol, oſoba przełożona nad całym narodem oſobliwſzemi obrządki na ten naywyżſzy ſtopień wynieſiona. Wſzyſtkie prawa zmierzaią do tego, aby krolowie iak nayuroczyściey czczeni, i ſzanowani

Ppp byli

byli od powierzonego rządom swoim ludu. Wzaiemnie ich obowiązek iest oycowską miłością lud swoy rządzić, i potrzeby iego opatrywać. Tron krolewski w niektorych narodach prawem sukcessyi idzie, u nas od wybrania wolnego narodu zawisł. Krol w Polszcze iest ieden z trzech stanow całość powszechną składaiących: prezyduie w obradach seymowych, sądy niektore sądzi, przedtym zaś wszystkie z appellacyi, poki za Stefana trybunałow nieustanowiono. Rozdanie wszystkich urzędow duchownych, cywilnych, i żołnierskich, krolom Rzeczpospolita poruczyła, ztą iednak klauzulą, ażeby pryncypalnieysze i takowe, ktore iuryzdykcyą maią, samym rodowitym Polakom rozdawane bywały, i to ieszcze nie innym tylko zaszczyconym szlachectwem niepodeyrzanym, ten iednak szafunek znacznie umnieyszył, i ścieśnił seym delegacyiny roku 1775. W czasie woyny krol przytomny, w woysku zawiaduie, i rządy naywyższe trzyma. W potocznych między seymem, a seymem intereffach krol z przytomną radą do boku swego przydaną rezolucyą dać może. Gwardyi koronney ma sobie wyznaczone cztery regimenta, i chorągwi Polskich autoramentu 4, zaś własney milicyi do dwoch tysięcy przy sobie trzymać może. Przy elekcyi monarchow Polskich spisane bywaią między nim, a narodem pacta conventa, albo kondycye, z ktoremi na niego prerogatywa krolewska włożoną iest, tych kiedy nie dotrzymuie, tym samym lud od posłuszeństwa swoiego uwalnia. Krolowi dobr dziedzicznych nabywać w Polszcze niewolno; teraźnieyszemu Stanisławowi Augustowi pozwoliła Rzeczpospolita nabycia takowego do piętnastu millionow. Krol małżonki sobie obierać nie może, bez dołożenia się w tym stanow Rzeczypospolitey. Intraty dobr stołu krolewskiego, zawisły na ekonomiach, na wyznaczonym dochodzie ze skarbu, i cłach niektorych, między ktore wchodzi część od Gdańska. Mennice pieniężne niegdyś w dyspozycyi krolow były, potym od Zygmunta III. Rzeczypospolitey roku 1632 ustąpione, teraz przez pacta conventa wraz z pocztami krolowi Stanisławowi Augustowi ustąpione. Przed koronacyą krol wakansow rozdawać nie może. Acta interregni zaraz po koronacyi approbować powinien. *Rex & Regina Catholici sunto*: prawo kardynalne krolestwa Polskiego.

Krolewszczyzny, dobra niegdyś stołu krolewskiego, obrocone na nadgrodę zasług, i ztąd pospolicie nazwane: *panis benè merentium.* Dwoiakiey były natury: iedne z iuryzdykcyą (o tych patrz podtytułem: *starosta*) drugie żadnego nie maią obowiązku, i te się tenutami albo dzierżawami nazywały. Przedtym według upodobania krol iedney osobie kilka krolewszczyzn bez iuryzdykcyi nadawał, niższym prawem więcey nad dwie krolewszczyzny osobie iedney trzymać niegodziło się. Starostowie pograniczni choć bez iuryzdykcyi zamkow i granic strzedz powinni. Lustracya krolewszczyżn co lat 5 być powinna, i kwarta z nich sprawiedliwa, to iest: czwarta część dochodow do skarbu publicznego idzie. Seym konfederacyi roku 1775 uymuiąc z pod szafunku krolewskiego wszelakie starostwa, i krolewszczyzny, a ztąd szukaiąc z nich iedynie większego pożytku dla skarbu publicznego, postanowił pod tytułem: *Starostwa, i krolewszczyzny*, fol. 39, ażeby te wyszedłszy z pod prawa one posiadaiących, były za licytacyą, plus offerenti dochodu całkowego z tychże do skarbu, przez kommissyą puszczane prawem emfiteutycznym na lat 50. Tenże iednak seym niższą uchwałą pod tytułem: *Nadgroda zasłużonych*, fol. 105, zawiesił do czasu te pożytki dla Rzeczypospolitey favore osob tam wymienionych, ktorym krolewszczyzny z nazwisk swoich wyrażone, miane, lub przez expektatywy przeznaczone pod takież prawo emfiteutyczne na lat 50, à capta posseſſione z obowiązkiem płacenia do skarbu pułtory kwarty są podane.

Krolewiczowie, i Krolewny Polskie, dobr ani kupnem, ani zastawem nabywać nie mogą. Sukcessyi do tronu żadney pretendować nie maią prawa, ani się do urzędow koronnych zdatnemi zdaią, chyba przyiąwszy rowność; w czym się z prerogatywy swoiey wyzuwaią: iako uczynili Fryderyk kardynał prymas, Jan Albert biskup Krakowski, Karol Ferdynand Płocki.

Krolowa Polska, Katoliczką być powinna, inaczey koronowaną być nie może. Dwor iey od krola utrzymowany być powinien. Ma swego marszałka, kanclerza, ktorzy iednak przeto urzędnikami koronnemi nie są. Bez zezwolenia stanow krol małżonki brać nie może. Rowno z krolem dobr dziedzicznych nie godzi się iey nabywać: o co względem Zywca przez krolową Konstancyą małżonkę Zygmunta III. nabytego wielkie były zamieszania. Wniosek krolowey zo-

zoſtaie na ſtaroſtwach nie grodo-
wych od Rzeczypoſpolitey nazna-
czonych, tych dwa poſiadać może
według wybrania ſamego krola.
Oſtatnia Marya Jozefa małżonka
Auguſta III. miała w dzierżeniu
ſtaroſtwa, Spiſkie, i Jaworowſkie.

Kromer (Marcin), biſkup Warmiń-
ſki doſkonałością ſwoią, i nauka-
mi, poſtawiony na ſtopniu biſku-
pim przez koadiutoryą wielkiego
w kościele bożym, Hozyuſza kar-
dynała, biſkupa Warmińſkiego.
Oyczyznie dobrze zaſłużony kil-
kakrotne poſelſtwa oſobliwie do
ceſarza Ferdynanda, i Karola V.
odprawił. Wyznaczywſzy koad-
iutorem biſkupſtwa Jędrzeia kar-
dynała Batorego ſynowca Stefana
krola, żyć przeſtał roku 1589. Xię-
gi od niego piſane: Hiſtoriæ Po-
loniæ 30 libr. — Baſileæ, Coloniæ
1589. — Polonia, ſive de ſitu, po-
pulis, magiſtratu Reipublicæ Po-
lonæ. — De Chriſti reſurgentis
triumpho pöema. — De adverſa
valetudine Sigiſmundi I. regis pöe-
ma. — Aurea carmina Pythago-
ræ. — De coniugio & cælibatu
ſacerdotum ad Stanislai Orichovi-
um 1561. — Dubitationes de ve-
ra via ſalutis. — De pœnis Sacri-
legorum. — De dogmatibus ec-
cleſiæ Catholicæ, quem librum
Monachum appellavit. — De ve-
ra & falſa religione. — De Sacra-
mentis Cathecheſis. — De con-
centibus muſicis, quos Chorales
appellamus. — Sermones Syno-
dales. — Theognides è græco
latinitate donatus. — Epiſtola de
optima politia ad ſenatum regni
Poloniæ. — De rebus Moſchovi-
ticis. — De tumultu Gedanenſi.
Liſty iego w zbiorze Karnkowſkie-
go biſkupa zawarte ſą. Zaś korre-
ſpondencye z nim nayznakomit-
ſzych ludzi wieku tamtego w II.
volumin. in fol. w bibliotece War-
mińſkiey znayduią ſię. W czaſie
tak koadiutoryi, iako i rządow bi-
ſkupich poſtanowił Kromer, i re-
guły napiſał zgromadzeniom nie-
wiaſt, ktore dotąd w Warmii pod
zwierzchnością biſkupią zoſtaią,
na kſztałt *oblatarum*, czyniąc vo-
ta w zgromadzeniu, lubo bez klau-
zury zoſtaią. Obowiązek ich nau-
ka młodych panienek &c. Stroy
czarny taki, iak dawniey u matron
był w używaniu.

Kromwel (Oliverius), protektor
Rzeczypoſpolitey Angielſkiey, am-
bicyą nieograniczoną, pozorem re-
ligii, i miłość, dobra publicznego
ukrywaiąc, właſnego monarchę
Karola I. krola Angielſkiego z tro-
nu, i życia wyzuł, i lubo przez
modeſtyą tytułu krolewſkiego przy-
iąć nie chciał, z tym wſzyſtkim
przez lat 9 iednym był do rządu,
i iedynowładnie panował nad An-
glią.

glią. Mąż wielki, ieżeli ten tytuł
zbrodniom ſzczęśliwym dać ſię go-
dzi; umarł roku 1658, wieku 55.

Krucyata, woien nazwiſko, ktore
Chrześcianie za powodem papie-
żow podeymowali przeciw Sarace-
nom dla odzyſkania ziemi świętey.
Hiſtoryą o Krucyatach Maynbur-
ga przełożył na ięzyk Polſki, i do
druku podał Uſtrzycki proboſzcz
katedralny Przemyſki. Dla tego
zaś woyny nazwane ſą Krucyatami,
iż na nie lud ſię zbroyny wybierał,
i znakiem krzyża świętego ozdo-
biony był na pierſiach. Naypier-
wſza zaś Krucyat a odprawiona by-
ła roku 1195 pod Godfydem xią-
żęciem de Bovillon.

Krüger (Oſwald), Jezuita; umarł
roku 1665. Xięgi iego: Theore-
mata, & proplemmata mathema-
tica ex optica, geometria, aſtro-
nomia, ſphæra elementari, com-
puto eccleſiaſtico, Vilnæ 1633. —
Paralella horoſcopa, ſive de dire-
ctione tormentorum, Vilnæ 1636.
— Calendarium Romanum,
Vilnæ 1637. — Centuria aſtrono-
mica, Vilnæ 1639. — Exegeſis
feſtivitatis parochialis, Vilnæ 1647.
— Diſſertatio de vacuo, Vilnæ
1646. — Theoremata de oculo,
optica catoptrica, Vilnæ 1641. —
Catoprocauſtica, ſive ſpecula u-
ſtoria, Vilnæ 1636. — Theoro-
centrica, ſive mathematicæ de
punctis conſiderationes, Vilnæ
1644. — Oculus, Vilnæ 1642. —
Horographia practica &c.

Krupski (Bernard), Reformat, wy-
dał ſkarby niebieſkich taiemnic,
to ieſt, oświadczenia świętey Bry-
gitty, po Polſku przełożone, w Za-
mościu 1698.

Krusienski (Tadeuſz), Jezuita: w
Perſyi, i Carogrodzie miſſyonarz,
podał do druku xięgi: Prodromus
ad hiſtoriam revolutionis Perſiæ,
Leopoli 1733. — Hiſtoria revolu-
tionum Perſicarum, Leopoli anno
1738.

Kruszec, albo metal, te ſłowa w
powſzechności znaczą pewny ga-
tunek ziemi, złączony z cząſtek,
większą znacznie od innych twar-
dość, ciężar, łuſk, i nieprzezro-
czyſtość maiących, i ktore mocą
ognia nabieraią cieku, a potym
oſtudzone daią ſię ciągnąć pod
młotem. Metalle ciągleyſze, i
ktorych ogień nie umnieyſza, na-
zywaią chimicy kruſzcami *doſko-
nałemi*, z ktorych liczby ſą: zło-
to, ſrebro, i platina, albo złoto
białe z nowego wynalazku, ktore
ſię tylko dotąd w Ameryce Hi-
ſzpańſkiey znayduie. Te zaś, kto-
re lubo ſą rowno ciągłe, ale przez
operacyą ognia umnieyſzaią ſię,
zrzucaią właſność metaliczną, i
nieiako powracaią łatwo do pier-
wſzego gatunku ziemi, z ktorey

wyſzły, nazywaią metallami albo kruſzcami *niedoſkonałemi*, ktorych cztery liczą: miedź, żelazo, cyna, i ołow. Są ieſzcze kruſzce od chimikow nazywane *ſemi-metalla*, ktore ewaporowaniu podległe, tych pięć gatunkow liczą: antimonium biſmuth, albo markazyt, zinckum, kobalt, i arſzenik. Waga przyrodzona metallow wyrobionych, nie ieſt iednakowa; naprzykład: bryła albo ſztuka pewney miary cyny, ktora waży funtow 532, podobnyż miary ſztuka żelaza ważyć będzie funtow 576, miedzi fontow 648, ſrebra funtow 744, ołowiu funtow 828, złota funtow 1368. Merkuryuſz albo żywe ſrebro ieſt metallem oſobnego gatunku, zawiera w ſobie ciężar, i czyſtość tę, co dobre metalle, i razem volatilitatem, albo ewaporacyą, iako ſemi-metalla. W upatrywaniu ziemi, iakieby zawierała w ſobie kruſzce, naſtępuiące znaki powierzchowne przez częſte doświadczenia upatrzyli, i podali nam metalliści: 1 Na łożyſkach mineralnych, ktore wierzchołkiem ziemia okrywa, ordynaryine ziela i chwaſty ſłabo wyraſtaią, i prędko żołkną. 2 Drzewa ieżeli ſię tam znayduią, te kręto, i nie wyſoko wyraſtaią. 3 Wilgoć, ktorą roſa opuſzcza, albo deſzcze, krotko trwa na trawach. 4 Sniegi prędzey iak na innych mieyſcach opadaią, albo nikną. 5 częſto daią ſię widzieć wapory z takich ſtron wychodzące, i wydaiące zapach ſiarki, albo minerału topionego. 6 Gdy ſię tam przytrafia wody ſtoiące, te ſą napełnione ſale vitriolico. 7 Także gdy w piaſku upatruią ſię pomieſzane cząſtki metalliczne &c. Te znaki na iednymże mieyſcu, i w większey ich liczbie upatrzone, mogą upewnić nieco gornika w ſzukaniu kruſzcow, ale iedno z nich z oſobna poſtrzeżone może zawieść. Jakoż co do pierwſzego znaku piſzą ci, ktorzy zwiedzali prowincye Hiſzpańſkie: że tam, gdzie przechodnie owce naydłużey zatrzymuią na paſzy, i tę za nayzdrowſzą dla nich, i nayżyźnieyſzą upatruią, tam mowię na tych mieyſcach nayobfitſze, i rożne znayduią ſię kruſzce nie tylko bliſkie wierzchu ziemi, aleteż żyłami w ſkałach odkrytych przechodzące; o czym: *Voyage en Portugal, & en Eſpagne par Richard Twiſs*.

Kruszwica, miaſteczko woiewodztwa Brzeſkiego-Kuiawſkiego nad ieziorem Gopło, było niegdyś ſtolicą krolow Polſkich, domu Piaſta, ktory był rodem z tego miaſta.

Krym, pańſtwo Tatarſkie: zwany od dawnych: *Cherſoneſus*. Obywatele ſą Machometańſkiey religii, rządzeni przez hana, ktorego im Porta podaie. Rodzay tych Tatarow nazywa ſię Krymſkiemi, albo Europeyſkiemi Tatarami.

Kryminalny ſąd, ten ſię nazywa, ktory dekreta śmierci na winowayców ferować ma władzę. Oſoby duchowne ſentencyi kryminalnych dawać nie mogą, chyba za dyſpenſą ci, ktorzy maią jus gladii, iakoteż i deputaci duchowni trybunału koronnego.

Krzysztanowicz (Staniſław), autor xięgi: Compendioſa ſtatûs regni Poloniæ deſcriptio, Mogunt. 1606.

Krysztoporski (Mikołay), napiſał wierſzem xięgę: o powinności ſzlacheckiey.

Krytyka, in ſenſu *philologico*, ieſt uważne, i roſtropne roztrząſanie piſm i dzieł rożnych, przez ktore rozum oświecony ſprawiedliwe o nich daie zdanie. *Cenſura* ieſt także podobnym ſądem, z tą rożnicą, że tak nazwana, wchodzi tylko w rozeznanie, i ſzacunek piſm obyczaiow, albo religii tyczących ſię. Tę czyni zwierzchność przyzwoita baczna na cnotę i ſpokoyność narodu. Krytyka zaś nayiſtotniey rozſądza piſma z nauk wypływaiące, albo wynalazki rozumu ludzkiego. Jako każdy człowiek ma przyrodzoną wolność doſkonalenia ſiebie w wiadomościach powſzechnych, taktež każdy człowiek domaga ſię rownego prawa ze wſzyſtkiemi, być ſędzią o wiadomości każdego. Ale iaka ieſt rożnica ſtopniow między uczonemi albo dzielącemi ten plon wiadomości ludzkich, taka też i między ſędziami gatunku tego. Tu ia mowię o fizyczney rożnicy, nie mieſzaiąc moralney, ktorą tylko paſſye przynoſzą do umyſłu; iako zazdrość cudzey ſławy; albo ambicya do nayważſzey zwierzchności w ſądzeniu; lub płoche przeciwieńſtwo: ganić co wſzyſcy chwalą, wielbić, co powſzechność odrzuciła. Gdybyśmy mieli zaufaną, i pilną ſzkołę na formowanie ſerca ludzkiego, przenioſłbym śmiało do niego moc tę ſądową o rzeczach, ktore pracowita myśl ludzka utworzyła: niechayby rozum był mu do rady. Nikt temu nie zaprzeczy, że krytyka była, i będzie zawſze pożyteczna naukom, ale ta, ktora ſię trzyma prawideł iſtotnych tychże ſamych nauk. Krytyk nie zawiſny, i wolny od ambicyi, biorąc w ręce ſwoie cudze dzieło, czuie zaraz pociechę w ſercu, że znalazł pracownika użytecznego, ktory nam ułatwia przeſzkody do nabycia wiadomości o rzeczach, albo ukazuie wynalazek. Roztrząſa to piſmo z ſurowością, ktorą powſzechne dobro wyciąga, zawſze iednak z pamię-

mięcią zamyſłu autora. Jeżeli znaydzie nieporządek w ułożeniu materyi, ciemność albo podłość wyrazow, wywod fałſzywy. Jeżeli czyta dzieiopiſa zapędzonego w ciemność zapadłych czaſow bez przewodnika, i uwagi na ślady, ktore w nieutraconym ieſzcze świetle, podawały mu ſię ſame pod oczy w biegu iego; nie examinuie przynaymniey ile można, poſągow, i gmachow, ktore w tey nocy potrąca; notuie poczwary iakie tylko imaginacya iemu wyobraża. Jeżeli piſze przypadki narodow, zacność celnieyſzych oſob bez zaſtonowienia ſię nad ważnością świadectwa, bez kombinacyi dowodow, bez upewnienia ſię o okolicznościach mieyſca, czaſu, bez wagi między ſprawami dobremi i złemi; izaliż tam nie znaydzie pochwały z ludzkości Nerona, dla żalu, z ktorym ſię odezwał nad znaiomością liter, że go ſprawiedliwość przymuſiła podpiſać dekret śmierci na przeſtępcę. Znieważy Tytuſa miękkość ſerca, iż ſię nie bawił tylko znaczeniem dni ſwoich hoyności. Nie doſyć ieſzcze, znaydzie on dzieiopiſa wiernego lubo w wyłożeniu tego wſzyſtkiego, comu dawnieyſi piſarze zoſtawili; ale ſię nie chce rozważaniem zaſtanowić, ieżeli to ich donieſienie ieſt wſparte dowodami? a przynaymniey, ieżeli ſię zbliża do podobieńſtwa, przez wzgląd na światło narodu, iego ludność, porządek rządu &c. na czynienie dzieł wielkich w onym czaſie, ktoremi zadziwiaią czytaiących? Wſzyſtko to moy dzieiopis, co czyta, kładzie wiernie w ſwoy zbior za pewność, przez zbytni ſzacunek ſtarożytności; ſtrzeże ſię nawet okazać wątpliwość, ktorą poſtrzegał. Tym wſtrętem ſądzenia o pewności dzieiow ſtarożytnych, grzeſzyli, i oſłabiali prace ſwoie dawni dzieiopiſowie niektorzy, rownie, iako i poźnieyſi wiekow naſzych. Ale z drugiey ſtrony niemniey, owſzem więcey ſzkodzili hiſtoryi ci, ktorzy per exceſſum krytyki, odrzucaiąc wątpliwe przypadki, na tych mieyſce wprowadzili ſami od ſiebie wymyślone dzieie, lub z autora nieznaiomego, ktorego upoważnili nie ſkażoną pewnością. Mowiłem, więcey ſzkodzą, albowiem autor hiſtoryi łatwo-wierny czyni czytaiącemu tę tylko przykrość, że go zoſtawił ſędzią tych dawnych powieści, ſam ſię umknąwſzy od ſądzenia, wyſtawuie ſię tylko ich delatorem. Przeciwnie zaś ten, ktory zamiaſt zawieſzenia zdania o pewności, po wyłożeniu przyczyn wątpienia, odrzuca śmiało części dzieiow, nie dowodząc potrzeby, ani

ani oczywiſtości za przeciwnym twierdzeniem: więcey tedy ztąd ſzkodzi hiſtoryi i czyni ią właſną produkcyą, nie czaſow. Czytanie pożyteczne hiſtoryi, ponieważ ma za cel pierwſzy, dyrygować rozſądki, formować ſerca ludzkie do cnoty, z przykładow ludzi znakomitych w zeſzłych wiekach, albo z wydanych przywar przeſtępnych, z ktorych ſpłyneły nieſzczęśliwości na narody; więc dowody tego powinny być iaſne i pewne, ażeby ſprawiły ſkutek zamierzony, pokochania cnoty, albo uzbroienia ſerca chwalebnym wſtrętem naprzeciw przeſtępſtwu. Przeyrzy ieſzcze ten krytyk filozofa dzieło, poſtrzeże pełno nowych ſuppozycyi, nowe ſyſtema, nowe początki do explikowania mocy i ſkutkow przyrodzenia. Uważa, iako autor ten ſam za naturę mowi, albo badaiącym odpowiada, ktorey bardziey pilnie, i z cierpliwością pytać ſię był o wſzyſtko powinien. Daley polityk nie znaiący człowieka w iego ſkłonnościach, a ztąd może i ſamego ſiebie, układa ſpoſob rządu dla rozſzerzenia tegoż człowieka wolności. Moraliſta bez założenia celu, ſtanowi prawa na obyczaie. Rycerz zakładaiący w boiu ſławę, z niey wyprowadza prawo woyny i pokoiu. I tak w niewyliczonych gatunkach wiadomości, i wynalazkow rozumu ludzkiego znayduiemy dzieła wyciągaiące ſądu ſprawiedliwego, dla czynienia rożnicy płodu fałſzywego od prawego. Tu krytyk nie parcyalny rozważa autora pracę, ſtoſuie reguły gotowe, ktore iemu też ſame nauki, kunſzta, i wynalazki otwieraią, a ktorych on przeſtrzegać całości wziął przed ſię ſtaranie. Krytyk ten baczny, i roſtropny, nie potępia zdania autora, gdy nie ma widocznych przyczyn do odrzucenia tegoż. O iak wiele zarzucano fałſzu doświadczeniom Pliniuſza, albo Archimedeſa, ktore w tych czaſach uczyniła podobnemi ciekawość fizykow. Doſyć ieſt ſądzić o piśmie w tym, co ieſt, ieżeli doſtateczne podług zamyſłu autora; ale zakładać defekt na tym, czego nie przydał, i przydać nie chciał, ani tym opuſzczeniem zaſzkodził dziełu, podług ſwego zamierzenia, nie byłaby krytyka ſprawiedliwa. Kto odrzuci gornika przynoſzącego drogi kruſzec, dla tego, że nie oddaie złota gotowego. Kto pogani ſłownik za to, że nie definuie ſłow położonych. Kto upodla dykcyonarz wiadomości, że znalazłſzy w nim ſamę poſtać rzeczy każdey dobrze wyobrażoną, nie znayduie w artykułach wſzyſtkiego, co być może wiadome uczonym. Kto na

nakoniec gani encyklopedystę, że w pracy swoiey nie rozszerzył tak nauk, ażebyśmy się obeszli bez innych xiążek i modelow. Gdyby istotnie reguły krytyki były zachowane, iey dekret byłby przez wszystkie wieki niewzruszony, iako maiący za sobą cechę prawdy. Ale ieżeli w tym trybunale gust czasu włada, passya, lub ambicya corki niewiadomości, wnosić potrzeba, że dekret ten zmaże prawda, albo gust nowy, lub zawistność. Od naydawnieyszych wiekow mamy dzieła mędrsze po sobie idące, i wzaiemnie siebie znoszące; snadno przyczynę tego położyć, że nie zachowali tych prawideł, ktore samo przyrodzenie rzeczy rozumowi ludzkiemu podało. Obowiązek dla krytyka iest tenże sam, co i dla sędziego. Doskonały sędzia odrzuca względy wszelkie w sądzeniu, na osoby maiętne, lub ubogie, bliskie siebie, lub dalekie, przyiazne lub zawistne; iest obowiązany do rozeznania dostatecznego sprawy; do wiadomości praw, do ktorych stosuie sprawy, i o nich gotowy z tychże praw wydaie dekret. To samo sprawiedliwy krytyk zachować powinien: bezwzględność na osoby, poznanie dostateczne dzieła autora, wiadomość nauki, w ktorey ten autor pisał, przystosowanie do niey tegoż pisma; same tedy teyże nauki prawidła wydadzą mu wyrok o tym dziele, ktory on ogłosi. Konkluduymy z powtorzeniem; że krytyka nauk wyprowadza się z porządku, i reguł tychże nauk. Krytyka dzieiopism czyni się przez wywod stopniami pewności dzieiow. Krytyka nad pismami politycznemi bierze się z upatrywania szczęśliwości, i spokoyności narodu. Krytyka praw, z szczęśliwości, i bespieczeństwa mieszkańca. Krytyka kunsztow wolnych, ponieważ te po większey części są rządzone od gustu, więc przez przyrownanie dzieł podobnych, sądzi, o tym, ktore iey iest podane pod sąd. Krytyka wynalazkow matematycznych, procz upatrywania ich składu, zwięzłości, harmonii części, pewności skutku, dowodności &c. rozważa icy użyteczność.

Krzesimowski (Antoni), opat Koprzywnicki wydał xiążkę: Viator Christianus, w Auszpurgu 1647; umarł roku 1665.

Krzycki (Jędrzey), arcybiskup Gnieźnieński, prymas, w naukach a osobliwie w rymotworstwie biegły wydał xięgi: Victoria de Tartaris 1712 ad oppidum Wiśniowiec parta. — Oratio in ingressu Petri Tomicii ad episcopatum Cracov. Cracoviæ 1524. — Epistola de negotio Pruthenico 1524. — Elegia in obitum Tomicii. — Poëmata & epistolæ ad imitationem Virgilii &c. umarł roku 1537, wieku 54. Między Erasma Roterodama listami, wiele i iego znayduie się listow wraz z responsami tegoż Roterodama.

Krzykowski (Krzysztof), wydał xięgę: Krotkie astrologiczne uwagi komety widzianey 1680.

Krzykowski (Wacław), Jezuita. Niesiecki pisze, iż iemu przypisuią xiążkę pod tytułem: Sacro-Civilis politia opus politicum roku 1636.

Krzywokolski (Stanisław), Jezuita; umarł roku 1633. Jego xięgi: Compendium vitæ spiritualis. — De præparatione ad mortem. De via vitæ æternæ. — De modo meditandi.

Krzyżacy, zakon Hospitalaryuszow, albo braci szpitalnych. Pierwsze początki swoie wziął w ziemi świętey około roku 1188. Za Baldwina krola przeniesiony w Niemieckie kraie, i tam ustanowiony doskonaley, gdy się coraz mocniey krzewić, i zbiiać w dostatki, i możność począł, za roskazem papieskim, a wezwaniem Konrada xiążęcia Mazowieckiego, przeciw Prusakom, narodowi bałwochwalskiemu, woynę świętą, to iest: krucyatę podnieśli. Tych zwyciężywszy, kray Pruski posiedli, w ktorym się źle obchodząc, przeciw monarchom Polskim woynę podnieśli, po rożnych klęskach zobopolnych, nakoniec od Władysława Jagełły pod Grunwaldem zniesieni, za Kazimierza syna iego poddać się narodowi Polskiemu, i wierność poprzysiądz musieli, oddawszy koronie woiewodztwa: Chełmińskie, Pomorskie, i Malborskie. Gdy zaś 33. Mistrz Krzyżacki wiarę świętą porzucił, przeto nie iuż iako mistrz Krzyżacki, ale iako xiążę świecki hołdownik Polski od Zygmunta I. krola Polskiego inwestyowany, otrzymał w dzierżeniu tę część Pruskiego kraiu, ktore Prusami xiążęcemi nazywaią się, i dotąd w nich następcy iego mężkiey płci pod tytułem krolow panuią. *Zakon kawalerow* Teutońskich Krzyżakow roku 1191 od Klemensa III. papieża potwierdzony został, i nazwani kawalerowie: Fratres Theutonici Xenodochii Hierosolimitani. Po odpadłych Prusach, przenieśli się kawalerowie znowu do Niemiec, i dotąd tam wielkiego mistrza, i kommendorow swoich maią. Mieszkanie wielkiego mistrza *Mergentheim.* Suknie kawalerow Krzyżakow były białe z czarnemi krzyżami.

Ktesiphon, miaſto ſtołeczne krolestwa Partow w Aſſyryi.

Kuba, wyſpa Ameryki, rozciąga ſię wzdłuż na 230 mil, w ſzerz na 40, odkryta od Krzyſztofa Kolumba, należy do państwa Hiſzpańſkiego. Miaſto iey ſtołeczne San-Jugo.

Kubo-Sama, niegdyś naypierwſzy urząd woienny państwa Japońſkiego; gdy zaś około V. wieku ieden tym doſtoieństwem zaſzczycony, ceſarza, z ktorych każdy *Dairą* ſię nazywał, od rządow państwa oddalił, i przy okazałości tylko powierzchowney zoſtawił, przeto do tych czas ceſarz panuiący każdy nazywa ſię *kubo.* Naſtępcy zaś Daira przy dawnym nazwiſku i prerogatywach zoſtaią.

Kuczborski (Walenty), kanonik Krakowſki i Warmińſki; nmarł roku 1573. Wydał katechizm podług uchwały koncylium Trydentſkiego, roku 1568. — Kazania.

Kuczwarewicz (Marcin), wydał relacyą wyprawy Zbaraſkiey przeciw Chmielnickiemu, w Lublinie roku 1650.

Kujacyusz (Jakub), ieden z nayſławnieyſzych prawnikow wieku XVI. rodem z Toloſſy; umarł roku 1590, wieku 70. Xięgi iego, ktoremi dawne prawa obiaśnił, i tłomaczył, razem zebrane z druku wyſzły w tomach V. in folio, w Paryżu 1584.

Kujawskie woiewodztwo, w Wielkiey-Polſzcze; miaſto ſtołeczne Brześć wraz z woiewodztwem zwany Kujawſkim. To woiewodztwo, iako też Inowrocławſkie dawniey, iednąż były ziemią, podług wywodu wyprowadzonego z dzieiopiſow przez Nieſieckiego w xiędze: Korona Polſka; dopiero około roku 1400, ta ziemia na dwa woiewodztwa Brzeſkie-Kujawſkie (dla rożnicy od Brzeſkiego-Litewſkiego) i na Inowrocławſkie, ktore z początku Gniewkowſkim od powiatu tego nazwania, była podzielona; a przedtym podziałem będąc pod rządem woiewody, brał tytuł woiewody Kujawſkiego; co ſię czyta między podpiſami na akcie erekcyi katedry Chełmińſkiey pod roku 1222 przez Konrada xiążęcia Mazowieckiego czynioney.

Kulesza (Jan Aloyzy), Jezuita, wydał do druku xięgę: Wiara prawoſławna, piſmem, SS. Soborami, oycami SS. i hiſtoryą kościelną obiaśniona, w Wilnie R. 1704.

Kuligowski (Mateuſz Ignacy), archidyakon Biechowſki wydał demokryt, albo śmiech &c. w Wilnie 1699. Heraklit tamże.

Kuklinski (Staniſław), wydał życie Tomaſza Oborſkiego ſuffragana Krakowſkiego, w Krakowie 1663.

Kumberland, prowincya nadmorſka Angielſka z tytułem xięſtwa. Miaſto ſtołeczne Karliſle tytuł xiążęcia de Kumberland nadany bywa albo krolewicom albo xiążętom krwie krolewſkiey.

Kumes, albo Kumy, ſławne niegdyś miaſto we Włoſzech, nie daleko Neapolu. Od niego wzięła imię Sybilla nazwana *Cumana.*

Kunegunda (święta), krolowa Polſka, Boleſława wſtydliwego żona, corka Jędrzeia krola Węgierſkiego. Po śmierci w klaſztorze świątobliwe życie obrała w Sączu, gdzie ciało iey złożone.

Kunicki (Wacław), kanonik Łowicki wydał oyczyſtym ięzykiem roku 1615. Xięgę: Wizerunek ſzlachcica Polſkiego. Też ſamę potym po Łacinie przetłomaczył.

Kurator, wyznaczony opiekun z prawa, albo niemogącemu, albo nieumieiącemu ſię rządzić. W Polſzcze krol władzą ma naznaczać oſobom do adminiſtracyi maiątku kuratorow, i wydawać z kancellaryi kuratelę. Konſtytucya także ſeymu delegacyinego roku 1775 fol. 69, titulo: *Ubeſpieczenie Sierot i Wdow*, mieć chce, ażeby wdowom w potrzebach prawnych, grody albo ziemſtwa kuratorow za rekwizycyą wyznaczały.

Kurchus, bożyſzcze dawnych Pruſow. *Hartknoch* de cultu deorum Pruſſiæ.

Kurdowie, obywatele kraiu Kurdiſtan w Mezopotanii zwaney teraz Kurdiſtan, znayduią ſię także w Ameryce i Syryi, zoſtaią pod protekcyą krola Perſkiego; maią ſwoy właſny ięzyk, o ktorym twierdzą, iż ieſt prawdziwy dawnych Perſow.

Kurdwanowski (Jan), wydał Kazania w Brunsbergu 1724, w Kaliſzu 1728, był ſuffraganem Warmińſkim.

Kuria, patrz *Curia.*

Kurlandia, kray ten w czaſach rozſzerzaiącego ſię Chrześciaństwa oſiedli kawalerowie mieczowi nazwani od dwoch mieczow z ſukna czerwonego wyrzniętych, ktore na białey ſukni noſili, zabytek z dawnych zakonnych wypraw krucyaty. Ci od Alberta Buhoff arcybiſkupa Rygſkiego za zezwoleniem Celeſtyna III. papieża pod regułą Cyſterſką ufundowani, po końcu wieku XII. z obowiązkiem woiowania pogan, i opowiedania ewangelii w Inflantach. Kawalerowie ci na wzor Krzyżakow obierali ſobie miſtrzow, z uznawaniem zawſze zwierzchności nad ſobą arcybiſkupa Rygſkiego. Przyciśnieni potym od nieprzyiacioł poddali ſię Krzyżakom, od ktorych ſię znowu odłączyli przez opłatę, pod miſtrzoſtwem Waltera de Plettenberg, w roku 1513. Naieżdzaiącym Inflanty Szwedom, i Moſkalom długo ſię opierali, lecz gdy naywyżſzy ich miſtrz Fürſtenberg chwy-

chwycił ſię z kawalerami nauki Lutra, z tey okoliczności oburzył na ſiebie arcybiſkupa Rygſkiego, i poſpolitość kraiu, a ſtawſzy ſię dla niezgod domowych ſłabym do odporu nieprzyiaciołom, naiechany od Moſkwy w niewoli życia dokonał. Po nim obrany miſtrzem Gothard Ketler, ktory widząc Moſkwę, i Szwedow czuwaiących na opanowanie Inflant, a bez ſił właſnych, ani pomocy od ceſarza, ktorey wzywał, nie będąc w możności oparcia ſię tymże nieprzyiaciołom, poddał ſię wraz ze ſtanami xięſtwa pod hołd Zygmuntowi Auguſtowi krolowi, i Rzeczypoſpolitey Polſkiey przez pacta ſubjectionis. Toż xięſtwo wziął in feudum z ſubſtitucyą linii męſkiey z niego ſucceſſivè idącey w roku 1561, z obowiązkiem lenney podległości Polſzcze. Fryderyk i Wilhelm ſynowie Gotharda razem inweſtyowani na to xięſtwo byli, po śmierci oyca na ſeymie roku 1589. Po oddaleniu zaś od xięſtwa przez dekret krolewſki Wilhelma wſpomnionego, Fryderyk ſam rządząc Kurlandyą lat 18, przybrał ſobie za wſpoł rządcę, i naſtępcę Jakuba ſyna Wilhelma, ktory na to odebrał inweſtyturę w Wilnie roku 1633. Po Jakubie ſyn iego Fryderyk Kazimierz inweſtyowany roku 1683. Po Fryderyku Kazimierzu, brat iego Ferdynanda R. 1698 wraz z Fryderykiem Wilhel. ſynem Fryderyka Kazimierza. Wilhelm we 3 lata umarł, Ferdynand pozoſtały, oſtatni z familii linii Gotharda Ketlera, umarł w Gdańſku roku 1737. Po ktorym Auguſt III. krol Polſki mocą konſtytucyi roku 1736 proviſionaliter ſobie daną inweſtyowania nowego xiążęcia Kurlandyi, po zeyściu bezpotomnym Fryderyka, za rekommendacyą Anny imperatorowey Roſſyiſkiey Erneſta Birona na toż xięſtwo inweſtyował nieprzytomnego, ale per procurationem, w roku 1737. Tenże Biron w krotce potym na wygnanie był ſkazany w roku 1740, i xięſtwa te bez rządcy zoſtawały. Elżbieta zaś Imperatorowa Roſſyiſka miniſteryalnie upewniła Auguſta III., iż Biron, ani dzieci iego z wygnania nie powrocą: na fundamencie tego upewnienia, za złożeniem rady ſenatu, krol też xięſtwa ſynowi ſwoiemu krolewiczowi Karolowi oddał, i na niego inweſtyował w roku 1759, 2 Junii. W krotce umarła Elżbieta imperatorowa, po ktorey śmierci Biron z wygnania powrocony, mocą Roſſyiſką wſparty, xięſtwo Kurlandzkie oſiadł, i na nie wraz z ſynem ſwoim Piotrem od Staniſława Auguſta Krola Polſkiego wziął inweſtyturę roku zaś 1770. Rządy xięſtwa zupełnie na ſyna Piotra

Piotra zdał, ile wraz z nim (iako ſię wyżey rzekło) był inweſtyowany. Kurlandya na wzor innych pańſtw ma ſwoie niektore prawa i przepiſy, ktore na ſeymach ſzlachta wraz z xiążęciem ſtanowi. W ſądach ma odwołanie zoſtawione do Rzeczypoſpolitey, i też ſądy ultimæ inſtantiæ, ktore ſię Kurlandzkiemi zowią, krol w kadencyach od ſiebie wyznaczonych, wraz z ſenatorami i miniſtrami na ten czas przytomnemi ſądzi. Stołeczne miaſto i rezydencyonalne xiążąt: Mitawa.

Kurski (Maciey), ſuffragan Poznańſki piſał naſtępuiące xięgi: Propugnaculum Mariani honoris, ſeu tractatus pro immaculata conceptione B. V. M. ex ſcriptura doctoribus & conciliis. — Opuſcula varia contra adverſarios fidei Catholicæ Romanæ, Poſnaniæ 1672.

Kurzewicz (Jan Kazimierz), Jezuita, wydał: Fragmenta epiſtolarum S. Franciſci Xaverii doctrinis moralibus explicata.

Kusko, miaſto niegdyś ſtołeczne kroleſtwa Peru nad rzeką *Jukay*.

Kustosz, urząd duchowny, w kapitułach tak katedralnych iako i kollegiackich. Do niego należy mieć dozor zakryſtyi.

Kustosz koronny, urząd świeżo między ſkarbowemi koronnemi po obożnych polnych roku 1776 policzony. Obowiązek iego pilnować koron, i ſkarbow na zamku w Krakowie zoſtaiących. Zaſiada na ſądach referendarſkich *cum voto deciſivo*, na aſſeſſorſkich *cum conſultivo*. Bogactwa ſkarbu tego naywięcey ſama ſtarożytność w ſzacunek podała.

Kuszewicz (Samuel), wydał: Legatio Zbaraviana Dantiſci in 8. 1465.

Kuszewicz (Paweł), prawo Chełmińſkie z Łacińſkiego na Polſki ięzyk przełożone dał do druku, w Poznaniu roku 1623.

Kutuhta, nazwiſko naywyżſzego kapłana u tatarow Mogolſkich. Był pierwey pod inryzdykcyą naywyżſzego, popa Tatarow zwanego Dalaylama, ale ſię z pod niey wyłamał. Proſtota tego dzikiego narodu zapewne trzyma, iż Katuhta ieſt nieśmiertelny: mieſzkania uſtanowionego nie ma, ale na wzor dworu ſwoiego razem z nim z mieyſca na mieyſce ſię przenoſi.

Kwadrupla, ieſt rodzay podatkowania do ſkarbu publicznego ze ſtaroſtw i krolewſzczyzn, znaczący dwoiſtą kwartę, ktorą nowy poſſeſſor dobr krolewſkich, czyli to za przywileiem z ſzafunku, czyli z ceſſyi, czyli ex jure communicativo do nich przychodzący, powinien raz przed otrzymaniem liſtu podawczego zapłacić.

Kwarta, podatek w pańſtwach Rzeczypoſpolitey Polſkiey, przez ktory

Kry czwarta część intraty z krolewſzczyzn do ſkarbu koronnego płacić ſię powinna. Za Zygmunta Auguſta roku 1562. Kwarta ſwoy pierwſzy początek wzięła, i wyznaczeni luſtratorowie, ktorzy z likwidowali prowenta krolewſzczyzn, i czwartą część ſprawiedliwie na podatek przypadłą oznaczyli. Ze zaś z czaſem dawna taxa nazbyt ſię ſzczupłą ſtała z przymnożenia dochodow, i podnieſienia taxy wſzyſtkich rzeczy, przeto ſeym ſprawiedliwą kwartę wyznaczył, i nowych luſtratorow dla likwidacyi ſprawiedliwey kreował, przez co ledwo nie w czwornaſob intraty z kwart przybyło, dodano iednak luſtratorom w inſtrukcyi, aby expenſa gruntowe z intrat wytrącali, i leśnych towarow nie komputowali w perceptę. Zamek Rawſki był mieyſcem, gdzie regeſtra kwart konſerwowano. Teraz za uſtanowieniem w Warſzawie kommiſſyi ſkarbowey, archiva wſzyſtkie ſkarbu koronnego w pałacu Rzeczypoſpolitey złożone.

Kwarciane woyſko, nazywało ſię te, ktore z proweniencyi kwarty płacone bywało.

Kwiatkiewicz (Jan), Jezuita, wydał roczne dzieie, albo kontynuacyą rocznych dzieiow kościelnych X. Skargi Jezuity. — Impoſtura detecta Olivæ 1673. — Hiſtoria B. V. M. doloroſæ. — De immaculata conceptione. — Parodiæ Marianæ. — Orator Marianus. — Eloquentia reconditior. — Admirabilis eloquentia. — Phænix Rhetorum. — Svada Civilis Caliſſii 1682. — Supplex libellus animæ peccatricis, in 9 partes, wierſzem Polſkim, w Wilnie 1679, Lublini 1741. — Orator Peripatheticus, Caliſſii 1680. — Invitatio gemina ad ſacras thermas epulumque. — Aſpiratio ad patriam carmen de æternitate. — Rok pański Innocencyuſza XIII.

Kwiatkowski (Woyciech), Jezuita wydał Tyrocinium Marianum, ſeu pia exercitia Sodalium B. V. M.

Kwiatkowski (Piotr), Jezuita wydał. — Hiſtoria veteris, & novi teſtamenti, Auguſtæ Vindelicorum 1741. — Collectanea aſcetica ibidem 1741. — Teatrum życia, w Kaliſzu 1740.

Kirye eleyson, ſłowa Greckie znaczące: Boże zmiłuy ſię, kładą ſię przy mſzy świętey, i na początkach Litanii.

KONIEC TOMU I.

REGESTR TOMU PIERWSZEGO.

A.

Ammoni-

B

Benedykt

C

REGESTR.

D

Daniecki

E.

F

G

H

Herden

I

